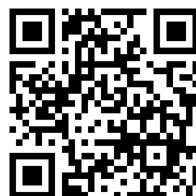
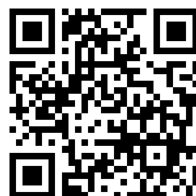

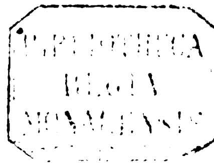

Digitized by Google

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1871.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1871.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

Om

den praktiska filosofiens föremål,

Religionen, Sedligheten och Rätten.

Af

H. EDFELDT.

Upsala
Edquist & Berglund. 1870.

Om den praktiska filosofiens föremål, religionen, sedligheten och rätten.

Af

H. Edfeldt.

Filosofiens anledning, från objektiv synpunkt uttryckt, är, såsom ofta blifvit framhållet, tillfälligheten, relativiteten och motsägelsen i den verld eller verklighet, som omedelbart är gifven för menniskan. Ty, utan att denna ofullkomlighet och brist i hela sin betydelse för henne framstått eller blifvit af henne fullt medvetet fattad, eger hon intet egentligt motiv, som drifver henne till filosofi eller känner hon icke det behof, som genom filosofien behöfver tillfredsställas.

Att verlden är motsägande är obestridligt och låter icke förneka sig. Hon är nemligen å ena sidan en verklighet, ty hon är icke en total negation eller innebär icke en absolut frånvaro af väsen eller väsentligt vara, men å andra sidan är denna verklighet äfven inskränkt, hvilket vi bland annat se af vexlingen och förgängelsen inom henne, och, så långt som hon detta är, är hon icke verklig eller ett icke-varande. Verlden sålunda både är och är icke, och, då motsatta bestämningar kunna om henne utsägas, så är hon motsägande. Men nu är dock redan genom verlden gifven en verklighet såsom sådan, till hvilken hon sjelf såsom ofullkomlig och ändlig utgör en motsats eller i förhållande till hvilken hon sjelf framstår såsom inskränkt och bristfällig. Menniskan måste nemligen först under någon form hafva fattat det oändliga och fullkomliga, innan hon kan blifva medveten af något såsom detta motsatt och ega ett intresse i dess förklaring. Till en början kan hon visserligen söka fatta en del eller sida af verlden såsom den absoluta och fullständiga verkligheten, af hvilken det öfriga hos verlden vore en relativ negation eller inskränkning, men då har menniskan icke ännu blifvit fullt medveten om fordringarna på sann verklighet, ty hon antager ett ändligt vara absolut. Ser hon deremot

verlden såsom ett helt vara ändlig och ofullkomlig, så innebär detta, att hon är bestämd af en absolut verklighet, i jemförelse med hvilken hon finner sig sjelf och allt, som omedelbart bestämmer henne, blifva en relativ motsats. Det är medvetandet af denna motsats, som i första hand drifver menniskan att söka fatta i sin renhet och sanning den verld eller verklighet, på hvilken det omedelbart gifna hänvisar. Men den ursprungliga förutsättningen för filosofi och filosofiskt intresse är dock denna motsats icke. Det är hvarken den tillfälliga och motsägande verlden eller den disharmoni, hon hos menniskan väcker, eller det behof, hon gör känbart, som utgöra den direkta grunden till menniskans filosofi. De äro endast de subjektiva och objektiva vilkoren och anledningarna till hennes filosofi, men den positiva förutsättningen och grunden till denna måste sökas djupare och är den rena och fullkomliga verkligheten sjelf såsom bestämmande menniskan och såsom verksam hos henne; ty vore icke hon till sitt innersta väsen fullkomlig och innehölles icke hos henne det fullkomliga såsom sådant, så vore filosofi för henne icke möjlig och icke heller det medvetandet, att verlden såsom ett helt är ändlig och inskränkt, ty hon hade då intet mått för hvad som vore sann eller falsk verklighet. Ja, äfven den känsla af disharmoni, som menniskan nu erfar vid betraktelsen af den ändliga verldens relativitet, i synnerhet af hennes vexling och förgängelse och hennes deraf förorsakade behof af den verklighet, som är fri från denna brist, ett behof, som hon icke mägtar undertrycka, skulle icke finnas till eller vara möjliga för henne, såvida icke det oändliga vore hos henne närvarande, ty ytterst af dettas närvaro äro dessa känslor verkningar och följder.

Det är framhållet, att redan vårt medvetande af verldens ändlighet och relativitet samt vårt behof och intresse att gå utöfver det ändliga till en verklighet af annan art, som är absolut, förutsätter att denna verklighet sjelf under någon form är till för menniskan och innehålles i hennes erfarenhet. Allt, som är föremål för menniskans intresse, måste nemligen falla inom hennes erfarenhets område och till och med på något sätt vara för henne bekant eller kändt, ty i annat fall är behofvet och intresset icke möjligt eller tänkbart. Men innehålles sålunda den absoluta och sanna verkligheten i vår erfarenhet, så måste det också vara för menniskan möjligt, att genom reflexionens hjelp vinna ett klart medvetande om henne, så att hon i sina bestämningar kan urskiljas från hvarje relativ och osann verklighet. Ty allt, hvad som kan erfaras så, att det väcker konstant intresse, kan också blifva föremål för sjelfmedvetet förnimmande. Hvilken är alltså den i vår erfarenhet gifna verklighet, som är sjelfständig eller sann

och som derför kan vara filosofiens föremål? Eller hvilken är den verklighet, som framträder i den ändliga verlden och visserligen inom henne är inskränkt, men som likväl fattad i sin renhet och afsöndring är fri från det ändligas brist? Det är tydligt af hvad vi förut yttrat, att något af det, som af oss erkännes såsom verkligt, måste hafva den nämnda karakteren. Med det verkliga förstå vi det, som i alla afseenden har fullständig bestämdhet eller individualitet, så att det genom det sätt, hvarpå det är eller verkar, är skildt från allt annat. Det, som icke fyller denna fordran, må vara en sida, en bestämning eller ett predikat hos ett verkligt eller hos ett väsende, men är icke detta sjelft. Men verkliga i denna mening äro endast förnuftiga väsenden eller personer och sinliga väsenden eller ting. Dessa äro de enda individuela verkligheter, som äro föremål för vårt förnimmande och om hvilka vi således kunna tala. Allt annat är bestämning antingen hos tingen eller hos personerna.

Att dessa båda verkligheter äro vår erfarenhets och då också vårt medvetandes innehåll, är obestridligt. Det första, som är gifvet för menniskan eller bestämmer henne, är sinliga väsenden, kropparna eller tingen. Ursprungligare äro visserligen de enkla sensationerna, ty de innehålla potentielt tingen, som ur dem utvecklas för oss. Detta gäller också om det fysiska universum såsom ett helt betraktadt, hvilket är det ting, som är totaliteten af alla andra, ty äfven detta var till möjligheten gifvet i vår känsla och har ur henne framstått såsom utveckladt. Men såsom blott senterande är menniskan icke för sig verklig och då icke heller bestämd af en för henne objektiv verklighet, som hon från sig kan urskilja. Fullt bestämda och från hvarandra begränsade föremål äro till för henne, först sedan hon utvecklat sig till medvetet förnimmande och detta är först kropparna eller tingen.

Men äfven en annan art af individuel verklighet är till för menniskan. Detta är andar eller personer. I sitt eget förnuftiga sjelfmedvetande och i sin förnuftiga vilja eller i sitt eget personliga väsen, som är enheten af dem båda, fattar hon en individuel och substantiel verklighet, som är af annan art än tingen. I sitt sjelfmedvetande eller personliga väsen fattar hon en reel eller sjelfständig enhet, till hvilken allt annat hänför sig såsom bestämning, och detta kan icke betviflas, då hon icke kan förneka sig sjelf. Hon fattar omedelbart sig sjelf såsom förnimmande och viljande och hon hänför förnimmelserna och viljandena eller handlingarna till sitt eget sjelf såsom deras princip och grund. Och likaså fattar hon sig i personliga förhållanden, hvilka äro vilkor för hennes egen personliga aktualitet och för hennes utveckling till högre och fullkomligare personligt lif. Hon träder nem-

ligen i förhållande till andra menniskor i det yttre, hvilka hon visserligen icke fattar direkt och omedelbart såsom sig sjelf, men till hvilka hon sluter från likartade yttringar med sina egna. Och äfven rent inre personliga förhållanden utvecklas till verklighet för henne. I dem ser hon de högre grunderna till sitt eget lif och dermed sitt egentliga och sanna goda. Dessa förhållanden hafva såsom allt inre och andligt ännu högre grad af visshet och nödvändighet än de personliga förhållanden, i hvilka menniskan står i det yttre. Det är nemligen blott för den sinliga menniskan, som det yttre är fattligt och visst i motsats mot det förnuftiga och andliga, det eviga och inre, som för henne icke är det; men sedan hon blifvit vänd till det förnuftiga och blifvit af detta fattad, visar sig förhållandet vara annorlunda och motsatt.

Då nu, såsom vi sett, två till arten skilda, individuelt bestämda verkligheter äro gifna för menniskan och begge föremål för hennes förnimmande, så framgår såsom följd, att äfven tvenne slag af objektiva förnimmelser eller kunskaper äro gifna för henne. Kunskap förutsätter nemligen å ena sidan en förmåga eller ett subjekt, som eger kunskapen, men å andra sidan äfven ett föremål eller en verklighet, med afseende på hvilken han är giltig. Skall nu kunskapen vara i egentlig mening fullkomlig, så måste han vara det såväl i subjektiv mening, så att han utgör ett nödvändigt eller apodiktiskt sätt, hvarpå subjektet förnimmer, som ock i objektiv mening, så att han uttrycker ett lika nödvändigt sätt, hvarpå det verkliga är. Såsom sådan är den egentliga kunskapen en nödvändig form, hvari subjektet uppfattar det, som för detsamma är gifvet, eller sitt innehåll eller sina bestämningar. För menniskan äro nu gifna en art af former, i hvilka hon uppfattar tingen, och en annan art af former, i hvilka hon uppfattar förnuftiga väsenden eller personer. Vår närmaste uppgift blifver nu att undersöka, hvilken af de nämnda verkligheterna är den ursprungliga och sanna. Och härvid betrakta vi de begge verkligheterna först med afseende på deras form och sedan med afseende på deras innehåll, ty den sanna verkligheten måste i begge dessa afseenden vara fullkomlig. Men att angifva de begge verkligheternas skilnad med afseende på deras form är detsamma som att angifva, huru de begge arter af kunskap, som för menniskan äro gifna, skilja sig från hvarandra eller hvilken af dem, som är fullkomlig, alldenstund kunskap, såsom vi sett, är det verkligas form eller ett nödvändigt sätt, hvarpå det verkliga är. Att åter angifva det verkligas innehåll är att företaga en undersökning om tinget och personen för att se hvilken af dem, som motsvarar begreppet verklighet. Och om det härvid kommer att visa sig, att de förnuftiga vä-

sendena eller personerna äro sann verklighet både till form och innehåll, så är dermed äfven den praktiska filosofiens föremål, det goda för menniskan, uppvisadt, alldenstund det, som i teoretiskt afseende eller för vårt förstånd är sann verklighet, tydligen äfven är det högsta goda för vår vilja.

Vi taga nu i betraktande först de olika slagen af former och sedan de begge slagen af verklighet, till hvilka dessa former hänföra sig.

De lägre formerna äro, såsom i allmänhet allt sinligt, hela den sinliga verlden, för subjektet icke fullt vetbara eller begripliga. De hafva visserligen karakteren af klarhet samt af visshet eller apodikticitet, men dessa bestämningar hafva här endast relativ betydelse. Ingen af dessa former eger genom sig sjelf full klarhet och hänvisar derigenom på ett annat och högre, som är förutsättning för denna klarhet eller grund i formel bemärkelse. På samma sätt, som vi måste gå utöfver den ändliga verlden för att finna ett genom sig sjelft verkligt eller sjelfständigt, på samma sätt måste vi fortgå till en verklighet, som är höjd öfver allt sinligt, för att finna ett genom sig sjelft visst och begripligt. Vidare är den individuela verklighet, till hvilken dessa former hänföra sig, hos hvilken de äro bestämningar och i hvilken de hafva sin grund i reel bemärkelse, af annat slag än formerna samt desamma motsatt, ty hon hänför sig omedelbart till sinnet, under det dessa former äro omedelbart förståndets bestämningar och dessutom är hon relativ och tillfällig. Men är den verklighet, hvilkens innehåll formerna äro, tillfällig, så hafva äfven dessa strängt taget karakteren af tillfällighet eller endast vilkorlig nödvändighet.

Betrakta vi dessa former äfven från en annan synpunkt, så finna vi hos dem motsägelse och brist. Ty fattade icke hvar och en för sig, såsom vi nu hafva gjort, utan i sitt sammanhang, äro de icke ett motsägelsefritt helt. Det hela måste nemligen hafva enhet, ty i annat fall kan det ej vara subjekt för någon bestämning, icke ens varat, och af samma skäl äfven mångfald. Och vidare måste det till sin inre form vara sådant, att det är enhet i mångfald och fullständig enhet i mångfald, så att mångfalden utan inskränkning är enhetens innehåll. Den verklighet, som icke fullt uppfyller denna fordran, innehåller motsats dels mellan enheten och mångfalden och dels mellan momenten inom mångfalden, hvarigenom det totala sammanhang, som betecknas med ett helt, är upphäfdt. Men ett helt i den angifna meningen är icke den ändliga verldens former. Det fullständiga sammanhanget låter hos dem endast till en del genomföra sig. Ty vi finna hos dessa former brist både med afseende på enheten, som i förhållande till mångfalden antingen är sekundär eller partiel och äfven med afse-

ende på mångfalden, som har form antingen af logisk koordination eller subordination. Men detta betyder att dessa former äro motsägande. Den brist på sjelfständighet och sammanhang, som tillkommer den ändliga verlden, se vi sålunda äfven tillkomma hennes allmänna tillvarelsesätt.

Men äro dessa former motsägande, så förutsätta de andra former, som äro af annan art och i förhållande till hvilka de framstå såsom ofullkomliga. Det icke fullt klara förutsätter det sjelfklara, det, som icke har fullständigt sammanhang, förutsätter ett strängt helt, efter hvilket det mätes. Innehölles icke hos menniskan förnimmelser, som vore fullkomliga och med hvilka hon kunde jemföra andra, så kunde hon icke hafva ett medvetande om dessas brist. Redan i tanken sålunda på ofullkomliga förnimmelser och former ligger tanken på fullkomliga, som äro de förras mått. Menniskan har också i sitt medvetande former, som äro af annan art än de, hvilka vi nyss betraktat. Dessa äro för det första fullt vetbara, ega genom sig sjelfva full giltighet och visshet, samt äro då äfven i sträng mening inre, under det alla andra i förhållande till dessa blifva ett yttre. Det sinliga förståndet och dess omedelbara bestämningar äro visserligen i förhållande till det sinliga medvetandets lägre bestämningar ett inre, men i förhållande till det förnuftiga medvetandet och dess innehåll får hela sinligheten, äfven hennes former, karakteren af ett yttre. Vidare hänföra de sig till en verklighet af samma art och hvilken är absolut nödvändig, de personliga väsendena, och derigenom få dessa former icke såsom de förra hypotetisk utan kategorisk nödvändighet. Till slut äro de ett helt i sträng och egentlig mening. Man finner icke hos dem de motsättningar, som tillhöra det sinligas former. Öfver hufvud gäller om dessa, att de sammanhänga genom generela bestämningar, men utesluta hvarandra genom sina speciela. De äro membra disjuncta eller ingå icke i hvarandras innehåll — utom det att de äfven innehålla motsats mellan det allmänna och det särskilda. Den ursprungliga verklighetens former deremot äro samstämmiga och fullt samstämmiga. De hafva enhet och mångfald och momenten äro närvarande i hvarandra samt i enheten eller det hela och äfvenså det hela i hvarje moment eller hvarje bestämning är det hela sjelft på ett visst sätt betraktadt. De fordringar, som förståndet måste uppställa på ett system i strängaste mening, vinna här sin uppfyllelse. Någon motsats, vare sig mellan subjektet och bestämningarna eller mellan bestämningarna sjelfva, finnes sålunda icke här.

En omedelbar följd af det nu nämnda är, att den relativa verklighetens former icke hafva någon omedelbar användbarhet på den ab-

soluta verkligheten. Detta vore endast ett förnekande af denna verklighets oändlighet och fullkomlighet och ett antagande af en ny ändlig och motsägande verklighet jemte den omedelbart gifna, hvilken i sin ordning förutatte och hänvisade på en verklighet af annan art. Icke heller kunna den absoluta verklighetens former omedelbart göras till former för det ändliga. Detta innebure nemligen ett försök att fatta det gifna såsom motsägelsefritt och fullkomligt och hvilket, om det vore möjligt, gjorde en annan verklighet än den ändliga verlden obehöflig.

Vi öfvergå nu till de individuela verkligheter, som vi i de angifna formerna uppfatta. Tingen visa sig då vara en osann verklighet. Det är förut visadt, att de äro ofullkomliga till sin form. De äro nemligen osjelfständiga eller förutsätta och hänvisa på ett annat, i förhållande till hvilket och genom hvilket de äro. Så t. ex. förutsätta de — utom en verklighet, af hvilken de äro manifestationer — menniskans ande eller medvetande, som de bestämma och utan hvilket de icke äro. Bestämningen kan icke vara utan sitt subjekt. Dessutom förutsätter hvarje ting äfven andra ting, af hvilka det är begränsadt i oändlighet. Men det, som förutsätter och behöfver ett annat för sin verklighet är osjelfständigt och ofullkomligt. Och icke heller hafva tingen motsägelselöst sammanhang, utan framstå i sitt förhållande till hvarandra med karakteren af uteslutning och motsats. Den brist, som tillkommer de lägre formerna, se vi sålunda tillhöra tingen eller tillkomma den verklighet, till hvilken dessa former hänföra sig.

Betrakta vi nu tingen med afseende på deras innehåll, så äro de såsom materiela sammansatta och förutsätta derför ett annat, ett icke sammansatt eller immaterielt, genom hvilket de äro. Tingen äro sålunda icke verkliga genom materien, utan genom ett annat, som hon förutsätter. Eller se vi på materiens eller tingens bestämningar, så utgöras de af de sinliga egenskaperna eller qvaliteterna. Men ingen qvalitet är genom sig sjelf verklig, utan angifver endast en form, som något har i relation till ett annat. Icke heller finna vi hos tingen den verklighet, på hvilken deras mångfald hänvisar. En egenskap förutsätter nemligen en verklighet, som har egenskapen; den mångfald af former, som för hvarje ting äro egendomliga, förutsätter ett verkligt eller en enhet, som så framträder, eller de många bestämningarna förutsätta ett subjekt, men denna verklighet eller detta subjekt är här, eller så länge man icke går utöfver tinget, oåtkomligt. Hvarje moment hos tinget, som antages vara egenskapernas substans, formernas enhet eller bestämningarnas subjekt, är sjelft endast en egenskap, en form eller en bestämning. Vidare äro tingen och deras bestämningar

vexlande och föränderliga. De öfvergå nemligen från en bestämdhet och form till en annan, eller från ett sätt att vara till ett annat. Men detta vill säga, att tingen öfvergå från overklighet i ett afseende till verklighet, eller från icke-vara till vara. Tingen äro sålunda en motsägande och osann verklighet.

Granska vi nu den andra formen af individuel verklighet eller personen, så finna vi honom vara fri från den brist, som tillkommer tinget. Personen eller det sjelfmedvetande väsendet kan utan motsägelse fattas såsom ett absolut. Det är nemligen i och genom sig sjelft, eller behöfver ej för sin verklighet relationen till ett annat och yttre. Det är så långt ifrån, att personen genom ett sådant förhållande är verklig, att han tvärtom derigenom eger inskränkning eller minskning i sin verklighet. Personen är vidare icke heller sammansatt och delbar och icke heller underkastad vexling och förgängelse. Sammansatt är han icke, då han är okroppslig, enkel eller andlig och af samma skäl är han icke heller uppkommen och vexlande, ty blott det sammansatta kan vara uppkommet, vexlande och förgängligt. Personen eller anden, som är sjelfmedvetet eller förnuftigt väsen, innehålles sålunda icke såsom tingen i rummet och tiden. Rum och tid visa sig tvärtom vara de former, under hvilka tingen äro till för menniskan, eller de sätt, hvarpå hon såsom medveten fattar sitt innehåll, men tillkomma icke den ursprungliga verkligheten sjelf. Hos personen framträder äfven en substantiel enhet, som är subjekt och grund till bestämningarna, nemligen sjelfmedvetandet eller förnuftet. Och om denna sjelfständiga enhet eger menniskan full klarhet och visshet, då hon icke kan betvifla sin egen verklighet och icke heller de högre personliga väsenden, som för denna verklighet förutsättas. Slutligen måste personen tänkas hafva med sig sjelf fullt likartade och sålunda personliga bestämningar, och i och genom dessa är han fullständig verklighet. Och då personen eller de förnuftiga väsendena, såsom vi sett, icke innehållas i rummet och tiden, så finnes icke heller hos dem något, som omöjliggör ett motsägelselöst sammanhang. Vi hafva äfven i de högre kunskaperna funnit sättet, hvarpå de personliga väsendena äro eller deras form, hvilken således är systematisk eller organisk.

Vi återgå nu till tingen för att finna den verklighet, på hvilken de hänvisa. Det är tydligt att tingen, som stå i förhållande till vårt medvetande eller bestämma detsamma, måste vara något i sig sjelfva, oberoende af förhållandet. Allt, som är för en annan, måste först i begreppet vara något i sig sjelft. Hvarje moment hos tinget uttrycker endast hvad en ursprunglig verklighet är i förhållande till ett annat, vårt medvetande, men icke hvad hon är i sig sjelf. Men hvilken är

den verklighet, som i relation till ett ändligt medvetande blifver t. ex. kroppslig, relativ, föränderlig? Tingens egenskaper och kroppsligheten sjelf, som antages vara substratet för dessa, men hvilken rätt uppfattad endast är en ny egenskap, angifva endast det sätt eller den form, hvarunder en verklighet framträder i relation till våra sinnen eller till den varseblifvande anden; men hvad är denna verklighet i sig sjelf? Ett svar på denna fråga finna vi redan, om vi analysera tingen ur de synpunkterna, att de äro kroppsliga eller en verklighet i rummet, samt föränderliga eller en verklighet i tiden. Den verklighet, som har rummet till sin form, är nemligen sammansatt och förutsätter derför ett enkelt, okroppsligt eller andligt, och den verklighet, som framträder i tiden och hvilken såsom sådan är vexlande och föränderlig, förutsätter ett tidlöst, oföränderligt eller evigt. Väsendet i tingen är således en andlig och evig verklighet. Men dessa bestämnigar äro ännu till en del formela, ty de utsäga icke fullt, hvilken verklighet, som är andlig och evig eller hvad hon i sig sjelf är. Men i det personliga väsendet och dess ursprungliga bestämningar hafva vi angifvet hvad den andliga och eviga verkligheten är, och sålunda äfven hvad den verklighet är, som är väsendet i tingen eller hvilken de förutsätta; ty är inom ett område personligheten sann verklighet, så är tydligt, att hon inom alla andra områden är detsamma. All verklighet är sålunda till sitt inre väsen personlig och af henne äro tingen i och för oss en företeelse.

Då nu filosofien är vetenskapen om den ursprungliga och sanna verkligheten, och då denna verklighet, enligt hvad vi nu sett, är personliga väsenden, så är tydligt att filosofien handlar om dessa och deras bestämningar. Ty om tingen kan filosofien icke omedelbart handla utan endast medelbart, för så vidt de äro bestämningar hos en ändlig person. Vår uppgift blifver nu att taga en öfversigt af filosofiens föremål, de personliga väsendena. Derigenom gör man sig närmare bekant med det erfarenhetsområde eller den sfer af verklighet, med hvilken den högsta vetenskapen har att sysselsätta sig.

Personernas allmännaste indelning är, såsom äfven i det populära föreställningssättet erkännes, uti den oändliga personen eller Gud, och de ändliga personerna. Det, som här afses såsom indelningsgrund, är sättet, på hvilket de förnimma sitt sjelfmedvetandes innehåll. Det väsentliga och konstitutiva för ett personligt väsen är sjelfmedvetandet. Hos oss sjelfva fatta vi nemligen sjelfmedvetandet såsom det ursprungliga och omedelbart vissa eller såsom substans och väsen. Men häraf följer, att hvarje personligt väsen, så långt det är personligt, är sjelfmedvetet, och att hvarje inskränkning i sjelfmedvetande är inskränkning i person-

lighet. Men sjelfmedvetandet förutsätter ett innehåll eller en ursprunglig verklighet, hvaraf det är sjelfmedvetande eller som det förnimmer. Denna ursprungliga verklighet är, enligt hvad vi förut visat, de personliga väsendena, hvilka bestämma hvarandra och utgöra ett enda helt eller system. Att personerna hafva systematiskt eller organiskt sammanhang ligger i deras begrepp och väsen, men följer dessutom deraf, att den sanna kunskapen, såsom vi sett, är ett system, ty verkligheten måste vara lik kunskapen och tvärtom, alldenstund kunskapen är ett sätt, hvarpå det verkliga är. Hvarje sjelfmedvetet väsen har nu till sitt innehåll sitt eget och alla andra ursprungliga väsenden och har af dem en förnimmelse. Någon olikhet mellan de personliga väsendena med afseende på deras innehåll finnes sålunda icke, då innehållet hos dem är den andliga och eviga verlden i sin helhet, och denna endast är en. De skilja sig endast med afseende på sättet, huru de förnimma och uppfatta detta. Den oändliga personen förnimmer i alla afseenden fullkomligt sitt sjelfmedvetandes innehåll d. ä. sitt eget ursprungliga, lefvande eller sjelfmedvetande väsende och dess med honom fullt homogena och samstämmiga bestämningar. Detta ligger i hans begrepp såsom oändlig eller absolut. Hvad den ursprungliga verkligheten i sig sjelf är, detsamma måste hon alltså vara för det oändligt förnimmande eller absolut förnuftiga väsendet. Det, som är i Guds sjelfmedvetande, *vet* han och hvad han vet, *är* han. Vara och veta måste sålunda här falla till ett. Den ursprungliga verkligheten är sålunda Gud och hans till form, innehåll och omfattning fullkomliga förnimmelser eller ideer, af hvilka hvar och en är det absoluta väsendet från en sida betraktadt. Men, jemte det att hvarje väsen är innehåll i Gudomlighetens och hvarje annat väsendes sjelfmedvetande, är det derjemte äfven sjelft subjekt och har då, såsom vi sett, så väl sig sjelft som hvarje annat väsen till sin bestämning.

Det resultat, till hvilket vi kommit, är, att den ändliga verlden, som innefattar en mångfald af sinligt individuela väsenden, hvilka vi med en gemensam beteckning kallat ting, har sin grund i en mångfald af personliga väsenden med förnuftig individualitet. Vidare hafva vi sett, att dessa väsenden i sig sjelfva äro lif och förnuftigt lif utan inskränkning; att de så betraktade bestämma det oändliga väsendet eller innehållas i dess sjelfmedvetande, jemte det de äro subjekt för sig sjelfva och sålunda äro sidor, från hvilka detta väsende kan ses. Den oändlige personen är sålunda det förnuftiga väsende, som har alla andra förnuftiga väsenden till sina fullkomliga förnimmelser eller idéer, och är den fullt organiska enheten i och af dem alla. Och det är med utgångspunkt från det ändliga, som detta resultat låter uppvisa sig.

Men till samma resultat, nemligen att Gud är en sjelfmedveten enhet i och af fullkomliga förnimmelser, hvilka sjelfva ock äro förnimmande eller personliga väsenden, kommer man äfven, om man utgår från hans eget begrepp. Ty det absolut förnuftiga väsendet, hos hvilket, såsom hos hvarje annat, sjelfmedvetandet är enhet, substans eller väsen, måste, för att vara fullt verkligt, hafva all verklighet i sina bestämningar, alldenstund det, som icke i sig upptager allt, som är verkligt, är abstrakt eller overkligt, och detta jemt så långt, som det saknar bestämningar eller ett annat verkligt såsom sitt innehåll. Men då vidare väsendet enligt sitt begrepp är förnuftig verklighet utan inskränkning, så måste det hafva förnuftiga bestämningar d. ä. förnuftiga väsenden, subjekt eller personer till sina bestämningar. Dessa äro alltså å ena sidan såsom innehåll i ett absolut sjelfmedvetet väsende, dess idéer, men å andra sidan äfven sjelfve subjekt, som förnimma en och samma verklighet, ehuru under olika former. Ja äfven analysen af det absolutas bestämningar gifver samma resultat, ty bestämningen eller det, som är för eller hos sjelfmedvetandet, måste vara verkligt, och såsom verkligt är det för det första *i sig* d. v. s. en form af verkligheten, lifvet eller sjelfmedvetandet, men för det andra äfven *för sig* eller bestämmande sig sjelft och såsom sådant subjekt.

Alla andra förnuftiga väsenden utom det högsta, äro ändliga och deras ändlighet ligger deri, att de icke för sig sjelfva äro hvad de och deras bestämningar äro i sin sanning eller i och för gudomlighetens sjelfmedvetande. Det ändliga och ofullkomliga måste först i begreppet, ehuru icke i tiden, vara verkligt i sig sjelft, ty eljest kan det icke vara för sig, sitt eget förnimmandes innehåll eller sin egen bestämning. Det ändliga är det oändligas relativa inskränkning eller partiela negation. I sin ursprunglighet och sanning är således hvarje ändligt väsende hela det oändliga väsendet, från en viss sida betraktadt, och såsom ändligt eller sjelft subjekt, enhet och grund för bestämningar är det visserligen äfven den ursprungliga verkligheten, men med de negationer, som följa af dess förnimmandes inskränkthet. Men är dess sjelfmedvetande eller förnimmande inskränkt och ofullkomligt, så måste deraf följa, att den förnumna verkligheten för det visar sig eller framstår under en relativt motsatt och annan form, än hon i sig sjelf och i och för Gud har. Detta annorlunda-vara eller detta det ursprungligas relativa motsats är det ändliga väsendets egendomliga fenomenverld, hvilken det, då det blifvit för sig aktuelt, har att såsom material bearbeta och ombilda till vilkor och förutsättning för sitt högre, förnuftiga lif. Enligt hvad vi nu sett har icke den ändliga verlden sin omedelbara grund i allmagten eller är icke omedelbart fram-

bragt af det allsmägtiga väsendet, Gud, utan hennes omedelbara grund såsom fenomenverld är tvärtom vanmagt, vanmagten hos den ändlige anden att med sitt förnimmande kunna fullt genomtränga sitt innehåll, hvarigenom den verklighet, som i sig sjelf är lif, sjelfmedvetande och förnuft utan motsats, blifver liflös, opersonlig och sinlig.

Men hvilken är orsaken till de ändliga väsendenas ändlighet? Innan man söker lemna ett svar på denna fråga, måste man naturligen först tillse, om och i hvilken mening hon är rimlig och berättigad. Att man kan och bör fråga efter orsaken till det, som är uppkommet, kan icke bestridas. Man kan t. ex. forska efter orsaken till den i rummet konstruerade figuren eller till det i tiden producerade tinget, ty hvad, som i tid och rum är uppkommet, förutsätter ett upphof. Men ändligheten deremot eller anden eller personen såsom ändlig, hvilken icke är uppkommen, icke är i tid och rum eller icke omedelbart faller inom den ändliga verlden, kan icke i samma mening hafva en orsak. Det, som är okroppsligt eller andligt, tidlöst eller evigt, är sin egen orsak eller grund, ehuru det såsom tillika ändligt kan i begreppet vara en följd af högre väsenden och slutligen ett högsta, men hvilken följd dock är lika evig som sina grunder. Vi hafva äfven sett, att hvarje väsen i sin ursprunglighet och sanning eller hvilket är detsamma i och för Gud i intet afseende är ändligt, ty det oändliga kan ej omedelbart hafva ändliga bestämningar. Ändligt är det endast såsom sjelft subjekt och derigenom att det icke kan fullständigt uppfatta och genomtränga sitt sjelfmedvetandes innehåll eller sitt ursprungliga väsen och dess bestämningar. Men hvaraf denna inskränkning i sjelfmedvetandet eller denna hämning i lifvet? Att ändligt förnuftiga väsenden finnas, är faktiskt; men hvilken är för oss evidensgrunden till deras ändlighet, eller huru hafva vi att inse det såsom nödvändigt, att dessa väsenden endast ofullkomligt uppfatta sitt sjelfmedvetandes innehåll?

Då ändlighet, såsom vi sett, betyder, att sjelfmedvetandet är inskränkt, så förutsättes en verklighet, som inskränker och hämmar detta. Det inskränkande kunde nu antagas ligga deri, att denna verklighet är sjelfmedvetandet motsatt, eller att hon är objekt och såsom sådan motsatt sjelfmedvetandet, som är subjekt. Det inskränkande vore i sådant fall objekt eller ett helt af objekt, som icke kunde genomträngas af subjektet eller vetas. Detta motsäges dock redan af det faktum, att subjektet uppfattar och genomtränger objektet i dess bestämningar och att de sidor af objektet, som subjektet tillegnar sig, blifva med det likartade och sålunda ett inre och andligt. Det är t. ex. icke subjektet, som har att öfverensstämma med det yttre eller objektet för att vara sannt, utan objektet är tvärtom sannt, såvida det öfver-

enstämmer eller är identiskt med subjektet och dess bestämningar. Vidare kan subjektet såsom vilja bestämma, beherrska och förändra det yttre till harmoni med sig och de bestämningar hos objektet, som blifva viljans tillhörighet, äro med henne likartade. Viljan är vidare icke god derigenom, att hon öfverensstämmer med eller lefver i det yttre, som är objekt, utan det yttre och objektiva är godt och ändamålsenligt, om det öfverensstämmer med viljan, upptages i henne eller blifver i henne en bestämning. Den konklusion vi häraf draga är, att det yttre och objektiva, som är subjektets material och som således kan blifva delaktigt af dess lif, är ursprungligen sjelft subjekt och att motsättningen inom verkligheten endast är skenbar.

Att det inskränkande icke är objekt framgår äfven deraf, att de så kallade objekten faktiskt äro till för oss, stå i förhållande till vårt medvetande eller bestämma detsamma. Men detta vill säga att de äro dess bestämningar eller förnimmelser. Anden sammanfattar nemligen många förnimmelser, tilläggande vissa såsom bestämningar till andra, och underordnar dem fattade såsom ett helt för sig under en generel bild samt slutligen under begrepp, hvarigenom de blifva kunskapsföremål och deras för subjektet aktuela bestämningar kunskaper. Men denna totalitet af förnimmelser måste innehålla ett verkligt eller vara förnimmelser om ett verkligt. Det verkliga åter, hafva vi sett, är sjelfmedvetet eller personligt väsen, eller hvarje bestämning hos ett subjekt är såsom verklig sjelf subjekt, och eljest kunde hon ej bestämma detsamma. Objekten eller tingen visa således på subjekt, som bestämma menniskan, och i dessa hafva vi att söka grunden till den nämnda inskränkningen. Att tingen till sitt egentliga väsen äro subjekt kan icke bestridas. De stå nemligen i förhållande till menniskans ande. Detta är faktiskt. Men lederna i hvarje förhållande måste enligt förståndets fordringar hafva ett gemensamt och identiskt. Så äfven membra i detta förhållande. Egde hiatus rum mellan vårt medvetande och tingen, så stode dessa båda icke i något förhållande till hvarandra, och de senare kunde följaktligen icke af anden förnimmas eller af honom såsom vilja bestämmas och bearbetas. Det lika och gemensamma mellan menskliga personligheten och tingen är lifvet eller sjelfmedvetandet, som är enkelt. Detta ingår sålunda i hvarje moment af tinget eller af fysiska universum, alldenstund hvarje moment, som står i förhållande till menniskan, skall hafva något med henne gemensamt. Men ingår lifvet i tingen och verlden samt i alla hennes bestämningar, så är hon äfven i sin helhet lif. Det första, som någonting är, är sålunda att det är lif, sjelfmedvetande eller subjekt. Nu kan ingenting genom sig sjelft blifva sin egen motsats. Så

kan t. ex. icke det rena ljuset genom sig sjelft blifva mörker eller skymning, men väl kan det i förhållande till ett ofullkomligt seende öga visa sig under en sådan form, ehuru denna form i sådant fall endast tillkommer ögat och är för ljuset sjelft främmande. Så är äfven den yttre verlden till sitt inre väsen lif, och då detta icke genom sig sjelft kan blifva sin motsats, så är det endast i förhållande till en ofullkomligt förnimmande ande och genom honom eller genom våra sinnen, som det lefvande framstår såsom liflöst, det okroppsliga såsom kroppsligt, det i sig sjelft eviga såsom föränderligt. Detta är sålunda en form, som den ursprungliga verkligheten har i förhållande till menniskan, eller är ett ofullkomligt sätt, hvarpå hon af menniskan förnimmes. Men denna form tillkommer icke verkligheten sjelf och omedelbart icke heller Gud, som absolut förnimmer henne. Tingen visa sålunda på subjekt, och i dessa måste följaktligen ändligheten, förnimmandets ofullkomlighet, vinna sin förklaring. Men hur kunna subjekt, en rent andlig verklighet, inskränka hvarandra? De utgöra ett enda helt, hvars organiska och totala enhet är gudomligheten, som har de andra subjekten till sina positiva bestämningar, till sina förnimmelser, tankar eller idéer och förnimmer dessa väsenden så, som de i sin ursprunglighet äro, på grund deraf, att de äro hans positiva innehåll; ty ingen grund kan tänkas eller angifvas, hvarför icke ett väsen skulle kunna med sitt sjelfmedvetande fullt genomtränga de väsenden, af hvilka det är positivt bestämdt. Ett fullt organiskt väsen måste hafva full magt öfver sina egna lemmar; ett sjelfmedvetet väsen måste förnimma sitt positiva innehåll så, som detta i sig sjelft är. Det absoluta väsendet är sålunda allt igenom sjelfbestämdt och derigenom oändligt. Men hvarje annat väsen deremot är å ena sidan sjelfbestämdt, men å den andra äfven bestämdt af andra och högre väsenden, som äro dess negativa bestämningar. Och då det nu icke kan förnimma sig sjelft utan att fatta sig i alla de högre väsendena och således äfven af dem bestämmas, så blifva dessa en rik verklighet, en rik mångfald, som den sjelfmedvetande enheten icke har magt att genomtränga. Och då verkligheten är systematisk eller organisk, så blifver äfven det positiva innehållet härigenom fördunkladt, en för subjektet ogenomtränglig motsats, som är kroppslig, vexlande, liflös och oorganisk. Men då äfven dessa väsenden äro subjektets innehåll och i sig sjelfva äro lif, så blifva de för subjektet principer till dess utveckling. Graden af ändlighet bestämmes nu af den ordning, i hvilken väsendena förekomma i ett helt, eller deraf, huruvida de hafva flera väsenden till sina negativa bestämningar och färre till sina positiva, i hvilket fall de måste hafva ett mindre mått af perceptionskraft, eller tvärtom, i hvilket fall de

hafva ett högre. Klarheten kommer sålunda från väsendets egen ande, dunkelheten från de högre väsenden, af hvilka det är bestämdt och i hvilka det sjelft ingår såsom positiv bestämning.

Med ändliga personer förstå vi alltså de personliga väsenden, hvilka på ofullkomligt sätt förnimma sitt medvetandes ursprungliga innehåll. Vi gå nu att taga en öfversigt af de ändliga personerna. Men det är genom logiska divisioner, som vetenskapen tager öfversigter af sitt föremål. De ändliga personerna äro dels moraliska eller samhällen och dels fysiska eller menskliga individer. De moraliska personerna äro ur teoretisk synpunkt betraktade de förnuftiga enheter, som förutsättas såsom grunder för de olika former af empirisk individualitet, som hos menniskorna äro gifna. Så t. ex. förutsättes en personlig grund för den sinliga könsbestämdheten, och detta väsen är en organisk enhet af menniskor; andra väsenden förutsättas såsom grunder för empiriskt, eller i vår verld, gifna slägter, anlag, nationaliteter, folkstammar, folkracer och slutligen menniskoslägtet, och dessa äro organiska enheter af lägre moraliska personligheter och menniskor. Men betrakta vi dessa väsenden icke ur teoretisk synpunkt utan ur praktisk, d. v. s. såsom lagar och ändamål för vår fria verksamhet eller såsom principer i våra viljor för en högre organisation inom ett material, som för hvarje sådant väsen är egendomligt, så kalla vi dem samhällen. Ur denna synpunkt betrakta vi dem äfven här vid vår indelning af de ändliga personerna, emedan vårt ändamål är att leda oss till föremålen för praktisk filosofi. Och när vi nu indela de ändliga personerna uti menniskor och samhällen, så är indelningsgrunden arten eller beskaffenheten af deras organ. Med organ förstå vi de lefvande krafter, i och genom hvilka lefvande väsenden framträda och verka. Det är väsentligt för ett ändligt personligt väsen att hafva organ, men detta väsentliga kännetecken är ännu obestämdt och kan närmare bestämmas. Dessa organ kunna antingen vara sinliga krafter eller ock förnuftiga viljor. Moraliska personer eller samhällen äro de ändliga personer, som framträda och verka i vår verld genom förnuftiga viljor såsom sina organ, under det fysiska personer verka genom sinliga krafter. Menniskan är sålunda såsom fysisk person omedelbart en organisk enhet af sinlighet och förnuft och kommer alltså till aktualitet i vår verld samt till högre utveckling inom henne genom sinliga krafters samverkan. Men samhället deremot är omedelbart en organisk och personlig enhet af förnuftiga viljor eller andra personliga väsenden, antingen af menniskor eller ock af dessa och lägre moraliska personligheter. Såsom sådant är samhället de förnuftiga viljornas innehåll, liksom omvändt äfven de innehållas i detta, och kommer till aktualitet i och för oss

eller vinner sitt inträde i vår verld samt sin högre utveckling inom henne genom de förnuftiga viljornas samverkan. Samhället, som ursprungligen lefver i menniskan eller bestämmer hennes förnuftiga ande, kan visserligen vinna en viss grad af aktualitet i och för menniskorna, medan de ännu framstå såsom blott instinkt eller kännande, ty samhället innehålles i deras instinkter och känslor och är verksamt för att gifva en viss form och ledning åt deras lif; men sin egentliga tillkomst till oss vinner dock samhället endast för så vidt menniskornas förnuftiga viljor rikta sig på samhällets väsen, omfatta detsamma och bidraga till dess upprättande i vår verld. Öfverhufvud måste det gälla, att företeelsen eller det sinliga får en viss form och modifikation genom det förnuftigas eller väsendets närvaro och verksamhet i detsamma, och på samma sätt får menniskans lif och hennes krafter en viss form och riktning, oberoende af viljan, deraf att de högre väsendena bestämma henne och hos henne äro verksamma. En följd häraf är äfven, att hon såväl praktiskt som teoretiskt utvecklar sig till en viss grad med naturnödvändighet, ty grunden till denna utveckling är de högre väsenden, som innehållas i henne. Och äfven då viljan inträdt blifver hennes frihet, om icke positivt bestämd, åtminstone begränsad af dessa väsenden, såsom i allmänhet äfven af det högre lif, som blifvit aktuelt inom slägtet.

De moraliska personligheterna åter eller samhällena äro dels privata och dels publika, då vi afse arten af de material, hvilka de genom sin verksamhet bestämma. De högre väsendena och sålunda äfven samhällena äro verksamma i förhållande till menniskan. Men det verksamma väsendet måste äfven stå i förhållande till ett objekt eller material, hvarpå det verkar, eller som det med sin verksamhet förändrar, beherskar och ordnar, och utan ett sådant yttre eller material är en verksamhet icke tänkbar. Detta material måste, så vida det af väsendet skall kunna bestämmas, på något sätt, omedelbart eller medelbart, vara innehåll hos väsendet och vidare potentielt, bildbart eller bestämbart. Privat är nu samhället, om det till sitt material har de sinliga krafter, som omedelbart bestämma dess fysiska medlemmar, men publikt, om materialet är de aktuelt personliga väsenden, moraliska eller fysiska, som lefva i detsamma, och hvilka vid realisationen af sina specifika ändamål träda i yttre förhållanden till hvarandra. De förra förverkliga eller hafva till ändamål sedligheten, det sinligas bestämmande till organ eller till medel för förnuftet, och detta i större omfattning än som är möjligt för den enskilda menniskan för sig betraktad. De senare deremot verka för juridiska rätten eller bestämma och upprätthålla de yttre förhållandena mellan sina aktuela medlemmar.

För begge är såsom för den enskilda menniskan det allmänna ändamålet de personliga väsendenas aktualitet i och för oss och i vår verld.

Vi hafva nu sett hvilka de väsenden äro, med hvilka filosofien i allmänhet sysselsätter sig. Men innan vi gå vidare vilja vi angifva bevisen eller grunderna för dessa väsendens verklighet. Och då det sedermera kommer att visa sig, att dessa personliga väsenden äfven äro det goda, om hvilket praktiska filosofien handlar, så hafva vi dermed jemväl uppvisat dess verklighet. Att menniskan *är*, har hvar och en omedelbart gifvet i sin egen inre erfarenhet, såsom vi sett; och att den oändlige personen *är*, framgår också ur hvars och ens eget inre lif, men följer dessutom deraf, att det ändliga förutsätter det oändliga såsom sin grund eller att de ändliga personerna *äro* endast under den förutsättning, att den oändlige personen *är*. I vår erfarenhet äro gifna organiska eller lefvande och sjelfmedvetande väsenden, som äro ofullkomliga, men redan medvetandet af deras ofullkomlighet förutsätter, enligt hvad vi förut framhållit, ytterst det i alla afseenden fullkomliga väsendet, i förhållande till hvilket dessa framstå såsom ändliga och ofullkomliga. Eller med andra ord, det ändliga väsendet är ändligt derigenom, att det ofullkomligt förnimmer. Men hvad förnimmer det ofullkomligt? Tydligen det fullkomliga, d. v. s. Gud och de ideela väsenden, hvilka i honom hafva sitt sjelfständiga lif. Gud är sålunda verklig samt förutsättningen för vår ändlighet. Vi vilja derför här inskränka oss endast till de ändligt personliga väsenden, vi kalla samhällen, alldenstund dessas verklighet icke lika omedelbart inses och erkännes.

Vi hålla oss till erfarenheten och till det, som i henne är gifvet, ty allt vetenskapligt arbete har att angifva grunderna till detta. Men för menniskan, som är ett sinligt förnuftigt väsen, äro två erfarenhetsområden gifna, den yttre eller sinliga erfarenheten och den inre, andliga eller förnuftiga. Då man vill uppvisa samhällenas personlighet, har man att hålla sig till dessa erfarenhetsgebit, ty utom sin sinlighets och sitt förnufts, vare sig möjliga eller verkliga, innehåll kan menniskan icke gå. Kunskapen om personliga väsenden vinnes väl egentligen ur menniskans förnuftiga erfarenhet, men äfven genom den sinliga erfarenheten kan en sådan kunskap väckas till aktualitet, ehuru han såsom utvecklad har sitt subjekt i menniskan såsom förnuftig och icke såsom sinlig. Och från hvilken erfarenhet som helst utgångspunkten tages, äro bevisen för samhällenas personliga existens dels teoretiska och dels praktiska. Öfverallt utgå vi här från det, som är faktiskt gifvet, och uppsöka och angifva den grund, som detta faktum förutsätter. Det omedelbart gifna eller det, som omedelbart eger fakticitet

kan icke egentligen bevisas utan endast till sin verklighet konstateras, så att man undgår att antaga något vara faktiskt, som icke är det. De teoretiska fakta, som den yttre erfarenheten innehåller, och hvilka hänvisa på högre förnuftiga väsenden såsom förklaringsgrunder, äro de olika former af sinlig bestämdhet, som hos menniskorna framträda och som för en mångfald af dem äro gemensamma. Af vår föregående framställning framgår, att den ändliga verlden fattad såsom ett enda helt är en företeelse i och för oss af den oändlige personen eller Gud, och denna verld är sålunda det fenomen, från hvilket vi leda oss till det ursprungliga väsendet. Nu gäller väl i allmänhet, att man icke i öfrigt kan angifva hvilket särskildt väsen, som ligger till grund för de särskilda sinliga moment, som hos oss äro gifna, ehuru det är tydligt att en sådan grund förutsättes, men de sinliga moment, från hvilka vi här utgå, hänvisa dock, såsom vi skola finna, på särskilda förnuftiga väsenden, som bestämma menniskan. Likväl är det i förening med de öfriga fakta och bevisen, som detta erhåller sin styrka eller till sin giltighet inses, ty utom dem skulle menniskan genom dessa gemensamma sinliga moment väl väckas till tanken på ett helt, men ett fysiskt och sinligt eller en naturorganism och utöfver ett sådant helt skulle hon då icke höja sig.

De olika former eller species af sinliga egenskaper, på hvilka vi här syftat, äro för det första könsbestämdheten. Dessa bestämningar eller krafter äro följder eller fenomen i och för oss af ett personligt väsen, i hvilket mannen och qvinnan ingå såsom lemmar. En kraft, som betyder en princip för verkningar, är nemligen fenomenet i och för oss af en magt. Kraften måste tänkas vara sjelfständig eller en principiel verklighet och såsom sådan sin egen grund, samt vidare organisk, så att hon i sig sjelf har det, genom hvilket hon är verklig. Men detta vill säga, att hon är en magt, en sjelfständig enhet i och af sjelfständiga bestämningar, som hon beherskar. En magt åter är fenomenet af ett personligt väsen. Vi kalla nemligen ett personligt väsen en magt, när vi i abstraktionen ej fästa oss dervid, att det är sjelfmedvetet, utan endast betrakta det såsom förnummet eller såsom bestämmande vårt medvetande. Könskraften är sålunda närmast fenomenet af en magt, men ytterst af ett personligt väsen, som bestämmer mannens och qvinnans medvetande och har dem till sina lemmar eller är deras organiska enhet. Detta högre väsende måste nemligen vara en organisk enhet af de väsenden, inom hvilkas sinlighet dess fenomen framträder. Det är således ett och samma förnuftiga väsen, som är grunden till de likartade krafterna hos dem båda, ehuru detta väsen såsom framträdande och yttrande sig i deras sinlighet tager en olika form hos dem båda.

En annan form är slägtbestämdheter. De menniskor, om hvilka vi säga, att de höra till samma slägt, hafva en egendomlig sinlig bestämdhet, en empirisk individualitet, så väl fysiskt som psykiskt skönjbar, som är uttrycket i det sinliga af ett förnuft, som hos dem framträder och håller dem till ett helt. Denna kroppsliga och andliga likhet, som är för de menniskor, hvilka höra till samma slägt, gemensam och väsentlig, kan endast i ett individuelt förnuftigt väsen, som bestämmer dem alla, vinna sin förklaring. I de egendomliga slägtdrag, som för en mångfald af menniskor äro gemensamma, se vi således verkningarna af ett högre personligt lif, till hvilket dessa menniskor förhålla sig såsom lemmarna till sin organism. Detta högre väsen är äfven grunden till den naturliga och ofria sympathi, som förefinnes mellan menniskorna inom slägten. I denna tendens till sammanslutning, i denna öfverensstämmelse och slägtkärlek se vi ingenting tillfälligt utan yttringarna af ett högre väsen, som i dem innehålles och som under denna form har sitt aktuela lif uti dem. Vi hafva nu äfven här nämnt fakta, som behöfva sin grund, och hvarje grund i egentlig mening är ett personligt väsen. Grunden måste nemligen vara en sjelfständig verklighet, ett andligt och evigt, ty eljest förutsätter han sjelf ett annat. Men det sjelfständiga och ursprungliga, hafva vi sett, är personligt väsen.

Vidare hafva vi olika slag af anlag, som äro gemensamma för flere väsenden. Anlagen äro krafter till verksamhet, krafter, som äro outvecklade, men ega möjligheten af utveckling. Dessa anlag äro verkade i oss af personliga väsenden eller hänvisa på ett sådant väsen, som är den organiska enheten eller den andliga gemensamheten hos de menniskor, i hvilka de innehållas. De äro den form, hvarunder i det sinliga personliga väsenden för oss framträda, och tecken till, att de väsenden, hos hvilka de under likartad form finnas, höra till ett helt eller ingå såsom lemmar i en förnuftig organism. Äfven de likartade anlagen äro nu faktiskt gifna former af sinlig bestämdhet, hvilka hänvisa på särskilda förnuftiga väsenden, i hvilka de hafva sin grund och för hvilkas aktualitet i och för oss de äro bestämde att verka. Derför eger också menniskan förbindelse att taga kännedom om sina anlag och att öfvervägande utveckla eller kultivera dem, som mer distinkt framträda, och detta såsom medlem i och organ för samhället.

Härefter komma vi till de teoretiska enheter, som kallas nationer eller nationaliteter. Med nationalitet beteckna vi en på särskildt sätt framträdande natursida, som är gemensam för de menniskor, som bo inom samma grannskap eller på samma landområde, eller dermed betecknas gemensamhet i språk, seder och bruk, härkomst och utveck-

ling, lynne och temperament, eller en viss egendomlig andlig och kroppslig bestämdhet hos menniskorna. Men nationaliteten i denna betydelse hänvisar på och förutsätter ett högre personligt väsen, som bestämmer dessa menniskor och af hvilket hon hos dem är ett uttryck eller en företeelse. Och ordet nationalitet, som närmast betecknar den angifna natursidan eller fenomenet, begagna vi äfven för att beteckna det personliga väsende, som hon förutsätter såsom sin grund och som är den organiska enheten af de väsenden, hos hvilka naturbestämdheten är skönjbar. Då nu nationaliteten framträder under många väsentligen olika former, så är tydligt, att hvarje sådan form förutsätter ett särskildt förnuftigt väsen, som för henne ligger till grund och genom hvilket hon vinner sin förklaring. Så t. ex. framträder nationaliteten under mångfaldiga former inom hela slägtet, former, hvilka jemte de olika landområdena äro grunden till menniskoslägtets indelning i olika folk. Och äfven inom ett folk specificerar sig den nationela egendomligheten i olika former, hvilka jemte de särskilda grannskapen afses, när vi indela ett visst folk i provinser och landskap eller i olika kommuner, hvilka derför rätteligen kunna sägas vara nationer eller folk i mindre omfattning, ty dess medlemmar hafva sitt särskilda språk, sin dialekt, sina egendomliga seder och bruk, äfven som en särskild kroppslig gestalt eller konstitution och naturel. Och dessa olika nationaliteter genomgå hvar och en sin särskilda utveckling, hos hvilken vi kunna skönja ett konstant förlopp och hvilken derför förutsätter ett personligt väsen, som är hennes innehåll och kontinuitet. Denna teoretiska eller ofria utveckling måste återföras till ett väsen, som är grunden, från hvilken hon utgår, lagen, af hvilken hon ledes, och ändamålet, till hvilket hon tenderar. Och till detta väsen eller till denna personliga enhet förhålla sig, jemte hela utvecklingen, äfven de angifna sinliga bestämningarna, den nationela egendomligheten, såsom följderna till sin grund eller verkningarna till sin orsak. Under dessa bestämningar eller såsom deras substantiela innehåll se vi en lefvande och personlig ande, kommunal- eller folkanden, som sätter sin prägel, sin individualitet på sina lemmar. Ett folks språk t. ex. och de särskilda former, under hvilka det framträder inom vissa afdelningar af folket, förutsätta en gemensam sjelfmedveten ande, som lefver hos menniskorna eller perdurerar hos generationerna och som hos dem gifvit sig ett för dem gemensamt uttryck. Derför är det äfven jemte hela den nationela egendomligheten kännetecknet på ett folk och det underlag, som håller menniskornas andliga gemensamhet för dem lefvande och aktuel, äfvensom det material, i och genom hvilket hon vinner sin högre utveckling.

Slutligen hafva vi folkstammen, racen och slägtet. Äfven med dessa uttryck betecknas närmast olika former af empirisk individualitet, men egentligen förstår man dermed de förnuftiga väsenden, som för dessa former ligga till grund. Orden beteckna nemligen först det lägre, sinliga och omedelbart skönjbara, men sedan vid högre utveckling och reflexion medvetandet inträdt äfven om det förnuftiga och högre, som är det sinligas sanna innehåll, så användas samma uttryck för att slutligen äfven beteckna detta, och härmed erhålla de sin egentliga och högsta betydelse. Folkstammen betecknar närmast en med nationaliteten likartad form af sinlig och ofri bestämdhet, som är skönjbar hos ett helt af menniskor, så vida hon under sig har andra beslägtade former, hvilka äro, för att så säga, hennes eller folkstammens grenar. Och, såsom faktiskt finnas flere specifikt bestämda folkstammar med hvar sin empiriska individualitet, som förutsätter ett förnuftigt individuum d. ä. ett förnuftigt väsen såsom sin grund, så hafva ock flere af dem en sinlig likhet, en egendomlig bestämdhet, hvarigenom de äro skilda från andra, som ock hafva en gemensam form och i hvilken vi se verkningarna af ett helt, ett personligt väsen, racen, i hvilket folkstammarna ingå. Och slutligen uppgå racerna i ett helt, slägtet, hvilket är det högsta af oss kända ändligt personliga väsen. I slägtet hafva de lägre väsendena sitt lif och sin organiska enhet och hur mycket än dess lemmar såsom sinligt bestämda må för oss uppkomma, vexla och försvinna, så är dock denna deras andliga och reela enhet en och oföränderlig, samt det perdurerande uti dem. Ty såsom hos menniskan hennes andliga väsen är ett och detsamma, under det hennes fysiska lemmar ständigt vexla och förändras, så äfven här.

Se vi nu på förhållandet mellan de olika sinliga former, från hvilka vi utgått, så finna vi, att, ehuru de särskilda individerna under hvarje form framstå såsom koordinerade, de olika slagen af former likväl äro subordinerade under hvarandra undan för undan och alla under den högsta, hvartill grunden är att söka i det fullt organiska sammanhanget hos de förnuftiga väsenden, af hvilka de äro en företeelse i och för vårt medvetande. Dessa väsenden äro sålunda hvarandras bestämningar och de lägre positiva bestämningar till de högre och alla till det högsta. Analogt med detta förhållande är det förhållande, som är skönjbart äfven inom naturen och bland dess varelser. Individerna äro der slutna tillsammans till vissa arter, arterna till slägten och dessa åter till allt högre och slutligen till hela riken. Häri uppenbarar sig för oss det under det sinliga liggande väsendets organiskhet, ty grunden för detta förhållande är, att den andliga och förnuftiga

verlden, af hvilken den naturliga och sinliga är företeelse i och för oss, utgöres af mångfaldiga väsenden, som ingå i hvarandra såsom högre och lägre.

Härefter gå vi till det andra faktum, som är gifvet i vår yttre erfarenhet och som i motsats till det anförda är af praktisk natur. Detta är olika former eller species af fri och förnuftig verksamhet. Men all sådan verksamhet måste utgå från ett förnuftigt väsen såsom sin princip eller grund, ledas af ett sådant väsen såsom sin lag och äfven syfta på samma väsen såsom sitt ändamål, hvilket är det nämnda väsendets fullständiga aktualitet i och för oss. Men innan vi öfvergå till dessa speciela former af fri verksamhet, vilja vi först betrakta den enskilda menniskan. Redan om vi betrakta henne sådan hon i den yttre erfarenheten för oss framstår, så finna vi hos henne praktiska funktioner eller en fri verksamhet, hvilken har sitt närmaste subjekt i hennes sinliga vilja och sitt material i hennes sinliga innehåll, men hvilka såsom förnuftiga och nödvändiga måste hafva sin grund, sin lag och sitt ändamål i ett högre och förnuftigt hos henne. Från de i en viss ordning konstant framträdande funktionerna sluta vi här till ett osinligt väsen, den förnuftiga viljan, som är den kraft, från hvilken de utgå, den lag, af hvilken de regleras, och äfven det ändamål, hvilket menniskan åsyftar att genom dem höja till aktualitet för sig; eller från organet, den sinliga viljan, sluta vi till väsendet eller till det hela, af hvilket detta organ bestämmes. På samma sätt förfar man nu, när man vill uppvisa högre väsenden, samhällen. Ty redan genom sinnena och varseblifningen såsom utgångspunkt leder man sig till olika former af fri verksamhet, hvilka icke hafva sin grund i menniskans väsen utan i högre väsenden, som bestämma henne. I menniskan har denna verksamhet icke sin grund, ty hon innebär att flere viljor harmoniskt samverka på ett för dem gifvet gemensamt innehåll, och de måste derför vara bestämda af ett och samma högre förnuftiga väsen, som är grund, lag och ändamål för denna deras verksamhet. Från verksamheten eller funktionerna sluta vi alltså till ett väsen, hvars funktioner dessa viljor utföra eller från organen sluta vi till det hela, af hvilket de bestämmas. Det är nemligen nödvändigt för menniskan, att, när hon ser viljor eller väsenden, som samstämmigt, harmoniskt och konstant samverka, sluta till en öfver dem stående förnuftig vilja eller ett förnuftigt väsen, som leder och styr dessa viljor, och som ytterst är principen för den ordning, som de i ett för dem gemensamt material införa. Ty principen för all högre ordning i menniskans lif och i den sinliga verlden är endast de högre väsenden, i hvilka vi lefva, emedan det sinliga åt sig sjelft lemnadt är vanmägtigt att införa

en sådan ordning utan i stället är en lifvet och verlden desorganiserande magt.

Den form af verksamhet, vid hvilken vi först fästa oss, är den, som inom äktenskapet och familjen utöfvas af makarnes viljor. Denna verksamhet förutsätter ett öfver makarne stående personligt väsen eller en förnuftig vilja, som är hennes motiv eller bestämningsgrund. Man inser nemligen, att de husfaderliga och husmoderliga funktionerna, som äro en rik mångfald, icke äro allmänt menskliga funktioner eller icke tillkomma någon såsom blott menniska. Det är endast såsom organ för samhället, äktenskapet och familjen, som makarna ega att utöfva dessa funktioner. Den verksamhet, som vi nu i det yttre skönja eller i ett material, som är yttre och sinligt, är detta väsendes egen verksamhet uti och genom sina organ — på samma sätt som hos menniskan anden lefver och verkar uti och genom sina fysiska lemmar. Men kan samhället, här äktenskapet och familjen, vara ursprunglig grund och subjekt för förnuftig och fri verksamhet, så är det ett personligt väsen, ehuru ett sådant, som icke omedelbart utan endast uti och genom förnuftiga viljor framträder och verkar uti vår verld. Sålunda hafva de väsenden, som i samhället fritt samverka, i sitt medvetande och i sina viljor en moralisk eller för oss rent andlig personlighet, hvars vilja de utföra. Under olika grader af aktualitet framträder detta väsende hos sina lemmar; under en form lefver det hos den ene, under en annan form hos den andre af dem, men anden är dock en, som sammanhåller och beherskar dem alla.

Vidare hafva vi de privata korporationernas eller ståndens verksamhet, den kommunala verksamheten och den verksamhet, som utöfvas af folket såsom ett helt. Afse vi först folket, så är det material, hvari dess verksamhet framträder, för det första hela det landområde, på hvilket dess fysiska medlemmar bo, ty det har att tillegna sig och bearbeta de krafter, som detsamma innesluter, så att de lemna de för folkets högre andliga och förnuftiga lif nödiga medlen. Vidare utgöres folkets material af de fysiska medlemmarnes egendomliga kroppskrafter jemte deras på ett egendomligt sätt modifierade anlag eller själskrafter. Dessa kroppens och själens krafter måste nu ordnas och bestämmas så, att de verka såsom organ för förnuftets eller särskildt folkandens aktualitet. Vi se här många viljor, som konstant och harmoniskt samverka med afseende på ett för dem gemensamt sinligt innehåll, och från den verksamhet, som i detta innehåll eller material faktiskt framträder, sluta vi till ett förnuft, som är hennes motiv. All fri verksamhet, som är konstant samt moraliskt nödvändig och behöflig, måste med andra ord uttryckt gå ut på att för-

verkliga det sant goda för menniskan. Men är hon sjelf personlig, så kan hon ej sätta något annat såsom det goda för sig än personliga väsenden, sitt eget och de högre väsenden, i hvilka detta innehålles. Det opersonliga kan endast vara medel och vilkor för det goda i sann mening, men icke detta sjelft. Från den i det yttre materialet framträdande verksamheten sluta vi nu till förnuftiga väsenden, som äro det goda, af hvilket menniskan genom verksamheten åsyftar att blifva delaktig. Från den verksamhet, som är enskild eller specifik för en menniska och hvilkens material äro de sinliga krafter, som endast tillhöra henne, sluta vi till det goda, hvartill menniskans eget väsen är grund; men från den samfälda verksamheten, hvilkens material äro de sinliga moment eller krafter, som tillkomma alla de viljor, som verka, leda vi oss till det goda, hvartill det privata samhället är grund.

Vi hade vidare nämnt den kommunala verksamheten. Denna verksamhet har ett material, som är likartadt med folkets, ehuru till omfattning inskränktare. Äfven här är materialet sålunda ett visst landområde, inom hvilket de lokala förhållandena ordnas och som formas och bearbetas med afseende på ett högre, och vidare en för de fysiska medlemmarne egendomlig natursida, som är en särskild modifikation af den nationela egendomligheten. Och liksom folkets ändamål är andlig och materiel kultur, på samma sätt verka kommunerna för samma intressen, ehuru inom ett inskränktare gebit. Kommunerna äro sålunda med folket både med afseende på verksamhetssfer och ändamål fullt likartade organisationer och derigenom skilda från stånden, hos hvilka denna homogenitet med folket icke finnes. Och det bevis, vi här framhålla för de angifna väsendenas verklighet, äro olika, i det yttre framträdande system af funktioner, hvilka med nödvändighet förutsätta dessa väsenden såsom sina grunder, lagar och ändamål.

Slutligen hafva vi ståndsverksamheten, de privata korporationernas. Privat korporation motsätta vi den publika korporationen eller det publika ståndet. Korporation i allmänhet är ett samhälle, som har till material en viss art af naturliga anlag, och indelas i privat och publik, hvarvid indelningsgrunden är de olika arter af anlag, som äro material. Anlagen sönderfalla nemligen i två arter, anlag till sedlig eller privat verksamhet samt anlag till offentlig eller publik. De privata korporationerna äro de korporationer, som hafva till material anlag till sedlig verksamhet eller anlag till verksamhet för momenten i folkets ändamål, men den publika korporationen har till material anlag till offentlig verksamhet och sammanfaller, fattad såsom samhälle, med staten, ty detta samhälles omedelbara uppgift är att utveckla de rättsliga anlagen hos sina medlemmar. Äfven i de nu nämnda

formerna af fri verksamhet, som hafva afseende på de likartade anlagen, se vi en hänvisning på högre förnuftiga väsenden eller samhällen.

De former af fri verksamhet eller de species af funktioner, vi här framhållit, äro privata eller sedliga, ty de hafva afseende på ett sinligt material och gå ut på dess ombildning till organ eller medel för förnuftet. Men det gifves äfven en form af verksamhet, som är offentlig eller publik, ty hon har icke omedelbart afseende på de förnuftiga viljornas sinliga innehåll utan på de förnuftiga viljorna sjelfva, såväl menniskors som lägre samhällens, såvida de höra till ett helt och inom detta stå i yttre förhållanden till hvarandra, och denna verksamhet förutsätter såsom sin grund högre personliga väsenden, de publika samhällena. Hela den verksamhet, som afser att bestämma och upprätthålla de juridiska rättsgränserna eller de sferer i det yttre, inom hvilka de aktuela personerna hafva att verka sjelfständigt, fritt och ostördt af andra, den juridiska lagstiftningens funktioner och den handhafvande verksamheten — åklagande, dömande, verkställande och straffande — dessa funktioner tillkomma ingen såsom blott menniska och då tydligen icke heller en förening eller summa af menniskor, ty det, som icke tillkommer någon enskild af de hopsummerade, kan icke tillkomma summan; icke heller tillkomma de något privat samhälle, ty vi hafva sett, att från dem utgår en verksamhet af annan art och alltså förutsätta de högre väsenden, i hvilka de hafva sin grund och sitt ursprungliga subjekt, — eller med andra ord, äfven genom dessa funktioner förverkligas en form af det förnuftigt goda, nemligen rätten, och hvar och en af dessa funktioner äro det rättsligt godas eller rättssamhällets egen aktualitet i vår verld och i det material, i hvilket de framträda och blifva för den yttre betraktelsen skönjbara.

De fakta, från hvilka vi hittills utgått vid uppvisandet af de moraliska personligheterna, äro den yttre erfarenhetens. Men det är redan framhållet, att vi äfven hafva andra, som falla inom den inre eller förnuftiga erfarenheten. Och äfven af dessa är det ena teoretiskt och det andra praktiskt. Det förra faktum äro de förnuftiga förnimmelser, hvilka förutsätta högre förnuftiga väsenden, af hvilka de i oss äro verkade. Sjelfmedvetandets bestämningar eller former äro förnimmelser. Eller det, som är hos ett sjelfmedvetande, från detsamma urskiljes och genom hvilket detta är hvad det är, är förnimmelse. Menniskans förnimmelser äro hennes teoretiska andes bestämningar, funktioner eller yttringar och hafva sålunda sitt subjekt i personen eller anden. Psykologiska materialismen har visserligen sökt förklara förnimmelserna såsom bestämningar hos kroppen eller materien, men detta innebär motsägelse. En förnimmelse är en andlig bestämning —; men

hur kan det icke-andliga eller kroppsliga hafva andliga bestämningar? Bestämningen och hennes subjekt stå här i absolut strid med hvarandra. De hafva intet med hvarandra gemensamt, så att vilkoret för ett förhållande dem emellan icke finnes. En förnimmelse är annorlunda uttryckt en uppfattning, men hur kan det kroppsliga, en icke-uppfattande verklighet, hafva en uppfattning? Det kroppsliga visar sig dessutom vid närmare undersökning stå i fullkomlig motsägelse och strid med begreppet verklighet. Detta vill med andra ord säga, att det kroppsliga, så långt det är kroppsligt, är overkligt och endast i och genom ett annat, det enkla eller andliga, som det förutsätter, är det verkligt. Och vidare, hade förnimmelsen sin grund i det kroppsliga, så vore hon sjelf kroppslig, ty grund och följd, orsak och verkning äro för tanken och då också i verkligheten likartade. Men antagandet, att förnimmelserna äro kroppsliga, strider bland annat mot erfarenheten. Ty menniskan tilltager eller aftager icke i volym, blifver icke mer eller mindre utsträckt, ökas eller minskas icke i vigt, derigenom att hon har eller saknar en förnimmelse. Genom mekanisk och kemisk rörelse eller kausalitet är då icke heller förnimmelsen förklarlig utan endast ur anden sjelf, som förnimmer. Den mekaniska och kemiska förändringen, som faller inom kroppen, kan blott vara ett lägre, som går förut, och är vilkor för förnimmelsens aktualitet hos anden, men kan icke vara hennes grund. En annan åsigt, spiritualismen, har sökt fatta förnimmelserna, såsom äfven de praktiska funktionerna, såsom bestämningar hos en själssubstans eller ett själsreale. Men äfven denna åsigt är motsägande. En sådan substans är verklig hvarken för erfarenheten eller för förståndet och är sålunda blott en motsägande fiktion, som intet förklarar. Den sjelfmedvetande anden uppfyller sjelf de fordringar, förståndet uppställer på substantiel verklighet, och är sålunda grund och subjekt för förnimmelserna. Dessa äro icke heller uppkomna utan äro ett ursprungligt innehåll hos medvetandet, hvilket innehåll utvecklas till aktualitet. Då nu menniskans förnimmelser hafva sin grund i hennes ande eller teoretiska förmåga, så äro de visserligen närmast *hennes* verkningar, men under förutsättning af ett sjelfständigt och osinligt innehåll hos henne eller förnuftiga väsenden såsom hennes bestämningar. Till arten eller innehållet äro förnimmelserna dels sinliga och dels förnuftiga, allt efter som i dem ingår fenomenet, den o-sjelfständiga verkligheten, som blott är i och för ett ändligt medvetande, men icke i och för sig, eller väsendet i egentlig mening, den sjelfständiga verkligheten, som är i och genom sig sjelf. Nu gäller väl i allmänhet, såsom vi äfven nyss antydde, att alla förnimmelser, äfven de sinliga, hafva sin ursprungliga grund i personliga väsenden, äro yt-

terst af dem verkade eller bragta till aktualitet i och för oss, men dock kunna vi icke för oss angifva, hvilka de särskilda förnuftiga väsenden äro, till hvilka hvar och en af de sinliga hänföra sig. Med de förnuftiga förnimmelserna deremot är förhållandet ett annat, ty vi kunna här med reflexionens hjelp blifva medvetna af de väsenden, i hvilka de hafva sin grund. — Förnimmelserna måste enligt sitt begrepp hafva ett innehåll, ty en förnimmelse, som saknade innehåll är motsägelse, och de förnuftiga förnimmelserna måste hafva förnuftigt innehåll. Vissa af dessa förnimmelser hafva nu till innehåll menniskans eget ursprungliga väsen eller äro dess verkningar, i andra förnuftiga förnimmelser uppfatta vi Gud och åter i andra förnimma vi samhällena. Äfven de förnuftiga förnimmelserna framträda först under känslans form, sedan det inre, aktuela eller medvetna hos menniskan framstått såsom en motsats mot det yttre, potentiela eller omedvetna och hafva formen af resignation, ty menniskan finner sig såsom i öfrigt blott sinlig underordnad under det högre och förnuftiga, som hon i sin känsla fattar, samt äfven af elevation, emedan hon genom dessa förnimmelsers innehåll finner sig upphöjd inom en högre sfer af lif, som är af annan art än det naturliga och sinliga. Hela det förnuftiga medvetandets innehåll fattar hon först såsom en enda total bestämdhet, den religiösa, utan att skilja mellan dess särskilda moment, men slutligen skiljer hon mellan den religiösa känslan, hvilkens innehåll är Gud, och den moraliska, i hvilken hon fattar sitt eget sanna väsen. Till sist urskiljer hon äfven vid högre reflexion de sociala känslorna, hvilkas innehåll samhällena äro. Och, liksom de sinliga känslorna, t. ex. organsensationerna, äro de tillstånd, som menniskan har i relation till eller genom sin bestämdhet af ett annat, tingen, likaså äro de förnuftiga känslorna tillstånd, former af behag eller obehag, som hon har genom sitt förhållande till de personliga väsenden, som innehållas i hennes sjelfmedvetande. Derför ega vi rätt att från faktum af förnuftiga förnimmelser, äfven förnuftiga känslor, sluta till förnuftiga väsenden, af hvilka de äro verkade. Men om ock menniskan redan på förnuftiga känslans ståndpunkt har förnimmelser af de förnuftiga väsendena, så har hon dock ej medvetande om hvad de väsenden i sig sjelfva äro, hvilka hon här fattar. Ty på samma sätt som menniskan äfven i sinligt afseende såsom omedvetet förnimmande står i förhållande till andra föremål i det yttre, såväl menniskor som ting, och har af dem en förnimmelse, utan att hon ännu eger insigt i deras väsen eller vet hvad det är, som bestämmer henne, så förhåller det sig äfven inom det andliga området. Menniskan måste först hafva nått det klara medvetandets ståndpunkt och under denna form måste hon

äfven hafva fattat sitt eget andliga väsen såsom personligt, innan hon kan fullt fatta hvad detta väsens förnuftiga innehåll i sig sjelft är.

Likaså har menniskan förnuftiga föreställningar och tankar. Men dessa hänföra sig till personliga väsenden, hvilka i dem uppfattas och genom hvilka de blifva förklarliga, eller de förutsätta individuela väsenden, af hvilka ett moment blifvit höjdt till aktualitet och särhållet från öfriga moment. Dock fatta vi icke med de förnuftiga begreppen såsom med de empiriska något sinligt föremål eller ting i tiden och rummet utan väsenden i egentlig mening eller personer. Med andra ord uttryckt gäller, att alla begrepp förutsätta konkreta och i någon mening sjelfständiga väsenden, ur hvilka de äro abstraherade. Men nu finner menniskan faktiskt i sitt medvetande tankar, som icke äro abstraherade ur något sinligt. Begreppet familj t. ex., begreppen kommun, folk och stat o. s. v. och äfvenså begreppet Gud äro icke omedelbart utvecklade ur något sinligt ting, icke heller ur någon sinlig känsla, ty i sådant fall vore formen af annan art än innehållet, hvilket är motsägande eller strider mot begges begrepp. Men äro dessa begrepp icke desto mindre ur individuela väsenden utvecklade, så är tydligt att dessa väsenden för det första äro verkliga och för det andra innehållas i menniskans medvetande. Dessa tankar äro utvecklade ur de personliga väsenden, som i våra lägre eller dunklare förnimmelser innehållas. Det resultat, till hvilket vi blifvit förda, är sålunda det, att menniskan i sitt inre lif fattar sig såsom bestämd af andra och högre väsenden, hvilka i sig verkliga, men i vårt medvetande potentiela, utvecklas till aktualitet för oss och förnimmas under känslans, föreställningens och tankens former, och att vi från faktum af dessa förnimmelser kunna sluta till de väsenden, som i dem förnimmas.

Härefter komma vi till de fakta i den inre erfarenheten, hvilka lemna oss de praktiska bevisen för samhällenas personlighet. Menniskan erfar nemligen såsom stående i samhällsförhållande eller såsom lem i samhället vissa förbindelser, som ställas på hennes vilja af samhället. Med en förbindelse förstå vi för det första en fordran, men icke alla fordringar äro förbindelser. Äfven den blott sinliga menniskan emottager eller erfar fordringar, men dessa utgå från hennes sinliga väsen och ega endast hypotetisk giltighet. De verksamhetssätt, som i dessa fordringar uttryckas, har hon att utföra, endast såvida hon vill nå ett visst sinligt ändamål eller resultat, hvilket helt och hållet beror af hennes godtycke. En förbindelse deremot är en fordran, som bjuder aktning, måste betraktas såsom helig såväl af menniskan sjelf, som eger henne, som af andra, och kategorisk, ty hon har afseende på ett ändamål, som icke är relativt utan absolut. Men fordringar i denna

mening eller förbindelser måste utgå från något, som i sig sjelft har verklighet och helgd samt absolut bindande kraft d. ä. från ett förnuftigt eller personligt väsen, som bestämmer menniskan. Är nu samhället grund till dessa förbindelser, och detta har omedelbar fakticitet, så är samhället ett personligt väsen, en förnuftig vilja, under hvilken samhällsmedlemmen underordnar sig såsom organ. En förbindelse finnes äfven, som har sin grund i menniskans eget förnuftiga väsen, ty äfven detta väsen utvecklar sig såsom samhället till den grad af aktualitet, att det blifver ett möjligt motiv för viljan och ställer då på henne kategoriska fordringar eller tenderar att blifva verklig lag och ändamål för henne. Likaså eger menniskan faktiskt en religiös förbindelse, en förbindelse, som utgår från Gud, hvilken äfven utvecklar sig till ett möjligt och fordrar att blifva ett verkligt motiv för hennes vilja. Men det gifves äfven andra förbindelser, samhällsförbindelser. Äro nu Gud och menniskans eget väsen såsom moraliskt förbindande förnuftiga och personliga, så måste ju äfven samhällena af samma skäl vara personliga, ty hvarför skulle ej likartade verkningar eller följder äfven hafva likartade orsaker eller grunder? Är inom ett område förbindelsens grund personlig, så fordrar ju förståndet, att förbindelserna äfven inom alla andra områden skola hafva personliga grunder. Det är genom aktgifvande eller reflexion på sitt eget inre, som menniskan erfar denna förbindelse och sedan sluter hon till det väsen, som är hennes grund. Och denna förbindelse antages och erkännes också i allmänhet af menniskorna, ty de underordna sig under samhället, lyda dess lagar och verka för dess ändamål, ehuru de icke hafva ett klart medvetande om hennes grund.

Det faktum, vid hvilket vi nu fäst oss, är att det ingår förpligtelse i allt samhällslif. Pligten är en förnuftig befallning. Och fordringarna på det väsen, som är pligtens grund, äro för det första, att det måste vara personligt, ty det opersonliga kan såsom sinligt icke förpligta eller hafva förnuftiga verkningar. Säger t. ex. någon att menniskan har pligter mot ett djur, mot sin egendom eller sin kropp, så är detta ett oegentligt talesätt. "Mot" kan endast angifva den personlighet eller vilja, som uppfordrar till den pligtenliga handlingen och derför måste det rätteligen heta, att menniskan har pligter mot sitt eget samvete och förnuft eller mot ett annat och högre förnuftigt väsen med afseende på djuren, egendomen och kroppen, hvilka endast äro pligtens material, men icke hans grund. Det opersonliga och sinliga kan icke gifva befallningar och förnuftiga befallningar. Deremot säger man med rätta, att menniskan har pligter mot samhället, pligt till och med att under vissa förhållanden offra sin sinliga existens för

samhällets skull eller för dess bestånd i vår verld. Men kan sålunda samhället förpligta, så är det ett substantielt och personligt väsen.

För det andra fordras att pligtens grund är ett högre personligt väsen än den tillvarande menniskan, som förpligtas, och ett sådant, i hvilket hon ingår såsom lem och under hvilket hon sålunda kan subordinera. Denna fordran uppfylles äfven med afseende på menniskans eget ursprungliga väsen, ty detta är högre än hennes vilja, som af detsamma bestämmes och förpligtas. Nu är det faktiskt, att menniskan förpligtas af samhället, ty de som konstituera sig till organ för detsamma eller ställa sig i samhällsförhållande, erhålla derigenom nya och högre förpligtelser, än de förut hade, och om detta förhållande för dem upphör, så hafva de icke mer dessa pligter. Och hvarken ur menniskans eget väsen eller ur religionen eller Gud äro de direkt förklarliga, ty hvar och en, som har sitt eget förnuft för sig aktuelt, har icke dessa förbindelser och icke heller den, som lefver ett religiöst lif eller hvilkens vilja bestämmes och ledes af Gud, hvilket de deremot med nödvändighet skulle hafva om de nämnda pligterna i dessa väsenden hade sin direkta grund. Af de nämnda väsendena uppfordras menniskorna till dessa pligter, endast såvida de stå i samhällsförhållande eller äro verkliga lemmar i samhället och under förutsättning af att de fordras af dem. Då alltså samhällena förpligta, så äro de personliga väsenden och högre personliga väsenden, till hvilka menniskan förhåller sig såsom ledamoten till sin organism.

Samhällspligterna ställas på förnuftiga viljor, som stå i förhållande till hvarandra och förutsätta noggrannare angifvet en kategoriskt bjudande lag, som bestämmer dem alla och ordnar och reglerar deras handlingar så, att de öfverensstämma och harmoniera. På grund af lagen framträda nu handlingarna i en viss ordning och på ett visst sätt, så att de blifva en sammanhängande serie och leda till aktualisationen i och för oss af ett förnuftigt ändamål, samhällets. Men lagen åter, som är norm för verksamhet, förutsätter ett personligt väsen, hvars verkliga eller åtminstone möjliga lag han är, eller ett väsen, som har att utveckla sig i och för oss och i vår verld, icke i och för sig och i sin egen verld, efter denna lag. Detta personliga väsen är samhället. Från pligterna alltså, som hafva faktisk verklighet, sluta vi till den förnuftiga lagen och från lagen till den personlighet, som är hans grund och som efter densamma är verksam.

Vi leda oss vidare till olika högre lagar och således äfven till olika samhällen, derigenom att vi afse de olika systemen af pligter och likaså de olika material i praktisk mening, på hvilka pligterna hafva afseende. Vi hafva förut sett att dessa material, för så vidt nemligen

samhällen förutsättas såsom principer för deras ordnande, äro antingen sinliga krafter, betraktade såsom förnuftiga viljors gemensamma innehåll, eller ock aktuela personer såsom stående i yttre, fria förhållanden till hvarandra. Vi finna nu ett slag af pligter, som omedelbart har afseende på de sinliga krafterna, ett annat, som har afseende på de förnuftiga viljor, hvilka vid ordnandet af det sinliga komma i yttre förhållanden till hvarandra och derför behöfva gränser för sin frihet. Dessa pligter förutsätta olika lagar och sålunda äfven olika samhällen, som hafva lagarna. Och likaså få vi olika specifikationer inom hvardera af dessa begge system. Vi afse sålunda de olika specielare system af pligter, som de nämnda hufvudsystemen innehålla, och äfven de olika material, som genom dem skola bestämmas, samt leda oss derigenom till de olika slagen af privata och publika samhällen. Sant är visserligen, att några specifikationer och divisioner i egentlig mening icke äro möjliga inom det rent andliga och förnuftiga, som är en rent individuel och organisk verklighet, men vi afse här den motsättning, som blifver en följd deraf, att denna verklighet, de förnuftiga väsendena, och de olika system af pligter, som i dem hafva sin grund, framträder i relation till det sinliga, som har den nämnda karakteren. Hvarje totalitet af likartade förbindelser hänföra sig nu till ett förnuftigt väsen, här ett samhälle, hvars organ hafva att fullgöra de nämnda förbindelserna i vår verld. Det förutsättes då, att de menniskor, som lefva i samhället, måste ega kunskap om dess väsen och fordringar samt vilja att desamma utföra, såvida de skola vara verkliga organ för detsamma. Den, som väl gör något, som bidrager till uppnåendet af samhällets ändamål, men saknar kunskap om dess förpligtelser och god vilja att göra deras innehåll gällande, är icke ett verkligt organ för samhället eller lefver icke ett rätt lif i detsamma. En sådan verksamhet saknar moraliskt värde för honom sjelf, som utför henne, ehuru hon har värde, samt är behöflig och vigtig för andra menniskor, som lefva ett förnuftigt lif, och göra henne till vilkor för sina högre ändamål. Äfven varelserna i naturen, ja hela naturen sjelf, är verksam för aktualisationen af de förnuftiga väsendena i och för oss, men är derför icke organ för desamma.

Till slut hafva vi att fästa oss vid det faktum, äfven detta hemtadt från den inre erfarenheten, att de, som göra sig till organ för ett samhälle, erhålla derigenom rättigheter, hvilka de förut saknade, och hvilka äfven frångå dem, när de upphöra att längre vara lemmar i detsamma. Men nu är, såsom vi skola se, rättigheten till sitt väsen sådan, att hon endast kan hafva sin grund i ett öfver det berättigade subjektet stående förnuft d. ä. ett personligt väsen, hvaraf följer, att

samhället, som gifver rättigheter, är ett sådant väsen. En rättighet förutsätter nemligen tre hufvudmoment, en person eller vilja, som eger och får utöfva henne, en högre förnuftig vilja, fattad såsom praktisk lag, som gifver rättigheten, ty det, som icke öfverensstämmer med en förnuftig vilja, kan icke vara rätt, och slutligen andra personliga väsenden, till hvilka rättssubjektet kommer i relation i det yttre och hvilka hafva motsvarande förbindelser eller rättspligter. Dessa trenne moment ligga i rättighetens väsen. Tages detta i betraktande, så inses, att en rättighet är ett verksamt eller föränderligt väsendes fria, yttre verksamhet, såvida hon är uttryck af en högre förnuftig vilja och hos andra personer i det yttre motsvaras af förbindelser, hvilka kallas rättspligter. Det, som nu ingår i en rättighet och fordrar förklaring, är för det första tillåtelsen att företaga verksamheten eller handlingen, och då denna tillåtelse gifves samhällsmedlemmarna af samhället, så måste det vara en förnuftig vilja eller ett personligt väsen. Vidare ligger i rättigheten hennes auktorisation, såväl inför den person, som är subjekt för henne, som ock inför andra personer, hvilka med honom koexistera i det yttre, och hon förutsätter då ett i sig sjelft heligt väsen eller en förnuftig vilja, ty endast en sådan kan gifva helgd åt handlingar. Och slutligen ligger i rättigheten, att hon hos de nämnda personerna, såsom vi sett, motsvaras af förbindelser eller rättspligter, och förutsätter alltså ett personligt väsen, som förpligtar dessa att icke störa utan respektera det, som för det berättigade subjektet är tillåtet. Och då de förpligtade subjektens förbindelse svarar jemt emot det berättigade subjektets tillåtelse, så finna vi deraf, att det är ett och samma förnuft, som är grunden till dem båda. Detta är faktiskt samhället, hvilket alltså är personligt.

Då det vidare faktiskt gifves tvenne slag af rättigheter, så måste det också finnas tvenne slags samhällen, i hvilka de hafva sin grund. Rättigheterna äro nemligen moraliska och juridiska. De förra sammanfalla med moraliska pligter eller äro egentligen pligter, ehuru betraktade från en annan synpunkt, nemligen såsom af samhället tillåtna handlingar emot andra personer, som hafva en deremot svarande skyldighet. Det berättigade subjektet får här icke af samhället befogenhet eller rätt till något, hvartill det icke också uppfordras eller har förbindelse. Tillåtelsen och förbindelsen hafva sålunda här lika stor sfer eller sammanfalla. Dessa rättigheters grund är nu det privata samhället. Och afser man de olika system af moraliska rättigheter, som äro faktiskt gifna, och hvilka hafva afseende på olika sinliga moment såsom material, så leder man sig till olika privata samhällen, som förutsättas såsom deras grunder.

De juridiska rättigheterna deremot, som tillkomma de privata personligheterna och i allmänhet aktuela personer, som stå i yttre förhållanden till hvarandra, äro rättigheter af annat slag, ty de sammanfalla icke med de moraliska pligterna utan kunna till och med strida mot desamma. Det juridiskt berättigade subjektet har nemligen endast förbindelse att hålla sig inom en viss sfer, men alla handlingar, som äro möjliga inom detta område eller inom den juridiska rättsgränsen, äro tillåtna för detsamma utan att vara af detsamma fordrade. Vid de juridiska rättigheterna sträcker sig sålunda tillåtelsen längre än förbindelsen. Dessa rättigheter hänvisa nu på ett publikt samhälle. Och till de särskilda publika samhällena leda vi oss, då vi utgå från de olika systemen af juridiska rättigheter och från de olika aktuela personer, de sedliga väsendena, stater eller statssystem, som äro subjekt för dessa rättigheter och äfven, sedt från annan synpunkt, deras material. Det är nemligen ett publikt samhälle, som förverkligar hvarje sådant system af juridiska rättigheter och dermed sig sjelft uti de aktuela personer, som samhället har till sitt innehåll. Ty de publika samhällena hafva till sin omedelbara uppgift att bestämma och upprätthålla de gränser, inom hvilka deras medlemmar hafva fritt utrymme att verka efter sina egna lagar och för sina egna speciela ändamål. Så t. ex. hafva de privata personligheterna i staten frihet att verka godtyckligt inom vissa områden och så länge de icke kränka andras rätt. Och på samma sätt hafva äfven staterna inom statssystemen och statssystemen inom menskligheten, det högsta publika samhället, en begränsad frihet att lefva sjelfständigt och fritt och äfvenså skydd för denna frihet, såvida hon icke är oförenlig med samhällets ändamål. Såsom de privata personligheterna alltså förhålla sig till staten, så förhålla sig staterna till statssystemen och statssystemen till statssystemens system eller menskligheten.

Det faktum, från hvilket vi här utgå, kan äfven sägas vara de rättsförhållanden, som i verkligheten äro gifna eller såsom nödvändiga insedda. Men innan vi gå till utredningen af dessa, hafva vi att taga en öfversigt af andra förhållanden, med hvilka rätts- eller samhällsförhållandena icke äro att förvexla. Vi skola nemligen af motsatsen vinna högre insigt i rättsförhållandets väsen. Samhällsförhållandena äro *ett* species af personliga förhållanden, men det gifves äfven andra personliga förhållanden, som från dem äro skiljaktiga. Och här afse vi endast de förhållanden, i hvilka väsendena stå till hvarandra såsom samverkande för gemensamma ändamål. De personliga förhållanden, som icke äro samhällsförhållanden, äro de *naturliga* och *arbiträra* förhållandena. De förra äro förhållanden, hvilkas grund och enhet en-

3

dast är den lägre, ofria sinliga naturen. Dessa förhållanden äro analoga med dem, som förekomma inom den animaliska verlden. Äfven der stå varelserna i förhållande till hvarandra och samverka, men grunden till ett sådant förhållande är endast den naturliga driften. Den kraft, som här håller väsendena förenade och förmå dem att samverka för gemensamt bestånd, är instinkten eller driften. Visserligen ingår äfven i hvad man kallat natursamhälle samverkan efter gemensamma lagar och för gemensamma ändamål, men dessa lagar och ändamål äro här omedvetna, ofria och sinliga. Så t. ex. finnes jemväl inom ett bisamhälle en arbetets fördelning och en för det hela gällande ordning samt ett förhållande mellan styrande och styrde eller ett förhållande af subordination, men detta allt försiggår här utan medvetenhet, frihet och aktuel bestämdhet af förnuftet. Varelserna i naturen hafva väl äfven till sitt innehåll samma osinliga eller förnuftiga verld och verklighet, som menniskan, men de ega icke såsom hon möjligheten att få detta förnuft för sig sjelfva aktuelt. Menniskan och naturvarelserna skilja sig icke från hvarandra derigenom, att den förre skulle ega, den senare sakna förnuftigt innehåll. Naturen och naturvarelserna äro icke förnuftslösa i den meningen, att det osinliga och förnuftiga eller något moment af det förnuftiga skulle hos dem fattas. Förnuftet är tvärtom det verkliga i allt, men naturens varelser ega icke såsom menniskan möjligheten att utveckla sig till ett medvetande af det lif och förnuft, som uti dem är. Ännu mindre ega de såsom menniskan möjligheten att sätta detta förnuft såsom sin verksamhets syftemål.

Såsom vi redan anmärkt, kunna äfven menniskor stå i förhållanden till hvarandra, som äro analoga eller likartade med dem, som vi nu funnit i naturen, och dessa förhållanden kalla vi derför naturliga. Arbiträra eller godtyckliga förhållanden åter äro de förhållanden, i hvilka menniskor på grund af öfverenskommelse eller aftal ställa sig till hvarandra för att samfäldt tillfredsställa vissa sinliga behof. Den omedelbara grunden för detta förhållande är sinlig, de kontraherandes sinliga viljor; normerna, enligt hvilka de samverka, äro sinliga eller äro endast maximer, klokhetsregler, som sakna helgd och förbindande kraft i sig sjelfva, och slutligen är äfven ändamålet, för hvilket de här verka, omedelbart sinligt och tillfälligt, ehuru medelbart ändamålet äfven här kan vara förnuftiga väsendens aktualitet. Dessa förhållanden, hvilka vi kalla arbiträra föreningar, äro sålunda godtyckligt uppkomna, och godtyckligt kunna menniskorna äfven lefva och verka i dessa föreningar och likaledes kunna de äfven godtyckligt upplösas. Och när menniskor ställa sig i likartade förhållanden till hvarandra, uppstå för dem

inga rättigheter och icke heller några särskilda förbindelser eller pligter, utan härigenom sker endast en fördelning af de rättigheter, som kontrahenterna äfven förut egde, eller härmed få kontrahenternas rättigheter och pligter endast en viss modifikation och form. De arbiträra förhållandena äro dels anstalter och inrättningar, dels sällskap eller bolag, ty folksamlingar eller folkhopar, hvilkas enhet endast är lokalen, kunna vi här icke afse, då dessa icke nödvändigt uppstå genom ett paktum och då i dessa icke heller nödvändigt ingå en samverksamhet. Anstalten har ett sinligt ändamål, som är rent yttre i förhållande till hvarje deltagares, och den ene deltagarens ändamål är likaledes ett rent yttre i förhållande till den andres. Detta är således ett mekaniskt och oorganiskt förhållande. Deltagarne i en anstalt äro anställde, ställde an eller vid hvarandra, eller inrättade så, att, under det en deltagare verkar på sitt sätt och för sitt ändamål, han dermed äfven möjliggör de öfriges och det helas. I sällskap och bolag deremot är ändamålet för alla intressenterna gemensamt och mer inre, men likväl sinligt och tillfälligt.

Samhällsförhållandena deremot äro förhållanden af annan art. Dessa hafva för det första en förnuftig grund, d. v. s. de förutsätta ett personligt väsen, som genom sin närvaro och verksamhet i menniskorna uppfordra eller förmå dem att ställa sig i dessa förhållanden redan förr, än de ega ett klart medvetande om det väsen, under hvars ledning och inflytande de stå. Också är samhället lika ursprungligt i vår verld, som menniskan. Det är lika nödvändigt för menniskan att lefva i samhället, som det för henne är nödvändigt att behålla sin natur, eller som det för lemmen är nödvändigt att lefva i det hela, hvars lem han är. Såsom ögat icke kan vara ett seende organ eller ega sin synkraft, om det lösslites ur fysiska organismen, så kan icke heller menniskan vara ett personligt lif, om hon icke ingår i samhället. Men äfven om man antoge att menniskan kunde vara verklig utom samhället, så skulle hon likväl, ställd utom detsamma, icke kunna utveckla sig utöfver djurlifvets ståndpunkt. Tänka vi alltså bort samhället från det menskliga lifvet, så blifver all bildning och kultur samt hvarje yttring af förnuftigt lif för henne en omöjlighet. I det hela stiger icke heller menniskan i odling öfver det samhälles, hvilket hon tillhör.

Vidare bestämmas dessa förhållanden, till skilnad från arbiträra och naturliga förhållanden, af en förnuftig eller praktisk lag, d. v. s. menniskan har en ny och högre praktisk lag för sin vilja och verksamhet, när hon står i samhällsförhållande, och denna hennes vilja ledande lag är sjelf en vilja, samhällets, hvilkens fordringar menni-

skan har att göra till sina egna. Häraf denna moraliska magt, som samhället eger öfver sina organer, en magt, som binder deras viljor och utesluter allt godtycke. Det är nemligen här endast *en* handling, som lagen i hvarje ögonblick fordrar af dem, som positivt bestämmas af honom, och hvarje annan handling eller lifsyttring är i detta tidsmoment orätt. Det finnes sålunda icke här några alternativ, då lagen är universel och i hvarje fall förbinder till ett enda, som samhällsmedlemmen bör göra, såvida han icke skall ådraga sig moralisk skuld — inför samhället. I arbiträra föreningar deremot finnas alternativ. De regler, efter hvilka menniskorna der verka, angifva endast sättet, hvarpå de hafva att nå ett visst sinligt ändamål, men de sinliga ändamålen kunna nås genom verksamhet på olika sätt. Deltagarne kunna här verka på ett sätt, men äfven på ett annat och likväl vinna ändamålet. Derför kunna äfven deras verksamhetsnormer eller de regler, som gälla för föreningen, på olika sätt modifieras allt efter menniskornas olika klokhet, och följaktligen finnas här alternativ eller mångfaldiga möjligheter, möjligheter till och med bland hvilka menniskan icke kan afgöra, hvilken som är bättre än de andra. I samhället deremot, såsom i allmänhet inom det moraliska lifvet, är i hvarje fall endast en handling, ett verksamhetssätt möjligt såsom pligt och rätt, hvarvid allt annat är otillåtet. Dessa personliga förhållanden kunna icke heller godtyckligt upplösas för den förbindande lagens skull. Menniskan har absolut förbindelse att lefva i samhället och underkasta sig dess lagar, emedan samhället är ett verkligt väsen. Deremot eger hon ingen omedelbar förbindelse att inträda i en arbiträr förening och icke heller någon förbindelse att qvarstå i en sådan, såvida hon i densamma har inträdt. Arbiträra föreningar kunna enligt vissa former af deltagarne eller staten upplösas, emedan de endast äro åtgärder af mensklig klokhet, hvilket allt icke är fallet med samhällsförhållandena i vår verld, hvilka äro gudomliga eller i sjelfva förnuftet grundade institutioner eller förhållanden. — Samhället är icke heller af menniskor bildadt, ty redan för att det skall kunna upprättas eller komma till stånd i vår verld, förutsättes, att menniskorna hafva en känsla eller ett medvetande af detsamma, en föreställning eller idé om detsamma, hvilket således måste vara ett ursprungligt innehåll i deras medvetande. Och utan en känsla eller ett medvetande af samhället, som alltså är ursprungligare och förutsättes, är det för menniskan icke möjligt, att förverkliga det på jorden, — såsom hon icke heller kunde ega någon möjlighet, än mindre någon förbindelse, att förverkliga Guds rike på jorden, såvida icke detta vore i sig sjelft verkligt, men likväl invärtes i henne. Så är ock hvarje behof af samhället, hvarje

intresse för detsamma och äfven samhällsdriften verkade i menniskan af samhället, som alltså är deras förutsättning och grund. Då man i nyare tiden först reflekterade öfver samhället, föreställde man sig en aflägsen forntid, under hvilken menniskorna lefde utom samhället i ett s. k. naturtillstånd, men en sådan åsigt har emot sig både historien och förnuftet. Samhället räknar tvärtom samma ålder i vår verld, som menniskan. Den nämnda åsigten är hvarken utvecklad ur den yttre eller sinliga erfarenheten, ty så långt vi kunna se spår af menniskan förekommer hon i samhället, som under någon form är verkligt, och icke heller ur den inre eller andliga erfarenheten. Denna ofta upprepade lära om naturtillståndet har sålunda icke sitt stöd i någon af de kunskapskällor, som för menniskan äro möjliga, och är derför helt och hållet en produkt af inbillningskraften. Man föreställde sig vidare, att samhället slutligen bildades genom ett fördrag af menniskorna. Men kontrahenterna skulle i sådant fall konseqvent äfven kunna bestämma innehållet i paktum efter godtfinnande, hvarigenom hela denna anordning hade sin grund endast i menskligt godtycke. Att så icke förhåller sig, blifver tydligt redan om man tager i betraktande, att ett paktum eller en rättshandling, för att kunna ega detta namn, måste öfverensstämma med en praktisk lag. Och öfverenskommelsen måste öfverensstämma med en etisk lag för att ega moraliskt förbindande kraft och med en juridisk lag för att vara juridiskt förbindande, eller slutligen med religiösa lagen eller Gud, om man ville afse ännu en annan form af förbindelse. Denna lag måste äfven vara för kontrahenterna gemensam såsom för dem alla lika förbindande och dessa måste såsom lagbestämda under densamma subordinera. Lagen kan således här icke vara den enes eller den andres individuela förnuft, alldenstund det här är fråga om ett paktum, som bestämmer förhållandet mellan dem alla, och det förnuft eller den lag, som bestämmer detta, måste vara högre än de väsenden, som bestämmas. Den ena menniskan subordinerar nemligen icke under den andras förnuft, eller den ena menniskans individuela förnuft kan icke i och för sig betraktadt för den andra vara förbindande och bestämma, huru de hafva att stå i förhållande till hvarandra och samverka, men väl kan det indicera äfven detta under den förutsättning, att de alla innehållas i högre förnuftiga väsenden, samhällen; såsom äfven den religiösa förbindelsen är hos alla samstämmig under den förutsättning, att de alla innehållas i Gud. Den praktiska lag, med hvilken detta paktum bör öfverensstämma, är följaktligen samhällets, som alltså är ursprungligare än hvarje fördrag och grunden för dess giltighet och helgd för kontrahenterna samfäldt. Det fördrag, genom hvilket man föreställt sig sam-

hället uppkomma, förutsätter alltså samhället såsom omedelbart förbindande kontrahenterna att ingå detsamma och såsom äfven bestämmande dess innehåll. Men visserligen är det genom tvåsidiga rättshandlingar, fördrag eller kontrakt, som samhällsförhållanden, såsom t. ex. förhållandet mellan makar, uppstå i tiden, men detta kan endast betyda, att menniskorna göra ett sammanstämmande uttryck af sina viljor, hvarigenom de förklara sig pligtiga att tjena samhället, som hos dem är ett möjligt motiv. Samhället sjelft kan derigenom icke uppkomma, då dess personliga ande såsom Guds och menniskans är evig.

Slutligen hafva de personliga förhållanden, som vi kalla samhällsförhållanden, i motsats mot arbiträra förhållanden, äfven ett omedelbart förnuftigt ändamål. Jemte det de personer, som stå i dessa förhållanden, hafva sina egna förnuftiga väsenden till sina ändamål, hafva de äfven ett högre personligt väsen till ändamål, samhällets, hvars aktualitet de med sina handlingar sålunda förbindas att åsyfta. Och något annat får icke menniskan åsyfta med sina handlingar eller sätta såsom deras ändamål än personliga väsenden. Allt annat måste nedsättas till vilkor och medel för dessa.

Härefter öfvergå vi till de rättsförhållanden, som äro faktiskt gifna, för att äfven i dem finna ett bevis för samhällets personlighet. Med rättsförhållande förstå vi det förhållande, som eger rum mellan ett berättigadt subjekt, som har tillåtelse att företaga och utföra handlingar, samt ett eller flere förpligtade subjekt, som hafva mot de nämnda handlingarna svarande förbindelser. Här uppstår nu den frågan, hvad de faktiskt gifna rättsförhållandena förutsätta för sin förklaring. Det första, som gör detta förhållande möjligt, måste såsom vid hvarje annat vara en relationsgrund, en hos de väsenden, som stå i relation till hvarandra, identisk och gemensam bestämning, som håller dem förenade. Utan en sådan enhet kunna de ej tänkas stå i förhållande till hvarandra. Och då det förhållande, hvarom här är fråga, är praktiskt samt ett rättsförhållande, så måste relationsgrunden vara grund i praktisk mening, d. ä. en praktisk lag och närmare bestämdt en rättslag. Denna lag är närmaste förutsättningen och grunden för det förhållande, hvari samhällsmedlemmarna stå till hvarandra, äfvensom för de rättigheter, som de i detta förhållande hafva. Relationsgrunden åter eller rättslagen kan icke vara något blott formelt eller en generel enhet, ty hvarje sådan är nödvändigt ett fullt verkligt och individuelt väsen, uteslutande från en sida betraktadt. Sedd i sin fullständighet är sålunda bestämningen ett väsen i egentlig mening och såsom grund för ett förnuftigt förhållande ett förnuftigt eller personligt väsen, som till sitt innehåll har de väsen, som stå i relation till hvarandra, och är

den osinliga magt, som beherskar dem alla. Detta väsen är samhället. Dessutom lemnar membra relata eller förhållandets leder hänvisning på den verklighet, som är realgrunden för deras förhållande, ty från arten och beskaffenheten af de väsenden, som stå i relation till hvarandra, sluta vi till arten af det väsende, som för förhållandets möjlighet och verklighet förutsättes. Rättsförhållandena, som äro personliga förhållanden, förutsätta sålunda såsom sina grunder de högre ändligt personliga väsenden, vi kalla samhällen. Utom dessa finnes intet rättsförhållande. Hvarje rättsförhållande faller inom samhället eller är gifvet för de väsenden, som lefva i samhället. Och ju mer samhället blifver för menniskan aktuelt, ju mer äfven rätten och ju högre medvetande får hon äfven om rättsförhållandenas helgd. Men nu gifves det faktiskt tvenne slag af rättsförhållanden, etiska och juridiska, och alltså förutsättas tvenne arter af samhällen, som äro deras grunder, eller i hvilka de väsenden, som stå i dessa förhållanden, lefva och fatta sig. Det etiska rättsförhållandet är ett förhållande mellan moraliskt berättigade och likaså moraliskt förpligtade subjekt; men i det juridiska rättsförhållandet äro subjekten juridiskt berättigade och förpligtade. Grunden till det förra af dessa rättsförhållanden är ett privat samhälle, grunden till det senare ett publikt. Sålunda är ett privat eller moraliskt rättsförhållande möjligt endast inom ett privat samhälle och ett juridiskt lika så endast inom ett publikt. Och vidare framträda så väl de moraliska som de juridiska rättsförhållandena under flere former eller species. Med utgångspunkt från dessa leda vi oss derför till de särskilda privata och publika samhällena, ty hvarje species af rättsförhållande förutsätter ett species af samhälle såsom sin grund.

Innan vi lemna våra undersökningar om samhället, vilja vi äfven upptaga till besvarande den frågan, hvilka anledningarna äro till det faktum, att samhällets personliga väsen icke ännu kommit till något allmännare medvetande. Vi skola äfven härvid finna åtminstone ett negativt eller indirekt bevis för vår ofvan framställda åsigts sanning. De nämnda anledningarna äro enligt vår öfvertygelse tvenne, af hvilka den ena till sin art är teoretisk, den andra praktisk. I förra fallet utgår man från det antagandet, att menniskan icke har någon annan och högre kunskaps- eller förnimmelseförmåga än den sinliga d. v. s. sinnena, varseblifningen och det naturliga eller sinliga förståndet, samt att på grund häraf ingen annan och högre verklighet för henne är gifven än den, som står i förhållande till dessa förmögenheter. Det verkliga är det, som kan senteras och varseblifvas; det personliga samhället är med dessa organer icke fattligt, hvilket är faktiskt; alltså är det icke verkligt. Man har här en låg uppfattning af menni-

skan. Hon har endast en sinlig förnimmelseförmåga och följaktligen är äfven endast en art af väsenden för henne förnimbar, de sinliga väsendena eller tingen, och likaledes endast en art af former, sinliga förståndets former, som uttrycka det nödvändiga sammanhanget mellan tingen, det allmänna sätt, hvarpå de äro och verka, eller deras lagar. På denna ståndpunkt följer nu icke blott samhällets overklighet utan för det första äfven menniskans, ty hennes personliga eller förnuftiga ande är icke gifven eller verklig för någon sinlig förnimmelseförmåga, icke ens sinliga förståndet. Med sinliga förnimmelseförmågan fatta vi hos menniskan blott hennes förgängliga del, som är den yttre naturens tillhörighet. Men vidare måste här äfven lifvet förnekas, ty det bestämmer icke eller står ej i förhållande till sinliga förnimmelseförmågan, och slutligen äfven den oändlige personen eller Gud. Resultatet blifver sålunda här scepticism. Lefvande eller personliga väsenden d. ä. sann verklighet är för menniskan icke gifven och följaktligen icke heller sann kunskap. Ty nekar man samhället, d. v. s. förnekar man inom ett område ursprunglig och sann verklighet, så måste man följaktligen, såvida man är konsequent, äfven inom alla andra områden förneka henne, hvadan följden blifver scepticism. Och härmed måste icke blott filosofi utan öfver hufvud all teoretisk verksamhet vinna sin upplösning, ty alla teoretiska lifsyttringar, alla sinliga förnimmelser, allt vetande om det opersonliga eller naturen, alla empiriska vetenskaper, äro icke i egentlig mening ändamål i sig sjelfva och få af menniskan icke så förhöjas, utan äro nödvändiga vilkor och medel, i och genom hvilka menniskan har att vinna ett högre medvetande af det osinliga och förnuftiga eller af de personliga väsendena, hvilket alltså ytterst är deras ändamål, men då detta ändamål här icke är verkligt eller för menniskan möjligt, så måste också det teoretiska lif, som endast genom detsamma kan ega sitt värde, få sin upplösning. Grunden är, att man här har förbisett något, som dock är obestridligt, nemligen att menniskan har en från den sinliga till sjelfva arten skild förnimmelseförmåga, den förnuftiga, och att, — då en osinlig förnimmelseförmåga förutsätter en osinlig verld, som förnimmes, såsom äfven den sinliga förnimmelseförmågan förutsätter det sinliga universum, — följaktligen för henne är gifvet ett från det sinliga till arten skildt innehåll, de personliga väsendena, och likaledes äfven från de sinliga till arten skilda former, de förnuftiga kunskaperna, som uttrycka det nödvändiga sammanhanget mellan personerna eller deras allmänna bestämningar.

Den andra anledningen till det faktum, att samhällets personlighet icke erkännes, är den, att man icke har erfarenhet af de fordrin-

gar eller af de förpligtelser, som samhället ställer på sina medlemmar. Anledningen är här bristande pligtkänsla, känsla af samhällspligten, eller bristande medvetande af den moraliska förbindelse, som utgår från samhället. Den, som erkänner denna förbindelse, erkänner äfven att samhället är en förnuftig vilja eller personlighet, af hvilken hans egen vilja bestämmes, ty endast förnuftiga väsenden kunna vara grund till en förbindelse, och i förpligtelsen, som han erfar, har han det förpligtande väsendet verkligt för sig. Den deremot, som icke har erfarit samhällets verkningar på sin vilja, har ingen praktisk anledning att erkänna dess verklighet, såsom äfven den, hvilken icke erfar sitt samvetes vittnesbörd, icke har anledning att erkänna sitt eget odödliga väsen, som under form af samvete först gifver sig tillkänna, eller såsom den, hvilken icke erfar Guds verkningar på sin vilja, saknar praktiska grunder för hans verklighet. Men förnekas samhällsförbindelsen, d. v. s. nekas inom ett område den moraliska förbindelsen, så måste hon, så vida man är konseqnent, äfven inom alla andra områden förnekas, ty hennes giltighet är icke heller inom dessa områden mer än absolut. Erkännes icke den förbindelse, som utgår från samhället, så erkännes icke heller den enskilda eller menskliga förbindelsen, som utgår från menniskans eget individuela förnuft, och icke heller den religiösa förbindelsen eller den förbindelse, som utgår från Gud; ty så väl menniskans eget förnuft, som det guddomliga förnuftet förbinda menniskans vilja att erkänna samhället och dess förpligtelser, hvaraf är tydligt, att om samhällsförbindelsen icke aktas eller förnekas, äfven de förra förbindelserna dermed äro förnekade. Resultatet blifver sålunda här praktisk scepticism och dermed upplösningen af allt andligt och moraliskt lif. Och icke blott praktisk filosofi och de former af praktiskt lif, om hvilka hon handlar, utan öfver hufvud all praktisk verksamhet, alla sinliga viljanden eller handlingar, alla det praktiska lifvets lägre yttringar, som icke äro ändamål i sig sjelfva, måste på denna ståndpunkt få sin upplösning, ty då ändamålet eller det moraliska lifvet icke erkännes, så måste jemväl de vilkor och medel, som endast genom detsamma ega sitt värde och sin betydelse, förfalla. Grunden är äfven här, att man har förbisett något, som likväl icke låter förneka sig, nemligen att menniskan har en från den sinliga viljan till arten skild vilja, som är förnuftig, och att äfven denna förmåga enligt sitt väsen och begrepp förutsätter ett med sig likartadt innehåll, förnuftiga väsenden, som äro henne förbindande lagar och ändamål.

Då vi nu uppvisat de väsenden, om hvilka filosofien handlar, så öfvergå vi till hennes indelning. Den allmännaste indelningen af filo-

sofien är i teoretisk och praktisk. Begge dessa former af filosofi måste enligt det resultat, till hvilket vi förut kommit, handla om personer och om samma personliga väsenden. Indelningen kan sålunda endast grunda sig derpå, att dessa väsenden kunna betraktas ur tvenne väsentligen olika synpunkter eller i tvenne olika förhållanden till menniskan, eller ännu närmare bestämdt i relation till tvenne olika förmögenheter hos henne. De förmögenheter, vi här afse, äro den teoretiska förmågan eller kunskapsförmågan i vidsträckt mening, som åsyftar högre sjelfmedvetenhet, innehållets aktualitet eller klarhet, samt den praktiska förmågan eller viljan i vidsträckt bemärkelse, som åsyftar att med medvetenhet och frihet så förändra det potentiela och yttre innehållet, att menniskan kan i detsamma hålla sitt högre och inre lif aktuelt och äfven genom detsamma vinna dess högre utveckling. Vetenskapen om de personliga väsendena såsom bestämmande vår teoretiska förmåga är nu teoretisk filosofi, men vetenskapen om samma väsenden såsom bestämmande praktiska förmågan eller viljan är praktisk filosofi. I förra fallet stå väsendena i förhållandena till vår kunskapsförmåga eller äro verksamma på henne, i senare fallet äro de bestämningar hos praktiska förmågan eller äro på henne verksamma, ty att bestämma ett ändligt lefvande väsen, är detsamma som att på detsamma utöfva verksamhet. Alla personliga väsenden äro enligt det föregående i och för sig betraktade eller i sin ursprunglighet eviga och oföränderliga, eller hafva icke verksamhet till sitt predikat, men det oföränderliga och eviga är såsom bestämning hos de tillvarande väsendena, som äro föränderliga, i och för dem verksamt d. v. s. nödvändig förutsättning för en förändring, för hvilken icke det ursprungliga sjelft utan de ändliga väsenden, som det bestämmer, äro subjekt. De ändliga väsendena äro för sig sjelfva verksamma, såvida deras innehåll förändrar sig, framträder under annan form, eller öfvergår till aktualitet i och för dem, och principen för denna verksamhet är ytterst det i sig sjelft tidlösa eller eviga. Den oändliga personen deremot kan icke för sig vara verksam, ehuru han är det såsom bestämning hos de ändliga väsendena och i och för dem, alldenstund hans lif icke framträder i ett yttre och potentielt, som kan förändras, hvilket är vilkor för verksamhet.

Teoretiska filosofien handlade, sågo vi, om de förnuftiga väsendena såsom bestämmande vår förnimmelseförmåga. Men hennes bestämningar äro förnimmelser. Teoretiska filosofien handlar sålunda om de förnuftiga väsendena såsom förnimmelser. Denna vetenskap uppvisar de förnimmelser, som äro absolut sanning, och som äro förutsättningen och grunden till de sinliga förnimmelserna, samt väsendet i

dessa såsom fenomenela. Praktiska förmågans eller viljans bestämningar åter kallas motiv eller bestämningsgrunder. Då nu praktiska filosofien handlar om de personliga väsendena såsom bestämmande vår vilja, så handlar hon alltså om dessa såsom motiv, och uppvisar dem i motsats till de sinliga motiven såsom dem, genom hvilka menniskan vinner den sanna harmonien i sitt inre lif. De nämnda motiven kallas äfven grunder för vårt praktiska lif, såvida de äro de magter, från hvilka allt sådant sant lif ytterst utgår eller härflyter, och lagar för detta lif såsom ordnande och reglerande momenten i detsamma eller såsom bestämmande den ordning, i hvilken detta lifs yttringar framträda, och slutligen ändamål för samma lif, fattade såsom det, på hvilket det syftar.

Det är nu tydligt, att liksom vi hafva att indela den teoretiska filosofien i olika vetenskaper efter de olika förnuftiga väsenden, som äro vår teoretiska förmågas förnimmelser, på samma sätt måste praktiska filosofien indelas i så många vetenskaper, som det gifves olika personliga väsenden, som äro grunder, lagar och ändamål för vår fria vilja, ehuru vi vid uppvisandet af dessa väsenden äfven måste afse eller taga till utgångspunkt de olika material, för hvilkas bestämbarhet de äro principer. Likaså är det tydligt, att en motsvarighet måste förefinnas och kunna uppvisas mellan de begge vetenskapernas olika delar. Men då den teoretiska filosofien icke omedelbart rör vårt närvarande ämne, så lemna vi henne för att närmare betrakta praktiska filosofiens olika discipliner och dessas olika föremål.

De förnuftiga väsenden, hvilka såsom bestämningsgrunder eller såsom lagar och ändamål för fri verksamhet äro den praktiska filosofiens föremål, kallas slutligen äfven det förnuftigt goda för menniskan. Det goda för henne i allmänhet utan afseende på något visst species är det, som harmonierar med hennes väsen, eller det, som på något sätt tillfredsställer henne och som hon således eftersträfvar, ty det onda undflyr och det goda söker ett väsen med nödvändighet. Såsom sådant är det goda det, hvaraf menniskan har behof, men icke omedelbart eger utan genom frihet har att för sig förverkliga. Men då det verkliga för menniskan är antingen det sinliga eller det förnuftiga och då hon har såväl en sinlig, som förnuftig natur, så kan, ehuru i olika afseenden, begge dessa verkligheter tillfredsställa henne och således för henne vara det goda, som alltså är antingen sinligt eller förnuftigt. Det förnuftigt goda är förnuftiga väsenden fattade såsom viljans bestämningar, nemligen hennes eget ursprungliga och de högre väsenden, som äro hennes innehåll.

För att menniskan skall blifva delaktig af detta goda eller af dessa personliga väsenden, fordras, att de äro ett möjligt innehåll hos henne, eller att de i och för henne äro outvecklade, men öfvergå till aktualitet, så att de blifva bestämningsgrunder, som sollicitera hennes vilja. Menniskan blifver nu medveten om dessa väsenden och om sitt förhållande till dem samt äfven derom, att hon genom aktuelt lif i dessa eger den fulla harmonien och tillfredsställelsen i sitt väsen samt att hvarje annat lif i det hela och ur högre synpunkt sedt för henne är ondt och ännu mer blifver det i sina följder. Men vidare fordras å menniskans sida, att hennes vilja är fri, så att hon eger kraft att å ena sidan lösslita sig från allt sinligt, eller att göra sig såsom vilja af detsamma oberoende, men att å andra sidan äfven rikta sig på de förnuftiga väsendena samt omfatta dem såsom verkliga bestämningsgrunder eller lagar och ändamål. Till slut fordras, att det för menniskan omedelbart gifna, sinligheten, är bestämbar efter väsendena såsom bestämningsgrunder, eller att denna verklighet kan förändras så, att hon blifver vilkor och förutsättning för väsendenas aktualitet i och för oss. Då vi förut sett, att menniskan är ett personligt väsen, som är fullständigt verkligt genom de personliga väsenden, som äro hennes bestämningar, och att det sinliga endast är ett hos oss potentielt innehåll, som är fenomen af det förnuftiga och personliga, så äro derigenom dessa fordringar uppfyllda.

Hvilka äro nu de olika formerna af det förnuftigt goda för menniskan och derigenom formerna af praktisk filosofi, ty enligt hvad vi nu sett, kan den senares indelning äfven sägas grunda sig på det förras? — Vi utgå från betraktelsen af förhållandet inom ett ändligt lefvande väsen. Detta väsen är ändligt derigenom, att det inom sig har motsatser och här framhålla vi motsatsen mellan möjlighet och verklighet. Det möjliga är det lägre, potentiela och yttre; det verkliga är det högre, aktuela och inre. Då nu det väsen, som är enhet af dessa motsatser, utvecklar sig, kan visserligen denna utveckling omedelbart afse att låta det lägre så genomträngas af det högre, att de blifva med hvarandra identiska; men der detta icke vidare är möjligt måste det inre och högre bereda sig den magt öfver det yttre och lägre, att det deruti kan bibehålla sitt naturenliga lif. Det inre lefver nu i det yttre, som har mottagit det förras form, och väsendet är genom båda ett helt. Hos de lefvande varelserna inom naturen äfvensom hos menniskan benämnes det inre eller lifvet äfven själ i förhållande till det yttre, som är hennes kropp. Men dessa båda, nemligen lif och själ, måste vara samma verklighet. Att så förhåller sig, eller att lif och själ äro identiska, eller att begge uttrycken beteckna det-

samma, om ock sedt från något olika synpunkter, framgår dels deraf, att öfver allt der i vår verld det förra framträder, framträder den senare och tvärtom, hvaraf de visa sig hafva lika stor sfer eller omfång, och dels deraf, att det enas sjelfständighet eller osjelfständighet äfven innebär det andras, eller att aktualitet eller potentialitet hos väsendets lif innebär detsamma äfven i dess själ och tvärtom. Den form af verklighet står nu högre, hos hvilken själen framträder med mer sjelfständighet och dermed förenad högre magt öfver det lägre, som är material. Så har t. ex. djursjälen, som framträder med ett särskildt med sig likartadt innehåll, högre sjelfständighet än växtsjälen, som endast visar sig såsom en form i det yttre, som är henne motsatt, ehuru denna enhet dock måste vara mer än en blott form, hvilket vi se deraf, att hon eger magt att beherska och ordna detta yttre, som är en rik mångfald af krafter. Menniskosjälen åter har än högre sjelfständighet och är dermed en ännu högre form af verklighet. Men liksom vi nyss sågo lif och själ vara identiska, så visar sig här hos menniskan själen vara identisk med sjelfmedvetandet, ty hon framträder så under sin högsta form, hvilket alltså är hennes väsen.

Ville man nu utsträcka det goda och dess motsats, det onda, till alla väsenden, som vi nu betraktat, så blifver tydligen det inre, lifvet eller själen, det goda i egentlig mening och vidare, ehuru i sekundär bemärkelse, allt det, som bidrager till dess aktualitet, nemligen de krafter, som äro själslifvets organ och jemväl det, som för väsendet är mer yttre och främmande, men som likväl såsom medel kan hafva afseende på själens verklighet och utveckling. Lifvet, som sålunda är det goda, framträder nu i det lägre såsom i sitt material och måste fordra den form hos dess krafter och det förhållande eller det sammanhang dem emellan, som är med detsamma förenligt och harmoniskt. Med afseende härpå kan det goda för ett väsen äfven sägas vara det rätta förhållandet mellan de olika sidorna och krafterna hos detsamma, eller det lägres högsta möjliga harmoni med det högre eller inre hos väsendet. Det onda deremot måste vara ett stördt eller orätt förhållande mellan de nämnda sidorna.

Men hos varelserna i naturen har icke det inre form af aktuelt sjelfmedvetande och frihet och derför kan icke i egentlig mening det goda och onda om dem utsägas. Det är blott för ett väsen, som är ett *sjelf* och som uppenbarar egentlig afsigtlighet och frihet i sitt lif, som det onda och goda kan hafva full verklighet och betydelse; ty dertill fordras att det har ett sjelfständigt medvetande af sig såsom subjekt för en harmoni eller disharmoni, som är af det sjelft beroende. Det är alltså menniskan, som eger möjligheten att vara ond eller god

och denna möjlighet beror för det första derpå, att hon har ett inre, sjelfständigt lif, men äfven en yttre eller lägre natursida, som hon medvetet, afsigtligt och fritt kan ställa i olika förhållanden till det förra. Men vi måste äfven afse det högre, som bestämmer förhållandet, eller efter hvilket det lägre skall rätta sig. Det inre hos menniskan är visserligen, såsom vi sågo, sjelfmedvetande, men detta är närmast blott en form i det yttre och medvetslösa, ett i sig sjelfständigt i det osjelfständiga. Det är här riktadt på eller bestämdt af en verklighet, som icke är sjelfmedvetande utan dess motsats, och likaledes är menniskan här fri vilja i förhållande till en verklighet af annan art, som är bestämdhet hos den afsigtslösa och ofria naturen. Sjelfmedvetande och frihet äro visserligen väsen eller förnuft, men här endast i formel bemärkelse. Men då menniskan äfven här såsom sjelfmedveten och fri kan till en del lösgöra sig från det sinliga och vara en detsamma ordnande och beherskande magt, så hänvisar detta på ett högre hos henne, som är verkligt genom sig sjelft oberoende af allt sinligt. Detta högre framträder också redan under aningens och känslans form och väcker intressen och behof, som hela den sinliga verkligheten icke förmår tillfredsställa. Det förnuftiga lifvet framstår nu i hela sin magt såsom det inre och högre hos menniskan, och mot detta ställer sig hela det sinliga lifvet såsom ett underordnadt, såsom en yttre och lägre verklighet, som är till för menniskan endast för förnuftets skull, hvars material det visar sig vara. Ingen form af det sinliga lifvet är nu, sedan förnuftet framträdt, genom sig god eller mägtig att gifva den fulla harmonien och tillfredsställelsen inom menniskan. Det är förnuftet, som nu blifver det goda i primär mening för henne och allt annat blifver godt, endast om det öfverensstämmer med detta eller kan höja dess aktualitet. Det sinliga upptages nu i förnuftet och erhåller dess ordning och form, och det förnuftiga inträder i det sinliga med sin anda och kraft, hvarigenom det senare för menniskan vinner ett värde, som det förut och genom sig sjelft icke hade. Men analogt med detta är hvad vi förut sett inom naturen, der öfverallt ett yttre ställer sig i ett inres tjenst, och der det senare ingriper bestämmande och ordnande i det förra. Men det inre har här i motsats mot det inre hos naturvarelserna form af sjelfmedvetande och frihet, och är vidare fullt sjelfständigt, eller har ett med sig likartadt innehåll och är derigenom till sjelfva arten skildt från allt yttre, som är företeelse. Härpå beror för det andra möjligheten af det onda och goda i högre eller moralisk mening. Menniskan är här förnuft i reel bemärkelse, ty hennes sjelfmedvetande är riktadt på en verklighet af samma slag, eller som äfven sjelf är sjelfmedvetande och är af densamma bestämdt, och likaså är

hennes vilja icke riktad på det opersonliga, utan på sitt eget ursprungliga väsen eller ock på andra personer, som i det innehållas. Det är således menniskans rent ideela och osinliga väsen, som här är det goda för henne, och som för henne har sant värde och derför kan sättas såsom ändamål. Vidare hafva äfven de handlingar och verksamhetssätt, genom hvilka hon för sig förverkligar detta väsen, värde för henne och äro det goda, men dessa äro egentligen ändamålet eller väsendet sjelft i sin aktualitet i och för henne. Derjemte äro själens krafter och kroppens lemmar det goda för henne och hafva värde, emedan de äro bestämda och verka i harmoni med väsendet, eller äro de organ, genom hvilka detta aktualiseras. Slutligen är äfven det, som faller utom hennes fysiska organism, tingen, ja hela naturen, det goda för henne och har alltså värde, emedan det är det medel, som tjenar förnuftet. Men det goda i egentlig mening och det, som gifver allt annat värde, är menniskans förnuftiga och personliga väsen samt dess personliga innehåll, hvadan allt, som icke kan bestå jemte detta, måste bringas till förintelse.

Då nu det yttre hos menniskan eller sinligheten är bestämbar eller har *en* form, men äfven eger möjligheten att emottaga *andra* former eller sätt att vara, men då förnuftet deremot är konstant, oföränderligt och evigt, samt i sig en absolut verklighet, så måste tydligen sinligheten, som är det bildbara, konformeras till öfverensstämmelse med det förra såsom det bestämmande. Utan förnuftets ledning intager nemligen sinligheten, såsom också det yttre hos väsendet i naturen gör, om det icke beherskas och ordnas af det inre hos samma väsende, en riktning, bestämdhet och form, som för förnuftet är hinderlig, eller som gifver detta en lägre potens än det enligt sin natur fordrar. Då vidare allt, som genom sig sjelft har ett visst sätt att vara och verka, tenderar att bibehålla detta och då följaktligen detsamma äfven gäller om sinligheten, så måste tydligen förnuftet eller här menniskan såsom förnuftig vilja intränga inom sinlighetens sfer för att gifva denna den form och riktning, som med förnuftets lif harmoniera. Förnuftet blifver nu en sinligheten organiserande magt, såsom öfverallt äfven inom naturen, der ett inre och högre hos ett väsende framträder, detta blifver principen för en högre organisation, som införes i det yttre. Men hvad som inom de lägre formerna af verklighet är organiserande, blifver sjelft inom en högre form af verklighet material för en annan och högre organisation, än den, som det genom sig sjelft eger. Har deremot förnuftet inträdt i sinligheten såsom det bestämmande, så är detta såsom absolut verklighet det högsta, hvarunder allt annat såsom lägre måste subordinera, och från detta utgår

sålunda ytterst all kraft, allt lif och all organisation inom den sinliga verlden.

Men allt förnuft är ett personligt väsen och det förnuft, till hvilket vi här kommit, är menniskans, hvilket alltså är hennes eget personliga väsen. Det material, genom hvilket hon förverkligar detta förnuft, är hennes egen specifika sinlighet. Hon får nu ett intresse att vinna sitt personliga väsendes högsta möjliga aktualitet uti det sinliga, som hon med frihet har att bestämma med afseende på detta ändamål. Men såsom vi sett, träder menniskan tillika med andra menniskor äfven i förhållande till högre förnuftiga väsenden och får derigenom med sina likar intressen, för hvilka de gemensamt hafva att verka. Och utan samfäld bestämdhet af högre andliga väsenden är denna gemensamhet i förnuftiga intressen bland menniskorna icke förklarlig eller möjlig. Dessa väsenden blifva nu ett inre och högre, som i likhet med hvad vi förut sett tenderar att bestämma och beherska ett lägre så, att det kan vara vilkor för väsendenas aktuela lif hos menniskan. Ty, såsom hos organismerna i naturen en lefvande kraft inom sig betraktad är ett helt af krafter, men dock innehålles i högre och högre lefvande enheter, som bestämma henne, på samma sätt är äfven menniskans andliga väsen ett sjelfständigt helt och dock en personlig lem i högre personliga enheter, af hvilkas verklighet hennes egen verklighet följer. Och när dessa väsenden komma till vårt medvetande och i detsamma upptagas, så erhålla vi derigenom högre moraliska intressen och förpligtelser, nemligen att verka såsom organ äfven för deras viljor utan att dock dermed vår egen sjelfständighet förspilles utan tvärtom förökas. Härmed har vårt eget väsen högre praktiska lagar och ändamål, genom hvilka vi komma till högre förnuftighet. Ty högre förnuftigt lif för menniskan är, såsom sjelfva ordet angifver, detsamma som hennes aktuela och totala bestämdhet af högre förnuftiga väsenden. Menniskan upptages härigenom i dessa väsenden, så att hennes lif är deras, och de äro i henne, så att äfven deras lif blifver hennes eget — uti dem. I yttringarna af vårt lif framträda nu dessa väsenden, och sjelfva den sinliga verlden mottager deras verkningar genom menniskan.

Men vi hafva ännu icke kommit till annat resultat än det, som vi förut framhållit, nemligen att det förnuftigt goda för menniskan är förnuftiga väsenden, hvilka såsom lagar och ändamål bestämma hennes vilja. Den fråga, vi uppkastade, hvilka formerna äro af detta goda, återstår sålunda ännu obesvarad. Vi gå derför nu att lemna det äskade svaret.

Det goda måste för menniskan, som är ett ändligt lefvande väsen, få form af verksamhet. Vi taga derför i betraktande detta begrepp i allmänhet för att se om någon bestämning är för detsamma och sålunda äfven för det goda såsom verksamt väsentlig och som kan gifva den specifikation, vi åsyfta.

Med verksamhet beteckna vi först och närmast förändring. Hos det väsende, som vi tillägga verksamhet, se vi en bestämdhet följa på en annan, som på något sätt är den förra olik, hvilken succession i sättet att vara är förändringen. Men denna succession kunde antingen betyda ren vexling, ombyte af bestämningar, d. ä. att en bestämdhet inträdde och sedan lemnade rum för en annan, som med henne ej egde sammanhang o. s. v., eller ock att väsendet eller dess bestämningar endast ändrade form? Verksamheten må väl hafva en sida, som sammanfaller med vexlingen, men detta kan endast vara hennes lägre, ofullkomligare och negativa sida. Det positiva och egentliga i verksamheten kan hon icke vara, emedan derigenom allt sammanhang, all kontinuitet och all enhet hos det verksamma väsendet vore upphäfd och dermed äfven väsendet sjelft. En mångfald kan ej tänkas utan sammanhang, ty hennes moment sammanhållas och uppbäras icke af någon enhet. Mångfald betyder samvaro af bestämningar inom ett helt, som gifver sammanhang. Likaledes måste moment, som vexla, falla inom en enhet eller ett helt. Men det hela kunde föreställas vara en form, som trädde fram i hvarandra motsatta specifikationer eller som kunde emottaga än det ena innehållet, än det andra? Formen vore sålunda en och densamma och utgjorde enhet och sammanhang, och förändringen bestode i ombyte af olika innehåll eller mångfald hos den ena och samma formen. Ett sådant antagande visar sig dock vid närmare betraktande vara motsägande och orimligt. Ty då form och innehåll, enhet och mångfald, här äro ursprungligen skilda eller utan förening, så finnes ingen grund, hvarför de skulle träda i relation till hvarandra. Tvärtom är detta en otänkbarhet. Men äfven om man antoge det omöjliga eller att de, som icke ursprungligen hörde till ett, kunde träda i beröring med hvarandra, så skulle deraf följa, att de såsom absolut motsatta upphäfde eller negerade hvarandra. Dessutom antages här mångfalden vara verklig före sin bestämdhet af formen, hvilket är otänkbart, emedan han saknar enhet eller sammanhang, som är en lika väsentlig sida hos det verkliga, som mångfalden. Lika så är enligt antagandet formen verklig före mångfaldens upptagande i densamma, hvilket är lika omöjligt, då han saknar bestämningar. Detta vore dessutom en form, som för intet verkligt vore form, hvilket är orimligt. Såväl enhet utan mångfald, som mångfald utan enhet, är,

såsom vi redan förut sett, motsägande. Men äfven om man antoge det omöjligas möjlighet eller att en af de begge faktorerna vore verklig genom sig, så följer deraf den andres overklighet. Ty kunde mångfalden vara verklig utan enhet, så hörde detta till det verkligas väsen, hvaraf följer, att enheten eller formen ej är verklig. Är åter enheten verklig utan mångfald, så följer deraf den senares overklighet. Icke heller är mångfalden förklarlig ur enheten genom produktion och omvändt icke heller enheten ur mångfalden, då produktion icke kan tänkas. Det återstår alltså, att enhet och mångfald äro lika ursprungliga och verkliga genom hvarandra samt olika sidor eller synpunkter, från hvilka samma väsende betraktas, nemligen antingen från subjektets eller bestämningarnas.

Den andra möjlighet, som vi uppställde, var, att förändring kunde betyda, att innehållet vexlade form för väsendet. Väsendet sjelft är då kontinuiteten i hvarje vexling af bestämningarnas form. Vi gå nu att lemna en analys af verksamhetens begrepp. Det är tydligt, att verksamhet förutsätter ett väsende, en kraft eller förmåga, som frambringar verksamheten eller förändringen. Denna kraft framträder såsom enheten i många verkningar eller funktioner. Men jemte det att verksamheten förutsätter en förmåga, som verkar, förutsätter hon äfven ett objekt, hvarpå denna förmåga eller kraft verkar och hvari hennes verkningar yttra sig. Och kraften är kraft, endast såvida hon bestämmer det nämnda objektet eller materialet, som å sin sida äfven förutsätter kraften.

Men hur hafva vi att uppfatta denna kraft samt verkningarnas och materialets förhållande till henne? Kraften måste för det första hafva bestämningar, vara konkret eller individuel, ty eljest kan hon icke framträda i olika bestämdheter eller vara och verka på olika sätt, hvilket ligger i hennes begrepp såsom kraft. Det som saknar bestämningar är på intet sätt och är således overkligt, ehuru det kan vara en genom abstraktion uttagen sida hos ett verkligt och således ett sätt, hvarpå detta såsom verkligt är. Men vidare måste kraften, såvida hon skall kunna vara en princip, vara sjelfständig eller grund till sig sjelf och grund till sina bestämningar. I annan händelse vore hon sjelf verkning eller produkt af ett annat, hvilket dock strängt taget strider mot hennes begrepp. Men är kraften sjelfständig, så är hon lif eller organism, d. ä. ett organiskt eller lefvande väsen. Lifvet är nemligen sjelfständig eller principiel verklighet, ty det är icke effekt af ett annat eller genom det verkligt, och vidare är det ett helt för sig eller individuelt bestämdt af bestämningar, som det har till sitt innehåll.

Härefter afse vi verkningarna och materialet samt deras förhållande till kraften. Det är tydligt, att, då verkningarna äro något i sig sjelfva och tillhöra kraften eller äro från henne utgångna, de måste vara kraften sjelf såsom aktualiserad i bestämningar, som voro hennes möjliga innehåll. Kraften sjelf måste tänkas framträda såsom verklig i och genom verkningarna. Verkan är sålunda kraften eller det verksamma väsendet sjelft från en viss sida, som blifvit aktuel eller verklig från att vara potentiel eller möjlig. Verksamheten faller inom väsendet eller har i detsamma sitt subjekt och innebär, att dess möjlighet öfvergår till verklighet. Såsom sådan är verksamheten utveckling, hvilket är hennes positiva och egentliga sida. Men då denna utveckling inom verklighetens högre och lägre former framträder under grader, så kan hon tydligen inom ett område framstå så ofullkomlig, att vi icke omedelbart märka hennes positiva och konstitutiva sida, hvadan vi motsätta denna verksamhet mot utvecklingen såsom till arten från henne skild, ehuru hon likväl endast är en lägre grad af densamma.

Hvad materialet beträffar, är det tydligt, att sammanhang förutsättes äfven mellan detta och kraften på samma sätt som mellan henne och verkningarna. Liksom kraften måste tänkas vara immanent i verkningarna, likaså måste hon vara det i materialet, ty eljest kan hon icke bestämma detsamma. Men då vidare materialet är bestämbarhet, så är det potentialitet, d. ä. en form eller grad af lifvet, ty endast en sådan verklighet kan vara bildbar eller bestämbar och i sig ega möjligheten af utveckling. Att materialet är ett yttre och lägre i förhållande till kraften eller närmare bestämdt i förhållande till det lefvande väsendet, som är verksamt, såsom det mer inre och högre, kan nu endast betyda, att det förhåller sig till detta såsom det outvecklade till det utvecklade eller såsom det möjliga till det verkliga. Materialet faller alltså inom väsendet, som är ursprunglig verklighet och ett helt, som har magt öfver sitt innehåll.

Vi hafva nu sett, att analysen af verksamhetens begrepp leder till det organiska eller lefvande väsendet, som är grund, subjekt och enhet för all verksamhet, denna verksamhet och förändring må i öfrigt framträda under hvilken form, som helst. Men nu uppstår den frågan: hvad är det lefvande väsendet? Hvilken är den verklighet i och för sig, som vi beteckna med organism eller lif? Inom naturen se vi egentligen blott verkningarna af lifvet och från dessa sluta vi till deras orsak eller grund, — såsom vi nu gjort från verksamhet och förändring. Lifvet är, såsom vi sett, en verklighet, som är ursprunglig och sjelfständig, samt ett helt, som bestämmer sitt innehåll; men dessa

bestämningar äro ännu till en del formela och abstrakta, så att man ännu icke genom dem inser, hvad det är i sig sjelf, som med dem betecknas; eller lifvet uttrycker en sjelfständig och individuel verklighet, som bestämmer vårt sjelfmedvetande och som således är objekt eller föremål för vårt förnimmande; men ännu återstår frågan: hvad är det i sig sjelft, som vi, när det fyller vissa fordringar och bestämmer vår tanke, kalla lif? Då vi icke genom betraktelse af naturen kunna leda oss till ett svar på denna fråga eller till insigt i hvad det organiska väsendet är, så måste vi gå till det högsta, som för oss är omedelbart gifvet, nemligen oss sjelfva. Ty någon annan väg för att komma till full klarhet i lifvets väsen, än att gå till oss sjelfva och der fatta detsamma, kan icke gifvas. Subjektet måste nemligen tänkas hafva en fullkomligare fattning af sig sjelft än af sina bestämningar.

Det resultat, till hvilket vi nu kommit, är tydligt. Lifvet är nemligen sjelfmedvetet eller personligt väsen, ty så fatta vi oss sjelfva. Verksamheten och förändringen inom verlden har sålunda sin grund i personliga väsenden och är en utveckling i och för dem af deras innehåll. Dessa väsenden äro närmast de menskliga subjekten, ty verlden och förändringen inom henne faller inom menniskan. Förändringen, som alltså uteslutande försiggår i vårt medvetande, betyder då, att menniskans innehåll tager olika form för medvetandet eller anden eller öfvergår från dunkelhet till klarhet för densamma. Men menniskan sjelf eller hennes ande ingår icke i förändringen eller är icke densamma underkastad, utan det är, såsom vi nämnt, innehållet, som i och för honom förändras. Då menniskan är utvecklingens grund, så är hon tvärtom en magt öfver densamma, som kan gifva henne ledning och riktning och det slutligen så, att hon leder till förnuftiga väsenden såsom ändamål. Icke heller innehållet är i sig sjelft föränderligt utan endast i och för menniskan såsom ändligt sjelfmedveten. Förändringen förutsätter alltså ett i och för sig evigt och konstant, som i relation till ett annat, som likaledes är evigt, ändrar form.

En annan konklusion, vi här draga, är, att äfven det menskliga innehållet, de andliga enheter i naturen, vi kalla krafter och lefvande väsenden, i sin fullständighet betraktadt är andliga subjekt eller personer. Det andliga, kraften eller lifvet, måste nemligen inom andra områden vara detsamma som hos menniskan. Detta följer också ur menniskans begrepp, ty för sig verklig eller individuel är hon såsom sjelf person genom personliga bestämningar. Också röjer sig redan inom det för oss omedelbart gifna eller inom de lägre formerna af verklighet denna homogenitet mellan det hela eller subjektet och dess bestämningar; så har t. ex. ett lefvande väsen lefvande bestämningar

eller organ, och om det hela är vegetativt eller animaliskt lefvande, så genomgår samma form af lif hela väsendet och dess bestämningar. Om nu det hela är personligt, så måste äfven dess bestämningar vara personliga, hvaraf följer, att, om de under annan form visa sig för oss, detta måste hafva sin grund i vårt förnimmandes ofullkomlighet och brist. Men att det, som innehålles i vårt sjelfmedvetande, är sjelfmedvetande väsenden, följer dessutom ur analysen af sjelfva detta innehåll. Det kroppsliga eller materien är nemligen kraft eller krafter, emedan hon kan åstadkomma och emottaga intryck, d. ä. verka och lida eller vara princip till förändring; dessa krafter äro organiska eller lefvande väsenden, hvilka åter äro förnuftiga och personliga väsenden enligt den undersökning, som vi ofvan anställt. Men dessa väsenden äro till för oss blott såsom förnumna eller såsom vårt medvetandes bestämningar och under den form, de då få genom detta.

Den ursprungliga grunden, ändamålsorsaken, till vår verksamhet och utveckling, och vi hafva sett att äfven verldens utveckling är menniskans, är närmast vår egen ursprungliga ande, men äfven de högre förnuftiga väsenden, som bestämma densamma. Och den i verksamheten och således äfven i det goda såsom verksamt ingående bestämningen, som kan gifva en specifikation af detsamma, måste blifva det objekt eller material, hvarpå verksamheten har afseende och som, såsom vi funnit, är från henne oskiljaktig. Hvilka äro alltså de olika lägre sferer, de olika objekt eller material, för hvilkas fria förändring eller bestämbarhet särskilda förnuftiga väsenden förutsättas såsom grunder? Svaret på denna fråga skall föra oss till de olika formerna af det förnuftigt goda och dermed till föremålen för praktisk filosofi.

Det första, som menniskan, då hon utvecklat sig till fullt personligt lif, finner vara ett material för sin verksamhet, är hennes sinlighet. Hon har då ett lifsområde, det förnuftiga, och ett annat, det sinliga, som bör det förra underordnas. Till en del underordnar sig väl sinligheten sjelf under förnuftet och befrämjar dess utveckling för henne, men i det hela lägger dock sinligheten hinder i vägen för det förras sjelfständighet och magt hos henne. Moraliskt ond är nu menniskan, dels om hon icke undanrödjer detta hinder, då det är för henne möjligt, och dels om hon underlåter att gifva sinligheten en hos henne möjlig bestämdhet, som förnuftet fordrar, och dels slutligen om hon positivt och afsigtligt bestämmer sinligheten i en riktning, genom hvilken hon tager skada till sitt personliga eller förnuftiga lif. Ett material är alltså sinligheten eller en verklighet, som kan och bör på olika sätt bestämmas med afseende på menniskans andliga innehåll.

Men hvad är det sinliga och hur skilja vi det från det förnuftiga, eller hvilken är gränsen, der det förra slutar och det senare vidtager? I den mening kunna de icke vara begränsade, att någon sida af menniskan skulle kunna innehålla den ena af de båda faktorerna utan att derjemte äfven innehålla den andra. Menniskan vore då icke ett organiskt väsen, en organisk enhet af sinlighet och förnuft, utan en summa af delar, hvilket dock är motsägande. De båda momenten i menniskans väsen måste tvärtom genomtränga och fullt ingå i hvarandra, så att ingen sida eller yttring af menniskan kan vara sinlig utan att äfven vara förnuftig och tvärtom. Men oaktadt de ingå i och icke utesluta hvarandra, så äro de dock motsatta och menniskan är ett helt af de båda motsatta. Hon fattar nemligen det förnuftiga för sig och motsätter det mot det sinliga såsom ett annat eller såsom ett lägre, yttre och osjelfständigt, under det att förnuftet blifver ett inre hos henne och absolut eller fullt sjelfständigt. Betraktar man sinligheten i förhållande till förnuftet, men utan afseende på menniskan, som är deras enhet, så äro de visserligen blott qvantitativt eller till graden skilda; sinligheten visar sig då vara en lägre form af verklighet än förnuftet; men betraktas de deremot från menniskans synpunkt eller inom henne, så äro de qvalitativt eller till arten skilda, ty de båda motsatserna visa sig då såsom konstitutiva för hennes väsen.

Sinligheten är nu i motsats mot förnuftet osjelfständig verklighet och är till för menniskan under förutsättning af det förra och af vårt sjelfmedvetandes ofullkomlighet. Betrakta vi sinligheten under den form, som hon har för oss och under vår närvarande lifsform, så är hon närmast den verklighet, som är till för våra sinnen. Det sinliga är det synliga och i allmänhet det för våra sinnen fattbara. Det verkliga i rum och tid kallas, så vida det bestämmer sinnet, det sinliga, men betraktas det utan denna relation eller i och för sig, så kallas det det kroppsliga eller ting. Vidare hör till menniskans sinlighet äfven allt, som bestämmer föreställningsförmågan och förståndet, såvida det eger verklighet under förutsättning af sinnenas innehåll eller tingen. Detta är menniskans sinlighet i objektiv mening. Sinlighet i subjektiv mening deremot eller såsom förmåga är hela menniskans medvetande fattadt såsom enhet och subjekt för den verklighet, vi nyss angifvit, ty vi afse icke här någon indelning af menniskan uti olika grundförmögenheter. Det sinliga, som är förnuftets material, kan med andra ord äfven sägas vara själens krafter såsom stående i omedelbart eller oförmedladt förhållande till kroppen, vidare kroppen sjelf och hans lemmar samt slutligen det, som är utom menniskans fysiska organism, eller den yttre naturen, såvida menniskan står i det förhål-

lande till henne, att hon har förbindelse att bestämma henne med afseende på sitt förnuft.

Sinligheten i den mening, vi nyss angifvit, är nu ett material för praktisk verksamhet. Ty redan för det sinliga lifvets bestånd behöfver detta material en viss ordning och bestämdhet; krafterna måste bestämmas så, att de harmoniskt samverka för det hela såsom ändamål, och tingen måste bearbetas så, att de äro medel för detsamma. Men framträder hos menniskan intressen och ändamål, som sträcka sig öfver det sinliga lifvet, så blifver detta sjelft i sin helhet vilkor och medel eller material för dessa.

Efter hvilken bestämningsgrund är det således, som det nämnda materialet, sinligheten, bör ordnas? Många förhållanden mellan sinlighetens krafter äro möjliga och af dessa är ett det rätta och som sålunda bör vara verkligt. Hvilken är nu den bestämningsgrund, som bestämmer detta? Eller hvilket är det goda, som genom sinligeten såsom material bör åsyftas och förverkligas? Då materialet här är menniskans sinligt individuela bestämdhet, så måste det goda, som i och genom detsamma aktualiseras, närmast vara hennes eget förnuftiga väsen. Detta väsen är nu verksamt på menniskans förnuftiga vilja och i och genom henne på sinligheten, hvilkens krafter ordnas med afseende på det förnuftiga lifvets högsta möjliga sjelfständighet och magt hos menniskan. Betrakta vi sålunda menniskan inom sig sjelf eller utan afseende på andra väsenden, så finna vi hos henne en lägre sida och sinlig, hvilken såsom material för en högre och förnuftig måste af henne bestämmas och beherskas. Och det goda, som hon genom denna verksamhet åsyftar, är det sedligt goda, emedan materialet för detsamma är sinligheten. Den första form af det goda, till hvilken vi komma, då vi gå ut från menniskan, är således det sedligt goda, hvilket är den högsta möjliga aktualisationen af menniskans väsen eller förnuftets högsta möjliga aktualitet uti det sinliga såsom material.

Men vid sin verksamhet för det godas aktualitet kommer menniskan äfven i förhållande till andra menniskor. Och när de träda i denna relation till hvarandra, finna de sinliga moment eller krafter, som hvarken äro den enes eller den andres uteslutande material utan fleres gemensamma. Vi komma sålunda här till ett sinligt material för gemensam samverkan af flere viljor, hos hvilka det är en identisk bestämdhet. Och det gifves olika species af sinliga material för en sådan samfäld verksamhet. Hvilket är nu det goda, som åsyftas med denna verksamhet och som ytterst är hennes princip och grund? Eller hvilka äro de förnuftiga väsenden, som ytterst ega de nämnda materialen och som med afseende på dem äro verksamma för att göra dem

till nödiga vilkor och medel för sin högsta möjliga aktualitet för menniskan? Vi hafva redan i den föregående delen af vår uppsats visat, att dessa väsenden äro de privata samhällena, som således äfven äro det goda för menniskan och det sedligt goda, emedan de verka på samma slags material, som den enskilda menniskan, och för samma särskilda ändamål, sinlighetens bestämmande till organ och medel för förnuftet.

Vi hafva nu uppvisat en form af det goda, sedligheten, och dermed äfven objektet för praktiska filosofiens första hufvuddel, sedeläran. Sedeläran är vetenskap, för så vidt hon är system af begrepp, som följa ur en princip, och filosofisk vetenskap, emedan dessa begrepp till sitt innehåll hafva personliga väsenden; vidare är hon praktisk vetenskap, emedan hon betraktar dessa väsenden ur synpunkten af det goda för menniskan, och slutligen är hon skild från andra möjliga former af praktisk filosofi derigenom, att det material, genom hvilket det goda, som är hennes objekt, förverkligas, är sinligheten eller sinliga krafter.

De material för fri verksamhet, till hvilka vi härefter komma, måste tillhöra den förnuftiga verklighetens område, alldenstund vi nu sett, att hela den sinliga verkligheten är material för en enda form af det goda, sedligheten. Det verkliga, som för oss är gifvet, är nemligen antingen det sinliga, sinliga krafter, eller ock det förnuftiga. Men det förnuftiga är, såsom vi haft tillfälle att se, personliga väsenden eller förnuftiga viljor, hvilka sålunda blifva det andra materialet. Men nu uppstår den frågan: hur kan det förnuftiga eller förnuftiga viljor vara ett material eller ega möjligheten att på olika sätt bestämmas? Att det sinliga är på olika sätt bestämbart, är tydligt, då det är ett potentielt och sålunda äfven yttre innehåll hos menniskan. Men det förnuftiga deremot eller förnuftiga viljor, som år ett aktuelt och inre, synes icke kunna vara ett material såsom det blott sinliga? Det är visserligen otvifvelaktigt, att det fullt aktuela och inre icke är bestämbart och föränderligt. Det aktuela och dermed äfven inre i egentlig mening är endast på ett sätt och kan icke vara på ett annat. Ty hvad det verkliga här är i sig sjelft, detsamma är det äfven för sitt subjekt och sålunda är dess bestämdhet väsentlig och nödvändig. Men likväl är det förnuft, hvarom här är fråga, ehuru ett aktuelt och inre, i viss mening bestämbart. Vi afse nemligen icke här förnuftet såsom sådant, ty detta är hvarken genom sig sjelft eller genom annat föränderligt, utan förnuft i ändlig mening. Det ändligt förnuftiga väsendet kan dock, ehuru ett för sig aktuelt, förändras med afseende på ett för detsamma yttre och potentielt, eller viljorna kunna bestämmas med afseende på sitt förhållande till hvarandra och till sitt innehåll,

som är yttre. De kunna nemligen hålla sig aktuela i ett förhållande till hvarandra eller icke och med afseende derpå vara bestämbara. Men de förhållanden, hvari viljor kunna stå till hvarandra, äro tvåfaldiga. De kunna nemligen stå i yttre förhållanden till hvarandra, d. v. s. viljor kunna framträda i den sinliga verlden och inom henne stå i vissa relationer till hvarandra och i detta afseende betraktade äfven vara ett material, för så vidt som dessa förhållanden kunna så ordnas, att de blifva vilkor för en form af det förnuftigt godas aktualitet för menniskan. Men viljor kunna äfven stå i inre förhållanden till hvarandra och äfven i detta afseende betraktade vara ett material, som förutsätter en personlig bestämningsgrund, hvilken för menniskan är det goda.

Vid de yttre personliga förhållandena, som bestämmas och ordnas af de offentliga eller publika samhällena, tagas endast i betraktande de förhållanden, i hvilka väsendena böra stå till hvarandra utan direkt afseende på deras sinnesförfattning. Här afses således omedelbart endast deras handlingars yttre halt eller att väsendenas i det yttre framträdande verksamhet är sådan, att hon icke kränker andras frihet och rätt eller det offentliga samhällets i de positiva lagarna uttryckta ändamål. Äfven de publika samhällenas vilja är visserligen, att deras medlemmar skola handla efter inre, förnuftiga motiv, men då det timliga samhället eller samhället i vår verld, hvilket närmast är dess styrelse eller representant, icke kan tränga till menniskornas inre, så måste det ledas af den grundsats att tillåta, auktorisera och skydda all fri verksamhet inom samhället, hvilken icke är bevisad vara oförenlig med andras rätt eller samhällets lag och ändamål, men öfverlåta allt annat åt väsendenas eget afgörande, äfven om detta skulle strida mot deras egna omedelbara lagar.

Vid de inre personliga förhållandena deremot, hvilka ytterst bestämmas af religionen eller Gud, afses i första hand den inre sinnesstämning eller den anda och sinnesförfattning, som de ändliga väsendena böra hafva i sitt förhållande till hvarandra och till det oändliga väsendet. Här gäller budet: allt hvad I viljen menniskorna skola göra Eder, det gören I ock dem, — eller här afses, att väsendena skola hysa den sanna, kristliga kärleken till Gud och till hvarandra. Väsendena betraktas här såsom medlemmar i det religiösa riket och i detta rike kan ingen vara lem, som icke älskar Gud, allas fader, öfver all ting och alla ändliga personer, sina bröder, såsom sig sjelf.

Den lägre form af verklighet, som vi förut sett vara i behof af en högre ordning, är sinlig eller opersonlig, men det material, till hvilket vi här kommit, är deremot förnuftigt eller personligt. Äfven

aktuelt personliga väsenden kunna bestämmas med afseende på förnuftiga ändamål, som äro det goda. Och att dessa väsenden äro material, kan, såsom vi visat, endast betyda, att deras förhållanden till hvarandra och till högre väsenden ordnas och regleras, dessa förhållanden må vara antingen yttre eller inre.

Hvilket förnuftigt väsen är nu princip för den rätta ordningen mellan förnuftiga viljor i deras yttre förhållanden till hvarandra, eller hvilket är det goda, som genom yttre personliga förhållanden såsom material aktualiseras? Svaret på denna fråga är: det rättsligt goda eller de publika samhällena. De privata samhällena och i allmänhet alla privata personer, som hafva sinligt material, bestämma detta omedelbart med afseende på förnuftets aktualitet, men de publika samhällena deremot, som till sitt material hafva aktuelt personliga väsenden såsom stående i yttre förhållanden till hvarandra, bestämma dessa närmast och omedelbart med afseende på deras sjelfständighet och frihet och medelbart med afseende på förnuftets aktualitet. Eller de publika samhällena åsyfta närmast att gifva de aktuela personer, som äro deras medlemmar och material, den form i deras yttre förhållanden till hvarandra, som tillkommer väsendet eller förnuftet. Det sätt att vara, som tillkommer väsendet, blifver härigenom äfven de aktuela personernas. Denna form, i hvilken ingår sjelfständighet och systematiskhet, är vilkor för de aktuela personernas egna omedelbara ändamål och äfven för det rättsligt godas eller de publika samhällenas aktualitet eller är redan dessa samhällens aktualitet i och för medlemmarna.

Det gäller äfven om alla väsenden utan undantag, att de närmast införa en viss form uti det material, på hvilket de verka. Så gifver menniskan en viss form åt sitt sinliga innehåll, den form, som tillkommer förnuftet. Och äfven det privata samhället gifver ordning och sammanhang eller en viss form åt sitt material och, sedan denna form är gifven, framträder förnuftet genom sin egen magt för menniskan, ty vilkoret för ett sådant framträdande har nu inträdt. Också kunna vi från denna form, sedan han i materialet blifvit införd, sluta till det väsende, hvars form det är. Formen förutsätter nemligen å ena sidan ett innehåll, här materialet, för hvilket han är form, men å andra sidan såsom förnuftig äfven ett förnuftigt väsende, som är hans grund. Förnuftig form är alltså ett personligt väsen från en sida betraktadt och till denna sida är väsendet här aktuelt i sitt material och har dermed den magt öfver detsamma, som är vilkor för dess sjelfständiga lif. Och öfverallt, äfven inom naturen, — ty det som försiggår inom henne är analogt med hvad som sker inom det högre, andliga området, — hvarest vi inom ett lägre finna en ordning och form, se vi verknin-

garna af ett högre lif, ja ytterst af ett förnuft, som här uppenbarar sig, emedan all ordning, allt sammanhang och all organisation är uttryck af förnuftiga väsendens närvaro.

Den form af det förnuftigt goda, till hvilken vår senare undersökning har fört oss, är rätten eller rättssamhället och i detsamma hafva vi objektet för den praktiska filosofiens andra hufvuddel, den rationela rättsläran.

Men det goda, som vi hittills angifvit, är ändligt och förutsätter sålunda ett högre och oändligt. Redan deri, att de publika samhällena bestämma endast de yttre förhållandena mellan sina medlemmar, se vi hänvisningen på ett högre helt, som för dem måste vara möjligt, samt i och genom hvilket alla väsenden utan undantag vinna sin allsidiga och totala bestämdhet. Ännu återstår ett område, som är ett möjligt material, och sålunda förutsättes äfven ett väsen, efter hvilket detta bestämmes. De publika samhällena sjelfva jemte alla andra ändliga väsenden måste nemligen fullkomligt och allsidigt bestämmas i sitt förhållande till hvarandra och till det oändliga väsendet, som alltså blifver den högsta bestämningsgrund, enligt hvilken praktiska förhållanden ordnas. Sålunda är materialet äfven här personliga väsenden eller förnuftiga viljor, men för det första upptager detta material, till skilnad från det förra, som äfven var personligt, alla ändligt personliga väsenden, och vidare bestämmas väsendena här icke endast från en sida, som till och med blifver yttre och relativ, utan de blifva här fullständigt bestämda och väsentligen till sina inre förhållanden. Rätten framträder i vår verld närmast såsom en form, ofullkomligt och abstrakt, och sammanfaller med de yttre personliga förhållanden, som regleras och ordnas, ehuruväl han i sig sjelf måste såsom allt verkligt hafva individualitet, och väsendenas ursprungliga bestämdhet af densamma vara fullt konkret. Det förutsättes derför ett förhållande mellan väsendena, vid hvilket den söndring, isolering och motsats, som i det hela utmärker den rättsliga bestämdheten, ehuruväl äfven denna är en form af sammanslutning, försvinner. Alla väsenden måste här tänkas gå tillsammans till ett enda organiskt helt i det väsende, som är deras högsta goda. Det kan icke vara endast partielt eller från *en* synpunkt, som väsendena här bestämmas, utan alltomfattande blifver deras bestämdhet, ty hon måste sträcka sig till hvarje väsende i sin helhet, alldenstund det bestämmande väsendet här är den organiska enheten af alla andra.

Det goda, till hvilket vi komma med utgångspunkt från det nu angifna verksamhetsmaterialet, är det religiöst goda eller religionen, hvilken sålunda blifver föremål för den praktiska filosofiens högsta del,

den rationela religionsläran. Att det religiöst goda eller religionen är Gud sjelf, tänkt såsom bestämning hos de ändliga väsendena eller närmare bestämdt fattad såsom deras utvecklings högsta lag och ändamål, framgår med nödvändighet deraf, att menniskans religion eller religionen i subjektiv mening, hon må nu vara teoretisk eller praktisk, icke kan vara annat än hennes bestämdhet af Gud. Detta säger oss vårt förnuftiga och religiösa medvetande och endast med detta vilkor blifver det dessutom förklarligt, att den religiösa bestämdheten kan vara menniskans högsta och heligaste intresse. Men är menniskans religion eller religionen i subjektiv mening hennes bestämdhet af Gud, så måste tydligen religionen såsom sådan eller religionen i objektiv mening vara Gud sjelf såsom bestämmande menniskan, såsom i allmänhet hvarje ändligt personligt väsende, och vidare fattad såsom grund, lag och ändamål för deras utveckling. Religionen i objektiv mening måste nemligen vara det väsen, om hvilket menniskan har kunskap, då vi säga, att denna kunskap rätteligen är religiös, eller det väsende, som bestämmer och binder hennes fria vilja, då hon lefver ett religiöst lif, har tro i religiös och praktisk mening eller religiositet, och detta väsende är tydligen den Helige Ande eller Gud. Är sålunda det väsende, i hvilket menniskan upptages, införlifvas, kommer i organiskt sammanhang, då hon är religiös, Gud sjelf, så är han tydligen äfven den absoluta religionen, religionen såsom blott sådan eller i sin sanning. Hvarje annat väsen blifver då tydligen religiöst, endast såvida religionen sjelf i detsamma framträder och får göra sig gällande i dess lif. Och om nu ock religionen i och för oss framträder under många grader och former, allt efter den individuela arten af de subjekt, menniskor, generationer eller folk, som i sig upptaga henne, så är dock religionen i sin sanning en och densamma.

Vi hafva nu sett, att den praktiska filosofiens föremål äro religionen, sedligheten och rätten, hvilka alltså blifva de tre uppgifterna för vårt praktiska lif eller de praktiska ideer, vi hafva att förverkliga. Vi hafva äfven funnit, att dessa den praktiska filosofiens objekt äro personliga väsenden, ehuru fattade från en viss särskild synpunkt, såsom bestämmande vår vilja eller såsom det goda. Det är genom reflexion på olika praktiska förhållanden, hvilka behöfva ordnas, som vi ledt oss till dessa väsenden såsom principer för denna ordning och dermed äfven såsom det goda för menniskan. Men vi kunna äfven taga andra utgångspunkter och dock komma till samma resultat. — Den praktiska bestämdhet, som är föremål för menniskans första eller tidigaste erfarenhet, är det onda och noggrannare angifvet det moraliskt onda. Medvetandet af det onda föregår sålunda det goda och det är detta

medvetande eller det onda sjelft, som föranleder oss att söka det goda eller som hos oss först väcker behof af detsamma. Utan det onda kunde vi alltså icke hafva någon erfarenhet af det goda och sålunda icke heller möjligheten af en vetenskap om detsamma eller praktisk filosofi. Vi sågo i början af vår uppsats, att det är den motsägande och osanna verkligheten, som föranleder oss att söka den sanna. Och hela vår föregående undersökning har visat, att denna verklighet är de personliga väsendena, och att af dessa den relativa verkligheten är företeelse. På samma sätt är nu i praktiskt afseende det onda en anledning för menniskan att söka det goda, som den praktiska filosofien afhandlar, och hvilket är samma personliga väsenden, ehuru från en annan synpunkt betraktade. Men om ock det onda föranleder sökandet af det goda, så är det dock icke dess ursprungliga grund. Det goda sjelft måste tvärtom i begreppet tänkas föregå det onda och till och med vara den principiela förutsättningen för dess möjlighet. Vore sålunda icke menniskan till sitt egentliga väsen ursprungligen god och innehölles icke hos henne det goda såsom blott sådant, så kunde hon icke erfara något såsom ondt. Det onda är sålunda en relativ negation af det goda, som alltså förutsättes. Det onda uppstår för oss derigenom, att det goda, som är vårt ursprungliga innehåll och som tenderar till aktualitet, möter hinder, hämmas eller nedsättes. Häraf den disharmoni i vårt inre väsen, vi kalla det onda. Men om ock det goda i och för sig är ursprungligare i begreppet än det onda, så kan dock det senare först i tiden af oss aktuelt erfaras och då också blifva en drifkraft till det goda.

Det är nu tydligt, att vi genom att utgå från de olika former af det moraliskt onda i vidsträckt mening, som i vår erfarenhet äro gifna, kunna leda oss till de motsvarande formerna af det förnuftigt goda. Vi hafva nyss sett, att det onda i allmänhet förutsätter och hänvisar på det goda. Men häraf följer, att, om det gifves olika arter af det onda, hvar och en äfven af dessa förutsätter en motsvarande form af det goda. Det, som i allmänhet gäller om det onda, måste nemligen gälla om hvar och en af dess former eller species. Att det onda hänvisar på det goda, är tydligt. Det onda är nemligen en form af lif, som är ond derigenom, att han ställd i förhållande till en annan möjlig form, som är god, mot denna utgör en motsats, som är förvållad genom frihet. Det onda är sålunda en med frihet aktualiserad bestämdhet af lif, som är den partiela negationen af en högre form af lif, tänkt såsom det goda, och hvilken äfven utgör en hämning eller ett hinder för detta. Hvilka äro alltså de olika slagen af det onda, och hvilka äro vidare de olika former af det goda, genom relationen till hvilka de förra blifva ett ondt eller hvilkas aktualitet

genom desamma nedsättes? Den första form af det onda, som möter oss, då vi rikta vår uppmärksamhet på det menskliga lifvet, är osedligheten eller det moraliskt onda i inskränkt mening. Härmed är dock icke sagdt, att detta onda är det första, som af menniskan erfares. Då osedligheten är ett medvetet och fritt lif i strid mot menniskans eget individuela förnuft och dess fordringar och då detta icke är den första form af förnuft, hvaraf menniskan blifver medveten, så kan icke heller osedligt lif vara den i erfarenheten först fattade formen af det onda. Menniskan fattar sig nemligen först såsom bestämd af andra väsenden och först sedan såsom bestämd af sitt eget, som naturligen måste omedelbart fattas såsom ett inre. Andra väsenden kan hon fatta såsom ett yttre och på detta sätt måste hon först fatta det förnuftiga, innan hon kan fatta det såsom ett inre och på rent andligt sätt. Men det att framstå såsom ett yttre är endast en form och en ändlig form d. v. s. tillkommer ej väsendet i sig sjelft, utan tillkommer det endast i förhållande till menniskan och genom henne. Då menniskan icke kan på samma omedelbara sätt fatta sitt eget väsen såsom ett yttre, så kan det icke heller först blifva af henne aktuelt förnummet. Men häraf följer äfven, att hon icke kan mäta eller jemföra sitt lif med denna form af förnuft och dess fordringar, hvarför det osedliga lifvet icke kan vara det af henne först erfarna onda. Menniskan dömer först sitt lif efter andras viljor, nemligen först efter de menniskors, som på något sätt framstå såsom ledare för de lägre ståendes lif, men då hon slutligen finner relativiteten i hvarje sådant mått, ledes hon till det oändliga förnuftet eller den guddomliga viljan, hvilken hon fattar såsom i sig god, och efter henne dömer hon sitt lif, hvilket är ondt, emedan det strider mot hennes fordringar. Irreligiositet är sålunda den form af det onda, af hvilken menniskan i första hand blifver fullt medveten. Men äfven det väsen, till hvilken hon här står i orätt förhållande, fattar hon ännu såsom ett yttre och äfven dess vilja och fordringar föreställer hon sig blifva på yttre och sinligt sätt uppenbarade. Till slut framstå dock för henne alla yttre principer för skilnaden mellan godt och ondt, rätt och orätt, sannt och falskt såsom relativa och tillfälliga och nu drifves hon att fatta allt förnuftigt och sålunda äfven religionen eller Gud såsom sitt inre väsendes innehåll. Nu blifver äfven detta väsende sjelft för henne aktuelt och fattadt såsom en form af det goda, och följaktligen blifver äfven det lif, som strider mot detta, fattadt såsom ett ondt eller osedligt lif. Till slut vinner hon erfarenhet äfven af brottsligt eller rättsstridigt lif, sedan rättssamhället inträdt i vår verld, så att hon efter dess vilja och lag kan bedöma sin egen vilja och hennes yttringar.

Vi återgå nu till vår utgångspunkt, att osedligt lif är en i vår erfarenhet gifven form af det onda. Det goda, som detta onda förutsätter, är tydligen det sedliga d. v. s. menniskans förnuftiga väsen, och utan dettas verklighet vore denna form af det onda icke möjlig. Ty då det onda är en disharmonisk form af lif, så förutsättes en verklighet, med hvilken detta lif står i disharmoniskt förhållande. Och denna verklighet måste vara förnuftig, emedan det här är hela sinligheten, hela det sinliga lifvet hos menniskan, som står i disharmoniskt förhållande. Men i menniskors samlif gifves äfven ett ondt, som mer omedelbart träffar dem samfäldt och som förutsätter en för dem gemensam form af det goda, för hvars aktualitet det är ett genom frihet satt hinder. Äfven detta är ett sedligt ondt, ty jemväl här är det sinligheten, som står i orätt förhållande, ehuru, såsom vi antydt, omedelbart till ett förnuft, som är för de menniskor gemensamt, som ingå i den form af samlif, hvarom fråga är. Hvilket är nu det goda, på hvilket det moraliskt onda i inskränkt mening hänvisar eller med andra ord genom hvars delaktighet menniskan vinner befrielse och frälsning från detta onda? Såsom vi framhållit, det sedligt goda, som är sedelärans objekt d. v. s. det goda, till hvilket menniskans eget väsen och de privata samhällena äro grund. Hvarje hufvuddel af den praktiska filosofien utgår nemligen från en form af det onda och uppvisar den form af det goda, d. v. s. de personliga väsenden fattade såsom det goda, genom hvilkas verksamhet menniskan från detta onda frälses och försonas. Ty endast genom det goda vinner menniskan försoningen från det onda och detta sker derigenom, att det goda, som är personligt lif, upptages i menniskan och hon uti detta, hvilket från hennes synpunkt sker genom frihet. Det är nu tydligt, att om ock begreppen frälsning och försoning vanligen och uteslutande upptagas uti religionsläran, som betraktar det religiöst onda och goda, de likväl hafva sin giltighet och tillämplighet äfven på de öfriga formerna af det onda och goda.

Härefter komma vi till det juridiskt onda. Äfven detta är ett medvetet och fritt lif, som strider mot ett högre förnuftigt väsen, fattadt såsom det goda. Eller äfven detta onda är såsom hvarje annan form af detsamma en förbrytelse i moralisk bemärkelse och förutsätter derför en praktisk och förnuftig lag eller en högre förnuftig vilja, mot hvilken en annan vilja har brutit. Hvilket är alltså det förnuftiga väsen fattadt såsom lag, eller hvilken är den högre vilja, mot hvilken menniskan måste erkänna sig hafva brutit, då hon dömer sitt lif såsom brottsligt? Denna vilja är rättssamhällets. Den brottslige har ställt sig utom den fria, yttre verksamhetssfer, som rätts-

samhället åt honom anvisat, eller han har ställt sig i orätt förhållande till samhället och dess öfriga medlemmar. Härigenom är hans vilja rättsstridig eller juridiskt ond, vare sig att hon derjemte är för samhället farlig eller icke. Rättssamhället har nemligen, såsom vi äfven förut angifvit, till sin omedelbara uppgift, att bestämma de områden i det yttre, inom hvilka dess aktuela medlemmar hafva att lefva godtyckligt, så länge de icke störa eller kränka en annans rätt, och vidare har det äfven att upprätthålla dessa områden, såvida det är förenligt med dess ändamål. Då nu den brottsliga viljan är ett hinder för en sådan rättsordning och i allmänhet för samhällets ändamål, så är hon ond och det goda, på hvilket hon hänvisar, är rätten, den filosofiska statslärans objekt.

Slutligen hafva vi det religiöst onda eller det irreligiösa lifvet, som är en tredje form af det onda. Detta är en disharmoni, som uppstått derigenom, att menniskan icke ordnat sitt lif och alla sina krafter efter den högsta personliga bestämningsgrund, som innehålles hos henne. Och det väsen, till hvilket hon sålunda här med medvetande och frihet ställt sig i orätt förhållande, är Gud, hvilken såsom det goda i absolut mening är den rationela religionslärans objekt.

Det har nu visat sig, att all filosofi går ut från och föranledes af de motsatser, som för oss äro gifna, samt söker deras förklaring. Praktiska filosofien går ut från motsatsen mellan det onda och det goda eller från de olika former, under hvilka denna motsats framträder och söker deras förklaring. Denna förklaring är gifven, då vi uppvisat de väsenden, genom hvilka menniskan vinner befrielsen från det onda. Alla förnuftiga väsenden utan undantag äro nemligen verksamma för att å ena sidan negera det onda eller undanrödja det hinder, som detta sätter för menniskans högre lif, samt å andra sidan äfven förverkliga sig sjelfva för menniskan såsom det goda. Och i sjelfva verket sker det senare genom det förra, ty att häfva en negation eller här ett för litet af lif och lifvets harmoniskhet, såsom det onda är, då det ur teoretisk synpunkt betraktas, är tydligen detsamma, som att införa det harmoniska lif, i hvilket det onda är en inskränkning, — såsom t. ex. äfven ett mörker eller en skymning negeras derigenom, att det ljus inträder, hvars relativa negation eller brist hon är.

Vi gå nu att angifva sedlighetens, rättens och religionens begrepp. Då de äro abstrakta uttryck, så måste de såsom hvarje sådant beteckna konkreta och individuela väsenden från en viss synpunkt betraktade. De väsenden, som med dem afses, äro personliga. Med sedlighet beteckna vi en privat person, antingen menniskan eller ett privat samhälle, ehuru utan omedelbar reflexion på hans noologiska

eller personliga sida, betraktad såsom aktuel så vidt möjligt är uti det sinliga eller betraktad såsom fritt verksam efter sitt sanna väsen såsom sin lag och sitt ändamål för att förverkliga sig i det sinliga, derigenom att detta göres till organ eller medel för förnuftet. Afse vi först den enskilda menniskan, så är hon såsom vilja verksam och hennes verksamhet har karakteren af val, val af ändamål, bestämningsgrunder eller handlingar, eller val af en viss ordning mellan organ och medel. Skola nu dessa val icke vara helt och hållet arbiträra, så måste hos menniskan finnas ett absolut eller förnuftigt, i enlighet med hvilket hon väljer, och detta är hennes eget eviga och personliga väsen. Betrakta vi detta ursprungliga väsen såsom bestämning till den tillvarande menniskans vilja, så är det den absoluta sedligheten, sedligheten till sin idé eller i objektiv mening. Men häraf följer, att sedligheten i och för menniskan eller i subjektiv mening är hennes eget medvetna och fria lif i öfverensstämmelse med det nämnda väsendet. Den sinliga menniskan underordnar sig nu såsom organ under den andliga och förnuftiga. Men det gifves äfven etiska samhällsförhållanden och då dessa hvarken äro naturliga eller arbiträra förhållanden, så förutsättes ett högre förnuft, i hvilket hvarje sådant förhållande har sin grund. De personliga väsenden, som äro membra i dessa förhållanden, måste hafva medvetande om detta förnuft och äfven deras viljor göra sina val i enlighet med detsamma och dess fordringar. Betrakta vi nu detta förnuftiga väsen såsom innehåll i de viljor, som äro förhållandets leder, så är äfven det sedligheten såsom sådan eller i objektiv mening, ty det är princip för en högre ordning inom ett sinligt material. Sedligheten i absolut mening är sålunda här ett medvetande, med hvilket andra väsendens medvetande, de som ingå i det nämnda förhållandet, måste hafva sin högsta möjliga identitet, och vidare en vilja, som för andra viljor är ändamål och lag eller i hvilken andra viljor, som äro hennes lemmar, hafva att ingå i organiskt sammanhang. Och sedligheten i subjektiv mening måste vara det nämnda väsendets högsta möjliga aktualitet i och för medlemmarna och i deras verld, eller omvändt dessa medlemmars medvetna och fria lif i enlighet med väsendet. Sålunda finna vi, att sedligheten till sin idé är ett personligt väsen, nemligen antingen menniskans ursprungliga eller det privata samhällets, och vidare att menniskan är sedlig, såvida hon såsom medvetande och vilja är af detsamma bestämd.

I enlighet med hvad som blifvit sagdt om sedligheten är rätten den publika (moraliska) personligheten såsom hafvande sin högsta möjliga aktualitet i och för de förnuftiga viljor, som äro hans medlemmar, eller med andra ord, den publika personligheten såsom verk-

sam efter sitt sanna väsen såsom sin lag och sitt ändamål för att förverkliga sig i och för sina medlemmar, derigenom att dessas fria, yttre förhållanden till hvarandra ordnas.

Såsom det gifves etiska rättsförhållanden gifves det äfven juridiska och dessa förutsätta ett högre förnuft, rätten såsom sådan, i hvilket de hafva sin grund. Detta förnuftiga väsende såsom bestämmande de viljor, som ingå i förhållandet, är den juridiska rätten till sin idé eller i objektiv mening, hvaraf följer att rätten i och för oss eller i subjektiv mening är dessa viljors eller medlemmars fria yttre lif såsom bestämdt af det nämnda väsendet. Rätten i absolut mening är sålunda ett medvetande, med hvilket andra väsendens medvetande, de som utgöra det nämnda förhållandets leder, hafva att så vidt möjligt är öfverensstämma, och vidare en vilja, i hvilken andra viljor hafva sin lag och sin organiska enhet. Af detta förnuftiga väsen får det juridiskt rätta i vår verld, de positiva lagarna, och all verksamhet, vare sig offentlig eller enskild, som är antingen positivt normerad eller ock begränsad af dessa lagar, äfvensom alla rättsinstitutioner, sin helgd och sin juridiskt förbindande kraft, ty intet annat kan förbinda eller gifva helgd än det, som i sig sjelft är heligt eller personligt och i det helgade innehålles.

Hvad religionen beträffar, så hafva vi redan förut i allmänhet angifvit hennes begrepp. Hon är Gud såsom bestämning hos de ändliga väsendena. Men såsom de ändliga väsendenas innehåll kan Gud från tvänne synpunkter betraktas, nemligen dels såsom deras tillvaros yttersta grund och dels såsom deras utvecklings högsta lag och ändamål. I förra fallet betraktas Gud 1:o) såsom den yttersta förutsättningen för de ändligt förnuftiga väsendenas aktualitet för sig sjelfva och för hvarandra och äfven såsom grund derför, att deras ändliga verldar vunnit aktualitet för dem samt form och gestalt för deras medvetanden. Gud betraktas sålunda här såsom det ändligas yttersta orsak eller skapare. Men Gud betraktas här äfven 2:o) såsom den nödvändiga förutsättningen för de ändliga väsendenas fortvaro. I sådant fall är han substans, grund till all perduration i det ändliga, eller upprätthållare. Men religionen betecknar icke Gud uteslutande från någon af de nämnda synpunkterna utan angifver honom väsentligen såsom bestämning hos de ändliga väsendena såsom sig utvecklande och såsom grund, lag och ändamål för denna utveckling. Men de ändliga väsendenas utveckling är antingen teoretisk eller praktisk. Äfven för den förra, som försiggår med naturens nödvändighet eller ofritt, är Gud lag och ändamål. Det gifves sålunda ett område af menniskans lif, inom hvilket hon är med oemotståndlighet bestämd äfven af Gud, ty af honom såsom lag

ledes och till honom såsom ändamål tenderar här hennes utveckling äfven mot hennes vilja. I sin praktiska utveckling deremot är menniskan med frihet bestämd. Religionen i inskränkt och egentlig mening är nu Gud såsom innehåll hos de ändligt personliga väsendena, betraktade såsom viljor. Men vidare afser icke religionsläran dessa viljor såsom sjelfverksamma enligt religionen såsom den högsta bestämningsgrunden för denna verksamhet, ty äfven denna betraktelse faller inom sedeläran, utan här afses omedelbart hvad Gud sjelf gör såsom religionen eller med konkretare uttryck såsom den Helige Ande för de ändliga väsendenas eviga lif och salighet. I sedeläran betraktas de ändliga väsendena omedelbart såsom sjelfva verksamma, men här deremot betraktas Gud omedelbart såsom det aktiva, verksamma och bestämmande, ehuru det är tydligt, att de ändligt förnuftiga viljor, inom hvilka verkningarna af denna verksamhet falla, måste sjelfva upptaga dem och göra dem till sina egna, såvida de skola hafva moraliskt värde för väsendena sjelfva. På grund af hvad nu blifvit framhållet finna vi religionen vara Gud såsom verksam för att förverkliga sig och de ideela väsenden, af hvilka han är en organisk enhet, d. ä. det himmelska riket, i och för de ändliga väsendena betraktade såsom fria viljor, men utan afseende fäst derpå, att han är person, ty vilja vi derjemte särskildt uttrycka äfven denna sida hos Gud, så kalla vi honom de ändliga väsendenas monark eller försyn och saliggörare.

Då vi nu uppvisat den praktiska filosofiens objekt och angifvit deras begrepp, så gå vi att visa de nämnda objektens förhållande till hvarandra.

Vi börja med att angifva betydelsen af ett förhållande i allmänhet för att se om någon tillämpning deraf kan göras på det förhållande, hvarom här är fråga. För det första förutsätter ett förhållande minst två membra, mellan hvilka det eger rum eller som stå i förhållande. Ty när ordet förhållande i språket utsäges endast om ett väsen eller föremål, så har det icke logisk betydelse, utan dermed angifves endast att detta väsen är på ett visst sätt bestämdt eller verksamt. Förhållande i logisk mening deremot förutsätter minst tvenne väsenden eller åtminstone två moment eller sidor hos ett och samma väsen och har eljest ingen betydelse, då ett väsen icke kan stå i förhållande till sig sjelft. De väsenden, som äro förhållandets leder, måste för det första kunna urskiljas inom hvar sitt område och med hvar sin egendomliga bestämdhet. De måste med ett ord vara motsatta eller utesluta hvarandra. Men vidare måste de äfven hafva ett gemensamt eller en identisk enhet. Redan då vi tänka uteslutning eller motsats, så förutsätta eller tänka vi äfven en enhet

eller ett helt närmast i formel mening, inom hvilket vi ställa membra emot hvarandra, och genom det hela eller enheten är deras uteslutning eller motsats begränsad. Ja till och med en jemförelse är för förståndet icke möjlig utan att de jemförda, som i ett eller flere afseenden äro olika, äfven hafva en likhet, hvilken på samma gång är en bestämning, som är deras föreningsband. Att de väsenden, som stå i förhållande till hvarandra och äro motsatta, derjemte såsom grund för förhållandet hafva ett lika och gemensamt, se vi inom alla områden, der ett sådant förhållande förefinnes. Ty hur mycket vi än må säga verlden vara motsägande och varelserna inom henne hvarandra motsatta, så äro dock dessa motsatser begränsade, så att verlden likväl det oaktadt endast är en. Detta gäller, vare sig vi betrakta verlden med afseende på hennes form eller med afseende på hennes innehåll. Så äro t. ex. delar af rummet och tiden visserligen motsatta och hvarandra uteslutande, men hafva dock enhet och sammanhang, ty rum och tid hafva kontinuitet lika väl som diskretion. De förutsätta hvarandra, så att det ena icke kan tänkas eller vara verkligt utan det andra. Och afse vi den verklighet, som fyller rummet och tiden, d. ä. det kroppsliga, så falla väl de materiela tingen utom hvarandra, men såsom dock stående i relation till hvarandra hafva de ett gemensamt, åtminstone rummet, genom hvilket förhållandet blifver möjligt. Äfven den formela logiken visar, att så väl de koordinerade som de subordinerade membra visserligen äro motsatta, men likväl hafva sammanhang, en bestämning, som förmedlar de motsatta, fundamentum relationis. Men hvad som gäller logiskt eller i och för tanken, gäller äfven om den konkreta verkligheten. Begreppens bestämningar och förhållanden äro äfven väsendenas.

Men jemte det att förhållandets leder förutsätta relationsgrunden, förutsätta de äfven ett reelt helt, hvilket förhållandets leder tillhöra såsom innehåll. Af denna sats hafva vi äfven förut gjort användning och dess giltighet har dervid äfven blifvit bekräftad. Ty öfverallt, hvarest vi funnit en mångfald af väsenden, hafva vi sett dem bestämda och sammanhållna af ett helt i egentlig mening, hvars organiska innehåll de varit. Det är till och med en lag för det menskliga förståndet att sammanbinda hvarje spridd mångfald af väsenden och underordna dem under ett högre helt eller under ett högre väsen, som omfattar dem. Så förenas t. ex. under förståndets ledning och arbete vissa väsenden i verlden till ett helt, hvilket sjelft åter fattas såsom en led i ett än högre helt o. s. v. och slutligen fattas de alla såsom ytterst hörande till ändliga verlden sjelf såsom det högsta och mest omfattande hela, i hvilket alla förhållanden inom henne hafva sin realgrund.

Hvarje förhållande förutsätter ett helt i reel bemärkelse. Membra relata hafva nemligen såsom vi sett en gemensam bestämning. Men allt, som står i förhållande till ett annat eller bestämmer det, måste nödvändigt först i sig sjelft vara verkligt. Sålunda gäller äfven detta om relationsledernas bestämning. Men är denna bestämning i sig sjelf verklig, så är hon ett helt. Och såsom ett helt måste hon äfven innehållas i den mångfald, hos hvilken hon är sammanhang. Häraf följer, att äfven relationslederna, mångfaldens moment, innehållas i hvarandra. Men härmed hafva vi kommit till det resultat, att alla förhållanden äro motsägande. Ty relationslederna äro å ena sidan motsatta eller utesluta hvarandra, alldenstund de endast med detta vilkor kunna stå i ömsesidigt förhållande, men å andra sidan såsom förutsättande ett reelt helt, som i dem innehålles, äro de äfven med lika nödvändighet i hvarandra immanenta. Detta är tydligen motsägelse. Men äro sålunda alla förhållanden motsägande, så kunna de icke hafva någon betydelse hos väsendet eller den ursprungliga verkligheten. Det är blott inom fenomenverlden och hos de förnuftiga väsendena, endast såvida de bestämmas af henne, som förhållanden finnas. Och verlden är egentligen motsägande derigenom, att hon innehåller förhållanden. Vi hafva sett, att förståndet, som med sin syntetiserande verksamhet går ut på att sammanfatta såsom ett helt, med nödvändighet fordrar ett sådant såsom grund för hvarje förhållande. Men dock finna vi icke omedelbart inom verlden ett sådant helt. Hon hänvisar visserligen alltjemt på ett helt, men lemnar icke sjelf såsom ändlig ett sådant. Hvarje förhållande förutsätter ett helt såsom sin grund, men inom verlden blifver allt, som antages såsom en sådan grund, vid närmare undersökning sjelft endast ett nytt membrum i ett förhållande, som i sin ordning förutsätter ett annat och högre i — oändlighet. Rummet och dess innehåll, den fysiska verkligheten, är gränslös. Så äfven tid och kausalitet. Verlden är sålunda utan gräns, ty hvarje gräns som antages är sjelf begränsad i oändlighet. Men då kan hon icke heller vara den grund, som är nödvändig för de förhållanden, hon innehåller. Förståndet har alltså fordringar, som den ändliga verlden icke fyller. Men då dessa fordringar icke desto mindre äro verkliga och oafvisliga, så förutsätta de en annan verld eller verklighet, genom hvilken de vinna sin uppfyllelse, liksom de ytterst genom henne äro gifna för menniskan. Och i denna verklighet eller, enligt hvad vi förut visat, i personen hafva vi att söka grunden för de gifna förhållandena, ty i och för sig betraktad ingår icke personen såsom membrum i förhållandena och derför kan han vara förutsättningen för deras möjlighet och verklighet.

Då vi nu kommit till personen såsom den verklighet, på hvilken förhållandena hänvisa, så föras vi till en annan form af desamma. Detta förhållande kalla vi till skilnad från de förra ensidigt. Ett väsen kan nemligen stå i förhållande till ett annat, som sjelft icke ingår i förhållandet eller är membrum i ett sådant. Ett sådant förhållande är möjligt inom ett helt i strängaste mening. Så kan t. ex. den tillvarande d. v. s. den i det yttre och med sin bestämdhet af annat framträdande menniskan stå i förhållande till sitt eget ursprungliga väsen, ehuru detta icke är membrum i något förhållande. Och äfven till det oändliga väsendet kan ett ändligt stå i förhållande, men det förra deremot kan såsom rent andligt och ideelt icke stå i något förhållande, hvarken ömsesidigt eller ensidigt. Detta väsende vore då icke alla förhållandens yttersta grund utan sjelft endast ett membrum i ett sådant och förutsatte ett högre helt. Men äfven om det förhållande, som vi här vidrört, gäller hvad vi förut nämnt om tvåsidiga eller ömsesidiga förhållanden. Ty äfven i detta ligger motsats, men äfven sammanhang och slutligen förutsätter äfven detta ett organiskt helt såsom redan är framhållet.

Den konklusion, vi af det ofvan anförda draga med afseende på den praktiska filosofiens föremål, är, att de icke kunna stå i något af de nämnda förhållandena till hvarandra. I sådant fall funnes mellan dem en motsats, som skulle nedsätta dem inom den relativa verklighetens sfer och dermed upphäfva deras karakter af absoluthet för menniskan. Hennes bestämdhet af en form af det goda innebure då icke på samma gång äfven hennes bestämdhet af de andra. Eller, när menniskan vore religiös, vore hon då icke rättslig eller sedlig, och likaså, när hon i sitt lif vore rättslig eller sedlig, vore hon icke religiös o. s. v. Detta vore en nödvändig följd deraf, att det goda innehölle motsatser. Det vore då också endast ett relativt godt och förutsatte ett annat och högre. Det hade giltighet endast med afseende på gifna förhållanden eller vore ett godt endast genom sin relation till ett annat och under andra förhållanden ett ondt. Men det goda kan icke fattas såsom varande af tre skilda slag utan måste vara ett enda samstämmigt helt. Samma förstånd, som fordrar monism med afseende på sann verklighet, fordrar det äfven med afseende på det goda. Och äfven viljan fordrar, att det goda endast skall vara ett, ty eljest blifver hennes uppgift och hela lifvets motsägande och orimlig. All dualism, teoretisk eller praktisk, är förkastlig. Då vidare den praktiska filosofiens system såsom den teoretiska filosofiens, är ett enda, så kan icke heller dess föremål på något sätt vara deladt eller söndradt utan måste tydligen vara ett. Eller det goda måste vara ett, emedan lifvet eller för-

nuftet, med hvilket det är identiskt, endast är ett. Men då å andra sidan den praktiska filosofien omfattar tre särskilda vetenskaper, så förutsätter hon äfven tre särskilda objekt, d. ä. en mångfald hos det goda jemte det att det är ett. Frågan blifver nu huru de begge fordringarna, att det goda både skall vara ett och likväl mångfaldigt, skola förenas.

Det är tydligt, att, då vi tala om olika former af det goda, vi dermed icke kunna afse en indelning af detsamma i logisk mening. Membra i en sådan indelning äro nemligen motsatta eller falla utom hvarandra, ehuru de förutsätta ett helt, som de tillhöra. Men såsom vi sett, kunna icke formerna af det goda fattas såsom motsatta. Det goda är dessutom enligt såväl förståndets som praktiska intressets fordran individuelt och kan derför icke vara föremål för en indelning, ty endast det i något afseende obestämda kan indelas. Är sålunda det goda individuelt, så är det ett enda odelbart helt. All koordination måste följaktligen uteslutas från det goda, ty i annat fall blifver det icke ett, liksom det icke heller såsom mångfaldigt får fullkomligt sammanhang. De tre formerna af det goda vore då sammanhängande genom generela bestämningar eller genom sin form, men uteslöte hvarandra genom sina speciela bestämningar eller genom sitt innehåll, ehuruväl de förra eller formen hänvisade på ett reelt helt. Det goda blefve således hvarken ett enda och icke heller hade det inom sig motsägelselöst sammanhang. De tre formerna af det goda kunna icke heller stå till hvarandra i förhållande af subordination, ty äfven i sådant fall upphäfves det godas enhet och sammanhang. Och såvida den praktiska filosofien skall omfatta tre sjelfständiga vetenskaper, så måste dessas föremål äfven vara sjelfständiga. Men ehuru formerna af koordination och subordination synas medgifva en mångfald inom det goda, så upphäfva de dock denna mångfalds sjelfständighet, jemte det att de upphäfva det godas enhet äfvensom det fullständiga sammanhanget inom mångfalden.

Vidare får den ena formen af det goda icke heller fattas såsom nödvändig för den andras fullständighet eller såsom komplement till de andra och ej heller någon såsom blott vilkor för de andras realisation. Äfven i sådant fall blifva de icke alla fullt sjelfständiga och äfven deras enhet och sammanhang upphäfves dermed. Lika motsägande är det äfven att fatta de tre formerna såsom grader. I sådant fall kunde det goda icke fattas såsom ändamål för lifvet. Ty grader äro gränslösa, så att hvarje grad förutsätter en annan antingen högre eller lägre i oändlighet. Men det lif, som skulle aktualisera det goda, vore i sådant fall öfverlemnadt åt en oändlig progress och hade sålunda intet

mål. Det vore då icke heller ett helt, ehuru grader förutsätta ett helt, hvaraf de äro grader, och ej dess mångfald sjelfständig och icke heller dess sammanhang motsägelselöst. På en sådan ståndpunkt måste man vidare konseqvent antaga all verklighet i och för menniskan vara af en art. Men derigenom får den form af lif, som antages såsom god, endast en arbiträr grund för viljan. Alla former af lif måste här hafva samma karakter, så att, om en möjlig form eller yttring af lif är god, alla äro det och att likaså, om en är ond, alla blifva onda. Man drifves med ett ord här till det resultat, att någon skilnad mellan godt och ondt, rätt och orätt icke finnes. Men härmed är den praktiska filosofien upphäfd. Vi se sålunda, att det goda icke heller kan hafva grader eller att dess form icke kan vara gradation.

Den fråga, vi här måste besvara, blitver alltså den: hvilken är det godas form och, då till detta goda såsom vi sett hör mångfald, hvilken är formen särskildt för dess sammanhang? Denna form måste vara sådan, att han å ena sidan icke upphäfver den praktiska filosofiens enhet och å andra sidan icke heller hennes olika disciplinérs sjelfständighet.

Att det goda icke kan hafva någon af de ofvan angifna formerna följer af det resultat, till hvilket vi förut kommit, att det goda är förnuftig verklighet och att det förnuftigas form är en annan än det sinligas. Den förnuftiga verkligheten är samstämmig och sålunda är äfven det goda inom sig samstämmigt och så äfven dess former. Erfarenheten visar också, att ett väsen icke kan vara sedligt utan att vara religiöst och tvärtom. Men detta vill med andra ord säga, att sedligheten ingår i religionen och likaledes religionen i sedligheten. Och likaså måste hvar och en, som lefver ett sedligt och religiöst lif, äfven lefva ett rättsligt eller han kan derigenom ej komma i strid med rätten. Och när den, som omedelbart har att verka för rätten, fullföljer rättens fordringar, så fullgör han dermed äfven religionens och sedlighetens. Men detta, som med vår erfarenhet öfverensstämmer, är förklarligt med det vilkor, att religionen och sedligheten ingå i rätten, jemte det de innehållas i hvarandra, och att likaledes den senare innehålles i de förra och detta utan motsats eller strid. Man kan ej fatta det så, att religionen eller Gud ställde vissa fordringar på menniskan, rätten andra och att slutligen sedligheten innehölle åter andra förbindelser, som icke inginge i de förra. Detta skulle innebära, att de praktiska ideerna vore för hvarandra främmande och någon grund, hvarför dessa trenne slag af fordringar icke komma i strid med hvarandra, kunde då icke tänkas. Tvärtom måste de förbindelser, som följa af religionens idé, i sig innehålla alla de förbindelser, som följa af rättens

och sedlighetens och likaså omvändt. Hvarje högre förnuftigt väsen förbinder menniskan till alla pligter. Men detta förutsätter sammanhang mellan väsendena. Erfarenheten visar också, att om sedligt lif finnes hos en menniska eller hos ett visst folk och hos det vunnit en högre utveckling, jemväl religiöst lif hos samma väsende är verkligt och har en högre aktualitet samt äfven tvärtom. Och likaså om en form af förnuftigt lif står lågt hos ett väsen, så lida deraf äfven de andra. Så är också osedligt lif från en annan synpunkt äfven irreligiöst och tvärtom. Förbrytelse mot en förnuftig vilja eller lag måste innebära förbrytelse mot alla. Men detta hänvisar på det innerligaste sammanhang mellan religionen och sedligheten. Och erfarenheten visar äfven, att rätten icke är främmande för religionen och sedligheten utan tvärtom är af dem beroende. En stat kan t. ex. ej utveckla rättsmedvetandet hos sina medlemmar och göra detta gällande i deras lif, om dessa icke hafva aktning för sedlighet och religion eller om sedlig och religiös kultur icke finnes hos folket och dess medlemmar, hvilka äro statens material. Hos ett sådant folk kan staten ej skydda och upprätthålla rättsgränserna och ej heller finna de organ, som rätt verka för hans ändamål. Derför ega också staterna, ehuru de omedelbart verka för rätten, intresse för religionen och sedligheten och måste derför befrämja dessa ändamål för att vinna aktualisationen af sina egna. Deras eget lif och bestånd i vår verld måste deraf bero. Men häraf se vi, att rätten nära sammanhänger med religionen och sedligheten, liksom vi nyss sett dessa hafva sammanhag med hvarandra.

Men derigenom, att de tre formerna af det goda äro sammanhängande och samstämmiga, upphäfves icke deras sjelfständighet. Liksom de sedliga väsendena faktiskt komma i förhållande till hvarandra utan att förlora sin sjelfständighet, så träda de också vid fullföljandet af sina sedliga ändamål i förhållande till staten, som de i sig upptaga och med hvilken de ingå i organiskt sammanhang, men förspilla derigenom icke sin sjelfständighet, lika litet som staten derigenom lider inskränkning i sin. Erfarenheten visar tvärtom, att de derigenom vinna sjelfständighet i sitt lif. Så träder också staten i förhållande till ett system eller ett organiskt helt af stater och blifver i detta hela införlifvad, utan att hans sjelfständighet deraf lider. Äfven här visar erfarenheten tvärtom, att, om det förnuftiga lifvet är gällande hos detta väsende och framträder i sin sjelfständighet hos lemmarna, detta äfven kommer den inträdande staten till del och likaså, att, om det förras och dess medlemmars sjelfständighet och lif är lågt, äfven den senares lif och ändamål derigenom hämmas. Slutligen bestämmas alla ändligt förnuftiga väsenden äfven af det religiöst goda eller Gud, utan att den-

nes verksamhet upphäfver deras egen sjelfständighet. Fastmer är sammanhanget med det oändliga väsendet och dess verksamhet ett nödvändigt vilkor för att öfver hufvud något förnuftigt och sjelfständigt lif hos dem skall vara möjligt och utan detta vilkor arbeta de sjelfva fåfängt.

Erfarenheten, som vi här afsett, hänvisar sålunda derpå, att sammanhanget mellan den praktiska filosofiens föremål är systematiskt eller organiskt. Detta är sålunda det godas form. Med system betecknas ett helt eller enhet i och af mångfald, men utan att dermed den verklighet angifves, om hvilken detta utsäges. Och organism, som är ett reelare uttryck för samma sak, betecknar ett lefvande eller med afseende fäst äfven på den verklighet, som lifvet är, ett sjelfmedvetande väsen, som har andra lefvande eller sjelfmedvetande väsenden till sina lemmar eller bestämningar. — Organiskhet finnes äfven inom vår verld, ehuru hon der endast framträder såsom en grad och såsom sådan förutsätter en verld, hos hvilken hon framträder utan inskränkning. Så är t. ex. menniskan redan fysiskt betraktad en organism. Hon är ett enda helt, och det organiska hela, som har mångfald, är på visst sätt närvarande i de många momenten och bestämmer och beherskar dem, liksom ock mångfalden innehålles i det hela. Men icke upphör organismen att vara ett sjelfständigt helt derigenom, att han i sig har mångfald, utan denna sjelfständighet är tvärtom deraf betingad. Och icke heller lida de många lemmarna minskning i sin magt och sjelfständighet deraf, att de stå i ursprungligt sammanhang med hvarandra och med det hela och genomträngas af dess lif. Men tages deremot lemmen ur sitt sammanhang med de öfriga lemmarna och undanryckes honom det helas lif, så upphör med detsamma hans sjelfständighet och han förlorar sin art, såsom också det helas och de öfriga lemmarnas lif deraf lider. Det tillhör nemligen hans väsen att ingå i det hela och att vara med dess delar förbunden och derför har han i denna förening sitt harmoniska och naturenliga lif. Och till ändamål för sin verksamhet har han närmast sitt eget sjelfständiga lif, men äfven de öfriga lemmarnas och det helas. Hela denna mångfald eller dessa lefvande krafter hafva sina särskilda ändamål, som de fullfölja hvar och en i sin ordning och på sitt sätt, men verka dock hvar och en äfven för de andres och för det helas, liksom ock detta med sin verksamhet befrämjar de organiska delarnas. Men häraf se vi, att alla ändamål innehållas i hvarandra med ursprunglig samstämmighet och att sålunda det totala ändamålet är ett system eller ett organiskt helt af ändamål.

Och betrakta vi menniskan såsom andligt eller förnuftigt väsen, så är hon i högre och egentligare mening ett organiskt helt. Anden är en organism. Derför tala vi också om systemet af hans förnimmelser och tankar samt om systemet af hans praktiska funktioner, hans viljanden eller handlingar. Och anden innehålles i alla förnuftiga väsenden och de innehållas i eller äro bestämningar hos honom, utan att derigenom något väsendes sjelfständighet upphäfves. Det är sålunda genom reflexion på det andliga eller lifvet, som vi leda oss till en form, organismens, som icke inrymmer motsats och som derför är förenlig särskildt äfven med det absolut goda. Det goda är sålunda ett enda helt, ty förnuftet är ett, men det har till sitt innehåll äfven mångfald, emedan förnuftet innehåller i sig en mångfald af väsenden. Sedligheten upptager alltså i sig både religionen och rätten såsom en bestämdhet eller såsom organiska moment och är i och af dessa ett organiskt helt. Så är ock rätten ett sjelfständigt helt, som i sig har de sedliga ändamålen och äfven religionen såsom en bestämdhet. Och äfven innehållas sedligheten och rätten i religionen, som är den fullt organiska enheten af alla förnuftiga ändamål. Det är sålunda i hvarje fall ett visst väsen eller vissa väsenden, som vi fatta såsom subjekt, hvarvid alla andra väsenden blifva innehåll eller bestämningar. Men alla tre formerna af det goda äro dock, oaktadt sammanhanget, sjelfständiga, ty de äro personliga väsenden, till hvilkas begrepp sjelfständighet hör. Men häraf följer, att hvarje praktisk vetenskap måste afhandla det goda såsom ett helt eller alla formerna af det goda, och de tre vetenskaperna skilja sig från hvarandra följaktligen genom den olika synpunkt, från hvilken i hvar och en af dem det goda betraktas. Hvarje praktisk vetenskap tager alltså den form af det goda, af hvilken han har sitt namn, till utgångspunkt för betraktelsen och afhandlar de öfriga formerna ur dennes synpunkt. Så har t. ex. sedeläran det sedligt goda till subjekt i logisk mening och betraktar de andra formerna såsom bestämningar hos detta, under det rättsläran deremot fattar rätten såsom subjekt och religionsläran religionen, hvarvid de öfriga blifva bestämningar. Och härmed anse vi oss hafva kommit till slutet af vår afhandling. Vi hafva nemligen nu i begreppet system eller organism funnit det godas form eller sammanhanget angifvet mellan den praktiska filosofiens föremål, religionens, sedlighetens och rättens idéer, och i personligheten eller de förnuftiga väsendena det godas innehåll samt i detta den verklighet, som med den sökta formen är förenlig.

ÉTUDE

SUR LES

MÉMOIRES DE PHILIPPE DE COMINES.

PAR

PER ADOLF GEIJER.

UPSAL
EDQUIST & BERGLUND 1871.

Table des Matières.

Étude sur les Mémoires de Philippe de Comines.

Par

Per Adolf Geijer.

Introduction.

Après son apogée, qui embrasse les douzième et treizième siècles, la langue d'oïl eut une longue époque de transition pour se transformer en français moderne. Pendant cette époque, qui s'étend jusque bien avant dans le seizième siècle, la langue française, ainsi que la nation française elle-même, eut à subir bien des changements. Il y a toujours une grande conformité entre les révolutions d'une langue et celles que subit la nation dont elle est parlée. La langue et la nation françaises ne font pas exception à cette règle générale. De même qu'à cette époque le système féodal fait place à une monarchie forte et puissante, de même les dialectes des diverses provinces se confondent dans une seule langue commune à tous les Français cultivés. Mais la révolution qui, alors, s'opéra dans l'idiome français ne s'est pas bornée à cela. C'est à cette même époque que le français perd son caractère de langue synthétique et devient analytique; la langue d'oïl fait place au français moderne. Or, il est clair qu'une révolution aussi profonde ne peut se faire que bien lentement dans une langue parlée par une grande nation possédant déjà une littérature riche et variée. Il faut bien un long espace de temps, marqué de grandes variations sociales, pour faire oublier le passé et pour faire naître et fixer ce qui est nouveau. Depuis que la langue d'oïl a commencé à se défaire, il a fallu près de trois siècles pour former le langage actuel.

Comparée aux siècles précédents qui abondent surtout en ouvrages poétiques d'un grand mérite, cette période est littérairement stérile; ce qu'elle a de commun avec toutes les époques de transition. La veine poétique de la nation française est tarie; le goût de la chevalerie, qui inspirait autrefois les poëtes, a perdu son charme, et les nouvelles idées n'ont pas encore atteint leur entier développement. Il en est

de même de la prose; les ouvrages prosaïques de cette époque, considérés sous un point de vue littéraire, n'offrent en général que peu d'intérêt. Cependant, cette époque même ne manque pas complètement d'auteurs dont les ouvrages attirent encore les lecteurs cultivés. Froissart, Antoine de la Sale, Comines et plus tard Rabelais sont encore de nos jours lus et admirés.

Il en est bien autrement de cette période, si on la considère du côté de la linguistique. Rien de plus intéressant que d'observer comment l'idiome prend peu à peu un caractère moderne. Les traits caractéristiques de la langue d'oïl s'effacent l'un après l'autre; les constructions perdent leur ancienne tournure, et dans le vocabulaire, on retrouve de plus en plus les termes de nos jours.

Nous étant proposé de donner un exposé de la langue française comme elle se présente dans un des auteurs les plus renommés de cette époque, notre choix est tombé sur Philippe de Comines. N'ayant pas eu le loisir d'examiner à fond le langage de plusieurs auteurs contemporains, il ne nous est resté que d'en choisir un dont les écrits donnent une image fidèle du français de son temps. Or, de tous les auteurs qui nous sont connus, il nous a paru que Comines réunit plus qu'aucun autre les qualités requises pour servir de modèle du bon langage du temps. Ce qui fait qu'à cet égard Comines est à préférer aux autres écrivains distingués de son époque, c'est le caractère de l'ouvrage qu'il nous a laissé, en même temps que les circonstances où il vivait. Dans ses Mémoires, ayant pour but de donner des renseignements utiles aux princes ou autres gens de cour, il fait une relation des évènements politiques dont il a été témoin; ce qui lui fait choisir un style net et même élégant. La plus grande partie de sa vie s'étant écoulée à la cour du duc Charles le Téméraire et à celle du roi Louis XI, où il eut communication avec les gens les plus notables du temps, il a dû s'accoutumer au langage soigné qui, de tout temps, a été propre aux courtisans et aux politiques. Aussi le langage de Comines, comparé à celui de ses contemporains, est-il bien développé et ressemble plus au français moderne que celui de plusieurs auteurs qui lui sont postérieurs.

Dans la supposition que la vie de Comines n'est pas connue à tous nos lecteurs, nous allons donner sur cet homme remarquable une notice succincte pour laquelle nous avons suivi les renseignemets donnés par Petitot dans son édition des Mémoires de Comines.

Philippe de Comines, issu d'une famille ancienne et distinguée de Flandre, naquit en 1445. A l'âge de neuf ans, il perdit son père et

eut pour tuteur un de ses parents, qui lui fit donner une éducation assez soignée, si l'on considère la négligence avec laquelle la noblesse de ce temps-là fut en général élevé. Il apprit à parler assez bien italien, allemand et espagnol. Cependant, on ne lui enseigna pas le latin, langue dont la connaissance fut alors d'une grande importance non-seulement au clergé mais encore à ceux qui se mêlaient de politique. Aussi, dans un âge plus avancé, il a beaucoup regretté de ne pas le savoir. Du côté du style cependant, ce manque lui a été favorable, puisque, ainsi, il a pu éviter un vice qui alors compromit la langue française, le latinisme. L'étude de l'histoire l'intéressa beaucoup; ce qu'il a de commun avec tous les hommes supérieurement doués qui s'occupent de la politique. A un bel extérieur, il joignit un esprit pénétrant et une mémoire prodigieuse.

En 1464 il entra dans le service de Charles, comte de Charolois, plus tard duc de Bourgogne. Dans peu de temps, il gagna la confiance de son maître et fut admis dans son intimité. Cependant, Comines s'aperçut bientôt que Charles le Téméraire, qui menait mal ses affaires et était peu versé dans la politique rusée de son époque, n'était pas un prince de son goût; tandis que le roi de France, Louis XI, "qui estoit bien sage", réunissait toutes les qualités alors nécessaires à un grand souverain. Il est à croire que c'est dans les caractères dissemblables des deux adversaires qu'il faut chercher les motifs qui ont déterminé Comines à quitter la cour de Bourgogne pour passer du côté de Louis XI. Ce fut en 1472 qu'il fit cette démarche qui met son intelligence dans un meilleur jour que sa morale.

Arrivé en France, il fut reçu de Louis XI, qu'il avait sauvé à Péronne (en 1468) des mains du duc de Bourgogne, en le prévenant des intentions de ce duc. Ce roi clairvoyant sut apprécier les talents de Comines. Il en fit son confident et l'initia à tous les secrets de sa politique. Comines, de son côté, s'attacha à Louis XI, qu'il regardait comme le modèle des rois. L'intimité entre ces deux personnes, qui étaient bien faites pour s'entendre, se conserva jusqu'à la mort de Louis XI, après laquelle Comines eut l'inprudence de servir les intrigues du duc d'Orléans; ce qui lui attira un procès. Déclaré coupable, il fut condamné à de grosses amendes et à rester pendant dix ans dans une de ses terres. Ainsi éloigné des affaires, il employa ce temps à satisfaire l'activité de son esprit en écrivant les six premiers livres de ses Mémoires, y exhorté par l'archevêque de Vienne, Angelo Catto. Quant aux deux derniers livres, qui traitent du règne de Charles VIII, on ignore l'époque à laquelle ils sont écrits.

Cependant, il lui fut permis de rentrer aux affaires déjà bien

avant la fin du temps fixé. Lors de l'expédition d'Italie, il rendit de grands services à Charles VIII, mais il n'eut jamais sa confiance entière. Après la mort de ce roi, il alla offrir ses services à son successeur au trône, Louis XII, qui paya d'ingratitude le dévouement avec lequel Comines s'était attaché à ses intérêts pendant qu'il était encore duc d'Orléans. Le nouveau roi lui conserva ses pensions, mais refusa de l'employer. Peut-être qu'il se défiait d'un ancien ministre de Louis XI. Ainsi repoussé, il se retira dans la terre d'Argenton que lui avait apportée en dot sa femme, Hélène de Jambes. Il y mourut en 1509, à l'âge de soixante-quatre ans.

Ses Mémoires sont le seul ouvrage littéraire qu'on connaisse de lui. Il y donne l'histoire du temps d'une manière qui le met fort en avant des autres chroniqueurs de cette époque. Comines y fait prendre à l'histoire un caractère nouveau; chez lui elle devient critique. On ne retrouve plus la prolixité naïve de Froissart, "qui peint toute chose, par impuissance de rien généraliser." En traçant le tableau des grandes intrigues politiques de Louis XI, il prend plaisir à en démêler consciencieusement toutes les complications, sans jamais dévier de la vérité et sans jamais se perdre dans les détails inutiles. Ses digressions étant toujours à propos, ne s'écartent pas du sujet. Aimant à orner ses récits de réflexions et de maximes politiques, il en donne peut-être un peu trop, mais on ne saurait nier qu'elles ne soient pratiques et ingénieuses ni qu'elles n'aient pu être utiles à ceux qui se mêlent de politique, et c'est pour ceux-là surtout qu'il a écrit ses Mémoires. — De tout temps, les Mémoires de Comines ont été appréciés et l'on connaît des traductions dans toutes les langues. La traduction suédoise faite par Ericus Schroderus est de 1624.

Ayant pour but de donner aux lecteurs de cette étude une juste idée de la physionomie du langage de Comines, nous avons cherché à recueillir tous les restes du vieux français qu'il conserve encore. D'après leur caractère, nous les avons rangés dans les quatre parties suivantes: *la lexicographie*, *la syntaxe*, *l'orthographe* et *le glossaire*.

Parmi les éditons de ces Mémoires que possède la bibliothèque de l'université d'Upsal, nous avons donné la préférence à celle de Petitot, qui est revue sur les meilleurs manuscrits conservés jusqu'à nos jours. — Des ouvrages philologiques que nous avons consultés, nous voulons citer ceux de M M. Bartsch, Burguy, Scheler, ainsi que les dictionnaires de l'Académie française (6:e éd.), de Trévoux (éd. Paris 1762) et de M. Littré.

Lexicographie.

De l'Article.

La seule chose qui soit à observer sur la déclinaison de l'article, c'est que la contraction de la préposition *en* devant *les* en *és* est encore d'usage:

Rubempré hantoit és environs. I, 1.
Nourry és anciennes guerres. I, 2.
Cachés és bois. I, 4.

Du Substantif.

À l'exception d'un nombre de substantifs dont l'orthographe diffère de celle qui est établie actuellement, lesquels seront mentionnés dans le Glossaire, la partie lexicographique du substantif n'offre qu'une particularité que l'on ne retrouve pas dans la langue moderne; à savoir que les substantifs terminés en *é* prennent au pluriel la terminaison *ez* au lieu de *és:*

Laschetez et mechancetez. II, 3.
Communautez. II, 1. Cruautez. II, 1.
Fossez. I, 9.

De l'Adjectif.

De même que la lexicographie des substantifs offre très-peu de traces de l'ancien français, de même celle des adjectifs ne diffère guère de l'usage actuel. Les seuls restes de l'ancienne langue sont les suivants:

1:o Les adjectifs *fol*, *mol*, *vieil* (*viel* I, 4) n'ont pas encore adopté les formes *fou*, *mou*, *vieux:*

Car ils ne les nourrissent seulement qu'à faire les fols en habillemens et en paroles. I, 10.
Ce fol Morvillier parla si bien à vous. I. 12.
J'aimerois tousjours mieux vivre sous les sages que sous les fols. I, 16.
Fort pays et mol. VIII. 16.
Le pays de soy tant fangeux et mol. II, 3.

Voyez vous bien cet homme, combien qu'il soit bien vieil, si est-il de sa personne bien sain. II, 2.
J'avoye un cheval extremement las et viel. I, 4.
Un vieil chevalier de Bourgogne. III, 10.

2:o L'adjectif *grand* offre quatre formes différentes au singulier du genre féminin; savoir *grant*, *grand*, *grand'* et *grande*, desquelles *grande* s'emploie comme attribut, devant une voyelle et quelquefois même devant une consonne, *grant*, *grand* et *grand'* devant une consonne:

Encore fait Dieu grand'grace à un prince quand il sait le bien et le mal. I, 10.
Les uns devers Paris: qui devoit estre la grand' compagnie. I, 11.
Grand folie est à deux princes. II, 8.
L'alarme fut fort grande. I, 11.
Son ost estoit en très-grand'necessité de vivres. I, 13.
Donnant grande charge audit seigneur de Charolois de cette folie. I, 13.
Veu que la matiere n'est gueres grande. II, 3.
Elle est de grande estime. I, 13.
Parquoi fut grande oeuvre d'allier etc. V, 1.
Et ne se fit point sans grant dépense. V, 1.
Son obstination luy porta grant perte. V, 5.

3:o *Demi* placé devant un substantif féminin se termine toujours en *e:*

La forest, qui estoit prés de demie lieue. I, 3.
Mais je vey telle demie heure etc. I, 4.
Nous n'eusmes point fait une demie journée que etc. V, 10.
Et estoit demie journée ou environ devant nos gens. VII, 8.

Des Noms de Nombre.

Nombres cardinaux.

Les nombres cardinaux offrent les particularités suivantes:

1:o *Un* est écrit *ung* une seule fois:

Et approchans de la cité de Liege, se tint ung conseil. II, 10.

2:o *Septante* est souvent usité au lieu de soixante-dix.

Qui sont septante et deux. II, 4.
C'estoit septante et deux mille escus tous contens. IV, 8.
Rem. Car en argent n'avoit que soixante-seize mille escus. IV, 13.

3:o Les multiples de *vingt* audessus de *cent* sont quelquefois employés pour exprimer un nombre pair de dizaines:

Où il y avoit six vingts hommes d'armes. I, 13.
Cent ou six vingts en mourut. VII, 5.
Avec environ huict vingts hommes d'armes. V, 8.

4:o *Cent* et *vingt* au pluriel sont écrits avec *s*, lors même qu'un autre nombre est à la suite:

La somme de quatre cens mille escus. I, 2.
Il y eut trois cens trente-trois ans. VIII, 27.
Il trouva plus de trois cens mille escus comptant. IV, 13.
Tout le meuble ne valoit point quatre vingts mille escus. IV, 13.

5:o Différemment de l'usage ancien, ainsi que du moderne, *mille* au pluriel est quelquefois écrit avec *s:*

Qui aura pouvoir de dix milles hommes. I, 16.
Qui en auroient chacun six milles. I, 16.

6:o Au lieu de *mille* on trouve *mil*, sans qu'il soit question de date:

Environ mil et cinq cens hommes. V, 11.
Qui seroit mil septante et huict ans. VIII, 27.

Nombres ordinaux.

Parmi les nombres ordinaux, à côté des formes correspondantes modernes, on trouve les restes suivants de l'ancienne langue:

1:o au lieu de *troisième*, le plus souvent, *tiers*, qui est encore gardé dans certaines locutions, est usité:

Ceste nuict, qui fut la tierce, ledit duc ne se depoüilla oncques. II, 9.
Et le tiers en grand danger. III, 4.
Le tiers fut le bon duc Philippe. IV, 13.
Et à la verité, il n'eust point failli à cette tierce ouverture. V, 6.

2:o de même *quart* est souvent usité pour *quatrième*. Selon le Dic. de l'Ac. *quart* est encore d'usage dans quelques locutions:

Aussi la quarte partie du Roy, n'y estoit pas. IV, 10.
Le quart a été ce duc Charles. IV, 13.
Nous avous veu le roy Edoüard d'Angleterre le quart. V, 20.
Le tiers fut le roy Philippe de Valois, et le quart le Roy de présent. VIII, 27.

3:o au lieu de *cinquième*, *quint* est employé une seule fois:

Lequel fut fils du roy Jehan, et frère maisné du roy Charles le quint. V, 11.

Du Pronom.

Des pronoms personnels.

Les pronoms personnels n'offrent pas de formes qui ne soient d'usage encore aujourd'hui.

Des pronoms possessifs.

La partie lexicographique de ces pronoms n'offre aucune forme qui soit particulière à l'ancienne langue.

Des pronoms démonstratifs.

Tandis que, depuis l'époque où écrivait Philippe de Comines, les autres pronoms n'ont guère changé, les pronoms démonstratifs ont subi de grands changements. Une quantité de formes ont vieilli et ne sont plus usitées, certaines formes ne sont plus employées que comme adjectifs pronominaux, d'autres au contraire ne sont jamais jointes à un nom qu'elles déterminent. Chez notre auteur, il n'y a aucune différence entre les pronoms proprement dits et les adjectifs pronominaux. Les formes dont il a fait usage sont les suivantes:

	Mascul.	*Fémin.*
Sing.	Celuy	Celle
Plur.	Ceux	Celles.

	Mascul.	*Fémin.*
Sing.	Iceluy	Icelle
Plur.	Iceux	Icelles.

	Mascul.	*Fémin.*
Sing.	Cestuy, Cetuy, Cettuy, Cet	Ceste Cette
Plur.	Ces	Ces.

	Mascul.	*Neutre.*
Sing.	Ce	Ce.

A tous ces pronoms, excepté *iceluy*, les adverbes *cy* et *là* peuvent être ajoutés:

J'entends le pere de celuy Turc qui conquit Constantinople.. VII, 5.

Le matin estoit le jour semblable celle année, qu'avoit esté les Innocens. IV, 9.

Entre les autres paroles qui furent bien recueillies et notées, ce furent celles de monseigneur de Berry. I, 5.

Et les nobles d'iceluy la doivent bien connoistre. VI, 6.

Toutes ces villes s'allierent ensemble avec iceux Suisses. V, 1.

Car d'iceux n'eschappoit nul, ou bien peu. III, 5.

Par cestuy appointement devoit estre paix entre le Pape et ses cardinaux. VII, 15.

Autant que cettuy-cy, dont j'ay parlé. estoit mauvais et déloyal, autant estoit bon et loyal Jacques Galeot. IV, 13.

Il donna charge de ceste matiere à la maison de Croy. I, 1.

Et croy que jamais homme ne vit passer artillerie de telle grosseur par les lieux où passa cette-cy. VIII, 14.

Estans les choses en ce train, mourut la marquise de Montferrat. VIII, 16.

Des pronoms relatifs et interrogatifs.

Les formes de ces pronoms sont les mêmes que celles de la langue moderne. La seule chose qui soit à observer, c'est que la préposition *en* devant *lequel* au pluriel se contracte avec *les* en *es*, ainsi que nous l'avons vu au sujet de l'article; et que les prépositions *de*, *par* et *sur* devant *quoy* y sont unies de manière à former un mot composé:

Et est grand avantage aux princes, d'avoir veu des histoires en leur jeunesse: esquelles se voyent largement de telles assemblées. II, 6.

Au milieu de ladite barriere y avoit un petit huisset qui fermoit des deux costez: parquoy on pouvoit aller de l'un costé à l'autre. IV. 9.

Item vingt mille francs l'an, qu'il donnoit aux particuliers et aux personnes dequoy il s'aidoit et servoit en ces marchés. VI, 4.

Le Roy desiroit avoir le corporal, surquoy chantoit monseigneur Sainct-Pierre. VI, 10.

Il arrive aussi quelquefois que le *e* dans *que* ne s'élide point devant la voyelle qui suit:

En cette maison de Bourgogne, et autres lieux, que avez veu, et voyez tous les jours. I, 7.

Des pronoms indèfinis.

Des pronoms indéfinis, ceux qui suivent sont les seuls qui donnent lieu à des remarques.

Aucun.

1:o Une seule fois on trouve la forme *aulcun*, qui paraît provenir d'une confusion des deux formes *alcun* et *aucun:*

Et aulcuns devoient lesdits cardinaux estre payez du droict de leur chapeau, absens comme presens. VII, 15.

2:o Au pluriel il est quelquefois précédé par l'article:

Et oyent les aucuns messe en attendant le jour. I. 9.

Et disposerent les aucuns de leurs consciences. II, 13.

Sans espargner ces vieux princes, dont les aucuns avoient esté gardez en prison trente-quatre ou trente-cinq ans, ou environ. VII, 13.

Autrui.

Burguy (I, 172) fait remarquer que *autrui* précédé de l'article signifiait *le bien d'autrui;* de cette locution notre auteur nous fournit un seul exemple:

Qui aussi auroit pris de l'autruy à tort, ou que son pere ou son grand pere l'eut pris, et luy le possedast. V, 19.

Chacun.

Ce pronom, employé absolument, est quelquefois précédé de l'article non-déterminant; usage qui a été fréquent dans l'ancien français, et que l'on retrouve encore chez Molière:

Et dist alors le contenu de ses lettres, sans nommer le personnage qui les escrivit: et qu'un chacun se deliberast de bien faire. I, 3.

N'oyez vous point comme un chacun crie France. VII. 14.

La Plupart.

Il paraît que ce pronom, qui dérive de *la plus grande part* (Voyez Scheler), n'a pas été d'usage dans la langue d'oïl, puisque ni Burquy ni M. Diez ne le citent dans leurs glossaires. Dans la chrestomathie de M. Bartsch, on le trouve une seule fois dans le morceau qu'il a tiré des Cent Nouvelles Nouvelles; c'est à dire d'un ouvrage qui date de la même époque que les Mémoires de notre auteur. Burguy, dans sa grammaire (I, 185 et suiv.), fait observer que, dans le vieux français, *li pluisor* et *li plus* étaient employés dans le sens de *la plupart.* Il est donc vraisemblable que ce mot n'est pas de vieille date. Chez Philippe de Comines on le trouve très-souvent, bien que *les plus* soit aussi employé dans la même signification.

Et saillit à l'heure dite, avec par aventure cent chevaux dont la pluspart estoit des Ecossais de sa garde. I, 13.

A cause des grandes gelées et froidure, fut force que la pluspart des gens dudit duc, allassent à pied au pays de Franchemont. II, 14.

Aucuns en eschaperent, et les plus se perdirent. VI, 4.

Quant.

De ce pronom, la forme du pluriel féminin est la seule qui soit usitée. Cette forme est encore conservée dans la locution familière, *Toutes fois et quantes:*

Regardant quantes choses y a à considerer, pour pacifier un differend. II, 7.

Et luy demanday quantes batailles le roy d'Angleterre avoit gaignées. IV, 10.

Quantes sortes de gens luy en devindrent ennemis. V, 1.

Quelconque.

Au pluriel, différemment de l'usage ancien, ainsi que du moderne, ce pronom, au moins une fois, est écrit *quelsconques:*

Qui à son vray et bon escient vousist rien retenir de son subjet ou subjets ny d'autres personnes quelsconques. V, 19.

Quiconque.

Ce pronom conserve encore le *s* final qu'il avait dans l'ancienne langue, et qui est encore gardé dans l'adverbe *onques:*

Quiconques eut joie de ce mariage, il deplaisoit au roy d'Angleterre amerement. VI. 9.

Du Verbe.

La conjugaison des verbes, qui, au treizième siècle encore, différait tant de celle qui est établie aujourd'hui, est déjà chez notre auteur, à peu de chose près, tout à fait modernisée. Il y a pourtant encore des formes et des terminaisons qui, dans la suite, ont été substituées par d'autres, et ces nouvelles formes, il faut bien l'avouer, ne sont pas toujours des améliorations. De plus, ces Mémoires, comme nous l'avons déjà fait observer, datent d'une époque de transition où les règles grammaticales n'étaient pas encore fixées, ce qui fait que souvent on trouve pêle-mêle les anciennes formes et les nouvelles. Dans notre exposé des formes et des flexions qui montrent ou bien des traces de l'ancienne langue, lesquelles, dans la suite, ont été abolies, ou bien des innovations qui n'étaient pas d'usage dans le vieux francais, nous mentionnerons d'abord les particularités qui sont communes à plusieurs conjugaisons, puis celles qui appartiennent à une seule conjugaison, et ensuite les différents verbes dont la flexion diffère de celle d'aujord'hui.

Remarques générales.

1:o Conformément à l'usage de l'ancienne langue la première personne singulière de l'imparfait et du conditionnel prend souvent la terminaison *oye.* A côté de cette forme, on trouve aussi celle où le *e* final, par analogie avec la seconde personne, a été remplacé d'un *s*, laquelle a fini par être la seule usitée. De même ce *s* paragogique est souvent omis à la première personne singulière du présent et du passé défini des 2:e, 3:e et 4:e conjugaisons, ainsi qu'à la seconde personne du singulier de l'impératif de la quatrième conjugaison:

Pour lors estoye encore avec ledit duc, et le servoye de chambellan et couchoye en sa chambre quand je vouloys. II, 7.

Vous me mandastes que je me repentiroye des parolles que vous avoit dit ledit Morvillier. I, 12.

Et conclumes que j'envoyrois un trompette en leur ost le lendemain, et escrirois aux deux provediteurs venitiens. VIII, 16.

Toutes fois je croy qu'il ne s'en trouva jamais rien: mais estoient les suspections grandes: et le vy delivrer d'une prison, où il avait esté cinq ans. I, 1.

Je ne luy ouy oncques dire qu'il fust las, ny ne luy vey jamais faire semblant d'avoir peur. I, 4.

Je ne connu oncques homme plus hardy. I, 4.

Demain dy ce que tu voudras. I. 1.

2:o Ainsi qu'il a été d'usage dans l'ancienne langue, les pronoms *il*, *elle*, *on* sont placés après un verbe terminé par une voyelle, sans qu'un *t* intercalaire soit employé pour sauver le hiatus:

Je scay bien que ma langue m'a porté grand dommage, aussi m'a-elle fait quelquefois du plaisir beaucoup. I, 10.

Car par là on sçait ceux qui vont vers eux, et garde on les gens legers et malcontens, de leur porter nouvelles. III, 8.

Car ainsi le trouva-il, et bien riche. VI, 11.

Ainsi l'appela-il. VI, 11.

3:o A la troisième personne singulière du passé défini, les verbes *être*, *dire*, *faire* etc. conformément à l'usage de l'ancienne langue, sont souvent terminés par *st* au lieu de *t*. Quelquefois même, sans aucun motif étymologique, l'auxiliaire *avoir* a intercalé un *s* à la même forme:

On eust conseil qu'il estoit de faire. Le premier qui opina fust le comte de Sainct-Paul. I, 4.

Toutesfois tout le contraire se fist comme si on eust voulu perdre son escient. I, 3.

Remarques sur la Première Conjugaison.

1:o A l'imparfait du subjonctif, la troisième personne du singulier se termine quelquefois en *at*, c'est à dire qu'il n'y pas de *s* avant la finale *t* ni d'accent circonflexe sur le *a*:

Et ne pense jamais avoir veu homme vivant de si saincte vie, ne où il semblat mieux que le Sainct Esprit parlat par sa bouche. VI, 8.

Il faisoit acheter un bon cheval, ou une bonne mule, quoy qu'il luy coustat: mais c'estoit en pays où il vouloit qu'on le cuidat sain. VI, 8.

2:o L'usage d'ajouter un *s* final à la seconde personne singulière de l'impératif, quand l'adverbe *y* doit suivre, pour éviter le hiatus est déjà établi. Il paraît que l'ancienne langue n'a pas connu cet usage.

Toutesfois, si tu en as si grande envie, penses y aujourd'huy, et demain dy ce que tu voudras. I, 1.

3:o De même que les substantifs terminés en *é* ont formé leur pluriel en *ez*, de même le participe passé de la première conjugaison prend cette terminaison au pluriel masculin:

> Et s'estoient baillez lesdits scellez par la main de messire Tanneguy du Chastel. I, 1.
>
> L'armée pouvoit estre de quatorze cens hommes-d'armes, mal armez et maladroits. I, 2.

Verbes, dont la flexion présente des formes qui ne sont plus d'usage dans le français moderne.

Première Conjugaison.

Envoyer et *Renvoyer*. — Ces deux verbes ont conservé au futur et au conditionnel les anciennes formes picardes-bourguignonnes en *oyeray*, *oyerois*, auxquelles, plus tard, on a préféré les formes normandes qui, à présent, sont les seules usitées:

> Et que si ledit bastard ne se trouvoit chargé d'avoir voulu prendre son fils, qu'incontinent le feroit delivrer et le renvoyeroit au Roy. I, 1.
>
> Et pour un message ou ambassadeur, qu'ils m'envoyeroient, je leur en envoyerois deux. III, 8.

Seconde Conjugaison.

Ouïr. — Ce verbe, qui selon le Dic. de l'Ac. n'est plus guère usité qu'à l'infinitif et aux temps formés du participe *ouï*, est souvent employé et l'on en trouve presque toutes les formes. L'usage fréquent de ce verbe a été nécessaire, parce que le verbe *entendre* n'en était pas encore devenu le synonyme. Outre les formes citées dans le Dic. de l'Ac. nous en avons encore trouvé celles qui suivent:

Futur *oyrrez*, *orez*.

Conditionnel *orroient*.

> Mais tout à l'opposite, come vous oyrrez. III, 1.
>
> De ce debat vint depuis grand inconvenient, comme vous orez après. VII, 9.
>
> Quand ils orroient tirer un coup de bombarde. II, 11.

Rem. Selon Burguy, ces formes avec le double *r* proviennent des dialectes picard et normand, tandis que le dialecte bourguignon ne donnait qu'un seul *r* au futur et au conditionnel. (Voyez Burg. I, 370.)

Querir. — De ce verbe, dont l'infinitif depuis plus d'un siècle a été la seule forme usitée, les formes suivantes ont été employées:

Présent de l'indicatif, 3e personne du singulier *quiert*.

Présent du subjonctif, 3e personne du singulier *quiere*.

Car ils connoissent que chacun quiert leur complaire par ce qu'ils sont les plus forts. III, 5.

Et est bien grand inconvenient à un pays, quand il faut qu'il quiere seigneur de pays estrange. VI, 3.

Conquérir. — De ce verbe, l'imparfait du subjonctif, dont l'usage n'est plus permis, a été employé à la troisième personne du pluriel:

Et puis Pise et Florence avoient esté trois cens ans ennemies, avant que les Florentins la conquissent. VII, 4.

Secourir. — De même que le verbe simple *courir*, ce verbe composé a déjà revêtu les formes modernes. Il n'y a que le futur et le conditionnel dont la flexion offre une particularité assez remarquable. C'est qu'au lieu des formes régulièrement dérivées de l'ancien infinitif *courre*, on trouve un *e* intercalaire inséré entre les deux *r*. N'ayant point trouvé *courir* employé ni au futur ni au conditionnel, il nous est impossible de dire quelles ont été les formes de ce verbe à ces deux temps, mais naturellement il est bien vraisemblable que l'auteur aurait employé pour le verbe simple les mêmes formes qu'il a données au verbe composé. De l'exemple suivant que Burguy a tiré du Glossaire de Roquefort, on peut voir que cette forme avec un *e* intercalaire n'a pas été tout à fait inconnue dans l'ancienne langue:

Les justes resplendirount et il discurrerount et roseal come estencelles. (Voyez Burg. I, 327.)

Les exemples que nous avous trouvés chez notre auteur sont les suivants:

Qui estoit qu'il deust dire au duc de Bretagne, qu'il n'eust nulle doute ny crainte, que son maistre abandonnast le duc de Guyenne, ny luy, mais les secoureroit de corps et de biens. III, 9.

En luy declarant qu'au cas qu'il ne voulust ainsi le faire, il secoureroit ses alliez. III, 9.

Tenir et *Venir.* — Au passé défini, la troisième personne du pluriel de ces deux verbes est quelquefois écrite avec un *d* inséré entre la racine et la terminaison. Il faut pourtant remarquer que bien souvent ce *d* est omis. Burguy (I, 393—394.) donne quelques exemples de cette intercalation d'un *d*, ce qui prouve qu'elle provient de l'ancienne langue.

Les dits Liegeois se rallierent un petit à l'entour de leur charroy, et y tindrent peu. II, 2.

A ce conseil se tindrent ces ambassadeurs de l'Empereur. VI, 3.

Durant qu'il conduisait ces traitez, vindrent aucuns gentilshommes du duc de L. V, 6.

Ceux qui reperdirent ces places, estoient gens assez, combien que promptement ne se vindrent mettre dedans lesdites places. VI, 4.

Troisième Conjugaison.

Chaloir. — Ce verbe, qui a vieilli, et qui selon le Dic. de l'Ac. n'est plus d'usage que dans cette phrase, *Il ne m'en chaut*, est souvent dans ces Mémoires employé à la troisième personne du singulier de l'imparfait:

Car de toute autre chose il ne luy en chaloit que d'estre en tréve. VI, 7.

De nulle autre chose ne luy chaloit. VIII, 19.

Choir. — De ce verbe, qui chez notre auteur est aussi écrit *cheoir* à l'infinitif, forme qui, selon Burguy, provient du dialecte picard, les seules formes qui soient encore d'usage, sont l'infinitif et le participe passé. Chez notre auteur, on le trouve aussi à la troisième personne singulière du passé défini. Au part. passé fém. la forme *chute*, qui n'est plus d'usage aujourd'hui est celle qui a été employée dans ces Mémoires.

Dieu le souffrit cheoir en cette gloire. I, 12.

Il me cheut en pensée la mort de monseigneur le Dauphin. VIII, 3.

La baviere luy estoit cheute, et avoit esté mal attachée dés le matin; et luy avoye veu choir. I, 4.

Seoir. — Ce verbe qui, aujourd'hui, est neutre, et qui signifie *être assis*, n'est plus usité qu'aux deux participes. Chez Comines il est souvent réfléchi et signifie *s'asseoir*. On le trouve employé à la troisième personne plurielle du présent de l'indicatif et à l'infinitif.

Ils se seoyent de l'un des costez, et nous de l'autre. VIII, 16.

Et avant que se seoir à table, m'en dit quelques paroles. IV, 7.

Rem. Du verbe composé *asseoir* nons avons trouvé une fois l'ancienne forme du futur *asserrai:*

Et ne s'asserroit le bois que sur le large. I, 9.

Valoir et *Vouloir.* — Dans l'ancienne langue, ces deux verbes formaient leur imparfait du subjonctif avec un *s* intercalaire. Cette forme est encore employée par Comines; aujourd'hui elle n'est plus usitée. Quant au passé défini, la forme moderne est la seule dont il ait fait usage.

Qui requirent qu'en l'honneur de la Vierge Marie il voulsist (*Rem.* un *l* irrégulier) avoir pitié de ce peuple. II, 1.

Ils n'avoient portes, ny murailles, ny fossez, ny une seule piece d'artillerie, qui rien vausist. II, 12.

Et en effet, depuis ladite mort n'y eust jamais homme qui bien leur vousit. V, 9.

Il ne croyait pas que les esperons et mords des chevaux de son ost, ne vausissent plus d'argent, que tous ceux de leurs territoires ne sçauroient payer de finances, s'ils étoient pris. V, 1.

La première personne singulière du présent de l'indicatif est le plus souvent terminée par *s* au lieu de *x*:

Je ne veus point dire Grenade: car ceux- là sont ennemis de la foy. V, 18.

Car je ne veus point que pour moi on die: le grand-chambelan d'Angleterre a esté pensionnaire du roy de France. VI, 2.

Maintenant vous veus dire comme il advint que le roy entreprit son voyage d'Italie. VII, 1.

Voir. — Outre que le *e* radical est souvent gardé, ce qui est commun à plusieurs verbes, il est à remarquer qu'à la troisième personne du singulier, le passé défini de ce verbe est bien souvent écrit avec un *d* au lieu d'un *t* final. Il parait que cette forme a été très-peu usitée dans l'ancienne langue, puisque Burguy dans sa Grammaire de la langue d'oïl n'en cite aucun exemple. Rabelais a écrit *vit:*

Le Roy qui se vid enfermé en ce chasteau et force archers à la porte, n'estoit point sans doute. II, 7.

Mais il vid la seconde bataille avant, et leur promit quarante mille florins de Rhin. V, 2.

Quatrième Conjugaison.

Clore. — Dans ces Mémoires, l'infinitif de ce verbe est écrit *clorre.* Outre les formes encore usitées, on retrouve aussi les imparfaits de l'indicatif et du subjonctif. Burguy (Voyez II, 129) fait remarquer que, vers la fin du treizième siècle, ce verbe et ses composés diphthonguèrent quelquefois l'*o* avec *i*; ce qui peut expliquer l'origine des formes employées par Comines. A l'imparfait de l'indicatif, le *o* est diphthongué avec *y*; à l'imparfait du subjonctif *i* est employé.

Pour servir à leur artillerie, et clorre leur camp. IV, 5.

Avec fort grand nombre de charroy, et tant qu'ils cloyaient la plus-part de son ost. I, 2.

Car pour cette heure derniere, la cité cloyoit contre la ville. VI, 6.

Le comte de Saint-Paul et monseigneur de Haultbourdin commanderent qu'on amenast le charroy et qu'on nous cloïst. I, 4.

Conclure. — De même qu'au verbe *voir*, nous avons vu *d* mis au lieu de *t* final, de même *conclure* est ecrit avec *d* final à la troisième personne du singulier du présent de l'indicatif et à la même personne du passé défini:

A l'opinion dudit de Contay conclud monseigneur de Charolois. I, 4.

Quelque chose que sçavent deliberer les hommes en telles matieres, Dieu y conclud à son plaisir. III, 2.

Déconfire. — Au participe passé, ce verbe est écrit sans *t* final, ce qui, aujourd'hui encore, est observé pour le verbe *suffire:*

Or l'armée que le Roy avoit envoyée en Bourgogne, avoit desconfi toute la puissance de Bourgogne. III, 3.

Dire. — Ce verbe a gardé l'ancienne forme sans *s* intercalaire au présent du subjonctif, ainsi qu'à la troisième personne plurielle du présent de l'indicatif. Pour le présent du subjonctif, cette forme a encore été employée par les grands écrivains du dix-septième siècle.

A mon avis c'est mal parlé: et procede de lasche coeur à ceux qui ainsi le font et dient. II, 3.

Aucuns dient du sceu dudit pere, les autres dient que non. VII, 2.

Sire, nonobstant qu'il soit le jour des Innocens, si est-il necessaire que je vous die ce que l'on m'a dit. IV, 9.

Faire. — Au présent du subjonctif, ce verbe a gardé l'ancienne forme, qui est écrite avec *c* au lieu des deux *s* qui, aujourd'hui, sont d'usage:

S'il ne le veut prendre, mais que vous faciez qu'il soit content, je m'en rapporte à vous deux. II, 14.

Et faut bien que justice se face. V, 19.

Prendre. — De même que dans la langue d'oïl, à côté des formes encore usitées du passé défini et du participe passé, on en trouve souvent où le *n* du radical latin a été rétabli, de même Comines emploie indifféremment ces deux formes. A la troisième personne plurielle du passé défini un *d* est intercalé entre le *n* et le *r*, ainsi que nous l'avous vu aux mêmes formes des verbes *venir* et *tenir:*

Et assiegea un petit chastel appellé Nesle: lequel en peu de jours il print. I, 2.

Et commencèrent les Suisses la guerre en Bourgogne, et prindrent Blasmont. IV, 2.

Disant qu'il estoit vray que ledit duc de B. et luy avoient prins alliance et amitié ensemble. I, 1.

Semondre. — Selon l'Ac. ce verbe, qui dérive du verbe latin *summonere*, est vieux et ne s'emploie qu'à l'infinitif. Chez Comines on le trouve aussi au participe passé, où il s'écrit *semons*, forme qu'on retrouve dans l'ancienne langue. Outre la signification *inviter* qui lui reste encore, il a aussi celle d'*avertir.*

Sans l'avoir deffié ny semons de rien. III, 2.

Ainsi donc est vraysemblable que Dieu est presque forcé, et contraint, ou semons de monstrer plusieurs signes. V, 18.

Sourdre. — De ce verbe, qui n'est plus en usage qu'à l'infinitif et à la troisième personne du présent de l'indicatif, Comines a aussi employé le participe passé et le passe défini:

Et ja luy estoient sourds ennemis de tous costez. V, 5.

Cependant sourdit grand différend entre ledit seigneur Ludovic et Robert de Sainct-Severin. VII, 2.

Du composé *ressourdre* (= relever), qui n'est plus usité, Comines a employé l'infinitif, l'imparfait et le participe passé:

Il me dist qu'ils luy respondirent que le duc de Lorraine estoit un homme mort et qu'il ne le sçauroit ressourdre. VII, 2.

Les Florentins ne se ressourdoient, de peur d'estre dessaisis de Pise. VIII, 22.

Car encores ne luy sembloit pas temps de faire le contraire, et connoissoit bien le Roy la loyauté des sujets dudit duc, et que tost seroit ressours. V, 2.

Vivre. — De ce verbe les anciennes formes du passé défini, de l'imparfait du subjonctif et du participe passé sont encore employées.

Et ainsi en avint: car il ne vesquit gueres. II, 2.

Suppliant au Roy qu'il voulust . . .: et qu'il luy pleus tque chascun vesquist en paix et en seurete. III, 9.

Si ce Roy eut toujours vescu, et ceux qui lors estoient avec luy en son conseil, il l'eut fort avancé à cette heure. VI, 7.

De l'Adverbe.

Il y avait dans la langue d'oïl un grand nombre d'adverbes qui ne sont plus en usage. Déjà chez Comines, la plupart de ces adverbes ont été substitués par ceux de la langue moderne. Cependant on en trouve encore quelques-uns qui n'ont vieilli que plus tard, lesquels nous citerons ci-dessous.

Adonques. — Cet adverbe, qui signifie *alors*, dérive selon Burguy des mots latins *ad tunc*. Comme adverbe, ce mot a disparu de la langue depuis longtemps déjà, tandis que la conjonction *donc*, qui en est une forme abrégée, subsiste encore.

Il n'estoit adonques rien dont il eut si grande crainte. VI, 7.

Aucunesfois. — De même que, dans l'ancienne langue, le pronom *aucun* était souvent usité pour *quelque*, de même cet adverbe était synonyme de *quelquefois*. Maintenant il a disparu de la langue; chez Comines on le trouve souvent. Il est de plus à remarquer que dans cet adverbe, *aucun* est employé au pluriel; de même dans presque tous les adverbes composés d'un adjectif pronominal et de *fois*, ce dernier mot est regardé comme étant au pluriel; p. ex. *quelquesfois*, *souventesfois*, *toutesfois;* usage qu'on retrouve dans la langue d'oïl.

Car son plaisir estoit que tousjours mangeoient sept ou huict personnes à sa table, pour le moins, et aucunesfois beaucoup plus. VI, 13.

Combien qu'aucunesfois les saillies soient bien necessaires, si sont elles bien dangereuses pour ceux de dedans une place. II, 11.

Hors. — Selon l'Ac. ce mot ne s'emploie pas adverbialement dans la langue actuelle.

Aprés qu'ils eurent envoyé hors ceux que bon leur sembla. V, 17.

Illec. — Cet adverbe, qui signifie *là*, et qui dérive du latin *illic*, a été employé par Comines une seule fois.

Et remuant illec, un de ces pauvres gens nuds commença à demander à boire. I, 4.

Ja. — Cet adverbe, qui dérive du latin *jam*, a dans la suite été remplacé par son dérivé *déjà*. Ce dernier mot paraît n'avoir pas été d'usage dans l'ancienne langue, et ce n'est que bien rarement qu'on le trouve chez Comines. Outre la signification *déjà*, *ja* avait aussi celle de *jamais*.

Car ja s'estoient mis à pied hommes d'armes et archiers. I, 3.

Et desja y avoit cinq ou six enseignes du Roy. I, 3.

Parquoy ledit seigneur offrit de monstrer lettres de ladite damoiselle, laquelle dit sur le champ qu'il ne seroit ja trouvé estre vray, que ladite lettre n'eust esté escripte ne veuē. V, 17.

Jus. — Cet adverbe, qui dérive du latin *déorsum*, signifiait *à terre*. Dans ces Mémoires nous ne l'avons trouvé qu'une seule fois.

Car de tomber jus d'un cheval, et se rompre une jambe et avoir une fievre bien aspre, l'ou s'en guerit. V, 19.

Leans. — Cet adverbe qui signifie *là dedans*, est composé de *là* et de la vieille préposition *ens*. Aujourd'hui il a disparu de la langue; Comines l'emploie souvent.

Dès que ces seigneurs furent arrivez devant Paris, ils commencerent tous à pratiquer leans. I, 8.

Le duc de Cleves estoit à Gand, avec ladite damoiselle, qui cherchoit fort amis leans. VI, 3.

Malement. — De même que l'adjectif *mal*, dont il est formé, a vieilli, de même cet adverbe a disparu de la langue. Il a dû faire place à l'adverbe *mal*, dont il est le synonyme.

Toutesfois durant le débat gaignerent ceux qui estoient saillis, aucuns chariots, et s'en taudirent là où ils reposerent assez malement. II, 10.

Mesmement. — Burguy (Voyez II, 305. III, 230) fait observer qu'il y a dans la langue l'oïl deux adverbes *meismement*, d'origine différente, qu'il ne faut pas confondre; l'un dérivant du latin *maxime*, l'autre de *meisme*, même. Le premier a la signification *principalement*, *surtout;* l'autre celle de *même*. La langue moderne n'emploie ni l'un ni l'autre de ces adverbes; cependant celui qui dérive de *meisme* s'est conservé dans la langue plus longtemps que l'autre. Les significations

des deux mots n'étant pas très-éloignées l'une de l'autre, il est probable qu'avec le temps, on les a confondus, et que plus tard *meismement* n'a été usité que dans la signification *même.* Chez Comines *mesmement* est employé dans toutes les deux significations; au moins une fois, il convient mieux de le rendre par *surtout* que par *même*, tandis que, le plus souvent, il est le synonyme de ce dernier mot.

Mesmement = Surtout.

Mais qu'à la vérité l'on s'ebahissoit assez, et mesmement chez luy, de quoy si petits personnages, comme les deux dessus nommez, s'empeschoient de si grand'matiere. I, 12.

Mesmement = Même.

Peu de temps aprés s'en retourna mesmement ledit Simon renvoyé par le Roy. III, 9.

Moult. — Cet adverbe, qui dérive du mot latin *multum*, et qui signifie *beaucoup*, n'est plus usité. Déjà chez Comines, il est le plus souvent remplacé par son synonyme *beaucoup.*

Car la haine avoit esté moult grande et longue entre ledit seigneur et elle. V, 4.

Oncques. — Cet adverbe, qui dérive du mot latin *unquam*, et qui signifie *jamais*, a vieilli. Comines l'emploie souvent, surtout joint à l'adverbe *puis.*

Toutesfois ne retourna oncques ledit comte en sa puissance. I, 13.
Oncques-puis ces deux roys ne s'entraymerent. II, 8.

Paravant. — A côte de l'adverbe *auparavant*, Comines emploie aussi *paravant.* Souvent les deux mots dont cet adverbe est composé, sont écrits séparément.

Mais au bout d'une heure, ouïsmes plus grand bruit à la porte que paravant. II, 3.

Il se vestoit richement, ce que jamais n'avoit accoustumé paravant. VI, 8.

Pieça. — Cet adverbe qui depuis longtemps déjà a disparu de la langue, se trouve souvent dans ces Mémoires. Il est composé de *a* et du substantif *pièce*, qui autrefois (Voyez ce mot au Glossaire.) signifiait *espace de temps*, et par conséquent il avoit la signification *il y a longtemps.*

Lequel ne l'aymoit pas, à cause que dès pieça en Lorraine ledit seigneur luy avoit donné Espinal. I, 14.

Car pieça, comme a esté veu dessus, lesdits Venitiens luy avoient osté le Polesan. VIII, 22.

Sus. — Cet adverbe, qui selon l'Ac. n'est plus guère usité que dans les phrases *courir sus* et *en sus*, se trouve assez souvent chez Comines dans la signification *debout.*

Toutesfois l'occasion de la venue dudit duc de Bourbon, estoit pour conduire ledit duc de Bourgogne de consentir mettre sus une armée en son païs. I, 2.

En trois semaines s'en trouva sus grand nombre, qui le jour de la bataille s'estoient escartez. V, 3.

De la Préposition.

De même que parmi les adverbes qu'a employés Comines, on trouve plusieurs qui sont fort usités dans l'ancienne langue, mais qui plus tard ont disparu, de même plusieurs prépositions dont il a fait usage ont cessé d'être employées, lesquelles nous citerons ci-dessous. On trouvera dans le Glossaire celles qui ont été employées dans une signification qui ne leur appartient plus.

Auprès. — Chez Comines, ce mot, ainsi que dans l'ancienne langue son synonyme *enpres*, est employé sans être suivi de la préposition *de*.

Et aussi leur manda ce qu'ils devoient faire, quand ils seroient à Gand, et comme ladite damoiselle estoit bien disposée à leur intention, et plusieurs d'auprès elle. VI, 3.

Contremont. — Ce mot, qui aujourd'hui est adverbe, est préposition chez Comines et s'emploie pour marquer la direction inverse du courant d'un fleuve.

Et depuis son trespas, vingt mois, maugré moy, tenu prisonnier en son palais, où je voyois de mes fenestres arriver ce qui montoit contremont la rivière de Seine du costé de Normandie. I, 8.

Et taschoient à luy rompre ses vivres, qui venoient par eauë du pays de Gueldres, contremont la riviere. IV, 2.

Dedans. — De même que le mot précédent, ce mot a cessé d'être préposition. Comines l'emploie souvent au lieu de *dans*, usage qui s'est conservé jusque dans le dix-septième siècle.

Car tous estoient cachez dedans le fossé, ny nul n'eust osé monstrer la teste. I, 9.

Et celuy qui premier le pourroit prendre, en feroit la justice dedans huit jours, ou le rendroit à son compagnon. IV, 12.

Emmy. — Cette préposition, qui est composée du substantif *mi* précédé de *en*, signifie *au milieu de.* Dans l'ancienne langue elle a été souvent usitée, tandis qu'elle a disparu de la langue actuelle.

Le Roy estoit emmy la ruë, bien accompagné. II, 13.

Ouyrent messire Jacques de Paris, et autres emmy la place, devant ledit palais, lesquels crioient, liberta, liberta. VI, 5.

Maugré. — Au lieu de *malgré* Comines emploie l'ancienne forme *maugré.*

Et depuis son trespas, vingt mois, maugré moy, tenu prisonnier en son palais. I, 8.

Paravant. — Ce mot, que nous avons déjà cité parmi les adverbes, a aussi été employé comme préposition synonyme de *avant.*

Ja estoient paravant l'assaut ces Liegeois fort las et mats. II, 13.
Tous ceux-là estoient morts peu d'années paravant luy. VI, 10.

Puis. — Ce mot, qui aujourd'hui ne s'emploie qu'adverbialement, Comines l'a aussi employé comme préposition dans la signification de *depuis.*

Comme vous pouvez voir par les rois nommez en la Bible, et par ce que puis peu d'années en avez veu en cette Angleterre. I, 7.

A mon advis, onques puis ladite maladie ne fut si sage qu'auparavant. V, 5.

Sus. — "A côté des formes *sor*, *sour*, *sur*, — dit Burguy, II, 367. — on trouve, avec la même signification, *sus*, qui nous est resté dans quelques formules, comme locution prépositive." Ce *sus*, qui est synonyme de *sur*, bien que les deux mots dérivent de mots latins différents, est aussi adverbe, comme nous l'avons vu ci-dessus.

Le lendemain en l'assemblée, et en la compagnie des dessusdits, le comte de Charolois, le genoüil en terre, sus un carreau de veloux, parla à son pere premier, et commenca de ce bastard de Rubempré. I, 1.

De la Conjonction.

La plupart des conjonctions simples employées par Comines se sont conservées jusqu'à nos jours. Quant aux locutions conjonctives dont l'usage n'est plus permis, nous les citerons dans la syntaxe.

Ains. — Cette conjonction, qui signifie *mais*, *mais bien plutôt*, dérive du mot latin *ante.* Comines l'emploie souvent, aujourd'hui il n'est plus d'usage.

Mais ledit duc n'y ajousta point de foy, ains estimoit que le Roy le faisoit à autres fins. IV, 13.

Mais leur principale raison ne venoit point de là, ains pource que les dessusdits les gardoient d'accroistre à leur pouvoir, tant en Italie comme en Grece. VII, 5.

Ni. — Cette conjonction négative a trois formes, *ni*, *ny*, *ne*, et dans cette dernière forme le *e* s'élide devant une voyelle. La forme *ny* est celle que l'on rencontre le plus souvent.

Car il ne laissoit nuls hommes, ny en la ville de Tours, ny aux champs. VI, 8.

Ce qu'il commandoit estoit incontinent accomply, sans nulle difficulté ni excusation. VI, 10.

Mais en rien n'entendoient cette alliance au prejudice du Roy, ne de son royaume. I, 1.

Mais le Roy ne voulut respondre à ses lettres, n'oüir le message, et l'estima cruel et mauvais. VI, 9.

Parquoi. — Cette conjonction est souvent employée au lieu de *pourquoi*, *c'est pourquoi.* Dans l'ancienne langue les prépositions *par* et *por* se sont souvent employées l'une au lieu de l'autre; ce qui explique la synonymie de *parquoi* et de *pourquoi.* De même, au lieu de *parce que*, on trouve aussi la locution *pour ce que*, où quelquefois *pour* et *ce* sont écrits ensemble.

Ainsi nous tenons de la region chaude, et aussi de la froide: parquoy nous avons gens de deux complexions. IV. 6.

Cecy n'est pas de ma matiere; parquoy je n'en dis plus avant. IV, 9.

Et fut cette guerre depuis appellée le Bien Public; pource qu'elle s'entreprenoit soubs couleur de dire que c'estoit pour le bien public du royaume. I, 2.

Si. — De même que dans la langue d'oïl (Voyez Burg. II, 33.) le *i* de *si* est élidé quelquefois, de même on le trouve une fois chez Comines élidé devant une voyelle autre que *i.*

Disant que s'ainsi l'eut fait, il ne luy eust pû plus servir dedans le royaume de France. IV, 6.

Syntaxe.

Il est facile de comprendre qu'à l'époque où vivait Comines, la syntaxe de la langue française n'était pas fixée. Les dialectes venaient de faire place à une langue commune à tous les hommes cultivés du royaume; aucun savant n'avait pas encore choisi le français pour objet de ses études; aucun grand écrivain n'avait pas encore paru, dont les ouvrages pouvaient passer pour des modèles à suivre. Le bon plaisir de l'écrivain avait le champ libre dans bien des cas où, à présent, des règles grammaticales bien fixées et bien rigoureuses ne lui accordent plus la moindre liberté. Au lieu de principes fondés sur une étude consciencieuse et raisonnée de la langue, l'écrivain n'avait pour guide que le bon usage observé par les hommes cultivés, en parlant leur propre langue. Mais cet usage même devait naturellement être bien vague et bien chancelant, n'ayant point d'appui dans une érudition grammaticale ni dans les oeuvres de bons auteurs populaires. On sait combien est grande l'influence que les langues parlée et écrite exercent l'une sur l'autre; la langue parlée, qui aime un certain abandon, et qui ne se laisse pas imposer des lois trop sévères, empêche la langue écrite de devenir trop réglée et trop roide, tandis que celle-ci donne à l'autre la force de résister à une négligence dangereuse qui, sans doute, lui ferait subir des révolutions fréquentes et désavantageuses, si elle était abandonnée à elle seule. Or, à l'époque de Comines, cette réciprocité salutaire n'était pas encore établie; l'un des deux agents nécessaires manquait; la langue écrite n'était pas faite. Cependant, il ne faut point croire que Comines, en écrivant, n'ait pas suivi de règles. Il n'en est point ainsi. On reconnaît bien dans ses Mémoires le même système grammatical qui, avec le temps, s'est développé si richement, et qui nous a donné ce superbe édifice qu'a couronné l'Académie française. Mais ce système ne se fait cependant pas valoir partout et toujours d'une manière égale, l'auteur n'y est pas toujours fidèle; on voit que souvent il en dévie et qu'il ne l'a pas saisi assez distinctement pour l'appliquer conséquemment. Il est donc très-difficile de déterminer bien exactement la différence de la syntaxe de la langue moderne de celle qu'a suivie Comines; nous croyons

même que ce serait peine perdue d'en vouloir faire un exposé complet. C'est pourquoi, dans cette partie de nos remarques, nous ne voulons faire observer que les tours de phrase et les constructions qui marquent une grande différence de l'usage moderne.

De l'Article défini.

L'exactitude grammaticale du français moderne exige que l'article soit répété avant chaque substantif. Cette règle, qui est si rigoureusement observée aujourd'hui, Comines ne l'a pas connue. Lorsque deux ou plusieurs substantifs de même genre et de même nombre se suivent, le plus souvent, il ne fait précéder de l'article que le premier; quelquefois même les substantifs sont différents de genre, sans que l'article soit répété.

> Ce que semblablement feroient tous les princes de France, pour remonstrer au Roy le mauvais ordre et injustice qu'il faisoit en son royaume. I, 2.
>
> Disans que le royaume et comté de Provence ne pouvoient estre separez ny aller à fille, tant qu'il y eut fils de la lignée. VII, 1.
>
> Par toutes les choses dessusdites l'on peut cognoistre le sens et grandeur de notre Roy. VI, 10.

Avant les substantifs propres, l'emploi de l'article n'est pas bien fixé non plus. Quelquefois, il est supprimé avant les noms de pays, tandis que, le plus souvent, on l'y trouve.

> Par quoy fut contraint de se retirer le droit chemin vers Bretagne. I, 15.
>
> Et pour parler d'Allemagne en general, il y a tant de fortes places etc. V, 18.

Dans l'exemple suivant l'article précède un participe passé; ce qui, dans la langue moderne, n'est guère permis que lorsque le participe est employé comme substantif:

> Les ordonnez à cette entreprise estoient ja sur la riviere. I, 9.

De l'Article partitif.

Quant à l'emploi de l'article partitif, Comines n'observe pas toujours les règles qui, à présent, sont données. Le plus souvent, il le fait, mais il n'est point rare de trouver sans article les substantifs pris dans un sens partitif; surtout le *de* est souvent supprimé avant l'adjectif précédant le substantif.

Il faisoit amasser gens sur la Picardie, pour mettre dedans Dieppe. I, 15.
J'ay veu princes de deux natures. I, 16.
Semblables bandes et aussi grosses armées, avoient monseigneur de Ravastein et messire Antoine. I, 2.
Pour lors avoient les subjects de cette maison de Bourgogne, grandes richesses, à cause de la longue paix qu'il avoient euë. I, 2.
Mais il y a de bonnes gens, qui ont cette gloire, qu'il leur semble qu'ils conduiroient des choses là où ils n'entendent rien. I, 16.

Du Substantif.

On trouvera dans le Glossaire les divers substantifs dont l'emploi diffère de celui qu'on leur trouve à présent. Quant aux deux cas qu'a eus la langue d'oïl, il n'en reste pas chez Comines plus de traces que dans la langue moderne; et nous n'avons trouvé qu'un seul exemple d'un substantif employé au régime indirect sans être précédé d'une préposition. Comme on le sait, la langue moderne ne manque pas non plus d'exemples de ce genre.

Lesquels m'ont conté à Venise là où est le corps saincte Helene en leur monastere. VII, 14.

De l'Adjectif.

Dans la syntaxe de l'adjectif, c'est surtout l'emploi du comparatif qui donne lieu à des remarques. De même que dans la langue d'oïl, ce degré de comparaison a été usité chez Comines en certains cas où la langue actuelle exige l'usage du superlatif.

A tout prendre, cette cité de Paris, est la cité que jamais je visse environnée de meilleur pays et plus plantureux, et est chose presque incroyable des biens qui y arrivent. I, 8.
Et luy obeïssoit tout l'ost de meilleur coeur: car à la vérité il estoit digne d'être honoré. I, 11.

Des Noms de Nombre.

Dans la langue moderne, on emploie les nombres cardinaux au lieu des nombres ordinaux en parlant des souverains et des princes. Il n'en est pas de même chez Comines, qui suit l'usage de l'ancienne langue d'employer en ce cas les nombres ordinaux.

Charles sixiesme; Henry cinquiesme; Henry sixiesme. I, 7.

Pour désigner le jour du mois, Comines emploie aussi les nombres ordinaux, en les faisant suivre, le plus souvent, par le mot *jour*.

Et fut ladite bataille cinquiesme jour de janvier, en l'an 1476, veille des Rois. V, 8.

Le Roy descendit environ midy de la montagne et se logea audit village de Fornoüe; et fut le cinquiesme jour de juillet l'an 1495, par un dimanche. VIII, 9.

Et partit ledit seigneur de la ville de Vienne le vingt et troisiesme d'aoust l'an 1494, VII (Proposition).

Le nombre ordinal *premier* est souvent employé sans l'article. Dans ce cas, il a le caractère d'un comparatif et, suivi de la conjonction *que*, il signifie *avant;* quelquefois aussi *premier* a le sens de *le premier*, *d'abord*, *la première fois.* Ainsi employé, *premier* est le plus souvent adverbe, synonyme de *prime* de la langue d'oïl.

Ceux-là y entrerent premiers que nous. II, 13.

Et dirent leur creance à monseigneur du Bouchage et à moy, premier qu'au Roy. IV, 8.

Car il donnoit volontiers quelque chose à celuy qui premier luy apportoit quelques grandes nouvelles. V, 10.

Et qui le voudra prendre à Pharamond, il y en auroit vingt et huict davantage, qui seroit mil septante et huict ans, que premier y a eu roy appellé roy de France. VIII, 27.

Du Pronom.

Quant aux pronoms, la syntaxe de la langue française actuelle est beaucoup plus fixée que ne l'a été celle du temps de Comines. En examinant séparément l'emploi des divers pronoms, nous verrons combien ont été grandes les libertés permises à ce temps-là.

Des pronoms personnels.

Le sujet des trois personnes est souvent supprimé; ce qui se fait même lorsqu' il nuit à la clarté.

Et vey l'heure qu'il n'y avoit pas cent hommes. I, 4.

Environ un an ou deux avant que allassions en Italie. VII, 2.

Toutes-fois que s'il avoit fait et dit chose qui fut contre l'honneur du Roy, et qu'ainsi le trouvast par information, qu'il en feroit la punition telle qu'au cas appartiendroit. I, 1.

Le pronom personnel *il* est quelquefois employé dans des cas où l'emploi de *celui-là* serait de rigueur dans la langue moderne.

Je les mettray aujourd'hui si prés l'un de l'autre, qu'il sera bien habile qui les pourra desmesler. I, 3.

Mais au fort il est bien gardé que Dieu garde. VIII, 11.

Souvent *eux* est employé au lieu de *se*.

Veu qu'à leur dos n'avoient nulles places pour eux retirer, si besoin en avoient. I, 2.

Et tinrent conseil à sçavoir comme ils pourroient chasser ces Bourguignons, et eux en depescher. I, 5.

Lesdits ambassadeurs allerent en leur logis s'apprester pour eux en aller. II, 2.

Précédée de la préposition *de*, la troisième personne du pronom personnel est quelquefois employée au lieu du pronom possessif correspondant; usage qu'on retrouve dans la langue d'oïl, mais qui n'est plus permis aujourd'hui. Cependant, il faut remarquer que Comines ne fait usage de cette construction que lorsque la chose possédée est déterminée par deux régimes, ou bien que le pronom se rapporte à plus d'un substantif.

Et me semble que ce temps luy dura bien seize ans, ou environ, jusques à ce que le differend dudit comte de Warvic, et de luy, commenca. VI, 13.

Le Roy s'arresta sur la parole, que ces ambassadeurs avoient dite, en leur disant qu'ils estoint mal informez du vouloir d'elle, et d'aucuns particuliers. V, 16.

Et dirent leur creance: qui estoit comme le mariage dessusdit avoit esté conclud entre l'Empereur et le duc de Bourgogne son pere, du sceu et consentement d'elle, comme apparoissoit par lettres escrites de sa main, qu'ils monstrerent. VI, 3.

Contrairement à l'usage moderne, les régimes directs de la troisième personne précèdent le plus souvent le régime indirect *me*.

Ainsi le m'ont conté plusieurs depuis. I, 2.

S'il vous plaist que je le prenne, vous le me mettrez icy dedans ma manche. VI, 2.

Et vis la lettre, car il la me monstra, et s'en partit. VII, 10.

Au lieu de *se*, *soy* est souvent usité devant le verbe étant au participe ou à l'infinitif; usage que l'on retrouve encore dans l'expression *soi-disant*.

Pour lesquelles causes le Roy, soy trouvant chargé de ces cas etc. I, 1.

Mais seulement se mettre dedans Paris, sans soy approcher de là où les Bourguignons estoient logez. I, 3.

Et qu'on l'esmeust seulement à soy confesser, sans luy prononcer ce cruel mot de la mort. VI, 12.

La règle de la langue actuelle qui préscrit que les régimes du pronom personnel conjoint doivent se répéter avant chaque verbe employé à un temps simple n'a pas été appliqué par Comines.

Ledit comte de Charalois se radouba, et rapaisa avec son pere, le mieux qu'il put. II, 2.

Item vingt mille frans l'an, qu'il donnoit aux particuliers, et aux personnes dequoy il s'aidoit, et servoit en ces marchez. VI, 4.

Il s'en est parlé, et parlera en diverses façons. V, 15.

Il offroit encores que la premiere fois, que son maistre logeroit en champ, qu'il le prendroit, ou tueroit en allant visiter son ost. V, 6.

Des pronoms possessifs.

De même que nous l'avons vu pour l'article, ce pronom a souvent été employé comme complément qualificatif de plusieurs substantifs qui se suivent, sans être répété avant chacun d'eux, et cela même lorsque ces substantifs sont au singulier et de genre différent.

Car comme il l'avoit créé plus sage, plus liberal, et plus vertueux en toutes choses, que les autres princes, qui regnoient avec luy, et de son temps, et qui estoient ses ennemis et voisins. VI, 10.

Et de quelles gens il pouvoit avoir seureté; puis que de son fils, fille, et gendre il avoit suspicion. VI, 12.

Beaucoup plus souvent que dans la langue actuelle, le pronom *sien* a été employé comme attribut. Employé comme complément qualificatif, ce pronom a été placé après le substantif précédé d'un adjectif.

Tout ce jour demeura encore monseigneur de Charolois sur le champ, fort joyeux, estimant la grandeur estre sienne. I, 4.

Il luy sembloit bien que la plus grande force de cet ost estoit sienne. I, 12.

Ainsi fuit ce roy Edoüard, l'an 1470, avec ses deux hurques, et un petit navire sien. III, 5.

Des pronoms démonstratifs.

Suivi d'un nom de famille ou de ville, le pronom *ceux* a été employé pour désigner les membres de la famille ou les habitants de la ville en question; quelquefois aussi, on le trouve suivi d'un autre régime, dans la signification de *les gens*.

Et là déclara tous ceux de la maison de Croy, ennemis mortels de son pere et de luy. I, 2.

Alors usurperent ceux de la maison d'Yorch ce royaume. I, 3.

Sauf quelques petites guerres, contre ceux de Gand, qui n'avoient gueres duré. I, 2.

Pour les grandes cruautez, dont ils usoient contre ses sujets, en la comté de Namur, et par especial contre ceux de Bouvines, petite ville etc. II, 1.

Ceux du Roy estoient devers le chasteau de Mont-l'hery. I, 3.

Quelquefois, le pronom démonstratif est supprimé devant un régime, lorsque, dans la langue moderne, son emploi serait de rigueur pour indiquer le substantif déterminé par ce régime.

C'est grand'faute à un prince d'estimer plus son opinion, que de plusieurs; et cela leur donne aucunes fois de grandes douleurs et pertes, qui ne se peuvent recouvrer. VI, 9.

Au pays de Dannemare, et de Suede envoya querir de deux sortes de bestes. VI, 8.

Il eut preféré sa seureté, et de ses enfans, à l'amitié de son gendre. VIII, 22.

La différence établie aujourd'hui entre *celui* et *celui-là* précédant une proposition relative, n'a pas été observée rigoureusement.

Et envoya prier au duc de Bourgogne, qu'il pût loger au chasteau, et que tous ceux-là qui estoient venus estoient ses malveillans. II, 5.

Celui seroit bien ignorant, qui croiroit qu'il y eust fortune, ne cas semblable, qui eut sceu garder un si sage homme à estre mal de ces deux princes. IV, 12.

Bien souvent, *ce* est employé, lorsque, aujourd'hui, on ferait usage de *cela* ou bien de *le*.

L'ancien aage du duc Philippe luy fit ce endurer patiemment, I, 2.

Et plusieurs fois s'en est repenty, ce m'a l'on dit. VI, 4.

Car seurement il est fait de vous: et pour ce pensez à vostre conscience. VI, 12.

Des pronoms relatifs.

Le pronom *lequel* est souvent employé comme épithète, construction que l'on évite aujourd'hui.

Là arrivent messire Charles de France, le duc de Bretagne etc., tous lesquels dessus nommez le Roy avoit desapointez, et deffaits de leurs estats. I, 5.

A tous lesquels commandemens de l'Eglise, touchant lesdits differends, ils n'eurent jamais reverence ny obeissance. II, 14.

Qui et *que* sont souvent employés pour *ce qui, ce que;* de même, on trouve *de quoy* au lieu de *de ce que*.

Car s'il se mettoit en chemin, ce sembleroit estre fuite, qui seroit grand danger pour toute la compagnie. I, 3.

Il ne l'osa entrependre, qui fut à son dommage. VI, 6.

Et venoit pour voir que c'estoit. I, 9.

Et desiroit bien sentir de moy que le Roy en disoit. VII, 10.

Mais qu'à la verité l'on s'ebahissoit assez, et mesmement chez luy, de quoy si petits personnages, comme les deux dessus nommez, s'empeschoient de si grand' matiere. I, 12.

Ledit roy d'Angleterre, et tous les seigneurs de son royaume, se mescontenterent merveilleusement dequoy le duc de Bourgogne le faisoit si long. IV, 4.

On retrouve aussi l'ancien usage de *qui* au lieu de *si l'on*.

Et qui eust marché incontinent, semble à beaucoup qu'il ne se fust point trouvé de resistance. I, 3.

Et il dit que qui ne le laisseroit aller, il se jetteroit par les fenestres. VII, 14.

Et croy bien que le peuple de soy ne se fut tourné, combien qu'il soit muable, qui eut contenté quelque peu de nobles. VII, 17.

Quelquefois, on trouve des phrases construites de manière que deux propositions relatives s'y suivent, desquelles la dernière se rapporte au pronom relatif de la première.

Et ne s'ennuyoit point d'estre refusé une fois d'un homme qu'il pretendoit gagner: mais y continuoit, en luy promettant largement, et donnant par effet argent et estats qu'il connoissoit qui luy plaisoient. I, 10.

Le Roy faisoit parler à tous ceux qu'il pouvoit penser qui luy pourroient ayder. II, 9.

Le pronom *quoy* se rapporte quelquefois à des noms de personnes. Cependant, il est à remarquer qu'alors l'antécédent est toujours au pluriel.

Lesquels eurent peur, pour le murmure qui estoit entr'eux, voyans qu'on estoit à la bataille, et que les gens de quoy ils s'estoient fait fort, n'y estoient point joints. I, 3.

Item vingt mille francs l'an, qu'il donnoit aux particuliers, et aux personnes dequoy il s'aidoit, et servoit en ces marchés. VI, 4.

Des pronoms interrogatifs.

Ces pronoms, à l'emploi desquels le style narratif de Comines ne donne lieu que bien rarement, n'offrent aucune exception aux règles de la langue actuelle.

Des pronoms indéfinis.

Aucun.

Ce pronom a encore chez Comines conservé la valeur affirmative de *quelqu'un*, *quelque*, qu'il avait dans la langue d'oïl. Cependant, on le trouve aussi dans les propositions négatives. Comines l'emploi souvent au pluriel; tandis que dans l'ancienne langue il n'avait point de forme de pluriel (Voyez Burg. I, 169). Aujourd'hui, il n'est usité qu'au singulier, à moins que le substantif qu'il précède ne soit employé qu'au pluriel.

Et y mettoient grandes doutes aucuns. I, 2.

Il y avoit aucuns bien bons hommes d'armes de leurs païs. I, 2.

Nonobstant tout ce nombre, le Roy leur donnoit beaucoup d'affaires, et traitterent aucune forme de paix. I, 2.

Ou qu'il ne vouloit point qu'il usurpast sur ce pays de Hainaut, qui est tenu de l'Empire: tant pource qu'il n'y avoit aucun titre, que etc. V, 13.

Chacun.

De même que dans la langue d'oïl, ce pronom, outre la signification qui lui reste encore, a aussi chez Comines celle de *chaque;* c'est-à-dire qu'il se met avec un substantif auquel il a rapport. De cet usage de *chacun*, on trouve de nombreux exemples, tandis que *chaque* n'est pas employé.

Et conclud la tréve pour neuf ans marchande, revenant chacun au sien. IV, 11.

Et ainsi à voir les choses que Dieu a faites de nostre temps, et fait chacun jour, semble qu'il ne veuille rien laisser impuny. IV, 13.

Et entre autres choses, que chacun mestier pût avoir sa banniere, comme ils avoient accoustumé. II, 4.

Nul.

Souvent chez Comines, ce pronom est employé, lorsque, aujourd'hui, on ferait usage de *aucun;* ce qui s'explique par l'usage de ce dernier dans les propositions affirmatives. D'ailleurs, l'usage de *nul* est conforme aux règles de la langue actuelle, excepté que, bien souvent, on le trouve employé au pluriel; usage que les grammairiens modernes ne permettent qu'avant des substantifs qui n'ont point de singulier.

Esperans que par leurs moyens ils pourroient parvenir à quelques offices ou estats, qui sont plus desirez en cette cité-là, qu'en nul autre du monde. I, 6.

Et n'usoit point de ces privées paroles, qu'il ne fist quelque bien au personnage à qui il parloit, et n'en faisoit nuls petits. I, 10.

Est-il nulle playe ne persecution si grande, que guerre entre les amis et ceux qui se connaissent, ne nulle haine si horrible et mortelle? V, 19.

Quelque.

Aujourd'hui, *quelque* est considéré comme adverbe lorsque, précédant immédiatement un nom de nombre cardinal, il signifie *environ*. Ainsi employé, de même qu'avant *peu* suivi d'un substantif au pluriel, il prend, chez Comines, presque toujours le *s* du pluriel.

Quelques trois jours aprés arriverent audit lieu de l'Isle, les ambassadeurs du Roy. I, 1.

En tout pouvoit avoir quelques deux cens combattans. II, 3.

Ainsi comme il avoit esté conclu, tous ces seigneurs se partirent d'Estampes, aprés y avoir sejourné quelques peu de jours. I, 6.

Ledit duc avoit grand nombre de peuple dudit pays de Flandres, et aussi quelques peu d'Allemans, et quelques trois cens Anglois. VI, 6.

Dans cette signification on le trouve même avant *un*.

Et parce que le marquis s'estoit ja jetté sur la greve, et passé la riviere de notre costé, et justement estoit à nostre dos, quelqu'un quart de lieüe derriere l'arriere-garde etc. VIII, 11.

Quiconque.

Aujourd'hui, on ne fait pas usage du pronom *il* dans le second membre d'une phrase, lorsque *quiconque* est employé dans le premier membre. Ce pronom *il* après *quiconque*, Comines l'a employé au moins une fois; usage que l'on retrouve encore chez des auteurs bien postérieurs à Comines.

Quiconques ent joye de ce mariage, il deplaisoit au roy d'Angleterre amerement. VI, 9.

Du Verbe.

Accord du verbe avec son sujet.

De nombreux exemples démontrent que, quant à l'accord du verbe avec son sujet, Comines n'a eu de règle que le goût du moment; tant les inconséquences sont frèquentes.

Et eut achevé le demeurant, si n'eust esté le secours qui vint de Bourgogne, que menoit le seigneur de C., le marquis de R., le seigneur de M., et autres. I, 2.

D'autre part vindrent en l'ayde dudit duc le duc de N., le comte d'A.; et le seigneur d'A., avec grand nombre de gens. (Ibid.)

Et saillit à l'heure dite, avec par aventure cent chevaux: dont la pluspart estoit des Escossois de sa garde, d'autres gens peu. I, 13.

A cause des grandes gelées et froidure, fut force que la pluspart des gens dudit duc, allassent à pied au pays de Franchemont. II, 14.

De l'emploi des auxiliaires Avoir et Être.

L'emploi que Comines a fait des verbes auxiliaires donne lieu aux remarques suivantes:

1. Dans leurs temps composés, les verbes neutres *faillir* et *fuir* prennent le plus souvent l'auxiliaire *être*. Il en est de même du vieux

verbe *encommencer* que nous n'avons jamais trouvé construit avec le verbe *avoir*.

Quand le traict fut failly aux nostres, le coeur revint ausdits Liegeois. II, 2,

Aussi plusieurs fois, m'a-t'il dit, que s'il n'eust pû entrer dedans Paris, et qu'il eust trouvé la ville muée, qu'il fut fuy devers les Suisses. I, 8.

Et pour ce il advisa que s'ils estoient encommencez à se diviser, qu'il les y mettroit encores plus avant. V, 16.

2. Employés neutralement, les verbes *changer* et *prendre* ont été construits avec l'auxiliaire *être* dans les exemples suivants:

Ce qui faisoit à nostre Roy me dire ces mots, estoit pour ce qu'il estoit changé de volonté, V, 13.

Il desapointa tous les bons et notables chevaliers du royaume, et qui avoient aidé et servi sondit pere, à conquerir la Normandie et Guyenne, et chasser les Anglois hors du royaume, et à le remettre en paix et bon ordre, dont il luy en estoit bien mal pris. VI, 11.

3. Bien qu'employés activement, les verbes *monter* et *passer* prennent souvent l'auxiliaire *être*.

Mais les entrepreneurs dessusdits se trouverent mal suivis: et estans montez les degrez dudit palais, quelqu'un leur ferma un huis après eux. VI, 5.

Et faut entendre que ledit duc d'Orleans n'estoit point passé Ast, et l'y avoit le Roy laissé. VIII, 4.

4. Les verbes *oser* et *pouvoir* ont été construits avec l'auxiliaire *être* dans les phrases suivantes; construction qui peut être expliquée par les infinitifs *venir* et *partir* qui les suivent immédiatement.

Et mit les gens-d'armes dedans: dont le peuple fut assez content: mais les gouverneurs de la ville non: desquels il envoya sept ou huit à Paris: qui n'en sont osez partir tant que le Roy a vescu. V, 14.

Son armée estoit trés-grosse: car tout ce qui estoit pu venir de Bourgogne, s'estoit venu joindre avec luy. II, 2.

5. Une seule fois, nous avons trouvé le verbe *aller* construit avec l'auxiliaire *avoir;* solécisme qui n'a guère été fait par inadvertance, parceque, dans la phrase, l'adverbe *gueres* peut en quelque sorte être considéré comme régime du verbe *aller*.

Et allasmes le grand trot: et n'eusmes gueres allé que le vismes de loin. VIII, 12.

De l'emploi des modes.

Du subjonctif.

L'emploi que Comines a fait des modes personnels ne donne lieu à des remarques que pour le subjonctif. Comme nous l'avons déjà fait observer, la syntaxe de la langue n'était point fixée à l'époque de Comines, ce que l'emploi de ce mode fait bien voir. Cependant, on trouve appliquées toutes les règles de ce mode que suivent les écrivains modernes; seulement Comines ne les a pas observées très-fidèlement.

Or voyant le Roy, que là ne pouvoit si tost avoir fait, et que le comte de Charolois s'approchoit de Paris, doutant que les Parisiens ne fissent ouverture à luy, et à son pere. I, 2.

En retournant au fait de Paris, il ne faut douter que nul jour ne se passoit sans perte ou gain, tant d'un costé que d'autre. I, 9.

Il n'estoit adonques rien dont il eut si grande crainte, que de perdre son authorité, qu'il avoit bien grande, et qu'on luy desobeyt en quelque chose que ce fut, VI, 7.

Car le principal fond de cette matiere, qui le mouvoit, estoit de peur qu'on ne le vousist maistriser en toutes autres choses, comme en expedition de ses affaires et matieres. VI, 7.

Mais quelque chose que sçavent deliberer les hommes en telles matieres, Dieu y conclud à son plaisir. III, 2.

Aussi l'advertissoit ledit duc, comme le Roy estoit deliberé de l'assieger en quelque ville qu'il le trouvast. III, 3.

Et croy qu'il n'y mourût point deux cents personnes en tout, que tout le reste ne fuist, ou se cachast aux eglises, ou aux maisons. II, 13.

Et croy qu'il y avoit quarante mille homme. (Ibid.)

Dans l'ancienne langue, l'imparfait du subjonctif était souvent employé au lieu du conditionnel; on en trouve encore chez Comines quelques exemples.

Le duc de Bourgogne luy fit sçavoir qu'il ne partît point de là, s'il se sentoit estre seurement: mais aussi, si ce lieu n'estoit fort, qu'il se retirast devers luy. II, 3.

Le Roy fit faire des ouvertures, et offrir de bailler en ostage le duc de Bourbon, et le cardinal son frere, le connestable, et plusieurs autres: et qu'aprés la paix concluë, il pust retourner jusques à Compiegne: et qu'incontinent il feroit que les Liegeois repareroient tout, ou se declareroient contr'eux. II, 9.

De l'infinitif.

L'emploi que Comines a fait de ce mode donne lieu aux remarques suivantes:

1:o Bien souvent, l'infinitif est employé sans aucune préposition, lorsque dans la langue actuelle la préposition *de* ou bien la préposition *à* doit le précéder; ce qui a surtout lieu lorsque l'infinitif sert de complément direct à un verbe.

Bien peu de temps aprés le partement des ambassadeurs dessusdits, vint à l'Isle le duc de B., Jehan dernier mort, feignant venir voir son oncle le duc Philippe de B. I, 2.

Et par especial le duc de Nemours fit serment au Roy, luy promettant tenir son party. I, 2.

Et cherchoient les ducs de Berry et Bretagne se joindre aux Bourguignons. I, 3.

Et eussent esté trés-contens attendre encore aucuns jours, ou les recevoir à quelque composition. II, 13.

Toutesfois l'occasion de la venue dudit duc de Bourbon, estoit pour gaigner et conduire ledit duc de Bourgogne de consentir mettre sus une armée en son païs. I, 2.

Rem. Lorsqu'il y a deux ou plusieurs infinitifs qui se suivent, il arrive souvent que la préposition *de* est supprimée avant le premier infinitif, tandis qu'avant les autres, elle est employée; quelquefois aussi, c'est tout le contraire qui a lieu.

Le duc de Guyenne qui estoit sur le lieu, et tous ses principaux gouverneurs, offroient fort servir le Roy en cette querelle, et d'amener quatre ou cinq cens hommes d'armes. III, 1.

Le premier, rendre Monopoli, qu'ils avoient pris pour nous; l'autre, de retirer le marquis de Mantoüe etc. VIII, 19.

Aprés qu'il fut retourné, et ses gens-d'armes logez en la comté de Marles, offroit encores au Roy que dés ce qu'il seroit joinct aux champs avec son maistre, il ne faudroit point de le tuer, ou le mener prisonnier. IV, 13.

2:o Dans bien des cas où, actuellement, l'infinitif régi par un verbe ou un adjectif est précédé de la préposition *à*, Comines le fait précéder par la préposition *de*.

Et le dit en gaudissant, car ainsi estoit-il accoustumé de parler I, 3.

Je n'ay jamais tant veu tirer pour si peu de jours, car de nostre costé on s'attendoit de les chasser de là à force d'artillerie. I, 9.

L'exhortant de ne prendre nul autre partage que celuy que ledit duc de Bourgogne luy avoit procuré par la paix faite à Peronne. II, 15.

Et si luy conseillerent de ne rompre point son armée, mais l'avancer, afin que le Roy, leur maistre, fust plus enclin de bailler promptement la possession des deux places dessus nommées. III, 9.

Tant en Bretagne qu'ailleurs, il demeuroit obstiné à une chose impossible de prendre. IV, 2.

Mais il est de croire que nostre sauveur et redempteur Jesus-Christ leur ostoit leur vouloir. VIII, 14.

3:o En général, chez Comines, la préposition *à* se trouve avant l'infinitif moins souvent que dans la langue actuelle; ce qui n'empêche cependant pas qu'on ne la trouve employée avant l'infinitif régi par certains verbes, après lesquels l'infinitif ne prend aujourd'hui aucune préposition ou bien est précédé de la préposition *de*.

Il n'y a homme au monde que je desirasse tant à veoir que vous. IV, 10.

Ledit duc de prime face feignit à la bailler: mais à la fin la bailla. IV, 12.

Et ne craignoit jamais à abuser ny à tromper personne. V, 13.

Et disoit qu'il n'esperoit à mourir qu'au samedy. VI, 12.

Il y en avoit d'autres, que nous appellons communement lansquenets, qui vaut autant à dire comme compagnons du pays. VIII, 21.

Rem. Quant à l'infinitif après le verbe *commencer*, Burguy (II, 262.) a fait remarquer que, dans la langue d'oïl, il prend toujours la préposition *à*. Il en est de même chez Comines.

Après le serment fait, nostre Roy, qui avoit bien la parole à son commandement, commença à dire au roy d'Angleterre etc. IV, 10.

Tost chacun se commença à douter de cette marchandise. IV, 12.

4:o Au lieu du participe présent précédé de la préposition *en*, on trouve assez souvent l'infinitif avec la préposition *par;* usage que l'on retrouve dans la langue d'oïl. De plus, cette préposition, qui a été souvent employée au lieu de la préposition *pour*, précède quelquefois l'infinitif pour indiquer une cause, un motif.

Il s'estoit desmeslé de grandes guerres qu'il avoit euës contre les seigneurs de son royaume, par largement donner, et encores plus promettre. III, 12.

Il changeoit souvent de valet-de-chambre et de toutes autres gens, disant qne la crainte de luy et l'estime seroit entretenue par faire ainsi choses nouvelles. VI, 7.

Toutesfois le coeur faillit audit general, voyant que tout homme sage et raisonnable blasmoit l'allée de par delà par plusieurs raisons, et par estre là sur les champs au mois d'aoust sans argent. VII, 5.

5:o Quelquefois, la préposition *avant* précède immédiatement l'infinitif, mais le plus souvent il est suivi de *que* ou bien, quoique assez rarement, de *que de*.

Nostre Roy, avant les avoir ouys, tant en general que en particulier, mit grande peine à gagner chacun d'eux. V, 15.

Sur ce je veux faire comparaison des maux et douleurs qu'il a fait souffrir à plusieurs, à ceux qu'il a sounerts avant mourir. VI, 12.

Et avant que se seoir à table, m'en dit quelques paroles. IV, 7.
Incontinent le Roy luy bailla un homme, avant que partir de là, qui le conduisit à Bourdeaux. IV, 10.
Par quoy toutes entreprises se doivent bien peser et bien debattre, avant que de les mettre en effet. II, 12.
Ils se fussent mieux informez des choses de deça, avant que de conseiller à leur maistre cette venue, qui tant luy porta de dommage. V, 7.

De l'emploi des temps.

Presque toujours, Comines a employé le temps du verbe duquel, dans le cas correspondant, on fait usage dans la langue actuelle. Il y a donc très-peu de remarques à faire à cet égard. Cependant, il faut observer que la différence entre l'*imparfait* et le *passé défini* n'est pas si nettement marquée qu'aujour'hui; il en est de même du *plus-que-parfait* et du *passé antérieur*.

Cependant que le duc mit à venir, quelqu'un de ceux de dedans s'avisa, et apporta des fagots allumez pour jetter au visage de ceux qui s'efforçoient de rompre la porte. III, 10.
Comme le Roy se trouva en chemin, tirant après nous, luy venoient nouvelles plaisantes et bonnes de tous costez. V, 13.
Je n'entends point blasmer nostre Roy, pour dire qu'il eut failly en cette matiere. V, 13.
En revenant à ce roy Edoüard d'Angleterre, le principal homme d'Angleterre, qui eut soustenu la maison d'Yorth, estoit le comte de Warvie. III, 4.

Des deux participes.

Du participe présent.

La règle de l'indéclinabilité du participe présent n'étant établie que dans le dix-septième siècle, il est facile de concevoir qu'à cet égard Comines a suivi l'usage de l'ancienne langue qui le déclinait. Cependant, il est à remarquer que Comines ne lui donne jamais la terminaison féminine, et que le *t* final s'élide devant le *s* du pluriel.

Les gens d'armes l'eussent bien voulu, tous mesprisans le peuple. I, 2.
Car il avait perdu devant Nuz quatre mille hommes, prenans solde. IV, 5.
Et dit plusieurs oraisons servans à propos. VI, 12.

Du participe passé.

Quant à l'accord du participe passé avec son complément direct, Comines n'a pas observé de règles fixées. Bien souvent, il a suivi

l'usage de la langue d'oïl, où le participe passé s'accordait même avec le complément qui le suivait; mais souvent aussi, il ne l'a pas fait accorder, bien qu'il soit précédé de son complément.

Et s'estoient baillez lesdits scellez par la main de messire Tanneguy du Chastel, qui depuis a esté gouverneur du Roussillon, et a eu auctorité en ce royaume. I, 1.

Et toute cette declaration, qui se fit contre ses gens, fut à cause de la restitution de ces seigneuries situées sur la riviere de Somme, que ledit duc Philippe avoit rendu audit roy Louis. I, 2.

Pour lors avaient les subjects de cette maison de Bourgogne, grandes richesses, à cause de la longue paix qu'ils avoient euë. I, 1.

Ces choses ainsi faites, se retira ledit duc à Gand: où il luy fut faite une entrée de grand'despence. II, 5.

De l'Adverbe.

Parmi les adverbes, il y a plusieurs dont l'emploi n'est pas encore fixé d'une manière conforme aux règles de la langue actuelle; nous n'en citerons ci-dessous que ceux que l'on rencontre le plus souvent, et qui méritent le plus notre attention. On trouvera les autres dans le Glossaire.

Des adverbes pronominaux.

Dont. — De même que dans la langue d'oïl, cet adverbe est souvent employé chez Comines dans les cas où la langue moderne fait usage de *d'où.*

Le lendemain, qui estoit le tiers jour de la bataille, allasmes coucher au village de Mont-l'hery, dont le peuple en partie s'en estoit fui au clocher de l'eglise et partie au chasteau. I, 5.

Toute personne entroit en ladite galerie, qui vouloit, et le trouvoit-on couché sur une pauvre paillasse, dont il ne partit jusques á ce qu'il eut rendu l'ame, et y fut neuf heures. VIII, 25.

Quelquefois, *dont* est employé d'une manière beaucoup plus libre que l'usage de la langue actuelle ne le permet; comme on peut le voir par les citations suivantes:

Plusieurs bons chevaliers et escuyers furent ordonnez à demeurer à pied: dont monseigneur des Cordes et son frere estoient du nombre. I, 3.

Finalement la nuict, dont ces lettres avoient esté monstrées le matin, les dessusdits chancelier et seigneur d'Hymbercourt, furent pris par lesdits Gandois. V, 17.

Mais ils ne l'oserent entreprendre dont ils firent sagement. VI, 7.

Où. — Conformément à l'usage de la langue d'oïl, cet adverbe se rapporte quelquefois à un nom de personne.

Quelques trois jours aprés arriverent audit lieu de l'Isle, les ambassadeurs du Roy: où estoit le comte d'Eu, le chancelier de France etc. I, 1.

Car c'estoient les deux principaux personnages où elle avoit mis sa fiance. V, 17,

En. — Souvent, cet adverbe est employé de manière à former pléonasme.

Des jeunes il y en avoit assez: et entre les autres un fort bien renommé appellé messire Philippe de Lalain qui estoit d'une race, dont peu s'en est trouvé qui n'ayent esté vaillans et courageux. I, 2.

A ce conseil se tindrent ces ambassadeurs de l'Empereur: et tirerent tout droit à Gand, nonobstant ce que leur avoit esté mandé: dont ledit duc de Cleves en fut fort mal content. VI, 3.

Et estoient, tant de cheval que de pied, six cens hommes eleus Allemans, et de la comté de Ferrette, conduits par aucuns sages gentils-hommes de Bourgogne, dont Simon de Quingey en estoit un. VI, 4.

Dans les exemples suivants, il sert de complément indirect à des verbes qui ne régissent pas la préposition *de:*

Et pour belles et grosses villes, nul ne l'en passoit. I, 4.

Sire, ne vous esmerveillez pas si le Roy, mon maistre, vostre oncle, a offert au duc de Bourgogne le faire son heritier: car il en a esté conseillé par ses serviteurs, et par especial par moy. V, 2.

Le duc de Bourgogne, contre l'opinion de ceux à qui il en demandoit, delibera d'aller au-devant d'eux. V, 1.

Y. — Conformément à l'usage de la langue d'oïl, cet adverbe est quelquefois supprimé avant le verbe *avoir* employé impersonnellement dans le sens du verbe *être.*

Cedit duc de Bourbon estoit fils de la soeur dudit duc Philippe: laquelle estoit veufve, long temps avoit, et estoit là avec ledit duc son pere. I, 2.

Cent ans a. VIII, 25.

Quelquefois, on trouve *y* placé après *en*, mais ordinairement, il le précède.

Encore de ce nombre en y avoit à Lagny deux cens hommes d'armes. I, 8.

Ainsi en y eut du costé des seigneurs beaucoup plus que de celuy du Roy. I, 9.

On en feroit un grand livre et de grande admiration, n'y en eut-il seulement de ce qui est advenu depuis dix ans. VIII, 24.

Des adverbes de négation.

On peut dire en général que, chez Comines, les adverbes négatifs sont employés de la même manière que dans la langue actuelle. Cependant, on trouve cà et là des exemples qui prouvent que, dans les cas suivants, l'usage de la langue d'oïl n'a pas encore été entièrement abandonné.

1:o La négation est assez souvent exprimée par *ne* tout seul, lorsque, dans la langue actuelle, il faut le faire accompagner de *pas*.

En ce monde n'en connoy aujourd'huy une si desolée. I, 2.

Un seul sage homme on ne leur met à l'entour. I, 10.

Le huictiesme jour d'aprés furent pris d'assaut, aprés avoir esté bien batus: et n'eurent leurs amis loisir de penser s'ils les aideroient. II, 1.

2:o De l'emploi de *non* avec un verbe, nous n'avons trouvé que les deux exemples suivants:

Or pourroit sembler aux lisans que je disse toutes ces choses pour quelque haine particuliere que j'aurois à eux: mais par ma foy non fay. VII, 14.

Deux petites villes qui sont auprés envoyerent vers luy pour le mettre dedans; mais il fut sagement conseillé de non les recueillir. VIII, 6.

3:o Au lieu de *jamais* tout seul, *non jamais* est employé dans l'exemple suivant:

Et s'il eust crû le proverbe de son pere (lequel disoit que ceux de Gand aymoient bien le fils de leur prince, mais le prince non jamais) il n'eust point esté deceu. II, 4.

4:o Dans les phrases à la fois interrogatives et négatives, *ne* est supprimé quelquefois, ce qui se fait encore aujourd'hui dans le style familier.

A-t'il point défait la lignée de Lanclastre, sous qui son pere et luy avoient longtemps vescu, etc.? V, 20.

Avons-nous pas veu le comte de Warvic, chef et principal gouverneur de tous les faits du dessusdit Edoüard, et à la fin devenir ennemy du roy Edoüard son maistre? (Ibid.)

5:o Quant au *ne* dubitatif dans la proposition subordonnèe des verbes et des locutions qui expriment la crainte, l'usage n'est pas encore fixé, bien qu'ordinairement, il soit analogue à celui de la langue actuelle.

Nous avons grand nombre de blessez, et la pluspart fort descouragez et espouvantez, craignans que ceux de Paris, ..., sortissent, et que l'on eust affaire des deux costez. I, 4.

Le Roy entra en grande suspicion de luy, doutant que ce ne fust une espie. IV, 7.

Seulement craignoit-il que quelque seigneur, ou plusieurs, ne fissent une entreprise de prendre la place de nuict, . . .: et que ceux-là prissent l'authorité, et le fissent vivre comme homme sans sens, et indigne de gouverner. VI, 12.

6:o Au lieu de *non plus*, *aussi* est employé; ainsi qu'on le trouve encore chez bien des auteurs du dix-septième siècle.

Le roy demeura un peu au lieu où l'on l'avoit assailly, disant ne vouloir point chasser, ni aussi tirer à l'avant-garde, qui sembloit estre reculée. VIII, 11.

Et n'y avoit rien hors l'ost, ny aussi de nostre costé n'y avoit rien plus que nous, et nostre guet qui estoit à l'endroit. VIII, 13.

Des adverbes de quantité.

Parmi ces adverbes, il y a plusieurs qui sont employés d'une manière différente de l'usage de la langue actuelle.

Gueres. — Les exemples suivants démontrent qu'à l'époque de Comines encore, cet adverbe gardait sa signification primitive de *beaucoup*, et qu'il était encore usité de la même manière que dans la langue d'oïl:

Car il craignoit qu'il fust veu de gueres de gens, tant pour la santé de l'enfant, que de peur que l'on ne le tirast hors de là, et que soubs ombre de luy, quelque assemblée se fit en son royaume. VI, 11.

Ladite fille estoit fort courageuse, et eut volontiers donné credit à son mary si elle eust peu; mais il n'estoit pas gueres sage, et reveloit ce qu'elle luy disoit. VII, 2.

Un vieil gentil-homme de Luxembourg, appellé Antoine le Breton, le vint querir: et luy dit que les Français s'estoient ralliez sur le champ, et que s'il chassoit plus gueres, il se perdroit. I, 4.

Petit. — Ce mot était souvent dans l'ancienne langue employé comme adverbe dans la signification de *peu;* on en trouve encore chez Comines de nombreux exemples. Cet emploi de *petit* s'est conservé jusqu'à nos jours dans la locution *petit à petit.*

Pour ce petit de gens, qu'avoit ledit duc, je ne vis jamais si belle compagnie. I, 6.

Il les fit demeurer un petit loin, et se pourmenerent eux deux une espace de temps. I, 13.

Ceux de Doüay, qui en ce temps-là estoient encore un petit orgueilleux, les presserent de partir en plein midy. V, 15.

Plus. — Lemploi de *plus* pour *le plus*, qui était fréquent dans la langue d'oïl, se retrouve encore chez Comines; usage qui s'est conservé jusqu'au dix-septième siècle.

Et combien qu'il n'eut un seul vouloir de conclure ce marché, et que la chose du monde que plus il haïssoit en son coeur, estoit la maison d'Yorch, si fust toutes-fois tant demenée cette matière, que plusieurs années aprés elle fust conclue. I, 5.

Car Dieu luy prepara un ennemy de bien petite force, en fort jeune aage, peu experimenté en toutes choses: et luy fit un serviteur, dont plus se fioit pour lors, devenir faux et mauvais. IV, 13.

Tant et *Autant.* — De même que dans la langue d'oïl ces deux adverbes remplacent souvent *si* et *aussi*, de même, chez Comines, ils se joignent quelquefois à un adjectif. Il y a de plus à remarquer que la différence entre ces deux mots n'est pas encore aussi bien marquée qu'aujourd'hui, puisque, bien souvent, *tant* s'emploie pour *autant.*

Aux autres jours se faisoit la guerre tant aspre qu'il estoit possible. I, 11.

Je l'ay veu grand et honorable prince, et autant estimé et requis de ses voisins, un temps a été, que nul prince qui fust en la chrestienté, ou par aventure plus. V, 9.

Et estoit autant hardy qu'homme qui ait regné de son temps. (Ibid.)

Ce que liberalement ils accorderent, tant à la requeste du Roy, que pour faire leur devoir. VI, 5.

Mais de tant monstra Nostre Seigneur mieux sa puissance, car nos ennemis estoient tenus trés-sages et experimentez au faict de la guerre. VII, 5.

Trop. — Outre sa signification actuelle, cet adverbe conserve encore devant les comparatifs sa signification primitive de *beaucoup.*

Voyans ceux qui estoient dedans Sainct-Tron, la bataille perduë pour eux, et qu'ils estoient enfermez tout à l'environ, cuidans la desconfiture trop plus grande qu'elle n'avoit esté, rendirent la ville. II, 2.

Il est mort ayant eu toute sa vie labeur et travail, et trop plus que de plaisirs. VI, 13.

Mais trop plus de douleur et de passion porte le fol que le sage, et si y a moins de reconfort. VIII, 20.

De la Préposition.

On trouvera dans le Glossaire les prépositions qui sont employées dans une signification qu'elles n'ont plus aujourd'hui. Quant à la ré-

pétition de ces mots, les règles ne sont pas encore fixées; cependant, à cet égard, Comines suit ordinairement l'usage de la langue moderne.

Et cherchoient les ducs de Bery et Bretagne se joindre aux Bourguignons. I, 3.

De la conjonction.

Parmi les conjonctions qui se trouvent chez Comines, et que la langue actuelle conserve encore, la plupart sont employées de la même manière qu'aujourd'hui. Il n'y en a que les suivantes qui présentent quelques particularités remarquables, qui proviennent de la langue d'oïl.

Comme. — Ce mot s'emploie souvent chez Comines devant les propositions subordonnées, lorsque, aujourd'hui, on se servirait de la conjonction *que*.

Mais estoye esbahy comme nul s'osoit defendre contre tel prince à qui j'estoye, estimant que ce fust le plus grand de tous les autres. I, 3.

Et aussi leur manda ce qu'ils devoient faire, quand ils seroient à Gand, et comme ladite demoiselle estoit bien disposée à leur intention, et plusieurs d'auprés elle. VI, 3.

Aprés que le Roy eut sejourné à Lion deux mois ou environ, luy vinrent nouvelles comme monsieur le Dauphin, son seul fils, estoit en peril de mort. VIII, 20.

Rem. Pris adverbialement, *comme* s'emploie quelquefois pour *comment*, ainsi qu'on le trouve souvent dans la langue d'oïl où la différence entre ces deux mots n'était pas encore établie.

Et tinrent conseil à sçavoir comme ils pourroient chasser ces Bourguignons. I, 5.

Maintenant vous veus dire comme il advint que le roy Charles VIII son fils entreprit son voyage d'Italie. VII. Préface.

Que — Que. — Ce *que - que*, que Burguy regarde comme une simple traduction du latin *qua-qua*, s'emploi assez souvent chez Comines pour *et-et*, *en partie-en partie*. La langue actuelle le conserve encore dans la locution *que bien que mal*, à laquelle, cependant, on commence à préférer la locution *tant bien que mal*.

Car il n'y avoit que les Bourguignons (qui estoient environ quelques deux mille lances, que bon que mauvais) etc. I, 8.

Et crois qu'il passoit six mille sommiers, que mulets, que chevaux, que asnes. VIII, 10.

Et combien que l'on fut bien seur qu'il en venoit plus largement que le nombre qu'on demandoit, si n'estoit-il possible d'attendre, pour l'extréme famine qui estoit en ladite place, où il mourut bien deux mille hommes, que de faim, que de maladie, etc. VIII, 17.

Si. — L'emploi de *si* comme conjonction adversative est beaucoup plus fréquent chez Comines que dans la langue actuelle où il commence à vieillir.

Et par là fut finie sa vie, et sa maison destruite, et si elle ne l'est du tout, si est-elle bien desolée. I, 4.

Et encores quelque connoissance qu'ils eussent que le Roy nostre maistre le fit pour gagner temps et faire son fait en cette guerre, qu'il avoit commencée, si le dissimuloint-ils, pour le grand profit qu'ils en avoient. VI, 2.

On le trouve aussi employé comme adverbe joint à la copulative *et* dans la signification de *aussi.*

Il n'y en avoit pas quatre cens armez de cuiraces: et si n'avoient pas un seul serviteur armé. I, 3.

Le roy Edoüard le creut assez tost: car il avoit espousé la niece dudit connestable: et si luy sembloit en si grande crainte du roy de France, qu'il n'oseroit faillir à ce qu'il promettoit audit duc de Bourgogne et à luy. IV, 6.

Au commencement des phrases, il s'emploie quelquefois pour son composé *ainsi.*

Si se mirent les dessusdits à la fuite, avant qu'on combatist, par le chemin où ils pensoient trouver les Bretons. I, 3.

Si commencerent à entrer en la ruë, et mirent le feu en une maison. (Ibid.).

De quelques locutions conjonctives.

A ce que. — Cette locution qui ne s'emploie plus qu'en style de pratique, Comines l'a employée dans l'exemple suivant pour *afin que:*

Mais qu'ils soient à milliers, et que ce soient gens mal montez, à ce qu'ils n'ayent point de regret à perdre leurs chevaux. I, 3.

Cependant que. — Au lieu de *pendant que,* Comines fait usage de cette locution qui aujourd'hui n'est plus usitée.

Il y avoit beaucoup de gens en la salle, cependant que le Roy parloit audit heraut. IV, 5.

Cependant que le Roy mettoit en sa main les villes et citez et places dessusdites és marches de Picardie, son armée estoit en Bourgogne. VI, 1.

Combien que. — De même que nous avons vu la locution *cependant que* remplacer *pendant que,* de même, chez Comines encore, l'ancienne locution *combien que* tient lieu de la locution moderne *bien que.*

Combien qu'aucunesfois les saillies soient bien necessaires, si sont-elles bien dangereuses pour ceux de dedans une place. I, 11.

Aussi je trouve ce traité, que nostre roy fit tres-sage, combien qu'aucuns le blasmoient, qui ne consideroient point si avant que luy. III, 3.

Devant que. — Cette locution, qui n'est plus d'usage aujourd'hui, se trouve quelquefois employée pour *avant que.*

Et les suivirent de si prés, qu'ils en tuerent une partie devant qu'ils peussent gagner la ville. III, 3.

Pour autant que, *Pourtant que.* — Ces deux locutions, qui sont synonymes de la locution *et d'autant que*, qui est encore d'usage, s'emploient chez Comines, bien que rarement.

Et à la fin delibera le Roy d'avoir la paix de ce costé, et de tant donner audit seigneur de Lescut, qu'il le retireroit à son service, et lui osteroit l'envie de luy pourchasser mal, pour autant qu'il n'y avoit ny sens, ny vertu en Bretagne, que ce qui procedoit de luy. III, 11.

Mais pour autant que cette maison de Bourgogne estoit plus grande et plus puissante que les autres, . . ., de tant luy fut la mort de leur duc à plaisir trés-grand, et plus profitable que de tous les autres ensemble. V, 12.

Et ne veus point parler de la maniere, pourtant que je n'y estois point. V, 8.

Remarque sur la construction grammaticale.

Comme nous l'avons déjà vu par les exemples cités, Comines n'a pas observé à cet égard la même régularité que, dans la suite, le besoin de clarté et de justesse a fait développer dans la langue française. Il est facile de voir qu'à l'époque où vivait Comines, la langue n'était pas, à beaucoup près, aussi travaillée qu'aujourd'hui. Cette élégance du style que de nos jours on trouve chez les auteurs français, était alors physiquement impossible. Ce n'est qu'après un long développement que le langage devient assez maniable pour donner à l'auteur les moyens d'y atteindre. Aussi on trouve dans la phraséologie de Comines presque tous les défauts dont l'absence complète est un des plus grands mérites du français moderne. Chez lui l'arrangement des mots est souvent trop libre pour rendre nettement la pensée, et il n'est pas rare de trouver des périodes longues et embarrassées; au chapitre 19 du Livre V, par exemple, il y en a une de plus de trente lignes.

Orthographe.

A partir du treizième siècle, les écrivains français, à mesure que la connaissance du latin se répandait, ont introduit dans l'orthographe française la mauvaise habitude de surcharger les mots d'une quantité de lettres inutiles, afin de les rendre plus conformes aux mots latins d'où ils dérivent. A cet égard, Comines, bien qu'il ne connût pas le latin, a suivi la mode de son époque, de sorte que, dans bien des mots, on trouve des lettres muettes qui proviennent directement du latin et non pas de la langue d'oïl. Cela étant suffisamment montré par les passages déjà cités, nous avons jugé inutile d'insérer ici des exemples pour le prouver; au reste on n'a qu'à feuilleter un exemplaire de ces Mémoires pour s'en persuader. Mais à côté de ces innovations, on trouve aussi des traces, aujourd'hui effacées, de l'ancienne orthographe de la langue d'oïl; desquelles nous allons faire un exposé succinct. Cependant, il est à remarquer que, le manuscrit original des Mémoires de Comines étant perdu avant qu'ils fussent imprimés, il est impossible de décider, quant à l'orthographe, quelle part y a Comines et combien il en faut attribuer à ses copistes. De plus, il ne faut pas croire que l'orthographe soit toujours la même; il n'en est point ainsi. Au contraire, on trouve bien souvent un même mot écrit de plusieurs manières différentes, ce qui rend encore plus difficile de bien fixer l'orthographe de ces Mémoires.

Des voyelles.

a. — Cette voyelle, qui ne prend jamais le circonflexe, est le plus souvent répétée dans le mot *âge*. — Ex. L'ancien aage du duc. I, 2. — I, 3. — Depuis l'age de cinq ans. V, 20.

Dans plusieurs mots, on trouve *a* au lieu de *e* devant les consonnes nasales *m* et *n*. — Ex. Desamparer I, 3. Avanture I, 4, Vanger III, 1. Mandians VIII, 25.

e. — Cette voyelle est encore conservée devant *i* et *u* dans bien des verbes où elle est supprimée aujourd'hui. — Ex. Peust I, 1. Meu I, 1. Veu I, 2. Veismes I, 3. Sceu I, 2.

Devant la consonne nasale *n* on trouve encore cette voyelle dans plusieurs mots où, dans la suite, elle a été remplacée par *a*. — Ex. Bendes I, 3. Tensez I, 13. Trencher VII, 2. Renger VIII, 25.

Dans le mot *eau*, Comines a conservé le *e* final qu'avait ce mot dans la langue d'oïl. — Ex. Maistre des eauës et des forests de la France III, 11. Ses vivres, qui venoient par eauë IV, 2.

Au lieu de *diviser*, *engraisser*, *fratche*, on trouve les anciennes orthographes *deviser*, *engresser*, *fresche*. — Ex. Tout ordre paravant devisè I, 3. — Mais il commençoit à engresser IV, 10. — De fresche memoire et datte IV, 10.

Souvent l'élision du *e* dans le mot *que* devant une voyelle n'est pas observée. — Ex. Que avez veu I, 7. — Qne aucuns I, 11. — Que en particulier V, 15.

i et y. — Ces deux voyelles se remplacent l'une l'autre; surtout à la fin des mots, *y* s'emploie souvent lorsque l'orthographe moderne demande *i*. — Ex. Yvres IV. 9. Ennemy IV, 13. Adverty V, 2.

Dans le mot *gagner*, ainsi que dans les formes du verbe *mener* qui prennent aujourd'hui un circonflexe, le *i* est encore conservé. — Ex. Pour gaigner et conduire ledit duc I, 2. — Au plaisir de ceux qui le meinent VI, 13.

Dans la conjonction *si*, le *i* est élidé une fois devant une voyelle autre que *i*. — Ex. Disant que s'ainsi l'eut fait IV, 6.

o. — Les mots *ampoule* et *rôle* ont conservé l'ancienne orthographe *ampolle* et *roolle*. — Ex. La saincte ampolle, qui est à Reims. VI, 10. — Et apporterent au Roy par roolle l'armée IV, 2.

u. — Cette voyelle est conservée dans le verbe *vider*, et au lieu de *malgré*, on trouve encore *maugré*. — Ex. Par aucunes conditions qui encore ne sont vuidées VI, 10. Maugré moy tenu prisonnier en son palais I, 8.

Des consonnes.

b, c, d, f. — Ces consonnes se conservent encore dans quelques mots où elles ont été supprimées dans la suite. — Ex. Flambe I, 5. Sçavoir I, 2. Bleds I, 3. Nuds I, 4. Veufve I, 2. Briefveté I, 2. Baillif I, 13.

Le verbe *sceller* est encore écrit sans *c*, de même que *noeud* sans le *d* final. — Ex. S'il avoit baillé son sellé aux princes I, 3. — — Mais le noeu de ceste matire ne luy fut jamais descouvert I, 2.

s. — Cette consonne est encore conservée dans bien des mots où, dans l'orthographe moderne, la suppression en est le plus souvent marquée par l'accent de la voyelle qui précède. — Ex. Eslevée I, 4. Lasches I, 4. Mesrain I, 6. Aisné I, 8. Accoustrez I, 8. Poisles II, 1.

Dans les mots *tancer* et *arçon*, Comines emploie *s* au lieu de *c*. — Ex. Ne me tensez point I, 13. — Et luy mit-on une belle bougette à l'arson de la selle IV, 7.

Au lieu de *aux*, Comines écrit *aus*, lorsque l'article est joint au mot suivant. — Ex. Ausdits I, 6. Ausquels I, 8.

La réduplication des consonnes a lieu dans bien des mots où, selon l'orthographe moderne, il n'y a pas de consonne répétée. — Ex. Traittez I, 3. Apperceussent I, 5. Robbe II, 3. Pille III, 5. Roolle IV, 2.

Glossaire.

Dans les Mémoires de Comines, on retrouve encore bien des mots qui, aujourd'hui, ont disparu de la langue; de plus, on en trouve qui sont employés dans un sens qui n'est plus usité, ou bien dont l'emploi n'est plus le même qu'à l'époque où vivait Comines. Ces mots on les trouvera dans ce glossaire rangés par ordre alphabétique.

A.

Abusion s. fém. erreur, fraude. Ce mot ne s'est pas conservé dans la langue moderne. — Ex. Mais disoit qu'il croyoit que ledit Clerieux ne le diroit pas si ses seigneurs ne luy eussent dit: ce qui confirmoit l'abusion. VIII, 23.—VIII, 26.

Accorder à (s'), consentir à. Dans le Dic. de l'Ac. cet emploi du verbe accorder n'est pas indiqué; cependant M. Littré en donne plusieurs exemples, tirés des auteurs du dix-septième siècle. — Ex. Finalement le duc s'y accorda. II, 14. — II, 15. V, 8. VIII, 10.

Accoustrer v. a. armer, équiper. Dans la langue moderne, ce verbe ne s'emploie que par moquerie. — Ex. Car il n'y avoit que les Bourguignons, qui n'estoient point si bien accoustrez que ceux de dedans Paris. I, 8.—I, 9. II, 8. VIII, 16.

Accoustumer v. a. *Avoir accoustumé qqch*, s'être accoutumé à qqch. Dans la langue moderne, le verbe *accoutumer* ne s'emploie de cette manière que lorsque un infinitif en est le complément. — Ex. Il avoit ja accoustumé ses aises et ses plaisirs. III, 5.— VIII, 7.

Accroire v. a. donner à crédit. Aujourd'hui, ce verbe est usité seulement à l'infinitif et avec *faire* dans le sens de *faire croire ce qui n'est pas vrai.* — Ex. Trois compagnons de ladite ville, . . ., vindrent à un tavernier, . . ., prier qu'il leur accreust un escot. IV, 3.

Acertener v. a. assurer. Il paraît que ce verbe, qui a disparu de la langue, n'a pas été employé dans la langue d'oïl. Burguy (III, 64.) donne le verbe *acerter*, en ajoutant que Marot, qui est

postérieur à Comines, emploie le verbe *acertainer*. — Ex. Le Roy estoit bien acertené de la ville de Peronne. V, 13.—V, 10.

Adextre adj. adroit. Ce mot est de l'ancienne langue. — Ex. Et n'ay point souvenance d'avoir veu un plus sage gentilhomme ne mieux adextre pour conduire grandes matieres. V, 15.

Admonester v. a. conseiller. Selon l'Ac. on ne fait plus usage de ce verbe, qui, dans le style de palais, a été longtemps employé dans le sens de *faire des remontrances*. — Ex. Et dit audit heraut plusieurs autres belles raisons, pour admonester ledit roy d'Angleterre de prendre appointement avec luy. IV, 5.

Adonques adv. (Voyez p. 14.)

Adouber v. a. accommoder. Aujourd'hui, ce verbe n'est plus employé que comme un terme du jeu de trictrac. — Ex. Luy fust adoubée sa playe qu'il avoit au col. I, 4.

Adresser v. a. conduire, donner avis. Ce verbe, qui, dans l'ancienne langue, avait plusieurs significations, s'emploie aujourd'hui dans un sens plus restreint. — Ex. Le duc de Milan, . . ., escrivit à son ambassadeur, . . ., qu'il me tint compagnie, et m'adressast (= conduisît) VII, 18. — Au departir dis à monseigneur le prince d'Orange, . . ., que si je commençois rien, je luy addresserois. VIII, 16.

Adressant adj. adressé. Cet adjectif était surtout d'usage dans l'ancienne administration. — Ex. Lors luy requist derechef ledit Claret qu'il luy baillast seulement une lettre de trois lignes, adressante au Roy. VI, 2. — II, 9. IV, 1.

Adviser v. a. juger, résoudre. Ce verbe, qui est écrit aujourd'hui *aviser*, ainsi qu'il l'a été dans la langue d'oïl, n'est plus employé dans aucune de ces deux significations différentes. — Ex. Aucuns adviserent qu'il seroit bon de renvoyer une partie de l'armée. II, 10. Dés que le Roy sceut le partement dudit connestable, il advisa d'y donner remede et pourvoir que ledit connestable ne pût recouvrer l'amitié du duc de Bourgogne. IV, 12.

Affaire s. m. Chez Comines, de même que dans la langue d'oïl, ce substantif est du genre masculin. — Ex. Mais mes affaires avoient esté tels. VIII, 9. — V, 2. V, 16. VI, 9. etc. — Cependant, nous avons trouvé un passage où il est féminin; ce qui prouve qu'à cette époque déjà, il commençait à changer de genre. — Ex. Pour leurs affaires particulieres. V, 16.

Affoler v. a. fouler. Ce mot, dont on retrouve la racine dans le substantif latin *fullo*, n'a rien de commun avec le verbe *affoler* qui est encore usité. Dans la langue d'oïl, la signification princi-

pale de ce mot était *blesser*, *tuer*. — Ex. Pource que son païs estoit foible, tantost l'auroit affollé. I, 2. — VII, 3.

Ains conj. (Voyez p. 18).

Aiser (s') v. réfl. se mettre à son aise. Ce verbe ne s'est pas conservé dans la langue moderne. — Ex. Son advis estoit, que chacun s'aisast au mieux qu'il pourroit cette nuict. I, 4.

Allan s. m. (v. lang.) chien courant. L'origine de ce mot est inconnue. — Ex. En Espagne, des allans. VI, 8.

Allée s. f. voyage. Cette signification du mot *allée*, qui est indiquée dans le Dic. de Trév. ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. Et demeura tousjours le duc de Bellejoyeuse ambassadeur, pour avancer l'allée. VII, 5. — VII, 5. VIII, 13.

Allier (s') v. réfl. — *s'allier de qqn.* De cette construction nous n'avons trouvé que l'exemple suivant: "Et si elle se vouloit allier de luy, qu'il la feroit envoyer querir" etc. V, 4.

Amender v. n. "Lesdites villes et particuliers desdits Suisses ont amendé de nostre Roy d'un million de florins de Rhin." V, 2. — Il paraît que, dans cette phrase, le verbe *amender* signifie *améliorer ses affaires* ou quelque chose de semblable.

Amour s. f. "Non ayans l'amour au pays telle que ceux qui en sont nez." VI, 3. — Dans ce passage, il est à remarquer que *amour* est du genre féminin, et de plus le substantif qui suit est précédé de la prép. *à* au lieu de *de*.

Ancien adj. vieux. Chez Comines, ainsi que dans la langue d'oïl, *ancien* est quelquefois employé comme exactement synonyme de *vieux*. — Ex. L'un estoit le seigneur de Haultbourdin, ancien chevalier. I, 2. — V, 16. — Dans la phrase suivante, cet adjectif est employé pour *avancé:* "L'ancien aage du duc Philippe luy fit ce endurer." I, 2.

Apparaitre (s') v. réfl. se montrer. De même que dans la langue d'oïl le verbe *apparoir* était employé comme verbe réfléchi, de même, chez Comines, *apparaître* a pris, au moins une fois, le pronom réfléchi. Cet usage s'est conservé jusque dans le dix-huitième siècle, comme on peut le voir du Dic. de Trév. — Ex. Et ainsi fut cette armée de mer reboutée, qui depuis ne s'apparut si prés. VII, 6.

Appareiller v. a. préparer. Déjà dans le Dic. de Trév. il n'est pas fait mention de cette signification. — Ex. Mais nous n'estions encores . . . dignes de recevoir cette longue paix, qui nous estoit appareillée. V, 13.

Appartenir v. n. convenir. Dans la langue d'oïl, ce verbe est employé impersonnellement sans complément personnel et suivi d'une proposition qui lui est subordonnée. De cet emploi, qui est cité dans le Dic. de Trév., nous avons trouvé, chez Comines, l'exemple suivant: "Il appartenoit bien que le Roy eut assemblé de plus sages hommes et capitaines pour se conseiller d'un tel affaire." VIII, 9.

Appetisser v. a. rapetisser. Ce verbe que l'on retrouve encore dans le Dic. de Trév. n'est plus d'usage aujourd'hui. — Ex. Ils desiroient le voir appetissé. V, 16.

Appointement s. m. arrangement, convention. Encore chez Comines, ce mot est bien souvent employé dans cette signification qu'il a perdue depuis longtemps déjà. — Ex. Mais toutes paroles d'appointement s'estoient rompues. I, 12. — I, 13. IV, 5. etc.

Appointer v. a. arranger, accorder, faire une convention. Ainsi que le mot précédent, ce verbe a plus tard changé de signification. — Ex. Tellement fut appointé entr'eux et moy, qu'ils payeroient tout le bestail. III, 6. — II, 10. IV, 1. — Il est aussi employé comme verbe réfléchi. Ex. IV, 3. V, 7.

Archier s. m. Ancienne forme du mot *archer*. — Ex. Et pouvait bien avoir quatre mille archiers soubs sa charge. I, 2. — I, 4.

Argu s. m. (v. lang.) débat, opinion (?). N'ayant trouvé ce mot dans aucun dictionnaire, nous n'osons affirmer que les sens que nous lui attribuons soient les vrais; bien que, dans les passages où nous l'avons trouvé, ils nous paraissent les seuls convenables. — Ex. L'argu de ces trois nommez, avec ledit comte, fut grand et long sur ce differend. II, 1. — I, 3.

Arguer v. a. reprendre, contredire. Selon l'Ac. ce verbe n'est plus guére usité en ce sens que dans le style de pratique. — Ex. Il ne m'appartenoit pas de l'arguer. V, 13. — II, 1.

Arriere adv. en arrière. Dans la langue d'oïl *arriere*, avec les verbes, avait souvent le sens de *en arrière;* il en est de même chez Comines. — Ex. Les autres furent contens d'ouyr leur charge, et retournerent arriere au palais. II, 3, — II, 3.

Asseur adj. assuré. Il paraît que cet adjectif a disparu de la langue de très-bonne heure. — Ex. Dés ce qu'il cuidoit estre asseur, ou seulement en une tréve, se mettoit à mescontenter les gens. I, 10.

Assiete s. fém. situation, place de ceux qui se doivent asseoir à table. (Voyez Burg. III, 23). — Ex. Dés que les Anglois s'approchoient de la porte, ils voyoient cette assiete. IV, 9. — I, 9. IV, 9.

Aucunement adv. De même que le pronom *aucun*, cet adverbe s'emploie affirmativement, usage qui s'est conservé longtemps dans le style de pratique. — Ex. Car elle est aucunement (= en quelque manière) sienne, et luy paye six mille livres parisis l'an. V, 14.

Aucunesfois adv. (Voyez p. 14).

Auparavant prép. avant. L'emploi de ce mot comme préposition n'est plus permis; déjà dans le Dic. de Trév. il est indiqué comme une faute. — Ex. Je croy que jamais depuis il n'eut l'entendement si bon qu'il avoit eu auparavant cette bataille. V, 3.

Aussitost adv. aussi bien. — Ex. La Reyne, de qui on esperoit aussitost la mort que la vie. VIII, 24.

Autant adv. (Voyez p. 39).

Autrefois adv. ci-devant. Cette signification est indiquée dans le Dic. de Trév. Aujourd'hui, ce mot n'est usité que dans le sens de *jadis*. — Ex. Comme j'ay dit autrefois. I, 8.

Aventure (par) loc. adv. environ, peut-être. Aujourd'hui, cette locution n'est plus employée en ce sens. — Ex. Et saillit à l'heure dite, avec par aventure cent chevaux. I, 13. — I, 4. VI, 9.

B.

Baignoirie s. fém. action de se baigner. Ce mot est de l'ancienne langue. — Ex. Les baignoiries et autres festoyemens avec femmes, grands et desordonnez, et à peu de honte. I, 2.

Bailler v. a. donner, accorder. Ce verbe, qui n'est plus aujourd'hui qu'un terme de pratique, est fort souvent employé chez Comines; tandis que le verbe *donner*, dont il est synonyme, se rencontre assez rarement. — Ex. Nonobstant que le comte de Sainct-Paul eust baillé sa fille en mariage au fils du seigneur de Croy I, 2. — Ledit duc de Bourgogne ne sceut prendre Nancy, avant le jour qu'il avoit baillé (= fixé) à ses gens, pour delivrer ledit connestable. IV, 12. — IV, 6. V, 4.

Il est aussi employé comme verbe réfléchi dans le sens de *se rendre*. — Ex. Tarente se bailla, ville et chasteau. VII, 16.

Barricave s. fém. fondrière. Ce mot, dont l'origine est inconnue, paraît avoir été très-peu usité; selon Compl.[1]) il se trouve chez Mézerai et Brantôme. — Ex. Mais par dehors y avoit bien trois lieuës, tant y a de barricaves et de mauvais mins. II, 11.

Baston s. m. (anc. t. milit) canon, arme à feu. — Ex. Mais je croy bien que l'on avoit levé le nez bien haut aux bastons. I, 11.

---

[1]) Compl. = Complément du Dictionnaire de l'Académie.

Bataille s. fém. (anc. t. milit.) corps de troupe. — Ex. Il avoit esté dit que l'on marcheroit à trois fois: pour ce que la distance des deux batailles estoit longue. I, 3. — I, 11. II, 2. V, 9.

Besogne s. fém. affaire (Voyez Burg. III, 348). Depuis longtemps déjà, ce mot n'est plus employé en ce sens. — Ex. Lors connut le duc que ses besongnes alloient mal. III, 2. — III, 5. V, 13.

Besogner v. a. traiter. Selon l'Ac. ce verbe vieillit même dans la signification *travailler*. — Ex. Quand ils furent arrivez à Vervins, le Roy commit messire Tanneguy du Chastel, et messire Pierre Doriole, chancelier de France, à besogner avec eux, et autres. IV, 11. — I, 12.

Blasonner v. a. décrire. Cette signification est encore citée dans le Dic. de Trév. — Ex Ce beau royaume de Naples, qu'il luy sçavoit bien blasonner et louer. VII, 3.

Bouger (se) v. réfl. Dans la langue moderne, ce verbe ne s'emploie que neutralement. — Ex. Ils avoient largement gens blessez: entre les autres le prince d'Orenge, qui se monstra homme de vertu: car oncques ne se voulut bouger. II, 11.

Boulever s. m. Ancienne forme du substantif moderne *boulevard*. — Ex. Dés que le Roy fut dedans, il fit faire des boulevers de terre contre la porte. V, 15.

Boutée s. fém. coup, fois. Selon Scheler, ce mot, qui dérive du verbe *bouter* frapper, heurter, a signifié dans l'ancienne langue *attaque brusque*, signification qui en peut expliquer l'emploi dans les passages suivants: "Ledit comte marcha tout d'une boutée, sans donner haleine à ses archiers et gens-de-pied." I, 8. — Lesdits Suisses firent un grand dommage au pays: et puis se retirerent pour cette boutée. IV, 2.

Bouter v. a. Ce verbe, dont nous avons parlé dans l'article précédent, n'est plus usité que dans le bas langage ou en termes de marine. De la signification *pousser*, il a passé à celle de *mettre*, *passer*. — Ex. Et n'estoient point les trous d'entre les barreaux plus grands qu'à y bouter le bras à son aise. IV, 9.

Brief (de) loc. adv. dans peu. Cette locution, nous ne l'avons trouvée dans aucun dictionnaire. Burguy (III, 51) cite l'ancienne locution *en brief* comme ayant la même signification. — Ex. Luy estant en Hollande fut adverty par le feu duc Jehan de Bourbon que de brief la guerre luy seroit commencée. III, 1. — V, 2. VIII, 19.

Brouiller v. n. exciter de la brouillerie. Il doit être fort rare que, dans cette signification, le verbe *brouiller* s'emploie neutralement;

cependant, M. Littré en donne un exemple. — Ex. Ja en ay dit quelque chose; et que c'estoit pour maintenir plus seurement leurs Estats, et que le Roy ne broüillast parmi eux, s'il estoit en repos. III, 2.

Brouillis s. m. brouilleries. Selon M. Littré, ce mot était d'usage aux quinzième et seizième siècles. — Ex. Par cela vous pouvez voir et connoistre quels sont les brouillis en ce royaume à toutes mutations. I, 5. — II, 8. III, 8. VI, 13.

C.

Cas s. m. action, crime. Selon l'Ac. il s'employait autrefois en ce sens en matière criminelle. — Ex. Et incontinent aprés commit ce cas. VI, 9. — VI, 9. VII, 8.

Caterre s. m. Ancienne forme du mot *catarrhe.* — Ex. Bien tost après mourut; aucuns disent d'un catarre. VI, 9.

Cautele s. fém. finesse, ruse. Selon l'Ac. ce mot est vieux. — Ex. Pour éviter la cautele et la pillerie des advocats. VI, 6.

Cependant que loc. conj. (Voyez p. 41).

Chaloir v. n. (Voyez p. 11).

Charroy s. m. bagage. Ni le Dic. de l'Ac. ni aucun autre dictionnaire ne font mention de cette signification du mot *charroy.* — Ex. Car ja s'estoyent mis a pied hommes d'armes et archiers, et clos de son charroy. I, 3. — I, 4.

Charriage s. m. Ce mot, ainsi que le précédent, est employé par Comines dans la signification *bagage.* — Ex. Et là passerent cette petite riviere pour venir assaillir nostre charriage. VIII, 10. — VIII, 11.

Chartier s. m. Ancienne forme pour *charretier.* — Ex. Comme vint le jour, ceux qu'on avoit mis hors du camp, rencontrerent un chartier. I, 4.

Chasteau-rocher s. m. château situé sur un rocher. Il paraît que l'emploi de ce substantif composé a été assez rare, puisque nous ne l'avons trouvé dans aucun dictionnaire. — Ex. Ainsi ne resta plus rien à prendre en Bourgogne, que trois ou quatre chasteaux-rochers. VI, 4.

Chastoy s. m. châtiment. Ce mot est de l'ancienne langue. — Ex. Car si elle avoit fait quelque erreur, le chastoy ne luy en appartenoit point en public. V, 17.

Chef s. m. chef-lieu. Cet emploi du mot *chef* est de l'ancienne langue. — Ex. Delà tirasmes à Dourlans, et envoyasmes sommer Arras, chef d'Artois. V, 11. — VI, 4.

Chere s. fém. "Et y avoit assez de gens, qui disoient lors, qu'il falloit aller aprés, lesquels faisoient bien maigre chere (= avaient grand'peur) une heure devant." I, 4.

Chevance s. fém. le bien qu'on a. Selon l'Ac.ce mot est vieux. — Ex. Il se devoit mieux dire de luy, qu'il perdit honneur et chevance ce jour, que etc. V, 1.

Chevaucher v. a. Selon l'Ac. ce verbe est vieux, et ne s'emploie plus que neutralement. — Ex. Car elle chevauchoit un hobin ardant, il la fit cheoir. VI, 7.

Chevaucheur s. m. cavalier. Ce mot n'est pas usité dans la langue moderne. — Ex. Les chevaucheurs, qui estoient renforcez, allerent plus prés de Paris. I, 11.

Chevir v. n. venir à bout de qqch. Ce verbe est encore employé par Molière. M. Scheler le dérive du mot *chef*. — Ex. Et d'Angleterre il en cheviroit bien. III, 5. — V, 13.

Chicheté s. f. avarice, qualité de celui qui est chiche. Ce mot n'est plus usité. — Ex. Les Castillans s'en moquoient et disoient que c'estoit par chicheté. II, 8.

Clorre v. a. (Voyez p. 12).

Coffre s. m. "Et sembloit bien à voir la compagnie, que le duc de Bretagne fust un trés-grand seigneur: car toute cette compagnie vivoit sur ses coffres" (= à ses dépens). I, 5. Cette locution est encore citée dans le Dic. de Trév.

Col s. m. cou. Selon l'Ac. ce mot n'est plus employé en ce sens que par euphonie. — Ex. Et luy fust adoubée sa playe qu'il avoit au col. I, 4.

Combien que loc. conj. (Voyez p. 41).

Comme conj. (Voyez p. 40).

Complexionné adj. de complexion. Ce mot ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac.; Compl. le dit néologique, ce qui ne saurait guère se dire d'un mot employé par un auteur aussi ancien que Comines. — Ex. Il n'estoit point complexionné pour porter le travail, qui seroit necessaire à un roy d'Angleterre, qui voudroit faire conqueste en France. IV, 11.

Comprendre. "Et comprenoit le treillis jusques sur le bord du pont, afin que l'on ne peust passer d'un costé à l'autre." IV, 9. — Dans ce passage, le verbe *comprendre* s'emploie neutralement dans la signification de *s'étendre*. Aucun des dictionnaires dont nous nous sommes servi ne fait mention de ce verbe employé neutralement.

Compter v. a. conter (et vice versâ). Chez Comines, il n'y a pas

encore de différence entre les verbes *compter* et *conter*, qui, tous les deux, dérivent du verbe latin *computare*. — Ex. Ledit seigneur me compta ces nouvelles, et en eut trés-grande joye. V, 7. — VI, 9. (Racompter). — Le compte de Petillane, qui les avoit mieux contez (= comptés) que moy, disoit qu'en tout y en avoit neuf mille. VIII, 2. — De même, dans l'exemple suivant, *conte* est synonyme de *compte:* "Quand toutes ces choses luy estoient amenées, il n'en tenoit conte." VI, 8.

Comté s. fém. Chez Comines, ce substantif est encore du genre féminin. — Ex. Je vis aussi venir vers ledit duc, le duc Sigismond d'Autriche qui luy vendit la comté de Ferrette. II, 8. — II, 5. IV, 2.

Conclusion s. f. résolution. — Selon M. Littré, ce mot a été employé en ce sens par Montaigne. — Ex. Et fut prise cette conclusion par maistre Olivier et ledit maistre Jacques, afin que de tous points il pensast à sa conscience. VI, 12.

Condition (par), à condition. L'emploi de *par* en ce cas au lieu de *à* n'est plus en usage; tandis que, dans la langue d'oïl, c'est tout le contraire qui a lieu. — Ex. Et davantage leur offris Brandis et la ville d'Otrante, par condition qu'en leur baillant mieux en Grece, ils fussent tenus les rendre. VII, 19.

Conditionné part. pass. Aujourd'hui, ce mot ne se dit guère que de choses; Comines l'emploie assez souvent de personnes. — Ex. Je ne veux point dire que tous les princes se servent de gens mal conditionnez. II, 6. — I, 2. II, 6.

Confiner v. n. Ce verbe est suivi aujourd'hui des prépositions *à* et *avec;* dans l'exemple suivant il prend la préposition *en*. — Ex. Et aussi aucuns Alemans (qui confinent tant en Savoye, qu'en la comté de Bourgogne) estoient en cette bande. II, 5.

Conquester v. a. (v. lang.) conquérir. Selon M. Littré, ce verbe est encore employé par le cardinal de Retz. — Ex. Et la conquesta et posseda, non point comme tyran, mais comme vray et bon prince. VII, 4.

Conseiller (se) v. réfl. prendre conseil. Au dix-septième siècle encore, ce verbe était employé pronominalement. — Ex. Il me dit que je fusse le trés-bien venu, et que de brief il me feroit responsé, et qu'il se conseilleroit avec son senat. VIII, 19.

Consentir v. a. accorder. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie activement que comme terme de droit; tandis que, chez Comines, nous ne l'avons jamais vu employé comme verbe neutre. — Ex. Et chargeoit le comte de Charolois ces gens de cette maison de Croy, d'avoir fait consentir audit duc Philippe cette restitution. I, 2. — I,

2. VII, 10. VIII, 7. — Comines l'emploie aussi pronominalement avec la même signification qu'il a aujourd'hui comme verbe neutre. — Ex. Quand ledit seigneur connut leur vouloir, il s'y consentit. V, 4. — I, 13. II, 14.

Contredire v. n. Aujourd'hui, ce verbe n'est plus neutre, mais, chez les auteurs du dix-septième siècle, on le trouve encore ainsi employé. — Ex. Mais il n'y appella que gens nommez, et qu'il pensoit qui ne contredirorient pas à son vouloir. III, 1. — VIII, 19. VIII, 24.

Contremont prép. (Voyez p. 17).

Convenir v. n. parlementer. Selon M. Littré, ce verbe a été employé chez du Bellay dans ce sens. — Ex. Le duc de Milan y envoya l'evesque de Come et messire Francisco Bernardin Vicomte, et commencerent secrettement et de nuict à convenir ensemble, et premierement par leurs secretaires. VII, 19.

Cordail s. m. cordage. Il faut que ce mot ait été rarement employé, puisque nous ne l'avons trouvé dans aucun dictionnaire. — Ex. Et la pluspart estoient à cheval, qui se mirent par le cordail des pavillons. III, 10.

Coucher de, promettre. C'est ainsi que M. Littré l'a traduit dans l'exemple suivant: "Il faisoit conseiller audit Brissonnet de se faire prestre, et qu'il le feroit cardinal: à l'autre couchoit d'un duché." VII, 2. — Il est probable qu'il faut chercher l'origine de cet emploi de *coucher de* en ce qu'il a été employé comme terme de jeu dans la signification de *mettre au jeu*.

Coulourer (se) v. réfl. prendre pour prétexte. Aujourd'hui, le verbe *colorer* ne prend le pronom personnel que dans la signification de *prendre de la couleur*. — Ex. Tous se coulouroient sur le bien public du royaume. I, 2.

Coulpe s. fém. faute. Aujourd'hui, ce mot n'est usité, selon l'Ac., que dans les matières de religion; cependant, J.-J. Rousseau l'emploie d'une façon plus générale. — Ex. Parquoy ils firent une composition, en rendant la ville, laquelle composition fut assez mal tenuë: dont ledit seigneur du Lude eut partie de la coulpe. V, 15.

Couplet s. m. ponton (?). Autrefois, ce mot s'est employé de tout ce qui est accouplé; aujourd'hui, il signifie *stance*, *charnière*. — Ex. Et ne s'asserroit le bois que sur le large, et au dernier couplet y auroit de grandes ancres pour jetter en terre. I, 9. — I, 9.

Courre sus, attaquer. Avec le temps, la forme *courre* a fait place à celle de *courir;* c'est-à-dire que ce verbe a changé de conjugaison. Cependant, la première forme se conserve encore dans

quelques locutions et comme terme de chasse; Comines emploie indifféremment toutes les deux formes. — Ex. De tous costez se commencerent à esveiller gens pour luy courre sus. V, 5. — III, 1. — Car il avoit mieux besoin de deffendre ce qu'il possedoit, que de courir sus aux Suisses. V, 5.

Crimineux adj. criminel. A juger des exemples cités par M. Littré, il paraît que ce n'est qu'aux quatorzième et quinzième siècles que cette forme a été d'usage à côté de la forme *criminel*, qui est la seule employée avant, aussi bien qu'après cette époque. — Ex. Faisant ledit Morvillier ce cas si énorme, et si crimineux, que nulle chose, qui se peust dire à ce propos, ne fust qu'il ne dist. I, 1. — Ledit connestable estoit pour les raisons, qu'ils disoient, declaré ennemy et criminel envers tous les deux princes. III, 11.

Cuider v. a. croire, penser. Ce verbe, qui dérive du mot latin *cogitare*, se trouve encore chez La Fontaine. Comines en fait un usage fréquent; aujourd'hui, il a disparu de la langue. — Ex. Au moins il le cuidoit. I, 3. — Car il en eut la guerre appellée le Bien Public qui cuida (pensa = fut sur le point de) estre cause de luy oster la couronne. VI, 11. — I, 3. I, 4.

D.

Davantage adv. en outre, de plus. Selon Compl. *davantage* avoit autrefois cette signification. — Ex. Et prit davantage l'ordre de la Jartiere, et la porta toute sa vie. I, 5.

Debat s. m. combat. M. Littré cite un passage de Joinville où *debat* est employé en ce sens. — Ex. Toutesfois durant le debat du long de ce fauxbourg, gaignerent ceux qui estoient saillis, aucuns chariots. II, 10.

Debattre (se). v réfl. délibérer. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie pronominalement que dans le sens de *s'agiter*. — Ex. Et se debatoit à soy-mesme s'il iroit ou non. I, 3.

Debouter v. a. repousser. Dans la langue actuelle, ce verbe ne s'emploie que dans le style de palais. — Ex. Et ceux qu'il avoit chassez et deboutez en temps de paix et de prosperité, il les rachetoit bien cher, quand il en avoit besoin. I, 10. — V, 7. V, 19.

Dedans prép. (Voyez p. 17).

Defermer v. a. (v. lang.) Ce verbe était encore d'usage au dix-septième siècle. — Ex. Car il falloit que tout fust au guet: pour ce que de tous costez ils estoient defermez (= à decouvert). II, 13.

Deffaire v. a. priver. Ce verbe s'emploie aujourd'hui dans le sens

plus restreint de *débarrasser*. — Ex. Tous lesquels dessus nommez le Roy avoit desapointez, et deffaits de leurs estats, quand il vint à la Couronne. I, 5.

Deffaut, deffaute. Dans la langue d'oïl, ce mot est du genre féminin; aujourd'hui il est masculin; chez Comines il est des deux genres. — Ex. Et à la fin en fut mal recompensé, par la poursuite de ses ennemis, plus que par le deffaut du Roy. I, 2. — Car il avoit honte de retourner en Castille, ny en Portugal, avec cette deffaute, et de n'avoir rien fait par deça. V, 7.

Deffensable adj. défendable. Selon Compl. cet adjectif est encore d'usage dans la legislation forestière. — Ex. Le lieu n'est pas deffensable, car la motte est de main d'homme faite, et petite. VII, 15.

Deffray s. m. l'action de défrayer. Selon le Dic. de Trév. ce mot, qui ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac., était encore usité au dix-huitième siècle. — Ex. Premier de trouver argent, pour son deffray, et pour s'en retourner. V, 4. — VII, 18.

Dejetter v. a. rejeter. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie que pronominalement et dans la signification de *gauchir*. — Ex. Car un peu avant sa mort, tout conseil bon et seur ils ont dejetté, et cherché toutes voyes qui leur estoient nuisibles. V, 9.

Déjoindre (se) v. réfl. "Incontinent escrivit ledit duc en Bretagne ces nouvelles, et envoya le double du traitté, par lequel ne se déjoignoit, ny se délioit d'eux." II, 9. — Il paraît que les passages où ce verbe s'est employé de personnes sont fort rares, puisque nous n'en avons trouvé dans aucun dictionnaire, pas même dans celui de M. Littré.

Deliberer (se) v. réfl. se résoudre. A juger des exemples de ce verbe que nous avons vus, c'est déjà au seizième siècle que ce verbe a cessé d'être employé pronominalement; tandis que chez Comines cet usage est fréquent. — Ex. Connoissant que tous les seigneurs du royaume se declaroient contre luy, au moins contre son gouvernement, se delibera d'aller premier au duc de Bourbon. I, 2. — I, 6. II, 12. II, 13.

Demener v. a. mener. Chez Comines, ainsi que dans la langue d'oïl, ce verbe s'emploie activement. — Ex. Tant fut demenée cette pratique de paix, que le Roy vint un matin par eau, jusques vis à vis de nostre ost. I, 12. — I, 5.

Le participe passé de ce verbe est quelquefois employé substantivement dans la signification de *conduite*. — Ex. Il luy manda par le seigneur de Contay tout au long le demené de ce comte. V, 6. — V, 6

Demeurant s. m. reste. Aujourd'hui, ce mot ne s'emploie substantivement que dans la locution *au demeurant.* — Ex. Il luy print plusieurs places: et eut achevé le demeurant, si n'eust esté le secour qui vint de Bourgogne. I, 2. — I, 6. VII, 8.

Demouvoir v. a. faire désister. Selon l'Ac. ce mot est vieux et ne s'emploie que dans le style de pratique. — Ex. Ils luy avoient fait plusieurs remonstrances, pour le desmouvoir de l'amitié des Anglois. IV, 8.

Departir v. a. séparer. Chez Comines encore, ce verbe prend cette signification qu'il avoit dans la langue d'oïl. — Ex. Aprés que ces gens de Gand eurent fait cet exploict, ils departirent d'avec elle monseigneur de Ravestain et la doüairiere, femme du duc Charles. V, 17. — II, 4. II, 8.

Departir s. m. départ. Bien que, chez Comines, nous n'ayons jamais trouvé le verbe *departir* dans son ancienne signification *partir*, ce substantif, qui était d'usage dans la langue d'oïl, est employé dans l'exemple suivant: "Je luy dis que la seigneurie m'avoit dit au departir, devant un de ses secretaires appelé Lourdin etc." VIII, 2.

Departement s. m. départ. Selon M. Littré, ce mot ne prend le sens de *départ* que dans l'ancien français. — Ex. Quand le comte de Charolois sceut le departement du Roy, qui s'estoit parti du païs de Bourbonnois, et qu'il venoit droict à luy, se delibera aussi de marcher au devant de luy. I, 3. — 1, 9. II, 14.

Dependre v. a. dépenser. Selon l'Ac. ce verbe n'est plus usité que dans quelques phrases proverbiales. — Ex. Et avec ce, il se moquoit du duc de Bourgogne, qui dependoit son argent à vouloir deffendre la mer. III, 5. — IV, 10. V, 18. VI, 13.

Depescher (se) v. réfl. se défaire. Il paraît que le verbe *depescher* a perdu de très-bonne heure le sens de *dégager*, *défaire*, qu'il avoit dans la langue d'oïl, puisque nous ne l'avons vu citer que dans le glossaire de Burguy. — Ex. Mais les princes au contraire, sont d'opinion qu'on est tenu à les bien servir; et trouvent bien qui leur dit: et ne desirent qu'à se depescher de ceux qui les rudoyent. III, 12. — I, 5. VI, 2.

Derriere (en) loc. adv. dans l'absence de qqn. Cette locution est citée comme populaire dans le Dic. de Trév. — Ex. Si le Roy avoit loüé fort ses oeuvres en derriere, encore le loüa-il mieux en sa presence. II, 13.

Desapointer v. a. destituter. Selon l'Ac. le verbe *désappointer* n'est plus employé en ce sens. — Ex. Toutesfois avant que d'estre

desapointé de cette charge, il eut quelque avantage sur une bande d'Allemans et Bourguignons. VI, 4. — I, 3. VI, 11.

Desceindre v. a. ôter la ceinture. Ce verbe ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac. — Ex. Ledit connestable y estoit le premier: ... et avoit sa cuirasse soubs une robe desceinte. III, 11.

Deshouser v. a. débotter. Ce verbe, qui appartient à l'ancienne langue, est formé du vieux mot *houses*, espèce de bottines, qui dérive du substantif allemand *hosa*, aujourd'hui *hose*. — Ex. Et trouvasmes tous les archiers deshousez, chacun un pal planté devant eux. I, 3.

Desplaire v. n. "Car il luy desplaisoit de cette grande authorité que le comte de Warvic avoit en Angleterre." III, 4. — Aujourd'hui ce verbe ne prend deux régimes que dans la locution familière: *ne vous en déplaise.*

Desplaisant adj. mécontent. Depuis longtemps déjà, cet adjectif n'est plus employé en ce sens. — Ex. Les bourgeois et les notables hommes, sont très-bonnes gens, et très-déplaisans de la folie du peuple. II, 4. — VII, 20.

Desrompre v. a. rompre. Aujourd'hui, ce verbe n'est plus employé que comme un terme de métier. — Ex. Une bande petite, de quelques hommes-d'armes desrompus ... vinrent assaillir le Roy et ce valet-de-chambre. VIII, 12.

Desserte s. fém. mérite. Selon M. Littré, ce n'est que dans l'ancien français que ce mot signifie *mérite*, de même que le verbe *desservir* s'y emploie dans le sens de *mériter*. — Ex. Le prince, qu'il sert, luy a fait quelque grand bien, à peu de desserte, pourquoy il luy demeure fort obligé. III, 12. — V, 6.

Desservir v. a. mériter. — Ex. Le prince et seigneur de Rossane luy avoit bien voulu faire une grande trahison, et avoit bien desservy toute punition. VII. 13. — V, 16. V, 18.

Destourber v. a. troubler. Ce mot n'est pas d'usage dans la langue moderne. — Ex. Le Roy l'arresta; et aussi elle estoit bonne, veu que c'estoit la separation de cette ligue qui tant l'avoit destourbé en ses affaires. VIII, 23.

Destrousse s. fem. pillage. Ce mot ne se trouve pas dans les dictionnaires. — Ex. Et avoient desja lesdits Liegeois fait une destrousse entr'eux. I, 14.

Destroict (à), à l'étroit. Cette locution a vieilli. — Ex. Et estoit le roy Henry cinquiesme au siege devant Roüen, et le tenoit fort à destroict. IV, 9. — V, 5. V, 8.

Devant adv. et prép. Chez Comines, de même que dans la langue

d'oïl, *devant* est souvent synonyme de *avant.* — Ex. Un mois aprés eust plus d'authorité que devant. I, 4. — Comme le messager arriva, il trouva que tout estoit déjà conclu, et les sellez baillez dés le soir de devant. III, 11. — I, 15. V, 3. VIII, 13. — Dans le passage suivant *au devant de* signifie *devant:* "Et avoient une grande haye et un fossé au devant d'eux." I, 3. — Aujourd'hui, la locution *au devant* (= à la rencontre) est toujours suivie de la préposition *de;* il n'en est pas toujours de même chez Comines. — Ex. Monseigneur de Charolois, et tous les plus grands de sa compagnie, les recueillirent et leur allerent au devant. I, 5.

Devers prép. Aujourd'hui, cette préposition n'est guère d'usage; Comines l'emploie souvent, même en parlant de personnes, pour *vers*, *auprès de*, ainsi qu'on le trouve encore chez les auteurs du dix-septième siècle. — Ex. Aprés que ces choses furent accordées, comme j'ay dit, vinrent devers le Roy les ambassadeurs de Flandres et Brabant. VI, 9. — I, 2. I, 8.

Devis s. m. entretien familier. Selon l'Ac. il est vieux en ce sens. — Ex. Ils firent response qu'ils en avoient bien parlé par forme de devis, mais non point autrement. VIII, 23.

Devise s. fém. délibération, propos. Selon Burguy, ce mot a, dans la langue d'oïl, bien des significations; aujourd'hui il s'emploie dans un sens plus restreint. — Ex. Aprés ces devises je pris congé d'eux, disant qu'avant la nuict je retournerois. VIII, 13.

Deviser v. a. former un plan, inventer. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie que dans le sens de *s'entretenir familièrement.* — Ex. Le premier qui les devisa, fut l'evesque de Verdun: qui en la premiere qui fut faite fut mis incontinent. VI, 12.

Dextre adj. droit. Dans la langue actuelle, ce mot, qui s'y emploie substantivement, est très-peu usité. — Ex. Son arriere-garde estoit à la main dextre, de luy un peu reculée. VIII, 11. — I, 3. VIII, 11.

Diligence (à). Aujourd'hui, la préposition *à* est, dans cette locution, remplacé par *en.* — Ex. Aucuns autres disoient qu'à diligence on fist venir monseigneur de Normandie. II, 9. — I, 3.

Dire v. n. parler. Dans le passage suivant, ce verbe prend un complément indirect sans être en même temps accompagné d'un complément direct; construction de laquelle nous n'avons trouvé que cet exemple: "Je me deliberay prendre l'aventure de luy dire, et entray en son retraict." IV, 9. — Aujourd'hui, ce n'est qu'en style de pratique que le participe passé de ce verbe se joint avec l'article, les pronoms et les adverbes; chez Comines, cet usage est bien fréquent. — Ex. Ledit; cedit; dessusdits. I, 2. Sadite. V, 14.

Dommageux adj. dommageable. Ce mot ne se trouve pas dans la langue moderne. — Ex. Oncques partialité ne commença jamais en pays, que la fin n'en fût dommageuse, et mal-aisée à esteindre. IV, 9.

Douloir v. n. et réfl. éprouver de la douleur, se plaindre. Aujourd'hui, ce verbe est vieux et ne s'emploie guère qu'à l'infinitif avec le pronom personnel. — Ex. Et luy douloit bien de voir cette division. I, 15. — II, 8. III, 1. IV, 10.

Doute s. fém. Dans la langue d'oïl ce mot est du genre féminin; il en est de même chez Comines; cependant, on y trouve déjà quelques exemples où il est du genre masculin. — Ex. Pour la doute en quoy il se voyoit, il fut contraint de leur accorder toutes leurs demandes. II, 4. — I, 4. V, 6. — Et l'asseura fort de n'avoir nul doute. II, 5. — II, 13.

Douter v. a. craindre. De même qu'aujourd'hui encore le substantif *doute* a le sens de *crainte*, de même le verbe *douter* s'emploie dans l'ancienne langue dans la signification de *craindre*. — Ex. Le roy d'Angleterre après avoir receu son argent, se mit en chemin, . . ., car il doutoit la haine du duc de Bourgogne. IV, 11. — I, 2. VII, 7.

Duché s. fém. De même que *comté*, ce mot, chez Comines encore, est le plus souvent du genre féminin. — Ex. En retournant aux ducs de Normandie et de Bretagne, qui estoient allés prendre possession de la duché de Normandie etc. II, 15. — I, 6. I, 7. IV, 1. — Mais tres-volontiers il luy laisseroit trois mille florins par an, par condition qu'il n'entreroit jamais dans le duché. IV, 1.

E.

Effet (par) loc. adv. en effet. Cette locution, qui n'est d'usage que dans l'ancienne langue, est citée dans le glossaire de M. Bartsch. — Ex. Montrant par effet avoir un grand desir de l'amitié dudit comte. I, 14. — I, 10.

Éjouir v. a. réjouir. Ce verbe, qui, selon M. Littré, s'emploie encore pronominalement, ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac. — Ex. Ces paroles éjoüirent fort ledit duc, et incontinent fut apporté ledit traitté de paix. II, 9. — II, 9.

Embesogner v. a. occuper. Aujourd'hui, ce verbe est familier et ne s'emploie qu'au participe passé. — Ex. Quatre ou cinq jours aprés cette prise, commença le Roy à embesogner ceux qu'il tenoit pour ses amis, envers ledit duc, pour s'en pouvoir aller. II, 14. — II, 3. III, 8.

Embler v. a. voler, dérober. Ce verba n'est pas usité dans la langue moderne. M. Scheler le dérive du mot latin *involare* (dans la basse latinité *imbolare*). — Ex. Lors luy requist derechef ledit Claret qu'il luy baillast seulement une lettre de trois lignes, adressante au Roy, contenant comme il les avoit receus, pour son acquit envers le Roy son maistre, afin qu'il ne pensast qu'il les eust emblez. VI, 2.

Emmy prép. (Voyez p. 17).

Empescher v. a. occuper, embarrasser (= engager). C'est surtout avec le pronom personnel que, chez Comines, le verbe *empêcher* s'emploie en ce sens; cependant, il n'en est pas toujours accompagné. Dans la langue actuelle, il a un sens plus restreint, mais, dans le Dic. de Trév. encore, ces deux significations sont citées. — Ex. A la verité l'on s'ebahissoit assez, et mesmement chez luy, de quoi si petits personnages, comme les deux dessus nommez, s'empeschoient de si grand'matiere. I, 12. — En lieu de luy aider, quand le voyent empesché en quelques affaires, ils le mesprisent, ou se mettent en rebellion et desobeyssance contre luy. V, 19. — I, 16. III, 1. VI, 2. VI, 13.

Encharger v. a. donner charge. Ce mot ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac., tandis que le Dic. de Trév. le cite encore, mais en faisant observer qu'il n'est pas du bel usage. — Ex. Et luy enchargea fort d'en prendre quittance. VI, 2.

Encommencer v. a. commencer. Ce verbe, que Comines emploie bien souvent au participe passé, n'est plus d'usage dans la langue actuelle. — Ex. Pour ce il advisa que s'ils estoient encommencez à se diviser, qu'il les y mettroit encores plus avant. V, 16. — I, 5. III, 2.

Encontre prép. contre. Aujourd'hui, ce mot n'est d'usage que dans la locution prépositive *à l'encontre*. — Ex. Il fut advisé que toute l'artillerie de l'ost seroit assortie encontre celle du Roy. I, 9.

Enhorter v. a. exhorter. Ce verbe appartient à l'ancienne langue. — Ex. Ledit duc, estant fort désesperé de cette mort, et enhorté par aucuns etc. III, 9.

Ennuyer v. n. "Il en fut trés-joyeux, pour la raison que avez ouye cy-dessus, et aussi que les choses longues luy ennuyoient." III, 3. — Aujourd'hui, ce verbe est actif, tandis que, selon Burguy, il s'emploie dans la langue d'oïl le plus souvent neutralement.

Enseigne s. fém. marque (= trace), signal. Dans la langue actuelle, ce mot ne s'emploie plus dans ces deux significations, qui sont encore indiquées dans le Dic. de Trév. — Ex. Il ne se re-

tourna qu'un homme à pied, qui luy donna d'un vouge parmi l'estomach: et au soir s'en veit l'enseigne. I, 4. — Ils entendirent l'enseigne, et incontinent se disposerent à l'assaut. II, 13. — I, 4. III, 6.

Ensemble (d') loc. adv. "Au departement d'ensemble, luy fit le Roy cette demande." II, 14. — Cette locution n'est pas usitée dans la langue moderne.

Ensuivre v. a. suivre. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie que pronominalement. — Ex. Ainsi en ensuivant leur coustume en firent une: et la vint faire le chancelier de Bourgogne. III, 11. — VI, 3. VI, 11.

Entendre v. n. s'occuper. En ce sens, il est suivi de la préposition *à*. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas cette signification, tandis que, dans le Dic. de Trév., elle est indiquée sans aucune remarque. — Ex. En cette année 1494 tira le Roy vers Lion pour entendre à ses affaires. VII, 5. — VI, 2. VIII, 4.

Entour (d') et **à l'entour de** loc. prèp. autour de. Ces deux locutions ne sont plus usitées dans la langue moderne; cependant *alentour de* se retrouve encore chez Molière et La Fontaine. — Ex. Peu de gens d'entour du Roy croyoient ce que je disois. VIII, 2. — V, 5. — Le capitaine venoit sur le pont-levis, et gens à l'entour de luy, pour baiser la main audit duc, comme est leur coustume. VII, 2.

Entrebattre (s') v. réfl. se battre l'un l'autre. Ce verbe, qui ne se trouve pas dans le Dic. de l'Ac., était encore employé au dix-septième siècle. — Ex. Ainsi ce n'est pas à Paris ny en France seulement, qu'on s'entrebat pour les biens et honneurs de ce monde. I, 7.

Entreprendre v. a. "Toutesfois, pour les raisons que je vous ay dites, fut rompuë toute cette conclusion: et fut entrepris un jour et lieu, où ledit connestable se devoit trouver, pour pouvoir parler au Roy en bonne seuretè." III, 11. — Il paraît que, dans ce passage, *entrepris* a le sens de *fixé*, signification qui n'est indiquée dans aucun dictionnaire.

Entrerompre. Ancienne forme du verbe *interrompre*. — Ex. Mais pour obligation d'honneur, et grandes privautez et bienfaits, sans jamais entrerompre. (Prologue).

Entretenir v. a. "Et la sommerent devant les presens de declarer si elle avoit escrit ladite lettre ou non, et si elle avoit vouloir d'entretenir sa promesse." VI, 3. — Dans cet exemple, *entretenir* est employé pour *tenir*; emploi qui n'est indiqué dans aucun dictionnaire.

Environ prép. autour. En ce sens, qu'il n'a plus aujourd'hui, *environ* est souvent suivi par *de*; on trouve aussi *à l'environ de*. Selon l'Ac. il n'est plus employé que comme adverbe; ce qui est contesté par M. Littré. — Ex. Environ ladite cité y a bien septante monasteres, à moins de demie lieuë françoise, à le prendre en rondeur. VII, 18. — Le mareschal Joachim estoit tousjours environ de luy, qui estoit party de Peronne. I, 2. — Et alloit tout à l'environ de son ost, par le dehors, voir s'il estoit bien clos. V, 6. — V, 17. VI, 3. — Des anciennes locutions adverbiales *à l'environ* et *d'environ*, nous avons trouvé les exemples suivants: "Tant a esté honorée et prés et loin, et par tant de victoires et gloires, que nul autre à l'environ n'en receut autant en son temps." V, 9. — Le Roy avoit gaigné Naples et les places d'environ. VII, 20.

Esbahir v. a. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie que pronominalement. — Ex. Et si les esbahissoit l'hyver qui s'approchoit. IV, 6.

Escient s. m. connaissance. Aujourd'hui, ce mot n'est guère usité que dans quelques locutions adverbiales. — Ex. Toutesfois tout le contraire se fist comme si on eust vouler perdre son escient. I, 3. — I, 3. V, 19.

Espaule (faire) loc. = prêter l'épaule. Cette locution a vieilli. — Ex. Ledit Roy maudoit audit messire Jehan-Jaques qu'il se mit en lieu où il put faire espaule aux deux bandes. VIII, 22.

Especial (par) loc. adv. spécialement, surtout. Cette locution appartient à l'ancienne langue. — Ex. Aucuns de nostre costé désiroient qu'on recommençat, et par especial monseigneur de Haultbourdin. I, 4. — IV, 12. V, 10.

Espices s. fém. pl. dragées, confitures. Dans la langue moderne, il a perdu ce sens. — Ex. Après fut apporté le vin et les espices. I, 1.

Espie s. fém. espion. Aujourd'hui, cette forme féminine a fait place à la forme masculine *espion*, qui ne se trouve pas dans l'ancienne langue. — Ex. Le Roy entra en grande suspicion de luy, doutant que ce ne fust une espie. IV, 7. — III, 8. I, 3.

Estimer v. n. présumer. "L'on ne doit trop estimer de soy, par especial un grand prince." I, 4. — M. Littré cite un exemple tiré de Corneille, où il est employé d'une manière à peu près analogue.

Estrader v. n. battre l'estrade. Ce mot n'est pas usité dans la langue actuelle. — Ex. Et ne voulurent point les venitiens estrader tout à un coup, ne degarnir leur ost. VIII, 10.

Estrange adj. étranger. Dans la langue actuelle, ce sens primitif

du mot *étrange* n'est plus d'usage. Dans La Fontaine, on le retrouve encore. — Ex. Et est bien grand inconvenient à un pays, quand il faut qu'il quiere seigneur de pays estrange. III, 5.

Estriver v. a. Ce verbe, que les étymologistes sont d'accord de dériver du mot allemand *stritan* (streiten), n'est d'usage que dans l'ancienne langue, où il est neutre et signifie *quereller*, *disputer*. Chez Comines, nous ne l'avons trouvé que dans l'exemple suivant, où il s'emploie activement: "Les nostres firent doute de leur costé qui aussi estrivoient leurs personnes, et me dirent que j'y allasse, sans me dire ce que j'y avois à faire ni à dire." VIII, 13.

Excommuniment s. m. excommunication. Cette forme appartient à l'ancienne langue. — Ex. Car tousjours estoit en sentence d'excommuniment, pour les offenses et raisons devant dites. II, 10.

Exerciter v. a. exercer. Ce verbe, que n'a pas la langue d'oïl, est formé du mot latin *exercitare*. Selon M. Littré, il était d'un usage fréquent dans le quinzième siècle; aujourd'hui, il a disparu de la langue. — Ex. Je croy que jamais nul homme peust porter plus de travail que luy, en tous endroits où il faut exerciter la personne. I, 4. — I, 3.

Exploit s. m. profit, résultat. Dans la langue actuelle, ce mot a pris un sens beaucoup plus restreint qu'il ne l'avait autrefois. — Ex. L'exploit en fut tel qu'il devoit; mais encores monstra il vertu et sens à ce qu'il fit. V, 14.

F.

Façon s. fém. moyen (?). Bien que cette signification ne soit indiquée dans aucun dictionnaire, il nous semble que, dans les deux passages suivants, elle est la seule convenable. — Ex. Et me semble qu'un sage prince, qui aura pouvoir de dix milles hommes, et façon de les entretenir, est plus à craindre et estimer que ne seroient dix, qui etc. I, 16. — Ne cuidoit point que ledit prince eust coeur ne façon de rebeller ledit pays de Bourgogne, comme il fit, au moins une grande partie. VI, 1.

Fange s. fém. situation embarrassante. — Ex. Et seroit homme pour appointer bien legerement, et nous laisser en la fange. I, 5.

Feable adj. fidèle. Ce mot, qui est du vieux langage, avait aussi le sens de *feudataire*. Quant à son origine, il est à croire que, de même que l'ancien *feal*, il est formé du mot latin *fidelis*. — Ex. Quand on vient à tels marchés que de traitter paix, il se doit faire par les plus feables serviteurs que les princes ont. I, 9. — V, 6.

Feableté s. fém. confiance. Il est probable que ce mot, que nous n'avons trouvé dans aucun dictionnaire, est formé du mot précédent. — Ex. Car tout ainsi que par-dessus le sauf-conduit et feableté, qu'avoit en luy ledit connestable, il le livra pour estre mis à mort; tout ainsi par le plus feable de son armée etc. V, 6.

Feindre (se) v. réfl. hésiter, faire difficulté. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie plus pronominalement. — Ex. L'autre ne se feignoit pas, et recommençoit de tres-bon coeur. IV, 8.

Festoyement s. m. réjouissance. Ce substantif, que nous n'avons vu dans aucun dictionnaire, est formé du verbe *festoyer*. — Ex. Les baignoiries et autres festoyemens avec femmes, grands et desordonnez, et à peu de honte. I, 2.

Fevre s. m. forgeron, serrurier. Ce mot, qui n'est plus usité, s'est conservé dans le substantif composé *orfévre*. — Ex. Car il n'y avoit gueres encore qu'il avoit esté de l'un de leur mestier qui estoit des mareschaux et des fevres et en avoit porté robbe de livrée. II, 3.

Fiance s. fém. confiance. Ce mot appartient à l'ancienne langue. — Ex. Et s'en retourna cette pauvre damoiselle en cet estat en sa maison, bien dolente et desconfortée: car c'estoient les deux principaux personnages où elle avoit mis sa fiance. V, 17. — VI, 1. VII, 19.

Fier (se) v. réfl. Dans la langue d'oïl, de même que dans la langue actuelle, le complément personnel de ce verbe est précédé de *à* ou bien de *en*. Chez Comines, nous avons trouvé deux passages où il est précédé de la préposition *de*, et M. Littré cite un exemple, tiré de Froissart, où il en est de même. — Ex. Nommasmes une lettre aux deux provediteurs dessusdits, qu'escrivoit monseigneur Robertet, un secretaire que le Roy y avoit, de qui il se fioit. VIII, 10. — VIII, 2.

Finance s. fém. conclusion, payement, amende. Chez Comines, ce mot conserve encore toutes ces significations, qu'il avait dans la langue d'oïl. — Ex. Ces deux ici avoient fait paix finale, n'y avoit pas quinze jours, et juré si solemnellement, de loyaument l'entretenir: toutefois la finance ne s'y pouvoit trouver par nulle voye. II, 12. — III, 5. III, 7. IV, 8.

Finer v. a. et n. finir; et plus tard, venir à bout de qqch, obtenir, trouver. Ce verbe, que M. Scheler dérive du verbe *finare*, qui se retrouve dans la basse latinité, s'emploie souvent dans Comines, surtout dans le sens de *trouver;* signification qui n'est pas indiquée dans les glossaires de la langue d'oïl. Aujourd'hui, il a disparu de la

langue. — Ex. Ainsi tout le Rhin seroit sien jusques en Hollande, où il fine. IV. — Il aymoit mieux les estrangers que ses subjets, dont il pouvoit finer assez, et de bons. V, 1. — II, 11. V, 11. VII, 18.

Flageoler v. n. chuchoter, babiller. Les dictionnaires de la langue moderne ne donnent pas cette signification. — Ex. Mais servoient ces paroles, et servent à ceux qui sont en authorité et crédit, sans en rien l'avoir mérité, et n'ont accoustumé que de flageoler et fleureter en l'oreille, et parler de choses de peu de valeur. V, 19.

Fleureter v. n. dire des fleurettes. Il paraît que ce verbe a été très-peu usité, puisqu'il ne se trouve pas dans les dictionnaires. Voyez l'exemple ci-dessus.

Flotte s. fém. foule. Aujourd'hui, ce mot n'est plus employé en ce sens, qui en est le sens primitif. — Ex. En passant par le village, trouva une flotte de gens à pied qui fuyoient. I, 4.

Fois (à une) loc. adv. à la fois. — Ex. Si ledit duc eust eu guerre avec les deux royaumes à une fois, il estoit destruict. III, 6.

Forger v. a. Dans les deux passages suivants, cette ancienne forme du verbe moderne *forcer* est encore employée: "Et forgerent aucuns Suisses qui venoient s'offrir à combattre, et n'alleguoient aucune raison." VIII, 17. — Se trouva un cordelier forgé, ou de luy-mesme prit debat audit frere Hieronyme, l'appellant heretique et abuseur du peuple, de dire qu'il eut revelation ne chose semblable. VIII, 26.

Fort (au) loc. adv. en effet, en vérité. Cette locution, qui n'est pas citée dans les dictionnaires, s'emploie assez souvent chez Comines, surtout au commencement des phrases. — Ex. Au fort il falloit que Dieu monstrât que toutes ces choses passoient le sens et la connoissance des hommes. VII, 13. — V, 18. VI, 13.

Fortraire v. a. enlever, suborner. De ce verbe, il ne reste plus dans la langue moderne que le participe passé, qui est employé comme un terme de manége, synonyme de *surmené*. — Ex. Chascun jour se menoit de petits marchez, pour fortraire gens l'un à l'autre. I, 9. — VIII, 2.

Foulé part. passé du verbe *fouler*. Excédé (?). — Des significations, données par les dictionnaires, aucune ne nous a paru convenir dans l'exemple suivant: "En somme, ses amis estoient si las et si foulez pour l'avoir attendu, que le Pape avoit appointé, et les barons du royaume aussi." VII, 1.

Frayer v. a. dépenser. Cet ancien verbe, qui dérive du substantif *frait* (= frais), s'est conservè dans le verbe composé *défrayer*. — Ex. Ceux de Cologne, qui estoient quatre lieuës plus haut sur le Rhin, frayerent chacun mois cent mille florins d'or. IV, 2.

Fuir (s'en) v. réfl. Il est à remarquer que, de même que dans la langue d'oïl, *en* est, chez Comines, quelquefois séparé de *fuir;* usage qu'on retrouve encore chez les auteurs du dix-septième siècle. — Ex. Et croy veritablement, à ce que j'en ay sceu, que si n'eust esté lui seul, tout s'en fust fuy. I, 4. — I, 5. I, 4.

G.

Galée s. fém. galère. Depuis le seizième siècle, ce mot n'est plus d'usage. — Ex. Et furent prests jusques à quatorze navires genevois, plusieurs galées et galions. VII, 5. — VII, 1.

Gaudir v. n. se moquer. Aujourd'hui, ce verbe est vieux et ne s'emploie que pronominalement. — Ex. Et le dit en gaudissant, car ainsi estoit-il accoustumé de parler. I, 3.

Gehenner v. a. mettre à la gêne. Aujourd'hui, le verbe *gêner* n'est plus employé en ce sens. Comines écrit aussi *gesner*. — Ex. Par avant ladite sentence, ils les avoient fort gehennez, sans nul ordre de justice. V, 17. — D'entrée le gesnerent à merveilles. VIII, 26.

Genoüil s. m. Ancienne forme du mot *genou*. — Ex. Le comte de Charolois, le genoüil en terre, sus un carreau de veloux, parla à son pere premier. I, 1.

Gloire s. fém. "Et ainsi comme dit est, l'an 1493, commença à faire sentir à ce jeune roy Charles VIII, de vingt-deux ans, des fumées et gloires d'Italie." VII, 3. — Dans ce passage, les deux mots *fumées* et *gloires* nous paraissent à peu près synonymes de *prestiges*.

Gouffre s. m. golfe. En ce sens, il a fait place, dans la langue moderne, au mot *golfe*, dont il n'est qu'une transposition. — Ex. Et commanderent qu'aucun navire ne passast la nuict entre les deux chasteaux qui font l'entrée du gouffre de Venise. VII, 17. — VII, 2. VII, 5.

Grip s. m. espèce de navire, corsaire (?). Il est probable que ce mot, duquel les dictionnaires ne donnent aucun renseignement, se rapporte, de même que le verbe *gripper* au gothique *greipan* (Voyez Burg. III, 193). — Ex. Car ils ne se doutoient que de petits navires, comme grips, dont il y en avoit plusieurs au port d'Albanie. VII, 17.

Grossement adv. grossièrement, sommairement. Cet adverbe n'est plus d'usage. — Ex. Seulement vous diray grossement ce que j'ay veu et sceu, et ouy dire aux princes que je vous nomme. III, 4.

Gueres adv. (Voyez p. 38). Quant à l'adverbe *naguère*, Comines

le considère encore comme une locution adverbiale qu'il écrit tantôt en trois mots, tantôt en deux. — Ex. Pour ce, dit-il que quand j'envoyai mes ambassadeurs à l'Isle, n'a gueres, devers mon oncle vostre pere etc. I, 12. — Ledit duc de Normandie devoit avoir soixante mille livres de rente, et renoncer au partage de Normandie, qui n'agueres luy avoit esté baillé. II, 5. — V, 9.

H.

Habileté s. fém. artifice. Ce sens n'est pas indiqué dans les dictionnaires. — Ex. De ces secretes habiletez ou tromperies, qui se sont faites en nos contrées de deça, n'entendrez vous plus veritablement de nulle autre personne. III, 5. — II, 15. III, 1. III, 4.

Hardement s. m. hardiesse, courage. Ce mot appartient à l'ancienne langue. — Ex. Il avoit assez hardement, pour entreprendre toutes choses. III. 3.

Heriter v. n. Dans le passage suivant, le complément de ce verbe est précéde de la préposition *à;* usage que l'on retrouve dans la langue d'oïl: "Et ne fais nul doute qu'avec grand et sage conseil, et encores aidant la grace de Dieu, fut faite cette loy et ordonnance en France, que les filles n'heriteroient point audit royaume." VI, 3.

Heur s. m, chance, bonne fortune. Aujourd'hui, ce substantif ne s'emploie plus, selon l'Ac., que dans une locution où il a le sens de *bonheur.* — Ex. Ainsi voilà desja un des heurs de l'adversité et un grand homme mué. V, 2. — III, 12. VI, 6.

Heure s. fém. Chez Comines, nous avons trouvé les locutions *d'heure* et *à heure* qui ont, toutes les deux, le sens de *à temps.* — Ex. Si le Roy y eut envoyé d'heure, il eust pris le chasteau, car le peuple de la ville tenoit pour luy. VIII, 1. — Qui les eut fournis de sommes d'argent à heure, dont on a despendu six fois le double, jamais n'eussent perdu le royaume. VIII, 20.

Hobin s. m. petit cheval écossais qui va l'amble. Ce mot s'écrit aujourd'hui *aubin* et s'emploie comme terme de manége. — Ex. Elle chevauchoit un hobin ardant, il la fit cheoir. VI, 7.

Hors (en) loc. adv. en dehors (?). A juger des exemples cités par M. Littré, cette locution s'emploie souvent chez les auteurs des quinzième et seizième siècles; aujourd'hui, elle n'est plus d'usage. — Ex. Il leur sembloit que des montagnes en hors on eut pû fuir vers Pise et en ces places des Florentins. VIII, 7.

Huisset s. m. petite porte. Ce substantif, qui est le diminutif du

mot *huis*, ne s'est pas conservé dans la langue moderne. — Ex. Au milieu de ladite barriere y avoit un petit huisset qui fermoit des deux costez. IV, 9.

Humblet s. m. homme vil. Diminutif du mot *humble*. Ce mot n'est cité que dans le Compl., où il est indiqué qu'il a été employé par Comines. — Ex. Et va tousjours quelque humblet, qui a quelque marché à part. I, 16.

Hurque s. navire marchand. Il est probable que ce mot, qui ne se trouve pas dans les dictionnaires, est un terme étranger, puisque Comines en donne la traduction lui-même. — Ex. Et y avoit quelques navires qui le suivoient, menant vivres, et deux hurques de Hollande, navires marchands. III, 5. — III, 15.

Huis s. m. porte. Aujourd'hui, ce mot n'est plus guère usité que dans le style de palais. — Ex. Le nombre des Bourguignons estoit le plus grand, et gaignerent une maison, et prindrent deux ou trois huys, et s'en servirent de pavois. I, 3.

I.

Illec adv. (Voyez p. 15).

Imaginer v. a. Dans le passage suivant, qui est aussi cité par M. Littré, nous avons en vain cherché à fixer le sens de ce mot: "Dés qu'il fut assis à table, et un peu imaginé (= grimacé?), comme vous savez qu'il faisoit, qui estoit bien estrange à ceux qui ne le connoissoient." IV, 7.

Imprestance s. fém. prêt (?). Ce mot ne se trouve pas dans les dictionnaires. — Ex. Cedit comte de Campobache, dés lors qu'il alla faire ses gens en Italie, receut dudit duc quarante mille ducats d'imprestance, pour mettre sus sa compagnie. IV, 13. — V, 6.

Increable adj. Ancienne forme du mot *incroyable*. — Ex. Les gens dudit duc en faisant la guerre tant pour cette cause, que autres que pouvez assez avoir entendues, disoient paroles vilaines et increables du Roy. III, 9.

Ire s. fém. colère. Selon l'Ac. ce mot n'est plus usité que dans la poésie familière. — Ex. Je n'ay veu nulle occaison pourquoy plus tost il peust avoir encouru l'ire de Dieu. V, 9.

Iré part. passé de l'ancien verbe *irer* (= irriter). — Ex. J'estois bien iré et marry. VIII, 19.

Irrecouvrable adj. qui ne peut être recouvré. Cet adjectif n'est pas usité dans la langue actuelle. — Ex. Tant de grosses villes qu'elle avoit perduës, qui luy estoient irrecouvrables par force, etc. V, 17.

J.

Ja adv. (Voyez p. 15).

Joindre v. n. consentir, atteindre. Les dictionnaires ne donnent pas ces deux significations. Lorsque le verbe *joindre* est employé en ces sens, Comines le fait toujours suivre par la préposition *à*. — Ex. Toutesfois elle estoit trés-sage, et vraye soeur du Roy nostre maistre. et ne joignoit point franchement à se separer dudit duc ne de son amitié. V, 2, — III, 3. — Et disoient aussi que le duc de Calabre avoit envoyé homme exprés à Venise pour empoisonner les cisternes, au moins celles où ils pourroient joindre, car plusieurs sont fermés à clef. VII, 5.

Jus adv. (Voyez p. 15).

L.

Laisser (se) v. réfl. cesser (Voyez Compl.). — Ex. Et davantage, les gens ne sont pas tous d'une complexion; par quoy, par la mauvaistié d'un ou de deux, ne se doit laisser à faire plaisir à plusieurs, quand on en a le temps et opportunité. II, 3.

Leans adv. (Voyez p. 15).

Lors adv. alors. L'emploi de cet adverbe ne s'est conservé, dans la langue actuelle, que dans quelques locutions. — Ex. Ledit grand seneschal, usant de volonté, dit lors à quelqu'un de ses privez. I, 3. — I, 4. II, 4.

Los s. m. louange. Ce mot a vieilli. — Ex. Et tant osay-je bien dire de luy à son loz, etc. Prologue. — V, 19.

Loy s. fém. permission, liberté. Cette signification est citée dans le Compl. comme appartenant à l'ancienne langue. — Ex. C'est grande richesse à un prince d'avoir un sage homme en sa compagnie, et bien seur pour luy, et le croire, et que cestuy-là ait loy de luy dire verité. III, 5. — III, 8.

Loyaument adv. Ancienne forme de l'adverbe *loyalement*. — Ex. Ces deux ici avoient fait paix finale, n'y avoit pas quinze jours, et juré si solemnellement, de loyaument l'entretenir. II, 12. — VI 2. VIII, 20.

M.

Maisné adj. cadet. Cet adjectif, qui n'est plus usitè, est composé de *mains*, ancienne forme de *moins*, et de *né*. — Ex. Lequel fut fils du roy Jehan, et frere maisné du roy Charles le quint. VIII, 11.

Maisonnement s. m. amas de maisons. Nous n'avons trouvé ce mot que dans le Compl., où l'exemple suivant est cité: "Et fus

bien esmerveillé de voir l'assiete de cette cité, et de voir tant de clochers et de monasteres, et si grand maisonnement, et tout en l'eau. VII, 18.

Maisonner v. a. garnir de maisons. Ce verbe ne s'est pas conservé dans la langue moderne. — Ex. Et est la plus belle ruë que je croy qui soit en tout le monde, et la mieux maisonnée, et va le long de ladite ville. VII, 18.

Maistrise s. fém. domination. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas cette signification, qui cependant se trouve dans le Dic. de M. Littré sans qu'elle y soit indiquée comme ayant vieilli. — Ex. Combien que ja il eust commis des gens de sa maison pour garder ladite eglise, si n'en pouvoit-il avoir la maistrise. II, 13. — V, 17. V, 19.

Mal adj. mauvais. Selon l'Ac. ce mot ne s'emploie plus adjectivement que dans les locutions: *Bon gré*, *mal gré; Bon an*, *mal an.* — Ex. Voicy la premiere male adventure et fortune que ce duc avoit jamais euë en toute sa vie. V, 1. — VII. 17.

Malefortune s. fém. mauvaise fortune. Ce mot n'est plus d'usage. — Ex. Mais ils ne sceurent fuyr à leur malefortune: comme il advient à plusieurs autres. V, 17. — V, 19. VI. 6.

Malement ad. mal. Ce mot a vieilli. — Toutesfois durant le debat du long de ce fauxbourg, gaignerent ceux qui estoient saillis, aucuns chariots, et s'en taudirent là, où reposerent assez malement. II, 11.

Marchand adj. Il nous a été impossible de fixer le sens de ce mot dans l'exemple suivant, qui est aussi cité dans le Dic. de M. Littré: "Et conclud la tréve pour neuf ans marchande, revenant chacun au sien." IV, 11.

Marchandise s. fém. convention, négociation secrète. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas ce sens. — Ex. Toute cette année que dura cette tréve, s'entrenoit cette marchandise. III, 11. — I, 8. I, 13. I, 16.

Mat adj. las, abattu. Aujourd'hui, cette acception primordiale du mot *mat* n'est plus usitée. — Ex. Ja estoient paravant l'assaut ces Liegeois fort las et mats. II, 13.

Maugré prép. Cette ancienne forme du mot *malgré* est encore usitée dans les patois. — Ex. Depuis son trespas, vingt mois, maugré moy, tenu prisonnier en son palais. I, 8.

Mauvaistié s. fém. méchanceté. Ce mot appartient à l'ancienne langue. — Ex. Je ne sçay si Dieu l'avoit ainsi permis pour leur grande mauvaistié. II. 1. — II, 3. III, 4. III, 8.

Mecaniquement adv. d'une manière misérable. Cette ancienne

significaton ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. Mais bien nous oyons dire qu'ils ont guerres et divisions comme nous, et encores plus mecaniquement. V, 18.

Mecontenter (se) v. réfl. être mécontent. L'Ac. ne donne pas la forme réfléchie de ce verbe, laquelle cependant se retrouve encore dans Corneille. — Ex. Toutesfois il ne luy estoit point agréable, et se mescontentoit d'eux, parce que dés lors ils ne demeuroient en son service. V, 15.

Meilleur (du), le dessus. Il nous semble qu'il faut ainsi traduire cette expression dans les deux passages suivants: "Aucuns d'eux eurent envie de nous assaillir: et mon advis est qu'ils en eussent eu du meilleur." II, 1. (M. Littré, qui cite ce passage donne la traduction: qu'ils nous auraient battus). — Toutesfois il faisoit semer en son ost, tout le contraire, et que les siens avoient eu du meilleur. III, 3.

Mescheoir v. imp. arriver malheur. L'Ac. ne donne pas ce mot; cependant, M. Littré dit que les formes: *il méchoit*, *il mécherra* sont encore usitées quelquefois. — Ex. Quand il meschet à une grande cité, on ne dit pas ainsi. V, 19. — II, 2. III, 12.

Mesmement adv. (Voyez p. 15.).

Mesprendre v. n. commettre une faute, un délit. Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie plus que pronominalement dans le sens de *se tromper*. — Ex. Celuy, qui s'estimeroit jusques là, mesprendroit envers Dieu, s'il estoit homme qui eust raison naturelle. I, 3. — V, 15. V, 19.

Mettre sus, lever. (Voyez Burg. II, 178.) Cette locution est de l'ancienne langue. — Ex. Toutesfois l'occasion de la venue dudit duc de Bourbon, estoit pour gaigner et conduire ledit duc de Bourgogne de consentir mettre sus une armée en son païs I, 2. — III, 1. — Observez l'emploi de *mettre à* dans les deux passages suivants, où il paraît synonyme de *tarder:* "Cependant que ledit duc mit à venir, quelqu'un de ceux de dedans s'avisa et apporta des fagots allumez etc." III, 10. — Aprés cette grande honte qu'il se fit, il ne mit gueres à recevoir du dommage. IV, 13.

Mieux adv. plus, plutôt. — Ex. Le reste estoit si maigre qu'ils sembloient mieux morts que vifs. VIII, 17. — I, 4. VIII, 21.

Mins s. m. pl. Le sens de ce mot nous est inconnu. — Ex. Par de hors y avoit bien trois lieuës, tant y a de barricaves et de mauvais mins, aussi c'estoit au fin coeur d'hyver. II, 11.

Mot (dire le). Locution qui paraît signifier *céder*, *se rendre*. — Ex. Il feit de grandes diligences pour achever cette entreprise d'Al-

lemagne: qui estoit, s'il eust pris Nuz, la garnir bien, et une autre place ou deux, au dessus de Cologne: parquoy ladite cité de Cologne diroit le mot. IV, 1. — II, 4.

Moulin à fer s. comp. m. forge. — Ex. Et fit brusler toutes maisons, et rompre tous les moulins à fer qui estoient au païs, qui est la plus grande façon de vivre qu'ils ayent. II, 14.

Moult adv. beaucoup. Ce mot n'est plus usité. — Ex. Car la haine avoit esté moult grande et longue etre ledit seigneur et elle. V, 4. — VIII, 14.

Mouvetez s. fém. pl. motifs. De ce mot, nous n'avons trouvé qu'un exemple, encore tous les manuscrits ne le donnent pas. (Voyez éd Petitot I. p. 361.) — Ex. C'est un des accomplissements des oeuvres que Dieu a commencées aucunes fois par petites mouvetez et occasions. I, 3.

Mouvoir v. n. venir, prendre naissance. (Voyez Burg. III, 257.) Aujourd'hui, ce verbe ne s'emploie plus neutralement. — Ex. Vous devez avoir entendu au long, dont mouvoit cette guerre. III, 3.

Moyen (par) loc. adv. avec modération. — Ex. Toutesfois les suspicions se doivent prendre par moyen; car l'estre trop, n'est pas bon. III, 5.

Moyennant que loc. conj. à condition que. Cette locution se retrouve encore dans La Fontaine. — Ex. Moyennant qu'il eust la grace de son pere, il se pourroit bien passer de tous autres bienfaicts. I, 1.

Moyenneur s. m. médiateur. Ce mot n'est plus d'usage. — Ex. Et vouloit tousjours le comte de Sainct-Paul, connestable de France, estre moyenneur de ce mariage. III, 8.

Muer v. a. changer. Chez Comines encore, ce verbe s'emploie bien souvent pour *changer*. — Ex. A tous les autres poincts respondit le Roy ne vouloir rien y muer, mais confirmer tout ce qui avoit esté juré à Peronne. II, 14. — I, 3. II, 2. IV, 13.

Musaicq. Ancienne forme du mot *mosaïque*. — Ex. La chapelle Sainct-Marc, qui est la plus belle et riche chapelle du monde,..., toute faite de musaicq. VII, 18.

N.

Nave s. fém. nef, navire. A côté de la forme *nef*, les écrivains des quinzième et seizième siècles ont aussi employé cette forme, qui ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. Le lendemain, y arriva le duc Louis d'Orléans, avec quelques naves et bon nombre de galées. VII, 6. — VII, 18.

Navire s. Chez Comines, ce substantif est des deux genres; ce n'est qu'après le dix-septième siècle qu'il est toujours masculin. — Ex. Ledit Roy n'avoit ny croix ny pille: et donna une robbe fourrée de belles martres, au maistre de la navire. III, 5. — Leurs navires estoient sans cesse avec ceux de la ligue. VIII, 23.

Negrin s. m. nègre(?) Les dictionnaires ne donnent pas ce mot, lequel, du reste, ne se trouve pas dans tous les manuscrits. — Ex. Et toute sa garde, qui estoient quelques trois cens chevaux de Maures de Grenade, dont il y en avoit plusieurs negrins. II, 8.

Nommer v. a. dicter. En ce sens, il ne s'emploie plus dans la langue moderne. — Ex. Le Roy nomma une lettre audit connestable. IV, 11.

Nourriture s. fém. éducation. En ce sens, il s'emploie encore dans le proverbe: *Nourriture passe nature.* — Ex. Et s'il n'eust eu la nourriture autre que les seigneurs que j'ay veu nourrir en ce royaume, je ne croy pas que jamais se fust ressours. I, 10.

Nouveau (de) loc. adv. nouvellement. Ce sens n'est pas donné des dictionnaires. — Ex. Je vis une femme morte, et son enfant, dont elle estoit accouchée de nouveau. II, 14.

Nouvelle (il est) loc. il est question. Cette locution ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. Ainsi il ne fut plus nouvelle que de trouver cet homme. VI, 3. — IV, 9.

O.

Obseque s. m. Chez Comines, ce substantif est encore masculin; dans la langue moderne, il est du genre féminin et ne s'emploie qu'au pluriel. — Ex. En cette saison mourut son pere, auquel il fit trés-grand et solennel obseque à Bruges. II, 1.

Occasion s. fém. prétexte. En ce sens, il est employé dans la langue d'oïl. — Ex. Et prit le duc son occasion sur cela des feux qu'il mettoit, et qu'il avoit mis en cette saison. III, 11.

Oeuvre s. Chez Comines, ce substantif s'emploie indifférement comme masculin et comme féminin. — Ex. Et par cette conclusion se peut voir que ceux qui avoient conduit ce grand oeuvre ne l'avoient point fait d'eux, mais fut vraye oeuvre de Dieu comme chacun le vit. VII, 17. — V, 7. V, 9.

Offenser v. n. pécher. Dans l'exemple suivant, ce verbe s'emploie neutralement; usage duquel nous n'avons trouvé aucun exemple chez les écrivains postérieurs à Comines: "Aussi bien il y a des peuples

qui offensent contre leur seigneur, et ne luy obeyssent pas, ny ne le secourent en ses necessitez." V, 19.

Oncques adv. (Voyez p. 16.).

Opposite adj. opposé. Ce mot qui, selon M. Littré, est un latinisme fait au quatorzième siècle, ne s'emploie plus que substantivement. — Ex. C'est miserable vie que la nostre, de tant prendre de peine et de travail pour s'abreger la vie, en disant et escrivant tant de choses, presque opposites à leurs pensées. IV, 6. — V, 18. VI, 3.

Ord adj. sale, déshonnête. Aujourd'hui, ce mot, qui dérive du mot latin *horridus*, n'est plus d'usage. — Ex. Les gens dudit duc disoient que ces Allemands estoient ords, et qu'ils jettoient leurs housseaux sur ses licts si richement parez. II, 8. — Et commença exploit de guerre ord et mauvais, et dont il n'avoit jamais usé. III, 9. — V, 19.

Ordonner v. a. commander. Contrairement à l'usage de la langue moderne, il s'emploie en ce sens comme verbe personnel dans la voix passive. — Ex. Plusieurs bons chevaliers et escuyers furent ordonnez à demeurer à pied. I, 3. — I, 9. VIII, 17.

Orfaverisé part. passé du vieux vieux verbe *orfaveriser*. Travaillé en or, ciselé(?). — Ex. Et estoient tous archiers d'ordonnance, orfaverisez (= l'armure ciselée?), et bien en point. I, 3.

Ost s. m. armée. Ce mot, qui dérive du substantif latin *hostis*, s'est conservé jusqu'à nos jours dans le proverbe suivant: "Si l'ost savait ce que fait l'ost, l'ost battrait l'ost." Comines, qui l'emploie bien souvent, écrit aussi *host*. — Ex. Incontinent donc fit sçavoir à mondit seigneur de Charolois, qui estoit à son ost, qu'il vouloit parler à luy, et luy nomma l'heure qu'il se rendroit aux champs, auprés dudit host, estant prés Conflans. I, 13. — I, 2. I, 13.

Ostager adj. donné en otage. Ce mot, qui appartient à l'ancienne langue, s'est aussi employé substantivement. — Ex. Mais il dura peu aprés cette cruelle opinion, qu'il avoit donnée contre les Liegeois ostagers, dont avez ouy parler cy-dessus. II, 2.

Où adv. (Voyez p. 36).

P.

Pane s. fém. peau. Ce mot signifie aujourd'hui une sorte d'étoffe veloutée. — Ex. Ledit seigneur du Lude m'a dit que par ce temps il y avoit gagné vingt mille escus et deux panes de martres. V, 15.

Paour. Ancienne forme du mot *peur*. Il est à remarquer que, dans

l'édition Petitot, la forme moderne est la plus usitée. — Ex. Cecy sera l'information, et leurs grands cris, paour plaintes et piteuses larmes les presenteront devant nostre Seigneur. V, 19.

Par prép. Déjà plus haut, (Voyez p. 19), nous avons indiqué que, dans quelques locutions, les deux prépositions *par* et *pour* se sont succédé l'une à l'autre. Il est de plus à remarquer que, chez Comines, on retrouve encore les locutions suivantes, qui sont formées à l'aide de la préposition *par:*

par ainsi, ainsi. — Ex. Et par ainsi n'estoit point sans peine en cette maison de Bourgogne. VI, 13. — VI, 6.

par aprés, dans la suite. — Ex. Aussi lesdits princes s'en mettent aucunesfois en si grande gloire et en si grand orgueil, qu'il leur en meschet par aprés. II, 2.

parce, ainsi. — Ex. Et parce n'ont-ils nulles questions civiles en la cité, qui est la plus grande prudence que je leur voye. VII, 18.

Par (de) loc. prép. du côté de. Aujourd'hui, cette locution ne s'emploie guère que dans la formule *De par le roi.* — Ex. Et y estoit le comte de Ligny, cousin germain du Roy de par mere. VII, 12.

Paravant prép. et adv. (Voyez pp. 16 et 18).

Par dessus loc. prép. contre, malgré. Dans le Compl. cette signification est indiquée comme appartenant au vieux langage. — Ex. Car tout ainsi que par dessus le sauf-conduit et feableté, qu'avoit en luy ledit connestable, il le livra pour estre mis à mort; tout ainsi par le plus feable de son armée fut-il trahy. V, 6.

Pareil adj. Chez Comines, cet adjectif prend la préposition *de.* — Il avoit accoustumé de long-temps, d'en avoir quelqu'un qui s'habilloit pareil de luy souvent. IV, 10. — VIII, 13.

Parlement s. m. pourparler. Ce sens propre et primitif est aujourd'hui inusité. — Ex. Il prit un parlement avec le duc de Bretagne, qui tenoit une partie des places de la basse Normandie, esperant de luy faire abandonner son frere de tous poincts. I, 15. — II, 10. IV, 9.

Parmi prép. au milieu de, à travers, dans. Cette préposition, aujourd'hui usitée dans un sens fort restreint, prend encore chez Comines plusieurs significations et s'emploie bien souvent. — Ex. Il ne se retourna qu'un homme à pied, qui luy donna d'un vouge parmi l'estomach. I, 4. — Et si prenoit un escu pour chacune pipe de vin qui passoit parmi ses limites. III, 11. — I, 7. VI, 8. VI, 12.

Parquoy conj. (Voyez p. 19).

Part s. fém. parti. Les dictionnaires de la langue moderne ne donnent pas cette signification dans laquelle ce mot a été employé encore par Montaigne. Il est aussi à remarquer que Comines paraît le regarder comme exactement synonyme de *côté*. — Ex. Ladite dame eut mieux fait beaucoup de faire office de juge, ou de médiateur entre les parties, que de dire: Je soustiendray cette part, comme il apparut. VI, 13. — Le pont fust dressé jusques à l'autre part de la riviere. I, 6. — VIII, 13.

Partement s. m. départ. Ce mot n'est plus usité. — Ex. Un peu avant son partement avoit mis en deliberation s'il feroit mourir ses ostages, ou ce qu'il en feroit. II, 2. — I, 2. II, 5. III, 8.

Partir (se) v. réfl. Dans le sens de *partir*, ce verbe s'employait, dans le principe, pronominalement; usage que l'on retrouve encore dans Comines, mais qui s'est aboli dans la suite. — Ex. Et demeuray en la ville environ un mois depuis, aussi bien traité que devant; et puis m'en partis. VII, 20. I, 3. I, 6.

Partisane. Féminin de *partisan*. L'Ac. ne donne pas ce mot, qui, dans le Dic. de Trév. est regardé comme un terme nouveau dont l'usage n'est pas encore établi. — Ex. Cette sage et belle dame qui estoit morte en l'age de vingt et neuf ans, grande partisane des Français. VIII, 16.

Patroniser v. a. conduire en qualité de patron. Les dictionnaires de la langue moderne ne donnent pas ce mot. — Ex. Une grosse galeace qui estoit mienne, que patronisoit un appellé messire Albert Mely. VII, 6.

Pendeau s. m. pente(?) bandeau(?). Ce mot ne se trouve pas dans les dictionnaires. — Ex. Et pouvoient estre quarante barques, qui toutes avoient pendeaux aux armes de leurs maistres. VII, 20.

Pendre v. n. pencher. Ce sens, qui est primitif, comme on peut le voir du substantif dérivé *pente*, n'est plus usité. — Ex. Et se logea en un costeau pendant devers ladite riviere. I, 6.

Pensement s. m. pensée. Ce mot a vieilli. — Ex. Et trouverent encore ces batailles au lieu où ils les avoient laissées: qui leur donna nouveau pensement. I, 11.

Penser v. a. A l'époque de Comines, on ne faisait pas encore distinction entre *penser* et *panser*. — Ex. Et estoit un archier du corps dudit seigneur, fort renommé, appellé Savarot, qui fust pensé et guery. I, 4. — V, 19. VI, 7.

Personne s. fém. corps. Aujourd'hui, ce mot n'est plus employé en ce sens que lorsqu'il est précédé d'un adjectif possessif. — Ex. Je croy que jamais nul homme peust porter plus de travail que luy, en tous endroits où il faut exerciter la personne. I, 4.

Petit adv. (Voyez p. 38.).

Pieça adv. (Voyez p. 16.).

Piece s. fém. espace de temps. Dans l'ancienne langue, ce sens était souvent usité; aujourd'hui, il a vieilli. — Ex. Et depuis que ledit comte de Charolois eut esté une piece duc de Bourgogne etc. I, 12. — III, 3.

Pleurs s. fém. pl. larmes. M. Littré fait observer que c'est à tort que Regnier a fait ce mot du féminin; cependant, l'exemple suivant prouve que Comines l'a aussi regardé comme féminin. — Ex. Et venoient lesdits Pisans à grandes pleurs devers le Roy. VIII, 4.

Plus (les) loc. pron. la plupart. Cet emploi de *plus* appartient à l'ancienne langue. — Ex. Aucuns en eschaperent, et les plus se perdirent. I, 4.

Pour autant que, pourtant que loc. conj. (Voyez p. 42.).

Pourchas s. m. soin, travail. Ce mot, qui est formé du verbe *pourchasser*, n'est plus d'usage aujourd'hui. — Ex. Et se fit ladite alliance par la conduite du Roy, et à son pourchas, et à ses dépens. V, 1.

Pourmener v. a. et réfl. Ancienne forme du verbe *promener*. — Ex. En effet longtemps se pourmena le Roy au milieu de ces deux comtes. I, 12. — I, 5. II, 10.

Pourparler v. a. délibérer, comploter. De ce verbe, il ne reste dans la langue moderne que l'infinitif qui s'emploie substantivement. — Ex. Des deux costez fust accordé et deliberé . . . qu'après qu'ils se servoient veus, et juré les traitez pourparlez, que le roy d'Angleterre s'en retourneroit en son pays. IV, 8.

Pourpoint (en), dépouillé. Cette locution n'est pas d'usage dans la langue moderne. — Ex. Le chasteau tint deux ou trois jours, et puis s'en allerent tous en pourpoint. III, 3.

Pré s. m. "Cependant sourdit grand differend entre ledit seigneur Ludovic et Robert de Sainct-Severin, . . ., et demeura le pré au seigneur Ludovic." Dans ce passage *le pré* est synonyme de *le dessus*, *l'avantage*.

Preceder v. a. l'emporter. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas ce sens. — Ex. Encore fait Dieu grand'grace à un prince quand il sçait le bien et le mal, et par especial quand le bien precede, comme au Roy nostre maistre dessusdits. I, 10.

Premier n. de nombre (Voyez p. 23.).

Presse s. fém. instances. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas cette signification. — Ex. L'une que tout son royaume le desiroit, comme ils ont accoustumé le temps passé, et la presse que leur en faisoit le duc de Bourgogne. IV, 11.

Prier v. a. Le plus souvent, le complément de ce verbe prend, chez Comines, la préposition *à*, mais on y retrouve aussi la construction moderne. — Ex. Il vouloit prier audit duc son maistre, de par luy, qu'il se voulust declarer en sa faveur contre le Roy. III, 3. — II, 5. VI, 11. — On le priat de ne mener nulle pratique sur Calais. VI, 12. — V, 13. V, 2.

Prime-face (de) loc. adv. de prime abord. Cette locution a vieilli; Comines l'emploie souvent. — Ex. De prime-face luy fut dit que tout estoit déconfit. II, 11. — III, 5.

Privément adv. familièrement. Ce mot a vieilli. — Ex. Parla à moy privément. IV, 10.

Prochain adj. proche. Selon M. Littré, *prochain* s'emploie encore aujourd'hui, dans le bas langage, pour *proche*. — Ex. Jamais en luy n'y avoit grace ne misericorde, comme m'ont conté ses prochains parens et amis. VII, 13. — VIII, 12.

Propre adj. Burguy (I, 180.) fait observer que, dans la langue d'oïl, on employait quelquefois *propre* au lieu de *même*. Dans l'exemple suivant, tous les deux mots sont employés pour marquer fortement la personne dont il est question: "Il estoit bien logé en un village fortifié, . . ., (comme luy mesme propre m'a conté) dont bien luy prit." III, 5.

Puis prép. (Voyez p. 18).

Q.

Quand et quand loc. adv. en même temps. Cette locution n'est plus du beau langage. — Ex. Comme il se trouva grand et roi couronné, d'entrée ne pensa qu'aux vengeances, mais tost luy en vint le dommage, et quand et quand la repentance. I, 10. — VI, 5.

Quant et ou quand et loc. prép. avec. Cette locution ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. Il emmena quant et luy le confesseur du duc de Guyenne. III, 11. — IV, 2. VII, 4.

Quantes adj. fém. pl. combien. Cette forme de l'ancien adjectif *quant* n'est plus usitée que dans quelques locutions familières. — Ex. Et luy demanday quantes batailles le roy d'Angleterre avoit gaignées. IV, 1. — II, 7. V, 1.

Quelquesfois adv. De même que l'on dit encore *à plusieurs fois*, de même Comines, dans l'exemple suivant, a fait précéder *quelquefois* par la préposition *à*: "Et tous à quelquesfois la sont venus requerir, comme l'avez veu par experience du Roy nostre maistre." VI, 9.

Quereler v. a. réclamer. Dans ce sens, il s'employait surtout dans l'ancienne coutume. — Ex. Le Roy luy restitua toutes ses terres, et toutes celles qu'il quereloit. V, 15.

Question s. fém. procès. Ce sens n'est pas usité dans la langue moderne. — Ex. La succéssion du prince d'Orange, son grand pere, et dont il avoit question contre messeigneurs de Chasteauguion. VI, 1.

Queuë s. fém. Dans les deux exemples suivants, ce mot est employé d'une manière qui n'est pas de la langue moderne: "Bien souvent falloit qu'ils revinssent sur queuë (= à la file?) jusques à notre charroy, en se retirant le pas, et aucunesfois le trot." I, 8. — En toutes façons, une bataille perduë a tousjours grande queuë (= bien des suites), et mauvaise pour le perdant. II, 2.

Quoy adj. Ancienne forme du mot *coi*. — Ex. Ce que ledit peuple ne voulut faire, mais se tint quoy. VI, 5.

R.

Radouber (se) v. réfl. se raccommoder. Ce verbe, qui, dans l'origine, est un terme de marine, fut plus tard employé dans plusieurs acceptions; cependant, Comines l'a employé, dans l'exemple suivant, dans un sens qui n'est pas indiqué dans les dictionnaires: "Ledit comte de Charolois se radouba, et rapaisa avec son pere, le mieux qu'il put." I, 2.

Raison s. fém. droit. Au pluriel, il s'emploie encore en ce sens dans le style de pratique. — Ex. Un prince de la maison de France qui pretendroit raison au royaume de Naples, ou un autre qui pretendit droict à la duché de Milan. VIII, 22.

Ramentevoir v. a. faire souvenir. Ce verbe, qui se conjugue sur *devoir*, n'est pas usité dans la langue actuelle. Selon M. Scheler, c'est un composé avec *re* de l'ancien verbe *amentevoir*, qui représente la phrase latine *ad mentem habere*. — Ex. Le comte de Charolois disoit, que de son vivant le Roy ne les devoit racheter: luy ramentevoit combien il estoit tenu à sa maison. I, 12.

Rang (de) loc. adv. de suite. Cette locution ne s'est pas conservée dans la langue moderne. — Ex. La nostre a eu trois fils de rang, et en quatre années. VII, 4. — I, 4.

Rapaiser (se) v. réfl. se réconcilier. Ce verbe, qui s'est aussi employé activement, n'est plus usité. — Ex. Ledit comte de Charolois se radouba, et rapaisa avec son pere, le mieux qu'il put. I, 2.

Rasibus de loc. prép. tout contre, tout prés. Selon l'Ac. cette

locution est aujourd'hui basse et populaire; Comines l'emploie bien souvent. M. Littré dérive le mot *rasibus* de l'adjectif *ras* avec une désinence latine. — Ex. Comme il passoit rasibus du chastel, veismes les archiers de la garde du Roy. I, 4. — II, 7. VIII, 13.

Rebouter v. a. repousser. Dans la langue moderne, ce verbe n'est employé que comme un terme technologique. — Ex. A la verité ils saillirent trois fois: mais tousjours furent reboutez. II, 2. — II, 10. II, 12.

Rechef (de) loc. adv. de nouveau. Dans Comines, les deux mots *de* et *rechef* s'écrivent encore séparément. — Ex. Et envoya avec luy de rechef le cardinal Ballue. II, 5.

Recueil s. m. accueil. Ce sens, qui était usité dans l'ancienne langue, se retrouve encore dans Comines, à côté de celui de *collection*. — Ex. Car les uns n'ont point d'esperance d'avoir recueil et seureté és pays voisins. IV, 11. — V, 3.

Regard s. m. raison, égard. Ce sens n'est pas indiqué dans les dictionnaires. — Ex. Le comte de Sainct-Paul . . ., et aucuns autres, desiroient plustost la guerre entre ces deux grands princes, que paix, pour deux regards. III, 1. — Sans avoir regard aux loüanges. V, 13.

Religion s. fém. maison religieuse. En ce sens, il n'est plus usité. — Ex. Et delibera s'en aller à Rome, et se mettre en une religion auprès. V, 7.

Remede s. m. moyen. Les dictionnaires ne donnent pas ce sens. — Ex. Nul ne vit ledit duc, mais bien l'enfant: j'y passay trois jours avant le Roy, mais il n'y eut remede de le voir. VII, 7. — VIII, 9.

Remparer v. a. élever des remparts. Ce verbe s'emploie encore aujourd'hui pronominalement. — Ex. Ce qu'ils avoient remparé aux portes estoit ja abattu. II, 13.

Rengier s. m. renne(?). — Ex. Les autres s'appellent rengiers, qui sont de corsage et de couleur de daim, sauf qu'elles ont les cornes beaucoup plus grandes. VI, 8.

Reprenable adj. qui peut être repris. Ce mot ne se trouve pas dans les dictionnaires. — Ex. Beaune, qui n'eut point esté reprenable sur eux, si une fois ils y eussent entré. VI, 4.

Repuë s. fém. étape(?). Ce substantif est formé du part. passé du verbe *repaître*. Le Compl. qui est le seul dictionnaire où nous avons trouvé ce mot, donne la signification *repus*, qui n'est pas bien éloignée de celle d'*étape*. — Ex. Ils avoient en haine plusieurs chanoines, qu'ils avoient pris ce jour: et à la premiere repuë, en tuerent cinq ou six. II, 7.

Reputer v. a. imputer. Ce sens n'est pas indiqué dans les dictionnaires. — Ex. Ce que je luy repute à loüange, de n'avoir usé d'autre vengeance. I, 8.

Requerir v. a. prier. Ce verbe, de même que *prier*, s'emploie chez Comines de deux manières: ou bien il prend la préposition *à* devant son complément; ou bien il a pour complément un régime direct, ainsi que dans la langue actuelle. — Ex. Outre requit au Roy consentir qu'audit traité se mit un article en faveur de monseigneur du Lau. II, 14. — III, 5. IV, 5. — Toutes les fois qu'il les en requereroit. V, 1. *Rem.* La forme *requereroit.*

Ressourdre v. a. relever (Voyez p. 14).

Revenir (se) v. réfl. retourner. Selon l'Ac. *s'en revenir* s'emploie encore familièrement. — Ex. Ils tenoient le duc de Bretagne pour prince manié par autre sens que par le sien: mais qu'il se revenoit toujours à la fin à ce qui luy estoit plus necessaire. III, 11. — VII, 11. VIII, 22.

Roole s. fém. Ancienne forme du mot *rôle.* — Ex. Si furent faites les bendes et les rooles de ceux qui devoient passer. I, 9.

S.

Saillie s. fém. sortie. De même que *saillir* s'emploie chez Comines pour *sortir*, de même *saillie* s'emploie pour *sortie.* — Ex. Or se voyans desesperez de secours, se delibererent de faire une grosse saillie. II, 12. — VIII, 13.

Saillir v. n. sortir. Il est à remarquer que, chez Comines, *saillir* se rencontre bien souvent, tandis que *sortir* est très-peu usité. Aujourd'hui, ces deux verbes ne sont plus synonymes. — Ex. Incontinent veismes saillir du bois le comte de Sainct-Paul. I, 4. — I, 8. I, 11.

Saisir v. a. Dans l'exemple suivant, ce verbe s'emploie passivement dans le sens de *être en possession de qqch;* sens qui est indiqué dans Burg. (III, 333). — Ex. Et luy devoit dire aussi comme ledit duc son maistre envoyeroit de notables ambassadeurs devers le Roy dés qu'il seroit saisi de ce qu'il demandoit. III, 9.

Sauveté s. fém. salut. Selon l'Ac. ce mot est vieux et ne s'emploie que dans deux phrases, où il est synonyme de *sûreté.* — Ex. Qui fut totalement la sauveté de ces deux grands princes: car ce delay donna espace à plusieurs gens de soy armer, et de saillir en la ruë. II, 12. — VIII, 13.

Sceu part. passé du verbe *sçavoir.* Connaissance. Aujourd'hui, *su*

ne s'emploie substantivement que dans la locution adverbiale, *Au vu et au su de tout le monde.* — Ex. Et delibera d'y donner ordre, en façon qu'on n'entreprendroit plus telles choses sans son sceu. VI, 6. — VI, 3. VII, 2.

Seigneurier v. a. dominer, gouverner. Ce verbe n'est plus usité. — Ex. A la verité il sembloit mieux pour secourir et seigneurier un monde, qu'un royaume. VI, 13.

Sejourner v. a. laisser en jachère, reposer. Les dictionnaires ne donnent pas ce sens. — Ex. Et ne sejournent jamais leurs terres. VII, 8.

Sellé, séellé, scellé s. m. acte signé et scellé. Part. passé du verbe *sceller.* — Ex. Monseigneur du Bouchage, et autres ambassadeurs, pressoient fort ledit duc de tenir son séellé. IV, 12. — III, 11. IV, 6.

Semblant (par) anc. loc. adv. selon l'apparence, évidemment. — Ex. Et sçais bien que moy, et autres, prismes garde comme ils disneroient, et de quel appetit, ceux qui estoient en cette table: mais à la verité un seul par semblant ne mangea la moitié de son saoul. V, 10.

Semondre v. a. inviter, avertir. (Voyez p. 13).

Senestre adj. gauche. Selon l'Ac. ce mot ne s'emploie plus que comme terme de blason. — Ex. A la main senestre estoit le seigneur de Ravastein. I, 3.

Sens s. m. L'emploi de ce mot dans l'exemple suivant est digne d'attention: "Et me semble que l'un des plus grands sens que puisse montrer un seigneur, c'est de s'accointer et approcher de luy gens vertueux et honnestes." II, 3.

Sentine s. fém. espèce de bateau, chaland. Cette signification n'est plus usitée. — Ex. En la riviere y avoit seulement une petite sentine, où il y avoit deux hommes. IV, 9.

Sentir v. a. apprendre, entendre. Les dictionnaires ne donnent pas ce sens. — Ex. Et desiroient bien sentir de moi que le Roy en disoit. VII, 10. — IV, 8. VI, 6. VII, 17. — Dans l'exemple suivant, ce verbe est employé d'une façon toute particulière: "Et l'eust volontiers gagné qu'il se fust contenté qu'on eust fait la guerre en Bretagne: et luy en fit encore sentir par monseigneur du Bouchage." IV, 10.

Seoir (se) v. réfl. (Voyez p. 11).

Si conj. (Voyez p. 41).

Sinon (ne) loc. adv. ne ... que. Cette locution n'est plus d'usage. — Ex. Il ne veut sinon vivre en ses dissimulations, et en entretenir chacun, et faire son profit. IV, 5. — IV, 7. VIII, 2.

Sol adj. comptant. Dans l'ancienne langue déjà, ce mot dérivé de l'adjectif latin *solidus*, s'emploie le plus souvent substantivement. Aujourd'hui, il a pris la forme *sou*. — Ex. Il luy presenta ces deux mille escus en or sol. VI, 2.

Souloir v. n. avoir coutume. Ce verbe, qui dérive du verbe latin *solere*, n'est plus usité; Comines l'emploie souvent, mais toujours à l'imparfait. — Ex. Joint aussi que nous sommes diminuez d'aage, et que la vie des hommes n'est si longue comme elle souloit, ny les corps si puissants. II, 6. — III, 4. III, 6.

Soupçonner (se) v. réfl. se méfier. Nulle part, il n'est indiqué que ce verbe s'est employé pronominalement. — Ex. Il se soupçonnoit de ce grand seneschal de Normandie. I, 3.

Souventesfois adv. souvent. Dans la langue moderne, ce mot n'est pas usité. — Ex. Souventesfois ont bien assiegé tels chasteaux et abbatu. V, 18. — VI, 3.

Supplier v. a. De même que nous l'avons vu pour les verbes *prier* et *requerir*, le complément de ce verbe est précédé de la préposition *à*. — Ex. Ledit comte supplia par plusieurs fois à son pere qu'il peust respondre, I, 1. — VII, 9.

Sur luy loc. sur son territoire. — Ex. Car luy tenant ainsi cette petite duché, il venoit de Hollande jusques auprés de Lion, tousjours sur luy. IV, 12.

Sus adv. et prép. (Voyez pp. 16 et 18).

Suspection, suspicion. Anciennes formes du mot soupçon. — Ex. Toutesfois je croy qu'il ne s'en trouva jamais rien: mais estoient les suspections grandes. I, 1. — Si eurent suspicion que cela n'eust esté fait expressement pour leur mal faire. I, 5. — V, 20. VI, 12. — De même on trouve les formes *suspicionneux* et *suspicionné*. — Ex. Quant à estre suspicionneux, tous grands princes le sont. VI, 7. — Et que l'un des deux ne fut suspicionné d'avoir dit au connestable quelque chose qu'il devoit taire. IV, 4.

T.

Tabourin. Ancienne forme du mot *tambourin*. — Ex. Mais qui conteroit bien ce qu'il faut donner aux tabourins et aux trompettes, il n'y a gueres de gain à ce deffray. VII, 18.

Tailler v. a. mettre à la taille, taxer. Ce sens a vieilli. — Ex. Lequel peu tailloit ses subjets. I, 2.

Tant adv. Chez Comines, on retrouve encore les deux anciennes locutions suivantes: *Tant pour tant*, égal; *à tant*, alors, aussitôt. —

Ex. Et pour dire verité, presque la fleur de nostre ost, au moins tant pour tant. I, 6. — Le Roy s'en teut à tant. IV, 10. — VI, 2.

Taudir (se) v. réfl. se couvrir, se mettre à l'abri. Cet ancien verbe est formé du substantif *taude*, banne, que M. Scheler dérive du vieux flamand *telde*, tente. — Ex. Et jettoient la terre de nostre costé, pour soy taudir de l'artillerie. I, 9. — II, 10.

Tenir v. n. L'emploi de ce verbe dans les trois exemples suivants nous paraît digne d'attention: "Et ne m'est pas advis que le sens d'un homme sceust porter et donner ordre à un si grand nombre de gens, ne que les choses tinssent (= se passent?) aux champs comme elles sont ordonnées en chambre." I, 3. — Pourquoy le fils s'absenta de sa presence, et s'en alla tenir (= demeurer?) en Hollande, où il fut bien recueilly. VI, 13. — Et allay au devant de luy, combien que ne luy fusse tenu (= obligé?), car il m'avoit aidé à chasser de la cour avec rudes et folles paroles. V, 1.

Terminer v. n. s'achever. L'emploi de *terminer* comme verbe neutre n'est pas indiqué dans les dictionnaires. — Ex. Fin de compte, la chose termina en paix. VII, 4.

Teurdre (se) v. réfl. s'égarer. Ce mot *teurdre* nous paraît être une ancienne forme du verbe *tordre*. — Ex. Et y avoit bien mauvaise saillie au partir du logis, comme chemins creux et bois, et si nous teurdismes, car il n'y avoit point de guide pour nous guider. VIII, 13.

Tiers n. de nombre (Voyez p. 3).

Tout (à) loc. prép. avec. Cette locution est de l'ancienne langue; plusieurs auteurs n'en font qu'un mot. — Ex. Qui pouvoient bien estre environ deux mille deux cens hommes-d'armes, et l'arriere-ban du Dauphiné, à tout quarante ou cinquante gentils-hommes de Savoye. I, 3.

Traict de temps. Cette locution, qui exprime *un long espace de temps*, ne s'est pas conservée dans la langue moderne; cependant, elle a été employée par J.-J. Rousseau. — Ex. Ne leur sens, ne leur connoissance, n'alloient pas assez avant, pour connoistre le prejudice qui leur en pouvoit advenir par traict de temps (= à la longue). V, 17. — V, 19.

Trencher. Ancienne orthographe du verbe *trancher*. Dans l'exemple suivant, ce verbe est employé sans aucun complément dans le sens de *prendre des airs:* "Par le moyen d'un jeune homme qui trenchoit devant elle, natif de Ferrare, de petite lignée, appellé Antoine Thesin, elle les rappela par sottise." VII, 2.

Tromperesse adj. fém. trompeuse. Cette forme n'est pas usitée dans la langue moderne. — Ex. Il faut bien dire que cette tromperesse fortune, l'avoit regardé de son mauvais visage. IV, 12.

Trompette s. des deux genres. Homme qui sonne de la trompette. Aujourd'hui, il est toujours masculin en ce sens; chez Comines, il est le plus souvent féminin. — Ex. Je laisse un peu ce propos pour dire que devint nostre lettre, qu'avions envoyée le cardinal et moy par un trompette. VIII, 10. — Mais vouloit demeurer ladite trompette la nuict pour me guider. VIII, 13.

Trop adv. (Voyez p. 39).

U.

Usité adj. versé. Les dictionnaires ne donnent pas cette signification. — Ex. Esperant que vous le demandez pour le mettre en quelque oeuvre, que vous avez intention de faire en langue latine, dont vous estes bien usité. Prologue.

V.

Valoir v. n. Au lieu de *vouloir dire*, Comines emploie *valoir à dire*, locution qui n'est pas usitée dans la langue moderne. — Ex. Celuy dont je parle, prit en l'aage de vingt trois ans Constantinople, qui vaut à dire cité de Constantin. VI, 13. — VIII, 21.

Veloux. Ancienne forme du mot *velours*, de laquelle on trouve quelques exemples dans Comines, à côté de celle avec un *r* intercalaire. — Ex. Et en public luy fit donner une belle piece de veloux cramoisy, contenant trente aunes. IV, 5. — I, 1. — Ledit Roy avoit une barrette de velours noir sur sa teste, IV, 10.

Venir v. n. L'infinitif de ce verbe se prend substantivement dans les deux anciennes locutions, *au mieux venir* (= en mettant la chose au mieux) et *au pis venir* (= au pis aller). — Ex. Et si aucun leur en veut faire quelques remonstrances, nul ne le soustiendra, et au mieux venir on l'estimera fol. V, 18. — Mais au pis venir, l'eussent mis en prison. V, 19.

Vent s. m. *Nager sous le vent de qqn*, s'appuyer sur qqn. Cette locution ne se trouve pas dans les dictionnaires. — Ex. Car le duc de Bourgogne deffait, onques puis ne trouva le roy de France homme qui osast lever la teste contre luy, ne contredire à son vouloir: j'entends de ceux qui estoient ses subjets et en son royaume: car tous les autres ne nageoient que sous le vent de cettuy-là. V, 1.

Verité s. fém. *Tenir verité*, tenir parole. Cette locution n'est pas de la langue moderne. — Ex. Et avoit peur aussi que s'il s'accordoit, et le Roy ne luy tinst verité, il auroit perdu son amy et son partage. II, 15.

Veuë s. fém. entrevue. Le Dic. de l'Ac. ne donne pas cette signification, qui cependant se trouve dans le Dic. de Trév. sans qu'il y soit indiqué qu'elle ait vieilli. — Ex. Le comte de Sainct-Paul, connestable de France, qui en rien ne s'estoit meslé de cette veuë, mais luy en desplaisoit. II, 5.

Viel. Ancienne forme du mot *vieux*. — Ex. J'avoye un cheval extremement las et viel, il beut un seau plein de vin. I, 4.

Voisin adj. Dans l'exemple suivant, il est suivi de la préposition *à* au lieu de *de:* "Car le païs de Cecile est voisin au royaume de Naples d'une lieuë et demie, à l'endroit de Reges en Calabre." VIII, 23.

Volonté s. fém. Dans l'exemple suivant, ce mot est employé dans une locution qui n'est pas de la langue moderne: "Ledit grand seneschal, usant de volonté (= à dessein?), dit lors à quelqu'un de ses privez: Je les mettray aujourd'hui si prés l'un de l'autre, qu'il sera bien habile qui les pourra desmesler." I, 3.

Vray (de) loc. adv. positivement. Les dictionnaires ne donnent pas cette locution. — Ex Toutes-fois je ne le sçay pas de vray, I, 6.

DE TRANSEUNDI GENERIBUS

QUIBUS UTITUR ISOCRATES

COMMENTATIO.

SCRIPSIT

SAMUEL LJUNGDAHL.

UPSALIÆ

TYPIS EXSCRIPSERUNT EDQUIST ET BERGLUND.

MDCCCLXXI.

De transeundi generibus, quibus utitur Isocrates,

Commentatio.

Scripsit

Samuel Ljungdahl.

Antiquæ linguæ quum multas res habeant proprias quibusque et venustate et perspicuitate recentioribus multo antecellant, tum hoc in primis observatu dignum est, quod in illis sententiæ ita plerumque inter se connectuntur, ut quæ intercedat perpetuitas et continuatio non sit legentibus cogitanda et animo fingenda, quæ recentiorum sæpe ratio est, sed ut vinculum illud verbis expressum oculis proponatur. Atque hæc linguarum diversa indoles tum maxime cernitur, ubi in aliqua oratione seu commentatione ab alia sive parte sive loco sive argumento ad aliud transitur. Qua in re quum recentiores aut nullo signo transitionem denotent, aut pauca quædam sine variatione detrita usurpent, qualia sunt nostra "nu", "vidare", antiquis contra suppetebat magna copia et particularum et aliorum loquendi generum, quibus transitiones illæ adeo apte conformari possent, ut et contextus rerum universus facile cerneretur et singularum partium diversa vis et gravitas aliquem in modum indicaretur et variationi optime prospiceretur. Hujus generis quæ in Latino sermone inveniuntur formæ *M. Seyffertus* in libro ante aliquot annos edito, qui *Scholæ Latinæ* inscribitur [1]), docte illustravit. Qui liber quoniam et doctorum virorum judiciis admodum probatus est [2]) et ad Latinæ linguæ indolem penitus pernoscendam multum adjuvit, mihi ansam præbuit, ut de Græco sermone similem quæstionem instituerem.

Atque ad id faciendum multa me adhortabantur. Neque enim ad has res uberius illustrandas adhuc quidquam nostris quidem temporibus

---

¹) Priorem libri partem spectamus, quæ inscribitur "Die Formen der Tractatio." Leipzig 1855.

²) Conf. *Nägelsbach*, Lat. Stilistik, 3 Aufl. Nürnberg 1858, pp. 530 et 538. — *Wichert*, Lat. Stillehre, Königsberg 1856, Vorwort p. VI.

scriptum inveniebam, præterquam quæ de particularum vi atque usu tractantur iis libris, qui de ea re separatim conscripti sunt. Sed neque his commentationibus res adeo penitus pertractatæ sunt, ut non multa addi possint, si transitionum peculiari habita ratione quæstio fiat; et præter particulas accedunt multæ aliæ res, quibus transitiones efficiuntur quæque nondum satis illustratæ sunt. Deinde si hoc modo rem susceptam persequerer, ut ad Græcas transeundi formas a me explicatas Latinas adjungerem, quæ illis responderent, inde ad utriusque linguæ comparationem adjumenti aliquid redundare posse apparebat. Id igitur faciam, nec tamen ita, ut studeam docere singillatim, quo modo exempla e Græca oratione prolata Latine sint reddenda, sed ut summatim indicem, quæ in quaque re similitudo aut discrimen inter utramque linguam intercedat. Idque eo facilius erit confectu, quod Seyfferti liber paratam mihi præbet Latinam supellectilem, unde sumam quæ desiderem.

Atque illa etiam cogitatio me invitabat ad rem aggrediendam, quod putabam fore, ut iis, qui Græcis scriptionibus se exercerent, adminiculis quibusdam datis operam sublevarem.

Inito igitur consilio de transeundi generibus in Græcis litteris usitatis quæstiones instituendi, consideravi mecum, quam potissimum litterarum partem seligerem, ex qua exemplorum copiam atque instrumentum mihi pararem. Nam aut universa Græcarum litterarum monumenta aut majorem aliquam eorum partem complecti neque præ studiorum meorum exiguitate licebat neque brevitas hujus scriptionis ac temporis id permittere videbatur. Quare quoniam aptissimum putabam unum aliquem scriptorem deligere, cujus scripta diligentius percenserem, protinus me contuli ad oratores, qui in rebus tractandis omnium summam copiam, summam varietatem, summum denique ornatum præ se ferrent. In magna autem illa tantorum oratorum copia Isocratem mihi sumpsi, ex cujus scriptis ea investigarem, quæ mihi proposueram.

Ac ne quis forte miretur, cur ceteris relictis ad hunc potissimum accesserim, rationibus credo allatis res satis perspicua erit. Nam recte mihi videtur agere O. Muellerus, doctissimus et illustrissimus ille Græcarum litterarum existimator, quum in libro, qui inscribitur "Geschichte der Griechischen Literatur" (2 Aufl. Leipzig 1857), II p. 302, Atticos solutæ orationis scriptores ad tres gradus et quasi processus refert, non solum temporum sed etiam elocutionis diversitatum ratione habita. Singulorum autem quasi lumina profert primi illius gradus s. generis Periclem, Antiphontem, Thucydidem, alterius Lysiam, Isocratem, Platonem, tertii Demosthenem, Aeschinem, Demadem. Hi autem Atticæ eloquentiæ gradus quibusnam rebus inter se distinguantur, ille qui-

dem non in universum declarat neque uno loco comprehendit; sed ex iis, quæ de singulorum oratorum propriis virtutibus disperse posita sunt, facile conjici potest, quæ de universis generibus existimanda sint. Primum igitur genus est eorum, qui iis scribebant temporibus, ubi soluta oratio, fere tum primum arte exculta [1]), sententiis gravibus acutisque ornata erat illa quidem necdum tamen plene soluta ac libera evaserat, sed vinculis quibusdam astricta tenebatur [2]). Ii vero, qui sequebantur, Lysias et Isocrates, ex illa duritate et austeriore genere orationis suavem quandam simplicitatem attulerunt; quumque sic plenius ac liberius fluere coepit oratio, tum primum ad perfectionem quandam pervenisse eloquentia putanda est [3]). Ecce autem Demosthenes, horum omnium præviis laboribus adjutus et ingenio quali nullus ante orator a natura instructus, tantus in dicendo exstitit artifex, ut numquam sit superatus. Quod si quæritur, quanam accessione hic ejusque æquales dicendi artem jam ante adeo florentem cumulaverint, illa virtus iis propria erat, quam Græci *δεινότητα* appellabant. Quæ in eo maxime constat, ut possit is qui loquitur dicendi artibus audientium animos perturbare, inflammare, sedare, impellere denique quo velit. Est hoc quidem illud *παθητικόν*, in quo uno regnat oratio, ut est apud Ciceronem [4]).

Mihi igitur quum inter hos gradus seu genera delectus pateret, ad medios illos propterea me contuli, quod in prioribus quidem artis adjumenta nondum satis esse exculta arbitrabar [5]), in posterioribus autem majorem inesse eorum abundantiam, quam ut hoc tirocinio facile comprehendi posset, quum præsertim commotius illud dicendi genus ad transitiones non minimum pertineret [6]). Accedebat quod ea, quæ in orationibus, quæ habentur, plurimum movent, non idcirco ad bene scribendi rationem, quam nobis hoc loco aliquo modo illustrare in animo est, pari esse momento videbantur.

His igitur rationibus adductus quum constituissem Lysiam aut Isocratem deligere, hunc eam ob causam prætuli, quia et orationes ejus multo majorem præbent rerum copiam ac diversitatem [7]) et, si dispo-

[1]) Conf l.l. p. 323. [2]) L.l. pp. 330. sqq. [3]) L.l. p. 369.

[4]) Or. § 128. De re conf. Mueller. l.l. pp. 335—337, 397—398.

[5]) In l.l. p. 232 hæc sunt: "In Betreff der grammatischen Formen so wie der Bindepartikeln streben die Schriftsteller des alten Stils nicht nach derjenigen gleichmässigen Fortführung, durch welche die Rede einen glatten Fluss bekommt und in ihrem Fortgange an jeder Stelle leicht zu übersehen ist".

[6]) Exstat liber *de transitionibus patheticis Latinis* a Wicherto conscriptus, qui tamen in manus meas non pervenit. Eandem rem tractat Seyffertus, l.l. pp. 40—50.

[7]) Lysiæ orationes quum omnes in causis versentur, hic omnia genera complectitur; aliæ enim orationes judiciales, aliæ deliberativæ, aliæ demonstrativæ sunt.

sitionis præstantiam respicias, omnes in eo consentiunt, hunc illi longe anteponendum esse [1]). Videtur illud etiam Isocrati proprium esse, quod in conjunctionibus apte et cum quadam variatione ponendis peculiarem operam collocavit [2]). Jam vero quod orationes ejus pompæ ac palæstræ magis quam dimicationi ac foro dicatæ sunt, ea res me allexit potius quam cohibuit. Nam, ut jam indicavi, ad scribendi magis quam dicendi artem hoc studium meum est convertendum.

His ego de causis, quum de transeundi generibus quæsiturus essem, Isocratis scripta tractanda mihi sumpsi. Quas exposui latius et diffusius fortasse, quam necesse erat; verum tamen alienum non esse putabam ante indicare, quo in numero is scriptor habendus esset, cujus in facultate dicendi quodam modo explicanda tota hæc commentatio versatura esset.

Sequitur, ut de instituta ratione hujus opusculi nonnihil dicendum sit. Et quoniam Seyffertum fere unum auctorem ducemque habuimus neque tamen in re tractanda viam ab illo monstratam semper tenendam esse censuimus, par esse videtur proponere, quibus maxime rebus ab illius exemplo recesserimus. Atque quum ille eam libri partem, cui hæc respondent, *de partitionis formis* inscripserit, nos alia inscriptione propterea usi sumus, quod antiqui partitionem intelligebant expositionem distributam earum rerum, de quibus quis esset dicturus [3]), non, ut voluit ille, universam partium dispositionem. Quumque in eo potissimum versetur res, ut ostendatur, quibus modis ab una parte ad alteram transeatur, ita inscripsimus ut fecimus.

Jam quum in illius libro, quamquam ea traduntur, quæ et recta sint et omnium observatione digna, non tamen mihi prorsus satisfaciat rerum dispositio, quippe quæ non semper sibi consentanea sit neque omnium rerum satis facilem præbeat conspectum, id nobis aliquo modo evitandum esse videbatur. Atque ut quadam via et ratione procederet oratio, summam legem ac normam dispositionis particulas mihi propo-

---

[1]) *Dionys. Halic.* in judicio de Isocrate (ed. Reiske Vol. V, pp. 542—43) hæc habet: *τάξις δὲ καὶ μερισμοὶ τῶν πραγμάτων — τά τ' ἄλλα ὅσα περὶ τὴν πραγματικὴν οἰκονομίαν ἐστιν ἀγαθὰ πολλῷ μείζονά ἐστι παρ' Ἰσοκράτει καὶ κρείττονα.* Et in p. 558 Isocr. dicitur *τῇ τάξει τῶν ἐνθυμημάτων καὶ τοῖς μερισμοῖς τῶν ἐπιχειρημάτων* excellere.

Ex recentioribus conf. *Blass*, Die Attische Beredsamkeit, Leipz. 1868, p. 377. *Westermann*, Gesch. der Griech. Beredsamkeit, Leipz. 1833, p. 81.

[2]) *Spengel*, in eo libro, qui inscribitur Artium Scriptores, p. 162, locum quendam laudat scholiastæ anonymi ex arte sumptum, quam scriptam reliquisse Isocr. fertur, ubi inter alia præcepta hoc invenitur: *τοὺς συνδέσμους τοὺς αὐτοὺς μὴ σύνεγγυς τιθέναι.*

[3]) Conf. Cic. De Invent. I § 31. Top. § 28 "quum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur."

sui, ad quas tamquam ad prima genera cetera omnia referrem. Hæc autem ratio eo magis commendabatur, quum de Isocratis dicendi genere ageretur, qui perraro dissolute nullisque conjunctionibus orationem alio traducit.

Unde factum est etiam, ut figuræ collectionis, revocationis, præteritionis, quæ a Seyfferto suis capitibus tractantur, eæ nobis ad singularum particularum usum referendæ essent, quatenus omnino tractandæ erant. Namque ut definitam quandam regionem haberet hæc commentatio, cujus terminis sæpta teneretur, hoc mihi proposui, ut omnino quidem et quoad ejus fieri posset eas solas formas complecterer, quarum quasi compagibus diversa orationis membra connecterentur. Itaque ab iis omnibus, quæ in conclusione s. ratiocinatione exprimenda versantur, discedendum putavi; quæ ab illo hic illic attinguntur [1]). Præterea figuræ illæ sententiarum, quæ ex vehementia simul et calliditate quadam proficiscuntur, ab Isocratis tranquillo et simplici dicendi genere haud mediocriter discrepant [2]) et, sicubi occurrunt, nihil eis orationis quasi color et habitus mutatur.

Rursus autem alias quasdam res ab illo exclusas nos recepimus. Velut anteoccupationis formas, quas in eam libri partem, quæ est de argumentatione, transtulit [3]), nobis exponere in animo est, ut quæ certas orationis partes denotent. In narrationibus autem quemadmodum rerum factorumque ordo et consecutio exprimatur, id quoque ad rem propositam pertinere concedendum est ob eamque rem hic non tacendum. Alia nonnulla attulerit Græci sermonis a Latino diversa indoles, quæ hic commemorare nihil attinet.

Ut autem in omnibus rebus difficillimum est finibus constitutis ita contineri, ut numquam egrediaris, sic mihi quoque contigit, ut in hac commentatione nonnumquam illos terminos excedere cogerer, quos mihi proposueram. Nam id quum satis constet, propositionem quam appellant rhetores non esse pro parte orationis habendam, verum potius initium esse aut universæ argumentationis aut singulorum locorum [4]), illud tamen non silentio prætermittendum esse putavi, quibusnam modis propositionibus ipsæ rerum expositiones subjicerentur. Atque ad eam rem tractandam tres me causæ adducebant. Et enim ad Græce scribendi facultatem ejus rei cognitio prorsus est necessaria; indicaveram autem illis studiis hoc me opusculo adjumenti aliquid afferre conaturum. Deinde negligenda non erat ea quæstio, quo modo inter se

[1]) Conf. Sch. Lat. pp. 26—27, 39, 71.
[2]) V. Mueller, l.l. pp. 397—398.
[3]) Unam tamen harum formarum in priore parte commemorat et quidem p. 19.
[4]) Conf. Quintilian. Instit. or. III, 9, 1. IV, 4, 1.

responderent eæ loquendi formæ, quibus principia cujusque expositionis quibusque sequentia continerentur. Præterea hac ratione instituta licebat uno in conspectu ponere illas locorum ingressiones, quæ ad transitiones pertinere supra indicavi et, ubi commodum erit, plenius explicabo.

Jam vero quum mihi proponendæ essent anteoccupationis formæ, mancam quodam modo et imperfectam fore videbam orationem meam, nisi hoc quoque ostenderem, quo modo animadversionem exciperet refutatio; nam his duobus anteoccupatio continetur. Id igitur erit includendum.

Quum autem in Isocrates scriptis perscrutandis necesse esset omnes conjungendi modos diligentius perquirere, evenit, ut ad eos locos animum attenderem, quibus dissolute (i. e. per *asyndeton* quod vocant) continuantur sententiæ. Quumque de ea re nihil præcipiant grammatici, hunc autem usum viderem, quatenus in Isocratis scriptis occurreret, haud difficulter ad certa quædam genera posse revocari, hoc loco exponere placuit quæ animadvertissem. Sed quoniam eorum pauca in transitionis rationem cadunt, plurima in alio genere versantur, aptissimum putabam separatim in excursu hanc rem tractare.

Hæc habui, quæ de consilio hujus scriptionis universo dicenda viderentur. De tractandi jam ordine, quem sum secuturus, pauca addere liceat.

Transitionis nomine quoniam sic utebantur veteres artium scriptores, ut a ceteris discedentes unum quoddam transeundi genus ita appellarent, nos quidem ei generi explicando peculiarem operam dabimus; sed quum, ut quale sit illud facilius cognoscatur, particularum transitionem notantium cognitio requiratur, has prius tractabimus. Atque ut in nominibus usurpandis sit aliqua distinctio, illud genus *transitionem hoc proprio nomine signatam* dicemus[1]). Anteoccupationis autem formæ posterius ponendæ erunt, quia et particularum conjunctiones postulant et cum illo transitionis genere haud raro sunt conjunctæ. Quæ vero de iis partibus, ex quibus universa oratio conflatur (exordio, narratione, argumentatione, peroratione), earumque junctionibus quæstio habebitur, ea nisi repetitionem quandam rerum ante dictarum continere non poterit ideoque post cetera omnia locum habebit. Verum tamen dissolutam illam orationem, ut quæ extra argumentum propositum maximam partem cadat, omnium postremam tractabimus.

Restat, ut doceam, quibus in hac commentatione conscribenda maxime usus sim libris et subsidiis præter ea, quorum jam mentionem feci.

---

[1]) Interdum ubi commodum erit et sine ambiguitate fieri poterit, brevitatis efficiendæ causa eadem vi nudum *transitionis* nomen ponemus.

Isocratis quidem has editiones adii:

Isocrates. Ex recensione Im. Bekkeri. Oxoniæ 1822.

Isocratis quæ exstant omnia — adnotationibus variorum — illustravit G. S. Dobson. Londini 1828.

Oratores Attici. Recens. J. G. Baiterus et H. Sauppius. Turici 1839—1843.

Isocratis Orationes et Epistolæ. Recognovit J. G. Baiterus. Græce et Latine. Parisiis ed. A. F. Didot. 1846.

Isocratis Orationes. Recognovit — G. E. Benseler. Lipsiæ sumpt. Teubn. 1850—1857. Hunc librum in exemplis exscribendis sum secutus, nisi quid aliud separatim indicavi.

Isokrates' Werke. Griechisch und Deutsch. Berichtigt, übersetzt und erklärt von G. E. Benseler. Leipzig 1854. (Continet Panegyricum, Philippum, Plataicum, Archidamum, De Pace).

Isokrates ausgewählte Reden. (Demonicus, Euagoras, Areopagiticus, Panegyricus, Philippus). Für den Schulgebrauch erklärt von O. Schneider. Leipzig 1859—1860.

Ausgewählte Reden des Isokrates, Panegyricus und Areopagiticus, erklärt von R. Rauchenstein. 3 Aufl. Berlin 1864.

In re rhetorica hos adhibui:

Rhetores Græci ex recognitione Leonardi Spengel. Lips. 1853—1856.

Ernesti, Lexicon Technologiæ Græcorum et Latinorum Rhetoricæ. Lipsiæ 1795—1797.

Volkmann, R., Hermagoras oder Elemente der Rhetorik. Stettin 1865.

Rössler, R., Rhetorum antiquorum de dispositione doctrina. Budissin 1866.

Linder, C. G., De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem Commentatio. Upsaliæ 1859.

Demosthenes ausgewählte Reden, erklärt von C. Rehdantz. Leipzig 1865—1866.

In particulis explicandis hi me adjuverunt:

Matthæi Devarii liber de Græcæ linguæ particulis. Ed. R. Klotz. Lipziæ 1835—1842.

Lehre von den Partikeln der griech. Sprache von J. A. Hartung. 1832—1833.

Vergleichende Bearbeitung der Griechischen und Lateinischen Partikeln von E. A. Fritzch. 1 Theil. Die Adverbien. Giessen 1856.

Untersuchungen über griechische Partikeln von W. Bäumlein. Stuttgart 1861.

F. Handii Tursellinus seu De part. Lat. Commentarii. Lipsiæ 1829—1845.

De propositionibus et quibus modis post illas ad rerum expositiones transeatur.

Propositionem (*πρόθεσιν, προέκθεσιν, ὑπόσχεσιν*) veteres intelligebant aut constitutionem s. declarationem causæ in quæstionem venientis aut omnino eam enuntiationem, qua quis indicaret, de qua re esset dicturus seu quid esset demonstraturus [1]). Quorum generum prius illud in rem nobis propositam non cadit; alterum vero hanc ob causam nobis est tractandum, quia et ipsæ propositiones in transitionibus quodam modo numerandæ sunt, quum id muneris habeant, ut rem proxime sequentem indicent ac denotent; et magnopere interest, ut cognoscamus, quibus modis post illas rei propositæ expositio s. demonstratio incipiatur. Qua in re nihil refert, utrum propositio ad universam argumentationem spectet, an partis alicujus initium efficiat; id enim nullam formarum diversitatem adducere solet.

Duæ igitur res nobis hoc capite sunt tractandæ, quarum una est propositionum formæ, altera expositionis s. demonstrationis cum propositione connectendi ratio. Atque priorem illam nisi leviter attingere non licet. Nam propositionum initia et cum antecedentibus conjunctiones, quatenus in has quæstiones cadunt, infra locus erit explicandi, ubi de particulis agetur. Quod præterea ad earum formas attinet, exemplis melius quam præceptis res cognoscetur. Quumque in altera re tractanda, quæ erat de iis, quæ propositiones excipiunt, necesse sit illas quoque attingere, quo facilius appareat rerum nexus, aptum videtur utriusque rei exempla conjuncta afferre, ne eadem sæpius iterata satietatem moveant [2]). Sed tamen, antequam ad id progredior, in universum de propositionum formis pauca commemorabo.

---

[1]) Sch. Lat. pp. 3—4. — Volkmann, p. 61. — Quintilian. IV, 4, 1 — "mihi autem propositio videtur omnis confirmationis initium, quod non modo in ostendenda quæstione principali sed nonnumquam etiam in singulis argumentis poni solet." — Cic. De Or. III, § 203 "propositio quid sit dicturus." — Or. § 137 "ut proponat quid dicturus sit" — Eandem rem spectat hic locus Hermogenis (*περὶ ἰδ. ά* II, p 282): — *καὶ εἰσιν ἔννοιαι μὲν εὐκρινεῖς αἱ καταστατικαὶ πᾶσαι καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγουσαι τὸν λόγον —. καὶ γὰρ διατυποῦσι τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς τάξιν.*

[2]) Nam hac quoque instituta ratione eosdem locos bis vel sæpius proponere illa me necessitas cogit, quod sæpe fit, ut propositionem sequatur altera propositio, quæ suam habet demonstrationem; de qua re mox videro.

Isocrates enim aut aperte et quasi recta via aut per circuitionem quandam enuntiare solet, qua de re proxime sit dicturus.

Prius illud genus quale sit, hæc docent: V, 95 *Δοκεῖ δέ μοι μετὰ ταῦτα περὶ τῆς παρασκευῆς διαλεχθέον εἶναι τῆς — ὑπαρξάσης.* XVII, 3 *Ἐξ ἀρχῆς οὖν — διηγήσομαι τὰ πραχθέντα.* XIV, 7 — *περὶ τούτων πειρασόμεθα διδάσκειν.*

Interdum usu venit, ut res proxime secutura participii forma indicetur, verbo finito autem alia res enuntietur, quæ aut plane omittenda aut illa absoluta exponenda sit [1]). XV, 46 *ἧς δ' οὖν (ἰδέας) ἐμοὶ προσήκει, ταύτης μνησθεὶς ἐάσω τὰς ἄλλας.* IV, 12 *πρὸς οὓς ἔτι μικρὸν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ θρασυνάμενος ἤδη περὶ τοῦ πράγματος ποιήσομαι τοὺς λόγους.* (VII, 77 *περὶ δ' ὧν ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον κατεστησάμην βραχέα διαλεχθεὶς παραχωρῶ τοῖς βουλομένοις ἔτι συμβουλεύειν περὶ τούτων*).

Præterea observandum est, quanta in Græco sermone sit abundantia eorum verborum, quæ rerum declarationem aut deliberationem exprimant ideoque in propositionibus locum obtineant. Apud Isocratem quidem hæc usurpata inveni: *λέγειν, εἰπεῖν (ἀντειπεῖν, κατειπεῖν τὴν ἀλήθειαν, παρρησιάζεσθαι), τοὺς λόγους (τὴν ἀπολογίαν) ποιεῖσθαι, διελθεῖν, διεξελθεῖν, διηγεῖσθαι, διδάσκειν, δηλοῦν, ἐπιδεινκύναι, ἀποφαίνεσθαι, φανερὸν (καταφανὲς) ποιεῖν, διαλεχθῆναι, μνησθῆναι — σκοπεῖν, σκέψασθαι, ἐνθυμεῖσθαι, ἐξετάζειν, βουλεύεσθαι.*

Per circuitionem autem tum potissimum propositio enuntiatur, si in conditione posita est. Conf. IV, 26 *ὅσων δὲ τοῖς ἄλλοις ἀγαθῶν αἴτιοι γεγόναμεν, οὕτως ἂν κάλλιστ' ἐξετάσαιμεν, εἰ — διεξέλθοιμεν — καὶ πρῶτον μὲν σκεψαίμεθα τὰ Λακεδαιμονίων.* XVII, 4 *ἐγὼ μὲν γὰρ ἡγοῦμαι μεγάλην εἶναι καὶ ταύτην ζημίαν, ἂν ἐξελεγχθέντες, ὡς ἀδίκως ἀμφισβητοῦσιν, ἔπειθ' ὑμῖν δόξωσι χείρους εἶναι.* IX, 34. XV, 42.

Deinceps explicandæ sunt eæ formæ, quibus cum propositionibus connectuntur expositiones s. demonstrationes; nam id alterum erat de duobus. Qua in re omnium maxime observandæ sunt particulæ, quibus illa fit conjunctio. Nam hoc quidem tenendum est, apud Isocratem quidem in eo continuandi genere, de quo quærimus, particularum vincula nusquam abesse, quæ res in Latino sermone satis frequens est [2]).

[1]) Conf. *Madvig*, Syntax d. gr. Spr. § 176. b).

[2]) Conf. Sch. Lat. p. 10 extr. — Apte comparari possunt inter se hi duo loci: Cic. De Fin. I § 29 "Quærimus igitur, quid sit extremum et ultimum bonorum —. Hoc Epicurus in voluptate ponit" et q. s. Isocr. II, 9 — *σκεπτέον, τί τῶν βασιλευόντων ἔργον ἐστίν —. οἶμαι δὴ πάντας ἂν ὁμολογῆσαι κτλ.*

Hæc igitur conjunctio quattuor modis fieri potest. Namque
aut ita expositionis initium denotatur, ut appareat eam in propositione præcedente quodam modo contineri (*οὖν*[1]), *τοίνυν*[2]), *δή*[3]));
aut accessione facta ad rem universe enuntiatam accuratius considerandam perducimur (*καί*[4]));
aut explicationem sententiæ propositæ sequentia continent (*γάρ*[5]));
aut sequentia ab antecedentibus simpliciter distinguuntur (*δέ*).

Antequam exemplis Isocrateis hæc illustrare instituo, duas res commemoratas volo; unam, quod inter propositionem et expositionem haud raro inseritur aliquid, quod aut rationem indicat, cur illud sit tractandum, aut ad audientium animos attentos faciendos spectat. Altera est, quod sæpenumero usu venit, ut expositionis initium efficiat altera propositio, qua angustioribus quasi terminis res proxime tractanda definiatur. Atque sic interdum per plures propositiones deinceps sequentes expositionis fines constituuntur. In quo conjunctionum quædam variatio adhiberi solet, nec tamen ita studiose, ut non possit eadem conjungendi ratio iterata usurpari. Ad rem perspiciendam hæc exempla sufficient: VIII, 62 orator sese aperire velle declarat, qua ratione Athenienses ad meliorem rerum statum pervenire possint, eaque propositio hunc habet exitum: *οὐκ ὀκνητέον ἀποφήνασθαι καὶ περὶ τούτων*. Quod sic pressius definitur § 63: *Ἃ μὲν οὖν ὑπάρχειν δεῖ τοῖς μέλλουσιν εὐδαιμονήσειν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἄλλην ἀρετήν, ὀλίγῳ πρότερον εἰρήκαμεν· ὡς δ' ἂν τάχιστα πρὸς τὸ τοιοῦτοι γενέσθαι παιδευθεῖμεν, ἀληθὲς μέν ἐστι τὸ ῥηθησόμενον κτλ.* Tum demum sententiam aperit § 64: *Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦ-*

---

[1]) V. Bæuml. p. 179. — Sch. Lat. p. 12 "weil der Uebergang vom Allgemeinen zum Besonderen die Form der Folgerung in sich schliesst."

[2]) Bæuml. pp. 251 et 253 extr.

[3]) Jure mihi videor huc transferre Bæumlinii præceptum in p. 100 datum, ubi *δή* dicitur significare "entschiedene Behauptung, die sich zum Theil aus dem Vorhergehenden ergibt." Cfr Kr. Gr. § 69, 17, 4. *Schoemanno* autem assentiri non possum affirmanti hanc particulam conjungendi vim nusquam habere: v. ejus "Die Lehre von den Redetheilen." Berlin 1860, pp. 109 et 201. Quod ne faciam, illud potissimum impedit, quod in compluribus loquendi generibus *δή* eodem modo usurpatur atque *οὖν*. Nam præter hunc usum, de quo quærimus, tum etiam locum habet, ubi eo revocatur oratio, unde aberravit, itemque ubi locus transactus quasi colligitur; cfr Hartung. I, pp. 261—262.

[4]) Hartung. p. 145: "Zweitens knüpft es Glieder an, die eine Steigerung oder auch eine nähere Bestimmung des Vorhergehenden enthalten." — Quod præceptum etsi huc pertinet, tamen neque ille neque alius quisquam particularum explicator, quod sciam, hunc particulæ usum quem quærimus separatim tractavit aut exemplis illustravit.

[5]) Bæuml. p. 86.

μαι — τὴν πόλιν ἡμῶν ἄμεινον οἰκήσειν —, ἣν παυσώμεθα τῆς ἀρχῆς τῆς κατὰ θάλατταν ἐπιθυμοῦντες. Verum non protinus ad eam probandam accedit, sed paucis ad attentionem parandam insertis partitionem subjicit § 66: *νῦν δ' οἶμαι πᾶσι φανερὸν ποιήσειν, ὡς οὔτε δικαίας ἀρχῆς ἐπιθυμοῦμεν οὔτε γενέσθαι δυνατῆς οὔτε συμφερούσης ἡμῖν.* Tum vero prima illa pars suam habet propositionem § 67: *Ὅτι μὲν οὖν οὐ δικαίας, παρ' ὑμῶν μαθὼν ὑμᾶς ἔχω διδάσκειν.* Quam excipit demonstratio sic: *ὅτε γὰρ Λακεδαιμόνιοι ταύτην εἶχον τὴν δύναμιν κτλ.* XV, 92: *ἐγὼ δ' ἐξ αὐτῶν τούτων, ἐξ ὧνπερ προσήκει* (orationes a se conscriptas et discipulos dicit) — *ποιήσομαι τὴν ἀπολογίαν. Καὶ τοὺς μὲν λόγους ὀλίγῳ πρότερον ἀνέγνωμεν ὑμῖν, τοὺς δὲ κεχρημένους ἐκ μειρακίων μοι μέχρι γήρως δηλώσω —. ἤρξαντο μὲν οὖν ἐν πρώτοις Εὔνομος κτλ.* Plura exempla infra dabimus.

Jam conjunctiones supra indicatas singillatim persequemur. *Οὖν* simpliciter positum rarius invenitur et quidem ita plerumque, ut alteram propositionem inducat. XVII, 2 extr. *ὅμως δὲ καὶ τούτων ὑπαρχόντων ἡγοῦμαι φανερὸν πᾶσι ποιήσειν, ὅτι ἀποστεροῦμαι τοσούτων χρημάτων ὑπὸ Πασίωνος.* Hoc proposito sequitur narratio, quæ suam habet propositionem: *Ἐξ ἀρχῆς οὖν ὑμῖν, ὅπως ἂν δύνωμαι, διηγήσομαι τὰ πεπραγμένα.* Neque aliter XXI, 2. — VIII, 18 *Περὶ δὲ τῆς εἰρήνης πρῶτον διαλεχθώμεθα καὶ σκεψώμεθα, τί ἂν ἐν τῷ παρόντι γενέσθαι βουληθεῖμεν ἡμῖν —. Ἆρ' οὖν ἂν ἐξαρκέσειεν ἡμῖν, εἰ κτλ.* XV, 31 post *γραφήν*, quæ propositionis locum tenet, sic incipitur defensio: *Ὡς οὖν — ψεύδεται, ῥᾳδίως οἶμαι φανερὸν ποιήσειν.* (Deinde attentione parata primam partem aggreditur § 33: *Ὅτι μὲν οὖν οὐδεὶς — ὑπὸ τῆς δεινότητος τῆς ἐμῆς — βέβλαπται, τὸν ἐνεστῶτα κίνδυνον ἡγοῦμαι μέγιστον εἶναι τεκμήριον*). Ibm 198 consimilis locus invenitur. Nam criminibus quibusdam adversariorum propositis sic refutare incipit: *ὡς οὖν οὐδὲν ὑγιὲς οὐδ' ἀληθὲς οὐδέτεροι τούτων λέγουσι, πολλὰς ἐλπίδας ἔχω πᾶσι φανερὸν ποιήσειν.* (VIII, 16 post partitionem: *φημὶ δ' οὖν χρῆναι κτλ.*)

Multo autem sæpius *οὖν* propositionem excipiens cum part. *μέν* conjungitur [1]). In quo duobus modis diversis sententia conformari potest. Nam ea enuntiatio, quæ part. *μέν* notatur, aut primam expositionis partem incipit; tum autem sæpe additur *πρῶτον*; aut aliquid exprimit, quod sit non tractandum sed omittendum, ex quo exsistit

[1]) Bæuml. p. 181: "Namentlich hervorzuheben ist die Partikelverbindung *μὲν οὖν*, wo man in die nähere Ausführung, die genauere Entwicklung eines zuvor ausgesprochenen Gedankens eingeht, so dass *οὖν* das Folgende als in dem Vorangehenden enthalten —, *μέν* das erste Glied der Entwicklung bezeichnet. Häufig steht so *πρῶτον μὲν οὖν*." Hæc iis, quæ nunc disputabo, quodam modo expleri videntur.

interdum *præteritionis* figura. Addi poterat ea ratio, ubi pronomini *ἐγώ* adjungitur *μέν*, ut est XV, 217 med.; sed tum nulla sententiarum partitio fit, quare huc non pertinet. Atque in iis exemplis, quæ in priore genere versantur, videndum erit, quo modo proxima quæque pars principio illi respondeat.

I. a). *Πρῶτον μὲν οὖν.*

In his duobus exemplis sic incipitur prima pars universæ argumentationis; proxima vero pars illi respondens transitione hoc proprio nomine signata distinguitur: IX, 11 *ὅμως δὲ ἀποπειρατέον τῶν λόγων ἐστίν, εἰ καὶ τοῦτο δυνήσονται, τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας εὐλογεῖν —. Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τῆς φύσεως τῆς Εὐαγόρου — δοκεῖ μοι πρέπειν — διελθεῖν κτλ.* Hic locus pertinet ad § 19. — VI, 15 — *νῦν οὐδὲν ἂν περὶ πλείονος ποιησαίμην ἢ δυνηθῆναι περὶ τῶν προκειμένων ὡς βούλομαι διελθεῖν —. Πρῶτον μὲν οὖν οἶμαι δεῖν διαλεχθῆναι πρὸς ὑμᾶς, ὃν τρόπον ἐκτησάμεθα Μεσσήνην κτλ.* § 24 transitio fit cum collectione dictorum. — Hi vero loci singulares sunt: I, 12 *διόπερ ἐγώ σοι πειράσομαι συντόμως ὑποθέσθαι, δι' ὧν ἄν μοι δοκοίης ἐπιτηδευμάτων πλεῖστον πρὸς ἀρετὴν ἐπιδοῦναι —. Πρῶτον μὲν οὖν εὐσέβει τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς κτλ.* Hoc autem primo præcepto dato cetera omnia dissolute subjiciuntur; ut est proxime infra: *τίμα τὸ δαιμόνιον ἀεὶ κτλ.* XV, 215 *οἶμαι δὲ σαφῶς ἐπιδείξειν τοὺς κατηγοροῦντας ἡμῶν πολὺ τῆς ἀληθείας διημαρτηκότας —. Πρῶτον μὲν οὖν ὁρίσασθαι δεῖ τίνων ὀρεγόμενοι — τολμῶσί τινες ἀδικεῖν.* Quo constituto pergit § 218: *εἰ δὴ ταῦτ' οὕτως ἔχει, λοιπόν ἐστι σκέψασθαι, τί τούτων ἂν ἡμῖν γίγνοιτο διαφθείρουσι τοὺς νεωτέρους.*

In hoc autem exemplo, quod sum allaturus, nihil est in sequentibus, quod initio illi respondeat: XV, 45 *Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο δεῖ μαθεῖν ὑμᾶς, ὅτι τρόποι τῶν λόγων εἰσὶν οὐκ ἐλάττους ἢ τῶν μετὰ μέτρου ποιημάτων.*

Ex his exemplis satis apparet, *μέν* particula si ponatur, non semper aliam, oppositionem indicantem, postulari, præsertim si prior illa pars productior sit; idque sequentibus etiam confirmabitur.

b) *Μὲν οὖν* primum locum s. membrum expositionis indicantia.

Proximum membrum per transitionem distinguitur: III, 14 (post partitionem) *Περὶ μὲν οὖν τῶν πολιτειῶν, ἐντεῦθεν γὰρ ὑποτιθέμενος ἠρξάμην, οἶμαι πᾶσι δοκεῖν κτλ.* ad § 27. XV, 33 *Ὅτι μὲν οὖν οὐδεὶς — βεβλάπται κτλ.* ad § 101.

Proximum membrum *δέ* part. notatur: X, 31 *Τὴν μὲν οὖν ἀνδρίαν ἐν τούτοις ἐπεδείξατο —, τὴν δ' ἐπιστήμην ἐν ταῖς μάχαις κτλ.* XV, 93 *ἤρξαντο μὲν οὖν ἐν πρώτοις Εὔνομός μοι — πλη-*

σιάζειν, μετὰ δὲ τούτους Ὀνήτωρ κτλ. In quo inest *zeugma* quod vocatur. XVIII, 36 extr. — *πρός τε τοὺς ὑπειρημένους λόγους ῥᾴδιον ἀντειπεῖν νομίζω. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ὀδυρμούς, ὅτι προσήκει —. περὶ δὲ τῆς ἐπωβελίας — εἰκότως ἂν αὐτῷ συνήχθεσθε.* Attende, quod in his inest *anacoluthon.* XI, 10 — *πειράσομαί σοι διὰ βραχέων δηλῶσαι, ἐξ ὧν ἔδει — τὸν ἔπαινον ποιήσασθαι. Περὶ μὲν οὖν τῆς Βουσίριδος εὐγενείας —. τυχὼν δὲ τοιούτων προγόνων κτλ.* XV, 71 *Ἐν μὲν οὖν τῷ προοιμίῳ —. διαλεχθεὶς δὲ περὶ τούτων κτλ.*

Particulam *μέν* excipiunt *καὶ μὲν δή:* III, 31 (post partitionem) *Τὴν μὲν οὖν δικαιοσύνην ἐκεῖθεν ἂν μάλιστα κατίδοιτε.* § 36 *Καὶ μὲν δὴ καὶ περὶ σωφροσύνης ἔτι μείζω τούτων ἔχω διελθεῖν.*

καὶ μήν: IX, 35 *Τῶν μὲν οὖν τὰς πατρικὰς βασιλείας παραλαβόντων τίς οὐκ ἂν Εὐαγόρου κινδύνους προκρίνειεν; —* § 36 *Καὶ μὴν τῶν γε παλαιῶν καθόδων κτλ.*

οὐ μήν (nec tamen): IV, 68 *Ἐπιφανέστατος μὲν οὖν τῶν πολέμων ὁ Περσικὸς γέγονεν, οὐ μὴν ἐλάττω τεκμήρια τὰ παλαιὰ κτλ.* Ibm 75.

In his autem, quæ sequuntur, illa partitionis forma, quæ per part. *μέν* incipitur, in reliquo orationis cursu relinquitur: X, 15 extr. — *πειράσομαι περὶ τῆς αὐτῆς ταύτης εἰπεῖν —. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποιήσομαι τοιαύτην τοῦ γένους αὐτῆς.* XV, 107 *Ἀθροώτατον μὲν οὖν τοῦτ' εἰπεῖν ἔχω περὶ Τιμοθέου καὶ μάλιστα καθ' ἁπάντων, ὅτι κτλ.* X, 23. XII, 97, 138. XIX, 4.

II) *Μὲν οὖν* ita interdum expositionem incipiunt, ut prior particula rem non tractandam denotet. Quod si ita fit, ut aut id ipsum occulte commemoret orator, quod præterire se dicit, aut majorem de universa re suspicionem, quam pro iis, quæ aperiuntur, audientibus commovere studeat, in *præteritionis* figuram cadit [1]). Quæ tamen in hujus quidem scriptis non ea vi adhibetur, ut multum efficere posse videatur [2]).

IV, 66 *Δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους — προσήκειν εἰπεῖν —. ἅπαντας μὲν οὖν ἐξαριθμῶν τοὺς κινδύνους λίαν ἂν μακρολογοίην· ἐπὶ δέ τῶν μεγίστων στὰς — πειράσομαι — διελθεῖν.* XIV, 7 *Περὶ μὲν οὖν τῶν γεγενημένων οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ μακρολογεῖν·*

---

[1]) Sch. Lat. p. 79. — Volkmann, p. 287. — Ernesti in Lex. Techn. ex Aquila Rom. p. 14 præteritionem esse dicit, "ubi quasi prætermittentes quædam nihilominus dicimus." — Hermogenes, Rh. Gr. II, p. 430. *Πότε παράλειψις καὶ ἀποσιώπησις γίνεται; ὅταν βουληθῶμεν τὴν ὑπόνοιαν μείζω καταστῆσαι τοῦ πράγματος ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων ἢ λέγομεν.* — Exempla Demosthenica Aristides congessit, Rh. Gr. II p. 481.

[2]) Conf. exordium nostrum p. 5.

τίς γάρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ τὴν χώραν ἡμῶν κατανενέμηνται καὶ τὴν πόλιν κατεσκάφασιν; ἃ δὲ λέγοντες ἐλπίζουσιν ἐξαπατήσειν ὑμᾶς, περὶ τούτων πειρασόμεθα διδάσκειν. XII, 42 *Τοὺς μὲν οὖν παλαιοὺς ἀγῶνας ὕστερον ἐροῦμεν, νῦν δὲ κτλ.* VIII, 63. XV, 94. Cfr XVI, 4.

Exposuimus de part. *οὖν* propositionem excipiente et quidem ita copiose, ut de ceteris pauciora jam sufficere posse videantur, quoniam in simili fere usu versantur.

Τοίνυν nusquam inveni in expositionis initio positum nisi adjuncto *μέν*. Sic autem easdem fere usurpationes habet atque *μὲν οὖν*, quamquam multo rarius occurrit.

Πρῶτον μὲν τοίνυν: IV, 28. Transitione distinguitur finis loci § 34.

Μὲν τοίνυν:

Part. *μέν* respondet *δέ:* V, 99. VII, 79. VIII, 75. XII, 42 med.;

et *καὶ μήν:* V, 95 *τὸ μὲν τοίνυν μέγιστον, σὺ μὲν τοὺς Ἕλληνας εὔνους ἕξεις κτλ.* § 96 *Καὶ μὴν καὶ στρατιώτας κτλ.*

Δή contra apud Isocratem semper simpliciter usurpatur, ubi rei propositæ tractationem incipit [1]). Quæ autem ejus usus exempla reperiuntur similiter omnia sunt conformata: II, 9 *Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, τί τῶν βασιλευόντων ἔργον ἐστίν —. οἶμαι δὴ πάντας ἂν ὁμολογῆσαι προσήκειν αὐτοῖς κτλ.* XV, 78 extr. *γνώσεσθε δὲ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἣν παραβάλλητε —. Οἶμαι δὴ πάντας ἂν ὁμολογῆσαι κτλ.* XXI, 4 extr. *ἀνάγκη ἐκ τεκμηρίων — διδάσκειν —, ὁπότεροι ἀληθῆ λέγουσιν. Οἶμαι δὴ πάντας εἰδέναι κτλ.*

Καί, sicut *τοίνυν*, semper *μέν* habet adjunctum.

Cui accedit *πρῶτον* IV, 140 *Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐκ τούτων δίκαιόν ἐστι σκοπεῖν τὴν βασιλέως δύναμιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ αὑτοῦ πεπολέμηκεν· καὶ πρῶτον μὲν ἀποστάσης Αἰγύπτου τί διαπέπρακται —;* § 141 *μετὰ δὲ ταῦτα κτλ.* VII, 29 *Καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ τοὺς θεούς, ἐντεῦθεν γὰρ ἄρχεσθαι δίκαιον, οὐκ ἀνωμάλως — ὠργίαζον.* § 31 *Παραπλησίως δὲ — καὶ τὰ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διῴκουν.* Ibm 79 *Δεῖ δὲ τὰς μεγίστας αὐτῶν παρ' ἀλλήλας θέντας βουλεύσασθαι, ποτέρας ἡμῖν αἱρετέον ἐστίν. καὶ πρῶτον μὲν σκεψώμεθα —.* § 82 *Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* XV, 76 *Καὶ πρῶτον μὲν — ἔπειτα.*

In his exemplis voc. *πρῶτον* abest: XV, 92 et XIV, 26, ubi cum *præteritione* dicitur: *Καὶ τὰς μὲν παλαιὰς προδοσίας πολὺ ἂν ἔργον εἴη λέγειν· γενομένου δὲ τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου κτλ.*

---

[1]) Demosthenem autem video *μὲν δή* haud raro habere; ut est Phil. III § 21 post propositionem: *Ὅτι μὲν δή —, παραλείψω.* Itemque § 26 *Ὄλυνθον μὲν δή — ἐῶ.* (Præteritio). Conf. quæ annotabimus ad transitionem hoc pr. n. signatam.

Deinceps in medium veniat *γάρ*. Quæ in hac particula inest explicandi vis nonnullis locis manifestius patet magisque in promptu est, ut ita dicam, quam in aliis. Illiusmodi hæc sunt exempla: V, 72 *Ἀπέχρη δ' ἄν μοι τὰ λεγόμενα περὶ τούτων, εἰ μὴ παραλελοιπὼς ἦν τινα λόγον —, ὃν ἤδη μοι δοκῶ δηλώσειν. — Αἰσθάνομαι γάρ σε διαβαλλόμενον κτλ.* XV, 167 *Οὐκ ὀκνήσω δὲ πρὸς ὑμᾶς, οὔθ' ὡς ἔχω νῦν πρὸς τὸν ἐνεστῶτα κίνδυνον, κατειπεῖν τὴν ἀλήθειαν, οὔθ' ὡς τὸ πρῶτον διετέθην πρὸς αὐτόν. ἐγὼ γὰρ — πολλὰς ἐλπίδας εἶχον καλῶς ἀγωνιεῖσθαι.* III, 36. XIX, 21. V, 30 *Περὶ δὲ τῶν πραγμάτων ἤδη ποιήσομαι τοὺς λόγους. φημὶ γὰρ χρῆναι κτλ.* Ibm 154 *Λοιπὸν οὖν ἐστι τὰ προειρημένα συναγαγεῖν —. φημὶ γὰρ χρῆναι κτλ.* XIII, 16 *Βούλομαι δ' ἐπειδήπερ εἰς τοῦτο προῆλθον, ἔτι σαφέστερον εἰπεῖν περὶ αὐτῶν. φημὶ γὰρ ἐγὼ κτλ.*

Hic usus particulæ tum omnium maxime frequens est, ubi pronomine vel adverbio demonstrativo ante quasi monstratur id, quod proxime exponendum est. III, 31 *Τὴν μὲν οὖν δικαιοσύνην ἐκεῖθεν ἂν μάλιστα κατίδοιτε. παραλαβὼν γὰρ κτλ.* XV, 251 *Πολὺ δ' ἂν τις ἔχοι πλείους τούτων ἐναντιώσεις συναγαγεῖν —. ἐπεὶ καὶ τάδε περὶ τῶν αὐτῶν τούτων ἔνεστιν εἰπεῖν. φέρε γάρ, εἴ τινες κτλ.* Ibm 46. III, 31. IV, 59. VII, 12, 60. Conf. quæ exposuit Hartungius I p. 470.

In aliis exemplis explicationis forma non adeo videtur esse sententiarum perpetuitate postulata, ut non potuerit alia particula adhiberi ex iis, quas supra tractavimus. IV, 64 *Ἔτι δὲ συντομώτερον ἔχω δηλῶσαι περὶ αὐτῶν. τῶν μὲν γὰρ Ἑλληνίδων πόλεων — ἦσαν μέγισται κτλ.* Ibm 66 — *πειράσομαι καὶ περὶ τούτων διελθεῖν. ἔστι γὰρ ἀρχικώτατα μὲν τῶν γενῶν — Σκύθαι κτλ.* Ibm 98. V, 46 extr. — *πρῶτον μὲν σκεψαίμεθα τὰ Λακεδαιμονίων. οὗτοι γὰρ ἄρχοντες τῶν Ἑλλήνων — εἰς τοσαύτην μεταβολὴν ἦλθον κτλ.* Ibm 58. VII, 78. VIII, 41 — *περὶ τῶν λοιπῶν οὐδὲν ὑποστειλάμενος — μέλλω τοὺς λόγους ποιεῖσθαι πρὸς ὑμᾶς. τίς γὰρ — οὐκ ἂν νομίσειεν.* XV, 180.

Verum tamen illud est observandum, ubi narratio aliqua instituitur, hanc solam particulam in usu esse. XVII, 3 *Ἐξ ἀρχῆς οὖν ὑμῖν, ὅπως ἂν δύνωμαι, διηγήσομαι τὰ πραχθέντα. ἐμοὶ γάρ, ὦ ἀ. δ., πατὴρ μέν ἐστι Σινωπεὺς κτλ.* XVIII, 4 med. *βούλομαι δ' ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν διηγήσασθαι τὰ πραχθέντα —. Ἦρχον μὲν γὰρ οἱ δέκα —, ὄντος δέ μου Πατροκλέους ἐπιτηδείου κτλ.* XIX, 4 *ὅθεν δ' οἶμαι τάχιστ' ἂν ὑμᾶς μαθεῖν, περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν, ἐντεῦθεν ἄρξομαι διηγεῖσθαι. Θράσυλλος γὰρ ὁ πατὴρ κτλ.* XXI, 2 *Ὅθεν οὖν τὸ συμβόλαιον αὐτῷ πρὸς Εὐθύνουν γεγένηται, διηγήσομαι ὑμῖν ὡς ἂν δύνωμαι διὰ βραχυτάτων. Νικίας γὰρ οὑτοσὶ κτλ.* VII, 19 —

ἐγὼ δ' ὡς ἂν δύνωμαι συντομώτατα περὶ ἀμφοτέρων τούτων πειράσομαι διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Οἱ γὰρ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν διοικοῦντες κατεστήσαντο πολιτείαν κτλ. IX, 21 extr. *ἄρξομαι δ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων λέγειν περὶ αὐτοῦ. Παῖς μὲν γὰρ ὢν ἔσχε κάλλος κτλ.* § 23 *ἀνδρὶ δὲ γενομένῳ κτλ.* Ibm 47. IV, 98. VI, 53. VII, 63. XII, 59, 177, 192. XVI, 25.

Superest ex iis, quas supra nominavimus, particula *δέ*. Quæ haud facile potest propositionem excipere, nisi ita, ut alteram propositionem subjiciat. V, 57 *ἔτι τοίνυν ὡς καὶ ῥᾳδίως ταῦτα πράξεις, ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων οἶμαί σε γνῶναι ποιήσειν —. Σκέψαι δὲ πρῶτον τὰ περὶ Ἀλκιβιάδην.* XVII, 24 extr. *οἶμαι γὰρ ἐξ αὐτῶν τούτων φανερὰν ὑμῖν ποιήσειν τὴν τούτου πονηρίαν. Πρῶτον δ' ἐκ τούτου σκοπεῖσθε· ὅτε γὰρ κτλ.* XV, 199 *Πρῶτον δ' ἐνθυμήθητε περὶ τῶν — φασκόντων κτλ.* Ibm 180 *Βούλομαι δὲ περὶ τῆς τῶν λόγων παιδείας — πρῶτον διελθεῖν πρὸς ὑμᾶς.* XII, 156 *Ποιήσομαι δὲ τὴν ἀρχὴν κτλ.* XV, 270 extr. *ἐμοὶ — προσήκει τὴν δικαίως νομιζομένην (φιλοσοφίαν) ὁρίσαι καὶ δηλῶσαι πρὸς ὑμᾶς. ἁπλῶς δέ πως τυγχάνω γιγνώσκων περὶ αὐτῶν. (γάρ).* Est tamen locus aliter comparatus: VIII, 132 extr. *μᾶλλον δ' ἂν ὑμῖν ἐγγένοιτο μνημονεύειν, εἰ συναγαγὼν τὰ μάλιστα κατεπείγοντα πάλιν ἐπανελθεῖν αὐτὰ πειραθείην. Ἔστι δ' ἐξ ὧν ἂν ἐπανορθώσαιμεν τὰ τῆς πόλεως, πρῶτον μὲν ἣν —, δεύτερον δ' ἣν —, τρίτον ἣν.* Verum hæc enuntiatio non initium est, sed totam rei expositionem conficit.

Jam si consideraverimus, quæ in hoc conjungendi genere, de quo quærimus, Latini sermonis consuetudo sit, in particulis quidem videbimus utramque linguam mirum in modum concinere. Nam sicut Græci *οὖν* et *τοίνυν*, sic Latini *igitur* usurpant, ut docet Seyffertus in p. 12. Eodemque modo *δή* Latine erit reddendum, quoniam nulla est vocula Latina, quæ illi significationi aptius respondeat. *Καί* autem Latine est *atque* (Seyff. p. 11). Illud etiam fere simile est, quod ad primam partem expositionis peculiariter denotandam pertinet (Seyff. pp. 10 et 11). *Γάρ* vero non est *nam* ea quidem vi usurpatum, cujus mentionem facit Seyff. in p. 13. Ceterum negat ille causales conjunctiones, quæ vocantur, ita posse adhiberi; verum Handius in Turs. II p. 380 de part. *enim* hæc habet: "Sed etiam ab initio cujuscumque expositionis, quæ antea prædicta exspectatur, part. *enim* ponitur, qua ad rem ipsam declarandam accedimus. Simili, tamen diverso, modo usurpatur *igitur*." Et in vol. IV, p. 5: "Ubi narratio vel demonstratio alicujus rei facienda est, sive præmisso prologio sive non præmisso, incipit

oratio ab *nam* vel *namque* eo modo, quo alias *igitur* usurpamus. Græci etiam *γάρ* dicunt." Ex quibus apparet, hunc quoque usum communem esse. Sed num Latini part. *δέ* illo modo usurpatam pari vocabulo reddant *(autem)*, haud pro certo affirmaverim; nulla enim ejus rei exempla cognovi. Nec tamen is usus a particulæ vi ac natura abhorrere videtur.

Illum vero Latinorum usum ab Isocratis consuetudine discrepare, quod particularum conjunctiones interdum omittunt (Seyff. p. 10 extr.), jam supra commonuimus. Neque ille in expositione ordienda *addubitationibus* aliisve ambagibus utitur (Seyff. p. 8) neque omnino de exordio capiendo verba facere solet, sed particularum notis contentus extemplo rem aggreditur. Tres tantum locos inveni, ubi indicatur pluribus verbis initium expositionis et quidem ita, ut causa interponatur: VII, 29 *Καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, ἐντεῦθεν γὰρ ἄρχεσθαι δίκαιον* —. III, 14 (post partitionem) *Περὶ μὲν οὖν τῶν πολιτειῶν, ἐντεῦθεν γὰρ ὑποτιθέμενος ἠρξάμην, κτλ.* XII, 42 — *νῦν δὲ ποιήσομαι περὶ ἐκείνων τοὺς λόγους ἀρξάμενος, ἐπειδὴ — διείλοντο τὴν χώραν· ἐντεῦθεν γὰρ προσήκει διαλέγεσθαι περὶ αὐτῶν.*

Quibus conjunctionibus a parte orationis ad partem transeatur.

Ex iis exemplis, quæ supra attulimus, facile perspicitur, Isocratem ita plerumque rem oratione tractandam proponere, ut nullam adjiciat partitionem neque ante aperiat audientibus, quem in dicendo ordinem sit secuturus. A quo non abhorret ea ratio, qua in singulis argumentationis partibus subjiciendis utitur. Nam quum in Latinis orationibus distinguendi sint ii transitionum modi, quibus aut ad partitionem præcedentem aperte respiciatur, aut certe totius partium descriptionis aliqua ratio habeatur, iique, qui simpliciter novum locum annectant, in Isocratis orationibus versanti hæc distinctio non erit adhibenda. Quid? quod Græcorum oratorum totum gregem si consideraveris, haud aliam credo rationem invenias. Nam quum Latini latius et verbosius sententias exprimerent, Græcis pauciora sufficiebant, quæ, ut simplici brevitate erant expressa, ita a Græcis auditoribus, qua erant cogitationis vi ac celeritate instructi, facile intelligebantur. Quod si ad dispositionem oratoriam rem referimus, Latinos plerumque operam dare videmus, ut unaquæque pars ad genus aperte referatur, quasi timeant, ne aliter contextus rerum universus audientium animos fugiat, Græcos vero

nulla re nisi particularum vi ac subtilitate fretos auditorum intellectui rerum atque argumentorum seriem discernendam committere.

Cave igitur credas, locutiones a Græcis usurpari, quales sunt illæ Ciceronianæ a Seyfferto pp. 13—16 expositæ: *nunc venio ad — atque ut jam veniam ad — deinceps, ut erat propositum, dicendum est — sequitur — proximus est locus — alter locus erat — id quod in quarto loco quærendi posueramus*, ceteræ ejusdem generis. Quas Seyff. ut ad argumentationis quasi capita pertinentes primum exponit: deinde particulas tractat, utpote quæ id proprium habeant muneris, ut singula argumenta annectant, etsi pro prioribus illis interdum adhiberi possint. Nos vero hac utriusque linguæ diversitate adducti, quam nuper adumbravimus, particulas in Isocratis orationibus transitionem parantes quæque cum earum usurpationibus conjuncta sunt exponere jam aggrediemur.

Sed antequam singula explicare instituimus, illud commemoratum volumus, harum transitionum usum et ad majores et ad minores orationis partes pertinere, sed illas tamen sæpius eo transitionis genere, quod proprio hoc nomine signatur, distingui. Sed de eo infra quæremus; nunc quod instat.

Primæ igitur veniant in medium eæ conjunctiones, quæ conclusioni proprie serviunt, *οὖν* et *τοίνυν*.

Ex iis viris doctis, qui de particulis Græcis scripserunt, Bæumlinius (pp. 182—183) optime explicavit hunc usum particularum *οὖν* et *τοίνυν*, quem hic quærimus. Namque ex primaria vi et significatione particulæ *οὖν*, qua interiorem duarum rerum nexum et alteram altera quasi contineri significet, hanc sensim exortam esse ait, ut orationem continuet alioque traducat [1]). Quæ quamvis bene recteque se habeant, tamen hæc res accuratius paullo et plenius posse explicari videtur, ita ut clarius appareat, quo modo exstiterit illa continuandi vis. Ac, si quid video, in ipsa particula, quum hoc modo usurpatur, proprie inest aliqua conclusio tacita ejus qui loquitur, fere talis: rem præcedentem absolvi; est igitur hæc aggredienda. Neque aliud exprimere videtur Handius in Turs. III, p. 196 de part. *igitur* hæc dicens: "Qui rem aliquam demonstrant, transitum ad aliam partem expositionis sibi parant injecta hac particula, quasi dicant: his expositis."

Qua explicatione probata hoc per se intelligitur, non necessario eas res, quæ per *οὖν* aut *τοίνυν* conjunctæ sint, interiore modo alteram ex altera aptas esse, sed interdum hunc solum nexum subesse, quod tamquam partes ad unum genus referantur. Quare haud scio an

[1]) Conf. Fritsch. p. 18: b) "wo es (aber immer mit Hinweis auf das bereits Vorliegende, seiner Grundbedeutung gemäss) als Anreihungspartikel, zur Fortsetzung der Rede dient."

injuste faciat Bæumlinius, quod negat hunc usum ita late patere, ut ea conjungi possint, quæ inter se repugnent. Nam sæpius usu venit, ut hoc ipso modo inducantur ea, quæ ab adversariis sententiæ ejus, qui dicit, opponi possint *(anteoccupatio)*; in quibus aliquam cum prioribus repugnantiam inesse necesse est.

Sed jam exempla proponenda sunt. In quo hoc tenendum esse putavi, ut ea plane omitterem, in quibus hæ particulæ aut consecutionem significarent aut ratiocinationi servirent, sive assumptionis sive complexionis initium indicarent [1]). Neque illa recepi, in quibus post aliquid generaliter enuntiatum singula exponuntur. Ea tantum quæsivi, in quibus nova pars seu novum argumentum initium caperet [2]).

Part. *οὖν*, exceptis iis locis satis frequentibus, ubi anteoccupatio inducitur, apud Isocratem raro nudam continuandi vim habet. Hæc tantum exempla inveni: III, 29 prioribus argumentationis partibus et quasi capitibus absolutis, nec tamen conclusione ea diserte indicata, sic pergit orator: *Λοιπὸν οὖν ἐστιν ὧν προεθέμην* [3]) *περὶ ἐμαυτοῦ διελθεῖν κτλ.* Pariter V, 154: *Λοιπὸν οὖν ἐστι τὰ προειρημένα συναγαγεῖν, ἵν' ὡς ἐν ἐλαχίστοις κατίδοις τὸ κεφάλαιον τῶν συμβεβουλευμένων.* (*Collectio s. enumeratio*; v. Seyff. p. 69). Observandum est, Latine dici *restat* nulla adjecta particula; cf. Seyff. p. 15 extr. — V, 149 perorare sic instituit orator: *Ταῦτ' οὖν ἐξετάσας ἅπαντα — αἰτιῶ τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν κτλ.*

De anteoccupationum formis infra uno loco collectis disputabimus; quare hic satis erit unum exemplum attulisse. VII, 36 *Ἴσως ἂν οὖν τις ἐπιτιμήσειε τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὰς μὲν πράξεις ἐπαινῶ — τὰς δ' αἰτίας οὐ φράζω κτλ.*

---

[1]) Liceat tamen ex hoc genere nonnulla quasi in transcursu proferre, ubi per figuram *percontationis* (de qua v. Seyff. p. 88) adjecta part. *οὖν* id infertur, quod ex antecedentibus cognoscere jam desideramus. XII, 30 *Τίνας οὖν καλῶ πεπαιδευμένους, ἐπειδὴ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς δυνάμεις ἀποδοκιμάζω;* Ibm 167 *Τί οὖν ἐστι τὸ συμβεβηκὸς ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὰς ἀποικίας καὶ πραγματείας;* Ibm 271 *Τίνος οὖν ἕνεκα ταῦτα διῆλθον;* In eadem figura versatur VIII, 132, quamquam *οὖν* alia significatione positum est; hic enim superiora comprehendit et colligit: *Τίς οὖν ἀπαλλαγὴ γένοιτ' ἂν τῶν κακῶν τῶν παρόντων;* Non inveni apud Isocr. plura exempla hujus figuræ. Cujus id proprium est, ut expositionem sententiæ oratoris postulet ad eamque attente audiendam tota spectet. Verum apud posteriores in frequenti usu est.

[2]) Bæumlinium puto non satis considerate exempla Isocratea ad hunc usum particulæ *οὖν* illustrandum selexisse. Laudat enim IV, 16 et 32. At in priore loco *οὖν* vim consecutivam habere manifestum est; in altero ratiocinationem indicat.

[3]) Est hic unus locus e paucis ubi partitionis factæ mentio fit. Conf. quæ diximus in p. 17.

Diximus de part. *οὖν* simpliciter posita. Sequitur, ut videndum sit, num eidem particulæ transitionem notanti adjungatur *μέν*, id quod in illo usu, quem priore capite tractavimus, longe frequentissimum esse cognovimus.

Bæumlinius igitur in p. 183 affirmat *μὲν οὖν crebro* ("vielfach") sic usurpari et ita quidem, ut primum membrum expositionis sequentis indicet. Sed quæ ab illo exempla Isocratea ex or. IV laudantur huc non pertinere repperi. Nam §§ 54 et 85 in præceptum ab eodem in p. 181 datum cadunt, in §§ 71 et 100 res pertractata concluditur (conf. l.l. p. 178). Ex his igitur exemplis ad rem probandam nihil efficitur. Atque ego ceteris omnibus Isocrateis locis diligenter perquisitis, ubi *μὲν οὖν* conjuncta inveniebantur, in aliis aut comprehensionem dictorum aut consecutionem vel conclusionem aut expositionem rei propositæ [1]) inesse perspexi, alios vero ita comparatos esse, ut cum prioribus et sequentibus una efficerent *ἐνθύμημα* s. syllogismum rhetoricum [2]).

Ea autem exempla perpauca esse vidi, in quibus ad novam rem haud dubie progressio fieret. Sunt autem hæc: XIX, 9 narrare sic pergit orator: *Θράσυλλος μὲν οὖν — τὸν βίον ἐτελεύτησεν· ἐγὼ δὲ καὶ Θρασύλοχος κτλ.* V, 61 (de Alcibiade loquitur) *ἐκεῖνος μὲν οὖν τηλικούτων αἴτιος γενόμενος καθῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Κόνων δὲ οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον ἀντίστροφα τούτων ἔπραξεν.* In utroque exemplo quamquam per *μὲν οὖν* progreditur narratio, tamen iisdem verbis pars quædam absolvitur. Nam hic de Alcibiade, illic de Thrasyllo narrare desinit is qui loquitur illis verbis adjectis.

Et multorum locorum ea est ratio, ut illis particulis id inducatur, quod simul rem proxime tractatam absolvat quodam modo et comprehendat, simul aliquid novi contineat. Verum quia plerumque illas locutiones antecedentium comprehensionem maxime spectare apparet, eæ nobis ad transitionem hoc proprio nomine signatam referendæ esse visæ sunt. Quamquam reperiuntur nonnulla exempla id genus, in quibus non potui non dubitare, quænam in part. *οὖν* inesse vis et significatio putanda esset. Velut X, 45 *Τῶν μὲν οὖν εὖ φρονούντων οὐδεὶς ἂν τοῖς λογισμοῖς τούτοις ἐπιτιμήσειεν, τῶν δὲ μηδὲν πρὸ τοῦ πράγματος*

---

[1]) In hanc rationem illos etiam locos includo, in quibus post aliquid generaliter enuntiatum singularum rerum expositio fit. Cfr Bæuml. p. 181.

[2]) Id conjungendi genus etsi in rem nobis propositam non cadit, tamen quo facilius intelligatur quale sit, exemplo allato rem illustrabimus. X, 21; ad Helenam laudandam hoc commemoravit orator, a Theseo eam amatam fuisse; quo facto pergit: *Εἰ μὲν οὖν* (quod si) *ὁ ταῦτα πράξας εἷς ἦν τῶν τυχόντων —, οὐκ ἂν πω δῆλος ἦν ὁ λόγος, πότερον Ἑλένης ἔπαινος ἢ κατηγορία Θησέως ἐστίν· νῦν δὲ κτλ.* Sequuntur Thesei laudes usque ad § 38; tum autem efficitur conclusio: *Τὴν δὴ — κρατήσασαν τοιαύτης ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, πῶς οὐκ ἐπαινεῖν χρὴ κτλ.*

ἐνθυμουμένων — *ἤδη τινὲς ἐλοιδόρησαν αὐτόν. (Anteoccupatio).* XII, 199 *Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ὁρῶ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ἔργων* — *τοὺς λόγους καταλύοντας, ἐγὼ δὲ* — *ἔτι λέγειν ἀναγκάζομαι.* Verum tamen accuratius in rem inquirenti mihi visæ sunt hæ locutiones ad similitudinem earum conformatæ esse, ubi antecedentia comprehenduntur (v. Bæuml. pp. 177—178); quare negandum esse videtur part. *οὖν* his et similibus locis transitionis muneri servire.

Jam vero de part. *τοίνυν* exponendum est. Atque de ipsa vi idem censendum est, quod de priore particula. Et Bæumlinius in p. 253 *τοίνυν* dicit *sicut οὖν* orationem porro ducere. Hunc autem usum multo frequentiorem habet quam illa particula; id quod exemplis mox docere conabimur. Nec tamen mihi probatur quod dicit Bæuml., in Isocrate frequentius quam in ceteris hanc transitionis notam occurrere; certe si Demosthenem evolveris, hanc particulam crebro aspicias, apud hunc autem haud raro illa quidem at non admodum frequenter invenitur [1]).

Primum igitur ea exempla proponamus, ubi in narrando rerum gestarum continuatio exprimitur [2]). XII, 53 *Μετὰ ταῦτα τοίνυν συνέβη* — XV, 112 *Ἐντεῦθεν τοίνυν ἀναπλεύσας* — *Κριθώνην ἔλαβεν* [3]). XVII, 51 *Τὸ τελευταῖον τοίνυν* — *ὁμολογήσας* — *ἐξηπάτησε κτλ.* XII, 57. XIX, 40 *Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς Λυκίαν ἐκπλεύσας ἀπέθανεν* —. XVII, 17 *Ἐπειδὴ τοίνυν* —.

His autem locis in argumentando ad novam rem transitur: VIII, 70; orator probandum susceperat (§ 66) imperium in socios petitum neque justum esse neque parari posse neque Athenis profuturum; duobus prioribus probatis tertium illud aggreditur: *Ὡς τοίνυν οὐδὲ δέξασθαι διδομένην τῇ πόλει συμφέρει, δοκεῖτέ μοι τάχιστ' ἂν ἐντεῦθεν καταμαθεῖν.* VII, 62 populorum imperia laudans ex Atheniensium et Lacedæmoniorum rebus documentis sumptis pergit: *Τῶν τοίνυν ἄλλων πόλεων ταῖς ἐπιφανεστάταις* — *εὑρήσομεν τὰς δημοκρατίας μᾶλλον ἢ τὰς ὀλιγαρχίας συμφερούσας.* V, 65 *Διονύσιος τοίνυν, βούλομαι γὰρ ἐκ πολλῶν σε πεισθῆναι ῥᾳδίαν εἶναι τὴν πρᾶξιν* —*, κατέσχε μὲν Συρακούσας κτλ.* XII, 59 *Τὰ τοίνυν πρὸς τοὺς βαρβάρους ὡς ἑκάτεροι προσηνέχθημεν, δηλωτέον· ἔτι γὰρ τοῦτο λοιπόν ἐστιν.* Ibm 70 *Περὶ τοίνυν τῶν ἀναστάτων γεγενημένων* — *ἐπιδείξομεν κτλ.* Ibm 83 *Τὸ τοίνυν τέλος, ὃ πᾶσι τούτοις ἐπέθηκεν, οὐδενὸς ἧττον ἄξιον θαυμάζειν.* V, 51 *Ἀργείους τοίνυν* —. Ibm 101 *Τὰ τοίνυν περὶ τὴν*

[1]) In una Demosth. adv. Leptinem oratione fere toties per part. *τοίνυν* transitur, quoties in universis Isocratis orationibus.

[2]) Conf. quæ ad part. *δέ* annotabimus.

[3]) Sic *τοίνυν* cum participio conjunctum non semper porro ducit, sed interdum superiora revocat, ut est XVII, 15 post testimonia: *Τούτων τοίνυν* (*igitur*) *αὐτῷ πεπραγμένων* — *προσῆλθεν ἡμῖν κτλ.*

χώραν ὡς διάκειται, τίς οὐκ ἂν ἀκούσας παροξυνθείη πολεμεῖν —; Ab usitato verborum ordine hic paullum discessit scriptor, nimirum quia in transeundo ea res, quæ a prioribus distinguenda erat, præponi debebat. — Ibm 102. VI, 31. XVII, 42. — Quæ in or. IV hujus generis exempla sunt a Bæumlinio notantur: 38, 41, 43, 47. — VI, 29 *Ἔτι τοίνυν ἐκ τῶν ἐχομένων γνώσεσθε σαφέστερον, ὅτι — Μεσσήνην εἴχομεν δικαίως.* XV, 240 *Ἔτι τοίνυν γνώσεσθε σαφέστερον ἐκ τῶν ῥηθήσεσθαι μελλόντων, ὡς — ἐσμέν.*

Interdum adjungitur *ἔτι* eadem vi positum atque *deinde;* quamquam apud Isocr. id rarius fit quam apud alios quosdam scriptores. V, 66 *Ἔτι τοίνυν Κῦρος, ἵνα μνησθῶμεν καὶ περὶ τῶν βαρβάρων, κτλ.* De enuntiato apposito consilium exprimente conf. quæ ad part. *δέ* dicemus. XV, 207. 120 *Ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις.*

Observandi sunt hi loci, qui, quo magis attendatur id quo transitur, peculiari modo conformati sunt; accedit etiam in nonnullis anacoluthon quoddam quod dicitur. V, 109 *Περὶ τοίνυν Ἡρακλέους οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ἀνδρίαν ὑμνοῦντες αὐτοῦ — διατελοῦσι κτλ.* Notat Schneiderus præp. *περὶ* cum substantivo absolute quodam modo usurpari, ita ut pro enuntiato valeat. Id autem transitionem magis efficit perspicuam. Haud multum discrepant XII, 92 *ἃ τοίνυν περὶ Πλαταιέας ἔπραξαν, ἄτοπος ἂν εἴην, εἰ ταῦτ' εἰρηκὼς ἐκείνων μὴ μνησθείην.* et ibm 102 *Τὸ τοίνυν τελευταῖον, ὃ μόνοι — ἔπραξαν (Λακεδαιμόνιοι) τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι — ἡμεῖς μὲν — οὐδεπώποτ' ἐβλέψαμεν πρὸς τὴν ἐκείνων* (i. e. *τῶν βαρβάρων*) *φιλίαν —; Λακεδαιμόνιοι δὲ — εἰς τοῦτ' ἀπληστίας ἦλθον, ὥστε κτλ.*

In his quidem inest anacoluthon; in illis vero non item: XII, 81 *Τὸ τοίνυν ἐχόμενον, ὃ τῶν μὲν προειρημένων ἔλαττόν ἐστι, τῶν δὲ πολλάκις ἐγκεκωμιασμένων μεῖζον καὶ λόγου μᾶλλον ἄξιον· στρατόπεδον γὰρ κτλ.* XV, 281 *Τὸ τοίνυν περὶ τὴν πλεονεξίαν, ὃ δυσχερέστατον ἦν τῶν ῥηθέντων*[1]). *εἰ μέν τις ὑπολαμβάνει τοὺς ἀποστεροῦντας — πλεονεκτεῖν, οὐκ ὀρθῶς ἔγνωκεν.* Est hæc quasi exclamatio, qua res jam tractanda ostenditur. Prædicati loco cogitari potest *σκοπητέον* vel tale quid. Id genus attingit Kruegerus in Gr. § 62, 3, 10[2]), quamquam is nisi pronomina non ita usurpari commemorat. Sed apparet illud præceptum latius patere.

Μὲν τοίνυν in initio novi argumenti locum habent XIX, 14. Aeginetarum et Ceorum legibus recitatis hæc subjiciuntur: *Εἰ μὲν τοίνυν*

[1]) Attende, quam perverse hæc reddantur in interpretatione latina Didotiana: "Quod igitur ad studium præstandi aliis, quod difficillimum dictorum erat, jam dictum est." Quasi revocetur res jam transacta, non incipiatur nova.

[2]) Conf. *Stallbaum* ad Plat. De leg. 655 B.

— *τούτοις μὲν τοῖς νόμοις ἠναντιοῦντο, τὸν δὲ παρ' αὐτοὺς κείμενον σύνδικον εἶχον, ἧττον ἄξιον ἦν θαυμάζειν αὐτῶν· νῦν δὲ κτλ.* Præter hoc exemplum nullum inveni, quod ad hunc usum pertineret, de quo quærimus.

Jam si quæritur, num Latinæ conjunctiones, quæ his respondent, in transeundo etiam locum habere soleant, Seyffertus quidem in eo capite, quo conjunctiones tractantur, hujus generis non facit mentionem. Handius autem de part. *igitur* illa dicit, quæ supra laudavimus: "Qui rem aliquam demonstrant transitum ad aliam partem expositionis sibi parant iniecta hac particula." Sed si exempla ab eodem mox allata consideraveris, facile intelligas ex iis rem nihil probari [1]). Idem vero proxime supra (in § 28) docet historicos scriptores sæpe ad continuandam rerum seriem hac particula orationem nectere idque præceptum exemplo ex Curtio sumpto confirmat; de aureæ autem quæ vocatur ætatis scriptoribus tacet. Quæ quum ita sint quumque ipse non meminerim talia me in Latinis scriptoribus animadvertere, in eam opinionem adducor, ut credam particulas *οὖν* et *τοίνυν* hac significatione quam supra commonstravimus, non posse bene latine iis reddi, quæ sunt *ergo* [2]), *igitur*, *itaque*. Aliæ igitur erunt adhibendæ, velut *autem*, *vero*, *jam*, similes. In anteoccupationibus quod apud Latinos conjungendi genus usurpetur, infra locus erit dicendi.

Deinceps nobis exponendus est usus particulæ *καί*. In hac autem sicut in part. *δέ* quum versetur oratio nostra, eos omnes locos omittendos esse censemus, ubi eæ sententiæ conjunguntur, quæ eadem verborum comprehensione continentur. Hæ enim aptius inter se cohærent, quam ut transitionibus annumerari ea ratio possit.

Quum igitur sola comprehensionum verborum initia tractanda sint, observandum est, quanto in rariore usu sit apud Isocratem hæc particula sic posita quam apud eos, qui rerum gestarum explicatores sunt. Causas autem circumspicienti, cur ita esset, hæ fere visæ sunt. Nam hæc part. quum id munus habeat, ut simpliciter copulet et annectat, proprie non solet alias res conjungere, quam quæ in eodem genere et quasi propinquæ sunt [3]), neque in oratione ullum efficit discrimen aut

---

[1]) In priore exemplo Ciceroniano, Tusc. IV § 41 manifesta est conclusio; in altero, de Off. III § 35 propositio excipitur. Varronianum vero illud, de Re r. I, 20, 1 non multi faciendum esse videtur.

[2]) Conf. Turs. II § 464.

[3]) Rehdantz ad Dem. Olynth. III § 29: "*Καί* verbindet nur logisch Gleichartiges." Bæuml. p. 145: "Es wird durch dieselbe das Hinzukommen eines neuen, aber unter gleichen Gesichtspunkt fallenden, oder doch nicht als verschieden aufgefassten Momentes bezeichnet." Contra ea *Rostius* in Lex. Pass.: "In beiden Fällen

intervallum, sed uno quasi spiritu fluere videntur omnia, quæ sic connectuntur. Tum vero, ubi aliquid distinguendum et a ceteris disjungendum est, aliæ particularum notæ adhibentur. Unde efficitur, ut ad rerum gestarum seriem continuandam aptior sit quam ad orationum membra conjungenda [1]), quoniam hæc multo acrius et subtilius inter se distinguenda et lucido quodam ordine collocanda sunt. Deinde ubi verborum ambitus artificiosius et in quandam longitudinem circumscripti sunt (qua in re Isocr. præ ceteris artifex est numeratus), facilius evitatur illa rerum series et coacervatio, quæ fit, quum plura enuntiata copulante *καί* quasi uno ordine componuntur [2]).

Sed de vi atque usu particulæ præter ea, quæ supra commonuimus, illud etiam tenendum est, quod docet Hartungius I p. 145, eam *adjicere*, *cumulare*, *augere*. Quibus rebus consideratis intelligi debet, si hæc tum ponatur, ubi particulam distinguentem (*δέ, ἀλλά, τοίνυν* sim.) exspectes, id quod non raro usu venit, concitatius et quasi rapidiore cursu ferri orationem. Atque hoc interdum de industria consectari videtur orator. Sunt autem quædam locutiones, in quibus nulla res nisi pronuntiationis sonus vel litterarum concursiones effecisse videntur, ut hæc potissimum particula locum obtineret.

His de universa vi ac notione particulæ expositis usum jam Isocrateum disponere atque illustrare conabimur. Primum igitur ea exempla annotabimus, ubi *καί* cum certis quibusdam voculis consociatum invenitur. Hanc autem tractandi rationem non quæsitam quodam modo sed quasi sua sponte oblatam esse, satis credo apparebit.

Primum genus est tum, ubi post *καί* per *μέν* — *δέ* dispertitur oratio. Quod fit

a) post propositiones et omnino ubi quid generatim est enuntiatum, ad singulas res exponendas;

---

werden durch *καί* die Satzglieder nur äusserlich und grammatisch an einander gereiht, nicht aber als durch Natur u. Ebenmässigkeit mit einander verbunden gedacht." Quæ repugnantia mihi videtur hac ratione solvenda esse. Nam *καί* per se simpliciter ac nulla adjuncta notione connectit. Sed quoniam sic nullum exsistit rerum connexarum discrimen, usus hoc tulit, ut ea tantum omnino hac part. conjungerentur, quæ non essent inter se disjungenda, i. e. ejusdem generis et propinqua. Et quo quis artificiosius sermonem conformare studet, eo magis videtur hoc præceptum servari; nisi quid ad orationem aliquo modo ornandam et illustrandam de industria ab eo disceditur.

[1]) Attamen videbimus in narrationibus ipsis Isocratem multo rarius hanc conjunctionem usurpare quam eas, in quibus aliqua distinguendi vis inest.

[2]) Blassius l.l. p. 507 exemplum hujus loquendi generis affert ex oratione pro Philostrate, quæ Lysiæ nomine fertur, § 14: *ἐξέπλει εἰς Ἐρέτριαν, καὶ ἐδόκει ἐκεῖ τὴν ψυχὴν οὐ πονηρὸς εἶναι —. καὶ τετρωμένος δεῦρ' ἦλθε, καὶ ἤδη μετεπεπτώκει τὰ πράγματα. καὶ οὗτος μὲν κτλ.* Hujusmodi nihil apud hunc invenias.

b) in transitione hoc proprio nomine signata;

c) quum ad ea quæ præcedunt nova res fere ejusdem generis additur. In quo haud potest negari, per nexum sententiarum licere interdum part. *καί* cum *δέ* commutari, nisi *μέν* tertio loco enuntiati positum efficeret, ut illa nullum haberet locum, ubi inseri posset. Hæc autem usurpatio in comparationibus potissimum frequens est.

Ex magna exemplorum copia pauca allata sufficient. VIII, 47 *τοσούτῳ δὲ χείρους ἐσμὲν τῶν προγόνων —, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν —, ἡμεῖς δὲ —. καὶ τότε μὲν —, νῦν δὲ —.* IV, 123 *καὶ τότε μὲν —, νῦν δὲ —.* 125 *καὶ πρότερον μὲν —, νῦν δὲ —.* 134 *Ἡγοῦμαι δ' εἴ τινες ἄλλοθεν ἐπελθόντες θεαταὶ γένοιντο τῶν παρόντων πραγμάτων, πολλὴν ἂν αὐτοὺς καταγνῶναι μανίαν — ἡμῶν, οἵτινες — τὴν ἡμετέραν αὐτῶν χώραν διαφθείρομεν, ἀμελήσαντες τὴν Ἀσίαν καρποῦσθαι. καὶ τῷ μὲν* (i. e. *βασιλεῖ*) *οὐδέν ἐστι προυργιαίτερον ἢ σκοπεῖν —. ἡμεῖς δὲ κτλ.* Attende quam dissimilia hic inter se enuntiata conjungantur. — Ibm 153, 157. XVIII, 21 *Οὐκ οὖν δεινὸν — τοσοῦτον φρονεῖν Καλλίμαχον ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῖς αὐτοῦ ὥστε ἡγεῖσθαι πείσειν ὑμᾶς —; καὶ εἰ μέν ἑώρα —, οὐκ ἄξιον ἦν θαυμάζειν αὐτοῦ· νῦν δὲ κτλ.* Interrogatio cum affirmatione copulata est. — XV, 85. 246—249, ubi tribus deinceps rebus per part. *καί* adjunctis sequitur quarta: *ὃ δ' οὐ μόνον ταραχῆς σημεῖόν ἐστιν ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ τοὺς θεοὺς ὀλιγωρίας·* (*γάρ*). Part. *δέ* substituta est, ubi in verborum constructionem mutatam hæc aptius convenit; nam sententiæ omnes unius generis sunt. — Ibm 287.

Deinde cum voculis negantibus *μή* et *μηδείς* part. *καί* conjungitur. Hoc autem tum maxime fieri solet, ubi erroribus vel sinistris interpretationibus dictorum occurrendum est. Poterat quidem ex iis, quæ de vi et significatione part. *καί* supra docuimus, hic alia potius exspectari, velut *δέ;* sed credo ex litterarum concursione maxime hunc usum allatum esse. Neque enim possunt *μή* et *δέ* componi, ne audiatur *μηδέ*[1]), nec facile videtur *δέ* in tali locutione positum alium quam alterum locum enuntiati obtinere potuisse [2]). Duo tantum inveni exempla Isocratea, ubi *δέ* hoc modo usurpatur et quidem ita, ut tertium locum teneat. Ep. VI, 7 *Μὴ θαυμάζετε δ' ἂν τι φαίνωμαι λέγων ὧν πρότερον ἀκηκόατε.* Ep. VIII, 10 *Μὴ θαυμάζετε δ' εἰ προθυμότερον — τῶν ἄλλων γέγραφα τὴν ἐπιστολὴν κτλ.* Quæ exempla, si sententiarum perpetuitatem respicias, a ceteris, quæ frequentissima sunt, nihil differunt. Unde intelligitur, illum collocandi modum, si tolerabilis

[1]) Conf. Krueg. Gr. 69, 16, 1.

[2]) De collocatione part. *δέ* cf. Hartung, I p. 190. Schneid. ad Isocr. IV, 187.

fuerit, tamen oratoris auribus non placuisse. Neque alia videtur ratio fuisse voculæ *μηδείς*. Fieri quidem potest, ut numeri etiam ratio quædam habita sit; verum de ea re haud potest quidquam pro certo affirmari. I, 44 præcipiendi et suadendi fine facto conclusionem sic incipit orator: *Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ πολλὰ τῶν εἰρημένων οὐ πρέπει σοι πρὸς τὴν νῦν παροῦσαν ἡλικίαν· οὐδὲ γὰρ ἐμὲ τοῦτο διέλαθεν.* Pariter II, 40. XX, 19 *Καὶ μηδεὶς ὑμῶν εἰς τοῦτ' ἀποβλέψας, ὅτι πένης εἰμὶ καὶ τοῦ πλήθους εἷς, ἀξιούτω τοῦ τιμήματος ἀφαιρεῖν· οὐ γὰρ δίκαιον κτλ.* Plura exempla hujus generis proferemus, quum de anteoccupatione quæstio erit.

Hæ autem locutiones Latine sic conformantur, ut post *ac* inseratur enuntiatum secundarium a *ne* inceptum, primarii autem enuntiati loco sit id, quod in Græco sermone in causa ponitur (*γάρ*). Itaque illud exemplum (I, 44) latine sic erit reddendum: *Ac ne (forte) mireris —, ne me quidem hoc latuit.* Vide Seyff. p. 19.

Rarius cum negationibus *οὐ* et *οὐδέ* part. *καὶ* consociatur. Nam quum *οὐ* (*οὐδέ*) in initio enuntiati ponitur, non raro tertium locum habet *δέ* [1]). Illud vero occurrit XVIII, 24 *καὶ οὐχ οὗτοι μόνοι ταῦτα ἠξιώκασιν, ἀλλ' οὐδ' ὑμῶν οὐδεὶς κτλ.* IV, 97 (postquam narratum est, Athenienses urbem suam hostibus delendam reliquisse) *καὶ οὐδέ* [2]) *ταῦτ' ἀπέχρησεν αὐτοῖς, ἀλλὰ — διαναυμαχεῖν ἐμελέτησαν.*

Sequitur locutio quædam, qua oratio quasi se revocat et priore loco relicto ad alium se transfert [3]). Quod quum variis modis fieri possit, hujus formulæ hoc proprium est, ut non modo antecedentia præcidat, sed etiam ascensionem quandam ad majora contineat. II, 45 (explicavit orator, quam non delectarentur homines iis sive carminibus sive aliis scriptis, quæ in suadendo et monendo versarentur, idque poetarum quorundam exemplis ita se habere docuit) *Καὶ τί δεῖ καθ' ἓν ἕκαστον λέγοντα διατρίβειν; ὅλως γὰρ εἰ θέλοιμεν σκοπεῖν τὰς φύσεις τὰς τῶν ἀνθρώπων, εὑρήσομεν τοὺς πολλοὺς αὐτῶν — παντάπασιν ἐναντίας τῷ συμφέροντι τὰς ἡδονὰς ἔχοντας κτλ.* III, 35 *Καὶ τί δεῖ καθ' ἓν ἕκαστον λέγοντα διατρίβειν, ἄλλως τε καὶ συντόμως ἔχοντα δηλῶσαι περὶ αὐτῶν; φανήσομαι γὰρ κτλ.* XX, 10 *Καὶ τί δεῖ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς λέγοντα διατρίβειν; αὐτοὶ γὰρ ἡμεῖς κτλ.*

---

[1]) Cf. VI, 15, 87. VIII, 99, 106, 114. XV, 171. XVII, 33. XXI, 5. Quartum locum obtinet III, 42, XII, 260, IV, 187, ubi conf. Schneid.

[2]) H. l. Benseler, ut hiatus amoveretur, scripsit *μηδέ* contra librorum auctoritatem. Quæ scriptura quantum in grammaticæ de negationibus præcepta offendat, nemo non videt. Illum vero hiatum ferri posse, exemplum a me proxime supra allatum probare videtur.

[3]) Cf. quæ de hac re ad transitionem hoc pr. n. s. explicabimus.

XIV, 29 *Καὶ τί δεῖ μακρολογεῖν;* (*γάρ*). Pariter XVI, 28. V, 63 *Καὶ τί δεῖ τὰ πλείω λέγειν;* (*γάρ*). XV, 161 *Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν κοινῶν; αὐτὸς γὰρ κτλ.*

In his exemplis, quæ enumeravi, ea res in quam transitur causali quod dicitur enuntiato exprimitur. Fit autem interdum, ut in ejus locum substituatur enuntiatio adversativa a part. *ἀλλά* incipiens, id quod orationem efficit incitatiorem. Accedere potest *καί* vel *οὐδέ*. Ut autem *ἀλλά* illud recte intelligatur, quod interrogationem excipit, necesse est audiatur sententia negans ex interrogatione assumpta. V, 43 *Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ παλαιὰ καὶ τὰ πρὸς τοὺς βαρβάρους; ἀλλ' εἴ τις σκέψαιτο τὰς τῶν Ἑλλήνων συμφορὰς, οὐδὲν ἂν μέρος οὖσαι φανεῖεν τῶν διὰ Θηβαίους καὶ Λακεδαιμονίους ἡμῖν γεγενημένων.* Ante *ἀλλά* auditur *οὐ δεῖ λέγειν αὐτά.* VI, 104 *Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν; ἀλλὰ καὶ νῦν κτλ.* XIX, 11 *Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς οἴκοι χρήσεις; ἀλλ' οὐδὲ φεύγοντες ἀπ' ἀλλήλων ἠξιώσαμεν γενέσθαι.*

Hic autem ipsa interrogatio etiam adversativam illam enuntiationem comprehendit: XII, 181 (Spartanorum in plebem injuriæ narrantur) *Καὶ τί δεῖ μακρολογεῖν ἁπάσας διεξιόντα τὰς ὕβρεις τὰς περὶ τὸ πλῆθος γιγνομένας, ἀλλὰ μὴ τὸ μέγιστον εἰπόντα τῶν κακῶν ἀπαλλαγῆναι τῶν ἄλλων;*

Unum locum inveni, ubi interrogatio particula *μέν* notatur, nova autem res per *δέ* inducitur: IX, 31 *καὶ τοὺς μὲν θορύβους τοὺς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς γιγνομένους — τί δεῖ λέγοντα διατρίβειν; γενομένων δ' αὐτῷ — ἀνταγωνιστῶν οὐ πρότερον ἐπαύσατο μαχόμενος —, πρὶν ἑλεῖν τὸ βασίλειον κτλ.*

Idem loquendi genus etiam ita potest adhiberi, ut non aperte indicetur rem præcedentem relinqui, sed tantum rem sequentem illa graviorem esse enuntietur. Tum autem verbum *θαυμάζειν* usurpari solet. X, 53 *Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν, ἃ περὶ τῶν παίδων διενοήθησαν; αὐτοὶ γὰρ (οἱ θεοί) πολὺ μείζω καὶ δεινοτέραν ἐποιήσαντο παράταξιν κτλ.* XV, 258 *Καὶ τί δεῖ τούτου θαυμάζειν, ὅπου καὶ τῶν περὶ τὰς ἔριδας σπουδαζόντων ὁμοίως βλασφημοῦσι κτλ.* Pariter XII, 16.

Ex iis formis, quibus in Latino sermone hæc quasi revocatio [1]) fit, nulla est, quæ huic Isocrateo loquendi generi magis respondeat, quam eæ interrogationes, quæ a part. *sed (quamquam)* incipiunt. Velut Cic. De Fin. V, § 51 "Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus a nobis" et q. s. Est igitur observandum, quantum in hoc genere inter utramque linguam intercedat discri-

---

[1]) Nam hoc nomine utitur Seyff. in pp. 71 et 67, quamquam apud antiquos rhetores nusquam, quod sciam, occurrit. Atque ego, quum nullum invenerim, quo illi hanc rem appellaverint, illud a Seyfferto inventum recipere cogor.

men. Potest quidem part. *atque* adhiberi, sed non per interrogationis figuram. Vide exempla apud Seyff. in p. 76.

Ille etiam usus constans est et legitimus, quo *καί* cum imperativo conjungitur. Quod tum fit, ubi re aliqua narrata is qui loquitur testes vocari vel scriptum aliquod recitari jubet, quibus narrata confirmentur. Hunc autem usum particulæ *καί* ex vi et incitatione quadam repeti debere recte dicit Hartungius, I p. 148—149. Exempla hæc sunt: XVII, 12 *καί μοι κάλει τούτων μάρτυρας.* Ibm 16. XVIII, 8. — XVII, 14 *καί μοι τούτων ἀνάβητε μάρτυρες.* Ibm. 37, 41. — XVII, 52 *καί μοι ἀνάγνωθι αὐτοῖς.* XVIII, 19 *καί μοι λαβὲ τὸ βιβλίον:* XIX, 12, 14.

Est autem aliud copulationis genus, quod frequenter illud quidem sed non constanter occurrit. Conjungitur enim sæpenumero part. *καί* cum iis pronominibus et pronominalibus demonstrativis, quæ a littera *τ* incipiunt (*τούτου, ταῦτα, τοσοῦτος, τοιοῦτος,* sim.). Quod aliis locis ipsa sententiarum perpetuitate adductum esse apparet; in aliis autem adeo difficile est sententiæ solum ratione habita explicare, cur hæc potissimum particula adhibeatur, ut vix dubitari possit, quin ex verborum sono atque numero sic melius quodam modo fluentium hic usus allatus sit. Nam satis constat in numerorum ratione Isocrate neminem esse religiosiorem. Quod quum ita sit, in exemplis enumerandis primum quæ illius, deinde quæ hujus generis sunt ordine exponam. Quamquam illud me non fugit, quam difficile sit in re adeo recondita recte judicare atque ita, ut omnium judiciis satisfaciam. Neque tamen quæ sentiam aperire dubitabo.

Atque his locis incitatior orationis cursus agnoscitur, ubi subjicitur aliquid, quod cum antecedentibus ita cohæret, ut perversitas et indignitas ejus ex illis cernatur; nimirum adversarii tum reprehenduntur: XIX, 30 reus postquam omnia sua in mortuum merita enarravit, cujus de hereditate lis est, hæc adjicit: *Καὶ τοιούτῳ μοι γεγενημένῳ τετόλμηκεν ἀμφισβητεῖν τῶν χρημάτων ἢ μηδ' ἐπισκέψασθαι πώποτ' αὐτὸν ἀξιώσασα κτλ.* Quo facilius appareat, quænam in part. *καί* h. l. sit vis et gravitas, conferri licet locum consimilem, ubi alio modo res conjunguntur: IV, 110 *Τοιούτων τοίνυν ἡμῶν γεγενημένων — τολμῶσι κατηγορεῖν οἱ τῶν δεκαρχιῶν κοινωνήσαντες κτλ.* Quanto autem nervosius et vehementius illa dicantur, quis non videat? id autem efficitur ipsa conjunctione, quæ quoniam illic arctior est omnique caret intervallo, manifestior fit rerum repugnantia [1]). — XIV, 30 *Καὶ τοιοῦτοι μὲν — γεγενημένοι — τολμῶσιν ὄντες Θηβαῖοι λακωνισμὸν ἐπι-*

[1]) Conferri possunt quæ ab Hartung. disputantur I p. 149 § 6, quamquam me judice rem non satis accurate expedivit.

ροις ὀνειδίζειν κτλ. XVIII, 50 *καὶ τοιοῦτος γεγενημένος — οὐκ ἀγαπᾷ τῶν ἴσων ἔχειν τοῖς ἄλλοις κτλ.* Ibm 57 *καὶ τοιαῦθ' ἡμαρτηκὼς ἐπιχειρήσει λέγειν, ὡς ἡμεῖς ψευδόμεθα κτλ.* VI, 27. VIII, 83. XIII, 3.

In his autem exemplis non sine quadam vehementia id adjicitur, quod præcedentibus quasi cumulum afferat: VI, 68 *καὶ τοσούτων ἀπηριθμημένων κακῶν* [1]) *πολὺ πλείω τὰ παραλελειμμένα τῶν εἰρημένων ἐστίν.* Conf. X, 67 *Πολὺ δὲ πλείω τὰ παραλελειμμένα τῶν εἰρημένων ἐστίν.* — IV, 137 *καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν ἄνοιαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν ἐκείνου δύναμιν.* XIX, 41 *καὶ ταῦτα πάντ' ἐποίουν διὰ τὸν τρόπον τὸν ἐμαυτοῦ καὶ τὴν φιλίαν —, ἀλλ' οὐ ταυτησὶ τῆς δίκης ἕνεκα.* III, 63 *Καὶ ταῦτ' ἂν ποιῆτε, τί δεῖ περὶ τῶν συμβησομένων μακρολογεῖν;* VI, 75 *καὶ ταῦτ' ἂν τολμήσωμεν —, ὄψεσθε τοὺς νῦν ἐπιτάττοντας — δεομένους ἡμῶν ποιήσασθαι τὴν εἰρήνην.* IV, 119, 143, 150, 180. VII, 46, 74. VIII, 35. IX, 50, 56. X, 51. XII, 129, 159, 166, 213. XIII, 10. XIV, 41. XV, 201, 235, 283. XVII, 25. XIX, 25, 27.

Exposuimus ea exempla hujus conjungendi generis, in quibus sententiarum ratione postulari *καί* part. videretur. Illa restant, ubi idcirco eam usurpari nos quidem putamus, quod cum pronominibus illis conjuncta numerum efficiat, qui oratoris auribus quodam modo placuerit. In quam sententiam illa me res potissimum adduxit, quod in aliis locis, ubi fere eodem modo sententiæ inter se continuantur, adhibetur part. *δέ* pronomine excluso. Neque tamen hoc ita acceptum volumus, quasi a recte scribendi ratione his ullo modo orator recesserit. Nam quum inter has duas particulas nihil aliud proprie intersit, quam quod altera simpliciter copulat, altera copulando distinguit, in usu perbene possunt interdum commutari. Sed exempla jam sunt proferenda. VII, 11 extr. *καὶ ταῦτα γνοίη τις ἂν ἐκ τῶν περὶ ἡμᾶς γεγενημένων.* (*γάρ*). Conf. XXII, 224 *γνοίη δ' ἄν τις ἐκεῖθεν* et similia exempla omnibus satis cognita. — IX, 22 *καὶ τούτων μάρτυρας ἄν τις ποιήσαιτο κτλ.* X, 63 *καὶ τούτοις ἔχω τὴν πόλιν τὴν Σπαρτιατῶν — ἔργῳ παρασχέσθαι μαρτυροῦσαν.* III, 22, 46. IV, 30. IX, 39. XIV, 41. XV, 276. XVI, 37. XVII, 12. XXI, 14.

Et quoniam quæsivimus de part. *καί* cum certis quibusdam vocibus conjuncta, sequitur, ut ii loci proponantur, quibus simpliciter usurpatur [2]). Atque ut ea exempla omittam, ubi sententiæ ita arcte co-

---

[1]) Observes velim in illis malis enumerandis part. *δέ* transitionis notam esse, hic autem, ubi fastigium rei imponitur, *καί* locum habet.

[2]) Ex priore tamen genere exempla nonnulla in alterum illud transtulimus, quia id sententiarum ratio jussit.

hærent, ut interdum dubitari possit, num recte fecerint editores majoribus interpunctionis signis eas distinguentes, ad illa me confero, quæ magis esse notatu digna videantur.

Quum, quid ab aliquo sit factum vel judicatum, expositum est, cum vi quadam et celeritate quasi repentina breviter declarat orator, quid inde sit consecutum aut quid de eo censendum sit, idque tum probare instituit. XIX, 39 (compluribus rebus narratis probavit reus, se in intimam mortui amicitiam acceptum fuisse) *καὶ σκέψασθ' ὡς σφόδρ' αὐτῷ συνήνεγκεν· δυστυχησάντων γὰρ ἡμῶν κτλ.* IX, 25 *καὶ τοσοῦτον τῆς δόξης παραλλαττούσης οὐδετέρου τούτων ἐψεύσθησαν.* Ibm 52 *καὶ — οὐδὲ περὶ ἑνὸς πώποτε πράγματος ἔδοξεν ἄμεινον βουλεύσασθαι.* IV, 82 *καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἔχω συγγνώμην.* Pariter IX, 8 extr. XII, 261 *καὶ δικαίως τεύξει τούτων.* V, 26 *καὶ τοῦτ' οὐκ ἀλόγως ἐγνώκασιν.* VII, 11 *καὶ ταῦτ' εἰκότως καὶ ποιοῦμεν καὶ πάσχομεν.* XI, 26 *καὶ ταῦτ' εἰκότως δοξάζουσιν.*

His autem locis part. *καί* in iis loquendi generibus positum invenitur, in quibus *δέ* locum habere soleat: VIII, 118 et XVII, 9 *καὶ πρὸς τούτοις.* Cfr quæ in enumerationis formis exponendis docebimus. IX, 72 *καὶ τὸ μέγιστον.* Cfr ad part. *δέ.* — XIV, 21 insolito modo hæc part. novum locum incipit a præcedentibus sententia longius disjunctum: *Καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς λέγουσι κτλ.* (anteoccupatio).

In narrando raro Isocrates hac part. utitur. Hæc sola exempla inveni: *καὶ μετὰ ταῦτα (quo facto)* V, 112. X, 26, XII, 44, XIX, 26 *καὶ τὸ τελευταῖον —.* XVII, 12 *καὶ ἐπειδὴ ἤλθομεν —.* Ibm 21 *καὶ οὗτος —.* Ibm 23 *καὶ οὐκ ἔφθη διαπραξάμενος ταῦτα καὶ θρασύτατος ἁπάντων ἐγένετο κτλ.*

In hujus particulæ usu illustrando non potui indicare ac persequi, Latinarum conjunctionum cui quoque loco *καί* responderet; id enim si instituissem, in quæstionem nimis arduam et difficilem perductus essem. Ea igitur satisfaciant, quæ hic illic indicata sunt.

Proxima est part. *δέ.* Quam quum satis constet sicut Latinam *autem* sermonem ad novam rem ita traducere, ut ab ea, quæ præcedit, illa distinguatur, nihil opus est de vi ac notione particulæ disserere. Neque enim hæc sententiarum inter se conjunctio, quæ sic notatur, in diversis generibus versatur, sed omnibus locis fere eadem reperitur.

Ut autem fere ceteri omnes Græci scriptores in transitione indicanda hanc particulam sæpissime usurpant, sic etiam apud Isocratem nulla frequentior transeundi nota invenitur. Bæumlinius vero quod dicit in p. 91, apud Isocratem *δέ* part. orationem porro ducentem rarius simpliciter poni præ ea exemplorum multitudine, ubi per *μέν — δέ* dispertita oratio esset, id mihi parum probatur. Nam in plerisque

eorum locorum, ubi distributio illa fit, non transitur, sed opponitur alterum alteri, quæ res huc non pertinere videtur. Non possum quidem id, quod contendi, exemplis in utramque rem omnibus enumeratis confirmare, sed ex iis non paucis, quæ attulero, conjecturam facere licebit, quam multa ac pæne innumerabilia sint universa.

Ad omnes orationis partes inducendas, sive majores sunt sive minores, æque apta est hæc particula.

Summæ orationis partes his locis incipiunt: XVIII, 4 exordium excipit propositio: *Ἀποδείξω δὲ Καλλίμαχον οὐ μόνον παρὰ τὰς συνθήκας δικαζόμενον ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐγκλημάτων ψευδόμενον κτλ.* XII, 5. XV, 29. — Ab argumentatione ad perorationem transitur XIX, 50: *Ἵνα δὲ παύσωμαι λέγων, καὶ μηκέτι πλείω χρόνον διατρίβω, σκέψασθ' ὡς μεγάλα καὶ δίκαι' ἥκω πρὸς ὑμᾶς ἔχων κτλ.* VIII, 145.

Argumentationis capita non raro sic connectuntur. V, 68; ubi ostendit orator, posse Philippum Græciæ civitates inter sese conciliare, hoc commonstrare pergit, quantam ille laudem et gloriam inde percepturus sit, sic initio facto: *Σκέψαι δ' ὡς ἄξιόν ἐστι τοῖς τοιούτοις τῶν ἔργων μάλιστ' ἐπιχειρεῖν, ἐν οἷς κατορθώσας μὲν ἐνάμιλλον τὴν σεαυτοῦ δόξαν καταστήσεις τοῖς πρωτεύουσι κτλ.* IV, 133; prioribus de amicitia inter civitates concilianda agitur; hic ad bellum contra Persas suadendum transitur: *Ἡγοῦμαι δ' εἴ τινες ἄλλοθεν ἐπελθόντες θεαταὶ γένοιντο τῶν παρόντων πραγμάτων, πολλὴν ἂν αὐτοὺς καταγνῶναι μανίαν ἀμφοτέρων ἡμῶν κτλ.* Ibm 167 *Ἄξιον δ' ἐπὶ τῆς νῦν ἡλικίας ποιήσασθαι τὴν στρατείαν κτλ.* Ibm 183. VII, 19. X, 15, 49. XI, 9. XII, 74. XV, 140, 215, 310.

Minores partes vel singula argumenta annectit *δέ* his locis præter eos, quos infra separatim exponemus: X, 29 *Ἀπορῶ δ' ὅτι χρήσωμαι τοῖς ἐπιλοίποις.* XIV *Οἶμαι δὲ περὶ μὲν τούτων οὐ τολμήσειν αὐτοὺς ἀναισχυντεῖν, ἐπ' ἐκεῖνον δὲ τρέψεσθαι τὸν λόγον, ὡς μετὰ Λακεδαιμονίων ἐπολεμοῦμεν κτλ.* VI, 103 *Ἔστι δ' οὐδὲν ἀνέλπιστον ἐκ τῶν νῦν παρόντων συμβήσεσθαί τι τῶν δεόντων ἡμῖν.* VIII, 36 *Ἠβουλόμην δ' ἄν, ὥσπερ προχειρόν ἐστιν ἐπαινεῖσθαι τὴν ἀρετήν, οὕτω προσῆκον εἶναι πεῖσαι τοὺς ἀκούοντας ἀσκεῖν αὐτήν.* III, 3, 45. IV, 103, 157, 170. V, 46, 56. VI, 15, 34, 40, 49, 81, 87, 93, 95, 99, 107. VII, 31. VIII, 14, 41, 69, 106. IV, 51. X, 54, 67. XI, 24, 28, 44. XII, 74, 84, 95, 175, 262. XIII, 9. XIV, 11, 17. XV, 9, 42, 75, 114, 129, 159, 171, 176, 243, 251. XVI, 12, 39. XVII, 2, 45, 48, 57. XVIII, 16, 27, 42, 51. XIX, 34. XX, 2, 4, 9, 15. XXI, 8, 19. Ep. II, 5, 12, 13, 16, 22. V, 2. VI, 7. VII, 10. VIII, 9, 10. IX, 8; aliisque locis non paucis.

Quam in frequenti usu hæc sit particula, illud etiam declarat, quod sæpe complures verborum comprehensiones deinceps sequentes inter se distinguit. Ut est VIII, 50—56, ubi octies deinceps ponitur.

Jam vero certas quasdam verborum conjunctiones et loquendi genera exponam, in quibus *δέ* ab Isocrate usurpari solet.

Ad id enuntiatum, quod part. *δέ* notatur, haud raro adjungitur *καί*. Quod tum fieri facile intelligitur, ubi sequentia a prioribus distinguantur illa quidem, sed tamen in his sit aliqua res, quæ ad illa respondeat atque in eodem genere sit [1]). Qua in conjunctione quum *καί* respondendi, ut ita dicam, non connectendi vim habeat, *δέ* autem transitionem significet, ad hujus particulæ usum res est referenda.

Illud autem observatum volumus, Isocratem uno loco excepto nusquam habere *καί — δέ*, ita ut *καί* enuntiatum incipiat, cujus loquendi generis in aliis scriptoribus multa exempla inveniuntur. Ille autem locus est VII, 49 extr., ubi his præcedentibus: — *ἔφευγον τὴν ἀγορὰν —. ἀντειπεῖν δὲ τοῖς πρεσβυτέροις — δεινότερον ἐνόμιζον ἢ νῦν περὶ τοὺς γονέας ἐξαμαρτεῖν. ἐν καπηλείῳ δὲ φαγεῖν — οὐδεὶς — ἐτόλμησεν —*, sequitur: *καὶ τοὺς εὐτραπέλους δὲ — ἐκεῖνοι δυςτυχεῖς ἐνόμιζον* [2]).

Sed sæpe fit, ut mutato ordine *καί* post *δέ* ponatur. IX, 157 *Ἔχω δὲ καὶ περὶ τῶν — ἡμετέρων τοιαῦτα διελθεῖν.* Ibm 66 *Δοκεῖ δέ μοι καί, περὶ τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους — πεπραγμένων προσήκειν εἰπεῖν κτλ.* XXI, 19 *Σκέψασθε δὲ καί, ὡς ὑπὲρ Νικίου ῥᾴδιον εἰπεῖν ὅμοια τῇ Εὐθύνου ἀπολογίᾳ.* VII, 31 *Παραπλησίως δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ πρὸς αὐτοὺς διῴκουν.* XV, 237 *Ἔχω δὲ δεῖξαι καὶ τόπους κτλ.* VIII, 111. XIX, 49. Sæpius.

Eodem modo in enuntiato neganti ponitur *οὐδέ*. XVI, 36 *Πρὸς δὲ τὴν πολιτείαν οὐδέ γε τοῦτο παραλειπτέον.* VII, 69 *Ὡς δ' οὐδ' ἂν δυνηθεῖμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην καταστρέψασθαι, ταχέως οἶμαι δηλώσειν.*

Latine sic dicitur *atque etiam, ac ne — quidem.* V. Seyff. p. 20—21.

Hic mihi liceat etiam de ea particularum copulatione, quæ est *δ' οὖν*, nonnulla annotare, quamquam ad ipsam transeundi rationem non ita magni est momenti. Nam quum de usu part. *δέ* agatur, non de

---

[1]) Bæuml. p. 148: "*Καί* erscheint mit *δέ* verbunden, sofern ein Neues ebensowohl als Gleichartiges aufgefasst und angereiht werden kann, wie als Verschiedenes."

[2]) Ad hunc locum Rauchenstinius commemorat illud conjungendi genus apud oratores præter Demosthenem rarius inveniri.

hac re tacendum esse puto, quoniam et observatu digna esse videtur hæc duplex sententiarum inter se conjunctio et spero fore, ut id proferam, quod ante non satis exploratum sit.

Bæumlinius enim in p. 190 *δ᾽ οὖν* ita fere dicit usurpari, ut præcedentibus relictis, quæ aut incerta sint aut non amplius persequenda, ad id transeatur, quod certum sit atque firmum [1]). Atque hujus quidem usus non pauca apud Isocr. exempla reperiuntur; cfr IV, 70. V, 7, 22. VI, 81. IX, 60. XII, 76. XV, 46, 140. Sed eos etiam locos inveni, ubi aliud munus haberent hæ particulæ. II, 48, postquam ostendit orator homines non tam honestis rebus ac severis quam levibus et vanis delectari plerumque, inde conclusionem sic facit: *ἐκεῖνο δ᾽ οὖν φανερὸν, ὅτι δεῖ τοὺς βουλομένους — γράφειν τι κεχαρισμένον τοῖς πολλοῖς μὴ τοὺς ὠφελιμωτάτους τῶν λόγων ζητεῖν ἀλλὰ τοὺς μυθωδεστάτους.* — Superiora revocantur et comprehenduntur [2]): VII, 69 *τὸ δ᾽ οὖν κεφάλαιον τῆς ἑκατέρων διανοίας τοιοῦτον ἦν· οἱ μὲν γὰρ ἠξίουν τῶν μὲν πολιτῶν ἄρχειν τοῖς δὲ πολεμίοις δουλεύειν, οἱ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἄρχειν τοῖς δὲ πολεμίοις ἴσον ἔχειν.*

Consecutio exprimitur: XII, 6 *βούλομαι δ᾽ οὖν (quare) προδιαλεχθῆναι περί τ᾽ ἐμαυτοῦ κτλ.* XV, 17 *Δέομαι δ᾽ οὖν ὑμῶν μήτε πιστεύειν πω μήτ᾽ ἀπιστεῖν τοῖς εἰρημένοις, πρὶν ἂν κτλ.* Pariter XVI, 48. XIX, 51.

Propositio excipitur: VIII, 15 *παρελήλυθα — ἀποφανούμενος πρῶτον μὲν περὶ ὧν οἱ πρυτάνεις προτιθέασιν, ἔπειτα περὶ τῶν ἄλλων — πραγμάτων· οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἔσται τῶν — γνωσθέντων, ἢν μὴ περὶ τῶν λοιπῶν ὀρθῶς βουλευσώμεθα. Φημὶ δ᾽ οὖν χρῆναι ποιεῖσθαι τὴν εἰρήνην κτλ.* Hoc exemplum quamquam ad rem jam nobis transactam pertinet, tamen hic silentio præteriri non poterat.

In his omnibus exemplis videtur *δέ* abundare quodam modo. Nam *οὖν* si solum esset, hoc per se satis exprimeret conjunctionem sententiarum. Quare mihi inclinat animus, ut putem part. *δέ* hiatus amovendi causa interpositam esse. Conf. tamen XVII, 58 *δέομαι οὖν —*.

Pergam ad alia transeundi genera, in quibus *δέ* part. occurrit.

Χωρὶς δὲ τούτων non ut Latinum *præterea* [3]), quod est Græce *πρὸς δὲ τούτοις*, aliquid simpliciter addit prioribus, sed significat *etiamsi ab illis discedatur, ex hac re satis id probari, quod contenditur.* La-

---

[1]) Cf. ejusdem Griech. Schulgramm. § 681: "*δ᾽ οὖν* = wie dem auch sei, so doch jedenfalls."

[2]) Hunc usum notavit Krueger in Gr. 69, 52, 2.

[3]) Sic tamen plerisque locis redditur in editione Didotiana.

tinis, quod sciam, nullum dicendi genus in usu est, quod huic prorsus respondeat; circumlocutione igitur utendum erit.

Exempla: IV, 34 [1]) *Χωρὶς δὲ τούτων, ἣν ἅπαντα ταῦτ' ἐάσαντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σκοπῶμεν, εὑρήσομεν κτλ.* Hic opportune adest pleonasmus, quem dicunt, qui, qualis sit illa locutio, satis declarat. — Ibm 46 ludis illis commemoratis variorum generum, quos Athenis spectari licebat, sic ad majus proceditur: *χωρὶς δὲ τούτων αἱ μὲν ἄλλαι πανηγύρεις διὰ πολλοῦ χρόνου συλλεγεῖσαι ταχέως διελύθησαν, ἡ δ' ἡμετέρα πόλις ἅπαντα τὸν αἰῶνα πανηγυρίς ἐστιν.* XI, 34 *Χωρὶς δὲ τούτων, εἰ δεῖ τῶν σῶν ἀπαλλαγέντα τὸν ἐμὸν λόγον ἐξετάζειν, οὐδεὶς ἂν αὐτῷ δικαίως ἐπιπλήξειεν.* V, 37. VIII, 11. VII, 150. XV, 230. XVI, 34. XIX, 45.

Alias locutiones huic non multum dissimiles in *enumerandi* formis exponendis tractabimus.

Enuntiationes per part. *δέ* notatæ sic interdum conformantur, ut ante indicetur quodam modo, quale sit id quo transitur [2]). In quo non proponitur diserte, qua de re dicendum sit, quamquam hoc genus sicut illud eo spectat, ut et perspicuitas (*εὐκρίνεια*) efficiatur et attente audiatur id quod sequitur. In hoc genere hæ locutiones versantur:

Εἰ δὲ δεῖ — εἰπεῖν (vel tale quid verbum):

III, 9 *εἰ δὲ δεῖ συλλήβδην περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης* (i. e. *τοῦ λόγου*) *εἰπεῖν, οὐδὲν τῶν φρονίμως πραττομένων εὑρήσομεν ἀλόγως γιγνόμενον κτλ* [3]). VI, 62 *Εἰ δὲ δεῖ καὶ περὶ τῶν ἔξωθεν βοηθειῶν εἰπεῖν, ἡγοῦμαι κτλ.* IX, 39 *εἰ δὲ δεῖ συντόμως καὶ μηδὲν ὑποστειλάμενον — εἰπεῖν, οὐδεὶς — εὑρεθήσεται κτλ.* XV, 113 *εἰ δὲ δεῖ μὴ καθ' ἓν ἕκαστον ἀλλὰ διὰ βραχέων εἰπεῖν, τεττάρων καὶ εἴκοσι πόλεων κυρίους ἡμᾶς ἐποίησεν (Τιμόθεος) κτλ.* IV, 63 *εἰ δὲ δεῖ τὰς χάριτας καὶ τὰς ἐπιεικείας ἀνελόντας πάλιν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐπανελθεῖν —, οὐ δή που πάτριόν ἐστιν κτλ.* (*reditus ad propositum*; cf. Seyff. pp. 74, 77). I, 58 *εἰ δὲ δεῖ — στοχάσασθαι κτλ.*

Ὡς δὲ — εἰπεῖν in eandem fere sententiam brevius dicitur:

IV, 154 exemplis allatis, quam Persæ superbos simul et ignavos se præstiterint, pergitur: *ὡς δ' ἁπλῶς εἰπεῖν καὶ μὴ καθ' ἓν ἕκαστον ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τίς ἢ τῶν πολεμησάντων αὐτοῖς οὐκ εὐδαιμο-*

---

[1]) Conf. Schneideri annotatum ad hunc locum.

[2]) Conf. quæ ad part. *τοίνυν* in p. 22 allata sunt.

[3]) Hæc verba iterum invenies XV, 257. Nam in hac oratione exscriptum est de illa inde a § 253 med. usque ad 257 med.

νήσας ἀπῆλθεν, ἢ τῶν ὑπ' ἐκείνου γενομένων οὐκ αἰκισθεὶς τὸν βίον ἐτελεύτησεν; VII *ὡς δὲ συντόμως εἰπεῖν, ἐκεῖνοι διεγνωκότες ἦσαν κτλ.*

His locutionibus quæ ad verbum respondeant, apud Latinos nullæ usitatæ sunt. Ad eandem vero sententiam exprimendam idonea est illa, cujus supra mentionem habuimus, in qua post part. *atque (autem)* adjicitur consilii significatio *(ut, ne)* [1]).

Ad hanc rationem, in qua versamur, pertinent quædam loquendi genera, in quibus plerumque fieri solet, ut *per ellipsin* monstretur res proxime exponenda. Enuntiatur substantivum vel adjectivum, ad quod audiendum sit *τόδε (τοῦτο, τότε) ἐστίν.* Expositio autem illa, quæ exspectatur, aut explicando annectitur *(γάρ)*, aut dissolute subjicitur [2]), aut enuntiato secundario *(ὅτι, ὅταν, εἰ)* continetur [3]). Hoc vero in dicendo compendium Latinus sermo non admittit; quare si Græca illa Latine reddere velis, aliæ verborum conformationes adhibendæ sunt. Illius autem generis hæc sunt:

Κεφάλαιον δέ, qua locutione ad id considerandum perducimur, quod summam rei proxime tractatæ contineat:

III, 62 *Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων· οἵους περ τοὺς ὑφ' ὑμῶν ἀρχομένους οἴεσθε δεῖν, τοιούτους χρὴ καὶ ὑμᾶς γίγνεσθαι* [4]). IV, 149 *κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων· (γάρ).* VII, 35 *κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν· (γάρ).* XV, 127 *κεφάλαιον δὲ πάντων τούτων· (γάρ).* VIII, 142 (pleno enuntiato) *Κεφάλαιον δὲ τούτων ἐκεῖν' ἔχω λέγειν, εἰς ὃ πάντα τὰ προειρημένα συντείνει καὶ πρὸς ὃ χρὴ βλέποντας τὰς πράξεις τὰς τῆς πόλεως δοκιμάζειν. δεῖ γὰρ ἡμᾶς κτλ.* De Latinis conf. Cic. Fam. XIII, 75 "Summa est." Id. Att. XIV, 1 "Ad summam." Pari fere modo interdum usurpatur *denique;* cf. Hand. Turs. p. 270 extr.

Antequam in hoc genere illustrando longius progredior, hoc monendum est, in Græco sermone, quum quis indicat se rem affirmatam documentis esse probaturum, tum fere semper adhiberi part. *δέ* [5]). Ut

---

[1]) Cf. Cic. De Or. I § 34 "Ac ne plura consecter, brevi comprehendam." Id. Cato Major § 57 "Brevi præcidam."

[2]) Cf. quæ de oratione dissoluta explicabimus.

[3]) Cf. Krueg. Gr. § 57, 10, 11—16.

[4]) Krueg. in loco laudato annot. 12 hoc exemplum affert; quumque voc. *κεφάλαιον* non enuntiati loco habendum sed sequentibus appositum, ut dicitur, esse putet, post voc. *εἰρημένων* comma ponit. At me judice hic duo sunt enuntiata, quorum utrumque ex se ipso aptum est. Cf. ejusdem ann. 14 et Madv. Gr. Synt. § 196 a. Anm.

[5]) Conf. tamen quæ ad part. *καί* exempla protulimus.

est in Isocr. IV, 40 *δῆλον δ' ἐκεῖθεν.* XII, 219 *ῥᾴδιον δ' ὡς οὕτως εἶχε συνιδεῖν.* Innumerabiles fere locos ejusdem generis possum afferre, sed non necesse est. His autem præpositis, quo facilius appareat, unde sint ea repetenda, quæ sum allaturus, ad propositum revertor.

Atque voculæ *τεκμήριον* et *σημεῖον* compendiario illo loquendi modo, de quo quærimus, sæpissime usurpantur:

IV, 107 *σημεῖον δὲ τούτου·* (*γάρ*). Ibm 87 *σημεῖον δὲ τοῦ τάχους καὶ τῆς ἁμίλλης·* (*γάρ*). Sæpius autem additur adj. *μέγιστον* (*οὐ μικρόν*): Quod aut præponitur: VIII, 95 *μέγιστον δε τεκμήριον·* (*γάρ*). IX, 59, 58. XV, 313. — XIII, 13 *μέγιστον δὲ σημεῖον τῆς ἀνομοιότητος αὐτῶν.* — Aut postponitur, id quod usitatius est: VII, 17 *τεκμήριον δὲ μέγιστον.* VIII, 131. XII, 252. XIX, 51. — IX, 8 *σημεῖον δὲ μέγιστον.* X, 12. XII, 148 *Σημεῖον δὲ μέγιστον, ὅτι ταῦτ' ἠγάπων μᾶλλον ἠγὼ λέγω.* Ibm 160 *σημεῖον δ' οὐ μικρόν.* — Conf. Nep. Att. 16 "Ei rei indicio sunt — volumina epistolarum." Liv. V, 44 "Argumento sit clades Romana." Cic. Div. I § 119 "quod ne dubitare possimus, maximo est argumento —." Id Cluent. "quamquam satis magno argumento esse debet, quod —."

Tenendum est autem adj. *μέγιστον* in hoc loquendi genere nullam exprimere ascensionem a minoribus ad majus, sed absolute, ut dicitur, et sine certa comparatione sic poni. In illis vero, quæ nunc proponam, ad id ascenditur, quod gravius sit prioribus [1]):

III, 21 *τὸ δὲ μέγιστον·* (*γάρ*). V, 50 *τὸ δὲ μέγ. τῶν κακῶν·* (*γάρ*). X, 60 *μέγ. δὲ τῶν εἰρημένων, ὅτι συμβαίνει κτλ.* IV, 124 *μέγ. δὲ τῶν κακῶν, ὅταν ἀναγκάζωνται κτλ.* (VIII, 21 *τὸ δὲ μέγ., συμμάχους ἕξομεν κτλ.* Hoc loco vocabula *τὸ δὲ μ.* enuntiato sequenti apposita sunt, id quod fieri non posse videtur nisi articulo adjecto).

Crebro usu venit, ut superlativus ille in enuntiato relativo ponatur. Id autem ita conformatur, ut pron. *ὅ* subjecti, superlativus prædicati locum teneat accedente voc. *πάντων;* audiatur autem et verbum *ἐστίν,* quo illa duo copulentur, et *τόδε* (*τοῦτο, τότε*) *ἐστίν,* quæ de hoc enuntiato tamquam subjecto dicantur. Sequentia autem, ut jam supra de omnibus his loquendi generibus, quæ in ellipsi versantur, commemoratum est, aut a *γάρ* aut ab *ὅτι* aut ab *ὅταν* s. *εἰ* incipiunt [2]).

γάρ: V, 52 *ὃ δὲ πάντων δεινότατον.* Pariter IX, 64. VIII, 53 *ὃ δὲ πάντων σχετλιώτατον.* VII, 68 *ὃ δὲ πάντων κάλλιστον καὶ μέγιστον τεκμήριον τῆς ἐπιεικείας τοῦ δήμου.* XVII, 30 *Ὃ δὲ πάντων μέγιστον τεκμήριον, ὡς —.* XXI, 11 *Ὃ δὲ μέγιστον τεκμήριον καὶ*

[1]) De articulo posito aut omisso cf. Krueg. Gr. § 49, 8, 1.

[2]) Cfr Krueg. Gr. § 51, 13, 13.

πρὸς ἅπαντα ἱκανόν. (XV, 249 *ὃ δ' οὐ μόνον ταραχῆς σημεῖόν ἐστιν ἀλλὰ καὶ ὀλιγωρίας*).

ὅτι: IV, 176 *ὃ δὲ πάντων καταγελαστότατον, ὅτι τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς ὁμολογίαις τὰ χείριστα τυγχάνομεν διαφυλάττοντες.* Pariter XIII, 5. XI 8 *ὃ δὲ πάντων ἀτοπώτατον* —. XV, 213 *ὃ δὲ πάντων δεινότατον* —. Ibm 250 pariter.

ὅταν: IV, 128 *ὃ δὲ πάντων δεινότατον, ὅταν τις ἴδῃ κτλ.* VI, *ὃ δὲ πάντων ἄλγιστον ἐκείνοις, ὅταν — πυνθάνωνται κτλ.*

εἰ: VI, 56 *Ὃ δὲ πάντων σχετλιώτατον, εἰ — βουλευσόμεθα κτλ.* XVIII, 18 *ὃ δὲ πάντων δεινότατον, εἰ — ἠξίωσα κτλ.* (Ibm 25 *ὃ δὲ πάντων ἂν τις μάλιστα θαυμάσειεν, εἰ* —).

Hæc autem loquendi genera ascensionem continentia Latine redduntur *illud vero*, quibus sicut in sermone Græco adjungitur superlativus verbi copula non raro omissa. V. Seyff. p. 28. Conf. Cic. Tusc. I § 31 "Maximum vero argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt —." Tenendum est igitur Latinos, ubi ascensio exprimenda sit, non *autem* sed *vero* usurpare.

Sed quum loquor de iis transitionibus, quibus ad novam rem cognoscendam quasi comparantur audientes, hæc non est negligenda, in qua particulæ *δέ* præponitur *ἵνα* consilium indicans, tum autem enuntiato primario proponitur res proxime secutura. XI, 9 *Ἵνα δὲ μὴ δοκῶ τὸ ῥᾷστον ποιεῖν, ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν εἰρημένων μηδὲν ἐπιδεικνὺς τῶν ἐμαυτοῦ, πειράσομαί σοι διὰ βραχυτάτων δηλῶσαι κτλ.* XIII, 22 *Ἵνα δὲ μὴ δοκῶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ὑποσχέσεις διαλύειν, αὐτὸς δὲ μείζω λέγειν τῶν ἐνόντων, ἐξ ὧνπερ ἐπείσθην οὕτω ταῦτ' ἔχειν, ῥᾳδίως οἶμαι καὶ τοῖς ἄλλοις φανερὸν καταστήσειν.* Sed hujusmodi locutiones quia rei transactæ etiam mentionem continent, non solum novam inducunt, ad transitionem hoc pr. n. signatam referendæ sunt; quare ad eam quæstionem tractandam cetera exempla differimus. Hoc autem ab illorum similitudine recedit: V, 144 *Ἐνθυμοῦ δ', ἵνα τι καὶ τῶν ἀρχαίων εἴπωμεν, ὅτι κτλ.* Nam et enuntiatum illud secundarium hic interpositum est, id quod rarius occurrit, neque ut in ceteris locis *μή* adjuncto rem præcedentem relinqui indicatur.

Latini dicunt *ac ne* (v. Seyff. p. 76), ita ut *atque* et *δέ* simili in usu sint.

Sed nondum explevimus omnia, quæ cum hujus particulæ usu, de qua jam dudum quærimus, conjuncta esse videntur. Nam ita novum argumentum inducitur sæpenumero ad id confirmandum, quo quis audientes impellere studet, ut verbis *ἐνθυμεῖσθαι, μνησθῆναι, σκέψασθαι,* similibus conjungatur part. *δέ.* V, 134 *ἐνθυμοῦ δ' ὅτι.* — Ibm 140,

Ep. II, 20. — IV, 17 *Ἐνθυμεῖσθε δ' ὅτι* — XVIII, 27. XIX, 33. XX, 15. XVIII, 42 *Ἐνθυμεῖσθε δέ, εἰ καί τῳ δόξω δὶς περὶ τῶν αὐτῶν λέγειν, ὅτι πολλοὶ προσέχουσι ταύτῃ τῇ δίκῃ τὸν νοῦν κτλ.* — VI, 99 *Ἀναμνήσθητε δὲ τῶν ἐν Διπαίᾳ πρὸς Ἀρκάδας ἀγωνισαμένων κτλ.* XV, 36 *ἀναμνήσθητε δὲ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων — τοῖς προγόνοις πεπραγμένων καὶ διέλθετε πρὸς ὑμᾶς αὐτοὺς καὶ σκέψασθε κτλ.* VI, 52 *ἀναμνήσθητε δὲ πρὸς ὑμᾶς αὐτοὺς* —. Ubi imperativi forma non usurpatur, *ἄξιον* vel *χρή* cum infinitivo dicitur: V, 99 *Ἄξιον δὲ μνησθῆναι* — XVIII, 31 *ἄξιον δὲ καὶ τῶνδε μνησθῆναι, διότι* —. VI, 95 *Ἄξιον δὲ καὶ τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὰς ἄλλας αἰσχυνθῆναι πανηγύρεις* —. XIX, 46 *Μεμνῆσθαι δὲ χρὴ* —. XXI, 18 *ἐνθυμεῖσθαι δὲ χρὴ* —. Conferri potest, quod Livium hoc modo sæpe dicere *et videte* Seyff. commemorat.

Re aliqua exposita subjicitur interdum explicatio, cur illa proferri debuerint quove spectare putanda sint. Quumque supra viderimus cum part. *καί* pronomina demonstrativa sæpe consociari, in hoc transeundi genere part. *δέ* adjunctam habent. Talia hæc sunt: II, 50 *Ταῦτα δὲ διῆλθον ἡγούμενος* —. XII, 123 *Ταῦτα δὲ διῆλθον οὐκ ἐκείνοις λοιδορῆσαι βουλόμενος ἀλλ' ἐπιδεῖξαι κτλ.* Ibm 61. VII, 70 *Ταῦτα δὲ διῆλθον δυοῖν ἕνεκα.* — V, 24 *Τούτου δ' ἕνεκά σοι ταῦτα διῆλθον, ἵνα* —. Ibm 113 *Τούτου δ' ἕνεκά σοι περὶ τούτων διῆλθον, ἵνα* —. XII, 182. XV, 143, 224. — VIII, 41 *Τούτου δ' ἕνεκα ταῦτα προεῖπον, ὅτι* —. XII, 4 *τούτου δ' ἕνεκα ταῦτα προεῖπον, ἵνα* —. Ep. VI, 7. — III, 47 *διὰ τοῦτο δὲ πλείους ἐποιησάμην τοὺς λόγους —, ἵνα κτλ.*

In narrationibus per hanc particulam plerumque inter se excipiunt verborum comprehensiones. Quæ ita sæpissime conformantur, ut ab enuntiato secundario temporali incipiantur. Quod si plene enuntiatur neque, ut fere fit, in participii formam redactum est, illud animadverti debet, Isocr. nullam aliam conjunctionem usurpare quam *ἐπειδή*. Eas vero, quæ sunt *ἐπεί, ὅτε, ὡς,* in initiis comprehensionum verborum positas ego non repperi. Illud autem secundarium enuntiatum iis tantum locis abest, ubi aut subjectum mutatum primum locum tenet, aut peculiaribus indiciis rerum consecutio significatur. Hujus generis hæc sunt: *μετὰ δὲ ταῦτα,* usitatissimum loquendi genus, *χρόνῳ δ' ὕστερον, οὐ πολλῷ δὲ χρόνῳ ὕστερον, τὸ δὲ τελευταῖον, εὐθύς, (τρίτῃ δ') ἡμέρᾳ,* similia. *Ἐπὶ δὲ τούτῳ* semel inveni, XV, 233; sed *ἐκ τούτου, ἐνταῦθα, ἔνθα δή* alia, quæ in Xenophonte frequentissima sunt, in hujus narrationibus non inveniuntur. Et quum apud historicos subjectum mutatum sæpissime significet *ὁ δέ,* ejus rei in Isocrate unum tantum exemplum inveni, XVIII, 6. Alias dicitur *οὗτος δέ (καὶ οὗτος), ἐκεῖ-*

νος δέ, nisi nomen proprium ponitur. Narrationum Isocratearum exempla si inspicere velis, adeundæ sunt eæ orationes, quæ in judiciali genere sunt, XVI—XXI, aliæque nonnullæ, ubi hic illic aliquæ res gestæ exponuntur, ut VI, 17—23.

Jam supra de ea membrorum partitione, quæ fit per *μέν — δέ,* mentionem habuimus deque ea re pauca jam sunt addenda, ne quid omissum esse videatur ex iis, quæ cum usu part. *δέ* conjuncta sunt. Sed, ut illic indicavimus, nisi ii loci non cadunt in nostram quæstionem, ubi non diversitas et repugnantia membrorum exprimatur, sed tantum quasi ab exteriore parte componantur. Hoc autem eo sæpissime consilio fit, quo facilius appareat numerus membrorum (conf. Bæuml. p. 164, Hartung. II p. 407). Velut quum aliqua res exemplorum multudine firmanda est, particula *μέν* statim significatur series complurium, in quibus conjunctis vis argumenti inest: V, 20 *οὐ Θετταλοὺς μὲν —; τῶν δὲ πόλεων —; Μάγνητας δὲ —; τοῦ δ' Ἰλλυριοῦ πλήθους —; ἁπάσης δὲ τῆς Θρᾴκης —;* Ibm 32 *Ἄργος μὲν γὰρ —. Θηβαῖοι δέ —. Λακεδαιμόνιοι δέ —. τὴν δὲ πόλιν τὴν ἡμετέραν —.* XV, 284 *τοὺς μέν γε —. τοὺς δὲ —. τοὺς δὲ —.* VI, 53. VIII, 86. XII, 193. — Hujus distributionis quæ cetera sunt exempla hoc loco omitto, quum præsertim longe plurima ita sint comparata, ut membra illa non diversas verborum comprehensiones conficiant sed in unam includantur, de qua ratione negavimus nos esse quæsituros. Alia quædam id genus infra in eo capite, quod erit de enumeratione, tractabimus.

Particulæ *δέ,* de qua jam satis dictum est, finitima est *ἀλλά.* Quæ quum omnino Latinæ *sed* respondeat, non tamen sicut illa apud Isocratem quidem rem tractatam solet simpliciter posita ita abrumpere, ut simul ad novam rem tractandam procedatur [1]). Verum cum aliis quibusdam particulis consociata transitioni servit.

Ἀλλὰ γάρ non raro ita usurpantur, ut *ἀλλά* rem tractatam abrumpi seu relinqui significet, *γάρ* rationem indicet, cur illa relinquatur. Atque ea ipsa ratione interdum res nova continetur, quæ jam tractanda sit. Ut VIII, 109 orator quum probare studet, homines deteriora melioribus plerumque anteponere idque in re publica gerenda (*ἐπὶ τῶν μεγίστων* § 107) ita esse primum ostendit, his verbis ad quotidianam vitæ consuetudinem transit: *ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐλαττόνων καὶ τοῦ βίου τοῦ καθ' ἡμέραν ἐπιδείξειεν ἄν τις τοὺς πολλοὺς χαίροντας — τοῖς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν βλάπτουσιν κτλ.* IV, 140 *Ἀλλὰ γὰρ*

---

[1]) De hac vi part. *sed* v. Seyff. pp. 24—25. Ex exemplis ab illo laudatis liceat unum afferre: Cic. Tusc. IV § 64 "Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus, de quo pauca dicenda sunt."

οὐκ ἐκ τούτων δίκαιόν ἐστι σκοπεῖν τὴν βασιλέως δύναμιν, ἐξ ὧν μεθ' ἑκατέρων γέγονεν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπολέμηκεν. XII, 90 *ἀλλὰ γὰρ ἀνοητόν ἐστι περὶ μίαν πρᾶξιν διατρίβειν, ὥσπερ ἀπορίας οὔσης, τί ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν περὶ τῆς ὠμότητος — τῆς Λακεδαιμονίων ἀλλ' οὐ πολλῆς ἀφθονίας οὔσης.* XII, 221.

Aliis locis non enuntiatio illa a *γάρ* incepta rem proxime tractandam continet, sed hæc in consecutione (*οὖν*) subjicitur. XV, 320 *'Αλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι —, τὸ μὲν ὕδωρ ἡμᾶς ἐπιλεῖπον —. ὑπερβὰς οὖν τὸ πλῆθος τῶν — γεγενημένων —, μικρῶν ἔτι πάνυ μνησθεὶς ἤδη καταλύσω τὸν λόγον.* VII, 77 *'Αλλὰ γὰρ ἢν ἐπακολουθῶ τοῖς ἐνοῦσιν ἐπιτιμῆσαι, δέδοικα μὴ πόρρω λίαν τῆς ὑποθέσεως ἀποπλανηθῶ· περὶ μὲν οὖν τούτων πάλιν ἐροῦμεν —, περὶ δ' ὧν ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον κατεστησάμην βραχέα διαλεχθεὶς κτλ. (reditus ad propositum).* XVI, 48. XVIII, 58. — Singulare est XIII, 141 *ἀλλὰ γὰρ οὐ δύναμαι διὰ τὴν ἡλικίαν ἅπαντα τῷ λόγῳ περιλαβεῖν, ἃ τυγχάνω τῇ διανοίᾳ καθορῶν, πλὴν ὅτι καλόν ἐστιν κτλ.*

Hæ particulæ etiam in anteoccupatione locum habent, sed tum *ἀλλά* reprehensionem dictorum significat. Exempla dabimus infra.

In Latino sermone eodem modo per unam part. *sed* transitur atque in illis exemplis per *ἀλλὰ γάρ*. Conf. quæ proxime supra annotavimus. *Sed enim*, quod sciam, non in transitionibus usurpantur.

'Αλλὰ μήν quæ particulæ conjunctæ non raro in transeundo locum habent, ad rem præcipue observandam orationem traducunt illæ quidem, nec tamen cum emphasi, ut dicitur, ea fit transitio; quæ in Latinis *at vero* vis ac significatio inest (conf. Seyff. p. 29). Rectius igitur iis redduntur, quæ sunt *jam vero*, *nec vero* (Seyff. pp. 27—28).

Exempla hæc sunt: III, 16 extr.; orator eas res persequitur, quibus unius imperium et paucorum et multorum imperiis præstet, quumque ostendit in illis civitatibus et optimum quemque plurimum valere (§ 15) et hominum diversa ingenia diversaque merita facilius cerni posse, illud subjicit: *ἀλλὰ μὴν καὶ πρᾳοτέραν τοσούτῳ δικαίως ἂν αὐτὴν* (i. e. *τὴν τυραννίδα*) *εἶναι κρίναιμεν, ὅσῳπερ ῥᾷον ἐστιν κτλ.* VII, 67 *ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὴν πρᾳότητα δικαίως ἄν τις ἐπαινέσειε τὴν ἐκείνων μᾶλλον ἢ τὴν τῆς δημοκρατίας.* XV, 84 *'Αλλὰ μὴν καὶ τῶν ἐπὶ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην προςποιουμένων προτρέπειν ἡμεῖς ἂν ἀληθέστεροι καὶ χρησιμώτεροι φανεῖμεν ὄντες.* Ibm 219. XII, 99, 243. 26, 6. Apparet in his omnibus accedere *καί* vel *οὐδέ*, quibus significatur hanc rem in eodem genere esse atque priora. Hæ autem particulæ sæpe pronomini applicantur, quod rem sequentem quasi monstret: V, 37 *ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνο φανερὸν*

ὅτι κτλ. Pariter XV, 41. VI, 26 Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖν' ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι —. XIV, 26 Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖνό γ' ἕξουσι λέγειν, ὡς —. XV, 205 Ἀλλὰ μὴν καὶ τόδε πάντες ἂν ὁμολογήσειαν, ὅτι —. XII, 24. — Abest illud addendi signum his duobus locis: V, 53 Ἀλλὰ μὴν τὰ περὶ Θηβαίους οὐδὲ σὲ λέληθεν. nam hic οὐδέ ad transitionem non pertinet; IX, 37, ubi γέ part. ei vocabulo adjicitur, in quod quasi sonus cadit acutior [1]): Ἀλλὰ μὴν τῶν γ' ἐπὶ τάδε γεγενημένων κτλ.

Vidimus particula μήν cum ἀλλά conjuncta transitionem indicari. Potest eadem cum aliis quibusdam consociata hoc munus habere.

Negationi οὐ ubi postponitur, plerumque adversativam vim habet, ita ut sententiæ inter se repugnent quodam modo. Sed ita etiam usurpari potest, ut illa vi extenuata tantum distinguantur inter se sententiæ cum affirmatione posterioris; atque sic potest in transeundo locum habere eodem modo atque Latinum *vero*. IV, 130 (postquam probatum est contra quorundam sententiam regi bellum inferendum esse, etiamsi vires ejus metuendæ essent) οὐ μὴν οὐδ' εἰ (*neque vero etiamsi*) συναγορεύουσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, οὐδ' ὡς ὀρθῶς περὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἐκείνου γιγνώσκουσιν. XII, 36 Οὐ μὴν οὐδ' εἰ ταῦτ' ἔχων περὶ ἐμαυτοῦ λέγειν, οὐδ' οὕτω φανήσομαι κτλ. Ibm 265 (amici cujusdam oratione ceterorum omnium, qui aderant, assensu comprobata) οὐ μὴν οὐδ' ἐγὼ παρεστὼς ἐσιώπων, ἀλλ' ἐπῄνεσα κτλ. — Pari modo dicitur οὐ μὴν ἀλλά I, 9, postquam Herculis et Thesei mentio habita est: Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ πατρὸς προαιρέσεις ἀναμνησθεὶς οἰκεῖον καὶ καλὸν ἕξεις παράδειγμα τῶν ὑπ' ἐμοῦ σοι λεγομένων.

Sed multo sæpius particulæ καί adjuncta μήν transitionem denotat [2]) et quidem ita, ut cum vi et pondere quodam enuntietur res ita prioribus adjecta. Ab eo autem conjungendi genere, quod est ἀλλὰ μήν, hoc nihil differt, nisi quod illud paullo incitatius dicitur. — In omnibus fere exemplis Isocrateis hujus generis observandum est, ei vocabulo, quod post μήν locum tenet, ponderis efficiendi causa adjici aut γέ aut καί vel, si in negando res versetur, οὐδέ [3]). II, 10 (regum officia quæruntur; quorum unum erat, ut civitatibus felicitatem pararent paratamque conservarent) καὶ μὴν ἐκεῖνό γε φανερὸν, ὅτι δεῖ

[1]) Conf. Klotz. ad Devar. p. 64.

[2]) Hoc conjungendi genus ad part. μήν malui tractare quam ad part. καί. Nam sic persuasum habeo, part. καί ita usurpatam proprie non copulandi sed augendi et respondendi vim habere (cfr Hartung. II pp. 376—377. Fritsch. p. 112). Sed quoniam καί sicut μήν ad universam sententiam inceptam spectat, facile fit, ut unum aliquod vocabulum altero καί (οὐδέ) notetur et quasi efferatur.

[3]) Conf. Hartung. II, p. 383 et exempla ibi allata.

τοὺς ταῦτα δυνησομένους — μὴ ῥαθυμεῖν —, ἀλλὰ σκοπεῖν, ὅπως φρονιμώτερον διακείσονται τῶν ἄλλων. V, 103 (ante dictum est de Aegypto, § 101; de Cypro, Phoenicia, Cilicia, § 102) *Καὶ μὴν Ἰδριέα γε τὸν εὐπορώτατον τῶν νῦν περὶ τὴν ἤπειρον προσήκει δυσμενέστατον εἶναι τοῖς βασιλέως πράγμασι τῶν πολεμούντων.* IX, 36 *Καὶ μὴν τῶν γε παλαιῶν καθόδων κτλ.* (Proxime sequitur *Ἀλλὰ μὴν τῶν γ' ἐπὶ τάδε γεγενημένων —,* § 37). — V, 96 *Καὶ μὴν καὶ στρατιώτας σὺ μὲν ἐξ ἑτοίμου λήψεις κτλ.* IV, 115 *Καὶ μὴν οὐδέ τὴν παροῦσαν εἰρήνην — ἄξιον ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἡμετέραν.* Ibm 145 *καὶ μὴν οὐδέ τὴν στρατιὰν — ἄξιον φοβηθῆναι.* Ibm 185. XV, 98 *Καὶ μὴν οὐδ' ἐκεῖνος ὁ λόγος δικαίως ἄν με βλάψειεν κτλ.* Ibm 219 (*ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἂν θαυμασθεῖμεν — ἀποπέμποντες, ἀλλὰ — μισηθεῖμεν —.*) *καὶ μὴν οὐδ' εἰ ταῦτα παρίδοιμεν, χρήματα πλεῖστ' ἂν λάβοιμεν κτλ.* Ibm 278. XVIII, 23. XIX, 24. — Illa autem accessio abest V, 97 (cf. § 96 supra allatam) *καὶ μὴν εἰ βουληθεῖμεν ἐξετάσαι καὶ παραβαλεῖν σε τὸν νῦν ἡγήσομενον — καὶ Κλέαρχον —, εὑρήσομεν κτλ.*

Si ad particulas *καὶ μήν* accedit *δή*, part. *μήν* in *μέν* corripitur. Conf. Hartung. II p. 401; Bæuml. p. 163. Ceterum hac accessione facta illa vis et significatio fere nihil mutatur. Nam *μήν* et *δή*, quorum utrique confirmandi vis est, quasi in unum coalescunt.

Atque hoc loquendi genus, sicut illa quæ proxime tractavimus, id secum fert, ut post illas particulas iterum ponatur *καί*, quod unam aliquam notionem efferat et in simili genere cum prioribus versari significet. Hic autem neque *οὐδέ* neque *γέ* ab Isocrate quidem usurpari solet. III, 36 (inde a § 31 de *justitia* sermo erat) *Καὶ μὲν δὴ καὶ περὶ σωφροσύνης ἔτι μείζω τούτων ἔχω διελθεῖν.* IV, 39 extr. *πρώτη γὰρ καὶ νόμους ἔθετο καὶ πολιτείαν κατεστήσατο.* 40 med. *καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν τεχνῶν — τὰς μὲν εὑρήσασα χρῆσθαι τοῖς ἄλλοις παρέδωκεν.* VII, 66 *καὶ μὲν δὴ καὶ τάδε τίς οὐ μνημονεύει —;* VIII, 24. XI, 21, 36, 49 *καὶ μὲν δὴ καὶ τοῦτο δῆλον —.* XV, 191. XVII, 29 *καὶ μὲν δή, ὦ ἄ. δ., καὶ τόδε ῥάδιον πᾶσι γνῶναι, ὅτι —.* XXI, 20. — Uno tantum loco alterum illud *καί* abest: III, 16 *καὶ μὲν δὴ διορᾶν καὶ τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς πράξεις ἅπαντες ἂν τὰς τυραννίδας μᾶλλον ὁμολογήσειαν.*

His autem transeundi generibus, quæ proxime tractavimus, *ἀλλὰ μήν, καὶ μήν, καὶ μὲν δή,* hoc est commune, quod ad argumentorum seriem continuandam potissimum idonea sunt (cf. p. 46), ex eoque intelligitur, cur plerumque augendi signum (*καί, οὐδέ*) secum ferant.

De enumeratione s. oratione distributa.

Ad perspicuitatem efficiendam non minus quam ad orationem exaggerandam spectat ea dicendi ratio, ubi complures res vel sententiæ ita inter se excipiunt, ut ad unamquamque ejusmodi quædam nota apponatur, qua series complurium indicetur, sive rem aliquam secuturam significandi illa vim habeat, sive ad priora respondeat [1]) (*Zumpt*, Lat. Gr. § 724, Seyff. pp. 50—55).

Et quoniam quæ hujus rei formæ sint, tum facillime apparet, ubi in eandem verborum comprehensionem diversa membra includuntur, in exemplis proponendis illa quoque attingere necesse erit, etsi in transeundi rationem proprie non cadunt, quum præsertim plerumque fiat, ut ex compluribus membris unum alterumve pendeat aliquo modo, cetera per se ponantur. Atque de oratione bipertita per *καί* — *καί*, *τέ* — *καί*, *τέ* — *τέ*, *οὔτε* — *οὔτε*, *μέν* — *δέ*, *τοῦτο μέν* — *τοῦτο δέ*, *οὐ μόνον* — *ἀλλὰ καί* quoniam a grammaticis scriptoribus satis explicatum est, de iis formis hic quærere nihil attinet. Sed si complures res enumerandæ sunt, in Isocrate quidem hæ notæ quasi legitimæ sunt: *πρῶτον μέν* — *ἔπειτα* — *ἔτι δέ* — *πρὸς δὲ τούτοις* [2]).

VI, 32 *φαινόμεθα γὰρ πρῶτον μὲν παρὰ τῶν κυρίων τὴν χώραν* (i. e. *Μεσσήνην*) *λαβόντες* —, *ἔπειτα κατὰ πόλεμον αὐτὴν ἑλόντες* —, *ἔτι δὲ τοὺς ἠσεβηκότας εἰς τοὺς παῖδας τοὺς Ἡρακλέους ἐκβεβληκότες, πρὸς δὲ τούτοις* — *τῷ πλήθει τοῦ χρόνου* — *προσηκόντως ἔχοντες αὐτήν*. Ibm 62 *ἐπίσταμαι γὰρ πρῶτον μὲν Ἀθηναίους* — *ὁτιοῦν ἂν ποιήσοντας· ἔπειτα τῶν ἄλλων πόλεων ἔστιν ἃς ὁμοίως ἂν* — *βουλευσομένας· ἔτι δὲ Διονύσιον* — *καὶ τοὺς ἄλλους* — *ἐπικουρήσοντας· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῶν Ἑλλήνων* -- *τοὺς πρωτεύοντας* — *μεθ' ἡμῶν ὄντας κτλ.* XVII, 40 pariter, præterquam quod ad voc. *ἔπειτα* additur *δέ*, id quod apud Isocratem tribus tantum locis hoc excepto invenitur [3]): IV, 175, XVII, 17, XIV, 63. — XV, 76

---

[1]) Hanc dicendi figuram Græci artium scriptores *ἀπαρίθμησιν* vocant. Hermogenes (*π. περιβολῆς*) II p. 322: *ἔστι τοίνυν ἡ ἀπαρίθμησις τοιαύτη, οἷον πρῶτον μὲν τόδε, δεύτερον δὲ τόδε. τοῦτο δὲ καὶ εὐκρινείας καὶ ἀφελείας ἐστίν, εἰ σύνεγγυς λάβοι τὴν ἀνταπόδοσιν.* Cf. Aristid. II p. 480. — Latini autem hanc figuram universam non nominant. Nam *enumeratio* quam vocant forma est illius, *distributio* autem aut idem est quod enumeratio aut prorsus aliud significat atque id quod quærimus. V. Ernestium ad has voces.

[2]) *πρὸς τούτῳ*, quo loquendi genere Demosthenes interdum utitur, ut Lept. § 6, Phil. I § 34, in Isocrate nusquam reperitur.

[3]) Conf. Krueg. Gr. § 69, 241. Schneid. ad Isocr. IX, 42, qui illos locos omnes commemorat præter IV, 175.

Καὶ πρῶτον μέν — ἔπειτα — ἔτι δέ. Pariter XVIII, 8. XIX, 15. — IX, 74 *Πρῶτον μέν — ἔπειτα — πρὸς δὲ τούτοις.* Pariter XIV, 8, XV, 12. Ex quibus apparet, si tria membra enumerantur, tertium vel *ἔτι δέ* vel *πρὸς δὲ τούτοις* notare. Sed quum duo membra sunt, quorum primum voc. *πρῶτον μέν* significant, alterius fere semper *ἔπειτα* nota est: III, 12. VII, 70. XIV, 39. IX, 41, 53. — Alia quidem est ratio VII, 79 *καὶ πρῶτον μὲν σκεψώμεθα* —. 82 *ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* Sed hic longiore intervallo inter se distant membra; accedit quod prius illud in plura dividitur.

Pro eo quod est *πρῶτον* interdum ponitur *μάλιστα* alia quidem significatione sed tamen ita, ut enumeratio indicetur [1]): IV, 91 *μάλιστα μέν — ἔπειτα καί.* Ibm 175 *μάλ. μέν — ἔπειτα δὲ καί.* V, 75 *μάλ. μέν — ἔπειτα καί — ἔτι δέ.* II, 2 *μάλ. μέν — ἔπειτα — ἔτι δέ — πρὸς δὲ τούτοις.* Ep. VI, 2 *μάλ. μέν — ἔπειτα — πρὸς δὲ τούτοις.*

Sæpius fit, ut omnis significatio primi membri absit, cetera autem suas notas teneant. Nec tamen id nisi iis locis usu venit, ubi per se quodque membrum verborum comprehensionem continet. Sic ponitur *ἔπειτα* IV, 58, VII, 23, 60 *ἔπειτα κἀκεῖθεν ῥᾴδιον γνῶναι τὴν ἐμὴν διάνοιαν.* XIV, 52, XV, 103. — Accedit tertium membrum per *ἔτι δέ* notatum V, 19, XV, 39; et per *πρὸς δὲ τούτοις* IV, 5—7, IX, 38, XII, 206—208, XVIII, 38 *ἔπειτα κἀκεῖνο χρὴ σκοπεῖν, ὅτι* —. 39 *πρὸς δὲ τούτοις — ἔξεστιν αὐτῷ κτλ.* — Alterius membri indicium est *ἔτι δέ:* XX, 20 *ἔτι δὲ καὶ πάντων ἂν εἴη δεινότατον, εἰ κτλ.* XXI, 17 *ἔτι δ' ἔχοιμ' ἂν ἐπιδεῖξαι καὶ ἑτέρους, οἳ κτλ.*

Præterquam quod *πρῶτον μέν* necessario sequitur *ἔπειτα,* ordo ille notarum interdum commutatur: VI, 36 *ἔτι δέ* — 37 *ἔπειτα κἀκεῖνο χρὴ σκοπεῖν.* III, 38 *ἔπειτα* — 39 *πρὸς δὲ τούτοις* — 40 *ἔτι δέ* [2]). XIX, 50 *πρῶτον μὲν φιλίαν —, ἔπειτ' εὐεργεσίας —, πρὸς δε τούτοις διαθήκας —, ἔτι δὲ νόμον* —. III, 17—31 quinque argumenta enumerantur: — *ἔπειτα — πρὸς δὲ τούτοις — ἔπειτα — ἔτι δέ — τό δὲ μέγιστον.*

In Græco sermone sicut in Latino (conf. Seyff. p. 52), sæpe fit, ut quum primo membro distribuendi nota apposita sit, tam diu in eo explicando commoretur oratio, ut non possit commode in ceteris illa instituta ratio servari. Atque in pp. 12—14, quum de iis formis quæ-

---

[1]) Est hæc *ἀπαρίθμησις κατὰ προτίμησιν,* quam nominat Hermog, II p. 323.

[2]) § 42 *εἶτα* (*sic*) *λανθάνουσιν — διαφορὰς αὐτοῖς ἐγκαταλείποντες.* Voc. *εἶτα* non apud Isocratem enumerandi vim habet. Verum in Demosthene ea significatione ponitur; conf. Phil. I § 17.

stio esset, quibus propositiones exciperentur, ejusmodi nonnulla attigimus. In simili genere hæc sunt: XIII *Τίς γὰρ οὐκ ἂν — καταφρονήσειε πρῶτον μὲν τῶν περὶ τὰς ἔριδας διατριβόντων —;* Altera pars incipit a § 9: *Οὐ μόνον δὲ τούτοις ἀλλὰ καὶ τοῖς τοὺς πολιτικοὺς λόγους ὑπισχνουμένοις ἄξιον ἐπιτιμῆσαι.* XII, 253 *πρῶτον μὲν, ὅτι Δωριεῖς ὄντες — ἐστράτευσαν κτλ.* 255 *καὶ ταῦτα μὲν μετὰ πάντων — ἔπραξαν. ἐπειδὴ δὲ κτλ.* X, 17 extr. — *τῆς δὲ (Ἑλένης) περίβλεπτον καὶ περιμάχητον τὴν φύσιν ἐποίησεν (Ζεύς). Καὶ πρῶτον μὲν Θησεὺς — ἡττήθη τοῦ κάλλους κτλ.* 38 extr. *ἵνα δὲ μὴ δοκῶ — ἀνδρὸς ἑνὸς δόξῃ καταχρώμενος ἐπαινεῖν αὐτὴν, βούλομαι καὶ περὶ τῶν ἐχομένων εἰπεῖν.* — Durior paullo videtur illa membrorum dissolutio, quæ fit, quum distributio a *τοῦτο μέν* incepta deseritur: IX, 14 *Τοῦτο μὲν γὰρ Αἰακὸς — τοσοῦτον διήνεγκεν κτλ.* § 16 *Τούτου δὲ παῖδες ἦσαν Τελαμὼν καὶ Πηλεὺς κτλ.*

Commemoravimus, in distribuendi formis usurpandis sententiarum conformationem institutam ita deseri interdum, ut ex compluribus membris inter se respondentibus unum alterumve pendeat, ceterum vel cetera per se ponantur. Quod quale sit, ex his locis apparet: XIV, 8 *ὑμεῖς δ' ἐνθυμεῖσθε πρῶτον μὲν, εἰ δίκαιόν ἐστιν —, ἔπειτ' εἰ προσήκειν ὑμῖν δοκεῖ —.* 9 *πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ὁμολογούμενα φαίνονται διαπραττόμενοι κτλ.* XVII, 40-41. Ep. VI, 2 *ἀλλὰ γὰρ ἐμποδίζει με πολλὰ, μάλιστα μὲν τὸ μὴ δύνασθαι πλανᾶσθαι —, ἔπειθ' ὅτι πάντες — δικαίως ἂν μου καταφρονήσειαν —.* § 3 *πρὸς δὲ τούτοις φοβοῦμαι καὶ τὴν πόλιν.* IV, 101 *ἐγὼ δ' ἡγοῦμαι πρῶτον μὲν οὐδὲν εἶναι τοῦτο σημεῖον —.* 102 *ἔπειτ' εἰ μὲν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτῶν πραγμάτων πρᾳότερον ἐπεμελήθησαν, εἰκότως ἂν ἡμῖν ἐπιτιμῷεν.* VI, 35—37. XVIII, 14 *ὑμεῖς δ' ἐνθυμεῖσθε πρῶτον μὲν, ὅτι — ἐπετρέψαμεν —. ἔπειτ' οὐκ εἰκὸς ἦν — ποιήσασθαι τὴν διαλλαγήν —. ἔτι δὲ — οὐ τούτῳ τοῦτο τεκμήριόν ἐστιν κτλ.* XV, 117 *ἔστι δὲ ταῦτα τίνα δύναμιν ἔχοντα; — πρῶτον μὲν δύνασθαι γνῶναι κτλ.* 119 *δεύτερον τί προσήκει τὸν στρατηγὸν τὸν ἀγαθόν;*

Hæc enumerationis indicia, quæ exposui, sæpe illis subjiciuntur, quæ proprie orationem bipertitam denotant. In quo non raro fit, ut iis loquendi generibus in unum conjunctis, quæ sunt *ἔτι δέ* et *πρὸς δὲ τούτοις,* hoc exsistat: *ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* IX, 1 *οὐ μόνον — ἀλλὰ καί — ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* III, 23—24 *τοῦτο μὲν — τοῦτο δέ — ἔτι δέ.* IX, 66—67 *μέν — δέ — δέ — δέ — ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* XV, 155—156 *μέν — δέ — ἔτι δὲ πρὸς τούτοις.* Ibm 47 *καί — καί — ἔτι δέ.* IV, 45 *καί — καί — πρὸς δὲ τούτοις — ἔτι δέ.* XV, 144 *τέ — τέ — τέ — ἔτι δέ.* hæc omnia per participia enuntiata quintum membrum sequitur solutum § 145: *πρὸς δὲ τούτοις —*

κἀκεῖνο λέγεις κτλ. — *Καὶ πρὸς τούτοις* tum dici potest, ubi in eodem enuntiato alterum *καί* præcedit. Conf. tamen duo exempla in p. 30 allata, in quibus ab illis vocabulis verborum comprehensiones incipiunt.

Quum ab iis formis exorsa est oratio, quæ distributionem indicant, non raro fit, ut deinde per alia transeundi genera progrediatur, etsi in æquali ratione omnes sententiæ versentur. Sic sæpissime particula *δέ* nova membra annectit: XVIII, 14—15 *πρῶτον μέν — ἔπειτα — ἔτι δέ — θαυμάζω δέ — ἀξιῶ δέ.* XX, 2—3 *πρῶτον μέν — ἔπειτα — οὕτω δ' ἡγήσαντο —.* XV, 209—213 *πρῶτον μὲν — ἔπειτα — ἔτι δέ — ὃ δὲ πάντων δεινότατον.* XII, 37—38 *πρῶτον μὲν — ἔπειτα — ἔτι δέ — πάντων δέ μάλιστα.* III, 17—21, 37—42. IV, 101—103.

XV, 276—278 *πρῶτον μέν — ἔπειτα — καὶ μὴν οὐδέ.* XII, 38 — *ἔπειτα — ἔτι δέ — ἠκούσατε δὲ καί — ἀλλὰ μὴν καί.* XVII, 25 *Πρῶτον* — 27 *ἔπειτα* — 29 *καὶ μὲν δή* — 30 *ἔτι δέ* — 31 *Ὃ δὲ πάντων μέγιστον τεκμήριον.*

Nomina numeralia quæ vocantur excepto *πρῶτον* rarius in rebus argumentisque enumerandis adhibentur. Sunt tamen loci nonnulli, ubi illis maxime vorulis adjuncta, quarum usum jam exposuimus, rerum seriem indicant. XVI, 49 — *μάλιστ' ἐπὶ τούτοις ἀγανακτῶ, πρῶτον μὲν εἰ —, δεύτερον δ' εἰ —, πρὸς δὲ τούτοις εἰ —.* XV, 117—120 *πρῶτον μέν — δεύτερον — ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις.* VIII, 133—135 *Ἔστι δ' ἐξ ὧν ἂν ἐπανορθώσαιμεν τὰ τῆς πόλεως —, πρῶτον μὲν ἦν —. Δεύτερον δ' ἦν —. Τρίτον ἦν —.* XV, 187 — *δεῖ τοὺς μέλλοντας διοίσειν — πρῶτον μὲν πρὸς τοῦτο πεφυκέναι καλῶς — ἔπειτα παιδευθῆναι —, τρίτον ἐντριβεῖς γενέσθαι —.* XII, 30—32 *πρῶτον μέν — ἔπειτα — ἔτι δέ — τέταρτον, ὅπερ μέγιστον.* — Ex quibus apparet, voc. *τρίτον* et *τέταρτον* particulam *δέ* repudiare.

Reliquum est, ut commoneam, ubi rerum gestarum consecutio exprimenda sit, *πρῶτον μέν* initium significare solere, illis autem in Isocrate quidem non *ἔπειτα* respondere plerumque, sed *μετὰ δὲ ταῦτα, ὕστερον δέ* vel tale quid[1]). Conf. IV, 140—141. X, 35. XVI, 30—31. XVIII, 11. — Non memini me nisi unum locum observare, ubi ea vi *ἔπειτα* positum esset: XVII, 17 — *πρῶτον μὲν αὐτὸς ἀφανίσας ὑφ' ἡμῶν αὐτὸν* (i. e. servum) *ᾐτιᾶτο ἠφανίσθαι, ἔπειτα δὲ συλληφθέντα — διεκώλυσε βασανίζεσθαι, μετὰ δὲ ταῦθ' ὡς δοῦλον ἐκδοὺς κτλ.*

Quæ in Latino sermone enumerandi formæ usurpantur his Græcis satis accurate respondent. Hoc tamen differt, quod Græcum nullum

[1]) Conf. quæ in p. 38 commemoravimus.

vocabulum est, quod sicut *denique*, *postremo* extremum membrum peculiari nota significet. Atque omnino Latinis horum loquendi generum major abundantia est. Nam præter illa, quæ sunt *primum (principio)*, *deinde*, *tum*, *post*, *postremo*, *denique*, idem munus hæc habent: *præterea*, *accedit*, *adde* (V. Seyff. pp. 35—38). In partitione significata deserenda et sententiarum conformatione mutanda similia fere utraque lingua admittit (Seyff. pp. 52—54).

De transitione hoc proprio nomine signata.

In prooemio hujus libelli commonuimus veteres artis scriptores nisi unum transitionis genus non eo nomine appellare [1]). Et quoniam ita est comparatum hoc genus, ut ceteris multo apertius efficiat discrimen eorum quæ antecedunt quæque sequuntur itaque ad puncta orationis quasi illustranda aptius sit, nobis paullo uberius id pertractandum esse videtur. Atque quum primum omnium sit videndum, quid et quale sit, liceat afferre, quæ de hac re a veteribus sint præcepta.

Auctor ad Herennium IV, 26 § 35 in sententiarum exornationibus enumerandis hæc habet: "*Transitio* vocatur, quæ quum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi, quid consequatur, hoc pacto: 'in parentem cujusmodi fuerit, habetis; nunc parens qualis exstiterit, considerate' —. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam et quid dixerit commonet et ad reliquum comparat auditorem." Eodem pertinet locus Ciceronis, qui rem attingit, nomen non exhibet; nam De Or. 53 § 203 in luminibus sententiarum numeratur "propositio quid sis dicturus et ab eo quod est dictum sejunctio" [2]). Hi igitur transitionem illam volunt esse figuram et quasi lumen orationis. Quintilianus autem Inst. Or. IX, 2, 61. 3, 98 ita esse negat, ceterum nihil profert ad rem illustrandam.

Atque hæc quidem Latini scriptores. A Græcis autem illa traduntur: Rhet. ad Alexandrum cap. XXXVIII (Rh. Gr. p. 221): *ὅταν δὲ — ἅπαντα διέλθωμεν, — ἐὰν μὲν μακρὸν ᾖ τὸ μέρος καὶ βουλώμεθα μνημονεύεσθαι, συντόμως παλιλλογήσομεν· ἐὰν δὲ μέτριον ᾖ*

---

[1]) Cetera ab illis idcirco omissa esse, quod cum ipsius sermonis vi et natura arctius conjuncta essent, quam ut ad ea tum cogitatio intenderetur, recte monet Seyff. in p. 8.

[2]) Haud scio an idem spectent hæc verba: "ut, quum transegerit jam aliquid, definiat." Or. 40 § 137. Perperam me judice hæc interpretatur Pideritius ad *definitionem* notionis referens. Conf. annotatum proximum.

καὶ μνημονεύηται, αὐτὸ τὸ μέρος ὁρισάμενοι[1]) *πάλιν ἕτερον προθησόμεθα. ἔστι δὲ ὃ λέγω τοιόνδε· ὡς μὲν δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς βοηθεῖν Συρακουσίοις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἱκανῶς ἀποδεδεῖχθαι νομίζω· ὡς δὲ καὶ συμφέρει ταῦτα πράττειν, ἐπιχειρήσω διδάσκειν.* Quorum verborum posterior tantum pars transitionem spectat. Nam illo *παλιλλογεῖν* id intelligitur, quod posteriores appellant *ἀνακεφαλαίωσιν*, Latine *enumerationem* s. *collectionem*[2]) (Seyff. p. 69).

Hi loci veterum artium a recentioribus laudantur[3]). Alios quosdam nos quidem invenimus, qui ad rem illustrandam nonnihil adjuvant. Hermogenes II p. 283 hæc dicit: *καὶ μὴν καὶ αἱ συμπληρώσεις — εὐκρινῆ ποιοῦσι τὸν λόγον, τὰ μὲν ἀναπαύουσαι τὰ παρελθόντα, τῶν δὲ ῥηθησομένων πάντως ἔχουσαι κατασκευάς τινας, ἀφ' ὧν εἰς ἀρχὴν ὁ λόγος ἀνάγεται, οἷον ἓν μὲν τοίνυν πολίτευμα τοῦτο τοιοῦτο —, ἕτερον δὲ ἀναμιμνήσκεσθε, —. καὶ πάλιν οὐ τοίνυν μόνον μὴ Λεύκων ἀδικηθῇ δεῖ σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἄλλος εὖ μὲν ἐποίησεν ὑμᾶς κτέ, καὶ πολλὰ τούτου παραδείγματα.* Ex quibus apparet, hunc illam rem nominare *συμπλήρωσιν*. A quo non differt Aristides, II p. 484, nisi quod *συμπλήρωσιν* priorem solam transitionis partem intelligit, qua res tractata concludatur. Illius loci verba extrema afferam: — *ὡς ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ στεφάνου, ἃ μὲν τοίνυν ἐγὼ παρεσχόμην — ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις ἐστι, μέχρις ἐνταῦθα ἡ συμπλήρωσις, εἶτα ἡ ἐπαγγελία τοῦ ἐφεξῆς, ἃ δὲ πάντες ὑμεῖς ἴστε, ταῦτ' ἤδη λέξω.*

Hæ igitur definitiones illius transeundi generis a veteribus traduntur. Et Seyffertus quidem, qui hunc usum copiose tractavit et ex Latinis scriptoribus exempla multa ac varia ad eum illustrandum protulit, Auct. ad Her. fere secutus ipsam rem sic definit in p. 57: "Die Eigenthümlichkeit derselben besteht also darin, dass die Propositio des neuen Theiles mit der Recapitulation des Vorhergehenden verbunden ist, beide aber kurz sint." Quæ tamen definitio ut recte se habeat et in omnia exempla conveniat, paullum mutanda esse videtur. Neque enim quisquam potest negare in hoc genere eos locos versari, quales sunt La-

[1]) Proxime infra eandem rem appellat *ὁρισμὸν ἐπιθεῖναι* et *πέρατι ὁρίσασθαι*.

[2]) Conf. *Spengel*, Comm. ad Anaximenem p. 184, Rh. ad Alex. cap. XX, ubi de ipsa *παλιλλογίᾳ* copiosius disputatur. — Hoc autem propterea observatum volui, quia nostras homo doctissimus C. G. Linder in commentatione supra laudata hæc omnia ad transitionem retulit.

[3]) Conf. Ernest. ad voc. *transitio;* Seyff. p. 57; Linder. l.l. p. 82; Volkmann. l.l. p. 62. Qui minus recte dicit transitionem Græcis nominatam fuisse *μετάβασιν* et ad id confirmandum locum laudat Rutilii Lupi (II, 1), ubi hoc nomine alia res significatur.

tinum illud *atque hæc quidem hactenus* et Græcum ***περὶ μὲν οὖν τούτων οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ πλείω λέγειν.*** At in his et similibus exemplis nulla inest dictorum *collectio ("recapitulation")* neque ostenditur, quid dictum sit, ut voluit Auct. ad Her. Quamquam concedendum est aliorum locorum non hanc esse rationem. Jam vero alterum illud, quod in transitione inesse dicitur, rei secuturæ propositio, ne ea quidem ad justam transitionem conficiendam necessario requiritur. Nam hic sicut alias propositione dempta potest nova res annecti; velut quum dicitur "atque hæc quidem ille; nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ et q. s." Cic. Nat. D. II § 96. Et Isocr. XV, 315 ***Κἀκεῖνοι μὲν οὕτως ἐγίγνωσκον περὶ αὐτῶν· ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀπέχετε τοῦ κολάζειν αὐτούς, ὥστε κτλ.*** Et sic fere semper ubi in narrationibus illud transitionis genus adhibetur. Quare quum jam probasse videar illam definitionem angustiorem esse, alia desideratur. Ac mihi quidem videtur res his finibus circumscripta esse: transitionem hoc proprio nomine signatam appellamus, quum eo modo orationis partes conjunguntur, ut una quasi comprehensione res proxime tractata breviter attingatur et ea incipiatur, quæ deinceps sit tractanda [1]). Quod eo consilio fieri facile perspicitur, ut altera alteri quum opponatur, facilius inter se distinguantur itaque clarius appareat, qualis quæque sit.

Constituto igitur, quæ in ipsa re sit vis ac notio, illud indicandum est, quando potissimum usurpetur. Quum igitur apud Isocratem post majores et longitudine productiores orationum partes tamquam legitimum locum habet, quoniam illic maxime distinctiones desiderantur, tum etiam post eas interdum usurpatur, quæ inferiores et breviores sunt. Sed illis quoque locis sicut his cetera illa transeundi genera, quæ supra exposuimus, nonnumquam occurrunt; neque est in hac re quidquam satis firmum ac stabile, præterquam quod post narrationes causarum hæc transitio, quam quærimus, nusquam abest.

Sed jam sunt explicandæ generatimque disponendæ eæ loquendi formæ, quibus in hoc transeundi genere Isocrates utitur. Atque hic quidem sicut antea particularum in primis rationem habebimus eæque nobis exemplorum genera describentibus quasi pro fundamento erunt. Iis autem generibus formas subjiciam, ea digerendi lege maxime usus, ut respiciatur, quibus modis enuntientur ea, quæ ad rem transactam pertineant. Nam rei sequentis initium iisdem fere modis fit atque in ceteris transeundi generibus supra explicatis.

---

[1]) Cf. Hartung. I p. 262 "— wenn mittelst *μὲν δή* ein Rückblick auf das Gesagte gethan wird, um dann durch *δέ* oder *δὲ δή* zum Neuen überzugehen, welches Apollonius Alex. *de conj.* S. 519 *λόγου ἔκλειψιν καὶ ἀρχὴν ἑτέρου* nennt."

Quum igitur in duabus rebus transitio posita sit, rei præcedentis significatione et consequentis initio, ea exempla primum proponantur, in quibus suo quidque membrum enuntiato continetur et ita fere, ut prius illud particula *μέν*, alterum alia illi opposita denotetur.

Μὲν οὖν particulæ in hoc loquendi genere apud Isocr. omnium sæpissime usurpantur. Et part. *οὖν* eam vim habet, ut ad priora respiciat eaque quodam modo resumat et comprehendat (Bæuml. pp. 177—178). Particulæ *μέν* plerisque locis in altero membro respondet *δέ;* ad orationis progressum apertius indicandum nonnumquam additur *ἤδη* vel *μετὰ ταῦτα* [1]).

a. Verbi copula deest; id quod apud Latinos sæpius usu venit (Seyff. p. 59), in Isocrate semel reperitur: V, 95 *Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως· δοκεῖ δέ μοι μετὰ ταῦτα περὶ τῆς παρασκευῆς διαλεκτέον εἶναι κτλ.* Ad verba priora audiendum est *ἔχει;* cf. Krueg. Gr. § 62, 3, 4.

b. Prædicati locum tenet verbum *εἶναι* cum pronomine demonstrativo conjunctum, ad expositionem factam respicienti [2]). Pro hac locutione potest alia substitui, quæ idem valet. V, 29 (post exordium) *Ἃ μὲν οὖν ἠβουλόμην σοι προειρῆσθαι, ταῦτ' ἐστίν. περὶ δ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἤδη ποιήσομαι τοὺς λόγους* [3]). XII, 39 (post exordium) *Ἃ μὲν οὖν ἠβουλήθην — ὥσπερ χορὸς πρὸ τοῦ ἀγῶνος προαναβαλέσθαι, ταῦτ' ἐστίν. ἡγοῦμαι δὲ κτλ.* XV, 13 *Ἃ μὲν οὖν ἀναγκαῖον ἦν προειπεῖν, ταῦτ' ἐστίν. ἤδη δ' ἀναγιγνώσκετε τὴν ἀπολογίαν κτλ.* XII, 118 *Αἱ μὲν οὖν αἰτίαι, δι' ἃς μετέλαβον τὴν πολιτείαν — διὰ μακροτέρων μὲν αὐτὰς διῆλθον, αὗται δ' οὖν ἦσαν. ἤδη δὲ περὶ — ποιήσομαι τοὺς λόγους.* XV, 186 *Ὁ μὲν οὖν τύπος τῆς φιλοσοφίας τοιοῦτός τίς ἐστιν. ἡγοῦμαι δὲ κτλ.* IV, 26 *Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα — τηλικαῦθ' ἡμῖν τὸ μέγεθός ἐστιν.* VII, 28. VIII, 2. Ep. VII, 7. — XII, 134 *Αἱ μὲν οὖν φύσεις καὶ δυνάμεις τῶν πολιτειῶν οὕτως ἔχουσι. ἡγοῦμαι δὲ — οὐκέτι περὶ ἁπασῶν*

---

[1]) Latine sic dicitur *nunc*. Sed quibus illi vocabulis prius membrum notant interdum, *adhuc, hactenus*, Græci non utuntur. Cf. exempla ap. Seyff. pp. 59—60.

[2]) Animadvertendum est, pronomen illud Isocratem non in initio enuntiati ponere solere, quæ fere nostra loquendi consuetudo est. Et cum proximis illis exemplis, in quibus a pron. relativo enuntiationes incipiunt, conferri potest Demosth. Lept. § 95 *Ταῦτα μέν ἐστιν ἃ διώκομεν κτλ.* et complures ejusdem loci consimiles. Cf. etiam Isocr. XV, 189.

[3]) Non mihi placet ea scribendi distinguendique ratio, qua hic et similibus locis nonnumquam utuntur Benseler aliique editores. Ille enim prius membrum transitionis a minuta littera incipit, a grandi posterius; et alterum ab altero versibus disjuncta scribit. At hæc non sunt locis disjungenda, quæ sententia non possint separari, et prima ipsa littera transitio significari debet.

εἶναι δηλωτέον ἀλλὰ περὶ μόνης τῆς τῶν προγόνων. XVII, 21 *Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα — οὕτως διεπέπρακτο. Μενέξενος δὲ κτλ.* XVI, 28. VI, 69 *Τὰς μὲν οὖν ἐλπίδας ἔχω τοιαύτας.* Ep. I, 5 *Ἐπήρθην μὲν οὖν σοι ἐπιστέλλειν διὰ ταῦτα. λέγειν δὲ μέλλω περὶ μεγάλων πραγμάτων κτλ.*

c. Prædicati locum tenet aut verbum dicendi vel existimandi ad eum qui loquitur pertinens, in quo plerumque objectum est voc. *ταῦτα* (*ταῦτ' ἔχω λέγειν, ταῦτα γιγνώσκω* vel tale quid); aut verbum *ἀκούειν* ad audientes relatum; tum autem pronomen illud non adest. IV, 36 *Περὶ μὲν οὖν τοῦ μεγίστου τῶν εὐεργετημάτων ταῦτ' εἰπεῖν ἔχομεν.* XII, 61 *Περὶ μὲν οὖν τῶν πραχθέντων — ἐν τῷ παρόντι ταῦτ' εἶχον εἰπεῖν.* VIII, 73 *Ὑπερ μὲν οὖν τῆς τῶν λόγων τραχύτητος — ταῦτ' ἔχω λέγειν πρὸς ὑμᾶς. ὅθεν δ' ἀπέλιπον πάλιν ποιήσομαι τοὺς λόγους. (reditus ad propositum).* Ep. VIII *Ὑπὲρ μὲν οὖν τοῦ μὴ δικαίως ἂν δοκεῖν μωρὸς εἶναι — ταῦτ' ἔχω λέγειν.* IV, 14 (post exordium) *Περὶ μὲν οὖν τῶν ἰδίων ταῦτά μοι προειρήσθω. περὶ δὲ τῶν κοινῶν κτλ.* [1]). — XII, 33 *Περὶ μὲν οὖν τῶν πεπαιδευμένων τυγχάνω ταῦτα γιγνώσκων.* XV, 192 *Περὶ μὲν οὖν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας ταῦτα γιγνώσκω· περὶ δὲ τῆς παιδείας οὐκ ἔχω τοιοῦτον λόγον εἰπεῖν.* — VII, 56 *Περὶ μὲν οὖν — τὰ μὲν πλεῖστα διεληλύθαμεν· ὅσα δὲ παραλελοίπαμεν ἐκ τῶν εἰρημένων — ῥᾴδιόν ἐστι καταμαθεῖν.* XII, 137 *οἵους μὲν οὖν εὐξαίμην ἂν εἶναι τοὺς ἀκουσομένους τῶν ἐμῶν, εἴρηκα.* XVII, 24 (post narrationem) *Τὰ μὲν οὖν γεγενημένα, ὡς ἀκριβέστατα οἷός τ' ἦν, ἅπανθ' ὑμῖν εἴρηκα.* — Conf. Latina illa *dixi*, *diximus*, *dictum est*, sim. Seyff. p. 59.

V, 83 *Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐμῶν — σχεδὸν ἀκήκοας.* XV, 50 *Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐμῆς — διατριβῆς ἀκηκόατε πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.* XVI, 1 (post narrationem, quæ deest) *Περὶ μὲν οὖν τοῦ ζεύγους — τῶν εἰδότων ἀκηκόατε μαρτυρούντων.* XIX, 42 *Πρὸς μὲν οὖν Θρασύλοχον — ὡς — διεκείμεθα, σχεδὸν ἀκηκόατε.* — Pariter Latini dicunt *audistis*, *vidistis*, *habetis*. Seyff. p. 58.

d. De re præcedenti satis esse dictum affirmatur; amplificandi causa non raro additur plura dici potuisse, si opus fuisset. Hi loci sicut illi, quos proxime supra proposuimus, a præp. *περί* plerumque incipiunt. Cui illic substantivum adjunctum rem tractatam indicabat; hic vero nonnumquam pronomen demonstrativum satisfacit.

---

[1]) Quum utrumque transitionis membrum a *περί* incipit, fit interdum, ut in altero membro *περί* cum substantivo non satis arcte cum verbo cohæreat, sed libere quodam modo ponatur, ita ut pro enuntiato valeat: "quod vero ad res publicas attinet." Cf. p. 22. Similia sunt V, 83, 195. XV, 270. XVIII, 58.

XII, 266 *Περὶ μὲν οὖν ὧν ὑπεθέμην, ἱκανῶς εἰρῆσθαι νομίζω* —. *βούλομαι δὲ διαλεχθῆναι περὶ κτλ.* XIX, 16 (post narrationem) *Περὶ μὲν οὖν αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἱκανῶς εἰρῆσθαι νομίζω. ἵνα δὲ μηδεὶς οἴηται —, βούλομαι καὶ περὶ τούτων εἰπεῖν.* XXI, 16 *Περὶ μὲν οὖν τούτων ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.* XV, 167 *Περὶ μὲν οὖν τούτων — ἱκανὴν εἶναι νομίζω τὴν εἰρημένην ἀπολογίαν.* Ibm 270 *Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀπόχρη μοι τὸ νῦν εἶναι ταῦτ' εἰρηκέναι.* Ibm 101 *Περὶ μὲν οὖν — οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν σαφέστερον ἐπιδεῖξαι δυνηθείην.* XVII, 34 *Περὶ μὲν οὖν τούτων οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ πλείω λέγειν.* — III, 17 *Ὅτι μὲν οὖν —, διὰ πλειόνων μὲν ἄν τις ἀποδείξειεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων συνιδεῖν ῥᾴδιόν ἐστιν.* Ibm 27 *Περὶ μὲν οὖν —, ἅπαντα μὲν οὐθ' εὑρεῖν οὔτ' εἰπεῖν δυνατόν ἐστιν· οὐ μὴν ἀλλὰ πρός γε τὸ παρὸν ἀποχρώντως καὶ νῦν εἴρηται περὶ αὐτῶν.* VI, 33. XVI, 22. VIII, 25 *Περὶ μὲν οὖν — καὶ ταῦθ' ἱκανὰ καὶ πόλλ' ἂν ἴσως τις προσθείη τούτοις.* XVIII, 41. — Similes locutiones Latinas Seyff. commemorat in p. 62 § 35.

e. Aliis iisque variis modis res transacta indicari potest, qui ad certas leges revocari non possunt. XV, 196 *Ταῦτα μὲν οὖν ἐκείνοις προςκείσθω τοῖς πρότερον περὶ ἡμῶν εἰρημένοις.* Ibm 60 *Περὶ μὲν οὖν τῆς ἡγεμονίας, ὡς δικαίως ἂν εἴη τῆς πόλεως, ῥᾴδιον ἐκ τῶν εἰρημένων καταμαθεῖν.* XVIII, 35 *Ὅτι μὲν οὖν χρὴ —, οὐδ' αὐτὸν ἡγοῦμαι Καλλίμαχον ἀντερεῖν.* VIII, 69 *Ὅτι μὲν οὖν οὐ δίκαιόν ἐστι — ἄρχειν, ἐν ἐκείνοις τε τοῖς χρόνοις τυγχάνομεν ἐγνωκότες καὶ νῦν —. ὡς δ' οὐδ' ἂν δυνηθεῖμεν —, ταχέως οἶμαι δηλώσειν.*

f. Exposuimus fere hujus formæ (*μὲν οὖν — δέ*) ea exempla, quæ legitima sunt, ut ita dicam; quorum id proprium est, ut hoc modo res transacta concludatur, ut ad ea ipsa, quæ jam dicta sint, audientium s. legentium animi delegentur. Sunt etiam alia, in quibus ita illa res definiatur, ut ad ea, quæ dicta sunt, novum aliquid insuper adjiciatur [1]). Quod ideo fit, ut certum quoddam discrimen appareat rei præcedentis et consequentis. Velut XIII, 19 *Οἱ μὲν οὖν ἄρτι τῶν σοφιστῶν ἀναφυόμενοι — εὖ οἶδ' ὅτι πάντες ἐπὶ ταύτην κατενεχθήσονται τὴν ὑπόθεσιν. λοιποὶ δ' ἡμῖν εἰσιν οἱ πρὸ ἡμῶν γενόμενοι κτλ.* In antecedentibus hæc sophistarum partitio non facta est, sed tamquam de universis dicitur. Sed hæc adjiciuntur distinguendi causa.

Quare quum hæc transeundi ratio eo pertineat, ut id quod sequitur majore quadam vi et copia prædicetur et clariore luce collustretur, ad id loquendi genus referendum est, quod Græci rhetores *περι-*

[1]) De hoc usu particulæ *οὖν* conf. quæ in pp 20—21 explicavimus.

βολήν appellant [1]). Verum tamen negari non potest eo transitionis genere, de quo quærimus, hujusmodi quæ sunt exempla contineri, quoniam rei præcedentis conclusio et consequentis initium quasi una comprehensione componuntur [2]).

Plura exempla hæc: II, 15 *Ἄρχεσθαι μὲν οὖν ἐντεῦθεν χρή —, πρὸς δὲ τούτοις φιλάνθρωπον εἶναι δεῖ κτλ.* XI, 15 *Ἤρξατο μὲν οὖν ἐντεῦθεν —. μετὰ δὲ ταῦτα κτλ.* XII, 48 *Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν τοιαύτην ἐποιήσατο. χρόνῳ δ' ὕστερον κτλ.* IV, 71 *Καλὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ πρέποντα —, ἀδελφὰ δὲ τῶν εἰρημένων — ἔπραξαν.* VIII, 61 *Πρὸς μὲν οὖν — οὐ χαλεπὸν ἀντειπεῖν· εἰ δὲ δή τις — φαίη —, οὗτος ὁ λόγος ἀπορεῖν ἄν με ποιήσειεν ἀποκρίσεως κτλ.* XII, 108 *Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους οὐκ οἶμαι πράξεων ἑτέρων ἐπιθυμήσειν ἀκούειν, ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων ἱκανῶς μεμαθηκέναι νομιεῖν —. ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτω τυγχάνω διακείμενος κτλ.* IV, 100. V, 89. VII, 43. XV, 189. XVII, 8, 22.

In superioribus exemplis per part. *οὖν* comprehenduntur quodam modo ea, quæ proxime exposita sunt. Sunt autem alia, in quibus ita transitur, ut ex antecedentibus *concludatur* aliquid, id quod tum significat *οὖν* [3]). Adjecta autem sicut in ceteris locis prolatis part. *μέν*, conclusio illa opponitur rei sequenti, quam notat part. *δέ*.

XII, 34 extr.: in antecedentibus (inde a § 33) orator se dixit de Homeri et Hesiodi carminibus quærere velle, sed jam animadvertere se a re aberrasse; deinde hæc sequuntur: *περὶ μὲν οὖν τῶν ποιητῶν αὖθις ἐροῦμεν —. περὶ δὲ τῶν τῆς πόλεως εὐεργεσιῶν ἤδη ποιήσομαι τοὺς λόγους κτλ.* XII, 127 *ἐκεῖνα μὲν οὖν ἐάσομεν —, μιᾶς δὲ μόνον μνησθήσομαι πράξεως κτλ.* Ibm 22 *Ταῦτα μὲν οὖν οὐχ οἷόν τε ἄλλως ἔχειν, ἀλλ' ἀνάγκη στέργειν τοῖς ἤδη παροῦσιν. πολλῶν δέ μοι λόγων ἐφεστώτων ἀπορῶ κτλ.* Ibm 236. VI, 71. — Multa alia hujusmodi reperiuntur exempla, hæc autem quæ enumeravi rem satis declarant. Hoc tamen addi oportet, transitiones id genus etiam per part. *ὥστε* conformari.

IV, 65 *ὥστε περὶ μὲν τῆς — δυναστείας οὐκ οἶδ', ὅπως ἄν τις σαφέστερον ἐπιδεῖξαι δυνηθείη. δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ — προσήκειν*

---

[1]) V. Hermog. II pp. 315–330. Arist. pp 472–486. Ernest. in v. *περιβολή*.

[2]) Non negligendum est Aristidem *συμπλήρωσιν* illam, qua hoc transitionis genus significari supra ostendimus, ad *περιβολὴν* numerare: Rh. Gr. II p. 484 *Περιβολὴν δὲ καὶ αἱ συμπληρώσεις ἐργάζονται κτλ.*

[3]) Conf. Seyff. p 61 "Selbst mit einer folgernden, zum Ausgangspunkte zurückkehrenden Partikel kann der Abschluss gebildet werden, wie z. B. de Fin. V. § 58: Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos; actionum autem genera plura."

εἰπεῖν. V, 105 *ὥστε περὶ μὲν τούτων οὐδὲν οἶμαι δεῖν πλείω λέγειν. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἡγοῦμαι κτλ.* XVIII, 28.

Ubi prius illud transitionis membrum part. *μὲν οὖν* indicant, non semper alterius nota est sola part. *δέ;* sed, quo accuratius prioribus respondeatur, fit interdum, ut aut ad *δέ* adjiciatur aliquid, aut in illius locum alia particula substituatur. Sic adhibentur

δὲ δή: XV, 89 *Ταῦτα μὲν οὖν ἐστιν ἃ κατὰ πασῶν λέγομεν τῶν τεχνῶν. εἰ δὲ δή τις ἀφέμενος τῶν ἄλλων ἔροιτό με, τί τούτων μεγίστην ἔχει δύναμιν πρὸς τὴν τῶν λόγων παιδείαν, ἀποκριναίμην ἂν κτλ.* VIII, 61 supra laudavimus.

μετὰ δὲ ταῦτα: IV, 100 *Μέχρι μὲν οὖν τούτων οἶδ' ὅτι πάντες ἂν ὁμολογήσειαν —, μετὰ δὲ ταῦτ' ἤδη τινὲς ἡμῶν κατηγοροῦσι κτλ.* i. e. *in ceteris vero non item, sed jam accusant* —. Rauchenst.: *im Weitern aber jetzt.* Hic igitur non tempus significatur, sed sententiarum progressio. Alia est ratio II, 15.

μάλιστα δέ: VII *Ἁπάντων μὲν οὖν ἐφρόντιζον τῶν πολιτῶν, μάλιστα δὲ τῶν νεωτέρων.*

πρὸς δὲ τούτοις: II, 15.

οὐ μήν: Ep. VI, 8 *Αἱ μὲν οὖν αἰτίαι — τοιαῦται συμβεβήκασιν· οὐ μὴν περὶ τῶν ἐμαυτοῦ μόνον ἐπιστείλας οἶμαι δεῖν ἀμελῆσαι τῶν ὑμετέρων κτλ.*

οὐ μὴν ἀλλά IX, 33 *Ἡγοῦμαι μὲν οὖν, εἰ καὶ μηδενὸς ἄλλου μνησθείην, ἀλλ' ἐνταῦθα καταλείποιμι τὸν λόγον, ῥᾴδιον ἐκ τούτων εἶναι γνῶναι τὴν ἀρετὴν Εὐαγόρου —. οὐ μὴν ἀλλ' ἔτι γε σαφέστερον περὶ — τούτων ἐκ τῶν ἐχομένων οἶμαι δηλώσειν.*

ἀλλὰ μήν: VI, 24 *Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑπαρξάντων ἡμῖν ἀκριβῶς μὲν οὐ διῆλθον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων οἶμαι πᾶσι φανερὸν εἶναι κτλ.* Pluribus insertis sequitur alterum membrum § 26 *Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖν' ὑμᾶς λέληθεν κτλ.*

ἔτι τοίνυν: V, 57 *Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἀδύνατόν ἐστιν —, ἐκ τῶν εἰρημένων ἡγοῦμαί σοι γεγενῆσθαι φανερόν. ἔτι τοίνυν ὡς καὶ ῥᾳδίως ταῦτα πράξεις κτλ.*

μὲν οὖν geminantur: XII, 244 *Τὴν μὲν οὖν περιβολὴν τοῦ λόγου δοκεῖς μοι ποιήσασθαι μετὰ τοιαύτης διανοίας. εἰ μὲν οὖν ἡγούμην —, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἔτι λέγειν ἐπεχείρουν· νῦν δὲ κτλ.* Mira profecto et insolita videtur hæc illarum particularum iteratio. Sed quisquis consideraverit, Isocratem non minus nonaginta septem annos natum hanc orationem perscripsisse, facile mirari desinet, cur hæc non tanta cura composita et perpolita sit ac fere ceteræ.

Atque adhuc de ea forma diximus, ubi particulis *μὲν οὖν* res transacta indicatur; nunc ceteras videamus, quæ in simili genere sunt.

Qua autem in illa forma tractanda usi sumus partitione, ea in his etiam erit adhibenda. Iisdem igitur litterarum notis, quibus antea, similia genera significabimus.

Μὲν τοίνυν hanc significationem sicut fere ceteras communem habent cum illis (*μὲν οὖν*); etsi multo rarius usurpantur neque omnia illa exemplorum genera his particulis notata reperiuntur.

c. XV, 67 *Δυοῖν μὲν τοίνυν λόγοιν ἀκηκόατε. βούλομαι δὲ καὶ τοῦ τρίτου μικρὰ διελθεῖν κτλ.* XVII, 44 *Ὡς μὲν τοίνυν —, καὶ — ὑμῖν δεδήλωκα καὶ παρὰ τῶν ἄλλων τῶν εἰδότων ἀκηκόατε.* XX, 1 (post narrationem et testimonia, quæ desunt) *Ὡς μὲν τοίνυν ἔτυπτέ με —, ἅπαντες ὑμῖν οἱ παρόντες μεμαρτυρήκασιν.*

d. XVII, 33 *Ὅτι μὲν τοίνυν —, ἱκανῶς ἐπιδεδεῖχθαι νομίζω.* XV, 74 *Τῶν μὲν τοίνυν λόγων ἅλις ἡμῖν ἔστω.*

f. XIX, 21 *Τὰ μὲν τοινυν εἰρημένα ταῦτ' ἐστιν, ἐν οἷς ἐκινδύνευσα μὲν, φλαῦρον δ' οὐδὲν ἀπέλαυσα. ἔχω δὲ καὶ τοιαῦτ' εἰπεῖν, ἐξ ὧν — ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς περιέπεσον.*

Καὶ μέν non sæpius illis occurrunt. In hunc usum particulæ *καί* transferri possunt quæ a Seyff. p. 59 de *atque* explicata sunt. Re ipsa enim non terminat, sed porro ducit, quamquam per part. *μέν* rei transactæ mentio interponitur. *Καί* igitur utrumque membrum complectitur.

b. XVIII, 16 (post narrationem) *Καὶ τὰ μὲν γενόμενα ταῦτ' ἐστιν.* Pariter XVI, 10.

e. XV, 315 *Κἀκεῖνοι μὲν οὕτως ἐγίγνωσκον περὶ αὐτῶν. ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀπέχετε τοῦ κολάζειν αὐτοὺς κτλ.*

f. XII, 255 *Καὶ ταῦτα μὲν μετὰ πάντων συστρατευσαμένων ἔπραξαν. ἐπειδὴ δὲ καθ' αὑτοὺς ἐν Σπάρτῃ κατῴκησαν κτλ.*

Pari modo semel usurpantur *καί — τέ:* IX, 15 *Καὶ κατ' ἐκεῖνόν τε τὸν χρόνον, ἕως ἦν μετ' ἀνθρώπων, μετὰ καλλίστης ὢν δόξης διετέλεσεν. ἐπειδὴ δὲ μετήλλαξε τὸν βίον κτλ.*

Extrema sit ex iis formis, quibus per *μέν — δέ* duo illa transitionis membra inter se opponuntur, ea, quæ est quum nulla particula cum antecedentibus ipsa transitio conjungitur; est igitur oratio dissoluta. Quod quum apud ceteros fere oratores satis frequens sit [1]), in Isocrate semel reperitur: XVII, 13 (post testimonia) *Τῶν μὲν μαρτύρων ἀκηκόατε, ὦ ἄ. δ. ἐγὼ δὲ κτλ.* (narrare pergit).

Sed quæ a Platone et historicis sæpe conjunctio usurpatur, *μὲν δή,* in Isocrate nusquam occurrit.

---

[1]) Conf. Linder. l.l. p. 85.

Nunc quoniam ea formas pertractavimus, ubi singulis enuntiatis singula transitionis membra continentur et alterum alteri simpliciter et aperte opponitur, ea jam exempla proponenda sunt, in quibus occultius quodam modo rei transactæ finis indicetur, (a) sive in uno enuntiato prius membrum cum altero conjungitur et in illud quasi immigrat, (b) sive qua alia dicendi figura transitio permixta est.

a. 1) Participio vel enuntiato secundario temporali rei transactæ mentio continetur: XV, 121 *Οὕτω τοίνυν τούτων μεγάλων ὄντων — ἐπὶ τοῖς ἐχομένοις δικαίως ἄν τις αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ἐπαινέσειεν.* IV, 23 *Οὕτω δὲ καλῆς τῆς ὑποθέσεως οὔσης ἐπὶ τοῖς ἐχομένοις ἔτι μᾶλλον ἡμᾶς προσήκει τιμᾶσθαι.* Ibm 110 *Τοιούτων τοίνυν ἡμῶν γεγενημένων — τολμῶσι κατηγορεῖν οἱ τῶν δεκαρχιῶν κοινωνήσαντες κτλ.* IX, 41 *Οὐ τοίνυν ἐν τούτοις ὑπερβαλλόμενος ἐν τοῖς ἄλλοις εὑρεθήσεται καταδεέστερος γενόμενος.* IV, 38 *Οὐ τοίνυν, ἐπειδὴ τὰ μέγιστα συνδιέπραξε, τῶν ἄλλων ὠλιγώρησεν, ἀλλ' ἀρχὴν μὲν ταύτην ἐποιήσατο τῶν εὐεργεσιῶν, ἡγουμένη δὲ κτλ.* — Neque tamen illo modo per participium res tractata attingitur, quo fit in Latino sermone, quum dicitur, *his igitur expositis* et similia. Cf. Seyff. p. 58.

2) Per partitionem quandam, quam denotant *οὐ μόνον — ἀλλὰ καί*, componuntur res tractata et ea quæ tractanda est [1]). Conf. Seyff. p. 63. Velut III, 22 *Οὐ μόνον δ' ἐν — τοῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἑκάστην γιγνομένοις αἱ μοναρχίαι διαφέρουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ πολέμῳ πλεονεξίας ἁπάσας περιειλήφασιν.* IV, 30 *Ἔπειτ' οὐ μόνον ἐνταῦθα καταφυγεῖν ἔχομεν, ὅτι τὸν λόγον — ἐκ πολλοῦ παρειλήφαμεν, ἀλλὰ καὶ σημείοις μείζοσιν ἢ τούτοις ἔστιν ἡμῖν χρήσασθαι περὶ αὐτῶν.* XII, 79 *Οὐ μόνον δ' ἐπὶ τούτοις ἄν τις ἐπαινέσειεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔπραξεν.* V, 146. XIII, 9, 14. Singulare est VIII, 82: *καὶ ταῦτ' ἐποίουν καὶ παρεισῆγον τοὺς παῖδας κτλ.*, quæ vehementius dicta esse videntur pro his: *οὐ μόνον δὲ ταῦτ' ἐποίουν, ἀλλὰ καὶ —. Οὐ μόνον δέ* Latine redduntur *nec (vero) solum.*

b. Huic transeundi generi annumerandæ sunt plerumque locutiones illæ supra expositæ, quibus quasi revocatur oratio et prioribus relictis alio transfertur. Hujusmodi sunt:

Ἵνα δὲ μή (cf. p. 37): VI, 40 *Ἵνα δὲ μὴ δοκῶ περὶ ταῦτα πολὺν χρόνον διατρίβειν, ἁπάντων τῶν τοιούτων ἀφέμενος ἐπὶ τὸν ἁπλούστατον ἤδη τρέψομαι τῶν λόγων.* XV, 29 (post exordium) *Ἵνα δὲ*

[1]) Conf. exemplum illud a Hermogene ad *συμπλήρωσιν* illustrandam laudatum ex Dem. Lept. § 41: *Οὐ τοίνυν μόνον — δεῖ σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ κτλ.* V. nostram p. 48. Illud autem loquendi genus Aristides vocat *ἐπιμερισμόν* (Rh. Gr. II p. 483).

μὴ λίαν ἐνοχλῶ πολλὰ πρὸ τοῦ πράγματος λέγων, ἀφέμενος τούτων, περὶ ὧν οἴσετε τὴν ψῆφον ἤδη πειράσομαι διδάσκειν ὑμᾶς. IV, 51 *Ἵνα δὲ μὴ δοκῶ — ἐκ τούτων ἐγκωμιάζειν τὴν πόλιν ἀπορῶν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον αὐτὴν ἐπαινεῖν, ταῦτα μὲν εἰρήσθω μοι —, ἡγοῦμαι δὲ κτλ.* X, 15, 38. XVIII, 45.

Ἀλλὰ γάρ (cf. p. 39): XVI, 45 *Ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τῶν Τισίᾳ πεπολιτευμένων ἴσως πότ' — ἐγγενήσεται καὶ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν. ὑμᾶς δ' ἀξιῶ κτλ.* XVIII, 58 *Ἀλλὰ Καλλιμάχου μὲν ἐξέσται πολλάκις κατηγορεῖν —. περὶ δὲ ἐμαυτοῦ — μνησθήσομαι πρὸς ὑμᾶς.* XII, 90, 221. — Sequitur exemplum sententia ceteris consimile, forma differens: XV, 215 *Ἔχοι δ' ἄν τις πλείω περὶ τούτων εἰπεῖν· ἀλλὰ γὰρ ἢν λίαν πολλὰ λέγω περὶ τῶν — ὁμολογουμένων, δέδοικα μὴ περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων — ἀπορεῖν δόξω. παυσάμενος οὖν τούτων ἐπ' ἐκείνους τρέψομαι κτλ.*

Καὶ τί δεῖ λέγειν (cf. p. 26): XX, 10 *Καὶ τί δεῖ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς λέγοντα διατρίβειν; αὐτοὶ γὰρ ἡμεῖς κτλ.* Similem transitionem continent omnia fere hujus locutionis exempla supra allata.

Reliquum est, ut ad Latini sermonis comparationem accedamus. Atque ut ab ea forma ordiar, quæ in Isocrate longe usitatissima est, *μὲν οὖν (τοίνυν) — δέ,* nulla est Latina, quæ huic plene et ad verbum respondeat. Potest quidem part. *igitur* res tractata comprehendi, part. *autem* sequens notari, ut est Cic. Off. I § 99 "His igitur expositis quale sit id, quod decere diximus, intellectum puto. Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet vim" [1]). Sed sic non potest addi voc. *quidem,* quod ad *μέν* respondeat. Multo autem frequentius Latine dicitur *atque . . . quidem — autem (vero),* quum in Isocr. rarius inveniatur *καὶ . . . μέν — δέ.* Itemque Latini sæpe nulla adhibita conjunctione rem tractatam comprehendunt, Isocr. autem semel ita loquitur. Illud vero vel maxime diversum, quod in Latino sermone sæpe alterum transitionis membrum alteri dissolute opponitur (Seyff. p. 58 "adversatives Asyndeton"); id autem in Græco nusquam fieri puto. Præterea hi non solent ut illi enuntiato secundario causam exprimente *(quoniam — dixi,* Seyff. p. 61) rem transactam indicare. Ea vero quæ ad hoc transeundi genus ceterum pertinent, aut suo quidque loco ad Latini sermonis similitudinem supra retulimus, aut nihil de iis generatim præcipi potest.

---

[1]) De hac forma in hoc transitione genere explicando tacet Seyffertus, *conclusionis* exempla afferens ejus mentionem facit in p. 72.

Anteoccupatio [1]) quibus modis fiat.

In antiquis orationibus magni momenti fuisse constat refutationem adversariorum, eaque adeo necessaria videbatur, ut plerique artis dicendi magistri in partibus orationis eam numerarent [2]). Quum autem ex frequenti illo usu certæ quædam formæ natæ sint, quibus proponerentur ea, quæ quoque loco ab adversariis contra dici possent quibusque illa diluerentur, a re proposita non alienum esse videtur in quæstionem vocare, quibus modis in Isocrate id fieri soleat.

Ac mihi quidem in hanc rem inquirenti non nihil profuerunt duo loci Hermogenis, quos ut hic breviter attingam par esse videtur. Unus est II, p. 207: — *ἐὰν τιθῆται* (*κεφάλαιον* i. e. locus) *ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ εἰσάγηται παρ' ἡμῶν, τότε δεῖ κοσμῆσαι τὸ κεφάλαιον προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει, λύσει, τῇ καὶ ἀνθυποφορᾷ καλουμένῃ. — πρότασις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς ὑποφορᾶς, ὑποφορὰ δὲ ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόγος, ἀντιπρότασις δὲ ἡ τῆς λύσεως ἐπαγγελία, εἶτα ἡ λύσις κτλ.* Sed proxime infra illud monet, et protasin et antiprotasin sæpe abesse. Alter locus (p. 444) inscribitur *Πῶς δεῖ προτείνειν τὰς τῶν ἀντιδίκων προτάσεις.* Id autem tribus modis fieri dicitur, *κατ' ἐπιστήμην, δόξαν, ἀκοήν.* Exempla afferuntur primi generis "*οἶδα ὅπερ νὴ Δία ἐρεῖ*", alterius "*τάχα τοίνυν ἴσως ἐρεῖ*", tertii "*πυνθάνομαι τοίνυν μέλλειν αὐτὸν λέγειν.*"

Hæc igitur præcepta in anteoccupationum generibus describendis non negligemus, quamquam in ea re sicut in tota hac commentatione sententiarum conjungendarum ratio respicienda est.

Quum igitur in anteoccupatione hæc duo necessaria sint, aliquid ab adversario oppositum vel quod opponi cogitatur et illius refutatio, prius ea exempla tractentur, ubi hæc duo disjuncta ac soluta ponuntur, deinde ea, ubi in unum confunduntur. Atque in priore genere utramque partem separatim tractabimus.

a. Directe et sine protasi [3]) aliquid opponitur ei, quod a loquenti

[1]) *Anteoccupationis* nomine utitur Cic. De Or. III § 205. Eodem spectat Or. § 138, ubi hæc sunt: "ut ante occupet quod videatur opponi" (i. e. ab adversario). Quæ autem a Quintiliano *præsumptio* vocatur (IX, 2, 16—18 "quum id quod objici potest occupamus") id significat, quod ad audientium iniquas opiniones diluendas spectet. *Προκατάληψις* vero ap. Rhet. ad Alexandr. cap. XVIII, Rh. Gr. I p. 204, utrumque complectitur.

[2]) Testis est Quintilian. III, 9, 1—5.

[3]) Hoc nomine ex Hermogene petito utor, quia Latinum nullum ei par est. Quod ut recte intelligatur, exemplum ab illo usurpatum afferam: *τάχα τοίνυν καὶ*

contenditur. In quo Isocr. constanter utitur particulis *ἀλλὰ γάρ (at enim*, Seyff. p. 130), quorum illa superioribus adversatur, hæc adversandi causam indicat [1]). Velut XIX, 36, postquam reus contendit mortuum bene fecisse, quod se filium adoptasset sororemque nuptum dedisset, illa opponuntur: *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἀνάξιος ἦν υἱὸς εἰσποιηθῆναι Θρασυλόχῳ καὶ λαβεῖν αὐτοῦ τὴν ἀδελφήν. ἀλλὰ πάντες ἂν μαρτυρήσειαν Σίφνιοι τοὺς προγόνους τοὺς ἐμοὺς — πρώτους εἶναι τῶν πολιτῶν.* Apparet illa quasi adversarii verbis dici, nec tamen illum loquentem induci (conf. Seyff. p. 130 extr.). Sed quum Isocrates semper fere adjiciat voc. *ἴσως*, quo statim in dubium vocatur quodam modo argumentum adversarii, ex illa colloquendi similitudine nonnihil detrahitur. Fortius igitur illa dicuntur: Cic. Phil. II § 3 *At postea tuis armis cessit toga* et Demosth. Lept. § 58 *Ἀλλὰ νὴ Δί'* [2]) *οὗτοι μόνοι τοῦτο πείσονται κτλ.* Sed illa loquendi ratio cum Isocratis tranquilliore dicendi genere melius convenit.

Cetera exempla hæc: XVII, 49 *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως περὶ τούτων μόνον ἀλλ' οὐ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐναντί' αὐτὸς αὐτῷ καὶ λέγων καὶ πράττων φανερός ἐστιν. ὃς κτλ.* VI, 80 *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως — παρακολουθήσουσι καὶ κωλύσουσιν ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν αὐτούς. καὶ τί ἂν εὐξαίμεθα μᾶλλον κτλ.* IV, 175 *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως διὰ τὰς συνθήκας ἄξιον ἐπισχεῖν ἀλλ' οὐκ ἐπειχθῆναι καὶ θᾶττον ποιήσασθαι τὴν στρατείαν.* Hic editores omnes Dobsonio excepto post illud quod opponitur interrogandi signum ponunt. In quo non possum inconstantiam eorum non mirari, quum in locis proxime supra laudatis ea interpunctione utantur, ut pro affirmatione illud accipiatur. Neque enim hujus loci alia ratio est. — Gravius etiam, si quid video, in interpungendo errorem plerique admiserunt VIII, 49, ubi orator quum demonstravit, quam in belli gerendi ratione depravata Atheniensium civitas esset, sic ad res domesticas declinat: *Ἀλλὰ γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἄν τις ἰδὼν καλῶς διοικούμενα περὶ τῶν ἄλλων θαρρήσειεν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπ' αὐτοῖς τούτοις μάλιστ' ἀγανακτήσειεν;* Sic sententias distinguunt omnes editores præter Benselerum in ed. priore. Sed, ut mea fert opinio, satis liquet prius illud enuntiatum non interrogationem sed affirmationem continere. Atque sententiæ inter se adversantur; nam priore illa

---

τοιοῦτος ἥξει λόγος παρὰ τῶν ἀντιδίκων· τοῦτο ἡ πρότασις. ὡς χαλεπὸν διορύξαι Χερρόνησον. τοῦτο ἡ ὑποφορά.

[1]) Conf. Devar. p. 12. Nægelsbach. p. 541.

[2]) Demosth. in hoc anteoccupationis genere semper videtur habere nudum *ἀλλά* pro eo, quod est in Isocr. *ἀλλὰ γάρ*. Cui plerumque accedit *νὴ Δία*. Conf. Rehdantz. l.l. Ind. Rhet. in v. *ὑποφορά*.

id afferre conatur orator, quo ipsius dicta eleventur; tum id interrogatione sequenti refutare incipit.

b. Cum protasi i. e. per orationem obliquam quæ vocari solet id infertur, quod dicentis sententiæ opponitur. Hic quoque voc. *ἴσως* plerumque adhibetur.

Ἀλλὰ γάρ hic etiam usurpari possunt, velut XI, 48 *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἂν εἴποις, ὡς οὐδὲ σὲ τοῦτο παρέλαθεν, ἀλλ' ἐβουλήθης κτλ. ἀλλ' εἰ καὶ πρότερον ἠγνόεις, οἶμαί σοι νῦν γεγενῆσθαι φανερὸν, ὅτι κτλ.*

Sæpius occurrunt *οὖν* [1]) (*τοίνυν*) et *δέ*, in quo *ἴσως* vel *τάχα* primum locum tenet. XVII, 38 *Ἴσως τοίνυν, ὦ. ἄ. δ., καὶ τούτων ὑμῖν μάρτυρας παρέξεται, ὡς ἔξαρνος ἐγενόμην κτλ.* 39 *Ἐγὼ δὲ, ὦ ἄ. δ., καταστὰς εἰς συμφορὰς κτλ.* XX, 5 *Ἴσως οὖν Λοχίτης ἐπιχειρήσει μικρὸν ποιεῖν τὸ πρᾶγμα — λέγων, ὡς οὐδὲν ἐκ τῶν πληγῶν κακὸν ἔπαθον —. Ἐγὼ δὲ κτλ.* V, 79 *Ἴσως οὖν ὑπολαμβάνεις —. χρὴ δὲ μὴ καταφρονεῖν κτλ.* — Ubi *ἂν* cum opt. usurpatur æque bene dicitur *ἴσως ἂν οὖν* et ordine mutato *ἴ. οὖν ἄν.* VII, 36 *Ἴσως ἂν οὖν τις ἐπιτιμήσειε τοῖς εἰρημένοις, ὅτι τὰς μὲν πράξεις ἐπαινῶ, τὰς δ' αἰτίας οὐ φράζω —. ἐγὼ δ' οἶμαι κτλ.* XI, 30 *Ἴσως ἂν οὖν τοῖς εἰρημένοις ἀπαντήσειας, ὅτι κτλ.* — XV, 221 *Ἴσως οὖν ἄν τις πρὸς ταῦτα τολμήσειεν εἰπεῖν, ὡς κτλ.* — *Τάχ' οὖν ἄν:* V, 39, VII, 71. XII, 149. — Ep. VIII, 7 *Ἴσως οὖν εἴποι τις ἂν κτλ.*

V, 128 *Ἴσως δ' ἄν τινες ἐπιτιμῆσαί μοι τολμήσειαν —.* XIX, 42 (in transitione) *τρέψονται δ' ἴσως ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λόγον, ὅσπερ αὐτοῖς λοιπός ἐστιν, ὡς κτλ.* — Pro voc. *ἴσως* interdum dicitur *οἶμαι.* XIV, 11 *Οἶμαι δὲ περὶ μὲν τούτων οὐ τολμήσειν αὐτοὺς ἀναισχυντεῖν, ἐπ' ἐκεῖνον δὲ τρέψεσθαι τὸν λόγον, ὡς κτλ* XII, 62. XV, 129.

Hæc autem loquendi genera Latinis illis reddi possunt, qualia sunt *forsitan quispiam dixerit*, *forsitan occurrat illud*, similia (Seyff. pp. 132—133). Quamquam hæc cum oratione recta plerumque conjunguntur.

In his igitur exemplis *κατὰ δόξαν* anteoccupatio inducitur, ut Hermogenis illa partitione utar. Quomodo *κατ' ἀκοήν* fiat, exemplo sit XVIII, 13: *πυνθάνομαι δὲ Καλλίμαχον — παρεσκευάσθαι λέγειν τοιούτους λόγους, ὡς κτλ.*

Tertii vero generis, quod erat *κατ' ἐπιστήμην*, non ea exempla invenimus, quæ illi a Hermogene laudato similia essent. Sed satis multa sunt, in quibus hoc vel illud ab adversariis opponi simpliciter affirmatur. XIX, 34 *Λέγουσι δ' ὡς τὰς μὲν διαθήκας οὐκ ἀπιστοῦσι Θρασύλοχον καταλιπεῖν κτλ.*; XIV, 21 *Καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς*

[1]) Conf. p. 19.

λέγουσιν, ὡς —. VI, 49. XV, 197. — Cum transitione hoc pr. n. s. anteoccupatio conjungitur XI, 34, XVII, 35, XIV, 33 *Τούτοις μὲν οὖν οὐδεὶς λόγος ὑπολείπεται —, τοῖς δὲ συναγορεύειν βουλομένοις ἐκεῖνος μόνος, ὡς —. Ἐγὼ δὲ κτλ.*

Adversativæ quæ vocantur conjunctiones interdum usurpantur: IV, 138 *Καίτοι τινὲς θαυμάζουσι τὸ μέγεθος τῶν βασιλέως πραγμάτων καί φασιν κτλ.* Ibm 11. XV, 62 *Ἀλλ' ὅμως τούτων οὕτως ἐχόντων φανήσονταί τινες — οἵ — φήσουσι κτλ.*

Deinceps videndum est, a quibus initiis refutationes duci soleant. Atque ubi ab *ἀλλὰ γάρ* argumentum adversarium incipitur, his modis refutatio subjicitur:

a) *ἀλλά* = *at* (Seyff. p. 138), qua particula cum vi et confidentia ad id respondetur, quod oppositum est: cf. ex exemplis supra exscriptis XIX, 36, VIII, 49, XI, 48.

b) *καί*, qua part. adhibita is qui loquitur rem oppositam non negat ille quidem, sed in suam partem trahere conatur: VI, 80 *καὶ τί ἂν εὐξαίμεθα μᾶλλον ἢ λαβεῖν πλησιάζοντας κτλ.* Latine haud aliter fere dicitur *et (quidem)*; cf. Seyff. p. 145—146.

c) a *pron. relativo* refutatio incipitur. Quod quum ad eam vocem præcedentis enuntiationis respiciat, in quo argumenti vis posita est, eandem sententiam continuandi simulationem habet. Verum quum sequentia præcedentibus re ipsa summopere repugnent, in *ironia* hoc dicendi genus versari apparet. Quod ut intelligatur, necesse est exempla duo supra allata iterum proponere: IV, 175. *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως διὰ τὰς συνθήκας ἄξιον ἐπισχεῖν* (i. e. bellum differre) —. *δι' ἃς αἱ μὲν ἠλευθερωμέναι τῶν πόλεων βασιλεῖ χάριν ἴσασιν —, αἱ δ' ἐκδεδομέναι τοῖς βαρβάροις μάλιστα μὲν Λακεδαιμονίοις ἐπικαλοῦσιν, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις —, ὡς ὑπὸ τούτων δουλεύειν ἠναγκασμέναι.* Scilicet foedus illud ita comparatum esse ostenditur, ut ejus causa properandum potius bellum quam differendum sit. XVII, 49 *Ἀλλὰ γὰρ ἴσως — οὐ περὶ τῶν ἄλλων ἐναντί' αὐτὸς αὑτῷ καὶ λέγων καὶ πράττων φανερός ἐστιν. ὃς τὸν μὲν παῖδα, ὃν αὐτὸς ἠφάνισεν, ὑφ' ἡμῶν ἔφασκεν ἀνδραποδισθῆναι κτλ.* — Pron. rel. *qui* in *subjectionis* figura eadem vi usurpari commemorat Nægelsb. p. 529.

Ubi autem cum protasi argumenta adversariorum proposita sunt, refutationis initium indicant sæpissime *ἐγὼ δέ* accedente sæpe numero *ἡγοῦμαι, νομίζω, οἶμαι;* rarius *ὑμεῖς δὲ (ἐνθυμεῖσθε)*. Hic igitur personarum maxime contentio exprimitur. Sic Latini sæpe dicunt *ego vero;* v. exempla a Seyff. allata in pp. 132—133.

Ἐγὼ δέ his aliisque locis invenitur: IV, 100, 138. V, 129. VI, 34,

49, 58. VII, 36, 71. XII, 149. XIV, 11. XV, 221. XVII, 221. XVII, 38. XVIII, 35. XIX, 42. XX, 5. XXI, 16.

Ὑμεῖς δ' ἐνθυμεῖσθε: XIV, 8. XVIII, 14.

Rariora sunt hæc refutationum initia:

ἔχει δ' οὕτως XV, 130. Ep. VIII, 7;

καίτοι = *sed tamen.* Hac particula non certo et confidenter resisti videtur, sed cum modestia quadam aliquid opponi, quo vis argumenti oblati extenuetur. XIV, 21 *Καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς λέγουσιν, ὡς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῶν συμμάχων ταῦτ' ἔπραξαν. καίτοι χρῆν αὐτούς, ὄντος ἐνθάδε συνεδρίου —, πρὶν ποιῆσαί τι τούτων ἐλθεῖν ὡς ὑμᾶς βουλευσομένους.* XIX, 34 *Λέγουσι δ' ὡς τὰς μὲν διαθήκας οὐκ ἀπιστοῦσι Θρασύλοχον καταλιπεῖν, οὐ μέντοι καλῶς οὐδ' ὀρθῶς φασιν αὐτὰς ἔχειν. καίτοι, ὦ ἄ. Αἰγινῆται, πῶς ἄν τις ἄμεινον ἢ μᾶλλον συμφερόντως περὶ τῶν αὑτοῦ πραγμάτων ἐβουλεύσατο;*

Restant ea anteoccupationum genera, in quibus id, quod opponi videtur, non est a refutatione sejunctum, sed in eam quasi immigrat. Hæc autem in iis loquendi generibus versantur, quæ a nobis supra in conjunctionibus tractandis exposita sunt.

XV, 98 *Καὶ μὴν οὐδ' ἐκεῖνος ὁ λόγος δικαίως ἄν με βλάψειεν, ὃν ἴσως ἄν τινες τολμήσειαν εἰπεῖν, ὡς κτλ.* Relativa illa enuntiatio protasis loco est. XIV, 26 *Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖνό γε ἕξουσιν λέγειν, ὡς κτλ.*

Semel dictum quoddam ita ratione confirmatur, ut hæc ipsa anteoccupationem contineat: *οὐ γὰρ*[1]) *δὴ τοῦτό γ' ἂν εἰπεῖν ἔχοι, ὡς ἔλαττον ἔμελλεν ἕξειν ἐν τῇ βασάνῳ κτλ.*

Καὶ μή (*μηδείς*) sæpenumero ita usurpari, ut iniquis opinionibus vel dictorum reprehensionibus occurratur, supra in p. 25 commemoratum est. Plura exempla hæc: IV, 129 *Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ με δυσκόλως ἔχειν, ὅτι τραχύτερον τούτων ἐμνήσθην κτλ.* VII, 50 *Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με δυσκόλως διακεῖσθαι πρὸς τοὺς ταύτην ἔχοντας τὴν ἡλικίαν.* II, 40 *Καὶ μὴ θαυμάσῃς —.* IV, 73. V, 93. XII, 172. XV, 193. XVIII, 33.

Quibus modis conjungantur eæ partes, ex quibus universa oratio conflatur.

Isocratem ejusque æquales in quattuor partes orationem divisisse, *exordium* (*προοίμιον*), *narrationem* (*διήγησιν*), *argumentationem* (*πί-*

[1]) Tenendum est autem part. *γάρ* non ut Latinum *nam* causam indicare, cur hoc non ante commemoratum sit (Seyff. p. 30 "wegen der nachträglichen Erwähnung").

στεις), *perorationem* (*ἐπίλογον*), Dionysius Halic. auctor est [1]) idque orationes Isocratis confirmant. Sed narrationes in iis tantum orationibus adsunt, quæ in causis versantur, ceteræ hac parte carent [2]). Præterea narratio proprie est pars argumentationis, unde fit, ut illam plerumque præcedat propositio, quæ ad universam argumentationem pertineat [3]).

Nobis igitur hoc primum est explicandum, quo modo exordium excipiat propositio. Ac rarius quidem hæc ita inter se distinguuntur, ut transitionum notæ interponantur. Id tamen fit his locis: IV, 15 *Περὶ μὲν οὖν τῶν ἰδίων ταῦτά μοι προειρήσθω. περὶ δὲ τῶν κοινῶν κτλ.* V, 30 *Ἃ μὲν οὖν ἠβουλόμην σοι προειρῆσθαι, ταῦτ' ἐστιν. περὶ δ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἤδη ποιήσομαι τοὺς λόγους. φημὶ γὰρ χρῆναι κτλ.* XII, 39 *Ἃ μὲν οὖν ἐβουλήθην — ὥσπερ χορὸς πρὸ ἀγῶνος προαναβαλέσθαι, ταῦτ' ἐστιν. ἡγοῦμαι δὲ χρῆναι κτλ.* — Sola particula *δέ* transitio fit XVIII, 4 *Ἀποδείξω δὲ Καλλίμαχον οὐ μόνον παρὰ τὰς συνθήκας δικαζόμενον ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐγκλημάτων ψευδόμενον κτλ.* Tum narratio suam habet propositionem: *βούλομαι δ' ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν διηγήσασθαι τὰ πραχθέντα.* — Cum revocatione exordium finitur XV, 29: *Ἵνα δὲ μὴ λίαν ἐνοχλῶ πολλὰ πρὸ τοῦ πράγματος λέγων, ἀφέμενος τούτων περὶ ὧν οἴσετε τὴν ψῆφον ἤδη πειράσομαι διδάσκειν ὑμᾶς.*

Sed multo sæpius exordium ita compositum est, ut sensim paullatimque in ipsam rem deducamur; tum autem propositio cum exordio quasi conserta adeoque apte cohærens est, vix ut appareat, ubi illius terminus, initium hujus sit. Unde fit, ut transitiones nullæ tum usurpentur, sed sententiæ ita conjungantur ut interior earum ratio postulet. Tamen accuratius in rem inquirenti certa quædam conjungendi genera in usum quendam venisse visa sunt.

Velut XVII, 2, quum in exordio questus est petitor, difficile sibi esse litem susceptam obtinere, *nihilo minus* tamen se rem aggressurum esse dicit: *ὅμως δὲ καὶ τούτων ὑπαρχόντων ἡγοῦμαι φανερὸν πᾶσι ποιήσειν, ὅτι ἀποστεροῦμαι τοσούτων χρημάτων ὑπὸ Πασίωνος.* Pariter VIII, 15 *Ὅμως δὲ καὶ τούτων ὑπαρχόντων οὐκ ἂν ἀποσταίην ὧν διενοήθην. παρελήλυθα γὰρ — ἀποφανούμενος κτλ.* IX, 11 *ὅμως δὲ — οὐκ ὀκνητέον, ἀλλ' ἀποπειρατέον τῶν λόγων ἐστίν, εἰ καὶ τοῦτο δυνήσονται, τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας εὐλογεῖν κτλ.* XIV, 4 *ὅμως δὲ*

[1]) V. ejus de Lysia judicium, ed. Reisk. vol. V p. 589 sq.

[2]) Conf. Dionysii Artem Rhetoricam ibm p. 388: *ἁμάρτημα δὲ καὶ τὸ πανταχοῦ διηγεῖσθαι μὴ ἐπιστάμενον, ὅτι ὅλη μὲν ἰδία συμβουλευτικὴ διηγήσεως οὐ δεῖται.*

[3]) Dionys. de Lysia jud. p. 490 extr.: *καὶ ἔστι — μεθόριον — ἑκατέρας τῶν ἰδεῶν* (i. e. exordii et narrationis) *τὰ πολλὰ ἡ πρόθεσις.*

πειρατέον οὕτως ὅπως ἂν δυνώμεθα φανερὰν καταστῆσαι τὴν τούτων παρανομίαν.

Generaliter atque universe nonnumquam aliquid enuntiatur, cui subinde tamquam pars propositio subjicitur. II, 6; in exordio tyrannis amicorum consiliis atque admonitionibus opus esse dicitur; tum ad rem præsentem id sic transfertur: *Καθ' ἑκάστην μὲν οὖν τὴν πρᾶξιν — τῶν ἀεὶ παρόντων ἔργον ἐστὶ συμβουλεύειν· καθ' ὅλων δὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων — περὶ ἃ δεῖ διατρίβειν, ἐγὼ πειράσομαι διελθεῖν.* III, 11 *Τὸν μὲν οὖν ἕτερον (λόγον), ὡς χρὴ τυραννεῖν, Ἰσοκράτους ἠκούσατε, τὸν δ' ἐχόμενον, ἃ δεῖ ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους, ἐγὼ πειράσομαι διελθεῖν.* XIX, 4 *τὴν μὲν οὖν τούτων κακίαν ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων γνώσεσθε κτλ.*

Per consecutionem res proponitur his locis: I, 12 *διόπερ ἐγώ σοι πειράσομαι συντόμως ὑποθέσθαι, δι' ὧν ἂν μοι δοκοίης ἐπιτηδευμάτων πλεῖστον πρὸς ἀρετὴν ἐπιδοῦναι κτλ.* VI, 8 *Ἐγὼ μὲν οὖν, εἰ δεῖ τοὐμὸν ἴδιον εἰπεῖν, εἱλόμην ἂν ἀποθανεῖν — μᾶλλον ἢ — ζῆν — ψηφισάμενος ἃ Θηβαῖοι κελεύουσιν.* XXI, 1 *ὥστε διὰ ταῦτα πάντα ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν ἀναγκάζομαι.*

VII, 15; in extremo exordio disciplinæ civitatis mentio fit; cui per pron. relativum propositio annectitur: *ὑπὲρ ἧς ἐγὼ καὶ τοὺς λόγους μέλλω ποιεῖσθαι καὶ τὴν πρόσοδον ἀπεγραψάμην. Εὑρίσκω γὰρ κτλ.*

De reliquis orationibus nihil est quod dicam; nam XIII[1]), XVI, XX integræ non sunt, X et XI non sunt proprie orationes sed institutiones in iisque non insunt hæ partes de quibus quærimus.

Et hæc quidem de exordii determinatione. Narratio vero ubi adest, suam habet propositionem, ut ex exemplis in p. 15 extr. allatis videri licet. Eodemque loco commonuimus particulam *γάρ* ipsius narrationis initium notare. Atque in alio loco (p. 49) docuimus narratione finita per transitionem hoc pr. n. signatam ad argumentationem procedi.

Reliquum est igitur, ut videndum sit, quibusnam modis ab argumentatione ad perorationem transeatur. Atque hoc quidem non occulte fieri solet, sicut ab exordio ad propositionem ubi transitur, sed tamen ita variis modis, ut haud facile possint generatim describi.

Argumentationis exitum indicat transitio hoc. pr. n. signata: IX, 73 *Τῶν μὲν οὖν εἰς Εὐαγόραν πολλὰ μὲν οἶμαι παραλιπεῖν —. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νῦν — οὐκ ἐγκωμιαστός ἐστιν. Ἐγὼ δ' ὦ N. ἡγοῦμαι κτλ.* (ejus-

---

[1]) Recte hoc dicere videtur *Augerus*: "Immo quæ nunc dicitur oratio contra Sophistas nihil aliud est fortassis quam prologus longior orationis" et. q. s. V. ed. Dobson. p. 582.

modi orationum laudes persequitur). XII, 266 *Περὶ μὲν οὖν ὧν ὑπεθέμην ἱκανῶς εἰρῆσθαι νομίζω· τὸ γὰρ ἀναμιμνήσκειν καθ' ἕκαστον τῶν εἰρημένων οὐ πρέπει τοῖς λόγοις τοῖς τοιούτοις. βούλομαι δὲ διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἰδίᾳ μοι περὶ τὸν λόγον συμβεβηκότων.* Illud *ἀναμιμνήσκειν* ad *collectionem* s. *enumerationem* (*ἀνακεφαλαίωσιν, ἀνάμνησιν*) spectat, quam in peroratione inesse debere rhetorum artes docent [1]).

Non minus aperte conclusio tum indicatur, ubi revocandi forma usurpatur [2]): XIX, 50 *Ἵνα δὲ παύσωμαι λέγων —, σκέψασθ' ὡς μεγάλα καὶ δίκαι' ἥκω πρὸς ὑμᾶς ἔχων, πρῶτον μὲν κτλ.* (argumentorum capita enumerantur). *Ἀλλὰ γάρ:* VII, 77 et XV, 320 in p. 40 exscripta sunt; XVI, 45 *Ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τῶν Τισίᾳ πεπολιτευμένων ἴσως ποτ' — ἐγγενήσεται — εἰπεῖν. ὑμᾶς δ' ἀξιῶ μὴ προέσθαι με τοῖς ἐχθροῖς κτλ.* *commiseratio* s. *conquestio*; v. Ad Her. II, 30, 47).

Argumentationis exitu non diserte indicato collectio dictorum instituitur: VI, 107 *Ἔστι δ' ἁπλοῦν τὸ καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τούτων.* VIII, 132 *Τίς οὖν ἀπαλλαγὴ γένοιτ' ἂν τῶν κακῶν;*

Extrema verba perorationis cohortationem plerumque continent judicum vel auditorum; interdum autem a tali initio universa peroratio incipitur. Velut XVII, 65 *Ἐγὼ οὖν ὑμῶν δέομαι μεμνημένους τούτων καταψηφίσασθαι Πασίωνος κτλ.* XIV, 56 *Ὑπὲρ ὧν ἅπαντας ὑμᾶς ἱκετεύομεν ἀποδοῦναι τὴν χώραν ἡμῖν κτλ.* XX, 12 *Ὧν εἰκὸς ὑμᾶς μεμνημένους τιμωρεῖσθαι κτλ.* XVIII, 68 *ὧν χρὴ μεμνημένους ἅμα τά τε δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα ψηφίσασθαι.* Præter hanc cohortationem, qua determinatur hæc oratio, perorationem nullam habet.

Hæc vero exempla singularia sunt: IV, 187 *Οὐ τὴν αὐτὴν δὲ τυγχάνω γνώμην ἔχων ἔν τε τῷ παρόντι καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου κτλ.* Dicit se non omnia effundere pótuisse, quæ in re essent. V, 149 *Ταῦτ' οὖν ἐξετάσας ἅπαντα —, ἢν μέν τι τῶν εἰρημένων ᾖ μαλακώτερον —, αἰτιῶ τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν κτλ.* I, 44 *Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ πολλὰ τῶν εἰρημένων οὐ πρέπει σοι πρὸς τὴν παροῦσαν ἡλικίαν κτλ.* Pariter II, 40. III, 63 *Καὶ ταῦτ' ἂν ποιῆτε, τί δεῖ περὶ τῶν συμβησομένων μακρολογεῖν;*

In or. XXI quum nihil prorsus sit, quod conclusionem s. determinationem indicet, in eam sententiam adducor, ut putem hujus orationis extremam partem deperditam esse, quamquam de ea re nihil traditum inveni. De or. X et XI v. quæ supra notavimus.

---

1) Cf. Volkmann, pp. 127—129.

2) Cf. p. 000.

Excursus de oratione dissoluta.

In prooemio hujus libelli commonuimus — idque universa tractatione etiam aliquem in modum confirmatum putamus — Isocratem raro demptis conjunctionibus sententias continuare, ita ut oratio fiat dissoluta, quod asyndeton plerumque vocatur. Quum tamen hoc dicendi genere nonnumquam utatur et quidem tali modo plerumque, ut certo consilio accommodatum esse appareat, haud inutile esse videtur, quæ ejus generis exempla sunt generatim digesta proponere.

Quam rem perscrutantibus adminicula nobis nonnulla præbuerunt ea præcepta, quæ a Kruegero in Gramm. § 59, 1 [1]) et a Nægelsbachio in l.l. §§ 198—202 data sunt. Sed tamen maximam partem Marte nostro ut dicitur pertractare coacti sumus, quum præsertim illa quoque exempla tractanda suscepissemus, in quibus pronomina demonstrativa conjungendi quoddam munus explerent. Nam hæc quidem Nægelsb. a dissoluta oratione exclusit et in ea libri parte paucis attigit, quæ inscribitur "die vermittelte Periodenverbindung" § 189, neque Kruegerus ea recepit. Ego vero, quoniam in Isocrate quidem pronominibus illis vulgo particulæ adjunguntur, quæ sententiarum conjunctionem exprimant, illos locos in hoc genere tractandos esse existimo, in quibus pronomina ipsa id muneris habent.

Atque hoc ipsum loquendi genus quibus modis ab Isocrate usurpetur, primum omnium explanabimus.

a. Nudo pronomine vel adverbio demonstrativo tum constanter conjunctio fit sententiarum, ubi re aliqua insigni exposita id subjicitur, quod tantum vel tale fuerit, ut illud evenerit [2]); effectum igitur causa subsequitur. Quod loquendi genus admirationem commovendam totum spectat. XV, 107 — *τοσαύτας ᾕρηκε πόλεις —, ὅσας οὐδεὶς πώποτε — καὶ τούτων ἐνίας, ὧν ληφθεισῶν ἅπας ὁ τόπος ὁ περιέχων οἰκεῖος ἠναγκάσθη τῇ πόλει γενέσθαι· τηλικαύτην ἑκάστη δύναμιν εἶχεν.* IV, 157 — *πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους, ὅσοις πεπολεμήκασιν, ἅμα διαλλάττονται καὶ τῆς ἔχθρας — ἐπιλανθάνονται, τοῖς δ' ἠπειρώταις οὐδ' ὅταν εὖ πάσχωσι χάριν ἴσασιν· οὕτως ἀείμνηστον τὴν ὀργὴν πρὸς αὐτοὺς ἔχουσιν.* Ibm 87, 141. VII, 38. XVI, 37.

b. Cum vi et pondere resumitur et quasi monstratur id quod expositum est; inest etiam, nisi fallor, significatio quædam ejusmodi, ex-

---

[1]) Mala oblivione adductus in p. 6 sic scripsi, de hac re nihil a grammaticis scriptoribus præcipi. Id igitur emendatum esto.

[2]) Hæc fere habet Nægelsb. p. 527.

positionem illam desideratam vel promissam nunc esse consummatam. Velut IV, 75 orator eos summis laudibus ferendos esse dicit, qui in bello cum Persis gesto Græciæ propugnacula fuissent; nec tamen majores obliviscendos, quorum præviis exercitationibus et institutis ad tantam virtutem illi pervenissent. Eorum autem laudes persecutus hæc dicit § 82: *Τοιαύταις διανοίαις χρώμενοι καὶ τοὺς νεωτέρους ἐν τοῖς τοιούτοις ἤθεσι παιδεύοντες οὕτως ἄνδρας ἀγαθοὺς ἀπέδειξαν — ὥστε κτλ.* Quod si ad voc. *τοιαύταις* adjecta esset *τοίνυν* particula, ut non raro fit, ubi in transeundo res præcedens pronom. demonstrativo respicitur [1]), quis non videt, quantum mutaretur omnes color orationis? III, 43 *Πολλῶν δέ με προτρεπόντων ἐμμένειν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τούτοις οὐχ ἥκιστα κἀκεῖνο παρεκάλεσεν, ὅτι κτλ.* 44 *τούτων ἕνεκα καὶ ταῦτα διανοηθεὶς — ἤσκησα τὴν σωφροσύνην κτλ.* IV, 106. V, 75. XV, 50, 146, 152. XVI, 16. XIX, 13.

c. Superiora ejusmodi erant, in quibus bene dicendi ratio particularum conjunctionem repudiaret; in his vero exemplis quæ sequuntur contra solitam Isocratis loquendi consuetudinem particulæ videntur abesse. V, 155 *ταῦτ' ὅπως μὲν γέγραπται —, παρ' ὑμῶν τῶν ἀκουόντων πυνθάνεσθαι δίκαιόν ἐστιν.* XV, 94 *τούτους ἅπαντας ἡ πόλις χρυσοῖς στεφάνοις ἐστεφάνωσεν κτλ.* Cum his exemplis conferenda sunt ea quæ in usu part. *καί* (p. 29) notavimus. — In narrando quum alias nusquam conjunctiones ab Isocr. omittantur [2]), his locis orationum V et XII pronomen demonstrativum nudum ponitur, id quod in rerum scriptoribus satis frequens est: V, 22 *ταῦτ' ἀκούσας — ἐξεπλάγην.* Ibm 23. XII, 215, 229, 233 *τούτων γνωσθέντων οὐδεμίαν διατριβὴν ἐποιησάμην.* 239, 253, 268. Sed hæ orationes a scriptore jam senescente non eodem dicendi ornatu factæ ac perpolitæ sunt atque ceteræ [3]).

Jam vero de iis dissolutionis generibus dicendum est, in quibus ne pronomine quidem sententiæ conjunguntur. Primum igitur illud tractabimus, ubi sequens enuntiatio priorem aliquo modo explicat aut confirmat [4]).

Hujus generis hæ formæ sunt:

a) In enuntiatione priore est aliqua vox, quæ ad sequentia spectet atque expositionem postulet. Tum autem sæpissime part. *γάρ* locum

---

[1]) Velut IV, 110 *Τοιούτων τοίνυν ἡμῶν γενομένων* et similia.

[2]) Conf. XVII, 6 *ἐν τοσούτοις δὲ κακοῖς ὢν —,* 12 *τούτων τοίνυν αὐτῷ πεπραγμένων —,* 20 *ταῦτα δὲ συγγράψαντες —.*

[3]) Cf. quæ de ea re ipse monet V, 27 et XII, 1—4.

[4]) Cf. Krueg. § 59, 1, 5. Nægelsb. p. 550.

habere supra monuimus [1]). Sed post eam locutionem quæ est *ἔχει δ' οὕτως* semper dissolute subjicitur explicatio. IV, 163 *ἔχει δ' οὕτως· ἂν μὲν ὁ βάρβαρος — κατάσχῃ τὰς πόλεις κτλ.* VI, 86. VIII, 28. XV, 52, 130. Ep. VII, 7, VIII, 7 [2]). — Ex iis locutionibus, quarum in pp. 35—36 mentionem habuimus, *κεφάλαιον δέ* semel cum oratione dissoluta ponitur, III, 62 [3]). Ea autem quæ est *τὸ δὲ (τοίνυν) μέγιστον* alias quidem cum *γάρ* vel *ὅτι* conjungi solet, his tribus locis nulla interveniente particula præponitur: V, 95 *τὸ μὲν τοίνυν μέγιστον, σὺ μὲν τοὺς Ἕλληνας εὔνους ἕξεις κτλ.* VII, 83 *τὸ δὲ μέγιστον· τότε μὲν οὐδεὶς ἦν — ἐνδεής —, νῦν δὲ κτλ.* VIII, 21 *τὸ δὲ μέγιστον, συμμάχους ἕξομεν κτλ.* Sic omnes editores sententias distinguunt, tamquam in medio illo exemplo verba *τὸ δὲ μ.* pro enuntiato sint, in ceteris appositi locum teneant. At me judice nullum quidem interest discrimen, sed omnes loci consimiles. De distinguendi ratione cf. quæ in p. 36 med. scripsimus. — Huc pertinent præterea hi loci: XV, 281 *Τὸ τοίνυν περὶ τὴν πλεονεξίαν —· εἰ μέν τις ὑπολαμβάνει κτλ.* Ep. VIII, 10 *ἓν ἔτι λοιπόν· ἂν ἄρα δόξῃ —, δηλώσατε κτλ.*

b. Percontationi subjicitur responsum; in quo conjunctione non opus esse per se intelligitur. Exempla hujus usus dedimus in p. 19 ann. 1. Addenda sunt XV, 117, 119.

c. Interrogationem sequitur altera pluresve interrogationes; quum autem prior illa in sensu neganti plerumque versetur, altera rationem indicat, cur illud negandum sit. Hoc loquendi genus in Isocrate satis frequens est. IV, 140 *καὶ πρῶτον μὲν ἀποστάσης Αἰγύπτου τί διαπέπρακται πρὸς τοὺς ἔχοντας αὐτήν* (hoc dicit, *nihil* effectum esse). *οὐκ ἐκεῖνος μὲν* (i. e. *βασιλεύς*) *ἐπὶ τὸν πόλεμον τοῦτον κατέπεμψε τοὺς εὐδοκιμωτάτους Περσῶν —, οὗτοι δὲ — οὕτως αἰσχρῶς ἀπηλλάγησαν ὥστε κτλ.* V, 20 *τί γὰρ ἐλλέλοιπεν; οὐ Θετταλοὺς μὲν — οἰκείως πρὸς αὑτὸν διακεῖσθαι πεποίηκεν —;* (plures interrogationes sequuntur). IV, 121, 154, 160. VIII, 100, 107, 112. XII, 121. XIV, 31. XV, 318. XVI, 13, 40. XVII, 46. —

Aliis locis interrogatio prior non est neganti sensu, sed quæritur, quid de aliqua re censendum sit; tum altera interrogatione id subjicitur, quod ex interrogantis sententia responderi debeat. IV, 99 *Καίτοι — τίνας χρὴ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν; οὐ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ μάλιστ' εὐδοκιμήσαντας κτλ.;* Ibm 183 *φέρε γάρ, πρὸς τίνας χρὴ πολεμεῖν —; οὐ πρὸς τοὺς —; τίσι δὲ φθονεῖν εἰκός ἐστιν —; οὐ*

---

[1]) Cf. pp. 15, 35, 36.

[2]) Hos omnes locos uno excepto notavit Schneider. ad Paneg. § 163.

[3]) Cf. p. 35 ann. 4

τοῖς —; ἐπὶ τίνας δὲ χρὴ στρατεύειν —; οὐκ ἐπὶ τοὺς —; XIV, 30. Prior interrogatio aliunde pendet VI, 88: *Ἡδέως δ' ἂν αὐτῶν πυθοίμην, ὑπὲρ τίνων οἴονται χρῆναι — ἀποθνήσκειν; οὐχ ὅταν οἱ πολέμιοι προστάττωσί τι παρὰ τὸ δίκαιον;* Hanc rem idcirco potissimum sum persecutus tam copiose, ut appareret, quinam usus interrogationum in Isocratis orationibus esset.

d. Re aliqua affirmata cum vi et ardore aliquid adjicitur, quod in eadem sententia sit itaque illud quodam modo stabiliat atque confirmet. XIX, 44 *οἶμαι γὰρ ἂν αὐτὸν πάντων γενέσθαι ταύτῃ χαλεπώτατον δικαστήν, εἴπερ αἴσθοιτο, οἷα περὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ γεγένηται. πολλοῦ ἂν δεήσειεν ἀχθεσθῆναι κατὰ τοὺς νόμους ὑμῶν ψηφισαμένων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον, εἰ τὰς — διαθήκας ἀκύρους ἴδοι γενομένας.* XX, 20 *ἔτι δὲ καὶ πάντων ἂν εἴη δεινότατον, εἰ — μὴ τῶν αὐτῶν ἅπαντες τυγχάνοιμεν κτλ.* 21 *οὐκ ἂν γε σωφρονῆθ' οὕτω διακείσεσθε πρὸς ὑμᾶς κτλ.* Hæc qualia sint, facilius credo perspiciemus, si Græcis verbis Suethice redditis affirmationis aut negationis vocabulum interprosuerimus (in priore exemplo "ja", in altero "nej").

Proxima species est, quum sine conjunctionibus complures res acervantur [1]).

a. Sic ponuntur non solum participia velut IX, 43—46, XV, 147, sed etiam plenæ enuntiationes. Quod fit in or. I, 13—43 et II, 15, 39, quibus locis per imperativi formam multa ac varia præcepta dissolute inter se succedunt. De hac oratione hæc ipse dicit Isocrates XV, 68 ad dissolutionem sententiarum spectantia: *οὐχ ὁμοίως δὲ γέγραπται τοῖς ἀνεγνωσμένοις. οὗτοι μὲν γὰρ τὸ λεγόμενον ὁμολογούμενον ἀεὶ τῷ προειρημένῳ καὶ συγκεκλειμένον ἔχουσιν, ἐν δὲ τούτῳ τοὐναντίον· ἀπολύσας γὰρ ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ χωρὶς ὥσπερ τὰ καλούμενα κεφάλαια ποιήσας πειρῶμαι — φράζειν.*

b. In ea verborum figura, quæ Græce *ἀναφορά* s. *ἐπαναφορά*, Latine *repetitio* vocari solet, quum apud alios scriptores nonnumquam *μέν — δέ* occurrant [2]), Isocrates semper dissolutam habet orationem. Hanc tamen figuram et satis raro usurpat, neque usurpata magnam vim habet. Neque enim alia verba sic repetita inveniuntur nisi *οὐ* et pron. *οὗτος*. Atque illud in nonnullis ex iis locis proxime supra expositis occurrit, ubi interrogationi subjicitur interrogatio. Velut VIII, 107 *τί γὰρ οὐχ' οὕτω γέγονεν; οὐχ ἡμεῖς — τοιαῦτα προῃρούμεθα*

---

[1]) Cf. Nægelsbach. p. 552.

[2]) Cf Krueg. § 59, 1, 3—4. — De hujus figuræ in Isocrate usu parum explorata dicunt Blassius l.l. p. 406 et *Frohberger* in præfatione ad Lysiæ orationes selectas p. 10 Quæ proferre longum est

πράττειν —; *οὐχ ἡ πολυπραγμοσύνη* — *ἠνάγκασεν; οὐ διὰ* — *τὴν τῶν δημηγορούντων πονηρίαν αὐτὸς ὁ δῆμος ἐπεθύμησε τῆς ὀλιγαρχίας κτλ.*; Pariter IV, 99, XIV, 31. — Pronomen demonstrativum his locis repetitur: XVIII, 28 *ταύταις γὰρ* (i. e. *ταῖς συνθήκαις*) *πιστεύοντες ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα* —. *μετὰ τούτων* — *τὰ συμβόλαια* — *ποιούμεθα* —. *τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.* Ibm 34 *τοσοῦτον γὰρ αὕτη διαφέρει* —. *περὶ ταύτης* —. *ταύτην* —. VII, 14 *αὕτη* —. *ταύτῃ* —. XV, 255—256 *οὗτος* —. *τούτῳ* —. *διὰ τούτου* —. *μετὰ τούτου* —.

Extrema sint ea dissolutæ orationis exempla, ubi celeritatis et brevitatis efficiendæ causa quasi abrumpitur oratio et novum initium capit. VI, 111 *Οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ μακρολογεῖν πλὴν τοσοῦτον, ὡς κτλ.* Ep. II, 24 *Οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ πλείω λέγειν πλὴν τοσοῦτον, ὅτι κτλ.* Ep. VIII, 10 *ἓν ἔτι λοιπόν.* — In narrando singulorum expositio relinquitur, quo citius ad rei summam perveniatur: XVII, 23 *τί ἂν ὑμῖν τὰ πολλὰ λέγοιμι, ὦ ἄ. δ.; εὑρέθη γὰρ ἐν τῷ γραμματείῳ κτλ.* XVIII, 10 *τί ἂν ὑμῖν καθ' ἕκαστον διηγοίμην, ἃ πολλὰ παρέλιπον τῶν εἰθισμένων* — *λέγεσθαι; τελευτῶν δ' οὖν ἐπείσθην κτλ.*

Conspectus argumenti.

DEN SVAGA VERB-BILDNINGEN

I HEBREISKAN.

AF

JOHAN TEODOR NORDLING.

Upsala

Edquist & Berglund. 1871.

Förord.

Till de sakkunniges pröfning öfverlemnas härmed följande afhandling med deri framstälda och utvecklade teori för de *svaga* eller vanligen såkallade oregelbundna verbens bildningssätt i hebreiskan, hvilken teori, utbildad och mognad under mångårig sysselsättning med semitiska språkstudier samt pröfvad genom en längre erfarenhet i universitetslärarens tjenst, har synts författaren på det mest tillfredsställande sätt ej mindre lösa alla de hufvudsakligaste bland den mängd invecklade spörsmål, som framställa sig för en tänkande betraktare af nämda språks formbildning inom denna hufvudklass af orden, än ock motsvara vetenskapens kraf på enkelhet och följdrigtighet, hvilket kraf särskildt vid den akademiska undervisningen med dess fordran på begränsning och öfversigtlighet mer än annars gör sig gällande. Att densamma för öfrigt måste väsendtligen hålla stick äfven i fråga om nomen-bildningen förstås af sig sjelf, ehuru uppvisandet deraf, för så vidt det ej angår infinitiv- och particip-bildningen, ligger utom här föreliggande plan.

Äfven under obetingadt och tacksamt erkännande af det ojämförligt stora arbete, som undangjorts af män sådana som Gesenius[1]), Ewald[2]), Olshausen[3]) och Böttcher[4]), ett arbete vitnade om oerhörd beläsenhet och uttömmande flit till samling af ett numera nästan fullständigt material samt beundransvärd inblick i och skarpsinnigt bedömande af såväl de enskilda språkföreteelserna som deras inbördes förhållande, kan man dock ej annat än finna åtskilligt återstå att önska i fråga om öfversigtlighet och enhet samt följdrigtig uppfattning och behandling af den hebreiska språkläran. Det var känslan af en sådan brist, som redan ganska tidigt ledde författarens tankar och arbete åt ifrågavarande håll och som, ännu innan de två sistnämde språkforskarnes utmärkta verk blifvit i tryck tillgängliga, hade kommit honom att bilda sig

---

[1]) Hebräische Grammatik, neu bearbeitet und herausgegeben von Rödiger, Zwanz. Aufl. Leipz. 1866.

[2]) Ausführliches Lehrbuch der Hebr. Sprache des alten Bundes, sechste Aufl. Leipz. 1855.

[3]) Lehrbuch der Hebr. Sprache. Braunschw. 1861.

[4]) Ausführliches Lehrbuch der Hebr. Sprache, herausgegeben von Ferd. Mühlau. Leipz. 1866—68.

en egen mening i hit hörande frågor. Af de sålunda vunna åsigterna har författaren haft den hugnaden att finna en del i mer eller mindre grad bekräftade genom de resultat, hvartill den ene eller andre af desse vetenskapens store målsmän kommit, men också i fråga om andra sett sig, trots bådas afvikande mening, efter omsorgsfull pröfning af öfvertygelse förpligtad att vidhålla sin egen. Knappast behöfver väl tilläggas, att han ock i åtskilliga fall funnit sig genom dem öfverbevisad om ohållbarheten af egen tidigare uppfattning och i snart sagdt alla måste erkänna sin förbindelse till deras grundliga utredning af ämnet för vunnen klarhet och bestämdhet.

Att det är från arabiskan med dess formrikedom och ursprunglighet såväl till ordbildning som ordböjning man har att först och främst utgå och dit man ständigt måste vända åter för att finna nyckeln till nästan hvarje dunklare språkföreteelse inom systermålens formbildning har Olshausen den stora förtjensten att på det mest öfvertygande sätt både på allmänna grunder och i enskild tillämpning hafva uppvisat. Då han det oaktadt ej lyckats i förr omnämda hänseende motsvara alla de förhoppningar, man vid sådant förhållande kunnat göra sig, måste detta anses till en hufvudsaklig del bero derpå, att han dels å ena sidan synes, trots sin förtrogenhet med såväl det ena som det andra af de båda tungomålen, ej hafva gått till utförandet af sitt stora arbete öfver hebreiska språket under den oundgängliga ledningen af en redan vunnen strängt systematisk uppfattning i fråga om den svaga verb-bildningen i arabiskan, dels å andra sidan torde kunna med skäl tillvitas att hafva i åtskilliga hänseenden misskänt eller alltför litet gjort rätt åt hebreiskans egendomligheter såsom sjelfständigt språk. Detta senare fel är visserligen ej det, som kan läggas Ewalds och Böttchers storartade språkvetenskapliga arbeten till last, då snarare "das ächthebräische" i dem uppträder med nog starka anspråk att undandraga sig ett mål-jämförande omdöme, men deremot och desto mera just det förra, hälst man knappast lär kunna frikänna dem från ett ensidigt underskattande af arabiskans ofvan nämda betydelse.

Angående det berättigade i dessa författarens omdömen, hänvisas särskildt till noterna i följande arbete, åt hvilka såväl den i enskildheter gående granskningen af motsatta åsigter blifvit anförtrodd, som ock framläggandet af grunderna för egna, under det att åt texten förbehållits den fortlöpande utvecklingen af det förutsatta ämnet och den systematiska tillämpningen af ofvan omförmälda teori.

Upsala den 1 Juni 1871.

J. T. Nordling.

Den svaga Verb-bildningen i Hebreiskan.

Af

J. T. Nordling.

I.

Inledning.

A. *Konsonanternas hufvudförändringar.*

Den uppgift, som, enligt hvad denna afhandlings öfverskrift tillkännagifver, här föreligger, fordrar för sin utredning och till undvikande af ett omständligt återupprepande en förutskickad framställning af det, man i hebreiskan har att förstå under ofvanskrifna benämning, något, hvarom, såsom af det följande vill visa sig, tankarna kunna vara skiljaktiga. 1

Bland konsonanternas förändringar äro hufvudsakligen att märka *omflyttning*, *vexling* [*utvexling* eller *samvexling* (med *samslutning*)], *förlust af konsonantvärde* (dels den med *samslutning* förbundna och derpå beroende, dels den till *upplösning* öfvergående) samt *fördubbling*. De mindre betydande och något oegentligt hit hänförda förhållandena af *utelemnande* och *tillsättning* kräfva ej för det här föreliggande ämnets utredning något närmare omordande [1]). 2

Omflyttning, eller en konsonants förändring i läge genom utbyte af plats med en annan omedelbart närstående, eger rum en- 3

---

[1]) Detsamma gäller ock den af några språklärde till konsonanternas hufvudförändringar räknade *förvekningen* af en del konsonantljud, hvilken förröfrigt, såsom inskränkt till en ringa, af omedelbart föregående vokal-ljud föranledd, aspirerad skiftning i konsonantbestämdheten och vid uttalet numera ej ens iakttagen i flera än två af de förvekbara konsonanterna, har för ordbildningen och ordböjningen nästan ingen eller åtminstone en högst underordnad betydelse.

dast i några få fall, deribland förnämligast äro att märka omflyttningen mellan ett hväs-ljud (med undantag af ז)[1]) såsom första stamkonsonant och det reflexiva formmärket ת i vissa af verbens artformer (hithpa'el och hithpa'lel), såsom i אֶשְׁתַּמֵּר och יִשְׁתַּחֲוֶה för אֶתְשַׁמֵּר och יִתְשַׁחֲוֶה (angående dermed förbunden *vexling* se 4.), äfvensom omflyttningen i hoph'al mellan 1:a och 2:a stamk. af ע״ו, såsom i הוּקַם af הֻוְקַם för הֻקְוַם.

4 *Vexling*, eller en konsonats förändring genom öfvergång till en annan, består dels A) i *utvexling*, d. v. s. att en konsonant i allmänhet, men synnerligast en af de svaga (vare sig vokallös eller ej) oberoende af angränsande konsonanter öfvergår i en annan, vanligen närbeslägtad, såsom i יֶלֶד för וֶלֶד, דּוֹיֵג för דּוֹאֵג, קַיָּם för קַוָּם, אֲמָהוֹת för אֲמָווֹת, פְּתָאִים för פְּתָיִים, något som ofta äfven är förbundet med förlust af konsonantvärde och upplösning (se 5, B), dels B) i *samvexling*, d. v. s. att en (vanligen vokallös) konsonant, hälst af tungbokstäfvernas eller de svaga konsonanternas klass, bestämd af en bland de angränsande, vanligen den nästföljande, öfvergår till enahanda konsonant som denna, med hvilken den derpå så i uttal som skrift (näml. genom tecknet, det s. k. starka daghesch) *samslutes* till en dubbelljudande (deri insereras), såsom i אַתָּה för אַנְתָּה, יִקַּח för יִלְקַח, הִזַּכּוּ för הִתְזַכּוּ för הִתְזַכּוּ (jfr not.), כִּכָּר för כִּרְכָּר, יִשָּׁרְנָה för יִישַׁרְנָה. Angående dermed förbunden förlust af konsonantvärde, se 5, A.

---

[1]) Att med Gesenius och Olshausen äfven vid ז såsom 1:a stamk. antaga en omflyttning med formmärkets ת såsom verkligen eller möjligen förutgången dettas samvexling och samslutning i ז, t. ex. i ordet הִזַּכּוּ, är föga rimligare än att förmoda något sådant vid ד såsom 1:a stamk., hälst när man besinnar, att en följande konsonants samvexling och samslutning med en föregående hör till enskilda, ganska sällsynta undantagsfall i språket (se 4, b). Just deraf att ז är i sig sjelf ett förmedladt ljud *ds* ur två andra, af hvilka det förra eger nära frändskap med det i hithpa'el omedelbart framföre trädande ת, beror här undantagsförhållandet af dettas samvexling och samslutning, något som efter en omflyttning skulle blifva hvarken erforderligt eller ens förklarligt, enär det då på visst sätt komme att genom det senare mer främmande s-ljudet skiljas från det närmare befryndade d-ljudet och sålunda undandroges dess starkare inflytelse till samvexling och samslutning. Huruvida äfven Böttcher (1123, I, b) tänker sig något sådant är ej tydligt, men man skulle nästan kunna sluta sig dertill af hans uppfattning af omnämda form, hvilken han för att ej behöfva antaga denna "etwas unwahrscheinliche Assimilation" härleder i strid med lagarne för tonen från en rot ע״ע, d. v. s. gör till en niph'al-form (1122, b).

a. Midt emellan dessa båda slag af vexling står den utvexling af ת till ט, som eger rum i sammanhang med nyssnämnda förändring af omflyttning mellan det reflexiva formmärket ת och Ṣade såsom 1:a stamkonsonant, enär densamma tillika är en af detta Ṣade bestämd, om ock blott half, samvexling samt såsom sådan ej heller öfvergående till samslutning. Sål. i הִצְטַיַּדְנוּ för הִתְצַיַּדְנוּ.

b. Att en följande (vokalförsedd) konsonant samvexlas och samslutes med en föregående vokallös är något, som ej eger rum utom i högst enskilda fall, deribland det märkligaste är samslutningen af ה i 3 p:s suffix i sing. med ett föregående inskjutet נ eller med det afformativa ת i prf:s fem. 3 p. i sing., såsom i יִשְׁמְרֶנּוּ för יִשְׁמְרֶנְהוּ, אֲחָזַתְּהָ för אֲחָזַתְהָ; för öfrigt exempelvis äfven i צִוָּרִים för צַוְּארִים, m. fl.[1]).

c. I lexikografiskt och dialektiskt hänseende är denna likasom föregående konsonantförändring af en mera omfattande betydelse, men såsom sådan ej hithörande.

Förlust af konsonantvärde, eller en konsonants förändring ge- 5
nom uppgifvande, delvis eller fullständigt, af sin ljudliga konsonantbestämdhet, är en förändring af dubbel art, näml.

dels A) *den vid samslutning inträdande*, d. ä. den som ovilkorligt står i sammanhang med och beror på, att med en konsonant, hvilken som hälst, en annan, antingen ursprungligen olika, men sedermera samvexlad (se 4, B), eller ock från början enahanda, så i uttal som skrift samslutes, dervid det *än* vanligen stannar vid den blott *delvisa förlust af konsonantvärde* hos denna sistnämda, d. v. s. den blotta minskning deraf, som eger rum, så länge den återstående konsonanten kan ljuda dubbel och verkligen äfven gör det, såsom i יִגַּשׁ för יִנְגַּשׁ, סַבּוּ för סָבְבוּ, כָּרַתִּי för כָּרַתְתִּי, תִּשְׁכַּנָּה för תִּשְׁכַּנְנָה; *än* ej sällan fortgår till en *fullständig*, näml. i de fall, då

[1]) Det af Gesenius m. fl. hit räknade fallet af imprf. qal jämte åtskilliga andra former hos verb ע״ע, då starkt daghesch inträder i 1:a stamk., t. ex. i יִשֹּׁם, יִסֹּב o. s. v., är, såsom vid dessa slags verb närmare skall visas af helt annan beskaffenhet. Äfven Ewald synes ej alldeles hafva lösslitit sig från en liknande missuppfattning, då han säger "fördublingen, ohörbar i slutkonsonanten, tränga fram i den föregående" och förbiser, att detta, strängt taget, strider mot hans å annat ställe (193, c) gjorda rigtiga anmärkning, att fördubling kan i vissa fall förekomma hos dessa former både i 1:a och 3:e stamk:n. Tilläggas bör dock, att han i detta fall ej antager en verklig samslutning, utan snarare en stamförstärkning.

ej heller fördublingen mera är i stånd att göra sig gällande, ss. i יִשְׁקוּ för יִשְּׁקוּ för יִנְשְׁקוּ, סֹב för סְבֹב, פִּתִים för פִּתְתִים.

a. I senare fallet är förlusten af konsonantvärde ej tvifvel underkastad och står då i sluten (slut)stafvelse ej sällan tillsammans med vokalens förlängning till tonlång, såsom i יָם för יַמְּ, men att äfven i förra fallet en, om ock blott delvis, förlust af konsonantvärde verkligen eger rum ligger sjelfklart deri, att en dubbelljudande konsonant ingalunda i värde, d. ä. ljudlig bestämdhet, motsvarar två sjelfständigt ljudande konsonanter, hvilka för sitt skilda utförande fordra en förändring i talverktygens ställning och derför ega ökad bestämdhet i samma mon, de kräfva större ansträngning, hvarförutan just samslutningen såsom sådan innebär en lättnad för uttalet, d. ä. en minskning i konsonantbestämdhet [1]).

b. I sammanhang med denna förändring försiggår särskildt vid den blotta samslutningen utan samvexling ej sällan en förflyttning af den samslutna konsonantens vokal (ty just i detta fall förefinnes vanligen en sådan) till den nästföregående konsonanten, naturligtvis med förträngande af dennas ursprungliga vokal, om en sådan finnes, ss. הֵחֵל af הַחְלֵל, רֹב (pl. רֻבּוֹ) af רָבֹב (prf. -u), הֵמֵּם af הָמְמֵם.

c. Såsom i visst afseende till denna slags konsonantförändring hänförlig skulle ock kunna anses den förlust af stegradt konsonantvärde, som oberoende af samslutning består deri, att under åtskilliga omständigheter en af ordbildningen kräfd, d. ä. karakteristisk, fördubling ej mer låter höra sig, såsom vid bristande eller, fast mera sällan, äfven vid ofullständigt, d. ä. blott halft vokalstöd efteråt och, något som dock tillhör ett äldre språkskifte, i strupljuden. Men då dubbelljudandet är en mer eller mindre tillfällig, ej konsonanten såsom sådan tillhörande bestämdhet, och alltså det, som i detta fall går förloradt, ej kan betraktas såsom någon större eller mindre del af en sjelfberättigad konsonant, är förhållandet i verkligheten ett annat och som lämpligast behandlas i sammanhang med läran om strupljudens egenheter, läsetecknens betydelse och stafvelsernas beskaffenhet

[1]) I Arabiska språket framgår detta ock ur en annan särskild omständighet, näml. möjligheten för a-ljudet att förblifva *(nödvändigt) långt* i den art af *lindrigare sluten* stafvelse, som uppstår genom en konsonants dubbelljudande, då deremot i den vanliga slutna stafvelsen detta ej mindre än öfriga långa vokal-ljud måste förkortas, likasom i Hebreiskan hvarje nödvändigt lång vokal i ursprungligt sluten stafvelse (se 7, b.).

m. m. En verklig konsonantförändring deremot är naturligtvis det motsatta förhållandet af fördubling (se 6).

dels B) *den till upplösning öfvergående*, d. ä. den (i allmänhet) på svaghet beroende och således nästan uteslutande till de tre svaga bokstäfverna א, ו och י inskränkta förändring, som består deri, att de, såsom stående med sin svagare konsonant-bestämdhet vokalerna närmast (deraf deras namn af halfvokaler), i vissa fall alldeles uppgifva sitt konsonantskap — något som särskildt vid de två sista i flera fall påtagligen visar sig som liktydigt med verklig öfvergång till beslägtadt vokalljud — och i omedelbart sammanhang dermed *upplösas i stafvelsens vokal*, antingen *med blott förtyngning*, d. ä. *förlängning* deraf, eller *under grumlande försmältning* med densamma. I denna, som på så sätt blifver en nödvändigt lång vokal, sägas de, såvidt de finnas utskrifna, vara hvilande eller dertill stå såsom hvilbokstäfver. Sålunda: מָצָאתָ, יֵיטַב, הוֹשַׁב, מוֹת (knstr.form) נָקוֹם, הֵינִיקָה, för מָצְאַתְ, יְיטַב הְוֹשַׁב, מְוֹתְ (מָוֶת abs.form), נִקְוַם och הֵיְנִיקָה. Vid behandlingen af de svaga konsonanternas egenheter blir tillfälle att ytterligare utveckla och bestämma denna slags konsonantförändring.

a. Ej sällan står äfven denna slags *förlust af konsonantvärde* tillsammans med förändringen af *utvexling*, synnerligast i de fall, då, såsom längre fram skall bestämmas, blott förlängande upplösning inträder.

b. Redan vid א, såsom tillika varande strupbokstaf, är antalet af de fall, under hvilka *förlust af konsonantvärde med upplösning* plägar ega rum, mycket inskränkt mot vid ו och י, och vid det än starkare strupljudet ה, som äfven räknas till de svaga konsonanterna, synes denna art af förändring blott i högst sällsynta och mera enskilda fall förekomma, såsom i suffixen הָ֫ för den vanliga הָ och יָה för יָהּ (bildande slutsammansättning i åtskilliga egennamn) m. fl. Ty det nästan uteslutande endast i *öppen slutstafvelse* befintliga hvilande ה har ingen sådan uppkomst, utan är att anse såsom ett senare tillkommet, blotta rättskrifningen angående och alltså endast af bruket föreskrifvet tecken, sannolikt antaget för att i den ännu ej vokalsatta texten angifva de numera jämförelsevis mindre talrika fallen af återstående vokaliska ändelser (efter ett tidigare allmänt utlemnande af det stora flertalet sådana). Också är, såsom längre fram skall visas, den vokal, hvari detta slut-ה hvilar, att numera i de flesta fall och särskildt i ord och former af stammar ל״ה betrakta såsom

blott tonlång, hvarförutan tecknet ה vid en del ändelser helt godtyckligt än utskrifves än uteblir. Sålunda: גָּלָה för גָּל, יִגְלֶה för יִגֶל, עֲשֵׂה, אַתָּה, נְטַשְׁתָּה för och jämte עֲשׂוֹ, אַתְּ, נְטַשְׁתְּ.

c. Mindre vanligt är att andra konsonanter än de egentligen svaga komma att på grund af tillfällig svaghet undergå denna förändring. Naturligtvis komma de vekare dertill först i fråga, ss. אִישׁ af אִנְשׁ; men äfven de starkare hafva ej alltid undgått densamma, så synnerligast att bemärka det ursprungliga feminin-betecknande ת i verbal-afformativen och nominaländelsen ת־, sådant det allmänt i suffigerade former och, hvad den senare beträffar äfven i konstruktförbindelse — för att ej tala om enstaka fall deraf till och med i absolutställning — ännu alltid förekommer, ss. אָכְלָה för אָכְלַת [jfr. suffixformen אָכְלָתְהוּ och den ovanliga הוּבָאת (Gen. 35, 11)], שִׂמְלָה för שִׂמְלַת [jfr. egennamnet בָּשְׂמַת (Gen. 36, 4)] m. fl.

d. Det är just stafvelsevokalens ofvannämnda förlängning till nödvändigt lång, beteckningen må nu för öfrigt vara fullständig eller ofullständig (scriptio plena eller defectiva), som utmärker en formbildning genom denna slags konsonantförändring från den genom utelemnande, ss. רָאשִׁים af רְאָשִׁים[1]) i motsats till יָקִים af יְהָקִים.

6 *Fördubling*, eller en konsonants förändring genom skärpt och ökad konsonantbestämdhet (i skrift angifven genom skärpningstecknet det starka daghesch) går, närmare bestämdt, ut på två särskilda hufvudfall, näml. A) det, då fördublingen står i sammanhang med och beror på upptagandet af en annan ursprungligen sjelfständig konsonant (daghesch, *det ersättande*, kompenserande), hvilket sålunda ej är annat än den förändring, som, sedd från sistnämda konsonants sida, benämnes samslutning och såsom sådan äfven innebär förlust af konsonantvärde (jfr 4, B och 5, A), och B) det då fördublingen uteslutande tillhör konsonanten sjelf, utgörande blott och bart en tillökning i dess egen bestämdhet. Detta senare fall, det enda följaktligen, som här kan behöfva närmare angifvas, är med hänseende till fördublingens betydelse hufvudsakligen af tvåfaldig art, näml. med fördublingen *än* I) stående i ordbildningens tjenst (da-

---

[1]) Det synes ej gerna möjligt att, såsom Olshausen (78, a och c.) antager, förhållandet skulle vara detsamma, näml. det af utelemnande (syncope) i de båda fall, som af dessa exempel motvaras, det ena med nödv. lång i alla lägen oföränderlig vokal, det andra med en blott tonlång och föränderlig.

ghesch *det formbetecknande*, karakteristiska), ss. i קִדֵּשׁ, גַּנָּב, *än* II) afseende åtskilliga välljudets fordringar (dagesch *det välljudstjenande*, evfoniska), *dels* a) sådana af mera tillfällig och godtycklig natur, såsom 1) under vissa förhållanden vid närmare ordförbindning, näml. i begynnelsebokstafven af ett ord efter ett annat, som slutar på vokal, vare sig nu detta, såsom vanligt, är ett eget ord, ss. i עָשִׂיתָ פֶּסַח, וֶה־שְּׁמוֹ, hvarvid stundom en sammanskrifning eger rum, ss. i מָזֶּה för מָה־זֶּה, eller ett blott präfigeradt, såsom i בַּמָּה, וַיֹּאמֶר (daghesch i båda fallen *det förbindande*), 2) vid tvifvelaktigheten om det verkliga ljudvärdet af en konsonant med enkelt hörbart sch^{e}bha, då den omedelbart föregås af kort vokal (dagh. *det fördelande*, dirimerande), ss. i עִנְּבֵי för עִנְבֵי [1]), 3) för det uttrycksfullare framhäfvandet af tonstafvelsen i pausa (dagh. *det uttrycksfulla*, pausalbetecknande), *dels* b) sådana, som föreskrifvas af syftet vare sig blott att skydda en ursprungligt kort vokal såsom sådan (dagh. *det vokalskyddande*), ss. i מְחַמַּדִּים, מִשְׂגַּבִּי, כַּרְמִלּוֹ, נְקֻדִּים för מַחֲמַדִּים, מִשְׂגַּבִּי, כַּרְמִלוֹ, נְקֻדִים, eller att åstadkomma en härmande anslutning i vissa formers ljud- och stafvelse-förhållanden till andra snarliknande (dagh. *det formhärmningssyftande*), ss. i יִשֹּׁם, יִסֹּב för יִשֹׁם och יָסֵב (i härmande anslutning till motsvarande formers ljudförhållanden hos de starka verben).

B. *De svaga konsonanternas egenheter.*

Efter hvad redan vid frågan om konsonanternas förändringar i 7
allmänhet blifvit utveckladt, äro de svaga konsonanterna א, ו och י (angående ה se 5, B, b) på grund af sin natur såsom sådana framför andra böjda att lida två slags förändring, näml. *vexling* och *till upplösning öfvergående förlust af konsonantvärde.* Det är företrädesvis denna senare och vigtigare förändring, hvars närmare bestämmande här kräfves, hurusom den enbart eller i förbindelse med den förra vid olika svag konsonant gestaltar sig på olika sätt. Vid

---

[1]) Likasom näml. vid en konsonant saknaden af egen full vokal kan göra en ursprunglig och verklig fördublings tillvaro tvifvelaktig och försvinnande, d. ä. komma ett starkt daghesch att utgå, så lemnar den ock tvärtom tvifvelaktigt, huruvida ej, synnerligast efter det spetsade ljudet af en omedelbart föregående kort vokal en i sjelfva verket enkel konsonant ljuder dubbel. Fördelande nämnes detta daghesch med hänseende till sin egenskap att tydligt utmärka det följande sch^{e}bha såsom hörbart, d. ä. bildande ny stafvelse, eller kanske rättare såsom fördelande en konsonants ljudvärde mellan två stafvelser åt å ömse sidor tillstötande vokaler.

den slags förlust af konsonant-värde, som öfvergår till upplösning, kan näml., såsom förut visats, upplösningen inträda antingen *med blott förlängning* af stafvelsens vokal eller ock *under grumlande försmältning* med densamma. I ena som andra fallet blifver det naturligtvis denna, hvilken, såsom kommande att i vokalvärde motsvara två särskilda vokalljud, d. ä. vara nödvändigt lång, förtränger hvarje annan genom konsonantförändringen i omedelbar närhet kommen vokal.

a. Ehuru förlustig sitt konsonantvärde stannar dock den svaga konsonanten i skrift ofta qvar, vare sig i ursprunglig eller vexlad gestalt, nämligen vid *fullständig beteckning* (scriptio plena) af den nödvändigt långa vokalen och plägar då med en blotta rättskrifningen angående bestämning sägas hvila i densamma.

b. Om stafvelsens vokal redan i sig sjelf är nödvändigt lång och såsom sådan med hvilbokstaf fullständigt betecknad, försvinner af den svaga konsonanten vid denna förändring hvarje spår, då i det fallet ingen ytterligare förlängning eller beteckning derför kan ifrågakomma. Endast א plägar äfven under detta förhållande, synnerligast i slutet af ett ord, utskrifvas [1]) och säges då, likasom ock när det följer vokallöst på en annan vokallös konsonant stå *otierande*, ss. i גֵיא och גַּיְא, נָקִיא, נָשׂוּא. Att den sålunda förändrade svaga konsonanten äfven måste blifva spårlöst försvinnande i hvarje *ursprungligt sluten* stafvelse följer sjelfbegripligt af den vokalförkortning, som i hebreiskan ej mindre än i arabiskan gäller såsom allmän lag för detta fall [2]). Sål. קָמְנָה, תָּשֹׁבְנָה i jfre m. קוּם, יָשִׁיב.

[1]) Denna dess egenhet utgör jämte omständigheten af dess i vissa fall idkeligen återvändande eller rättare regelmässigt bibehållna konsonantvärde ett talande skäl bland flera andra, i det följande berörda, för att anse förlusten af konsonantvärde såsom en hos detsamma i allmänhet mycket senare inträdd förändring än hos ו och י.

[2]) Detta är något som af de semitiske språklärde i allmänhet (Böttch. § 130—2, Olsh., pag. 24; Casp., Gram. d. Arab. Spr., pag. 25; Lagus, Lärokurs i Arab. spr., § 26) antingen förbises eller allt för litet betonas. Tvärtom låta de gemenligen af de mycket talrika, men till ett enda undantagsförhållande inskränkta, exemplen på lång vokal i sluten stafvelse, näml. i sådan *sluten slut*stafvelse, som först i ett senare språkskifte, från att vara en öppen nästsista stafvelse genom slutvokalens bortkastande blifvit såväl det ena som det andra, förleda sig att med afseende på denna lag ställa hebreiskan såsom en motsats till arabiskan. Denna senare, hos hvilken genom ändvokalernas allmänligen bestående fortvaro, ingen anledning förevarit till ett sådant undantagsfall, saknar dock ej heller den all motsvarighet

c. För den ofvannämda benägenheten att vexla och förlora sitt konsonantvärde gifva de svaga konsonanterna visserligen då isynnerhet gerna vika, när de sjelfva sakna stödet af egen full vokal eller föregås af en konsonant, med hvilken detta är fallet. Men äfven eljest sker detta mycket ofta och, beträffande ו och י såsom mellersta rotbokstäfver, med stor regelbundenhet. Endast då de formenligt böra ega ett till dubbelljud stegradt konsonantvärde eller då de stå vokalförsedda i en främre stafvelse af ett ord, kan den senare förändringen ej gerna inträda, men väl den förra.

Särskildt i fråga om א må härvid bemärkas, att det, såsom 8
stående i mindre bestämd frändskap med någon viss vokalklass, — enär det, ehuru på intet sätt svagare än de två andra ו och י, utan snarare, såsom äfven varande strupljud, motsatsen, dock, noga taget, intet annat är än ett tämligen obestämbart för de semitiska språken betecknande gutturalt aspirationsljud, som vid saknad af annan omedelbart föregående konsonant visserligen hörbarast framträder vid ett a-ljud, men ock beledsagar hvarje annan slags vokal — *omedelbart* d. ä. utan vexling förlorar sitt konsonantvärde och *blott förlängande upplöses* i stafvelsens vokal, till hvad klass den än må höra, såsom i מְצָאתֶם af מְצַאְתֶם, נְשׂא (n^esô af n^esō'), ראשׁוֹן af רְאִשׁוֹן (med förträngning af halfvokalen).

a. Då likväl א, såsom äfven tillhörande strupljuden, vanligen bibehåller sitt kosonantvärde, så snart det har stöd i egen (om äfven blott half) vokal, hörer fallet af vokalförträngning här till sällsyntheterna och torde knappast förekomma i fråga om full vokal.

b. Vid א:s upplösning i ett a-ljud kan någon gång en *ljudskiftning* ända till chólem inträda, såsom synnerligast i åtskilliga verb med א såsom första stamkonsonant, exempelvis i יֹאמַר för יָאמֵר af יַאְמֵר, men äfven eljest, såsom i ראשׁ för רָאשׁ af רַאְשׁ. Denna får dock ej förblandas med egentlig grumlande försmältning (hvarom nedan), utan står den ljudskiftning närmast — nämligen såsom en blott graduel stegring deraf — hvilken eger rum redan vid den blott tonlånga förlängningen af pathach till qámes.

Hvad angår ו och י må iakttagas, 9

dertill då, såsom bekant, någon gång, näml. i pausalställning, just ändvokalens bortkastande låter en dylik slutstafvelse med bibehållen nödvändigt lång vokal framkomma. Så uppstäld, som här, gäller altså denna lag likaväl för de båda språken.

A) att de, *då stafvelsens vokal tillhör u- eller i-klassen*, antingen *omedelbart*, d. ä. utan vexling, nämligen vid klassöfverensstämmelse mellan den svaga konsonanten och vokalen, eller, i motsatt fall, *medelbart*, d. ä. under vexling, *förlora sitt konsonantvärde* och *blott förlängande upplösas* i nämda vokal. Sålunda (under omedelb. upplösning: הוֹשַׁב af הֻוְשַׁב, חוּץ (nom. subst.) af חֻוְץ, קוּם af קֻוְם, עוּל (n. subst.) af עֻוְל, אוֹר (prf.-*u*) af אָוֹר [1]), גִּיד (n. s.) af גִּיְד, בִּין (prf. -*i*) af בָּיִן, יֵיטַב af יֵיְטַב, קוּם af קָוּם, הַגְלִי af הַגְלִיְ (fem. 2. p. s. af impt. hiph.); och (under medelbar upplösning) בּוֹן (abs. inf. qal), vanligen בֹּן (med ofullständig beteckn.) af בָּיוֹן, הֵקִים af הֶקְיִם, גָּלוּ af גָּלְיוּ, עָשׂוּ af och för det vanligen starkbildade עָשׂוּי.

a. Angående undantagsvis inträdande *upplösning med blott förlängning* äfven i fall, då stafvelsens vokal ej tillhör *i-* el. *u*-klassen utan *a*-klassen, hänvisas till B, b.

b. I sådana fall, som det formen כֵּלִים företeter, hvilken form plägar hänföras till en obruklig sing. כֵּל, torde rigtigare en regelb. sammandragning med svag bildning vara förhanden, således i denna ur כֵּלְיִים (äldre form med full vokal) för כְּלָיִים [2]).

och B) att de, *då stafvelsens vokal tillhör a-klassen*, alltid *omedelbart* (d. ä. utan vexling) *förlora sitt konsonantvärde*, dervid sjelfva antagande bestämd vokalisk natur af *u* och *i*, och *under grumlande försmältning upplösas* i densamma till de motsvarande fasta eller nödvändigt långa vokalerna וֹ och ֵי el. ֶי. Sålunda: הוֹשִׁיב (*hâschîbh*) af הַוְשִׁיב (ljudande ss. öfvergångsform *hauschîbh* [3]), יוֹם af יַוְם, נָכוֹן af נַכְוָן (ljud. s. öfvergångsf. *nakh-uan*), יִכּוֹן af יִכְּוַן (lj. s. ö. *jikka-uan*), הִגְלֵיתִי af הִגְלַיְתִי (lj.s. ö. *highláithi*) [3]), בֵּית af בַּיְת, רְאֵינָה af רְאַיְנָה m. fl. [4]).

---

[1]) Jfr dock noten 1) till 32, A.

[2]) Denna förmodan har nyligen, efter hvad vill synas (se Zeits. d. D. M. G., B. XXIV ss. 216, 221, 254) vunnit bekräftelse genom ett bland de vigtigaste semitiska fornmärken, det vid Dhibhân på andra sidan röda hafvet funna klippstycket med inskrift i nästan gammalhebreiskt såväl språk- som skriftslag af Moabkungen Mescha' (jfr II Kon. b. 3, 1 ff.), der jämte den sing. knstr.formen כלי af ofvannämda ord, efter öfverensstämmande uppfattning af Geiger, Nöldeke och Schlottmann, äfvenledes den plur. knstr.f. כלאי förekommer, hvilken, motsvarande de bibelhebreiska abs:a formerna פְּתָאִים, צְבָאִים m. fl. (af sing. פֶּתִי och צְבִי), med sitt א för י torde få anses såsom uttryck för en öfvergångsform med försvinnande (ej ännu fullt förloradt) konsonantvärde hos den svaga bokstafven.

[3]) Jfr det arab. أَوْثَبَ (*'autsaba*) med dess dubbel-vokaliska ljud i första stafvelsen äfvensom أَجْلَيْتُ (*'adjláitu*) med sådant i nästsista.

[4]) I fråga om *jodh* torde exempel på dess grumlande försmältning med

a. Grumlingen till ֵי är den regelmässiga, hvilket ej hindrar, att äfven den till ֶי är ganska vanlig och i flera fall uppträder nästan med likställighet, om den ock i andra synes särskildt betingad af vissa välljudets fordringar, såsom exempelvis i dess inträde under inflytande af ett a-ljud i nästföljande stafvelse. Man jämföre de efteråt vidhängda pronomen ֶיךָ, och ֶיהָ med ָיו, ֵינוּ och ֵיכֶם äfvensom verbformen רְאֶינָה med sing. רְאֵה.

b. Ett märkligt undantagsförhållande från denna regel visar sig, då, oaktadt stafvelsens vokal är ett a-ljud, det svaga ו och י deri *blott förlängande* upplöses i stället att dermed grumlande försmälta, såsom synnerligast i två fall är händelsen, näml. hos verb med י el. ו såsom 3:e stamk. i den mask. 3:e p. s. af alla prf:r samt hos verb med י el. ו såsom 2:a stamk. i prf. -*a* och motsvarande akt. particip af qal. Sål. הִגְלָה ej הִגְלֵה[1]) af הִגְלַי, קָם och בָּן af קָוַם och בָּיַן; men ock subst. עָר af עַיַר[2]).

c. Den grumlande försmältningen kan naturligtvis ej heller då ifrågakomma, när stafvelsens a-vokal redan förut är eller ursprungligen varit en fast, såsom i רֹאָה (qals akt. partic. i fem.) för רֹאִיָה. Till och med ett blott karakteristiskt, till böjningen hörande a-ljud undandrager sig gerna grumlingen, såsom i עָשָׂת (ovanlig fem. 3 p. s. af prf. qal för och jämte den vanliga עָשְׂתָה) af עָשַׂית och עָשָׂת (samma form vid suffixanslutning) af עָשַׂית, i hvilka båda vokalen dessutom enl. 7, b ej ens eger eller kan ega nödv. längd.

d. Ovanligare är det fallet, att den svaga konsonanten, efter omedelbar förlust af konsonantvärde, d. ä. efter öfvergång till motsvarande vokalljud med sjelfständighet såsom sådant utan grumling, men under förlängning, i sig upptager stafvelsens (a-)

---

ett *följande* a-ljud knappast förekomma, då dels, hvad detsamma såsom 1:a och 3:e stamkonsonant angår, det i 7, e och nedan i b och c omförmälda gäller, dels vid dess ställning såsom mellersta stamk. just den följande vokalen är af natur att formenligt kunna vexla och derför i detta fall bildningen merendels visar sig utgå från stark grundform med i-ljud. Möjligen skulle dock bland nomina former sådana som עֵינוֹת (knstr.f. af den abs. עֵינוֹת, kunna andragas såsom exempel derpå.

[1]) Angående det hvilande ה i ordformer af stammar 3:e י äfvensom den föregående vokalens senast inträdda öfvergång från nödv. längd eller fasthet till blott tonlängd se 5, B, b samt 35 och 40.

[2]) I dessa undantagsfall följer alltså hebreiskan den i arabiskan alltigenom gällande lag, som, då denna slags förlust af konsonantvärde eger rum hos en svag konsonant, ej vet af annat än en förlängande upplösning.

vokal, såsom i נְסוּגֹתִי för נְסוֹגֹתִי af נַסְוַגְתִּי (ljud. s. öfvergångsf. nasuaghôthî), עִיר [jämte עָר (se b)] af עַיִר, גָּלִיתָ och הִגְלִיתָ (jämte הִגְלֵיתָ) af גָּלַיְתָ och הִגְלַיְתָ. Möjligen bör dock i denna och dylika bildningar snarare antagas en blott välljudsförändring af det ursprungliga regelrätta vokalljudet. Emellertid synes det förra med all sannolikhet vara händelsen i åtminstone ett fall, näml. hos det framtill vidhängda förbindande וְ, då detsamma framför ett läppljud med hvad vokal som hälst eller öfverhufvud äfven framför annan konsonant med enkel halfvokal öfvergår till det det rent vokaliska וּ [1]). Huruvida något dylikt ock må vara förhållandet med ändvokalen i former sådana som בָּהוּ, יִשְׁתַּחוּ kan vara mera fråga underkastadt.

C. *Verbens hufvudklasser och artformer.*

10 Verben i hebreiskan sönderfalla med afseende på rot- el. stamkonsonanternas ljud-beskaffenhet och deraf följande yttre form-olikhet i två hufvudklasser, näml.

A) *starka* el. *verb af stark stam*, hvilkas alla tre stam-konsonanter i alla slags formbildningar och böjningar behålla sitt fulla konsonantvärde, och

B) *svaga* el. *verb af svag stam*, af hvilkas stam-konsonanter en eller tvenne under vissa omständigheter antingen helt och hållet eller till någon del förlora sitt konsonantvärde och sålunda föranleda en sammandragen och afvikande gestaltning i flera eller färre af deras formbildningar och böjningar.

a. Det är nämligen en för de semitiska språken utmärkande egenhet, att så hos nomnen som synnerligast regelbundet hos verben både i stam-enkla och delvis äfven i utbildade art-former (se 11) på grund af svaghet eller vekhet hos någon af rot- el. stamkonsonanterna en sammandragning i vissa fall regelmässigt uppstår, som innebär en större eller mindre förändring i formtypens vanliga ljud- och stafvelseförhållanden och som låter sjelfva den allmänna ordbildningen dela sig i *stark* och *svag*.

[1]) Visserligen är stafvelsens egentliga här upptagna vokal blott en halfvokal, men detta torde dock knapt berättiga att med Olshausen, tvärt emot beteckningen och det eljest alltid genom densamma angifna förhållandet, antaga det sålunda uppkomna u-ljudet vara kort, hälst detsamma ej under några förhållanden af tonframskjutning förändras till ett erkändt kort eller blott halft vokalljud inom samma klass.

Genom å ena sidan sitt beroende af en så särskild och lätt bestämbar omständighet, som den af konsonanternas ljudbeskaffenhet hos något så allmänt och i hela ordbildningen ingående, som den trekonsonantiska rotkomplexen, samt å andra sidan sin deraf följande sjelfständighet gent öfver ordböjningen skiljer sig alltså denna bestämning af stark och svag form i de semitiska språken på ett väsendtligt sätt från det begrepp, som i de indogermanska tungomålen dervid fästes.

Men utom denna, till ordbildningen hörande, med afseende på 11
såväl grund som beskaffenhet helt egendomliga *klassåtskilnad* hos de hebreiska verben finnes ock hos dem (såsom äfven hos nomnen) med afseende på det för deras bildande använda ljudmaterialet och dess förhållande till hvad redan roten i den vägen bjuder en alltså äfvenledes ordbildningen angående, i sin mångfald och regelbundenhet föga mindre egendomlig *artåtskilnad* med uppgift att utom det verbala stambegreppet rätt och slätt äfven angifva detsamma förknippadt med vissa allmänna ofta återkommande begreppsbestämningar, såsom af kraft, förstärkning, utsträckning, mångfald, orsakande, återverkan, ömsesidighet m. fl.

a. Med denna åtskilnad i klasser och arter följer dock i det hela ingen skiljaktighet i böjningssätt, försåvidt utan afseende derpå enahanda böjningsutbildningar på i allmänhet enahanda sätt vidvidfogas [1]) blott under iakttagande af vissa konsonantegenheter och af reglorna för de allmänna vokalförändringarna. De olika artformerna äro således lika litet som de ofvannämda olika verbklasserna några skilda konjugationer, ehuru de, olämpligt nog, så blifvit benämda. Visserligen skulle med hänseende till den olika tillämpligheten af sistnämda reglor i olika slags artformer en sorts konjugationssystem af egendomlig natur kunna uppställas, ja har och verkligen försökts [2]). Men då detta först och främst i de starka verben med den hos dem mot hos nomnen jemförelsevis ringa mångfalden af artformer föga bidrager till lättad öfverskådlighet och vidare för att kunna utsträckas till de svaga rent af medför motsatsen, såsom fordrande i följdrigtigt utförande ett uppställande af särskilda konjugationsfor-

---

[1]) Den enda, fast alltför enskilda företeelse, som skulle kunna sägas erbjuda en slags motsvarighet till hvad i andra språk plägar läggas till grund för en konjugationsindelning, är den, som eger rum, då framför konsonantbegynnande utbildningsändelser hos verben ע״ע samt ע״ו och ע״י en vokal inskjutes, närmast jämförlig med en så kallad afledningsvokal.

[2]) Böttcher § 998 ff.

mer för några af dessa, emedan hos dem helt andra vokal- och stafvelseförhållanden uppstå än hos de starka, så må det anses rigtigast att vid behandlingen af verb-bildningen och verb-böjningen följa den gamla af den semitiska ordbildningens egen natur bjudna indelningen i klasser och artformer.

b. Att närmare ingå på frågan om de särskilda artformernas beskaffenhet och uppgift ligger utom planen för detta arbete. För den fullständigare inblick deri, som här förutsättes, hänvisas till Böttchers, Olshausens och Ewalds m. fl. grammatikaliska verk.

II.

De svaga verben.

A. *Deras indelning i allmänhet.*

12 Efter den utredning, som i det föregående (se 10) gifvits af verbens hufvudindelning i två klasser och hvad med de till den senare af dessa, de så kallade svaga verben, är att förstå, möter här intet hinder att omedelbart öfvergå till betraktande af dessa verbs underafdelningar och särskilda slag. De svaga verben sönderfalla näml. i

1) *samslutande* (insererande), hos hvilka en af stamkonsonanterna el. rotbokstäfverna (den 1:a el. 2:a) *under dels delvis, dels fullständig förlust af konsonantvärde* (se 5, A) i vissa fall *samslutes* med den närmast följande, och dessa i

a) *på en gång samvexlande och samslutande*, d. ä. verb med ן (stundom ו el. י) ss. första stamkonsonant (verb פ״ן), hos hvilka i vissa fall denna 1:a stamkonsonant under blott delvis (mera sällan fullständig) förlust af konsonantvärde *efter samvexling samslutes* med den 2:a, och

b) *blott samslutande*, d. ä. verb med enahanda 2:a och 3:e stamkons. (verba geminantia ʻajin el. verb ע״ע), hos hvilka i vissa fall den förra under ömsom blott delvis, ömsom fullständig förlust af konsonantvärde *omedelbart samslutes* med den senare [1]); och

---

[1]) De språklärde skilja sig åt beträffande uppfattningen af de samslutande verben i de semitiska språken, i det några, såsom Olshausen och i viss mån äfven Evald, hänföra det förra slaget till de *starka*, andra, såsom Caspari, äfvenså det senare, några, såsom Gesenius upptaga båda såsom en tredje hufvudklass under benämning af *sammandragna*, något som de

2) *upplösande* el. *i inskränkt mening svaga* (quiescerande), hos hvilka i flera eller färre fall någon af stamkonsonanterna i egenskap af א, ו eller י, d. ä. såsom svag, *under fullständig förlust af konsonantvärde* (med eller utan vexling) *upplöses* i stafvelsens vokal vare sig *med blott förlängning* deraf eller *under grumlande försmältning* dermed, och dessa i

a) verb med א såsom 1:a stamkons. (verb פ״א),
b) verb med ו el. י såsom 1:a stamkons. (verb פ״ו och פ״י),
c) verb med ו el. י såsom 2:a stamkons. (verb ע״ו och ע״י),
d) verb med ו el. י såsom 3:e stamkons. (verb ל״ו och ל״י el. ל״ה),
e) verb med א såsom 3:e stamkons. (verb ל״א) [1].

Vid en utredning af de svaga verbens afvikelser från de starka 13
har man att, dels för öfversigtens skuld, dels för den rigtiga uppfattningen af förloppet vid formbildningarna, göra skilnad mellan deras *allmänna* eller *hufvud-afvikelse*, d. v. s. den skiljaktighet från de starka verben, som står *omedelbart* tillsammans med just den beskaffenhet hos någon af deras stamkonsonanter, genom hvilken de bestämmas till svaga, och deras *särskilda eller bi-afvikelse*, d. v. s. den skiljaktighet, som *blott medelbart*, mer eller mindre aflägset har gemenskap dermed. En tredje omständighet att iakttaga är deras möjliga val af mindre vanliga starka grundformer, eller, från hvilka ovanligare starka grundformer deras svaga formbildningar ytterst utgå [2]. Anordningens tydlighet och förenkling kräfver dock, att

---

upplösande el. i *inskränkt mening svaga* verben likaväl kunde kallas, och slutligen andra Hoffmann, Lindberg och Lagus under olika mer eller mindre olämpliga och förblandande (jfr Hoffmann, Gram. Syr. § 50 och 69) benämningar af *ofullständiga* [Lagus till och med *fullständiga* (?)], imperfekta, *sammandragna* o. s. v. biordna dem jämte de *upplösande*, eller af dem så kallade *svaga*, *quiescentia* under hvad de oegentligt benämna *oregelbundna*. Böttcher hänför dem visserligen till *de svaga*, men utan att närmare redogöra för, huru han tänker sig denna slags svaghet i dess gemenskap med och skiljaktighet från, hvad han kallar *de svaga semivokala* verben. Angående grunden för härvarande uppfattning hänvisas till 5, A och 5, A, a.

[1]) Skälet, hvarför vid uppställningen af verben de med א såsom 3:e stamkons. följa efter, i stället att föregå dem med ו och י såsom sådan, är att hos de förre en mängd bildningar förekomma, hvilka ega sin förklaring blott i härmande anslutning till de senare.

[2]) Detsamma kan ock med ett inom de semitiska språkens grammatika antaget uttryckssätt heta: på hvilka former af det starka mönsterverbet פעל eller, än lämpligare, קטל de *byggas*, d. ä. från hvilka de med de af deras svaghet föranledda ändringar i byggnad likasom från en bestämmande grundval resa sig.

sistnämda omständighet vid de svaga verben tages i betraktande i andra rummet eller närmast efter deras hufvudafvikelse.

B. *De svaga verbens underafdelningar och särskilda slag.*

1. *De samslutande verben.*

a. *På en gång samvexlande och samslutande verb* (פ״ן).

14 De på en gång *samvexlande och samslutande* verbens svaghet och dermed sammanhängande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att den 1:ta stamkonsonanten, såsom varande ן (mera sällan ו eller י), på grund af sin vekhet och i alla de fall, då den saknar stödet af egen vokal (vare sig hel eller half), d. v. s., då den genom anslutning till framföre inträdande, i sig sjelf öppenstafvig utbildning af präformativ eller formmärke skulle komma i slutet af en stafvelse, under i allmänhet blott delvis förlust af konsonantvärde (se 5, A), regelmässigt *samvexlas och samslutes* med den 2:a stamkonsonanten, hvilken derför ock vanligen både ljuder och tecknas dubbel, d. ä. med starkt daghesch. Sålunda: יִפֹּל, אֶגֹּף, הִגִּיד, הַבֵּט הֵסַּב, נִתַּן af יִנְפֹּל o. s. v.

a. Ett strupljud såsom mellersta stamkonsonant utgör gemenligen (utom i prf. niph'al) ett hinder för svag bildning, ss. יִנְאַץ, תַּנְחִיל[1]). Att sådan ändock inträder, ss. i יֵחַת, är (utom nämda form) lika så sällsynt, som i motsatt fall, eller der strupljud ej finnes i andra rummet af roten, stark bildning. I pausal-ställning är detta senare dock ej så sällan händelsen.

b. Beträffande den verkliga om ock blott delvisa förlusten af konsonantvärde hos dessa verb och följaktligen deras berättigade kraf på att hänföras till de svaga se 5, A och A, a. Till och med fall af fullständig förlust af konsonantvärde kunna någon gång förekomma, näml. vid starkare förkortning af 2:a stamkon:s vokal, såsom synes af den uteblifna fördublingen i exempel sådana som יִשְׁקוּ. Vanligare dock äfven då med bibehållen fördubling, d. ä. med blott delvis förlust af konsonantvärde, ss. i יִתְּצוּ, נִמְּשָׁה.

---

[1]) Af denna omständighet har man rätt att sluta till den svaga bildningens senare uppkomst hos dessa verb än hos exempelvis de blott samslutande, enär hos dem den upprepade stamkonsonantens egenskap af strupljud ej innebär ett sådant hinder. Detsamma ger ock jämförelsen med arabiskan vid handen, der svag bildning i detta fall aldrig kommit till stånd.

a. Den i verbet נתן likaledes inträdande samslutningen af 3:e stamk. med ett följande afformativt ת eller ן, således med eller utan samvexling, exempelvis i נָתַתִּי, נָתַנּוּ, må här blott i förbigående omnämnas, såsom varande helt enstaka och af mer tillfällig art.

Härvid må iakttagas, det åtskilliga af dessa verbs sålunda bildade svaga former regelmässigt utgå från mindre vanliga starka grundformer, näml. 1) i stamformen a) *en del* imperativer och imprf:r oberoende af betydelse och strupljudsinflytande från former med a-ljud i stammens slutstafvelse, hvaremot b) motsvarande konstr. infinitiver vanligen förete en form med i-ljud och endast mera sällan med a-ljud, samt 2) hela hoph'al från starka former med urspr. qibbûs i st. f. qámeṣ chaṭuph under form-märket. Sål. יִגַּשׁ, הֻגְּשׁוּ, o. s. v. (se nedan). 15

a. I imprf., imprt. och den konstr. inf. är emellertid u-ljudet i stammens slutstafvelse det långt öfvervägande. En imprf.- och imprt.-*i* förekommer blott af נָתַן.

b. Angående det hos dessa verb särskildt i den knstr. inf. mindre sällsynta i-ljudet — ty såsom sådant är här i de flesta fall äfven s^eghol att anse — torde med hänseende till samtidigt förekommande a-ljud i imprf. och imprt. den sannolikt rigtiga uppfattningen vara den af nämda i-ljuds beroende blott på en af yttre formöfverensstämmelse betingad härmande anslutning till en del verb med י ss. 1:a stamkonsonant. Endast för den knstr. inf. af נָתַן med dess i-ljud behöfver en sådan förklaring ej antagas, då äfven imprf. och imprt. deraf visa samma i-ljud. Framför strupkonsonant inträder afgjordt a-ljudet (se nedan).

Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos dessa verb är blott att bemärka, hurusom den veka 1:a stamk. är i vissa fall underkastad rent af ett *utelemnande*, näml. vid det mindre fasta stödet af en blott half-vokal i de imprt:r och knstr. inf:r af qal, som ej hafva u-ljud i stammens slutstafvelse. Likasom till ersättning antager då infinitiven *alltid* femininändelse och imprtiven *ofta* den förlängda formen. Sål. גֶּשֶׁת, טַעַת (jämte נְטֹעַ), גַּשׁ, שְׁקָה, תֵּן. Dock förekomma äfven former sådana som נְהַג. 16

a. Högst ovanligt är ett sådant utelemnande i en inf. -u, ss. i שׂוֹא (för och jämte נְשֹׂא, ps. 89, 10), hvarför dock de regelmässiga biformerna שֵׂאת (med svag bildning äfven i hänseende till 3:e stamk:n) eller שְׂאֵת (med vokalomsättning ur den starka formen שְׂאֵתּ) oftast förekomma.

b. I andra fall, der halfvokalen under 1:a stamk. inträder på ett mera tillfälligt sätt under personal-böjningen, såsom i 2 p. pl.

prf. qal, eger ett sådant utelemnande ej rum, t. ex. i נְתַתֶּם; hvarförutan det äfven i imperativen och den knstr. inf. qal af verb på samma gång פ״ן och ל״ה regelmässigt undvikes till förebyggande af formens allt för stora stympning, ss. i נְטֵה [1]).

17 Vid suffigering erbjuda dessa verb ej annan särskildt anmärkningsvärd omständighet än, att den under ofvannämda särskilda afvikelse bildade knstr. inf. med fem. ändelse just dervid genom inträde af chireq i stamstafvelsen visar, att den osuffigerade formens s^eghol tillhör i-ljudens klass. Sål. גִּשְׁתּוֹ af גֶּשֶׁת likaväl som תִּתִּי af תֵּת för תֶּנֶת [2]).

18 Ett enda verb פ״ל, näml. לָקַח, delar verben פ״ן:s såväl allmänna som särskilda afvikelse med undantag dock för artformen niph'al, ss. יִקַּח, קַח, קַחַת קַחַת נֶקַּח, men נִלְקַח (prf. niph.). Af artf. hiph'il saknas i detsamma exempel. Deremot förekommer samma allmänna afvikelse, fast i spridda fall, dock ofta nog hos åtskilliga verb פ״ו och, ehuru mera sällan, פ״י, ss. i יִצַּק, יִצַּת, הִצִּית (jämte הוֹצִית) הֻלֶּדֶת (verb. פ״ו) och יַקַּץ, יִשַּׁרְנָה (v. פ״י); äfvensom den särskilda afvikelsen af 1:a stamk:s utlemnande tillhör en hel klass af verb פ״ו.

a. *Blott samslutande verb (verb ע״ע).*

19 De blott samslutande verbens svaghet och dermed sammanhängande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att den 2:a stamk:n på grund af sitt återuppträdande äfven såsom 3:e, i alla de fall, der hinder ej möter i dess egen formenligt kräfda dubbelhet eller i en omedelbart å någondera sidan tillstötande fast vokal, gemenligen samslutes, under dels delvis, dels ock numera fullständig förlust af konsonantvärde, med nämda 3:e stamkons. till en i språkets tidigare skick alltid dubbelljudande [3]), hvilken än gör sig

[1]) Detsamma kunde ock väntas i på samma gång פ״ן och ל״א, men är dock ej förhållandet, såsom synes af שָׂא för נְשָׂא o. s. v. Förklaringen är att söka dels deri, att hos dem den svaga bildningen med hänseende till 3:e stamk. är både långt senare inträdd och vida mindre omfattande, dels ock deri, att densamma, då den eger rum, ännu fortfarande i motsats till förhållandet med verben ל״ה (se längre fram), innebär nödvändig längd hos stafvelsens vokal.

[2]) För öfrigt hänvisas angående formförändringarna vid suffix-tillägg till reglorna för de allmänaa vokal-förändringarna, och gäller likasom här äfven vid de följande svaga verben, att blott de fall upptagas, som innebära ett undantag eller stundom ett mera sammansatt förhållande.

[3]) De skäl för antagandet af en alldeles motsatt utvecklingsgång emellan de starka och svaga formbildningarna af detta slags verb, som Böttcher

äfven nu såsom sådan fortfarande gällande, än ock, så i beteckning som ljud, uppgifver denna sin egenskap, nämligen så snart den på ett eller annat sätt undandrages stödet af en omedelbart följande hel- eller half-vokal; något som likväl, tack vare en *särskild* dessa verbs afvikelse vid konsonant-begynnande afformativutbildning (se 21, B), vanligen blott då inträffar, när densamma kommer i slutet af en form utan afformativutbildning eller suffixtillägg. Den genom nämda samslutning enstafvig blifvande verbstammen behåller af den starka formens vokaler den senare, såsom

---

(1116) söker göra gällande, synas allt för sväfvande och subjektiva för att kunna bevisa ett förhållande så stridande ej mindre mot den naturliga och sakenliga omgestaltningen hos språk i allmänhet, näml. från det fullare och omständligare till det kortare, enklare och för tjenst vigare, än mot åtskilliga omständigheter vid formbildningen inom det arabiska systerspråket. Arabiskan, som eljest genom en mängd obestridbara språkliga fakta häfdar sin formela ursprunglighet i förhållande till hebreiskan, såsom för exempel genom vokal-systemets enkelhet, ändvokalernas qvarvaro, strupkonsonanternas möjlighet af dubbelt ljud m. m., m. m., skulle då i detta enda, och dock så väsendtliga, fall genom en mängd former med stark bildning (såsom exempelvis de med konsonantbegynnande afformativ), der hebreiskan har svag, förneka sig sjelf och visa ett yngre skick. Mot de 3 första af Böttcher för hans uppfattning åberopade analogier (se samma ställe) kan med skäl invändas, dels att de i och för sig ej bevisa något med afseende på detta fall, dels att de derur dragna slutsatserna äro allt annat än otvifvelaktiga. Den 4:e såsom skäl andragna analogien, den hos de vesterländska språken, erbjuder i de framstälda få och enstaka exemplen ingen motsvarighet till hebreiskans sig i skilda fall nästan regelmässigt aflösande starka och svaga bildningar. För öfrigt utgör vid såväl samslutande som upplösande stammar de starka formernas öfvervägande uppträdande just hos nominal-bildningen äfven i andra än de af ofvanstående hufvudregel upptagna undantagsfall ett synnerligt bevis, att detta, d. ä. den starka bildningen, är ett tidigare moment, hvars förhärskande hos nomnen eger sin förklaring i deras sjelfständigare natur och mera enstaka uppträdande, under det att verben i sin för underordnad och trägnare tjenst utbildade organism mera trängt till den förkortning och förenkling af formerna, som den svaga bildningen innehär. Det af honom, efter hvad vill synas, såsom hufvudskäl mot antagandet af en senare sammandragning, åberopade förhållandet, att hebreiskan skulle i allmänhet mer än andra språk visa en bestämd obenägenhet att låta två på hvarandra följande enahanda konsonantljud samslutas, så snart blott ett det allra lättaste vokal-ljud träder emellan, är så tillvida falskt, som detta, efter undantagande af just det fall, hvars bildningsförlopp det här är fråga om att utreda, blott gäller samslutningen mellan två inom olika grundbeståndsdelar af ordbildningen fallande, enahanda konsonantljud, exempelvis mellan en stamkonsonant och en till något slags utbildning eller tillägg hörande, ss. i בֵּרַכְךָ, לְמְמִתִים, samt under denna inskränkning ej blott kan utan måste bero på något helt annat, näml. på samma de semitiska språkens isärhål-

den mera utmärkande, hvarförutan hos en framföre befintlig, till präformativ- eller formmärkes-stafvelse hörande vokal, förlängning naturligtvis inträder, så snart förändrad stafvelseuppdelning derstädes blir en följd af samslutningen. Sål. תַּם af תָּמַם, תַּמּוּ, רַבּוּ (till en sing. רַב af רָבַב, prf. -u), סַב af סָבַב, יָגֵן af יָגֵן, אֲחִתְּךָ (suffig. imprf. hiph.), הֵחֵם och הֵחֵל af הֵחָמֵם och הֵחָלֵל.

a. Starka till bildningen blifva derför *alltid* den abs. inf. och båda participerna qal samt, såvidt de förekomma, former, hvilka som hälst, af piʿel, puʿal och hithpaʿel äfvensom af de i dessas ställe hos verben ע״ע vanligen begagnade artformerna pôʿel, pôʿal och hithpôʿel, men dessförutan ock *ej sällan*, hälst af stammar, i hvilka den upprepade konsonanten är af vekare natur, sådana former, som enligt regeln både kunde och borde blifva svaga, såsom ganska ofta prf. qal i 3:e p. s. och pl. samt någon gång imprt. och (vid präfigering) den knstr:a inf. qal. Sål. הָלַל, עָשְׁשָׁה, שָׁמְמוּ, שָׁדְדוּ (schådh^edhû), חָנְנֵנִי, לִשְׁדֹּד, לַחְמֵם וְהַחִתֹּתִי.

---

lande skaplynne, som gjort, att de, merendels stannande vid en mera yttre anslutning, låta de särskilda bildningselementen i det längsta bibehålla en viss sjelfständighet och ursprunglighet, och som gifvit åt deras formbildning dess stereotypiska regelbundhet, likasom åt deras ord- och satsfogning dess egendomliga löshet. Men detta eger påtagligen ingen bevisande kraft med hänseende till hvad som kan, eller icke kan hafva egt rum inom stammen. Om denna eller rättare om roten i allmänhet må för öfrigt gälla, att densamma ehuru numera trekonsonantlik, visar otvetydiga kännetecken på ett blott tvåkonsonantiskt ursprung, så måste dock denna utvecklingsprocess såsom tillhörande språkets omedvetna barndom ligga så långt bortom all möjlighet af språkhistorisk erfarenhet, att redan vid ordbildningen och än mer vid ordböjningen, hälst i det utvecklade skick, hvari dessa i det skriftligt faststälda språket uppträda, någon fortfarande yttring deraf ej är tänkbar. Att antaga något dylikt, och det dertill i en sådan utsträckning, som det här gäller, innebär för öfrigt orimligheten af en i både vokaliskt och konsonantiskt hänseende vunnen nära nog fullfärdighet inom den starka såväl ordbildningen som ordböjningen, innan ännu de svaga stammarna börjat de första försöken i samma rigtning. Vidare måste, i full öfverensstämmelse med hvad Böttcher sjelf (§ 1095, 4) anmärkt beträffande imprf. יֵלֵד och andra dylika af verben פ״י, äfven här i verben ע״ע präformativens i-ljud i sådana imprf:r. som תִּשַּׁם, יִמַּר m. fl., blifva alldeles oförklarligt utan förutsättningen af föregående starka former תִּשְׁמַם och יִמְרַר. Slutligen kan den på ett för dessa verb egendomligt sätt och oberoende af tillstötande strupljud stundom ljudbestämda halfvokalen i några undantagsvis förekommande starka böjningar, som eljest visa endast enkel obestämd half-vokal, såsom i צָלֲלוּ, גָּלֲלוּ, ej gerna förstås annat än såsom uttryck för en sträfvan att skyddande *bibehålla* den *ursprungliga starka* formen.

b. Vid åtskilliga afformativ-utbildade böjningar med svag bildning ville det nästan synas, som vore det ej den ursprungliga starka formens senare stamstafvelsevokal, hvilken qvarstannat. Så är dock förhållandet, ehuru dess igenfinnande fordrar ett återgående till en, i jämförelse med den nu vanliga, något afvikande, äldre stark form med full, ofta kort vokal. Således är utan tvifvel סַבָּה att härleda, ej från en den vanliga starka formen קָטְלָה motsvarande form סָבְבָה, utan från en äldre med kort a-ljud i senare stamstafvelsen. Man behöfver dock ej för böjningen göra sig i hvarje särskildt fall reda för denna ursprungligare starka grundform, utan erhåller lättast de utbildade personerna genom regelbestämd böjning från den en gång vunna hufvudformen.

c. Att den upprepade stamk. är ett strupljud el. ר och således ej numera kan under några omständigheter uttalas dubbel, innebär för den svaga bildningen intet hinder[1]). I de fall, då stamstafvelsen härvid blir en öppen, kan vokalen framför strupljudet än förlängas, än, nämligen då den är ett a-ljud, bibehållas kort. Sål. שַׁחָה, יָשַׁחוּ.

d. Undantagsvis kan ock i andra fall än det af hufvudregeln upptagna den 3:e stamk. efter inträdd svag bildning komma att ljuda blott enkel i st. f. dubbel, näml. ej endast 1) framför konsonantbegynnande afformativ, då den senare af nedan omförmälda särskilda afvikelser (21, B) stundom uteblifver, eller 2) vid det svagare stödet af en blott halfvokal i åtskilliga suffigerade former, ss. i אֲמֹשְׁךָ, utan till och med 3) framför rent af en full vokal, näml. framför vokalbegynnande afformativ, dels, fast sällan, utan tonflyttning, d. v. s. under iakttagande af nedan (21, A) omförmälda särskilda afvikelse, ss. i חָיָה för חַיָּה, יָדֹמוּ för יִדַּמּוּ, הֵעָזָה för הֵעֵזָּה, dels under tonflyttning (och dermed sammanhängande förkortning af stamvokalens fulla vokal till half-vo-

---

[1]) Angående häri liggande bevis för den svaga bildningens jämförelsevis höga ålder hos dessa verb hänvisas till 14, a, not. Att denna omständighet äfven utgör ett, om ock negativt skäl mot den i noten till 19 omnämda åsigt, som antager den svaga formens ursprunglighet gent emot den starka, är tydligt nog. Vore nämligen de starka formerna en språkets senare bildning, så borde väl detsamma här om någonsin hafva tillgripit denna utväg, sedan det ej längre var i stånd att hos strupkonsonanten låta höra det dubla ljudet; ty att denna formbildning, så fattad, måste tänkas utsträckt till och fortgående ända in i språkets senare skiften ligger sjelfklart i den, om ock sällsyntare förhandenvaron af starka former *jämte* de motsvarande och vanligare svaga (se ofvan a).

kal)[1]) d. v. s. under uppgifvande af nämda särskilda afvikelse, hvilket sista tvådelade fall af uteblifvande fördubling torde, med sjelfbegripligt undantag för de niph'alformer, som utmärkas af ett *ersättande* starkt daghesch i 1:a stamk., få anses såsom i verkligheten alltid förutsättande den i 20, b omnämda välljudsfördublingen af 1:a stamk. genom ett *formhärmningssyftande* starkt dagh. (se 6, B, 2, b), enär i annat fall just präformativstafvelsens och ej, såsom nu, stamstafvelsens vokal borde vara den, som drabbades af den i senare händelsen omnämda vokalförkortningen. Att sedermera, när äfven denna välljudsfördubling sjelf, i möjlig följd af sagda förkortning, stundom försvinner, vokalen derframföre undantagsvis förlänges, ss. i יָזֵמּוּ för יַזְמוּ för יָזֹמּוּ, utgör ingen giltig invändning häremot. Sål. נִדְּמָה för נִדַּמָּה, יֵרֵעוּ för יֵרָעוּ, יִכַּתּוּ för יֻכַּתּוּ, הֻמַּכּוּ för הוּמַכּוּ, נִחֲלוּ (prf. niph.) för נִחַלּוּ för det formenligt vanliga נָחַלּוּ. Hit hör ock imprf. qal יֵחֱמוּ för יֵחָמוּ el. יֵחַמּוּ för יֵחֵמוּ el. יֵחַמּוּ samt תְּקָבֶנּוּ för תִּקְבֶנּוּ för תִּקְּבֶנּוּ (ett märkligt fall, såsom inträdande vid den tillfälligare omständigheten af ett blott suffixtillägg).

20 Härvid må iakttagas, hurusom åtskilliga af dessa verbs sålunda bildade svaga former regelmässigt utgå från mindre vanliga starka grundformer, näml. 1) imprf. qal, vid u-ljud i stamstafvelsen, oftast från en sådan med det ursprunga a-ljudet i präformativen (mindre ofta från sådan med i-ljud dersammastädes, hvilket deremot vid a-ljud i stamstafvelsen är det vanliga); 2) hela hiph'îl (således äfven prf:n vid utbildning med i sig sjelf konsonantbegynnande afformativ) från starka former med ett blott tonlångt eller till och med kort i-ljud i stamstafvelsen[2]) (mera sällan, såsom syn-

[1]) Det måste anses innebära ett upp- och nedvändande af det verkliga förhållandet, då Böttcher (300, I, b) låter fördublingens uteblifvande i 3:e stamkonsonanten bero på inträdet af en half- i st. f. full vokal i stamstafvelsen och ej tvärtom. Grunden skulle ligga, menar han, i en viss likhet med (härmande anslutning till) åtskilliga bildningar af stamformen och ett föredragande af den i dem vanliga böjningen med chaṭeph. Men till bemötande häraf behöfver blott påpekas, att såsom nyss anförda exempel bevisa fördublingen kan uteblifva äfven utan denna vokalförkortning i det näml. stamstafvelsen fortfarande behåller tonen. Huru för öfrigt allt tal om fördublingen såsom "aufgegeben" kan här stå tillsammans med hans i noten till 19 omnämnda åsigt angående förhållandet mellan stark och svag bildning är ej godt att förstå och kan blott förklaras såsom ett uttryck af den inre motsägelse, som ligger i nämda åsigt.

[2]) Här ifrågavarande vokals ursprungliga egenskap af icke fast ligger sjelfklart redan i den svaga bildningens förhandenvaro, enär denna i annat fall (enl. 19) aldrig kunnat ifrågakomma.

nerligast vid tillstötande strupljud el. ר, från sådan med a-ljud) och särskildt dess particip dessutom från sådan med i-ljud hos präformativen; 3) hela hophʿal från starka former med qibbûs i formmärkelsestafvelsen och detta dessutom äfven under en blott genom härmande anslutning till ע״ו förklarlig förlängning till fast schûreq; äfvensom slutligen 4) i niphʿal prf. och partic. från stark form med a-ljud i präformativen samt imprf. och imprt. från sådan med a-ljud i stammens slutstafvelse. Sål. יָסֹב af יַסְבֹּב (jämte יִסֹּב, likasom תֵּשַׁם), הֵעַז af הֵעֵז, הֵרַךְ af הֵרְכַּךְ, הוּחַל af הֻחְלַל, נָמַס af נַמְסַס, יִמַּס af יִמָּסֵם.

a. Af en imprf. -i i qal finnes blott ett enstaka spår i formen תְּצִלֶּינָה af יֵצַל jämte תְּצִלֶּנָה af יֵצַל (jfr. 21, B, b).

b. I imprf. qal, när den bygges på den starka grundformen יִקְטֹל, ja ofta äfven vid dess byggande på formen יִקְטַל, äfvensom ock, fast mera sällan, i former af hiph., hoph. och niph. (med prf:n bygd på נִקְטַל), hos hvilka alla präformativstafvelsen skulle vid försiggående svag bildning (enligt 19) komma att förändras till en öppen, plägar en fördubling inträda äfven af 1:a stamkonsonanten, betingad, i allmänhet uttryckt, af välljudet, men dessutom, såsom det vill synas, här särskildt åsyftande att bringa dessa formers ljud- och stafvelse-förhållanden i närmaste öfverensstämmelse med motsvarande i de starka verben. Härigenom förebygges näml. såväl ofvannämda stafvelseförändring som ock dermed eljest nödvändigt följande vokalförlängning, hvadan fördublingen är på en gång *vokalskyddande* och *formhärmningssyftande* (se 6, B, II, b). Sål. יִשֹּׁם (jämte תֵּשַׁם och יֶשְׁמוּ), יִתֹּם [jämte יִתַּמּוּ och אִיתַם (med oegentl. öfverfl. beteckning)], יִדַּל, יִשַּׁח (jämte יָשֹׁחַ) och תִּמֵּר m. fl.

c. Såsom en följd af härigenom uppkommen yttre ljudlikhet hos dylika hufvudformer med motsvarande i de starka verben och såsom ett ytterligare utförande af denna *härmande anslutning* hafva vi att förklara oss det just af dem i böjningar med vokalbegynnande afformativ synnerligen ofta förekommande undantagsfallet af uteblifvande fördubling hos 3:e rotb. (se 19, d). Tillräckligt många exempel återstå dock af samtidig fördubling hos 3:e stamk. med sådan hos den 1:a, ss. i תִּדַּמִּי, יִתַּמּוּ, יַסַּבּוּ, m. fl., för att vederlägga den af några språklärde (se not. till 4, b) här antagna mellersta stamk:s samvexling och samslutning med den 1:a.

d. Samma formhärmningssyftande fördubling af 1:a stamk. torde möjligtvis ursprungligen hafva förefunnits äfven i de fall af

nämda former, der denna konsonant är ett, numera blott såsom enkel-ljudande möjligt, strupljud och föregås af kort vokal i öppen ·stafvelse, men ett sådant antagande är dock långt ifrån behöfligt eller ens öfvervägande sannolikt, enär i sjelfva strupljudets hårdhet och dermed sammanhängande egenheter finnes tillräcklig grund för vokalens såväl korthet i allmänhet som oförändrade fullhet vid tonflyttning. Sål. יֵחַם, יֵחַל, הַחִלֹּם, נִחַל, יֶחְקִי (paus.f.).

e. För den svaga knstr. inf. qal ligger stundom en stark form med a-ljud i st. f. u-ljud till grund, såsom i מַר, צַר och רַק m. fl.

f. Prf. hiph., som, efter hvad ofvan sagts, gemenligen visar ett (blott tonlångt eller kort) i-ljud i stamstafvelsen och, i motsats till förhållandet vid de starka verben, bibehåller detta till och med i böjningar med i sig sjelfva konsonantbegynnande afformativer, utgår dock, eget nog, i en af böjningarna med vokalbegynnande afformativer, näml. i 3:e p. pl., och oberoende af tillstötande strupljud eller resch, oftast från stark grundform med a-ljud. Sål. הֵסַבּוּ, הֵשַׁמּוּ m. fl.

g. En följd af den svaga bildningens genomgående byggande i hiph. på starka grundformer med kort, eller blott tonlång vokal är ock den, att detta slags verb, ensamt bland alla, vare sig starka eller svaga, ej ens i denna artform ega en i motsats till den oförkortade genom särskild form utmärkt förkortad imperfekt[1]).

h. I prf. (och partic.) niph. visar sig ock stundom ett u-ljud i stamstafvelsen, ss. i נָגֹל, נָרֹץ נָבֹז m. fl., för hvars förklaring ej må tillgripas det obefogade antagandet af en eljest ingenstädes uppvislig stark grundfork med ljud af denna klass, utan hvars

[1]) Här saknas näml. på detta sätt det oundgängliga vilkoret för en äfven nu bestående skiljaktighet dessa två former emellan, det näml., att med den ursprungliga, i en ändvokals förhandenvaro i ena fallet, men ej i det andra, bestående egentliga skiljaktighet i stafvelseförhållandena, — hvilken i sin allmänlighet innebar möjligheten af denna dubla imprf.-forms särskiljande i verbens alla klasser och artformer, men hvilken efter ändvokalernas allmänna bortfallande ej mera förefinnes, — en annan, om ock blott i enskilda fall uppträdande skiljaktighet stod tillsammans eller sedermera följt, hvilken såsom ingripande i mera väsendtliga ljudförhållanden ännu fortvarar. En sådan är den eljest alltid i hiph:s oförkortade imprf. i stamstafvelsen, för så vidt denna först genom nämda senare bortfallande af en ändvokal blifvit en sluten (slut)stafvelse, uppträdande nödv. långa vokal i motsats till den förkortade imperfektens blott tonlånga, sådan den i denna ovilkorligt kräfves af samma stafvelses dervarande egenskap af *ursprungligt* sluten (jfr not. till 7, b).

rätta grund ligger i en *härmande anslutning* till de i yttre hänseende vid svag bildning snarlika verben ע״ו. Detta u-ljud är här blott tonlångt (ehuru stundom förenadt med en öfverflödig vokalbokstaf) och står derför godt tillsammans med 3:e stamkons:s fördubling, der sådan i öfrigt är möjlig, såsom i נָבְוּ, נָגֽוֹזּ. Men icke nog härmed, uppträda i samma fall äfven former med det härvidlag ej mindre öfverraskande i-ljudet, hvilka likaledes måste bero på en blott härmande anslutning, vare sig till i språket möjligen befintliga, ehuru oss ej tillhandakomna niphʿal-former ע״י (se dock 31, a) eller, med större sannolikhet, till de starka verbens prf:t qal med dess af vexling inom alla 3 ljudklasserna möjliga vokal i andra stamstafvelsen under förbindelse likasom här med a-ljud i öppen främre stafvelse [1]). U-ljudet förekommer likaledes stundom äfven i öfriga former af niphʿal och detta, med undantag möjligen för den absol. inf., på samma grund, som ofvan uppgifvits, ss. i תִּכּוֹן, תֵּחֹם och הִמֹּלוֹ (med uteblifven fördubling af 3:e stamk. i full härmande anslutning till ע״ו); hvaremot i-ljudet utom prf. och partic. ej med säkerhet fins tillstädes annat än i infinitiverna [2]), der det dock har sin förklaring i dessas egen möjliga starka grundform och visar sig särskildt i den konstrukta inf:n vara rent af förhärskande. Sål. הִמֵּם (abs. och knstr.) och הֵחֵל (knstr. jämte suffixf. הֵחַלּוֹ), dock äfven הִמּוֹל (abs. och knstr.).

i. Vid tonflyttning, vare sig genom utbildning med verbal-afformativer eller nominalböjnings-ändelser eller genom suffixtillägg inträda vokalförändringarna enligt allmänt gällande reglor. Iakttagas må blott, att, när stamstafvelsen är en genom 3:e stamk:s fördubling sluten stafvelse, ett chólem derstädes vid tonflyttning ej sällan förkortas till qámeṣ chaṭuph i st. f. qibbûs, näml. nästan regelmässigt i imprt. qal, såväl vid betoning på sing:s

---

[1]) Så ock Olshausen. Dock synes mindre lämpligt att, såsom han gör, antaga denna senare härmande anslutning såsom förklaring redan för de med u-ljud i stamstafvelsen uppträdande, hälst detta, efter hvad exempelvis נָמֹל utvisar, ej nödvändigt är förenadt med ett a-ljud i den främre stafvelsen, hvarförutan dock en till härmande anslutning just till de starka verbens prf. qal föranledande yttre formöfverensstämmelse ju i väsendtlig mån saknas.

[2]) Äfven detta talar starkt för den öfvervägande sannolikheten af i-ljudets inträde i prf. niph. just på grund af sistomnämda härmande anslutning till prf. qal af de starka verben och ej till snart sagdt obevisliga niphʿalformer ע״י, i hvilket fall med skäl kunnat väntas dess utsträckning äfven till imperativen och imperfekten.

fem. afform. ִי (se 21, c), som vid suffigering både i sing. och plur., äfvensom, fast mindre ofta, i imprf. vid suffigering. Sål. חָנַּ֫נִי, חַנֻּ֫נוּ סַלּ֫וּהָ, יְחָנֵּם (jämte det vanligare יְחָנֵּ֫נוּ) och יָבֻ֫זּוּם.

21 Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos de blott samslutande verben är följande att bemärka:

A. De vokalbegynnande verbal-afformativerna och ändelsen ָה i den förlängda imprf. och imprt. (men ej nominalböjningsändelserna) låta gemenligen tonen ej blott i hiph., utan ock i qal, niph. och hoph., d. v. s. i alla artformer af svag bildning, förblifva på den nästsista, d. ä. stam-stafvelsen, och orsaka således ej någon vokalförändring. Sål. חַ֫תָּה, רָ֫נִּי, הֵסַ֫בָּה (hvaremot t. ex. i partic. af hiph. fem. מְסִבָּה till mask. מֵסֵב), יָחֵ֫לּוּ נָסַ֫בּוּ.

a. Denna stafvelsens betoning är ej att betrakta såsom inträdande genom en tonens tillbakadragning blott och bart i ändamål att låta fördublingen dess tydligare framträda, utan såsom en ännu återstående företeelse af det äldre och ursprungligare tonläget, ehuru visserligen såsom sådan egande här sin förklaring i fördublingens kraf på ett särskildt framhäfvande.

b. Att tonen stannar på stamstafvelsen, ehuru fördublingen uteblifver, hör till sällsyntheterna (jfr 19, d, 3).

c. Ifrån detta slag af särskild afvikelse gifvas dock mångfaldiga undantag, och detta ej blott 1) i det fall, då fördublingen uteblifver (jfr 19, d, 3), eller 2) efter prf:s konsek. ו, ss. i וְרַבָּה, utan ock 3) i åtskilliga andra fall, såsom synnerligast ofta i 3 p. pl. prf. qal, der tonfallet på afformativen är till och med det vanligaste, äfvensom i imprt. qal, hälst i dess förlängda form och vid utbildning med fem. afform:n ִי. Sål. רַבּ֫וּ, דַּלּ֫וּ (jämte דַּ֫לּוּ), עֻזָּה, רָנִּי (jämte רָ֫נִּי).

B. De konsonantbegynnande afformativerna få i samma fyra artformer mellan sig och stammen en nödvändigt lång vokal inskjuten, näml. i prff. ett וֹ och i imprtt. och imprff. ett ֶי, hvilken inskjutna vokal erhåller den ton, som skulle vid stark bildning tillhöra stammens slutstafvelse, d. ä. betonas framför alla andra konsonantbeg. afformativer än dem för 2:a p. pl. Först genom detta inskjutande möjliggöres här 3:e stamk:s fördubling, det vill i allmänhet säga formens sammandragning eller svaga bildning. Sål. תְּחִלֶּ֫ינָה, תְּסֻבֶּ֫ינָה, עֲסוֹתֶם וַמּוֹתִי.

a. Äfven när 3:e stamk. är ett strupljud el. ר och på den grund ej numera kan ljuda dubbel förefinnes dock denna en gång inskjutna fasta vokal, ss. i בָּרוֹתִי, הֲרֵעוֹתִי.

b. I de framför konsonantbeg. afformativer mera sällsynta fallen af äfven hos annan 3:e stamk. än strupljud underlåten fördubling (jfr 19, d, 1) uteblifver naturligtvis denna inskjutning, ss. i תְּצַלְנָה (imprf. -a qal jämte תְּצַלֶּינָה imprf. -i), הַחִלֹּתָ, נְחַלְּתָ, נִמַלְתֶּם (prf. niph.) m. fl.

Af suffigerade former med svag bildning må utom ofvan i **22**
spridda exempel redan upptagna blott följande till särskildt aktgifvande af mera sammansatta vokalförändringar anföras: יְסֻבֶּהוּ (ofullständigt betecknadt) för יְסֹבְּוהוּ), יְגוֹרֵם (med öfverflödig och oegentl. beteckning) för יְגֹרֵם, (för יְגֻרֵּם), יָחְנְךָ (imprf. qal med vokalomflyttning) för יָחְנְךָ (för יָחֹנְּךָ el. יְחָנְּךָ jfr 19, d, 2 och 20, i), הֲדִמָּנוּ, הֲפֵרָם, יְשִׁמֵּם, יְנִהֲהוּ.

2. *De upplösande verben.*

a. *Verb med* א *såsom 1:a stamk. (verb* פ״א*).*

Svagheten hos detta slags upplösande verb och deras dermed **23**
sammanhängande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att den 1:a stamk. på grund af sin natur ss. svag, under saknad af stöd i egen vokal, dock *hufvudsakligen* blott i ett enda fall af formbildning, näml. i imprf. qal, *förlorar sitt konsonantvärde och upplöses med blott förlängning* i stafvelsens, d. v. här s. i föregående till präformativen hörande vokal, dock under iakttagande vid en del af dem af nedan (i 25) omförmälda särskilda afvikelse. Af hela massan verb med א såsom 1:a stamk. är emellertid blott ett mindre antal att hänföra hit, näml. först och främst följande fem: אָבַד förgås, אָבָה vilja, אָכַל äta, אָמַר säga och אָפָה baka, vidare אָהַב älska, אָחַז gripa och אָסַף samla, äfvensom אָזַל försvinna, אָחַר dröja och אָתָה komma, hvadan såväl alla öfriga sådana verb, som äfven dessa i öfriga fall gemenligen i afseende på formbildningen tillhöra de starka verben med strupljud såsom 1:a stamk.

Till och med af flertalet bland de ofvan uppräknade, näml. hos de sex sista, förekomma imprf:r qal med stark bildning jämte dem med svag[1]), ss. יֶאֱהַב och יֶאֱהַב, יֶאֱחֹז, יֶאֱסֹף, יֶאֱתֶה, (angående motsvarande svaga bildningar se nedan).

---

[1]) Ej mindre ofvannämda den svaga bildningens inskränkning till blott ett fåtal af verb פ״א, och dertill till hufvudsakligen en enda formbildning, än ock här angifna vacklande till och med inom detta så begränsade område mellan stark och svag bildning äro omständigheter, som antyda på ett jämförelsevis ganska sent inträdande af den svaga bildningen äfven hos dessa. Detta visar och jämförelsen med arabiskan, der de alla äro af stark bildning med undantag för nedan i not. till 25, a närmare bestämda enskilda fall.

24 Härvid må iakttagas att med undantag för de tre sist uppräknade, hvilka vanligen bygga sin svaga imprf. qal på stark grundform med i-ljud i präformativ- och a-ljud i stam-stafvelsen, ss. תֵּלִי (med ofullst. beteckning för תֵּאוּלִי) till תֵּאוֹל af תֵּאֱלַ, אֵחַר (med ofullst. beteckn. för אֵאחַר) och תֵּאתֶה af אֶאְחַר och תֶּאֱתֶה, alla de öfriga hafva såsom stark grundform för sin svaga bildning den mindre vanliga med a-ljud i präformativ- samt antingen i- el. a-ljud i stam-stafvelsen, (såsom nedan i 25 kan ses), det senare särskildt vid konsonantbeg. afform.-utbildning nästan uteslutande.

a. Af dessa i stamstafvelsen ömsevis förekommande i- eller a-ljud torde det förra, enär det företrädesvis visar sig i pausa och, såsom förkortadt till halfvokal, hvilken förkortning a-ljudet ej skulle hafva medgifvit, ligger till grund för de med suffixer med full bindevokal vidhängda formerna, få anses såsom det ursprungliga, ehuru det i öfriga mera talrika fall undanträngts af det senare.

b. Egendomlig är den högst oegentligt bildade, under, såsom det vill synas, härmande anslutning på en gång till verb פ״י och ל״א omskapade imprf. יֵתֵא för יֵאתֶה (Deut. 33, 21), äfvensom, fast till imprf. hiph. af samma dubbelslag, det i 25 omnämda תֹּבֵא.

25 Såsom *särskild eller bi-afvikelse* kommer nu härtill, att hos de verb פ״א, som bygga imprf. på sist omnämda grundform, den ljudskiftning af präformativens a-vokal (här, såsom vanligast, mot u-klassen) hvilken nödvändigt medföljer sjelfva förlängningen inom denna klass[1]), ej stannar vid den till qámeṣ, utan fortgår ända till chólem (se 8, b). Sål. יֹאבַד, תֹּאבֶה [jämte det oegentligt bildade תֹּבֵא (jfr 24, b)], אֹהֲבֶם, יֹאכֵלוּ, יֹסֵף (för יֹאסֵף), אֹסִפְךָ, תֹּאחֲזֻנִי, תֹּאבַד, תֹּאמַרְנָה m. fl.

a. En egenhet, visserligen numera tillhörande blotta rättskrifningen, men sannolikt antydande på, och stående ursprungligen tillsammans med ett den svaga bildningens tidigare inträde i ifrågavarande särskilda fall[2]), är den hvilande stamk:s regelmässiga

---

[1]) I motsats till förhållandet inom de andra två ljud-klasserna, der vokaler finnas af nödvändig längd, och dock, med bibehållande af det klara grundljudet (näml. schúreq och det fasta chireq).

[2]) Detta fall utmärkes näml. af samma synnerligt inskränkta bestämning, under hvilken äfven i arabiskan dessa eljest alltid såsom starka behandlade verb hemfalla till svag bildning, näml. då enligt stark formbildning א ss. 1:a stamk. skulle följa vokallöst omedelbart efter ett annat א med vokal. Svårigheten att i detta fall å ömse sidor om samma vokal och inom samma stafvelse gifva detta det minst hårda af strupljuden dess tillbörliga

utelemnande i 1:a p. imprf. qal, något så mycket naturligare vid sammanträffandet med ett annat א, näml. det präformativa, som ett dylikt defektivt skrifsätt äfven eljest stundom förekommer.

b. I förbindelse med det konsekutiva ו begagnas vanligen, till och med vid större skiljande tontecken (i pausa) — och i det fallet utan den eljest vid konsek. ו brukliga tontillbakadragningen — formen med a-ljud i stamstafvelsen, ss. וַיֹּאכַל, i pausa וַיֹּאכַל och וָאֹהַב; dock stundom äfven då den med i-ljud, ss. pausalformen וָאֹחֵז. När, såsom synnerligast i verben אָמַר och אָחַז, vid tonens tillbakadragning, alltså ej i pausalställning, slutstafvelsen visar ett s^eghol torde äfven detta rättast böra anses såsom ett från páthach skiftadt a-ljud och ej såsom en förkortning ur ṣéri, ss. i וַנֹּאמֶר, וַתֹּאחֶז. Ytterst sällsynta äro exemplen af en slutbetonad konsekutiv-imperf. utom pausa eller omvändt med tontillbakadragning i pausa.

c. Undantagsvis förekommer ock hos אָחַר vid svag bildning af imprf. qal fall af byggande på grundformen יַקְטֵל eller יַקְטַל i st. f. יִקְטַל, således äfven med företeende af ofvannämda särskilda afvikelse i ljudskiftning i präformativ-vokalen, ss. וַיֹּאחֶר, samt omvändt hos אהב ett byggande på grundf. יִקְטַל i st. f. יַקְטַל, ss. אֶאֱהַב.

d. Imprf.-formen יֵאת af אָתָה torde rättast böra betraktas såsom egentl. af stark bildning med hänseende till den 1:a stamk:n och altså äfven urspr. med för densamma antagen lånad vokal fast under sedan inträdd synkopering och med i skrift oegentligt bibehållet א [1]), således af יֵאֵת likasom לִקְרַאת af לִקְרֵאת, för öfrigt med svag bildning såsom förkortad imprf. af ett ל"ה (jfr 38, B, e).

---

upprepade konsonantbestämdhet synes helt tidigt hafva föranledt det senares behandling ss. svag bokstaf. Dervid stannade ock det sistnämda språket, under det att hebreiskan på samma gång den å ena sidan i allmänhet inskränkte den svaga bildningen till imprf:n af stamformen och till blott ett fåtal af verb, dock å den andra lät den sedermera omfatta dessa verbs nämda imprf. i alla dess böjningar.

[1]) Olshausen förklarar den korta vokalen i יֵאת med antagandet af det numera oegentligt utskrifna א:s samvexling och samslutning med följande ת, hvars dubbelhet dock måste i senare uppkommen vokallös slutställning blifva omärkbar. Men då ett פ"א i intet annat fall visar sig såsom samslutande och äfven exempel i öfrigt på en dylik behandling af denna konsonant äro tämligen enstaka, synes detta antagande allt för godtyckligt och vågadt, hälst i öfrigt något exempel på en samsluten kons:s qvarvaro i skrift ej torde inom hebr. ortografi kunna uppvisas.

26 Sällsynta och blott enstaka äro företeelserna af svag bildning i andra former än imprf. qal, ss. i hiph. den pausala prf.- och impr.-formen הֵחָיוּ för הֶאְתָיוּ, partic. מֵזִין för מְאַזִין äfvensom imprff. אָזִין för אַאְזִין och וַיָּאצֶל, båda utan den i qal vanliga särskilda afvikelsen i ljudskiftning, deremot med densamma אוֹכִיל för אאכִיל, אֹבִידָה, וָאוֹצְרָה för וָאאצִירָה och af niph. נֹאחֲזוּ.

a. Hit hör ock den egendomliga förkortade imprf. hiph. וַיֹּאֶל (med senare återvändt konsonantvärde hos א och deraf föranledt antagande af lånad vokal) för וַיֹּאל (jfr 38, B, e).

b. Såsom ett fall af blott tillfällig svag bildning må här bemärkas den präfig. knstr. inf. qal לֵאמֹר af לֶאְמֹר (med förändrad stafvelse-uppdelning) för לֶאֱמֹר.

b. *Verb med* ו *eller* י *såsom 1:a stamkons. (verb* פ״ו *och* פ״י*).*

27 Svagheten hos detta särskilda slags upplösande verb och deras dermed sammanhängande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att den 1:a stamk. på grund af sin natur ss. svag och i de fall, då den saknar stödet af egen vokal (hel eller half), gemenligen *förlorar sitt konsonantvärde och upplöses* i stafvelsens vokal *vare sig med blott förlängning* af densamma *eller ock under grumlande förmältning* dermed. Denna sålunda till nödvändig längd eller fasthet öfvergående vokal är här följaktligen alltid en föregående, till en präformativ- eller formmärkes-stafvelse hörande (exempel härpå nedan i 28, A och B).

a. Öfverhufvud är det dock endast i hiphil, som en verklig och bestämd åtskilnad mellan verb פ״ו och פ״י i det yttre framträder, enär på ett egendomligt sätt i qal, piʿel och hithpaʿel de förras ו genom konsonantvexling regelmässigt uppträder ss. י och i niphal de senares י ss. ו, under det att hophʿal knappast förekommer af verb פ״י och, äfven om så vore, skulle vid *medelbar* (se 9) upplösning af den svaga konsonanten sammanfalla med samma artform af פ״ו. Sällsynta äro undantag härifrån, sådana som הִתְוַדַּע och וַיִּוָּחֶל.

b. De egendomliga piʿel-imprf:a וַיְבַשְּׁרוּ och וַיְשְּׁרֵם (i qeri) samt וַיַּגֶּה och וַיַּדּוּ för וַיְיַבְּשׁוּ o. s. v. äro ej af något slags svag bildning med afseende på 1:a stamk., utan bero antingen på vanlig synkopering eller möjligen rigtigare på en tillfällig, af det föreg. konsek. ו delvis beroende samslutning af det präformativa י med enahanda 1:a stamk., efter att näml. dess eget dubla ljud

vid stöd af en blott halfvokal först försvunnit och dennas ytterligare förflyktigande föranledt förändrad stafvelseuppdelning.

Härvid må iakttagas i fråga om de mindre vanliga starka grund- 28
former, hvarifrån dessa verbs svaga bildningar utgå, att i qal imprf:n bygges af alla verb פ״י och större delen פ״ו på stark grundform med a-ljud i stamstafvelsen i förbindelse med i-ljud hos präformativen, under det att en annan mindre del af verben פ״ו utgå från sådan med i-ljud (dock framför konsonantbeg. afformativ-utbildning äfven de från form med a-ljud) för stamstafvelsen i förbindelse med a-ljud hos präformativen, (de förra således på יִקְטַל, de senare på יַקְטֵל), imprt:n äfvenså, och med samma fördelning, på grundform med än a- än i-ljud i stammens slutstafvelse, och den konstr. inf:n ändtligen af den del, som i imprf:n och imprt:n bygges på grundform med i-ljud i slutstafvelsen, jämväl på enahanda sådan under iakttagande dock, den såväl som imprt:n, af nedan i 29 omförmälda särskilda afvikelse (exempel härpå nedan i A och B); vidare att i hiph. prf:n utgår från stark grundform med a-ljud hos formmärket, hela hoph. från sådan med qibbûs och ändtligen i niph. prf:n och partic:n från sådan med a-ljud.

a. Hos några verb פ״ו, hvilka, efter hvad ej mindre den särskilda afvikelsens inträde i imprt:n och inf:n, än präformativ-vokalen i imprf:n, ger vid handen, tillhöra dem, som i dessa formers slutstafvelse gemenligen förete ett i-ljud, uppträder icke förty dels hos konsek.-formen i pausa, dels under inverkan af ett tillstötande strupljud en a-vokal derstädes (exempel nedan).

b. Hvad den knstr. inf. qal angår i de verb, som (oberoende af strupljuds-inflytande) hafva imprf.- och imprt. -a, d. v. s. i alla פ״י och en god del פ״ו, visar dess starka inf. det vanliga u-ljudet.

A. *Den förra* af de i 27 uppgifna två möjligheter, d. ä. 1:a stamk:s *förlust af konsonantvärde och blott förlängande upplösning* i stafvelsens vokal, dervid således (enl. 9, A) förutsättes att denna tillhör i- el. u-klassen, eger följaktligen rum blott i två fall, näml. i imprf:n qal vid byggande på יִקְטַל och i hela hophʿal, samt inträder alltid *omedelbart* (d. ä. utan vexling), enär (enligt 27, a) den svaga stamk:n och stafvelsens vokal blifva i dessa formbildningar befryndade till ljudklass. Sål. יִישַׁר (פ״י), יִישַׁן (פ״ו), הוּרַד och יוּכַל[1]) af

[1]) Den gamla af Böttcher (1095, 3) ånyo upptagna åsigten om denna form, ss. en imprf. qal, utgången från en stark grundform יֻוְכַל, synes, trots allt hvad anförts till stöd för densamma eller rättare mot möjligheten af formens hänförande till hophʿal, dock alltid jämförelsevis hafva sannolik-

יְיַשֵׁר ... חִיֵּר o. s. v. Ofullständigt beteckningssätt är i dessa fall mera sällsynt.

B. *Den senare* deremot af samma möjligheter, d. ä. 1:a stamk:s *förlust af konsonantvärde och upplösning under grumlande försmältning* med stafvelsens vokal, dervid således (enl. 9, B) förutsättes att denna är af a-klassen, eger följaktligen rum först och främst i imprf:n qal af de פ״י, som bygga densamma på יִקְטַל (eller vid tillstötande strupljud יַקְטַל), altså under ständig (jfr 27, a) grumling till ־ֵי [som dock oftast tecknas ofullständigt ss. ־ֵ [1])], vidare af

---

heten emot sig i betraktande af en sådan bildnings exempel-löshet. Detsamma gäller ock antagandet af יוֹסֵף för en qal-imperfekt.

[1]) Detta ofullständiga beteckningssätt beror visserligen sannolikt nog på härmande anslutning till den i 29 omförmälda stympade imperativ- och inf.-formen eller möjligen på en ganska tidig uppfattning af imprf:n såsom utbildad ur densamma, men trots äfven senare språklärdes allmänna antagande af ett sådant bildnings-förlopp torde den här ofvan uttalade åsigten vara den rigtigare, då man tager i betraktande dels det präformativa ṣéris oföränderlighet vid tonflyttning, ss. i תֵּלֵדִי, אֵדָעֲךָ, dels den omständigheten, att, då med undantag för den enstaka imperf:n יִתֵּן af det samvexlande och samslutande נָתַן en qal- imperf. -i eljest alltid visar sig af välljuds-skäl fordra den ursprungliga a-vokalen hos präformativen (jfr verben פ״א och ע״י), krafvet på ett dylikt a-ljuds, om ock förstuckna, tillvaro äfven här ej låter förena sig med företeelsen af ett ṣéri annat än under antagande af dettas uppkomst genom ett svagt jodhs grumlande försmältning med ett sådant a-ljud, dels slutligen att vid närmare ompröfvande, tvärtemot hvad vid första blicken vill synas, derför äfven talar jämförelsen med arabiskan, hvarest just i verb פ״י — och detta äro ju i hebreiskan genom vexling (jfr 27, a) äfven ursprungliga פ״ו — 1:a stamkonsonanten alltid förblifver, bildande med präf:s a-ljud en diftong. Ett ytterligare stöd gifva sådana exempel, som תֵּישַׁבְנָה, יֵיקַר, hvilka således, långt ifrån att vara "incorrecta" (Olsh.), torde få anses såsom de enda fullständiga. Äfven den högst egendomliga formen יֵידַע sammanställd med de lika egendomliga hiph. formerna יֵיטִיב, יֵילִיל, תֵּילִיל och אֵילִיל skulle derför kunna åberopas, så tillvida, som desamma knappast låta förklara sig annat än såsom mundartsegenheter omedelbart utgångna ur de ursprungliga starka grundformerna, *jajdaʿ*, *jajṭibh*, *jajlil* o. s. v. För öfrigt måste med den vanliga åsigten om denna forms bildning det alltid blifva en oförklarlighet, huru ett i-ljud kunnat inkomma för det urspr. a-ljudet i den följaktligen redan från början öppna präformativstafvelsen. Böttcher ensam befinnes (1095, 4) hafva i det hufvudsakliga uppfattat vanskligheten af det hittills gällande föreställningssättet och till och med haft tanken på samt halft erkänt det berättigade i en åsigt, sådan som den ofvan framstälda. Dess mera öfverraskas man af det slutliga resultat, hvartill han kommer, då han under en sammanställning med objektsmärket i

både פ״ו och פ״י i hela hiph'il, altså under grumling hos de förra till וֹ och hos de senare till ◌ֵי, samt slutligen i prf:n, partic:n och någon gång den abs. inf:n niph'al, altså (enl. s. st.) under ständig grumling till וֹ. Sål. יֵשֵׁב och יֵדַע af יַיְשֵׁב och יַיְדַע (för יַוְשֵׁב och יַוְדַע), יֵלֵךְ (i pausa) af יַיְלֵךְ, הוֹלִיד af הַוְלִיד, הֵינִיק af הַיְנִיק, נוֹקַשׁ af נִוְקַשׁ (פ״ו) och נוֹאַשׁ af נִוְאַשׁ [för נִיְאַשׁ (פ״י)].

a. I fråga om imprf.-bildningen i qal hör ock hit verbet הָלַךְ, enär det i denna form vanligen uppträder med 1:a stamk. ss. י. Sål. יֵלֵךְ af יַיְלֵךְ (jämte יַהֲלֹךְ), אֵלְכָה (förlängd imperf. med fullständig beteckning).

b. Utom i ofvan uppgifna fall hör ofullständig beteckning till undantagen.

Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos dessa verb är blott att bemärka, hurusom den svaga 1:a stamk:n är (likasom den veka i verben פ״ן) i vissa fall underkastad rent af ett utelemnande, näml. vid det mindre fasta stödet af en blott halfvokal i imprt:n och den knstr. inf:n hos samma jämförelsevis fåtaliga verb פ״ו, som bygga imprf:n på grundf. יַקְטֵל och som äfven i dessa här omförmälda former hafva ett i- (el. vid tillstötande strupkons:t a-)ljud i slutstafvelsen. Likasom till ersättning användes ock här i imprt:n *ofta* den förlängda och i knstr. inf:n *alltid* den med fem. ändelsen ת (eller fast mindre ofta ◌ָה) försedda formen, vid hvars s^egholering det urspr. korta i-ljudet förlänges till ◌ֵ [1]). Sål. שֵׁב och שְׁבָה (imprt.), שֶׁבֶת (knstr. inf.) för יְשֵׁב, לֶדֶת och לֵדָה (knstr.inf:r) för יְלֵד, דַּע och דְּעָה (imprt:r, den senare för דְּעָה) samt דַּעַת för יְדַע. 29

---

dess alldeles egendomliga öfvergång från אוֹת till אֵת, hvars ṣéri emellertid ingalunda är en fast vokal, samt med de helt annorlunda beskaffade och likaledes ensamstående sammandragningarna יֵהוּא och יֵשׁוּעַ af יְהוֹהוּא och יְהוֹשׁוּעַ, söker göra gällande den, lindrigast sagdt, äfventyrliga förmodan att יֵשֵׁב, יֵלֵד o. s. v. må anses utgångna från urspr. former sådana som יוֹשֵׁב och יוֹלֵד eller rent af jôschobh, jôlodh.

[1]) Olshausen, som synes ej vilja vidkännas ett långt ◌ֵ inom i-klassen, råkar derigenom bland andra svårigheter äfven i den att här nödgas antaga exempelvis לֶדֶת ss. uppkommet ur לִדְתְּ, hvilket strider ej endast mot öfverensstämmelsen med imprt:n, hvilken utom vid undantagsfallen af strupljud ss. 2:a el. 3:e stamk. alltid hos verben med här nämda särskilda afvikelse har ett i-ljud, utan ock mot den samtidigt förekommande biformen på ◌ָה näml. לֵדָה, i hvilken han sjelf måste erkänna ett i-ljud, samt slutligen mot det i suffigerad form vanligen inträdande chireq.

a. Imprt:n af יָהַב behåller märkligt nog i förlängd form stamstafvelsens både vokal och betoning, hvaremot samma imprt. vid böjning med vokalbeg. afformativ under fortsatt bibehållande af vokalen låter tonen såsom vanligt falla på afformativen. Sål. הָבָה men הָבִי och הָבוּ.

b. Äfven hit är verbet הלך att hänföra såsom vanligen böjande ej mindre imprt:n och den knstr. inf:n än, efter hvad ofvan setts, imprf:n af den eljest obrukliga stammen יָלַךְ. Sål. לֵךְ, לֶכֶת.

c. Ej blott ett tillstötande strupljud utan äfven ר eller till och med ק synes kunna bestämma a-ljudets inträde i stamstafvelsen, ss. i רַשׁ (jämte רֵשׁ) och צַק. Då af יָרַשׁ äfven imprt:n יְרַשׁ förefinnes, torde detsamma äfven i imprf:n haft möjligheten af dubbel bildning, oaktadt numera blott formen יִירַשׁ är för handen.

d. Öfriga till det stora flertalet hörande verb ו״פ, hvilka likasom י״פ bygga sin imprf. på formen יִקְטֹל och sin knstr. inf. på קְטֹל, äro lika litet som dessa underkastade denna särskilda afvikelse, hvilket naturligtvis dock ej hindrar att den knstr. inf:n kan böjas med fem. ändelse, ss. יְבֹשֶׁת.

30 Slutligen gifvas ock af både ו״פ och י״פ enstaka fall med samma slags svaga bildning och allmänna afvikelse, som hos verben נ״פ, d. v. s., i hvilka den svaga 1:a stamk. vid saknad af stöd i egen vokal (hel eller half) *samvexlas och samslutes* med den 2:a stamk:n (jfr 14 och 18).

c. *Verb med* ו *och* י *såsom 2:a stamkons.* (*verb* ע״ו *och* ע״י).

31 Svagheten hos detta särskilda slags upplösande verb och deras tyåtföljande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att 2:a stamk:n på grund af sin natur såsom svag och i de fall, der hinder ej möter i dess egen formenliga dubbelhet eller i det tillfälliga förhållandet, att äfven 3:e stamk:n är ett ו eller י, gemenligen *förlorar sitt konsonantvärde och upplöses* i stafvelsens vokal (här än en föregående, än en följande) *vare sig med blott förlängning* af densamma *eller under grumlande försmältning* dermed [1]). Denna sålunda till

[1]) Hvad ofvan i noten till n:r 19 anförts emot Böttchers antagande i fråga om verben ע״ע af en motsatt utvecklingsgång, näml. från svag till stark bildning, gäller för det mesta och i mån af tillämplighet äfven hans liknande uppfattning i fråga om verben ע״ו och ע״י. Enligt densamma (se 432 ff. och 1127) borde dessas formbildning tänkas utgången från en blott tvåkonsonantisk (zweilautig) stam, den der utan att någonsin såsom allmän stam verkligen hafva

nödvändig längd eller fasthet regelmässigt öfvergående vokal, förtränger naturligtvis hvarje genom den svaga bildningen i omedelbar närhet trädande annan (hel eller half) och qvarstannar ensam i den numera enstafviga stammen. I en framföre befintlig prä-

varit trekonsonantisk skulle i vissa fall genom rätt och slätt en enkel, omedelbar vokalförlängning sträfva att närma sig en sådan, i andra deremot, och dessa i allmänhet tillhörande det yngre språket (1139), för fördublings skull upparbeta sig till trekonsonantiskhet. Men då det nu gifves en del verb, hälst bland dem med strupljud ss. 1:a el. 3:e stamk. och dem med י eller ו ss. 3:e, hvilka visa ss. mellersta stamk. ett äfven utan fördubling vanligen konsonantiskt ו el. י, nödgas han skilja mellan två olika slag af verb ע״ו och ע״י, egentliga och oegentliga, och skulle blott hos dessa senare den mellersta stamkonsonanten, såsom förvekad från ett läppljud eller såsom väsendtlig för rotbetydelsen, vara ursprunglig och derför äfven betinga stark bildning. Dervid måste det dock förfalla i hög grad besynnerligt, att en sådan väsendtligare mellersta stamk. ו ej skulle förekomma annat än i förbindelse med ett angränsande strupljud eller ett följande ו eller י, något som han sjelf rigtigt anmärkt vara förhållandet. Dessutom är det verkligen svårt att inse, hvari, enligt hans mening, den större väsendtligheten hos ו i גוע än i נוּעַ, i רוח än i נוּח, i חור än סור skulle ligga. Hos några är detta visserligen förhållandet och af särskilda skäl synnerligast hos dem, som också hafva ו el. י ss. 3:e stamk., men att skrifva den starka bildningens oftare uppträdande på räkning af denna omständighet, i st. f. att söka dess förklaring i ljudförbindelsen, är att vända upp och ned på saken. För öfrigt finnes ju ofta, hälst hos nomnen med deras ursprungligare, mindre afnötta former, oberoende af både strupljudsförbindelse och fördubling böjningar af stark bildning jämte sådana af svag, och enligt ifrågavarande uppfattning skulle alltså former sådana, som den till grund för מָוֶת liggande מְוֶתֶ, לַיְלָה och לֵיל, m. fl. vara af yngre bildning än de motsvarande מוֹת och än mera מֵת samt לֵיל, under det att dock, såsom Böttcher sjelf nödgas medgifva, exempelvis עוֹלָה skulle vara uppkommet ur- och således yngre än עֲוְלָה, äfven som חוֹר förutsätta den starka formen חֲוָר. Också äro hans (1131, 1—6) anförda skäl för underkännande af Olshausens motsatta åsigt på intet vis öfvertygande annat, än såvidt de röra dennes antagande i vissa fall af den svaga mellersta stamk:s *bortfallande* utan inverkan på stafvelsevokalens längd och ljudskiftning, ss. att יֵבוֹשׁ skulle under onödigt fullständig beteckning stå i st. f. יֵבֹשׁ med en af ו ej beroende ljudskiftning ur יֵבָשׁ, hvilket visserligen skulle vara uppkommet ur יִבְוַשׁ men under utstötande (ej upplösning) af ו. Slutligen synes Böttchers egen framställning af nämda åsigt lida af oklarhet och motsägelse, då han (1127), i samma andedrag han förnekar stamförstärkning genom "Consonanten-Mehrung", talar om ett ו dels såsom "eingeschoben" i t. ex. יָקוּם, יֵבוֹשׁ, dels till och med såsom "ausgeschossen" i קָם och מֵת.

formativ- eller formmärkesstafvelse inträder följaktligen härvid, så snart näml. denna stafvelse blir öppen till följd af den svaga formbildningen, en förlängd, men vid tonflyttning föränderlig vokal.

a. Härvid är det dock endast i qal, som en verklig skiljaktighet mellan ע״ו och ע״י [1]) i det yttre framträder eller kan framträda, enär i hiph. den svaga stamkonsonanten hos de förra måste vid upplösningen öfvergå till jodh, och i öfriga artformer, såvidt sådana förekomma, de senares jodh i allmänhet visar sig tvärtom vexladt till ו. Undantag, sådana som נָוִיר (partic. niph.), måste äfven i det lefvande språket hafva hört till sällsyntheterna.

b. Af piʿel, puʿal och hithpaʿel, i hvilka, såsom fördublande 2:a stamk:n, blott stark bildning kan enl. hufvudregeln förekomma, ges endast ett ringa antal exempel, ss. עִוֵּר, שִׁוַּעְתִּי, עִוְּדֻנִי, deribland dock några med en alldeles motsatt konsonantvexling till den i a nyss omförmälda, ss. קִיֵּם för קִוֵּם, הִצְטַיֵּד för הִצְטַוֵּד. I stället begagnas här de eljest mindre vanliga artformerna pīʿlel, puʿlal

---

[1]) Mot Ewalds åsigt (§ 127) om de flesta, eljest till ע״י räknade qalformer, sådane som בִּין, שִׂים och לִין m. fl., att de egentl. skulle vara att betrakta såsom hiphʿîl-former med bortfallet ה, tala två väsendtliga omständigheter, den ena, att intet exempel på en qal-bildning motsvarande, hvad denna skulle vara, förekommer i de för öfrigt ej blott naturenligt, d. ä. genom *allmän* och *särskild* afvikelse, utan ock medelst härmande anslutning, med dessa så öfverensstämmande verben ע״ע, och det andra, att i nämda qal-formers betydelse aldrig spåras en skymt af den allmänna begreppsbestämning, som tillhör artformen hiphʿil. Också befinnes denna ursprungligen rabbinska åsigt äfven af Böttcher förkastad och hänvisas i fråga om ytterligare emot densamma gällande grunder till § 1143, b af dennes "Ausführliches Lehrbuch." Dermed följer dock ingalunda ett obetingadt antagande af Böttchers egen åsigt, enligt hvilken äfven här af verb ע״י, tvänne olika slag borde särskiljas, näml. äkta och oäkta, och att hos de senare, som i sjelfva verket vore urspr:a ע״ו, det fasta chireq med deri hvilande י blott vore uttryck för en ljudskiftning från det ursprungliga ej sällan samtidigt förekommande ו. De exempel på dylik ljudskiftning, som af honom åberopas till stöd härför, äro långt ifrån oomtvistliga och i hvarje fall alltför enstaka. Också nödgas han derigenom att till förklaring af de visserligen ytterst få, men dock fullkomligt säkra prf:a qal af samma slags verb med dylikt fast chireq tillgripa just Ewalds af honom sjelf på så goda skäl i öfrigt förkastade och såsom "grundverkehrt" dömda åsigt, så att altså t. ex. imprt:n שִׂים och imprf. יָשִׂים skulle vara blotta ljudförändringar af de äfvenledes befintliga שׂוּם och יָשׂוּם, men prf:n בִּינֹתִי förkortad ur hiph.-formen הֲבִינֹתִי. Att bildningar af stammar ע״ו och ע״י förekomma om hvarandra i qal, men också blott der, är ej mera underligt, än att t. ex. i arabiskan och syriskan skilda ל״י och ל״ו blott i stamformen äro tillfinnandes, men i de härledda artformerna uteslutande uppgå i ל״י.

och hithpa'lel. För öfrigt förekommer ock stark bildning med hänseende till 2:a stamk. ej blott i de af hufvudregeln undantagna fallen, d. ä. i de förstnämda mera sällsporda artformerna samt i de ע"ו och ע"י, som tillika äro ל"ה, ss. הָיָה, שָׁוָה רָוְתָה, טָווּ o. s. v. utan ock eljest i några enstaka fall, synnerligast vid tillstötande strupljud ss. 1:a el. 2:a stamk. Sål. רָוַח, גָּוַע, עָיְפָה, יִגְוַע, יְחַוְּרוּ m. fl. Hvad särskildt חָיָה angår, företer det ock, ss. egande י på samma gång till 2:a och 3:e stamk., någon gång svag bildning såsom ett blott samslutande verb, dock endast i perf:n och participialadjektiven חַי.

c. Den svaga bildningens sålunda i regeln nödvändigt långa, om ock ej sällan ofullständigt betecknade, vokal i stamstafvelsen (ang. undantagsfallet för artf. hoph'al se nedan) är dock långt ifrån en genom alla böjningar såsom sådan oföränderligt förblifvande. Tvärtom både kan och måste den uppträda såsom blott tonlång eller rent af kort i de fall, der stamstafvelsen är en urspr. sluten (se 7, b och not. derst.), således ej endast vid utbildning med verkligen konsonantbeg. afformativ utan äfven i slutstafvelsen af de förkortade imperfekterna och af imperat:n hiph., ehuru ej i öfriga slutstafvelser. Att också imprt:n qal visar nödv. lång vokal antyder på en ursprunglig form äfven der med ändvokal, denna må nu ock, såsom troligast, der hafva varit en blott lånad. Nedan i 33, B skall ses, att förkortningen framför de i sig sjelfva konsonantbeg. afformativerna i flera fall regelmässigt undvikes medelst en dessa verbs särskilda afvikelse.

Härvid må nu åter iakttagas, hurusom åtskilliga af dessa verbs 32
former byggas på mindre vanliga starka grundformer, oftast företeende, hvad särskildt u- och i klasserna beträffar, de ursprungliga klara grundljuden, näml. i qal prf:n -i af ע"י på grundform med chireq i slutstafvelsen och sammaledes af ע"י imprf:n, imprt:n och den knstr. inf:n, af ע"ו deremot sistnämda böjningar på sådan med qibbûs, särskildt imprf:n i båda slagen dermed förbindande det ursprungliga a-ljudet hos präformativen (mera sällan och blott af ע"ו på grundform med pathach i slutstafvelsen i förbindelse med dels a-, dels i-ljud hos präf.), samt den akt. partic:n såväl af ע"ו, som ע"י på grundf. med två föränderliga a-ljud; prf:n pi'lel på grundf. med a-ljud i nästsista stafvelsen; hela pu'lal (eget nog) på sådan med ljudskiftningen qámeṣ chaṭuph i st. f. qibbûs derstädes[1]); hela hiph.,

[1]) Såvida ej i detta fall den svaga bildningens fasta chólem må betrak-

således vanligen äfven prf:n vid utbildning med i sig sjelfva konsonantbeg. afformativer, på grundf. med ett i-ljud i stamstafvelsen, hvilket sannolikt här, likasom i ע״ע (se 20, not.), ej urspr. varit en fast vokal, och särskildt participen dessutom på sådan med i-ljud hos präformativen; hoph. på grundf. med qibbûs i formmärkesstaf:n (ang. stamkonsonanternas omflyttning se nedan) och slutligen niph., prf:n och partic:n på former med a-ljud i formmärkesstaf:n samt imprt:n, imprf:n och den konstr. inf. på sådana med a-ljud i stammens slutstafvelse.

Hophʿal visar, oafsedt utgåendet från ofvannämda ovanligare grundform, den egendomliga företeelsen af 2:a stamk:s omflyttning med den 1:a, beroende sannolikt af dess klassfrändskap ss. ו (jfr 31, a) med formmärkets vokal och deraf följande dragningskraft till densamma. Först derefter inträder så den svaga bildningen, altså ej i stam- utan i präformativ-stafvelsen.

A. *Den förra* af de i 3 uppgifna två möjligheter, d. ä. mellersta stamk:s *förlust af konsonantvärde och blott förlängande upplösning* i stafvelsens vokal, dervid således (enligt 9, A.) regelmässigt förutsättes, att denna är af i- eller u-klassen, eger altså rum i följande fall, näml. 1) *omedelbart* (d. v. s. utan vexling) i den vanliga imprt:n, imprf:n och konstr.inf:n qal af såväl ע״ו som ע״י, ss. i סוּר, לִין, יָרוּם, יָחִיל, נוּד, שִׂית af סוּר, לִין, o. s. v., dessutom särskildt af ע״ו i den sällsynta prf:n (och akt. partic:n) -u, ss. i אוֹר, בּוֹשׁ [med derjämte inträdande ljudskifning likasom vid blott tonlängd[1])] samt

tas såsom rent af en i härmande anslutning till aktiven inträdande omedelbar ljudskiftning från schûreq.

[1]) Det är dock med hänseende till förhållandet i arabiskan mer än möjligt, att dessa och dylika prf:r qal böra betraktas rent af såsom exempel på normal grumlande försmältning af det sitt konsonantvärde förlustiga mellersta ו i ett a-ljud (jfr nedan C), här likväl ej då i *stafvelsens vokal*, d. v. s. i ett på den svaga bokstafven följande a-ljud, ty både den intransitiva betydelsen och motsvarande imperfekters starka grundformer med a-ljud tala för att här verkligen föreligga ursprungliga prf:r -u, hvarförutan endast deri och i det stöd, som sålunda kommer den klassbefryndade bokstafven till del, dess i detta fall så ovanliga kraf på grumlande försmältning får sin förklaring, utan måste denna grumlande försmältning hafva eget rum i *föregående* a-ljud. Bestämningen af stafvelsens vokal, såsom den, i hvilken upplösningen sker, är näml. något, som egentl. gäller blott med afseende på hebreiskans senare ljudförhållanden och torde med hänseende till dess tidigare skick åtminstone i vissa fall visa sig böra vika för den i arabiskan gällande, hvilken i dylikt fall, d. ä. vid å ömse sidor befintlig skiljaktig vokal, tager hänsyn till vokalernas olika ljudklass och dermed i sammanhang stående större eller mindre magt att göra sig gällande.

den absol. inf:n och pass. partic:n, ss. i מוֹת, פּוּץ, äfvensom af ע״י i prf:n- och partic:n -i, ss. i רִיבוֹתָ (till רִיב), לִנִים [till לִן af לִין med tonlängds-ljudskiftning [1])], vidare i hela hiph'il af ע״י, ss. i הֵבִין af הִבְין (i hvilka samtliga fall stafvelsens vokal är urspr. följande på den svaga stamk.) och slutligen (med staf:s vokal ss. urspr. föregående) hela hoph'al och pu'lal, ss. i הוּעַר af הֻעַר för הֻעְוַר (jfr 31, a och 32) och כּוֹנַן af כָּוְנַן el. כָּוְנַן [se 32. not.] [2]); 2) *medelbart* deremot (d. ä. under vexling) i prf:n (och partic:n) -i af qal hos ע״ו, ss. i מֵת [af מָיֵת för מָוֵת med tonlängds-ljudskiftning [3])] och i den abs. inf:n och pass. partic:n af ע״י, ss. i בִּן (med städse ofullst. beteckning) af בָּיִן och בּוֹ af קָיִן, samt i hela hiph. af ע״ו, ss. i הֵקִים af הַקְוִם (i alla dessa fall med stafvelsens vokal ss. följande).

a. Till första momentet af A höra ock de enstaka undantagsfallen יְחִי och יִחִי med svag bildnings inträde trots 3:e stamk:s sammanträffande egenskap af י, väl till märkandes dock först efter dess utgående jämte stafvelsens vokal (jfr 31 och 38, B, c).

b. Angående undantagsvis inträdande blott förlängande upplösning, ehuru stafvelsens vokal ej tillhör i- el. u-klassen, se nedan C.

B. *Den senare* åter af de i 31 angifna två möjligheter, d. ä. mellersta stamk:s *förlust af konsonantvärde och upplösning under grumlande försmältning* med stafvelsens vokal, dervid således (enligt 9, B) ovilkorligen förutsättes, att denna är af a-klassen, eger altså rum i följande fall, näml. i den sällsyntare urspr:a imprf:n -a qal af ע״ו samt i dertill svarande imprt. och knstr. inf. [4]), ss. i יָדוֹן, יָבוֹא, יֵבוֹשׁ, בּוֹא, בּוֹשׁ af יָדְוַן, יָבְוַא o. s. v. (i dessa fall således

[1]) Dock torde äfven här gälla hvad i not. [1]) å motsvarande sida med afs. på ו blifvit sagdt.

[2]) Hit skulle ock höra den abs. inf. i niph., hvaraf dock tillfälligtvis intet exempel förekommer.

[3]) Jfr dock ang. äfven detta not. [1]) å motsv. sida.

[4]) I dessa fall skulle ock möjligen kunna antagas en urspr. impr.-u med blott förlängande upplösning af den svaga stamk:n, fast under senare inträdd ovanlig ljudskiftning från ו till וֹ. Deremot kan dock med fog invändas såväl sällspordheten af denna slags ljudskiftning i allmänhet, som svårigheten att inse något skäl, hvarför den skulle ega rum just i dessa verb. Mest osannolikt synes dock att, ss. Olshausen gör, visserligen antaga en ursprunglig mellersta stamk. ו och ursprungliga starka grundformer härstädes med a-ljud i slutstafvelsen, men, i stället att låta det grumlade å-ljudet omedelbart framgå ur en försmältning af dessa skilda ljudbeståndsdelar, kasta det förhandenvarande öfver bord och tillgripa den äfventyrliga omvägen att först förklara den mellersta stamk:n utstött (jfr slutetaf § 263 med 244. b) och sedan påstå det till fast vokal — men under sådant förhållande, på hvilken grund?! — förlängda a-ljudet hafva öfvergått till chólem

med stafvelsens vokal ss. följande), vidare (med stafvelsens vokal ss. föregående) i hela pi'lel och hithpa'lel, ss. i עוֹרֵר af עֲוֵר, הִתְבּוֹנֵן af הִתְבַּוְנֵן (jfr 31, a); och slutligen i hela niph'al (på möjligen den absoluta inf:n när), ss. i נָקוֹם och נָבוֹן af נִקְוַם och נִבְוַן.

a. Någon annan grumlande försmältning än den till ו (stundom under ofullst. beteckning ss. ֻ) kommer härvid ej i fråga, enär verben ע״י dels, såsom i qal, byggas på grundformer med i-ljud, dervid således fallet af blott förlängande upplösning inträder, dels genom vexling visa sig ss. ע״ו.

b. Angående undantagsvis uteblifven grumlande försmältning, ehuru stafvelsens vokal är af a-klassen, och i stället inträdande blott förlängande upplösning se nedan C.

c. Ljudförändringar, sådane som den företrädesvis i 1:a p. prf. niph. förekommande, exempelvis נְקוּמוֹתִי för נְקוֹמוֹתִי synas hufvudsakligen ega sin föranledning i välljudet (se 9, B, d).

C. I den oftast brukliga prf:n (och partic:n) -a af qal hos såväl ע״י som ע״ו äfvensom stundom i prf. hiph., näml. vid det sällsyntare byggandet i böjningar med konsonantbeg. afformativ på stark grundform med a-ljud i stamstafvelsen, visar sig ett väsendtligt undantagsfall från hufvudregeln, i det att den svaga mellersta stamk. efter förlust af konsonantvärde, likasom i arabiskan, upplöses under blott förlängning i st. f. under grumlande försmältning i stafvelsens vokal, ehuru denna är af a-klassen (eller ehuru den icke är af i- el. u-klassen), ss. i קָם af קָוַם, רָב (partic.) af רָיֵב, הֵנַפְתָּ (med förkortn. i den urspr. slutna stafvelsen) af הֵנוֹפְתָּ.

a. I detta fall är skrifsättet alltid ofullständigt (blott en gång förekommer קָאם), likasom detta ock är förhållandet i den abs. inf. qal af ע״י, ss. i בֹּן (trots dess i dubbelt hänseende fasta chólem), under det att i öfriga fall skrifsättet är vexlande.

b. Omöjligheten att i denna prfn:s hufvudform skilja ett ע״ו från ett ע״י torde vara skälet, hvarför den konstr. inf. plägar nämnas ss. dessa verbs stam.

33 Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos dessa verb är följande att bemärka:

A. De vokalbegynnande verbal-afformativerna och ändelsen ָה i den förlängda imprf:n och imprt:n (men ej nominalböjningsändelserna) låta gemenligen vid svag bildning och deraf uppkommen enstafvig stam, näml. såvida den svaga stamk:s upplösning sker i stammens slutstafvelse, tonen förblifva på denna, således ej endast i hiph. utan ock i qal och niph. (men ej i hoph., pi'lel och hithpa'lel), och föranleda altså ej i främre öppen stafvelse någon vokalförändring. Sål. בָּזוּ, שׁוּבִי. אָקוּמָה, נָכוֹנָה.

a. Äfven häri hafva vi likasom i motsvarande afvikelse hos verben ע״ע (jfr 21, A, a) att spåra en lemning af den ursprungliga betoningen, hvars bibehållande i detta fall står tillsammans med stamvokalens egenskap af fast (och i hoph. derför äfven uraktlåtes).

b. Undantag från denna särskilda afvikelse förekomma dock ej sällan, näml. först och regelmässigt vid utbildning med afformt:a ון- och ןָ-, ss. i יְקוּמוּן, vidare ej endast efter det konsek. ו, ss. i וְחָלָה, utan ock eljest, synnerligast i prf:s 3 p. pl. och imprt:s fem. form af qal, ss. i רָמּוּ, עוּרִי (jämte עוּרִי), äfvensom i samma imprt:s förlängda form, hälst i nära förbindelse med ett följande ord, som börjar med א, ss. i סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי (Dom.b. 4, 18).

c. I niph'al-formerna הֵרֹמּוּ och יֵרֹמּוּ (mindre rigtigt יֵרוֹמּוּ) märke man egendomliga företeelser af härmande anslutning till verben ע״ע.

B. De konsonantbeg. afformativerna få ofta vid svag bildning och deraf uppkommen enstafvig stam, för så vidt upplösningen sker i slutstafvelsen, mellan sig och denna en fast vokal inskjuten, näml. i prf. hiph. och niph., samt särskildt af ע״ע, äfven i prf:n -i af qal (men ej i öfriga prf:r qal, ej eller i hoph.) ett וֹ, samt i imprf. qal af ע״ו äfvensom stundom af ע״י och i hiph. ett יֶ-, hvilken inskjutna, ofta ofullst. tecknade vokal erhåller den ton, som skulle vid stark bildning tillkomma stammens slutstafvelse, d. ä. betonas utom i prff:s 2:a pers. pl., ss. i בִּינֹתִי, הֲבִינוֹנוּ, הֲפִיצוֹתֶם, נְסוּגֹתִי, תְּעוּפֶינָה, תְּהִימֶנָה, תְּבִיאֶינָה.

a. Uppgiften är här påtagligen den att möjliggöra stamvokalens bibehållande såsom nödv. lång, d. ä. vid det qvantitativa värde, den fått genom den svaga stamkon:s upplösning deri (jfr 31, c)[1]).

---

[1]) Ej endast sjelfva denna bi-afvikelses förhandenvaro i ofvannämda artformer, utan jämväl dess uteblifvande i hoph., hvilket, sammanstäldt med enahanda förhållande derstädes äfven i fråga om den förut (i A) omnämda bi-afvikelsen i tonläge, påtagligen visar sig bero af helt andra omständigheter, än i prf:n qal, och ej medge annan förklaring än den i anm:n till 32 omförmälda, den näml. som ligger i antagandet af en konsonantomflyttning, ja således ock ändtligen hoph'als härpå beroende bildning i det hela, allt detta utgör lika många ovederläggliga skäl mot den i noten till 31 redan bemötta åsigten om dessa verbs trekonsonantiskhet såsom icke endast icke ursprunglig och i alla deras formbildningar till grunden liggande, utan såsom något, hvartill de blott i färre fall af i allmänhet senare, ja till och med inom literaturen såsom senare uppvislig utveckling skulle upparbetat sig, och hvartill sjelfva stamvokalens förlängning skulle vara ett blott till hälften uttaget steg. Det kan nämligen ej nekas, att, lika naturlig som denna bi-afvikelse faller sig enligt ofvan (i a) angifna förklaringsgrund,

Derför kan ock i hoph. ingen fråga om denna bi-afvikelse uppstå. Men af dess uteblifvande äfven i andra fall, såsom i prf.-a och impert. af qal, ja ofta till och med i de af hufvudregeln B upptagna fall och särskildt i prf. hiph. vid byggande på stark form med a-ljud i stamstafvelsen, vill synas, som hade denna dess uppgift här ansetts mindre maktpåliggande än den af motsvarande afvikelse i ע״ע. Sålunda i qal שַׁבֹּתָ, רַבֹּתָ (jämte רִיבּוֹתָ), שֹׁבְנָה, תְּשֹׁבְנָה (för och jämte תְּשׁוּבֶינָה), תָּגֹלְנָה och i hiph. הֵטַלְתִּי, תְּשֵׁבְנָה.

b. Utom dessa två bildningssätt i prf:n hiph., det (i a) nyssomförmälda undantagsvisa (jfr 32, C) och det regelmässiga (i 33, B), förekommer slutligen i samma fall, d. ä. framför konsonantbeg. afformativer, ännu ett tredje, hvilket med iakttagande af ofvansagda särskilda afvikelse och under byggande på en stark grundform med i-ljud i stamstafvelsen visar detta i-ljud uppträdande såsom ֵ och ej ss. ִי. Sål. הֲשֵׁבֹתֶם, הֲקֵמֹתָ. Af oföränderligheten vid tonflyttning såväl som af den särskilda afvikelsens förhandenvaro vill dock synas, som vore denna vokal, trots dess vanliga ofullständiga beteckning en af blotta välljudet betingad, oftast efter ett konsekutivt ו inträdande skiftning af det öfliga fasta ִי. Beträffande särskildt den hit hörande formen הַעֲדֹותָ är förklaringen på dess fulla pathach att söka i den 1:a stamk:s egenskap af strupljud och dermed följande egenheter.

c. I det egendomliga, på samma gång till ע״ו och ל״א hörande verbet בּוֹא måste denna bi-afvikelses uraktlåtande anses så mycket mindre underlig, som med den särskilda omständigheten i detta fall af svag bildnings inträde äfven i fråga om 3:e stamk:n, stamstafvelsens vokal i alla händelser kommer att få sin tillbörliga fasthet. Sålunda förekommer ej blott בָּאתָ, utan ock תְּבֹאנָה, הֵבֵאתָ m. fl. Derjämte uppträda dock, och detta är det vanligaste, former sådana som תְּבֹאֶינָה, הֲבִיאֹתֶם o. s. v., i hvilka med iakttagandet af ofvanförmälda särsk. afvikelse ingen möjlighet till svag bildning med afseende på sista stamk:n lemnats öppen [1]).

lika svårt måste det blifva att inse, hvarför och huru en dylik så kallad sträfvan att genom vokalförlängning närma sig trekonsonantiskhet kunnat i vissa fall göra sig gällande till och med i urspr. slutna stafvelser, der för sjelfva möjligheten deraf en sådan oregelbundenhet, som denna vokal-inskjutning varit erforderlig, under det att densamma i andra fall, såsom i hoph. alls icke röjt sig hvarken i urspr. öppna, men nu till slutenhet öfvergångna, eller i alltjämt öppna stafvelser.

[1]) Den omständighet, att i detta fall denna särskilda afvikelse eger rum, utgör en bekräftelse på, att den åsigt, som redan beträffande verben פ״א

Först i dessa verb finnes äfven utom hiph'il möjligheten af sär- 34
skilda förkortade imprf:r, näml. i qal och niph.[1]). Dervid uppkommer för verben ע״ו i qal i allmänhet en hufvudform, sådan som יָקֹם, hvilken till det ytre alldeles sammanfaller med imprf:n qal af ע״ע, äfvensom för ע״י i qal samt ע״ו och ע״י i hiph. en för dem sinsemellan gemensam och dessutom med imprf:n hiph. af ע״ע sammanfallande form sådan som יָקֵם. En ytterligare möjlighet af formförvexling uppstår ändtligen då, ·synnerligast vid tonflyttning från stamstaf-

blifvit (i not. till 23) framställd, näml. om ett jämförelsevis sent inträdande af den svaga bildningen hos det radikala א, äfven gäller i fråga om ל״א, något, hvarpå för öfrigt flera andra omständigheter hos detta slags verb i allmänhet komma att vid deras behandling visa sig med säkerhet häntyda (jfr not. till 41, a). Deraf följer ock, att, ehuru vid den nyssnämda biformen הֲבֵאתָ och dylika man visserligen har att tänka sig den mellersta svaga bokstafven såsom upplöst i stamstafvelsens vokal, dock ej hos denna något ökadt vokalvärde kan såsom följd *häraf* finnas i behåll, alldenstund detta måste (enl. 7, b) vara genom förkortning gånget förloradt i den sålunda ursprungligt slutna stafvelsen, utan att hela dess nuvarande nödvändiga längd uteslutande betingas af den 3:e stamkonsonantens senare inträdda upplösning. Ja sjelfva dess ljud såsom ֵ torde rigtigast böra anses bero ej på en urspr. stark form med i-ljud i stamstafv:n, ty en form sådan som הֲקִמֹתָ är för öfrigt exempellös, utan på den nedan i 43 framställda biafvikelsen hos ל״א i allmänhet.

[1]) Att med inskränkande af denna möjlighet (se Böttcher 951, I, b, 1 och β) till blott de imperfekt-bildningar, hos hvilka ett ו eller ־ִי i stamstafvelsen af den oförk. formen föranleder hos den förkortade en skiljaktighet såväl i ljudskifning som vokalvärde, förneka dess förhandenvaro ej endast hvad niph. angår, utan ock i qal vid svag bildning från stark grundform med a-ljud i slutstafvelsen, innebär på samma gång ett misskännande af det väsendtligen skiljaktiga mellan de båda imprf.-formerna, näml. det på urspr. olika stafvelsebeskaffenhet beroende olika qvantitativa ljudvärdet i slutstafvelsen, och ett förbiseende af det sakförhållandet, att, under allt vacklande i skrifsättet beträffande det i detta som i andra fall alltför ofta än oegentligt utsatta än lika oegentligt indragna vokalbokstafstecknet, de bästa handskrifterna dock på ett långt öfvervägande sätt genom frånvaron af detta tecken äfven hos dessa sistnämda imprf:r försäkra rigtigheten af den blott tonlånga vokalen vid jussiv och konsekutiv användning i motsats till den nödv. långa i annat fall. Det är väl sant, att fåtaligheten i allmänhet af just dessa imprf:r ej tillåter att med säkerhet omedelbart dömma härtill i flertalet af dem, men också behöfves blott för ett öfvertygande analogi-slut att taga de så mycket talrikare exemplen af verbet בּוֹא i betraktande, hvilka i ofvannämda användning visa skrifsättet utan ו så ytterst öfvervägande, och detta oaktadt den antagliga och delvis äfven i verksamhet trädande (jfr nedan c och not. derst.) föranledningen till ett motsatt förhållande, under det att i annat fall tvärtom skrifsättet med ו är det öfvervägande eller åtminstone lika vanligt.

velsen, hos alla dessa imprf:r ett a-ljud kan i samma stafvelse inträda under föranledning af ett tillstötande strupljud eller ר. Sål. i qal יָשֹׁב, וַיֵּשֶׁב, יֵשֶׁב־נָא, יָגֵל, וַיָּגֶל, יָעֵט, וַיָּעַט, יָחֵל, וַיָּחֶל, וַיֵּאֹר (imprf. niph.) samt וַיָּנַח, וַתָּנַח, וַיָּצַר till ej förekommande יָנֵחַ, תָּנֵחַ, יָצֵר och i hiph. יָאֵר, וַיָּאֶר יָסֵר, וַיָּסַר, וַיָּרַע m. fl.

a. Hit höra ock formerna וַיַּעַט, וַתַּחַשׁ med af strupbokstafven beroende kort vokal i präformativen.

b. Att äfven utan tonflyttning ett tillstötande strupljud betingar pathachs inträde i stamstafvelsen hör till undantagsfallen, ss. i יָרַח (imprf. hiph.).

c. Af verbet בּוֹא förekomma jämte יָבֹא och יָבָא ej sällan, synnerligast i qal, mindre ofta i hiph., imprf:r af oförkortad form der man skulle vänta de förkortade, bland annat efter det konsek. ו (naturligtvis dock till följd af äfven 3:e stamk:s upplösning utan tontillbakadragning), ss. וַיָּבוֹא och וַיָּבִיא [1]).

d. *Verb med* י *el.* ו *såsom 3:e stamkons. (verb* ל״ה*).*

35 Svagheten hos detta särskilda slags upplösande verb och deras tyåtföljande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att 3:e stamk. (vanligen י, mera sällan ו) i öfverhufvud alla andra fall, än i sitt främre uppträdande hos de artformer, der den förekommer upprepad, på grund af sin natur såsom svag regelmässigt *förlorar sitt konsonantvärde och upplöses* i stafvelsens vokal (här än en föregående, än en följande) *vare sig med blott förlängning* af densamma eller *under grumlande försmältning* dermed [2]). Denna sålunda i grunden

---

[1]) I qal skulle detta visserligen kunna vara blott skenbart och anses bero på rätt och slätt ett oegentligt fullt skrifsätt; men emellertid torde det äfven der likasom ovilkorligen i hiph., hvarest vokal-ljudets olikhet ej medgifver en dylik förklaring, böra tillskrifvas stamstafvelsens nuvarande, om ock först senare, efter svag bildning äfven med afseende på 3:e stamk:n, inträdda egenskap af öppen. Att i öfrigt den sistnämda svaga bildningen, i enlighet med hvad redan i 33, B, c visats, verkligen tillhör ett senare utvecklingsskifte, framgår ock här af ofvannämda, samtidigt förekommande, i hiph. obestridbart, i qal antagligtvis, på öfligt sätt förkortade former יָבָא, יָבֹא äfvensom möjl. imprt. בָּא, hos hvilka sjelfva stamvokalens beskaffenhet förutsätter stafvelsens fortfarande egenskap af sluten ännu efter svag bildnings inträde i fråga om mellersta stamkons:n, d. v. med andra ord säga, någon tids längre bibehållet konsonantvärde hos den 3:e (jfr. 7, b och not. till 41, a).

[2]) Här må dock [likasom ofvan i not. [1]) till 32, A] bemärkas angående bestämningen af stafvelsens vokal såsom den, i hvilken upplösningen sker, att densamma blott gäller med afseende på språkets närvarande ljudförhållanden, då det i betraktande af de ursprungliga, under hvilka den svaga

nödvändigt långa vokal förtränger naturligtvis hvarje annan genom konsonantupplösningen i omedelbar närhet trädande. Dock är härvid att märka, att densamma genom en dessa verbs *särskilda afvikelse* i alla icke afformativutbildade böjningar (sjelfförståendes med undantag för dem, i hvilka redan enligt stark bildning vokalen är nödv. lång) numera uppträder såsom blott tonlång och således öfver hufvud ej medgifver 3:e stamk:s förhandenvaro ens såsom hvilande, men i dess ställe antager ett, blotta rättskrifningen tillhörigt, hvilande eller rigtigare otierande ה (jfr 5, B, b).

a. Att vokalen i detta sistnämda fall, trots sin språkhistoriskt gifna äldre gestaltning och sitt i de flesta fall ännu derpå häntydande grumlade ljud, ej längre är att anse för en fast vokal, vare sig ofullständigt skrifven eller med ה såsom företrädande י eller ו, framgår ovedersägligt af dess föränderlighet vid suffigering eller, som det vanligen origtigt heter, dess förträngning af suffixens bindvokal (se nedan i 40), äfvensom härför ock talar såväl de förkortade imprff:s bildningssätt (se nedan i 38), som den omständighet, att i samtidigt varande ל״ה och פ״ן dessa senares bi-afvikelse, beträffande 1:a stamk:s utelemnande, i detta fall ej medgifves, under det att sådant dock går för sig, i dem, som äro på samma gång ל״א och פ״ן (jfr 16, b och noten derst.). En sådan mindre rigtig uppfattning är dock den allmänt antagna och tyckes äfven ligga till grund för dessa verbs benämning af ל״ה.

b. Angående de sällsynta fallen af ofvannämda särskilda afvikelses uteblifvande vid suffixtillägg se 40, a.

c. Samma den svaga stamk:s egendomliga uppträdande i vissa fall såsom nästan uteslutande ו, i andra såsom י, hvarpå redan פ״ו och פ״י samt ע״ו och ע״י gifvit exempel (jfr 27, a och 31, a), eger ock här rum, på så sätt näml., att 3:e stamk:n, hvilken i allmänhet framstår såsom י, dock regelmässigt visar sig som ו i de konstrukta inf:na samt genom alla böjningar af de sällsynta

---

bildningen verkligen försiggick, rigtigare torde böra heta: *i en omedelbart tillstötande vokal med företräde i stridigt fall främst för a-ljudet.* Stafvelsens vokal skulle näml., strängt taget, här vara den följande, numera allmänligen bortfallna ändvokalen, enär, såsom arabiskan tydligen ger vid handen, detta ändvokalernas bortfallande ingalunda får anses tidigare än den svaga bildningen, men denna samma ändvokal, vid all osäkerhet beträffande dess ursprungliga ljud i hebreiskan, dock visserligen ej varit ett a-ljud i alla de fall, der i ל״ה den svaga bildningens vokal i stammens slutstafvelse nu sjelf är eller förutsätter ett a-ljud.

artformerna med upprepad 3:e stamk., d. v. s. i pi'lel och hithpa'lel, näml. i sitt första uppträdande.

d. Utom det i hufvudregeln upptagna undantagsfall af stark bildning för artformerna pi'lel och hithpa'lel, hvad näml. angår den svaga stamk:s främre uppträdande, något som för öfrigt öfverensstämmelsen i detta fall med verb på en gång ל״ה och ע״ו el. ע״י låter vänta (jfr 31), hörer ock, märkligt nog, i den pass. partic:n qal stark bildning till det regelmässiga. Sål. נָאוָה, יִשְׁתַּחֲוֶה, עָשׂוּי (sällan ss. עָשׂוּ). Men äfven eljest förekomma, ehuru blott undantagsvis, enstaka former med stark bildning [1]), dock snart sagdt uteslutande i böjningar med vokalbegynnande afformativ och synnerligast i pausalställning. Ss. חָסָיָה för חָסְתָה för חָסְתָה (se 37), בְּעָיוּ (imprt. qal), אֶהֱמָיָה (förlängd imprf. qal), יִכְלָיוּן (i pausa), יִרְבְּיוּן (utom pausa) תְּדַמְּיוּן, פְּרִיָּה (med välljudstjenande dagh.). Med kons.-beg. afformativ finnes endast שָׁלַוְתִּי och utan afformativ-utbildning vid blott suffixtillägg יַאֲתָיֻנִי.

36 Härvid må nu iakttagas, såsom något för detta särskilda slag af svaga verb utmärkande, det genomgående byggandet på starka grundformer med a-ljud i stammens slutstafvelse i nästan alla de fall, då sådana äro formenligt möjliga, och, som dessa äro de långt öfvervägande, en deraf föranledd allmänlig öfverensstämmelse i svag bildning genom de olika artformerna. De hufvudsakligaste undantagen utgöras af de vexelvis med former af ursprungligt a-ljud förekommande absoluta infinitiverna pi'el och niph'al af stark grundform med u-ljud i slutstafvelsen. Dertill skulle ock kunna räknas de icke-passiva prff:s böjningar med konsonantbeg. afformativ, näml. prf:n qal såsom härvid alltid byggande på stark grundform med i-ljud, de öfriga deremot blott vexelvis än likaledes, än på sådan af a-ljud. Dock jämföre man, angående möjligheten, ja i detta fall till och med sannolikheten af ett blott skenbart undantagsförhållande från ofvan gifna lag, hvad redan i 9, d blifvit ytradt; och torde i öfverensstämmelse härmed dessa bildningars ִי rigtigast böra fattas såsom en af blotta välljudet eller uttalets lättnad betingad ljudskiftning hos ett tidigare, från ursprungligt a-ljud genom grumlande försmältning uppkommet ֵי [2]).

---

[1]) Såsom sådana utgöra de dock märkliga intyg på det ofvan i hufvudregeln och ytterligare i 36 angifna förloppet vid den svaga bildningens inträde.

[2]) Detta synes näml. framgå såväl af omförmälda chireqs uteslutande förhandenvaro i den mer än andra tjenstunderkastade stamformen, och detta alldeles oberoende af transitiv eller intransitiv betydelse, som ock af dess vexlande i de öfriga icke passiva prf:na med det regelrätta ֵי.

a. Af absoluta inf:r puʿal och hithpaʿel förekomma ej exempel.

b. De konstrukta inf:na antaga, på få undantag när (se B, a), alltid femininändelsen ת.

A. Den förra af de i 35 uppgifna två möjligheter, d. ä. sista stamk:s *förlust af konsonantvärde och upplösning under blott förlängning*, hvilken förlängning dock i redan förhandenvarande fast vokal ej ens kan som sådan blifva märkbar, denna bildning, hvarvid (enligt 9, A) regelmässigt förutsättes, att stafvelsens vokal är af i- eller u-klassen, eger altså rum i följande fall och med iakttagande, vid ställning i slutet, af i samma regel omnämda särskilda afvikelse, näml. 1) *omedelbart* (d. ä. utan vexling) i imprf.- och imprt.-böjningarna med afformativerna ִי and ִין samt i partic.-böjningen med den plur:a nominal-ändelsen ִים, ss. i עֲלִי, תֶּעֱשִׂין, יוֹרִים af עֲלִיִי, תֶּעֱשִׂיִין, יוֹרְיִים, och 2) *medelbart* (d. ä. under vexling) såväl i den absoluta inf:n qal och de vexelvis med former, som förutsätta ett ursprungligt a-ljud i slutstafvelsen, förekommande absoluta inf:na piʿel och niphʿal med ursprungligt u-ljud, ss. i בָּכֹה el. בָּכוֹ, קַוֹּה, נִגְלֹה af בָּכוֹי o. s. v., som ock i böjningar med den vokalbegynnande afformativen ו och den fem. nominal-ändelsen ־וֹת, ss. i נָטוּ, יַשְׁקוּ, חוֹמוֹת af נָטָיוּ (hvilken också verkligen i pausa så ännu förekommer) יַשְׁקְיוּ [1]) o. s. v.

---

[1]) I närmaste öfverensstämmelse med Ewald (§ 115, c och 194, a) förklarar Böttcher (1075 not.) helt kort och godt Gesenii [han kunde tillagt: och Olshausens (se § 233, b och 240, a)] åsigt om den 3:e stamk:s förträngning jämte föreg. vokal framför vokalbeg. afformativtillägg för ohållbar och förnekar dermed dylika böjningars omedelbara utgående från urspr. starka former. Detta är emellertid, och det med utsträckning äfven till nominal-böjningarna det enda hållbara i betraktande ej endast af åtskilliga förhållanden inom hebreiskan sjelf, såsom bland annat dylika starka formers fortfarande, om ock enstaka, förhandenvaro för och jämte de svaga, äfvensom öfverensstämmelsen med böjningarna genom konsonantbeg. afformativ-tillägg, utan ock af motsvarande formbildningar till och med hos syriskan, ss. ܫܠܝܬ (Matth. 14, 32), ܨܒܝܐ (Marc. 6, 19) o. s. v., men synnerligast inom arabiskan, der i vissa fall dels den starka bildningen är den enda tillåtliga äfven i det förstnämda slaget af böjningar, dels den svaga bildningen, då den inträder, tydligen bär vittne om en sådan uppkomst. Likasom näml. i arabiskan för exempel de regelmässiga starka formerna رَضِيَتْ, رَضِيَا, يَرْضَيَا utesluta all möjlighet att tänka de svaga رَضُوا, تَرْضَوْا uppkomna annat än genom sammandragning ur urspr. starka رَضِيُوا, تَرْضَيُوا

a. Huruvida den förk. imprf. hithpa'lel יִשְׁתַּחוּ (jfr 38, B, f) är att i allo hänföra till det i mom. 1 upptagna fall beror på den vid

---

o. s. v., så mycket mer som redan i den oböjda hufvudformen stark eller svag bildning är en blott omständighetsfråga, beroende af angränsande vokalförhållanden, och för öfrigt äfven vid svag bildning derstädes slutvokalens i hufvudformen fortfarande egenskap af nödv. lång vid-fråga om böjning utesluter all tanke på förträngbarhet genom ett simpelt mekaniskt vidfogande af vokalbeg. afformativ; och likasom former sådana som تَرْضَوْا, جَلَوْا, o. s. v. i sin diftongartade ändelse otvetydigt visa en genom organiskt försiggången sammandragning uppkommen förmedling af ljud ur både stam och ändelse; så måste ock i hebreiskan formerna רְצוּ, תִּרְצוּ, גָּלוּ och andra dylika, ej mindre än רָצִיתָ, תִּרְצֶינָה, גָּלִיתִי (angående hvilka sista detta ock af Böttcher antages), hafva omedelbart utgått från urspr. starka grundformer, hos hvilka dock äfven i hebr., likasom ännu i arab., det qvantitativa värdet af vokal-ljuden torde vid tiden för den svaga bildningens inträde hafva i ej oväsendtlig mån skilt sig från det nuvarande i starka verb vanliga. Lämpligast synes dock och mest öfverensstämmande med de svaga konsonanternas semivokala natur och i andra fall vokalförlängande inflytande att, såsom ofvan framstälts, antaga sammandragningen föranledd ej genom den svaga kons:s förträngning (Gesenius) eller bortfallande (Olshausen) utan genom dess upplösning i staf:s vokal, ehuru spårlös ock denna upplösning i förevarande fall måste blifva på grund af samma vokals än egna beskaffenhet af redan förut nödv. lång, än ställning i ursprungligt sluten stafvelse. När Böttcher sedan söker från sin synpunkt förklara de starka formernas förhandenvaro jämte de svaga dermed, att "för pluralbildningarne på וּ och ןִ samt femin:a på ָה osh ָת en tvåfaldig utgångspunkt stod till buds, dels en aflägsnare, en annan redan böjd form med qvarblifvet jodh, såsom גָּלִיתָ, תִּגְלֶינָה (ur ־ִיתָ och ־ֶינָה), till hvilken mera konstladt slöt sig det fulla poetiska גָּלְיוּ, יִגְלָיוּן; dels ock en närmare, den oböjda formen גָּלָה, יִגְלָה med redan utplånadt jodh, hvartill helt naturligt slöto sig de beqväma och vanliga גָּלוּ, גָּלְתָה, יִגְלוּ, תִּגְלִי", stannar man verkligen i ej ringa förlägenhet att kunna komma till någon slags föreställning, huru han månde rimligtvis tänka sig bildningsförloppet i det lefvande hebr. språket. Skulle månne äfven här i enlighet med hans antagande i fråga om verben ע״ע samt ע״ו och ע״י den svaga bildningen i allmänhet vara den ursprungligare? Inkonseqvent nog, nej, såsom redan af det anförda framgår (också måste, i förbigående sagdt, omöjligheten af en likartad uppfattning i detta fall anses såsom ett högst talande skäl till de många förut framställda mot rigtigheten af en sådan uppfattning äfven i afseende på de nämda). Men kan då antagas att det första bildandet särskildt af böjningar med vokalbeg. afformativer skulle tillhöra ett jämförelsevis så sent utvecklingsskifte af språket, som det, då svag bildning redan försiggått ej blott i de oböjda hufvudformerna utan ock i böjningar med konsonantbeg. afformativer och, om så ej, hvart hafva väl de *ursprungliga* obeskrifna och

dess sammanställning med formerna יְחִי och יְחִי (jfr 38, B, c) nog tvifvelaktiga frågan, om en lånad vokal af u-klassen må anses hafva här förefunnits, redan innan den svaga bildningen inträdde, eller det nuvarande schûreq endast månde vara tecknet för det vid förlust af konsonantvärde hos ו omedelbart inträdande vokal-ljudet u. Att de icke passiva prf:as bildning med fast chireq i böjningar med konsonantbeg. afformativ ej torde falla under samma moment följer af hvad ofvan i 36 blifvit såsom sannolikt framställdt. Deremot är dertill att räkna den tämligen sällsynta passiva partic:n qal med svag bildning, i st. f. den vanliga med stark, ss. עָשׂוּ för och jämte עָשׂוּי (jfr 35, d).

b. Angående undantagsvis inträdande upplösning med blott förlängning, ehuru stafvelsens vokal ej tillhör i- el. u-klassen se nedan C.

B. Den senare af de i 35 uppgifna två möjligheter, d. ä. sista stamk:s *förlust af konsonantvärde och upplösning under grumlande försmältning* med stafvelsens vokal, dervid (enl. 9, B) ovilkorligen förutsättes, att denna är af a-klassen, eger altså rum i följande fall, näml. *dels* 1) då den svaga stamk:n visar sig såsom י, således med inträde af ett ֵ eller ֶ såsom grumlad vokal, *det förra* a) i de passiva prf:a vid böjning med konsonantbeg. afformativ samt äfvenså ursprungligen i de icke passiva prf:a, ehuru numera i qal under *ständig* ljudskiftning till ִי och i de öfriga vexelvis än så, än med bibehållet ֵי, ss. i חָלִיתָ, הֶחֱלֵיתִי, פְּרִיתָה, הֶעֱלִיתָ och הֶעֱלֵיתָ, נִגְלֵיתִי, נִגְלֵינוּ af חָלִיתָ o. s. v., b) i alla imperativ-former utan afformativutbildning, d. ä. i deras mask:a 2 p. sing., ss. i נְטֵה, צַוֵּה af נְטֵי, צַוֵּי o. s. v., c) i de absol. inf:a hiph. och hoph. samt i de, vexelvis med former af urspr. u-ljud i stammens slutstafvelse äfven med urspr. a-ljud förekommande abs. inf:a pi'el och niph'al, ss. הַוְנֵה, הָפְדֵּה, עַנֵּה, הִנָּקֵה af הַוְנֵי o. s. v., slutl. d) i den konstr. formen af alla partic:r, med undantag för den passiva i qal, ss. חוֹזֵה, מְצַוֵּה; *det senare* α) i alla imprt:r och imprf:r vid böjning med konsonantbeg. afformativ, d. ä. i den fem:a 2 och 3 p. pl., ss. i רְאֶינָה, תַּשְׁקֶיןָ af רְאֶינָה, תַּשְׁקֶיןָ o. s. v., β) i alla imprf. former utan afformativutbildning, ss. תִּמְחֶה, יִסְבֶּה,

obeskrifbara böjningarna af det förra slaget spårlöst tagit vägen, efter som de få starka former, som verkligen förefinnas, långt ifrån att få såsom jämförelsevis ursprungliga gälla, ställas betingade till och med af den svaga bildningen i de, efter naturligt sätt att se, jämnbördiga böjningarna med konsonantbeg. afformativer. För öfrigt hvilket onaturligt reflekterande tillägges ej härmed det lefvande språkets, om ock under förnuftig instinkt, dock omedvetet skapande ande.

נוֹדֶה af תְּמַחִי o. s. v. och γ) i den absol. formen af alla participer utom den passiva i qal, ss. גֹּלֶה, מְפַנֶּה [1]) af גִלִּי, מְפַנִּי, o. s. v.; *dels* 2) då den svaga 3:e stamk:n visar sig ss. ו, således med inträde af ו såsom grumlad vokal, detta blott i de konstrukta inf:a, ss. בְּכוֹת, גְּלוֹת, הִשְׁתַּחֲוֹת af בְּכָוֹת, o. s. v.

a. Konstrukt-inf:r utan femininändelse höra till sällsyntheterna, ss. עֲשׂוֹ el. עֲשׂה, שְׁתוֹ, הֵרָאֹה.

b. Blott ytterst sällan förekommer hos imprf:a, näml. i oafformerade böjningar, grumlingen till ֵ (i st. f. ֶ [2]), likasom, omvändt, i participernas konstr. form den samma grumling till ֶ (i st. f. ֵ), som utmärker den absoluta. Sål. תַּעֲשֵׂה, חוֶֹה (st. knstr.) för תַּעֲשֶׂה och חֹזֵה. Ännu sällsyntare äro spåren i imprf:r och imprt:r af å ena sidan en ljudskiftning ända till ִי, ss. תִּזְנִי, הֲבִי för תִּזְנֶה och הָבָה, och å den andra en upplösning utan grumlande försmältning (se C, b).

c. Angående uteblifven grumlande försmältning, ehuru stafvelsens vokal är af a-klassen och i stället inträdande blott förlängande upplösning, se följande moment C.

C. I undantagsförhållande till såväl den ena, som den andra af de i A och B gifna reglor inträder vid följande fall *upplösning under blott förlängning* (denna dock endast virtuel), i st. f. *under grumlande försmältning* med stafvelsens vokal, ehuru densamma är

---

[1]) Olshausens antagande (§ 240, a, 235, e, m. fl.), att s^eghol i dessa och dylika fall, såsom t. ex. äfven i suff:a ֶיךָ och ֶיהָ skulle vara en enkel tonförlängning af pathach, sådan som exempelvis i זֶרַע, den der inträdt under utstötning eller bortkastande af den svaga 3 stamk:n (men hvarför då med ljudskifning just mot i-klassen?), och ej genom dess grumlande försmältning med a-ljudet, såsom han dock antager vara fallet med ṣéri, synes så mycket mer, lindrigast sagdt, onödigt och långsökt, som deraf följer behofvet af en särskildt förklaring på jodhs förblifvande framför afformativen נָה. För öfrigt må väl frågas: kan det vara sannolikt, att samma hvilande jodh, som i prf:a obetingadt erkännes såsom den verkliga 3:e stamk:n, skulle i imprf:as och imprt:as böjningar med konsonantbeg. afformativ vara att anse blott såsom en återupptagen representant derför, och detta på ingen annan grund, än att det hvilar i s^eghol, i st. f. ett ṣéri eller chireq, och skall detsamma i suff:a ֶיהוּ, ֶינוּ o. s. v. få anses såsom ett från den nominala plural- eller dual-ändelsen sig förskrifvande urspr:n konsonantiskt jodh, men i ֶיךָ och ֶיהָ vara ett blott ortografiskt ?!

[2]) Att dessa undantagsfall skulle bero på något annat än på sin höjd en skiljaktighet, följande af olika mundart, eller att de skulle ega ett bestämdt sammanhang med jussiv, optativ eller konsekutiv användning, såsom Böttcher vill göra troligt (1074, A, 3), är hvarken bevisligt eller ens sannolikt.

af a-klassen (eller ehuru den icke är af i- el. u-klassen), näml. *ej blott* då denna, såsom tillhörande en böjningsändelse, intager en mera sjelfständig ställning gent öfver den svaga 3:e stamk:n, således 1) vid utbildning i partic:a med den nominala feminin-ändelsen i absolut ställning ָה och i imprf:n med den lika beskaffade, men i dessa verb sällsynta förlängnings-ändelsen, i hvilka fall vokalen såsom i sig sjelf nödv. lång naturligtvis ej medgifver hvarken grumling eller ytterligare förlängning, såsom גּוֹלָה, אֶשְׁאָה af גּוֹלִיָה, אֶשְׁאֲיָה o. s. v., samt 2) vid partic:as böjning i knstr. ställn. med den nominala femininändelsen ַת [1]) och prf:as med enahanda, nästan uteslutande blott vid suffigering begagnade verbala feminin-afformativ för sing:s 3 p., ss. עוֹלַת, צִוַּתְהוּ el. צִוַּתּוּ af עוֹלִיַת, צִוַּיַתְהוּ; *utan ock* 3) i prf:as mask. 3 p. i sing., ss. חָרָה, הִרְבָּה af חָרַי, הִרְבַּי.

a. Vid momenten 1 och 2 af föregående fall är stafvelsens vokal, såsom af exemplen synes, en enligt stark bildning på den svaga stamk:n följande, vid mom. 3 deremot en föregående.

b. Äfven utom det i mom. 3 angifna fall saknas ej alldeles spår af i ett föregående a-ljud inträdande upplösning utan grumlande försmältning, ss. i de imperfekt-bildade egennamnen יִמְנָה och תִּכְלָה samt den abs:a inf. הַרְבָּה och den knstr:a הַרְבַּת.

37 Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos dessa verb är utom A) slutvokalens i 35 redan omnämnda öfvergång från nödv. längd till blott tonlängd i former utan slututbildning och 3:e stamk:s deraf föranledda försvinnande äfven såsom hvilande, vidare B) blott att bemärka den i alla prf:rs fem:a 3 p. i sing. regelmässigt inträdande böjningen med dubbel afformativ, näml. under tilläggande af den

---

[1]) Den i detta fall inträdande förkortningen (eller uteblifvande förlängningen) af en vokal, som borde vara nödv. lång, och detta ehuru stafvelsen ej hör till de urspr. slutna, är en så mycket mer oväntad språk-oegentlighet, som den strider mot andra exempel på nominal femininbildning hos ord af rötter ל״ה, ss. t. ex. מְנָת och קְצָת, hvilka äfven i knstr. ställn. förblifva oförändrade. Dock erinre sig den, som på grund häraf kunde känna sig benägen att, i enlighet med Böttcher (se A not.), antaga åtminstone nominal-bildningen såsom utgående omedelbart från sing:s mask. hufvudform medelst förträngning af dess ändvokal vid ett rent mekaniskt tillfogande af böjningsändelserna, att äfven i andra fall exempel ej saknas på en egentligen fast vokals förkortning i ej ursprungligt sluten stafvelse vid tonförlust till en följande genitiv, exempelvis i nomen af formen קָטֹל (man jämföre knstr.formen חֲרַשׁ med plural-böjningarna חָרָשִׁים och till och med חָרָשֵׁי). Helt annat är förhållandet vid prf:ns böjning med afformativen ַת, som är en urspr. sluten stafvelse och såsom sådan måste hafva vokalen kort eller blott tonlång (jfr 7, b, not. 2).

senare afformativ-ändelsen הָ till den med äldre ändelsen תַ redan utbildade ursprungliga formen, sådan denna otillökad ännu alltid framträder i suffixförbindelse, ss. מָרְתָה, כִּלְּתָה, הִפְנְתָה af מָרַת o. s. v., men רָאָתְךְ, הֶעֱלָתַם (ej רָאַתְתְךְ, הֶעֱלְתָתַם).

a. Ehuru sällan förekommer dock äfven i osuffigerad ställning den urspr:a formen med enkel afformativ תָ (med blott tonlångt a-ljud), ss. עָשָׂת, הִרְצָת. I suffixförbindelse under oförändrad stafvelseuppdelning är afformativens a-ljud kort, ss. i כִּלַּתּוּ, utom vid pausal-ställning, då likaledes tonförlängning inträder ss. i חַיָּתְנִי.

b. Ännu ovanligare, ja blott i ett enstaka exempel vid stark bildning (jfr 35, d) förekommande är samma persons böjning med enkel afformativ הָ, näml. i הָמָיָה (i pausa).

38 Äfven i dessa verb finnes möjligheten af en särskild förkortad imprf., och detta alla artformer igenom, skiljande sig från den oförkortade genom den redan derstädes till blott tonlängd öfvergångna grumlade slutvokalens fullständiga utelemnande [1]). Emellertid före-

---

[1]) Åtskilliga omständigheter synas gifva vid handen, att detta utelemnande är en formförändring, som jämförelsevis ganska sent inträdt i språket. Såsom sådana äro hufvudsakligen att märka 1) denna till mellersta stamk:n hörande och *först efter inträdd svag bildning i slutet komna* vokals bestämda skiljaktighet från öfriga äfvenledes förut befintliga, men sedan allmänt bortfallna *ursprungliga* ändvokaler, hvilken skiljaktighet, likasom den i allmänhet skyddat densamma från att dela dessas öde, efter hvad dess qvarvaro i den oförkortade formen utvisar, också särskildt måste hafva hindrat den, att på samma sätt som dessa i vexlande när- eller frånvaro låna sig till ett medel för modal-åtskilnadens betecknande, så länge ännu denna må antagas hafva kunnat gifva sig på annat sätt tillkänna; 2) en sådan yttre modal-åtskilnads sannolikt länge bestående förhandenvaro äfven dessförutan och trots den nyss omnämda ursprungliga åtskilnadens upphäfvande genom inträdd svag bildning — ty såväl jämförelsen med arabiskan, som, hvad hebr. sjelf angår, dess svaga konsonanters större hållfasthet vid befintligt vokalstöd berättiga till den slutsats, att den svaga bildningen vida tidigare tagit plats i den *ursprungliga* förkortade imprf:n med dess vokallösa svaga slutkonsonant, än i den oförkortade, och att, när senare äfven denna dertill hemföll, den förra redan hunnit undergå den förändring i slutvokalens qvantitet, hvars ännu senare och slutliga inträde i de flesta oafformerade böjningar af detta slags verb utgör deras förnämsta särskilda afvikelse (se 35 och 37) —; 3) de egendomliga, mot språkbruket i öfrigt stridande afvikelser i vokal- och stafvelse-förhållanden, som i vissa fall tillåtos göra sig gällande eller fortbestå, när ändtligen, på grund af nyssnämda förändrings slutliga inträde äfven i den oförkortade formen, men också först då eller någon tid derefter, samt i härmande anslutning till öfriga urspr:n korta ändvokalers redan försiggångna bortkastande, utelemnandet af den småningom sålunda förändrade ändvokalen äfven här, ehuru något oegentligt, egde rum, såsom

kommer i verkligheten dylik förkortad imprf. blott af de icke passiva artformerna (således äfven af niph'al). Det närmare härvid ter sig, som följer:

A. I artformer utmärkta genom mellersta stamk:s fördubling kan detta dubla ljud i den numera vokallösa slutkonsonanten ej längre göra sig gällande, hvadan ock tecknet derför, det starka daghesch naturligen utgår, ss. i יְגַל till oförk. יְגַלֶּה. Angående möjligheten af en dylik företeelse äfven i andra artformer, näml. i qal och hiph. vid det särskilda fallet af samtidig svag bildning med afseende på 1:a stamk:n såsom ו, se nedan B, d.

B. För den i artformerna qal och hiph. följaktligen med två vokallösa konsonanter slutande förk. imprf:n gäller, *hvad qal angår*, att densamma a), *då präformativens vokal är chireq*, kan uppträda under fyra olika slags former, näml. *antingen*, fast mindre ofta, oförändrad såsom sådan, d. ä. såsom en dubbelt sluten stafvelse, och då dels 1) utan tonförlängning hos präformativ-vokalen, dels 2) med sådan, ss. יִפְתְּ, יֵבְךְּ — och plägar detta dubbelfall, om ej bero af, dock gärna stå tillsammans med slutkonsonantens egenskap af stöt-ljud (muta) — *eller*, såsom vanligast, med antagande af en mellan slutkonsonanterna inskjuten lånad vokal och då äfvenledes dels 3) utan tonförlängning af präformativens vokal, hvilket är denna förk. imprf:s mest använda form, dels 4) med sådan tonförlängning, ss. יִרֶב jämte יֵרֶב, יִשַׁע, יִחַר, תֵּכֶה; men att b) *då*

---

att här a) mer än eljest fördrages en dubbelt sluten (slut)stafvelse, och b) denna, ehuru betonad, ej sällan medgifver det präformativa i-ljudets fortbestående utan tonförlängning, samt c) vid det äfvenledes möjliga inträdet af lånad vokal och deraf föranledd förändrad stafvelse-uppdelning samma i-ljud ofta tillåtes förblifva kort i öppen betonad stafvelse, och slutl. d), äfven då det förlänges, ytterst sällan visar annan ljudskiftning än till ṣêri; hvilka alla afvikelser (jfr B) ej gärna låta förklara sig annat än genom det i ett senare utvecklingsskifte fördunklade språkmedvetandet af hvad de allmänna ljudlagarne borde i sådana fall hafva kräft; ändtligen 4) den hos dessa verb mer än vanligt ofta förekommande användningen af oförkortad imprf. i st. f. den förkortade, näml. ej mindre i jussiv eller konditionel betydelse än efter det konsek:a ו. Att denna skulle *i senare fallet* utan någon djupare grund i sjelfva formbildningen uteslutande bero på en "der Laien-Prosa und dem Junghebräisch" särskildt tillkommande "Neigung zum Breiteren" und Deutlicheren" (Böttcher 972 I, A, 1) är så mycket mindre antagligt, som säkerligen åtminstone tydligheten tvärtom måste derpå förlora och som formförvexlingen i detta fall påtagligen står i närmaste öfverensstämmelse med den *i det förra*, hvars förekommande äfven i högre stil och i det äldre språket Böttcher sjelf ej kunnat bestrida (jfr 956 II).

präformat:s vokal är pathach, hvilket ej sällan vid resch eller strupljud såsom 1:a stamk. är fallet, samma imprf. ter sig under endast två slags former, motsvarande det 1:a och 3:e af nyssangifna fyra slag, ss. i יֵרָא (med otierande א) och יַעַל, hvarvid dock genom pausalförlängning former äfven af 4:de slaget tillfälligt kunna framträda, ss. i יַעַשׂ. *Beträffande åter hiph'il*, der präform:s vokal alltid är af a-klassen, visar sig den förk. imprf:n hufvudsakligen blott under två former, motsvarande ofvan nämda 1:a och 4:e slag, ss. i יַשְׁק יֶרֶב, תַּצְמַח, samt endast vid det tillfälliga förhållandet af ett strupljuds uppträdande såsom 1:a stamk:t äfven under en form motsvarande det 3:e, ss. i יַעַל.

a. Till det första slaget (ej till det 3:e) hör formen יַחַד, der, såsom synes af det svaga daghesch i dáleth ej mindre än af sch^ebha under detsamma, pathach ej är tecken för en lånad verklig vokal, utan för ett blott strupartadt hjelpljud. Likaså ock יֹף (imprf. qal) och יוֹר (imprf. hiph'il) af samtidiga פ״י och פ״ו.

b. Ofvannämda äfven i qal, näml. vid ר eller strupljud såsom 1:a stamk., förekommande förk. imprf. med a-ljud i präf:n kan till det ytre ej skiljas från samma form i hiph'il. Oftast visar motsvarande oförk. imprf. i qal det vanligare i-ljudet, antingen oförändradt, eller ännu häldre under bredden af s^eghol, jfr t. ex. יִרְאֶה och יֵרָא, יֶחֱזֶה och יַחַז. Hvad särskildt den gemensamma qal- och hiph'il-imprf:n יֵרָא angår må märkas, att densamma i qal förekommer blott efter ett konsek:t ו och att eljest, likasom vid böjning med annan präformativ, den förk. imprf:n af detta verb har formen יֵרֶא, תֵּרֶא, o. s. v.

c. Till det 4:de slaget höra ock urspr. de förk:e imprf:a qal af verben הָיָה och חָיָה, efter hvad näml. deras pausal-former יֶהִי och יֶחִי ännu utvisa, ehuru deras i öfrigt numera vanliga former יְהִי och יְחִי med den af mellersta stamk:s förlängande upplösning (jfr 32, A, a) beroende tonflyttning på slutstafvelsen och förkortning af präformativens vokal till halfvokal bilda ett alldeles egendomligt undantagsförhållande. Beträffande de motsvarande oförkortade formernas egenhet af oförändradt chireq, i st. f. s^eghol, hos präformativen och enkelt, men det oaktadt, efter hvad mäthegh utvisar, hörbart sch^ebha under 1:a stamk:s strupljud, tillhör förklaringen derpå läran om strupljudens egenheter.

d. Verb ל״ה och på samma gång פ״ן, af hvilka (jfr A) blott mellersta stamk:n kommer att i detta fall återstå, förete naturligtvis i qal exempel endast på de två första slagen, ss. יִז jämte יֵז af יִזֶּה och יֵזֶה, samt i hiph. ensamt på det första, ss. יַט.

e. Af ett par verb ל״ה och på samma gång פ״א förekomma de egentligen till hvar sitt 1:a och 3:e af ofvannämda slag hörande, fast med afseende på 1:a stamk:n af högst egendomlig bildning utmärkta förk:e imprf:a יַאתְ och יֹאל (jfr 25, d och 26, a).

f. Af artformen hithpa'lel, der ock en förkortad imprf.-bildning lik den i c omförmälda är möjlig, lemnar dock blott en enda verbalstam שָׁחָה derpå exempel, men dessa deremot ganska talrika, ss. יִשְׁתַּחוּ för יִשְׁתַּחְוְ till en oförkortad יִשְׁתַּחְוֶה eller (sådan den numera uteslutande förekommer) יִשְׁתַּחֲוֶה, תִּשְׁתַּחוּ o. s. v. De tillhöra antingen 1:a eller 3:e slaget af de i B angifna, näml. allt efter som den svaga bildningen med afseende på den blott i sitt främre uppträdande qvarblifna 3:e stamk:n anses hafva egt rum efter eller utan föregående inträde af en lånad vokal (jfr 36, A, a).

Angående de emot förväntan[1]) äfven i imprt:n, der dock någon 39
modus-vexling liknande den i imprf:n ej kan finnas, af artformerna pi'el, hiph. och hithpa'el stundom förekommande kortare formerna נַס, הֶרֶב, הִתְגָּר m. fl. dylika gäller hvad redan beträffande den förk. imprf:n blifvit sagdt, för så vidt det med afseende på de olika omständigheterna i öfrigt eger tillämplighet.

Utom hvad ofvan i förbigående nämts beträffande vissa egen- 40
heter vid åtskilliga suffigerade former af verben ל״ה må här blott tilläggas, särskildt i fråga om de icke afformativutbildade, till hvilka,

---

[1]) Med hänseende till förhållandet i arabiskan, der imprt:n i allmänhet utmärkes af just samma slutförkortning, som den förkortade imprf:n, kunde det visserligen tyckas, som borde tvärtom imprt:s oförkortade form vara den oväntade. Ja väl, och så länge beträffande dessa verb den vanliga åsigten om imprf:ns *nuvarande* modal-skilnad såsom den *enda och ursprungliga* fasthålles, eger detta sin fulla rigtighet och man står inför en olöst och olöslig språklig motsägelse, ty påtagligen kan den oförkortade imperativens vanliga, ja i vissa fall ensamt möjliga eller brukliga användning icke, ej ens i qal, uteslutande bero på den formela, mer skenbara, än verkliga ogörligheten af en förkortning. Hela förklaringen ligger i hvad ofvan (i noten till 38) blifvit utredt angående en annan tidigare, mera egentlig skilnad i imprf:n mellan förkortad och oförkortad form, ja möjligen någon tids ytre sammanfallande dem emellan, innan ändtligen, och detta ganska sent, den nuvarande, mindre egentliga skiljaktigheten uppstod, i hvliken då också imprt:n utan någon inre, i verklig modal-vexling fotad grund, blott af härmande anslutning kom att deltaga. Sjelfva den s. k. oförkortade imprt:n utgör för sagda åsigt ett ytterligare stöd, såsom hänvisande på det skifte i språket, då motsvarande form af imprf:n verkligen var den förkortade imprf:ns gestalt i motsats till en äldre oförkortad med nödv. lång slutvokal, eller rent af med ännu stark bildning.

såsom i dessa verb slutande på vokal, suffixen måste tänkas ansluta sig utan bindvokal, att deras (enligt 35 och 37) numera blott tonlånga slutvokal (den mellersta stamk:s vokal) vid suffigering öfver hufvud visar sig i alldeles samma förändrade skick, under hvilket de ursprungliga, eljest försvunna ändvokalerna (3:e stamkonsonantens) ännu vid suffigering, men också endast då, finnas qvar, näml. i de så kallade bindevokalerna, hvarför det äfven, ehuru med afseende på det ursprungliga förhållandet tämligen oegentligt, kan och plägar sägas, att i detta fall suffixerna tilläggas med bindevokal under förträngning af verbformens egen slutvokal. Sål. נְחָנִי, עָשְׂךָ, רָאָהוּ, רָאָה, רְעֵם (imprt. qal), יַעַנְךָ, כִּלָּנוּ, חִיַּנִי.

a. För ofvanframstälda uppfattning af förloppet vid de icke afformativutbildade formernas suffigering tala dessutom såväl 1) de visserligen blott undantagsvis förekommande, men fullt säkra exemplen på äldre suffigerade former med fullst. betecknad fast vokal i stammens slutstafvelse, der således suffixens anslutning utan bindvokal är satt utom all fråga, ss. i יְחַיֵּנִי, אַפְאֵיהֶם (1:a p. s. af imprf. hiph.) הֲבִינֵנִי m. fl., som vidare 2) de endast hos dessa verb äfven utom pausa, ehuru likaledes blott undantagsvis, förekommande formerna med qámeș i st .f. pathach framför 1:a p:s sing. suffix till prf:ns hufvudform och i st. f. schebha framför den förkortade mask. 2 p:s suffix i sing. dersammastädes, ss. i קָנָנִי jämte הִקְנָנִי, עָנָנִי och עָנָךְ (i st. f. עָנְךָ) [1]), och slutligen 3) den hos dessa verb vid suffigering af prff:as hufvudform med 3:e p:s mask:a suffix i sing. i st. f. den eljest vanliga ו nästan uteslutande brukliga הוּ [2]).

b. Beträffande prf:as fem. 3 p. i sing. vid suffix-tillägg se 37 och 37, a.

c. *Verb med* א *såsom 3:e stamk. (verben* ל״א*).*

41 Svagheten hos detta särskilda slags upplösande verb och deras dermed sammanhängande *allmänna eller hufvud-afvikelse* består deri, att den 3:e stamkonsonanten på grund af sin natur såsom svag och, i alla de fall då den saknar stödet af egen vokal (hel eller half)

---

[1]) Böttchers förmodan (881) att förklaringen härpå är att söka i en framföre befintlig förbindelse af ett strup- el. gom-ljud med ett nasalljud måste anses såsom gripen ur luften, så länge det ej kan uppvisas, att äfven i andra verb samma ljudförbindelse mägtar eller plägar åstadkomma samma verkan.

[2]) Denna synes nämligen i sin motsats till ofvannämda ur ־ָהוּ sammandragna ו innebära ett tyst, men starkt inlägg mot hvarje sådant förknippande, hvarigenom en dylik sammandragning kunde till men för tydligheten ifrågakomma.

förlorar sitt konsonantvärde och *blott förlängande* upplöses i stafvelsens vokal (d. v. s. här alltid den föregående).

a. Af fortfarande stark bildning *förblifva* således ej blott alla böjningar, som utbildas med vokalbegynnande verb-afformativ, förlängningsutbildning eller nomen-ändelse m. m., utan ock de i och för sig på 3:e stamk:n slutande, så spart suffixer tillkomma, hvilka således vidfogas under, såsom det heter, antagande af bindevokal [1]). Altså יִרְאָה, יְמַחֲאוּ, מֹצְאֵי, יִמְצָאֵךְ אַקְנִיאֵם m. fl.

---

[1]) Förhandenvaron i detta fall af såkallade bindevokaler, och i sammanhang dermed 3:e stamkonsonantens förblifvande vid konsonantvärde lemnar här ett starkt intyg för rigtigheten af den åsigt, som i bindevokalerna öfverhufvud ser en lemning af gamla, ordformen sjelf ursprungligen tillhöriga, men utom vid suffigering eljest alltid bortfallna ändvokaler. Ty lika orimligt det antagandet förefaller, att 3:e stamk:n, en gång förlustig sitt konsonantvärde och upplöst i närstående vokal, skulle återgå till konsonantskap (Böttcher 1079, B) blott för nöjet att möjliggöra den i sådant fall alldeles onödiga och språkvidriga anslutningen af suffix med bindevokal, lika naturligt är att tänka sig densamma i de af ett ursprungligare skick i allmänhet utmärkta suffigerade formerna under bibehållande af sin egentliga, ehuru småningom mer eller mindre förändrade vokal, och just emedan denna bibehållits, hafva så mycket hädre undandragit sig den svaga bildningen, som den i sin egenskap jämväl af strupljud eger en betydligt starkare motståndskraft än de två öfriga svaga konsonanterna (jfr 8, a). Visserligen ställer ej mindre jämförelsen med arabiskan, än äfven åtskilliga omständigheter inom den hebreiska formbildningen sjelf (jfr 43, e, not. [2]), det utom allt tvifvel, att med afseende på א såsom stamkonsonant den svaga bildningen i allmänhet måste vara vida yngre, än i fråga om ו och י, men utan antagande af en tidigare förhandenvaro äfven i detta sistnämda språk, såsom det ännu alltid är vid literär behandling förhållandet i det förra, af en mängd ganska sent bortfallna slutvokaler — ur hvilket antagande bindevokalernas tillkomst i allmänhet väl må anses med ens gifven (man skulle eljest för exempel ej kunna förklara deras bortovaro vid suffigering af prf:ns fem. 3:e p. s.) — finnes ingen anledning, hvarför man skulle anse den svaga bildningen med afseende på א, särskildt såsom ändkonsonant, af så ungt datum, att de, man vet i detta fall ej hvarifrån eller hvarför, dock i alla händelser påtagligen mycket sent, insmuglade bindevokalerna skulle hafva hunnit vara till hands att i den suffigerade formen hindra den eljest inträdande svaga bildningen. Ty att de, såsom sådane uppfattade och använda, tillhöra eller skulle tillhöra de semitiska språkens allra senaste utvecklings- eller kanske rättare urartningsskifte framgår af den omständigheten, att deras verkliga eller tänkbara förekomst står i omvändt förhållande till de olika mundarternas formela ursprunglighet och trohet mot hvad som kan betraktas såsom den äkta semitiska språkkaraktären, så att i arabiskan i de fall, der deras inträde såsom sådana vore tänkbart, något dem motsvarande öfverhufvud ej förefinnes, exempelvis vid suffigering af

b. Dock förekomma under *härmande anslutning* till verben ל״ה (se 43) enstaka fall af svag bildning äfven under förhållandet af ursprungligt vokalstöd för 3:e stamkonsonanten, såsom i קָרָאת och קָטָאת [den fem:a 3:e p. s. prf:n qal (altså under fullkomlig öfverensstämmelse med den fem. 2:a p. s.)] samt כָּלוֹ, מָלוֹ. Af egentlig svag bildning är deremot icke den blott genom utlemnande (synkopering) sammandragna fem:a knstr. inf. קְרָאת (numera förekommande endast såsom präposition under präfigering med ל) af קְרָאַת.

42 Härvid må nu iakttagas, utom hvad straxt nedan nämnes rörande dessa verbs särskilda afvikelse, att imprf:n och impr:n qal i öfverensstämmelse med 3:e stambokst:s urspr. kons.värde såsom strupljud och deraf beroende inflytande byggas på grundformer med a-ljud i stammens slutstafvelse, ss. יִרְפָּא, קְרָא, o. s. v.

a. Undantagsvis sker detta ock samt på samma grund i prf:n piʿel, ss. i דִּכָּא, מִלָּא. Möjligen kan det dock likaväl der, som med all sannolikhet i hiphʿil-formerna הִפְלָא och (den till grund för הֶחְבֵּאָתָה liggande, fast ej befintliga, hufvudformen) הֶחְבָּא uteslutande skrifvas på räkningen af nedan i 43 angifna härmande anslutning till verben ל״ה.

---

prf:ns fem. 3:e p. s. samt af den jussiva eller konditionala imprf:n och imprt:n, såsom i جَاءَتْهُمْ (Qor. 30, 8), يَأْخُذْهُ (20, 39) تُصِبْكُمْ (3, 116), أَنْزِلْنِي (23, 30); vidare, att äfven i hebreiskan i ofvanämda fall af suffixanslutning till prf:s fem. 3.e p. s. de ännu allt jämt saknas — detta torde nämligen vid närmare ompröfvande vara fallet till och med beträffande de vanligtvis i dylikt hänseende undantagna suffixerna för den fem. 2:a p. s. samt mask. (och fem.) 3:e p. pl., och altså former sådana som אֲהֵבָתֶךְ, שְׂרָפָתַם hafva för sin skenbara bindevokal att tacka helt särskilda omständigheter, den förra ett vanligt inträde af lånad vokal i den dubbelt slutna slutstafvelsen af en ursprunglig suffigerad form אֲהֵבַתְךְ, den senare en synkopering från en ursprunglig שְׂרָפַתְהֶם (jfr angående strupljudsinflytandet på den tonlösa suffixen formen כֻּלָּהֶם, Sam. II, 23, 6) — och att först i syriskan de äfven i detta fall, och då utan allt tvifvel såsom verkliga bindevokaler, d. ä. utan något egentligt språkhistoriskt berättigande blott för uttalets underlättande och efter analogi, skaffat sig inträde och, såsom det vill synas, i viss mån inverkat till eller utgjort vilkoret för sjelfva formens omgestaltning, så att densamma under företeende i öfrigt af ett ursprungligare skick, näml. med afseende på sjelfva stammens vokaler, dock genom afformativ-vokalens utelemnande likasom förbereder suffixanslutningen med bindevokal, såsom i ܪܚܡܬܗ (Ps. 118, 167) ܩܒܠܬܗ (Ap.g. 1, 9) m. fl.

b. Ett undantagsförhållande visar verbet יָצָא, hvilket såsom ock tillhörande, näml. med afseende på 1:a stamkons:n, den mindre talrika del af verb פ״ו, som bygger qal-imprf:n på formen יִקְטַל, bildar imprf:n יֵצֵא och imprt:n צֵא (se 28); men att i formerna יָבוֹא och בֹּא af verbet בּוֹא en blott skenbar afvikelse härifrån eger rum framgår af 32, B.

c. En ovanlig knstr. inf. qal med fem. ändelse ָה och äfvenledes utgående från mask. form med det sällsyntare a-ljudet företer sig i שְׂנְאָה. Ovanlig förlängd imprf. visar exemplet אֶקְרָאָה. Mindre vanliga former af prf:s fem. 2 p. s. äro קָרָאתִי (med äldre, eljest blott vid suffixanslutning mötande afformativ) och den liknande מָצָתִי (med ofullständigt skrifsätt).

Såsom *särskild eller bi-afvikelse* hos dessa verb är att märka 43
det blott på *härmande anslutning* [1]) till den vanligare bildningen hos verben ל״ה (se 36, B) beroende inträdet af ṣéri eller sghol i stam-

[1]) Med hänseende till eljest öfligt språkbruk är nämligen redan i prf:n piʿel och prf:n, imprf:n och imprt:n hithpaʿel vid utbildning med konsonantbeg. afformativ, och än mera i prf:n niphʿal, det ej gerna möjligt att antaga ett af א i och för sig omedelbart föranledt i-ljud, vare sig såsom skiftadt från ett a-ljud eller såsom ursprungligt. Hvarifrån just א såsom svag bokstaf (Böttcher 419, 1, a, 4) och särskildt i detta fall skulle kunna erhålla en *dylik* bestämmande magt öfver vokalen i former, hos hvilka man med hänseende till samma 3:e stamkonsonants ursprungliga egenskap af hörbart strupljud vore blott dess mer berättigad att vänta det dem i öfrigt vanligen tillkommande a-ljudet, är sannerligen ej lätt att inse. Också tyckes det verkligen kunna sättas i fråga, huruvida Böttcher varit alldeles ense med sig sjelf rörande uppfattningen af verkliga grunden till dessa formbildningar, enär han 1079, C, b förklarar prf:rnas ṣéri inträda "nach Vorgang der ל״ה." Åtminstone synes han der hafva varit sanningen så nära, att man ej kan annat än förundra sig öfver, att den, som i öfrigt visat sig hafva ögonen såväl öpna för de många beröringspunkterna mellan dessa verb och verben ל״ה, ej i detta fall kommit att taga steget ut. Å andra sidan bör dock lika litet imprf:rnas och imprt:nas sᵉghol (hvilket ej mindre än prf:rnas ṣéri af Böttcher betraktas såsom ett i-ljud), tillskrifvas en ursprunglig stark grundform med a-ljud eller af ett sådant anses såsom lindrigare förlängning (Olshausen 235, d, 265, c, m. fl.), då utom i qal och det passiva puʿal föröfrigt ingenstädes ett spår af verkligt a-ljud förekommer, hvarken vid böjning med vokalbegynnande afformativ, näml. i pausalställning, eller der 3:e stamkonsonanten afslutar formen, ja ej ens der sådant enligt arten af starka verb med strupljud såsom 3:e stamk. hälst kunde väntas, såsom i impr:tn och den förkortade imprf:n hiphʿil, efter hvad exempel, sådane som יְמַלְאוּ (Ezech. 7, 19), תִּקָּרֵאוּ (Jes. 61, 6), הוֹצֵא (Gen. 19, 12), וַתַּקְרֵא (Jer. 32, 23), m. fl., utvisa.

mens slutstafvelse vid utbildning med konsonantbegynnande afformativ, nämligen det förra i alla aktiva prf:r utom qal, det senare i alla imprf:r och imprt:r, ss. i דִּכֵּאתָ, הִשֵּׁאתָ, נִטְמֵאתֶם, מְצֶאןָ, תִּקְרֶאנָה, תְּמַלֶּאנָה.

a. Denna härmande anslutning till verben ל״ה förekommer än ytterligare fullföljd i exempel sådane som תֵּרָפֶינָה för תֵּרָפֶאנָה.

b. Ovanligt är att sagda härmande anslutning å ena sidan sträcker sig äfven till prf:n i qal, såsom i כָּלִ֫יתִי och צָמִתִי (med ofullst. beteckning) — utan visar sig vanligen den svaga bildningen derstädes i detta fall utgå från stark grundform med a-ljud — och å den andra äfven i öfriga icke passiva prf:r låter den i ל״ה vexelvis möjliga formen med chireq (se 36 och 36, B) komma att framträda, såsom i רִפֵּאתִי, רִפֶּאנוּ och till och med הִמְצִיתִיךָ för הִמְצֵאתִיךָ.

c. När i samma fall äfven hos prf:n qal ett ṣéri stundom förekommer, exempelvis i מָלֵ֫אתִי och שְׂנֵאתִיו till מָלֵא och שָׂנֵא, visar sig dock detta, såsom inträdande redan i sing:s mask. 3:e p., klarligen vara af helt annan beskaffenhet, ehuruväl det äfven då, särskildt med hänseende till bildningen med konsonantbeg. afformativ är en afvikande egenhet i motsats till förhållandet vid de starka verben.

d. Vanligen pläga mönsterverben i läroböckerna äfven vid de rent passiva artformerna pu'al och hoph'al visa ofvannämda ṣéri i stammens slutstafvelse i böjningarna med konsonantbeg. afformativ. Detta är dock så långt ifrån afgjordt säkert, att det enda förekommande exempel på sådan böjning i passiven, det hos Ezech. 40, 4 befintliga הֻבָאתָה bjuder att antaga något helt annat, eller en öfverensstämmelse i detta fall med böjningen i stamformens prf., således helt enkelt förlängande upplösning i ett a-ljud [1]).

---

[1]) Ty att ingen anledning finnes i detta särskilda exempels egenskap af samtidigt svag formbildning äfven såsom ett verb ע״ו till antagande af ett särskildt undantagsförhållande för detsamma från hvad man velat anse för den genomgående lagen äfven för passiverna följer ej mindre af det för hoph' i dessa sistnämda verb egendomliga, genom omflyttning (se 3) föranledda förläggandet af den svaga bildningen till formmärkes-stafvelsen (se 32), hvarigenom intet tänkbart hinder vidare förefinnes för de egenheters inträde, som kunde bero på 3:e stamk:s egenskap af א, än ock af jämförelsen med de *aktiva* hiph'il-formerna הֵבֵאתָ och הֲבֵאתֶם, hos hvilka just såsom sådane den ifrågavarande särskilda afvikelsen för ל״א gör sig gällande trots den i stamstafvelsen äfven försiggångna svaga bildningen för ע״ו (jfr 33, B, c, not.).

e. Imperativ-formen צְאֶינָה visar under bibehållet eller återvändande konsonantvärde hos 3:e stamkonsonanten en högst egendomlig vokalförskjutning med åtföljande öfverflödig tillsättning af ett י[1]). Så ock formen קְרָאֶן för och jämte קְרֶאןָ, der ytterligare tillkommer ett utelemnande af afformativ-vokalen och en förlängning af 1:a stamkons:s halfvokal till full vokal[2]).

---

[1]) Äfven detta är påtagligen blott ett efterhärmande af verben ל״ה, fast under än mera afvikande förhållanden, sammanhängande med den särskilda omständigheten i detta exempel af formens ytterligt stympade skick genom samtidigt inträde af bi-afvikelsen hos en del verb פ״ן (jfr 29).

[2]) Af all denna osjelfständighet i formbildning hos verben ל״א äfvensom af de ej afformativ-utbildade böjningarnas fortfarande starka bildning vid suffixtillägg (41, a, not.), i motsats till förhållandet vid t. ex. verben ל״ה, framgår redan inom hebreiskan sjelf såsom tämligen afgjordt, att i verben ל״א, likasom i verben פ״א, den svaga bildningen öfver hufvud måste tillhöra ett vida senare skifte af språkets utveckling (jfr 7, b, not. [1]); 16, b, not.; 23, not.; 33, B, c, not. och 41, a, not.), än i öfriga svaga verb (de med ן såsom 1:a stamk. möjligen undantagna). Detta vinner också vid en språkjämförande undersökning all erforderlig bekräftelse, näml. först och främst af jämförelsen inbördes mellan de särskilda tungomålen inom det semitiska språkområdet i allmänhet, hvilken ger vid handen, att detta förhållande i hebreiskan ingenting annat är än uttrycket för en lag, som i stort gör sig så till vida gällande inom hela familjen, att den bestämmer en afgjord skiljaktighet i förevarande fall de olika mundarterna emellan i full öfverensstämmelse till deras grad af ursprunglighet i öfrigt. Sammanställes nämligen med hebreiskan, såsom en mellanlänk i gruppen, *å ena sidan* arabiskan (ej blott den äldre, såsom skriftspråk uppträdande, utan lärer ock härför kunna åberopas den, efter hvad Palgrave och Wallin veta berätta, ännu i nästan samma oförändrade skick i det inre af arabiska halfön på folkets läppar fortlefvande), visar det sig, att i denna hufvudsakligen endast verben "primæ hemzatæ", och äfven dessa blott i ett enda ganska enskildt förhållande (se 25, a, not.) äro underkastade svag bildning, såsom t. ex. i fall sådane som آمَنُوا (Qor. 2, 12) اِيتَآءِ (16, 92) أُوتَ (69, 25) för أَأْمِنُوا, إِئْتَآءِ och أُؤْتَ m. fl., under det att *å andra sidan* den redan mycket tidigt, och i betraktande af de geografiska och historiska omständigheterna naturligt nog, genom afnötta former samt grumlade och förslappade ljudförhållanden sig utmärkande arameiskan, och ej minst dess nordvestliga mundart syriskan, långt ifrån att låta den svaga bildningen med hänseende till denna konsonant stanna vid den utvidgning densamma i hebreiskan allmänligen erhållit -- under hvilken den för öfrigt äfven i fråga om *härmande anslutning* i syriskan visar ett än längre fullföljdt närmande till verben med ursprungligt ܘ eller ܝ ss. 3:e stamk., exempelvis i ܫܡܥܬ (Joh. 15, 15), ܢܩܪܐ (Luk. 22, 61) o. s. v. — gått derhän att inrymma densamma en mängd

III.

De dubbelt svaga verben.

44 Med dubbelt svaga verb äro blott sådana verb att förstå, hvilka, på samma gång de i sin rot eller stam innehålla två konsonanter af den beskaffenhet, att de enligt ofvan utredda lagar för

---

af fall, der dess inträde ej längre liksom i hebreiskan betingas af bristande vokalstöd (jfr 23 och 41), såsom synnerligast vid ursprunglig vokallöshet hos en omedelbart föregående konsonant, — detta till och med vid ܐ:s ställning såsom mellersta stamk., ss. i ܐܬܐܡܝܢܘ (Kol. 4, 2), ܫܐܠ (Luk. 1, 63), ܬܡܐܢ (Thess. 3, 13) o. s. v. —, men äfven, och särskildt vid ställning såsom 3:e stamkons., oaktadt vokal omedelbart både föregår och följer, dervid då den *härmande anslutningen* till dem med ܘ och ܝ i 3:e rummet af roten blir fullständig, ss. i ܚܕܘ (Ap.G. 15, 31) och ܡܠܘ (Joh. 6, 13), till hvilka båda sistnämda svaga bildningar hebreiskan, beträffande den förra ej eger något motsvarande och i fråga om den senare blott sådana enstaka exempel som de i 41, b upptagna כָּלוּ och מָלוּ. Men ej nog härmed, bekräftas ock denna lags giltighet i det enskilda af utvecklingsgången inom det enda särskilda tungomål af den semitiska språkgruppen, det arabiska, hos hvilket, såsom på samma gång egande en äldre literatur och derjämte ännu fortlefvande, man är i stånd att i detta hänseende med säkerhet anställa några jämförelser. Nyarabiskan i allmänhet (med nyss omförmälda undantag) visar nämligen, i motsats till det ofvannämda förhållandet, i det äldre arabiska språket af öflig stark bildning hos de hemzerade verben, en i betraktande af tidens och rummets stora skiljaktighet med det uppvisade sakförhållandet i hebreiskan och syriskan i flera fall högst förunderligt sammanstämmande såväl fortgång till svag bildning i dessa verb öfverhufvud, som öfvergång genom härmande anslutning särskildt af verben med hemza såsom 3:e stamkons. till dem med و och ى såsom sådan. Man jämföre blott med ofvan anförda exempel inom hebreiskan och syriskan, hos nyarabiskan exempel sådane som ياخذ *(jâchuds)* och يوخذ *(jûchads)* för يَأْخذ, يُوخذ, قريت (qarêt), يقرى (jeqrâ) för قَرَأْتُ, يقرأ samt قروا (qárû) och املوا (émlû) för قَرَؤُوا och امْلَؤُوا m. fl. (jfr Wahrmund, Prakt. Gram. d. neuarab. Spr. n:r 195 och 204; Casp. Gram. d. Arab. Spr. n:r 148 anm. a och b; Handjerîs och Berggrens fransk-arabiska ordböcker). Här må för öfrigt såsom ett väsändtligt resultat af denna undersökning betonas, att man af detta på ofvannämda grunder utom hvarje tvifvel satta bildningsförlopp beträffande de svaga verben med א såsom en af stammens konsonanter äfven eger den största anledning att sluta till ett likartadt förhållande, eller den starka formens förutsättning för den svaga, hos dem med ו el. י såsom sådan. Ty lika oberättigadt det vore att med ensidigt betraktande af det syriska tungomålet

de särskilda slagen af svaga verb, hvar för sig innebära *möjligheten* af svag bildning, d. ä. en i sammanhang med delvis eller fullständig förlust af konsonantvärde afvikande gestaltning af en del former, också *verkligen* låta densamma i flera eller färre fall inträda i *fråga om båda.* För öfrigt är med afseende på dessas svaga bildning i hufvudsaken intet att tillägga, utan gälla dervid helt enkelt de i det föregående framstälda reglorna rörande hvarje särskildt slag, såvidt nämligen de ej utesluta hvarandra (hvarom närmare här nedan i a).

a. Det är nämligen sjelfklart, att dylika verb ej kunna uppstå genom sammanträffandet i en stam vare sig af det, som utmärker hvartdera slaget af *samslutande verb* (פ״ן och ע״ע), eller af det för det senare bland dessa utmärkande med det, som utmärker de *upplösande (i inskränkt mening svaga)* verben, eller af det, som utgör bestämningen för פ״ן med det för ע״ו och ע״י, likasom slutligen ej heller genom föreningen af det, som tillkommer ett verb ע״ו eller ע״י med det, som tillkommer något annat bland öfriga *upplösande* verb, med undantag för ל״א [1]) (se dock nedan b). Beträffande frågan, hvilkendera af de i dessa fall tänkbara svaga bildningar i verkligheten inträder med uteslutande af den andra, må bemärkas 1) att den i *upplösning* bestående svaga bildningen i allmänhet gör sig gällande framför den genom *samslutning*, ss. i הֵנִים (ej הֵוִים) af הֵנְוִים, יְחְיֶה (ej יֵחַי) af יְחְיַי — enda undantaget visar prf:n חַי för och jämte חָיָה (jfr 31, b) — och 2) att den svaga bildningen för verben ל״ה inträder framför den för ע״ו och ע״י, ss. i יִנְוֶה (ej יָנִוי). I öfrigt är bruket, d. v. s. ordboken det enda laggifvande. Sål. יִדַּד och יָדַד, men הֵנֵר af יְנַדֵּד, יְנֻדַּד och הִנְדֵּד (jfr 14 och 15, 2 samt 19 och 20, 2).

b. Såsom möjliga af dubbel svag bildning återstå följaktligen de verb, som äro på samma gång 1) פ״ן och ל״ה, ss. יִטֶּה, יֵט, יַז, יֵז, חַז, הִכָּה, יַכֶּה, יַךְ, הַכֵּה, הַךְ m. fl. (jfr 14, 15, 35, 36, B och C samt 38, B, d); 2) פ״ן och ל״א, ss. שָׂא, שְׂאת, תִּשָּׂנָה (för תִּשָּׂאנָה)

antaga den *svaga* bildningen hos t. ex. verben med olaf såsom mellersta stamk. såsom ursprunglig och den starka såsom något, hvartill språket blott i enskilda fall upparbetat sig, nästan lika så origtigt torde det böra anses att, med förbiseende af förhållandena i systerspråken och särdeles i arabiskan, antaga något sådant i fråga om de hebreiska verben med ו el. י ss. en stamk. och särskildt om ע״ו och ע״י (jfr noterna till 31 och 33 B, a).

[1]) Häri ligger således ett ytterligare bestyrkande af den i noten till 43, e utförligt framstälda åsigten om den svaga bildningens sannolikt senare inträde hos ל״א, än hos öfriga svaga verb.

o. s. v. (jfr 14, 16, 41 och 43); 3) פ״א och ל״ה, ss. יֹאבֶה, יֹאפוּ, תֵּאתֶה, וַיֹּאֶל o. s. v. (jfr 23—25, 35 och 36, B samt 38, B, e); 4) פ״ו eller פ״י och ל״ה, ss. יִירֶה, יוֹרֶה, וַיּוֹר, הוֹרוֹת, וַיִּיף o. s. v. (jfr 27, 28 och 28, B, 35, 36, B och 38, B); 5) פ״ו eller פ״י och ל״א, ss. צֵא, צֵאת, הוֹצִיא o. s. v. (jfr 28 och 28, B, 41, 43), samt slutligen 6) ע״ו el. ע״י och ל״א, ss. בָּא, בָּאתָ, בָּנִי (med i dubbelt mått ofullst. beteckning), יָבוֹא, הֵבֵאתָ, הוּבָאת o. s. v. (jfr 31, 32, 33, A, 41 och 41, b samt 43).

c. Några enstaka egendomliga fall af dubbelt svag bildning förekomma dock dessutom, der den svaga bildningen med afseende på en af stamkonsonanterna först blir möjlig genom eller till följd af vissa omständigheter vid den svaga bildningen i afseende på den andra, såsom i några förkortade imprff. af verb på samma gång ל״ה och ע״ו eller ע״י, ja till och med ע״א (som eljest aldrig i hebreiskan gifva föranledning till svag bildning), ss. יְהִי och יְחִי samt det tvifvelaktiga יְהוּא (Pred. 11, 3), יֵרֶא, יֵרֶא, תֵּלֶא och slutl. נָאווּ [1]) (jfr 32, A, a och 38, B, b).

45 Ett förhållande af helt annan beskaffenhet, såsom på intet sätt föranledande någon dubbelt svag formbildning i enlighet med ofvan uppgifna bestämning för en sådan, torde dock böra med några ord vidröras, enär det likväl dermed eller med den svaga verb-bildningen öfverhufvud står i ett visst sammanhang. Af hvad man i de semitiska språken kan sluta sig till angående de reela rötternas och stammarnas förhållande till de så kallade ideela samt den sannolika gången för de förras begrepsliga utveckling ur de senare följer nämligen, att en mer eller mindre nära slägtskap ofta måste förefinnas mellan olika verb, som hafva de två hufvudkonsonanterna gemensamma, och att detta synnerligen bör komma att inträffa med svaga verb, hvadan sådana ock ej sällan tjena hvarandra inbördes till utbyte eller rentaf fullständigande vid, såsom just med afseende derpå naturligt nog ej sällan blir fallet, bristande fullständighet hos hvarje särskildt. Sål. הוֹבִישׁ (פ״ו) för och jämte הֵבִישׁ (ע״ו) *skämmas*, טוֹב (ע״ו) *vara god*, hvartill יִיטַב och הֵיטִיב (פ״י), יָגֹר (פ״ו, prf. -u) *frukta*, hvartill imprf. יָגוּר (ע״ו); נִצַּב (prf. niph.) *stå* הִצִּיב, הֻצַּב (alla sannolikt פ״ן), hvartill הִתְיַצֵּב (פ״ו); נָפַץ *krossa*

[1]) I hvilket sista fall den svaga bildningen med afseende på א såsom 2:a stamk. visserligen ej beror på den svaga bildningen med afseende på י såsom 3:e, men dock sammanhänger med inträdet af den deraf i viss mån betingade ovanligare artformen piˁlel och dennas företeende af den 3:e stamk:n i främre uppträdandet såsom ett ו.

נָפַץ (פ״ן), hvartill יָפוּץ, פּוּץ, נָפוֹץ, פּוֹצֵץ, הִתְפּוֹצֵץ, הֵפִיץ (ע״ו); זָכָה (ל״ה) *vara ren*, זַכּוּ, הִזַּכּוֹתִי (ע״ע); יָשֹׁמּוּ (ע״ע), *vara öde*, hvarjämte תִּישַׁמְנָה (פ״ו el. פ״י) o. s. v. Af det här sagda följer sjelfbegripligt intet slags inrymmande åt den i det föregående på flera ställen bemötta åsigten om dessa rudimentära och derför just med benämningen ideela utmärkta tvåkonsonantiska rötter såsom utan föregående utveckling till trekonsonantiskhet uppträdande i organisk utbildning och ordböjning jämbördigt med de trekonsonantiska.

Efter att sålunda den föresatta uppgiften blifvit till slutet genomförd, torde det ej vara ur vägen att med några få ord i en allmän öfversigt sammanfatta hufvudpunkterna i föregående utveckling af hebreiskans svaga verbbildning, för så vidt de göra något anspråk på att ställa flera eller färre af hithörande språkliga företeelser i en annan eller klarare dager, än hittills, eller att bidraga till en underlättad och mera följdrigtig uppfattning af dem.

Dervid må nu först bemärkas att med den grundbestämning för svag bildning, som här uppstälts, nämligen *förlust af konsonantvärde* (delvis eller fullständig) samt uppvisandet af dess, dels obetvifliga, dels mer än sannolika ingående i bildningsförloppet af all slags afvikande formgestaltning af allmännare natur, såvidt den rör stamkonsonanterna, en gemensam och fast utgångspunkt vunnits, hvilken sjelf af tvåfaldig art (se 5 A och B samt 7, 8 och 9) lägger de båda hufvudområdena (se 12) för alla från den starka verb-bildningen afvikande verb-bildningar lika tillgängliga och tillåter införandet af enhet och plan i det virrvarr af uppfattningssätt och benämningar, hvaraf de semitiska systerspråkens formlära i detta hänseende lider [se 12, 1, b, not. [1])].

Till utvecklingen af den härmed uppstälda grundsatsen hör vidare å ena sidan det på anförda skäl och under granskning af åtskilliga nyare mer eller mindre afvikande åsigter [se 19, not.; 31, not.; 33, B, a, not.; 36, A, not. och 43, e, not. [2]) mot slutet] bestämdt yrkade och genomförda fasthållandet af den för semitismen typiska trekonsonantiskheten hos stammen såsom oundgänglig förutsättning för all formbildning hos verben, hvarförutan man städse äfventyrar förledas att efter främmande måttstock bedöma förhållanden, som äro alldeles egendomliga för denna språkgrupp, och att här obehörigen tillämpa resultaten af den indogermanska språkforskningen, utan att vid fortfarande saknad af alla förmedlande länkar mellan dessa såvidt skilda språkfamiljer ega ens det torftigaste material för afgörandet om deras inbördes ställning med hänseende till en möjligen gemensam utgångspunkt. Å andra sidan har för samma

ändamål kräfts att, så vidt det gäller de svaga verbens *allmänna* afvikelse, ovilkorligt bryta med alla äldre och yngre antaganden af en stamkonsonants spårlösa försvinnande genom *omedelbart* uteblifvande eller bortkastande (i samslutande verb) eller utelemnande, förträngning, bortfallande, hvad det allt heter, (i de upplösande), det vill med andra ord säga, att *i de senare* fasthålla *upplösningen* såsom den allmänna och omedelbara ytringen af det förlorade konsonantvärdet, och detta ej blott vid en tillstötande vokals verkliga och fortbestående förlängning (med eller utan grumling) till nödvändigt lång eller fast (se 5, B), utan ock då denna upplösning, vare sig i en redan förut nödvändigt lång vokal, eller med hänseende till stafvelsens egenskap af ursprungligt sluten, eller på grund af någon särskild afvikelse mer eller mindre spårlöst försvinner (se 7, B och 31, c och 36, A, not.), och att *i de förra* väsendtligen betona *samslutningen* såsom den *ovilkorliga* förutsättning, i och med hvilken här ifrågakommande förlust af konsonantvärde är gifven (se 5, A), således äfven då denna samslutnings närmaste uttryck, den följande konsonantens dubla ljud af en eller annan orsak uteblifver (se 5, A; 14, b; 19 och 19, d). Härmed står altså äfven i närmaste sammanhang det ändaigenom iakttagna noggranna skiljandet mellan de svaga verbens allmänna eller hufvud-afvikelse och särskilda eller bi-afvikelse (se 13, 14, 16, o. s. v.), hvarigenom uppmärksamheten ständigt hålles vaken för hvad som utgör det väsendtliga i den svaga bildningen, på samma gång som sammanhållandet af den stora massan afvikande formbildningar derigenom underlättas för minnet.

En omständighet af ej ringa vigt, men hvilken dock hittills gemenligen allt för litet beaktats, har i föreliggande afhandling utgjort föremål för särskild uppmärksamhet och utredning, den nämligen beträffande vissa svaga verbbildningars mer än sannolika yngre ålder i jämförelse med andra (se 14, a, not.; 23, not.; 25, a, not.; 33, c not. och 41, a, not.). Det är gifvet att såsom resultat af en sådan utredning ej blott bör framgå en klarare insigt i den svaga bildningens natur öfver hufvud, utan att i en mängd mer eller mindre enskilda fall rent af den rigtiga eller falska uppfattningen af bildningens art och beskaffenhet måste bero af denna frågas rätta lösning, ja att till och med stundom, såsom särskildt i verben med 'aleph till 3:e stamkonsonant i fråga om deras särskilda afvikelse och deras böjning med suffixer, åtskilliga eljest olösliga motsägelser först efter dess afgörande få en tillfredsställande förklaring. Såsom något för denna yngre svaga bildning och hälst i detta sistnämda

slag af verb särskildt betecknande har dervid uppvisats en hög grad af osjelfständighet [se 43 och 43, e, not. [2])], som i motsats till det organiska och följdriktigt genomförda bildningsförloppet hos verben af äldre svag bildningsart vanligen ytrar sig i ett språkoegentligt frångående eller öfverskridande af de råmärken, som bestämmas genom deras egen väsendtliga svaghet, och i ett mera ytre af blott efterapning föranledt antagande af åtskilliga godtyckliga afvikelser, hvarigenom de närma sig än de starka verben (se 19, d, 3; 20, b och 20, h, 3:e punkten) än andra svaga verb (se 20, 3; 20, h, första och sista punkten samt 43 och 43, c), med hvilka de på grund af sin egentliga svaga bildning ega en viss formöfverensstämmelse, således af afvikelser, hvilkas rätta förklaringsgrund endast i dessa står att finna. Ett förbiseende af eller allt för ringa afseende på denna senare ganska djupt ingripande bestämningsgrund eller, såsom den i det föregående blifvit betecknad, den *härmande anslutningen* af en del verb till andra snarlikuande, har gjort att ej så få språkliga företeelser inom den svaga verbbildningen ännu altjämt äro utsatta för ett misskännande och i sin mån bidraga att förvilla och fördunkla den klara insigten i andra. Då för öfrigt lätteligen inses att, likasom man af en på andra möjliga grunder uppdagad eller antagliggjord yngre bildningsålder hos en del svaga verb är i viss mån berättigad att a priori sluta till förhandenvaron inom samma verb af dylika på blott härmande anslutning beroende bildningar, man ock omvändt bör af dessas allmännare förekomst i något slag af svaga verb kunna med en viss sannolikhet döma till detta verbslags jämförelsevis senare hemfallande under svag bildning, så torde en här framkastad förmodan, att *de blott samslutande verben*, ehuru såsom svaga verb otvifvelaktigt äldre än *de på en gång samvexlande och samslutande* äfvensom än *de upplösande verben med 'aleph såsom 1:a eller 3:e stamkonsonant*, dock antagligtvis må vara yngre än öfriga upplösande verb, befinnas ega så mycket större sannolikhet, som äfven andra omständigheter derför tala, såsom den hos dem i imprf:n qal vexelvis möjliga formen med det sekundära i-ljudet hos präformativen (se 20, 1) och den *upplösande* svaga bildningens försteg framför den *samslutande*, der hvardera kan ifrågasättas (se 44, a, 1).

Slutligen må bland frågor af mindre omfattande natur, men dock af väsendtlig vigt såsom angående hela slag af ofta förekommande ordformer ytterligare till uppmärksamhet anbefallas dels den i föregående afhandling utvecklade åsigten om slutvokalens i de icke-afformativutbildade svaga böjningarna af verb med jodh eller

vav till 3:e stamkonsonant senast inträdda egenskap af blott tonlång (se 35, 37, 40 och 40, a) såsom den enda åsigt, hvilken synes låta förena sig med åtskilliga språkliga företeelser af ovanligare beskaffenhet vid suffixanslutning, dels äfven och i sammanhang härmed den uppfattning af förhållandet mellan oförkortad och förkortad imprf.-form hos samma verb, hvilken ofvan (se 30, not.) blifvit framställd, och som på samma gång den gifver nyckeln till vissa eljest oförklarliga afvikelser från såväl form- som statslärans allmänna bestämmelser sjelf i ej ringa mån belyser och tjenar till stöd för den nyssomnämda åsigten angående det mera vidsträckta fallet. I ett visst hänseende beröra för öfrigt båda dessa frågor den i närmast föregående punkt omordade, med den skilnad dock att det här ej gäller den svaga bildningens äldre eller yngre inträde olika verbslag emellan, utan dels endast ett och samma slags svaga formers sannolikt olika skick under olika utvecklingsskifte af språket, dels på sin höjd ett bestämmande af den olika åldern hos olika former af samma slags verb. Ändtligen må till ofvan undersökta och utredda frågor, för att ej tala om åtskilliga af mera enskildt beskaffenhet, äfven räknas den angående förhållandet med den svaga formbildningen i imperfekten af stamformen hos en del upplösande verb med ursprungligt vav såsom 1:a stamkonsonant (se 28, B, not.), ett förhållande hvars förklaring allt hittills lemnat ej så litet öfrigt att önska.

RÄTTELSER.

Sid.	3	rad.	11	ndfr.	läs	תִּשְׁכַּבְנָה	för	תִּשְׁכְּבְנָה
„	23	„	13	upfr.	„	יֵקְטֹל	„	יִקְטֹל
„	24	„	17	ndfr.	„	grundform	„	grundfork.
„	25	„	6	upfr.	„	נָגוֹחַ	„	נָגוֹחַ
„	30	„	11	ndfr.	„	niph'al	„	niphal
„	37	„	13	„	„	i-klasserna	„	i klasserna
„	39	„	3	„	„	slutet af	„	slutetaf
„	43	„	14	upfr.	„	41, a och 43, e	„	41, a
„	57	„	2	ndfr.	„	sådane	„	sådana

DE VITA ET ELOCUTIONE

C. PLINII CÆCILII SECUNDI.

SCRIPSIT

JONAS PETRUS LAGERGREN.

UPSALIÆ

TYPIS DESCRIPSERUNT EDQUIST ET BERGLUND.

MDCCCLXXII.

De vita et elocutione C. Plinii Cæcilii Secundi.

Scripsit

J. P. Lagergren.

Si verum est non nihil interesse ad elocutionem scriptoris intelligendam cognoscere, quibus vitæ conditionibus usus sit ipse, non alienum existimandum est me, antequam ad ipsam elocutionem veniam, pauca de vita moribusque Plinii præponere.

C. Plinius [1]) Cæcilius Secundus Novi Comi natus est aut post medium fere annum DCCCXIV aut ante medium annum DCCCXV a. u. c. (p. Ch. n. ann. 61 aut 62) L. Cæcilio patre, matre Plinia, sorore Plinii majoris. Illo anno eum natum esse cognoscimus ex epistola VI, 20, 5, ubi in eruptione Vesuvii Montis (anno DCCCXXXII, a. d. IX Kal. Sept.) (p. Ch. n. 79) interituque avunculi describendis ipse narrat, se duodevicesimum annum tum egisse. Novi Comi autem, in municipio illo transpadano, eum esse natum, pro certo scimus ex multis locis ipsius epistolarum, velut ubi dicit, se circa Larium lacum possidere prædia paterna et materna [2]) "pluresque villas [3]), ubi Larium lacum suum vocat [4]), ubi commemorat, patriam ad Larium lacum sitam fuisse [5]), ubi municipem ejus loci se vocat [6]), et ex inscriptionibus, quibus Plinius indicatur Ouffentina tribu, quæ Novo-Comensis erat tribus, fuisse [7]). Constat præterea veterem illam gentem Cæci-

[1]) Hic Plinius *minor* appellari solet, ne quis propter nominum similitudinem eundem putet atque Plinium illum, qui *Naturalem Historiam* scripsit, hujus avunculum, qui ob eandem causam vulgo *major* vocatur.

[2]) 7, 11, 5. [3]) 9, 7, 2. [4]) 6, 24, 2. [5]) 4, 30, 1—2. [6]) 6, 24, 5.

[7]) Cfr. de hac re I. Masson, "C. Plinii Secundi Junioris Vita ordine Chronologico digesta" et Mommsen, "Zur Lebensgeschichte des Jüngern Plinius", Hermes, Zeitschrift für Classische Philologie, Dritter Band, 1869, quos præcipue auctores ego in vita Plinii conscribenda secutus sum.

liam jam Cæsaris ætate Novi Comi magna auctoritate floruisse [1]), ac Pliniam quoque gentem Novi Comi sedes suas habuisse ex eo apparet, quod Plinius narrat, se circa Larium lacum possidere prædia materna [2]), quamobrem prorsus non videtur posse in dubium vocari, quin Plinius Novi Comi natus sit, quamquam non defuerunt, qui eum Veronensem existimarent. Si quis autem quæsiverit, unde Plinius nomen invenerit, cum patri nomen esset Cæcilio, Mommsenius [3]) admodum probabiliter ostendit, eum nomen accepisse a Plinio avunculo tum, cum ab eo adoptaretur (p. Ch. n. 79).

Hic autem Plinius haud parvis naturæ fortunæque muneribus ornatus jam prima pueritia magna calamitate ac dolore afflictus est, quod pater ei est præmatura morte præreptus, post quod tempus Plinius in tutelam pervenit Verginii Rufi [4]), optimi viri et honestissimi, cujus erga se beneficia Plinius grato pioque animo prædicavit. Ac sane dignus fuisse Rufus videtur, cujus memoriam magna observantia ac prope religione Plinius per totam vitam coleret, cum ipse Plinius ingenue fateatur, illum sibi "parentis adfectum exhibuisse" [5]). Quod si desiderium doloremque patris amissi quodam modo consolari poterat benevolentia et caritate Verginii Rufi tutoris sui, non minori ei utilitati et præsidio fuit Plinius major avunculus, quem hic propter eximias virtutes religiose reverebatur ac pæne pro parente altero habebat [6]). Ille enim cum assiduo litterarum studio tum morum integritate idoneus erat, quem ducem sequeretur et exemplum sibi ad imitandum proponeret Plinius adolescens, qui præterea ex multiplici et copiosa doctrina avunculi magnam utilitatem cepit. Ac nescio an illo præcipue moderatore hujus tener mollisque animus imbutus sit honestate illa et liberalitate, quæ pæne semper in vita ejus elucebat. Alios multos, quorum ex usu et familiaritate uberrimos fructus ceperit Plinius, hic longum est enumerare. In his autem erant Corellius Rufus (1, 12) et Arulenus Rusticus (1, 14). Gratia igitur curaque tantorum virorum adjutus Plinius, cum nec celeritate quadam ingenii careret et optimis præceptoribus domesticis uteretur, tam celeres in litteris progressus fecit, ut non amplius quattuordecim annos natus Græcam tragoediam componeret. Quam tragoediam etiamsi non scripserit nisi sui exercendi causa, tamen res est documento, jam mature animum Plinii admodum excultum fuisse.

---

[1]) Catull. 35. [2]) 7, 11, 5. [3]) l. l. pag. 60 sequ. [4]) 2, 1, 8.
[5]) 2, 1, 8.
[6]) Cfr 5, 8, 5. "Avunculus meus idemque per adoptionem pater." Hunc enim Plinium ab avunculo adoptatum esse, supra indicavi.

Prima vero puerili institutione absoluta, cum togam virilem sumpsisset, ut omnes fere juvenes Romani, qui quidem rempublicam capessere et ad summos reipublicæ honores pervenire vellent, rhetorum scholas frequentare coepit, ut ad dicendum se conformaret. Tum Niceten Sacerdotem audiebat et Quintilianum [1]), qui eo tempore maxima laude florebat. Philosophia autem imbutus est a Musonio [2]), qui sectam Stoicorum sequebatur, cui disciplinæ ipse Plinius erat addictus, quamquam non omnia ejus præcepta amplexus esse videtur. Illorum quidem præceptorum institutione usus tam cito ad eam maturitatem pervenit, ut undevicesimo ætatis anno dicere in foro inciperet [3]) (anno 80 aut 81 p. Ch. n.). Quam causam tum egerit non liquet, sed ex alia quadam causa, quam adolescentulus non sine prospero eventu egit [4]), cernere licet eum ad dicendum aptum fuisse ac mature magnam sibi auctoritatem eloquentia peperisse.

Viro autem tanta dicendi facultate prædito facile contigisse, ut viam sibi ad honores reipublicæ muniret, consentaneum est, præsertim cum non solum clarissimorum civium animos, sed etiam nescio quo modo Domitiani, cui alioquin omnis virtus esset suspecta, gratiam et favorem primo sibi conciliasset. Forsitan crediderit "pessimus" iste imperator, Plinium, qui molli admodum et flexibili animo esset, facilem fore flagitiorum suorum ministrum, id quod prorsus aliter evenit. Plinius enim officii memor malebat otio in prædiis suis frui quam improbis consiliis principis obsequendo ad splendidissimas dignitates pervenire. Utcumque est, Domitianus primo favit Plinio eumque ad honores produxit. Quibus autem honoribus Plinius sit functus, si quæritur, cognoscimus ex inscriptionibus quibusdam a Mommsenio in illa, quam supra laudavi, disputatione descriptis [5]). Inde apparet, eum Fl. Divi T. Aug. fuisse, (quod munus eum Comi in patria urbe obiisse verisimile putat Mommsenius [6]), X vir. stl. jud., Tr. Mil. Leg. III Gall., sevir. Equ. R. Quibus muneribus quo tempore functus sit non satis constat, nec ullam de iis ipse mentionem fecit, nisi quod indicavit, se Domitiano imperatore [7]) tribunum in Syria adolescentulum militasse [8]), in qua militia Euphraten [9]) et Artemidorum [10]) philosophos audiebat. Quamdiu in Syria militaverit, incertum est, sed eum certe sex menses stipendia fecisse est verisimile [11]). Plinius deinde, si rationes Mommsenii sequimur, quæstor fuit anno 89 p. Ch. n. ex Kal.

---

[1]) 2, 14, 9. 6, 6, 3. [2]) 3, 11, 5. [3]) 5, 8, 8.
[4]) 1, 18, 3.
[5]) Cfr. Orelli Inscr. Tom. I. 1172. Henzen pag. 124.
[6]) l. l. pag. 100. [7]) 8, 14, 7. [8]) 3, 11, 5. 10, 87 (19), 1.
[9]) 1, 10, 2. [10]) 3 ,11, 5. [11]) 4, 4, 2.

Jun. usque ad Kal. Jun. ann. 90 p. Ch. n., tribunus plebis anno 91 p. Ch. n. ex a. d. IV Id. Dec. ad a. d. IV Id. Dec. 92 p. Ch. n., prætor anno 93 p. Ch. n. Anno autem 94 aut 95 p. Ch. n. præfectus ærarii militaris factus est, quod munus obtinuisse videtur usque ad extremum annum 96 aut 97 p. Ch. n., nam anno 98 p. Ch. n. præfectura Ærarii Saturni ei est delata a Nerva et Trajano. Post præfecturam Ærarii Saturni, cum anno 100 p. Ch. n. consulatum iniisset et auguratum ab imperatore Trajano anno fere 103 aut 104 p. Ch. n. impetrasset, curator Alvei Tiberis anno fere 105 p. Ch. n. est factus[1]).

In illis vero muneribus obeundis num quid grave magnumque Plinius effecerit, plane ignoramus. Nullam enim ipse de iis mentionem facit, præterquam quod narrat, se quæstorem Cæsaris fuisse [2]), quietem suam in tribunatu laudat [3]), prætorem se ludos fecisse [4]) et modestum fuisse indicat [5]).

Eum autem consulatum ineuntem Panegyricum, de quo alio loco dicam, Trajano dixisse omnibus est notum. Postremo prudentiæ Plinii, cum a Trajano in Bithyniam et Pontum legatus pro prætore consulari potestate missus esset (anno fere 112 p. Ch. n.), latus campus patebat, si tam peritus fuisset provinciæ administrandæ, quam multi existimarunt Plinii laudatores. Ego contra mihi videor in epistolis illis ex Bithynia (Romam) ad Trajanum missis inscientiam legum rerumque civilium invenire, cui vix sit ignoscendum in viro tam grave munus obtinente. Sed ad rem redeamus.

In provincia igitur illa (Pontus et Bithynia una provincia erat), quæ ante a proconsulibus annuis erat administrata, rerum ordinem omnino fuisse perturbatum ex multis epistolis a Plinio ad Trajanum missis apparet. Propter inconstantiam enim et temeritatem proconsulum multæ factiones ortæ erant (hetærias vocabant), quæ ad "illicitos coetus" convenire solebant sæpe civitatis perturbandæ causa aliisve malis consiliis ductæ [6]). Multi autem provinciales damnati vel relegati, cum novus in provinciam proconsul venerat, poenas nescio quo modo effugiebant, qua de re Plinius sæpe in epistolis ad Trajanum missis queritur. Præterea rationes publicæ admodum perturbatæ fuisse magnæque pecuniæ in publicis operibus inchoatis nec perfectis con-

---

[1]) Non nihil tamen ab his rationibus abhorrent Massonii illius, quem supra commemoravi.

[2]) 7, 16, 2. [3]) Pan. 95. [4]) 7, 11, 4. [5]) Pan. 95.

[6]) Ad tales coetus Christianos quoque coire Plinio in suspicionem venerat, quod solerent stato die ante lucem convenire carmenque Christo dicere secum invicem 10, 96 (97), 7.

sumptæ inutiliter esse videntur [1]). Ne pecunias quidem publicas satis diligenter exegerant proconsules, qui ante Plinium provinciam obtinuerant [2]). His aliisque ejusdem generis vitiis ut mederetur et perturbatas res provinciæ ordinaret, Plinius in Bithyniam et Pontum a Trajano missus est "legatus pro prætore consulari potestate." Quæ potestas qualis fuerit plane nescimus, nisi hoc titulo indicatur, Plinium majore potestate ornatum fuisse, quam habuerant proconsules eidem provinciæ antea præfecti. Ut autem incertum est quamdiu Plinius provinciæ illi præfuerit, quamquam eum certe plus quam annum hoc munere functum videmus, ita non magis liquet quando mortuus sit aut ubi, sed eum ad 46 ætatis annum in vita fuisse, pro certo scimus. Hæc fere habui dicere de vita publica Plinii, cujus adumbrationem propter spatii angustias quam brevissimis finibus circumscribere necesse erat. Quam ob rem si quis accuratius cognoscere velit, quibus causis nitantur illæ rationes, iterum admoneo, ut legat disputationes, quas supra laudavi, Mommsenii et Massonii, quorum uterque cum summa cura et sagacitate hanc rem tractavit.

Nunc qualis fuerit in privata [3]) vita Plinius, breviter exponam. Ac supra quidem quantos quamque celeres in litteris progressus faceret indicavi, quod idem apparet ex multis locis, quos in epistolis suis attulit, optimorum scriptorum, velut Aeschinis [4]), Demosthenis [5]), Thucydidis [6]), Xenophontis [7]), Homeri [8]), Euripidis [9]), Catulli [10]), Livii [11]), Ciceronis [12]), aliorum, quos hic longum est enumerare. Cumque tam studiosus esset, ut etiam inter venandum stilum et pugillares secum ferret [13]), non est mirum eum in dicendi arte, quippe cui præcipue studeret, eo usque pervenisse, ut cum Demosthene et Cicerone, quos sibi ad imitandum proposuerat in dicendo, compararetur. Ut autem multum dicendo valebat, ita numquam recusabat, quin facundia sua justas innocentium causas tueretur, semperque paratus erat injurias probis ab improbis illatas exsequi. Plerumque quidem in causis privatis apud centumviros [14]) agendis versatus esse videtur, quamquam non dubitavit

---

1) 10, 37 (46). 2) 10, 54 (62).

3) Egregie de privata Plinii vita scripsit Doeringius, quem ego magna ex parte secutus sum, in præfatione ad editionem Epistolarum. Nonnulla addidit Tanzmann, "De C. Plinii Cæcilii Secundi vita, ingenio, moribus quæstio", Breslau 1865, sed ea omnia leviora sunt. Perpaucas de vita Plinii quæstiones in disceptationem vocavit Geisler, "De Plinii minoris vita", Breslau 1862.

4) 9, 26, 11. 5) 4, 7, 6. 9, 26, 8. 6) 4, 7, 3. 5, 8, 11.

7) 7, 32, 2. 8) 1, 7, 1. 1, 20, 22. 5, 19, 2. 9, 13, 20 al.

9) 4, 11, 9. 4, 27, 6. 10) 4, 14, 5. 11) 6, 20, 5.

12) 1, 20, 7. 8. 10. 7, 17, 13. 13) 1, 6, 1.

14) 1, 18, 3. 6, 12, 2. 6, 33, 2.

publicas quoque causas suscipere [1]). Longe maximam autem eloquentiæ laudem Plinius sine dubio comparavit ex quinque causis publicis in senatu actis, quas ipse [2]) enumeravit. Quarum causarum primam egit anno fere 93 p. Ch. n. advocatus cum Herennio Senecione a senatu provinciæ Bæticæ datus contra Bæbium Massam [3]), notum istum delatorem [4]). Deinde anno 100 p. Ch. n. mense Januario [5]) una cum Tacito aderat Afris accusantibus Marium Priscum, qui pro consule præfuerat Afris. Tum anno 101 p. Ch. n. provinciæ Bæticæ questuræ de proconsulatu Cæcilii Classici advocatus ex senatus consulto datus est provincialium ipsorum rogatu [6]). Tandem anno fere 103 aut 104 (ex sententia Massonii a. 101 p. Ch. n.) Julium Bassum prospero eventu defendit contra Bithynos accusantes, quod in provincia administranda munera cepisset [7]). Postremo defensionem Rufi Vareni [8]) proconsulis contra Bithynos, qui eum accusaverant, suscepit [9]). Præterea anno fere 97 p. Ch. n. Publicium Certum, præfectum ærarii et brevi consulem futurum, a quo delatus Helvidius Priscus occisus erat a Domitiano, acriter accusavit [10]). Alio loco [11]) se Clarium nescio quem defendisse indicavit. Illæ omnes orationes simul cum laudatione quadam Vestricii Cottii [12]), clari adolescentis, quam laudationem in eodem genere scriptam nonnulli existimarunt quo Taciti "de vita Agricolæ" libellum, iniquitate temporum non sine aliquo litterarum latinarum detrimento perierunt. Nam ex opima illa et fucata gratiarum actione, quam consulatum iniens Trajano in senatu dixit, non licet existimare, qualis fuerit eloquentia Plinii, quod ipsum Panegyrici argumentum altam atque elatam orationem desiderat. Et quamquam vera illa ars dicendi, qualis florente libera republica vigebat, jam pridem erat exstincta, tamen ex magnis laudibus, quibus Plinium extulerunt multi et eruditi et incorrupti existimatores, colligere licet, orationes Plinii certe cum declamationibus æqualium quorundam comparatas satis egregias fuisse. Neque vero orationes modo Plinius scripsit sed etiam carmina condidit atque, ut omnibus litterarum studiosis favebat, ita poëtis præcipuam benevolentiam præstabat. Ipse gloriatus

---

[1]) 2, 5. 6, 18. [2]) 6, 29, 8—11. [3]) 3, 4, 4. 7, 33, 4.
[4]) Tac. Hist. 4, 50. Juv. 1, 35. [5]) 2, 11, 10. [6]) 3, 4, 2—4.
[7]) 4. 9. 5, 20, 1. [8]) 5, 20.
[9]) Hæc causa quo anno sit acta incertum est. Massonius putat anno 102 p. Ch. n., Mommsenius non ante annum 105 disceptatam esse. Id tantum constat ex epistola 6, 13, 2, causam susceptam esse principe absente.
[10]) 9, 13. Quam tum habuit orationem Plinius postea edidit inscriptam: "De ultione Helvidii."
[11]) 9, 28, 5. [12]) 2, 7. 3, 10.

est [1]), se "numquam a poëtice alienum fuisse, sed quattuordecim natum annos Græcam tragoediam scripsisse et e militia [2]) redeuntem in Icaria insula ventis detentum latinos elegos in illud ipsum mare ipsamque insulam fecisse, deinde Heroo se expertum esse, tum addidisse iambos facilitate corruptum, inde plura metra temptasse, postremo unum separatim hendecasyllaborum volumen absolvisse." Quod si dolendum est omnes ejus orationes præter Panegyricum illum in Trajanum periisse, nullum aut certe parvum est detrimentum, quod carmina ejus oblivione sunt obruta. Quamquam enim ipse affirmavit, "Hendecasyllabos suos legi describi cantari etiam et a Græcis quoque", tamen est dubitandum, num præter ipsum et fortasse uxorem ejus litteratam [3]) his carminibus aliquis delectari potuerit, si quidem conjecturam facere licet ex iis, qui adhuc epistolis interpositi exstant, versiculis duris atque inconditis. Neque vero ego ignoro, nonnullos fuisse malos maxime poëtas, qui Plinium admirati prorsus aliud de versibus ejus judicium facerent [4]), sed dubitare licet, an illi, ut gratiam Plinii sibi conciliarent, aliisve minus honestis consiliis ducti ad indignam adulationem descenderint. Alii enim neque ii, credo, imprudentiores acriter Plinium reprehenderunt, quod exuta senatoria gravitate et consulari dignitate neglecta lasciviam Catulli imitaretur, ac certe admodum diversa fuisse existimatorum de virtutibus aut vitiis carminum Plinianorum judicia luculenter apparet [5]).

Plinium autem, qui tantopere litterarum studiis delectaretur, strepitum urbis et labores a studiis alienos, quoties liceret, fugisse, consentaneum est. Ac sæpe queritur, se "frigidis negotiis distringi" [6]) operamque suam urbanis et rusticis negotiis absorberi [7]). Eo autem majorem delectationem cepit, quoties ei licebat otio et tranquillitate frui in amoenissimis villis, quas venuste et poëtice descripsit [8]). Proinde ne miremur, eum vehementer optare, ut veniat aliquando tempus, quo sibi per ætatem liceat in otio perpetuo litteris totum se dare [9]), quod quidem optatum numquam consecutus esse videtur. E contrario tam occupatus semper et in negotiis publicis gerendis et in privatis officiis obeundis fuisse videtur, ut mirandum sit, Plinium, qui a natura corpore imbecillo instructus esset atque infirma valetudine laboraret, tantis molestiis non statim succubuisse. Nihilo tamen secius affirmat, se tempus otii "inter pugillares ac libellos transmisisse" [10]), quod pluris æstimandum est in homine tot tantisque laboribus distento.

---

[1]) 7, 4.
[2]) Supra diximus, eum in Syria tribunum militasse.
[3]) 4, 19, 4. [4]) 4, 27, 4. [5]) 5, 3. [6]) 1, 9, 3. 9, 2, 1.
[7]) 7, 30, 2. [8]) 2, 17. 5, 6. [9]) 4, 23, 4. [10]) 9, 6, 1.

Sed ne longus sim in studiis Plinii describendis, jam, quales mores ejus fuerint, videamus. Primum igitur Plinius multa veræ innocentiæ documenta et liberalitatis non solum in privatos homines sed etiam in universas urbes edidit [1]). Comensibus præcipue municipibus suis regalem pæne munificentiam præstitit, cum iis sestertium sedecies conferret [2]), quam pecuniam ita distribuisse videtur, ut quingenta milia sestertium in alimenta ingenuorum et ingenuarum [3]), centum milia sestertium in tutelam bibliothecæ, quam ipse Comi dedicaverat, daret. Quod relinquebatur ipsius bibliothecæ pretium videtur fuisse. Cum autem schola carerent Comenses municipes et liberos erudiendos Mediolanum mittere cogerentur, Plinius erat paratus tertiam partem conferre pecuniæ ad præceptores conducendos necessariæ [4]). Thermas quoque Comi eum sua pecunia exstruxisse et in ornatum earum trecenta milia sestertium, in tutelam ducenta milia dedisse, ex inscriptione illa, quam sæpius commemoravi, discimus. Cum autem Plinius id ante omnia spectaret, ut æternitati suæ consuleret et immortalitati, in alimenta libertorum suorum legavit decies octingenta sexaginta sex milia sexcentos sexaginta sex nummos [5]), ut gratam sui memoriam ad posteros quoque propogaret, constituitque, ut libertis illis mortuis annua usura pro hac magna pecunia accepta in epulo plebi urbanæ quotannis dando consumeretur. Alias cum signum Corinthium invenisset aptum, quod in patria celebri quodam loco poneretur, id emit, ut in templo Jovis collocaret [6]), ac Tiferni Tiberini, quod oppidum Plinium patronum cooptaverat multisque honoribus auxerat, templum sua pecunia exstruxit [7]), cumque olim haruspicum admonitu in prædio quodam suo ædem Cereris refecturus esset, quod "nullum in proximo erat suffugium aut imbris aut solis", porticus addere constituit ad usum et commoditatem hominum ædem celebrantium [8]).

Neque vero publica modo munificentia Plinii permagna erat, sed etiam multis amicis privatis haud exiguas pecunias dedit, velut Romatio Firmo, municipi et condiscipulo et contubernali suo, cui ad implendas equestres facultates trecenta milia nummum obtulit [9]). Metilio Crispo, municipi suo, cui equestrem ordinem impetraverat, proficiscenti aliquo quadraginta milia nummum ad instruendum se ornandumque donavit [10]). Valerium Martialem secedentem aliquando "viatico est prosecutus" [11]).

---

[1]) Quam is imaginem veræ liberalitatis animo concepisset, ipse aperte indicavit 9, 30. [2]) 5, 7, 3.

[3]) 7, 18, 2. ibid. invenies, quo consilio caverit, ne aut sors dilaberetur aut in posterum incertus reditus esset.

[4]) 4, 13, 5. [5]) Cfr. Inscr. 1. [6]) 3, 6. [7]) 4, 1, 5.

[8]) 9, 39. [9]) 1, 19, 2. [10]) 6, 25, 3. [11]) 3, 21, 2.

Filiæ autem Quintiliani, cum Nonio Celeri nuptura esset, quinquaginta milia nummum contulit ac plus quidem se collaturum fuisse, affirmavit, nisi veritus esset, ne majus munus recusaretur[1]). Calvinæ amici sui cujusdam filiæ, cujus patri antea nescio quantam pecuniam obtulerat, nubenti in dotem centum milia nummum contulit[2]). Ne nutricis quidem suæ oblitus est, sed ei dedit agellum centum milium nummum[3]). Quamque innocens fuerit ex eo quoque apparet, quod, cum vindemias negotiatoribus vendidisset neque fructus vindemiarum pretium æquaret, omnibus partem pretii, quo quisque emerat, concessit[4]). Quærat aliquis, unde pecuniæ redierint ad tot largitiones faciendas tantosque sumptus sine detrimento fortunæ suppeditandos. At Plinius et a parentibus, quorum solus fuit heres, amplissimos et fructuosissimos agros circa Larium lacum sitos hereditate acceperat[5]) et ab avunculo, qui adoptione ad sororis filium fortunam suam transtulerat, magnis opibus erat locupletatus, atque ex permultis villis, quas in epistolis suis commemoravit[6]), conjicere licet, haud exiguam[7]) Plinii rem familiarem fuisse. Si simul cogitamus, quantæ ei hereditate relictæ sint pecuniæ ab amicis, quos permultos habebat, velut ab Aciliano[8]), a Sabina[9]), a Pomponia Galla[10]), a Saturnino[11]), a Julio Largo[12]), aliis, et si consideramus quam frugi[13]) et continens fuerit Plinius, desinemus mirari, unde pecuniæ ad sumptus tam immensos suppeditandos redierint.

Plinius autem ut prodiga liberalitate insignis erat, ita magna comitate amicos commendabat et auctoritate sua sublevabat, calamitatibus afflictos, ut erat ad misericordiam propensus, juvabat et consolabatur, magna clementia et humanitate in servos utebatur. Quanta enim anxietate Sextum Erucium, cui quæsturam impetraverat et latum clavum, commendare studebat[14]), quantopere metuebat, ne Julius Naso amicus in honoribus petendis repulsam ferret, cum multos eosque bonos competitores haberet[15]), quam paratus semper erat ad causas amicorum defendendas! Quanta vero sollicitudine affectus assidebat Aristoni[16]) ægroto, quanto cum suo ipsius periculo Artemidoro philosopho, viro quidem claro atque integro, sed imperatori Domitiano, cui omnis virtus erat suspecta, inviso, gratuitam dedit pecuniam, quam

1) 6, 32, 2. 2) 2, 4, 2. 3) 6, 3, 1. 4) 8, 2.
5) 7, 11, 5. 6) 2, 17. 5, 6, 45.
7) Ex agris solum in Etruria sitis reditus quadringenta milia sestertium excedebant 10, 8 (24), 5.
8) 2, 16, 1. 9) 4, 10, 1. 10) 5, 1, 1. 11) 5, 7, 1.
12) 10, 75 (79), 2.
13) "Quod cessat ex reditu frugalitate suppletur" 2, 4, 3.
14) 2, 9, 2. 15) 6, 6. 16) 1, 22.

erat ipse mutuatus [1]); quantum mærorem ei audita mors filiæ Fundani amici attulit, quam luctuose deflevit mortem filiæ, lugentem patrem est commiseratus! [2]). Ac parem fere dolorem percepit ex præmatura morte Julii Aviti [3]), gravissimamque jacturam se fecisse, ingenue fatetur, cum Corellius Rufus voluntaria morte e vita decessisset [4]). In servos autem quanta clementia usus sit, ea res est documento, quod servos magna facilitate manumittebat, testamenta eorum ut legitima servabat [5]) iisque permittebat, ut peculio libere fruerentur et ad arbitrium ipsorum uterentur. Quid? quod nomen ipsum "servi" respuisse videtur, cum miseros illos homines non "servos" sed "suos" soleret appellare, nec umquam oblitus est servos quoque homines esse [6]).

Jam vero Plinius omni vacuus invidia summa æquitate et justitia meritis laudibus extulit studia æmulorum, etiamsi periculum erat, ne ab iis fama ipsius obscuraretur. "Neque enim", inquit ipse [7]), "ego, ut multi, invideo aliis bono, quo ipse careo, sed contra sensum quendam voluptatemque percipio, si ea, quæ mihi denegantur, amicis video superesse." Hæc invidiæ vacuitas multis locis elucet, velut ubi æquis justisque testimoniis Maximum [8]) procuratorem et Gavium Bassum [9]), oræ ponticæ præfectum, est prosecutus, ubi simpliciter virtutes Euphratis philosophi [10]), moresque et ingenium Titinii Capitonis [11]), prudentiam et pudorem Junii Aviti [12]) prædicat. Nec minus luculenter inde apparet, quod aperte lætabatur, si quis libello præclare scripto vel causa prospere acta vel re bene gesta famam et laudem erat consecutus, quodque juvenes suæ ætatis adhortabatur, ut studia colerent, neve quæ scripsissent edere dubitarent [13]).

Ad religionem vero si animum advertimus, Plinium deos et pie colendos existimasse et ipsum religiose coluisse, ex multis locis intelligimus. Nam præterquam quod nova templa diis exstruxit et vetustate sublapsa refecit, quam pie dubitavit, possetne salva religione ædes Matris Magnæ Nicomediæ transferri [14]), quam religiose diebus feriatis deos precatus est, ut Trajanum incolumem servarent, cujus in salute incolumitatem reipublicæ positam esse arbitrabatur [15]), id quod non fecisset, nisi persuasum habuisset, esse numen divinum, cujus consilio et

[1]) 3, 11, 2. [2]) 5, 16. [3]) 5, 21 (9), 3. [4]) 1, 12, 1.
[5]) 8, 16.
[6]) Cfr. 5, 19, 2. 9, 21, ante omnia autem præclaras et excelso humanoque animo dignas sententias, quas 8, 16 pronuntiavit.
[7]) 1, 10, 12. [8]) 10, 85 (17). [9]) 10, 86 (18), 1. [10]) 1, 10.
[11]) 1, 17, 3. 8, 12, 1. [12]) 8. 23. [13]) 1, 13. 2, 10. 8, 4. al.
[14]) 10, 49 (58). [15]) 10, 14 (9). 10. 35 (44). 10, 52 (60).

sapientia omnia regerentur et conservarentur. Qua persuasio illis temporibus satis rara erat ac potius ea opinio pervulgata, res humanas diis curæ non esse omniaque fato quodam et incertis fortunæ casibus administrari. Plinium contra vera pietate sinceraque erga deos reverentia imbutum fuisse nonne manifestum est ex eo, quod deorum opera fundatam libertatem esse dixit[1]), quod multis locis pietatem Trajani simpliciter celebrat[2]), quod sententias pronuntiat ne Christianam quidem religionem profitente homine indignas, velut: "Animadverto enim etiam deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus quam innocentia et sanctitate lætari, gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit" [3]). Vehementer tamen errarunt, qui arbitrati sunt, Plinium clam religioni Christianæ fuisse addictum, quemadmodum injuste fecerunt, qui Plinium vituperarunt, quod neglecta æquitate innataque clementia exuta pro prætore in Bithyniam a Trajano missus crudeliter in Christianos consuleret. Hi enim plane ignorare videntur, quam civitati periculosam omnes fere Romani illo tempore existimaverint "superstitionem", quam vocabant, Christianorum, qui propter clandestinos coetus, de quibus supra dixi, erant suspecti nec raro cum Judæis seditiosis et turbulentis ob eamque causam invisis confundebantur. Magna autem illa de vi et potentia deorum in rebus humanis opinio Plinium nonnumquam ad ridiculam et anilem superstitionem adduxit, quam ne celare quidem conatur, sed compluribus locis manifestam facit[4]).

Sed ad rem redeamus. Plinius igitur, cum natura tam benevolus esset, ut ei fortasse non injuria nimiam animi mollitiam exprobrarint, mitia omnino de hominum erroribus vitiisque judicia faciebat, eumque "optimum et emendatissimum putabat, qui ceteris ita ignosceret, tamquam ipse quotidie peccaret" [5]). Neque tamen non excanduit ira, ubi humile aliquid, turpe, foedum videbat. Implacabili enim odio ingenuaque indignatione incensus nequitiam, impudentiam, improbitatem Reguli perstringit[6]), libere invehitur in Pallantem et adulationes humiles senatus corripit[7]), acriter avaritiam suæ ætatis et pecuniæ cupiditatem vituperat[8]), acerbe reprehendit insolentiam et contumaciam juvenum[9]).

Neque vero Plinius, etiamsi concedendum est multis et magnis virtutibus insignem fuisse, vitiis et erroribus vacabat. Nimis enim gloriæ cupidus obnoxius erat vanitati et jactationi honesto viro et constanti indignis. Nam præterquam quod ipse munificentiam suam et beneficia ce-

[1]) Pan. 8. [2]) Pan. 52. [3]) Pan. 3. [4]) 1, 18. 5, 5, 5. 7, 27.
[5]) 8, 22, 2. [6]) 1, 5. 2, 20. 4, 2. 4, 7. [7]) 8, 6.
[8]) 9, 30, 4. [9]) 8, 23, 3.

lebrat et aperte indicat sibi gratum esse, "iis quæ honeste fecisse se credat testificationem quandam et quasi præmium accedere" [1]), præterquam quod amico cuidam mandavit, ut in basi marmorea, quæ Corinthium signum a Plinio in æde Jovis positum sustineret, nomen suum honoresque incideret [2]), quantam ostentationem id præ se fert, quod gloriose affert carmina Martialis [3]) et Sentii Augurini [4]) in suam laudem composita, quod eorum potissimum scriptorum libros commemorat, quibus ipsius laudes contineantur [5]). Libenter quoque gloriatur de vi eloquentiæ suæ [6]), inepte lætatur, quod nomen suum una cum Taciti, quem valde admiratus est, nomine in ore atque sermone sit vulgi [7]), delectatur civium cupiditate se dicentem audiendi [8]), frequenter se prædicat imitatorem Demosthenis [9]), Ciceronis æmulum [10]), neque dubitat dubias Panegyrici sui laudes ipse tollere [11]). Hæc autem omnia forsitan aliquam excusationem habeant considerantibus, Plinium solum virtutis et studiorum præmium in memoria posteritatis positum esse arbitratum. Præterea in epistolis ejus non desunt veræ modestiæ exempla. Satis enim moderate fatetur, se ne discipulum quidem Taciti debere dici [12]), desidiosissimum se ipse dicit cum avunculo comparatum [13]), ingenue concedit, se versus Arrii Antonini æmulantem ab archetypo labi et decidere [14]) seque fortasse in omni re perquam exiguum sapere [15]), modeste optat, ut senex saltem ingenium Ciceronis aliqua ex parte assequi possit [16]). Quod vero suam quandam orationem comparavit cum orationibus Demosthenis et Aeschinis ac pæne illis anteposuisse videtur [17]), quod versiculos suos, quos pessimos fuisse (de iis, qui etiam nunc manent, conjecturam facio) vix ipsum quidem fugere potuit, magnis laudibus extulit, eosque dixit legi, describi, cantari, cithara et lyra personari [18]), quod Tacitum impense rogavit, ut orationem pro Bæticis contra Bæbium Massam habitam historiarum libris insereret [19]), ea nimiæ sunt arrogantiæ et pæne impudentiæ.

Non sine causa id quoque Plinio nonnulli tribuerunt vitio, quod non satis amans libertatis ignave fugeret iras principum iisque nimium obsequium præstaret. Nam nemo quidem possit negare, Plinium in Panegyrico modum in virtutibus Trajani prædicandis transiisse [20]), et tum in illa oratione tum in epistolis nonnullis [21]) ex Bithynia ad Trajanum

[1]) 5, 1, 13. [2]) 3, 6, 5. [3]) 3, 21. [4]) 4, 27.
[5]) 9, 8. 9, 31. [6]) 9, 23, 1—2. [7]) 9, 23, 3. [8]) 4, 16.
[9]) 1, 2, 2. [10]) 1, 2. 4. 1, 5, 12. 4, 8, 4. [11]) 3, 18.
[12]) 8, 7, 2. [13]) 3, 5, 19. [14]) 5, 15 (10). [15]) 3, 6, 1.
[16]) 4, 8, 5. [17]) 4, 5. [18]) 7, 4, 9. [19]) 7, 33.
[20]) Cfr. Pan. 30—32. 40. 57. 59—80.
[21]) 10, 10 (5), 2. 10, 8 (24), 1. 10, (31) 40, 1.

missis sententias inesse plenas immodicæ adulationis ac pæne servilis erga Trajanum et Nervam reverentiæ. At primum virtutibus Trajanus magnam sui omnibus admirationem injecit, deinde Plinius, quippe qui flexibili animo esset, facile assuevit dominationem principum tolerare, dummodo is, qui obtinebat imperium, cum clementia et humanitate in cives exerceret. Ac sine dubio omnis spes Plinium destituerat posse umquam restitui pristinum rerum statum et antiquam, qua florente republica uterentur Romani, libertatem. Nam qui fieri potuit, ut ad tantam spem erigerentur aut omnino libertatis amore imbuerentur animi civium, qui jam pridem assuevissent videre civitatem unius arbitrio et libidini subjectam licentia effrenata immanique sævitia crudelissimorum tyrannorum dilaceratam, cum pro virtutibus haberentur nefaria flagitia, cum omnibus fere viris honestis et excellentibus periculum capitis immineret, impia delatorum turba in optimum quemque et ingeniosissimum civem grassante, dum flagitiosissimi et teterrimi homines gratiam principum summasque dignitates assequuntur. Torpebant omnino hoc civitatis statu animi et quælibet flagitia æquo animo pati discebant cives. Præterea non est silentio prætereundum non deesse in epistolis Plinii locos, qui ostendant, eum, ubi opus esset, satis constantem fuisse, velut ubi satis audacter Publicium Certum, ut Helvidium Priscum capitis ab illo accusatum ulciscatur, persequitur. Ac sane ignoscendum est Plinio, quod temporibus prudenter serviens malebat de via honorum, quam sub Domitiano erat ingressus, decedere otioque se tradere, potius quam temeraria libertatis ostentatione iram susciperet illius immanis beluæ et periculum capitis obiret ob rempublicam quoquo modo corruentem quotidieque desidentem.

Supra dixi Plinium in amicitia fuisse cum viris illius ætatis maxime egregiis. Satis erit nominasse Tacitum [1]) et Suetonium [2]), ad quos complures epistolas scripsit, Martialem [3]), Silium Italicum [4]), Quintilianum [5]), quibus addi possunt Vestricius Spurinna [6]), Caninius Rufus [7]), Arrius Antoninus [8]), Vergilius Romanus [9]), Voconius Romanus [10]). Horum aliorumque excellentium virorum amicitiæ et consuetudo simul cum innata quadam animi hilaritate (tantum enim aberat, ut Plinius tristis esset ac morosus, ut contra omnia innoxiæ remissionis genera amplecteretur [11]) beatam reddiderunt vitam Plinii. Supremo autem cumulo felicitas ejus est aucta, cum in matrimonium duxisset Calpur-

[1]) 1, 6. 1, 20. 4, 13. 6, 9. 6, 16. 6, 20. 7, 20. 7, 33. 8, 7. 9, 10. [2]) 1, 18. 3, 8. 5, 10. 9, 34. [3]) 3, 21. [4]) 3, 7. [5]) 6, 32. [6]) 2, 7. 3, 1. 3, 10. [7]) 1, 3. 2, 8. 3, 7. 6, 21, 7, 18. 8, 4. 9, 33. [8]) 4, 18. 5, 15. [9]) 6, 21, 2. [10]) 1, 5. 3, 13. 6, 33. 8, 8. 9, 28. [11]) 5, 3, 2.

niam, neptem Calpurnii Fabati, mulierem eruditam morumque integritate insignem. De illius feminæ cupiditate discendi, ingenio, virtutibus sæpe mentionem facit [1]), nec indigna videtur fuisse, quam Plinius singulari amore amplecteretur. Incorrupta enim fide et castitate, virtutibus illo tempore raris, idonea fuit, quæ sua caritate beatum efficeret conjugium. Neque vero ex illa Calpurnia neque ex duabus [2]) ceteris, quas duxerat, uxoribus liberos procreavit, atque orbitatis illius miserum erat solatium jus trium liberorum ei a Trajano concessum. Talis fere fuit privata Plinii vita multis amicitiis, beato conjugio, magna fortuna distincta, qua fortuna haud indignum se præstitit.

Jam vero, antequam ad ipsam elocutionem venio, paucis explicandæ sunt causæ, cur hoc opus susceperim. Nam forsitan operam perdidisse videar, cum suscepi rem retractare, de qua duo viri doctissimi separatim scripserunt, E. E. Oestlingius [3]) et H. Holstenius [4]). Cum vero Oestlingius paucas modo res easque satis leviter attigerit, non facile ex ejus disputatione potest cognosci, qualis omnino fuerit elocutio Plinii. Copiosius Holstenius disputavit, qui in priore opusculo vocabula litterarum ordine descripta enumeravit, quæ Plinius nova fecit, quibus novam vim imposuit, quæ ei cum æqualibus communia sunt, in posteriore autem "*verba*" enumeravit, quæ Plinius a poëtis assumpsit, et perpaucas res ad rationem grammaticam pertinentes attigit. Sed dubito, num majores fructus ex his disputationibus capi possint, nam primum in tot tantosque errores incidit, ut periculum sit, ne ii, qui legunt, pravis opinionibus imbuantur, deinde nihil aliud fecit, nisi ipsa verba litterarum ordine descripta enumeravit, adeoque nihil de iis disputavit, ut sæpe difficillimum sit, quid dictum voluerit, intelligere, tum non satis distinxit verba et locutiones, quæ nisi apud poëtas et argenteæ, quæ vocatur, ætatis scriptores non inveniuntur, ab iis, quæ Sallustius, Livius, alii, qui in eodem numero sunt, scriptores in linguam induxerunt, postremo æquo levius grammaticam rationem tractavit. Sæpissime ne lexica quidem satis diligenter inspexit, sed in priore saltem disputatione conscribenda solum lexicon Forcellinii secutus esse videtur,

---

[1]) 4, 19. 6, 4. 6, 7. 7, 5.

[2]) Cfr. Geisler, "De Plinii minoris vita." Breslau 1862. pag. 2.

[3]) "De Elocutione Plinii Minoris a vere Classica, quam vocant, non nihil abhorrente", Upsaliæ.

[4]) "De Elocutione Plinii minoris", Naumburg 1862. Progr. — "De Plinii Minoris Elocutione", Disputatio Altera. Magdeburgi 1869.

unde omnes fere interpretationes hausit, neglectis explicationibus accuratioribus Klotzii, Freundii, aliorum. Ac nonnumquam apparet, eum non inspexisse ipsum Plinii locum, quem attulit. Neque vero hoc dico, quod tam arrogans sim, ut meam disputationem erroribus vacuam putem. Contra persuasum habeo, me tirunculum et in multos et in magnos errores incidisse, præsertim cum videam, id viris satis multum in litteris latinis versatis accidisse. Sed quæ aliunde colligere potui, quæque ipse in scriptorum libris inveni, ea quam religiosissime potui examinata attuli, ea spe fretus fore, ut, si erraverim, mihi mediocriter erudito ignoscant, qui usu docti sciant, quam difficile sit elocutionem scriptoris pertractare. Sed ne quid ipse inter veniam erroribus meis petendam injuria videar de alienis laudibus detrahere, primum meum est grato animo confiteri, me permulta debere doctis illis viris, qui ante me de eadem re scripserunt, deinde exemplis ostendere, me non sine causa nonnullis in rebus reprehendisse virum de latinis litteris bene meritum. Ac ne quis putet, me perverse ejus sententias interpretatum esse, ipsius verbis afferam, quæ de quoque verbo disputavit.

Horum autem vocabulorum usum Holstenius Plinio et æqualibus solis tribuit:

"I. Substantiva."

"*Admissio aditus, facultas adeundi principem P. 47.*" Perperam interpretatus est, nam aditus de eo dicitur, cui venia alicujus conveniendi datur, admissio de eo, qui veniam dat.

"*Advocatio b) coetus advocatorum 6, 33, 3.*" Legitur: "Ingens utrimque advocatio." Cfr. Liv. 3, 47, 1. "Verginius sordidatus filiam secum ... cum ingenti advocatione in forum deducit", ubi eandem vim habet, quam Plinii loco.

* *Annotatio 7, 20, I*"[1]). Cfr. Quint. I. O. 10, 7, 31. "In hoc genere prorsus recipio hanc brevem annotationem."

"*Assentatio assensus 1, 8, 17.*" Prave interpretatus est. Vox solitam suam vim habet.

"*Asseveratio de acri pronunciatione P. 67.*" Potius accipiendum est pro affirmatione. Cfr. Cic. Att. 13, 23, 3.

---

[1]) De signo * apposito Holstenius ipse dicit:

"*Eas voces locutionesque, quarum Plinius auctor esse videtur, asterisco, eas autem quæ, quamvis ante Plinium in usu essent, tamen ab eo solo amplificatæ novaque vi et significatione ornatæ sunt, hoc signo † notavi. Reliquæ deinde voces a me commemoratæ Plinio cum uno pluribusve scriptoribus vel ejusdem vel posterioris ætatis communes sunt.*"

"*Castitas morum integritas 3, 2, 2.*" Nullam video causam, cur non possit propria vi accipi.

"*Commissio scriptum ipsum quod in commissionibus edebatur, ἀγώνισμα P. 54.*" Cur hic, ut solet, ipsum certamen non possit significare, equidem non video. Cfr. Cic. Att. 15, 26, 1 al.

"*Cupido cupiditas pecuniæ, avaritia 9, 30, 4.*" Nequaquam "*cupido*" id significat, sed id quod legitur, "*habendi cupido*", pro quo Cicero dicit fere "cupiditatem plura habendi."

"*Delectus. Cum delectu 2, 13, 8.*" Quamquam nullum afferre possum exemplum, ubi Cicero dixit "cum delectu", tamen cum locutio, quæ est "*sine ullo delectu*" apud eum et alios frequenter inveniatur (cfr. Cic. Agr. 2, 21, 57), injuria puto contendi illam "*cum delectu*" locutionem propriam esse ætatis Plinianæ.

"†*Destinatio designatio, electio P. 77.*" Cfr. Tac. Hist. 1, 77. "Ceteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbæ mansere."

"*Divisio distributio 6, 33, 8. Tac. Ann. 1, 10. Just. 11, 13.*" Apud Plinium legitur: "Et copia rerum et arguta divisione et narratiunculis pluribus et eloquendi varietate renovatur." Cfr. Cic. Acad. pr. 2, 31, 99. Nat. Deor. 3, 3, 6 ed. Klotz. "Quadripartita fuit divisio tua." Tac. Ann. 1, 10, quem locum similem Plinii putavit, legitur: "Proscriptionem civium, divisiones agrorum ne ipsis quidem, qui fecere, laudatas." Apud Just. 11, 13. "Darius vix denis armatis singulos hostes, si divisio fieret, evenire dicebat" [1]).

"*Editio de emisso libro 1, 2, 5. 8, 4. 2, 10, 6. 3, 15, 1. 9, 1, 3.*" In nullo horum locorum positum est de emisso libro, sed significatur ipse libri edendi actus. Apud Quintilianum solum, quantum scio, dicitur de libro edito: Quint. I. O. 5, 11, 40: "Homeri versu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur."

"**Electa de locis scriptorum qui non oscitanter legendi sunt 3, 5, 17.*" Qui tandem loci scriptorum oscitanter legendi sunt?

"*Facultas pro facultas dicendi 1, 20, 8. 2, 3, 1.*" Cfr. Cic. Brut. 95, 327. "Si illum flagrantem studio et florentem facultate audire potuisses."

"†*Forma ichnographia, delineatio 9, 39, 5*". Cur hunc usum vocabuli Plinio soli tribuerit, equidem non possum intelligere. Cfr. Schützii Lexicon Ciceronianum s. v.

"*Glebula transl. de aliis rebus ad T. 16, 3.*" Quid hoc sibi vult?

---

[1]) Præteriens commemoro, Holstenium in præfatione dixisse: "*Reliquæ deinde voces a me commemoratæ Plinio cum uno pluribusve scriptoribus vel ejusdem vel posterioris ætatis communes sunt, quod quo clarius perspiceretur, locos, quibus eæ extant, diligenter a me investigatos, apposui.*" Quam diligenter investigaverit et ex illo loco et ex aliis multis manifestum est.

"†*Inertia otium, quies, studia in otio tractata 1, 6, 1.*" Nonne vocabulum usitatam suam significationem habet?

"*Judicium 4, 15, 5 i. principis i. q. honorifica p. opinio.*" Cfr. Cic. Fam. 13, 46. "Ea re utrumque scripsi, ut et mihi cum illo causam amicitiæ scires esse et hominem probum existimares, qui patroni judicio ornatus esset."

"*Libramentum 4, 30, 10 l. aquæ (Gefälle)*"? Tam simpliciter Holstenius expedivit locum, quem nemo adhuc satis intelligere potuit, quia Plinius ipse, quid scriberet, nescisse videtur. Præterea vox ipsa et apud Livium et apud Ciceronem exstat.

"†*Materia causa, argumentum, locus 2, 5, 5. 3, 13, 2. 5, 13, 3.*" Cfr. Sen. Clem. 1, 3, 1. "In tres partes omnem hanc materiam dividam." Nat. Quæst. 6, 4, 2. "Neque enim quicquam habet in se hujus materiæ tractatio pulchrius"; quos locos Rosengren [1]) attulit. Adde Sen. Ep. 13, 2 (87), 11.

"*Mensura modus et ratio 8, 17, 6 pro m. periculi, ad T. 12, 2 m. beneficii.*" Sed simillimi his locis sunt Ov. Met. 12, 57. "Hi narrata ferunt alio mensuraque ficti crescit." Pont. 1, 2, 1. "Tanti mensuram nominis imples."

"†*Modestia de eo, qui laudem, honores, præmia, licet dignus sit, verecunde recusat P. 5.*" Num hæc significatio vocis "modestiæ" nova est?

"*Nequitia qua voce apud præstantissimos scriptores libidinis luxuriæque vitium circumscriptum est, apud posteriores scelus et improbitatem significat 1, 5, 14. 2, 20, 5.*" (His locis non "nequitia", sed "nequissimus", "nequam" legitur). — "*Sic etiam nequam pro nefarius, scelestus invenitur 2, 20, 12. 4, 26, 2.*" (His locis legitur "nequitia", non "nequam."

"*Nisus per transl. de labore et impetu ingenii 8, 8, 3.*" Legitur: "Flumen etiam navium patiens, quas obvias quoque et contrario nisu (cfr. Cic. Nat. Deor. 2, 46, 117 ed. Klotz) in diversa tendentes transmittit et perfert" [2]).

"*Patientia nimia tolerantia s. stupiditas 6, 31, 5 quo loco ejus est, qui justo lentius flagitia uxoris fert. De humili animo etiam indigna perferentis P. 22 dicta est hæc vox.*" Nonne qui justo lentius flagitia uxoris fert, humili animo etiam indigna perfert? Cfr. præterea Liv. 1, 50, 4. "Tentari profecto patientiam, ut, si jugum acceperint, obnoxios premat."

---

[1]) "De Elocutione Senecæ", Pag. 36. Upsaliæ.

[2]) Præteriens moneo, hunc errorem in Antibarbarum Krebsii (ed. IV cur. Allgayer) irrepsisse, nusquam enim apud Plinium vocabulum est positum de "impetu ingenii."

"*Officium a) honos 1, 5, 11. 9, 2. P. 73. b) magistratus P. 91*[1]) † *c) locus iudicii 1, 5, 11.* Idem igitur verbum eodem loco et idem significat, quod "honos", et idem, quod "locus judicii", atque et proprium est Pliniani sermonis et cum æqualibus Plinio commune. Cfr. præterea de loco illo 1, 5, 11 Mommsenium, "Zur Lebensgeschichte des jüngern Plinius", Pag. 37, Not., in Hermes, Zeitschrift für Classische Philologie, Dritter Band, Berlin 1869. Mommsenius non putat significari "locum judicii."

"*Pignus transl. pro parentes, fratres, uxores, cognati positum 1, 12, 3. P. 37. 39. qua vi poëtæ hac voce filios et nepotes significantes videntur præiisse.*" Cfr. Liv. 2, 1, 5. "Pignera conjugum ac liberorum."

"*Postulatio 5, 14, 1. 20, 6. 7, 6, 4. 33, 4 ad T. 85, 5 cfr. Coel. ap. Cic. Fam. 8, 6.*" Cfr. etiam Cic. Lig. 6, 17.

"*Puteus balneum frigidum 5, 6, 25 (Hæc significatio abest in lex. Forc.)*" At ille ipse Plinii locus in lex. Forc. allatus est, quamquam non eandem vim, quam Holstenius, Forc. voci imposuit, sed solitam suam vim habere jure putavit.

"† *Remissio intermissio 4, 9, 11.* Legitur: "Dicentis calor et audientis intentio continuatione servatur, intercapedine et quasi remissione languescit." Ac sane difficile est intellectu, qua in re hic usus verbi discrepet ab usu Ciceronis, ubi dicit Am. 21, 76: "Tales amicitiæ sunt remissione usus eluendæ", ne alios multos locos commemorem.

"*Secretum a) locus remotus, secessus (qua signif. etiam poëtæ h. v. usi sunt) 2, 17, 22. 9, 33, 10*" al. Etiam apud Livium eandem vim habet. Cfr. Liv. 23, 8, 8. "Ubi in secretum pervenerunt." 30, 14, 4. "Abductum in secretum Masinissam sic alloquitur." *De re occulta* negavit nisi apud Plinium et æquales exstare; sed cfr. Liv. 34, 36, 4. "Vanis ut ad ceteram fidem sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingeniis."

"*Titulus c) dignitas, laus 7, (23*(?), 29, *3. P. 21.*" At 7, 29, 3 de vera inscriptione agitur, quamobrem nihil novi in hoc usu vocabuli videtur inesse. Cfr. Liv. 28, 46, 16 al. Pan. 21 significat nomen honoris, quam vim etiam apud Ciceronem habet. Cfr. Cic. Pis. 9, 19. "Titulum consulatus." Tusc. 5, 10, 30.

"*Tormentum transl. de cruciatu acri quem morbus gignit 1, 12, 5.*" Nonne eandem vim habet Cic. Fin. 2, 28, 92? "Quid de dolore dicemus? Cujus tanta tormenta sunt cet.?"

"*Vestes in plurali numero 5, 16, 7.*" Cfr. Sall. Hist. inc. 19 (ed. Dietsch). Ov. Met. 8, 657.

---

[1]) Cfr. de hac vi vocis librum, qui inscribitur: "Lateinische Stilistik", von Nägelsbach, Pag. 56, Dritte Auflage.

"*Vocum a Plinio cum forma integra tum mutata e lingua Græca desumptarum appendix.*"

"*Boletus 1, 7, 6.*" Cfr. Plaut. Curc. 5, 2, 14.

"*Caryota 1, 7, 6.*" Cfr. Varr. R. R. 2, 1, 27.

"*Hemicyclium 5, 6, 33.*" Cfr. Cic. Am. 1, 2. "Domi in hemicyclio sedentem."

"**Scazon 5, 11, 2*". Cfr. Mart. 1, 97, 1.

"II. Adjectiva."

"*Abruptus a) præruptus, præceps 8, 4, 2 montium abrupta. 9, 39, 5 abruptissimæ rupes.*" Cfr. Catull. 68 b), 108 (ed. Rossbach). "Abruptum barathrum." Liv. 21, 36, 2. "Locus in pedum mille altitudinem abruptus erat."

"*Anxius cum pro præpositione conjunctum 4, 21, 5.*" Cfr. Ov. Met. 1, 182. "Non ego pro mundi regno magis anxius illa tempestate fui."

"*Applicitus adjunctus, adhærens 2, 17, 23.*" Legitur ibi: "Adplicitum est cubiculo hypocauston." Cfr. Liv. 33, 17, 7. "In iis angustiis Leucas posita est, colli applicata."

"*Dispensatus 3, 10, 3. P. 35.*" Legitur 3, 10, 3: "Cujus famæ latius consuletur, si dispensata et digesta fuerit." Cfr. præter alios locos Liv. 27, 50, 10. "Dispensari lætitia inter potentes ejus animos potuit." Cfr. Liv. 38, 47, 3.

"†*Erasus cujus nomen e publicis tabulis erasum est P. 25.*" Similis locus est Tac. Ann. 4, 42. "Merulam albo senatorio erasit."

"†*Frenatus transl. P. 66 frenatam tot malis linguam resolvimus.*" Sed si per translationem dici potest "furores frenare" Cic. Mil. 28, 77, "frenare voluptates" Liv. 30, 14, 7, alia id genus, difficile est intelligere, quid Plinii proprium insit in illa locutione.

"*Inevitabilis P. 42.*" Cfr. Ov. Met. 3, 301. "Inevitabile fulmen."

"*Infidelis transl. de rebus P. 45 i. recti magister est metus i. e. non diuturnus* (?) *magister officii.*" Num jure potest affirmari hoc loco vocem, quæ est "infidelis", de re positam esse?

"*Ingenitus P. 20.*" Cfr. Cic. Fin. 5, 23, 66 (ed. Madvig).

"*Intectus non tectus ad T. 100.*" Cfr. Sall. Hist. 2, 21. "Domus intectæ." Hist. inc. 18. "Intectum corpus." ibid. 59.

"†*Laboriosus multis calamitatibus molestiisque vexatus 4, 9, 1. 6, 13, 1. P. 86. 91.*" Cfr. præter Cic. Mil. 2. Phil. 11, 4, quos locos Holstenius ipse commemoravit, Cic. Fin. 2, 28, 93. Nat. Deor. 1, 20, 52.

"*Liberum est mihi c. Inf. = mihi licet, possum 1, 8, 3. P. 24.*" Cfr. Liv. 32, 32, 8. In altera disputatione eandem locutionem poëtis tribuit.

"†*Nudus de oratione 4, 14, 4 n. verba = aperta, facilia ad intelligendum.*" Cfr. Quint. I. O. 8, 3, 38. "Si obscena nudis nominibus enuntientur."

"†*Pauci nonnulli 2, 6, 2. 4, 22, 4.*" Cfr. Liv. 30, 33, 14. "Paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ."

"*Præfinitus 6, 34, 3.*" Legitur: "Ad præfinitum diem." Cfr. præter alios locos permultos Cic. Rosc. Am. 45, 130. "Quæ dies in lege præfinita est."

"†*Quietus ab ambitione remotus 8, 3, 1.*" Sine dubio erravit in loci numeris afferendis atque in animo habuit 7, 31, 1. Cfr. præter alios locos Vell. 2, 117, 2. "Vir ingenio mitis, moribus quietus." Cic. Off. 1, 21, 73. "Major cura efficiendi rem publicam gerentibus quam quietis."

"*Suspensus absol. pro incertus 3, 17, 3. 6, 4, 3.*" Cfr. præter alios locos Cic. Att. 3, 8, 2. "Maneo Thessalonicæ suspensus."

"III. Verba."

"*Acclamare voce assentiri, plaudere 4, 9, 18. 5, 14, 3.*" Cfr. Liv. 34, 50, 9. "Servatorem liberatoremque acclamantibus."

"†*Acquiescere cum dativo conjunctum 4, 21, 4. 5, 16, 11. 6, 7, 2.*" Cfr. Sen. Ep. 1, 9, 16. 3, 3 (24), 1. "Adquiescas spei blandæ." Suet. Tit. 7.

"*Affigere transl. 2, 3, 9.*" Legitur ibi: "Altius in animo sedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis adfigit." Cfr. Cic. d. Or. 2, 87, 357. "Vidit Simonides, ea maxime animis adfigi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impressa."

"†*Anniti 6, 18, 1 quod ego annitar i. e. perficere conabor.*" Cfr. Liv. 5, 25, 13. "Patres hoc idem de intercessoribus legis annisi." 22, 58, 3.

"*Assidere b) obsidere P. 12 qui sciant te assedisse ferocissimis populis i. e. castris prope positis eos compressisse* (?) *Virg. Cir. 268.*" Cfr. Liv. 23, 19, 5. "Gracchus assidens tantum Casilino." 21, 25, 6, qui loci consimiles sunt.

"*Circumferre transl. pro vulgare, disseminare 2, 5, 12. 3, 16, 13.*" Legitur 3, 16, 13: "Illud quidem ingens fama, hæc nulla circumfert." Cfr. Ov. Am. 2, 17, 29. "Novi aliquam, quæ se circumferat esse Corinnam."

"*Continere aliquid contineri aliqua re 5, 9, 1. (Litteræ tuæ) partim læta partim tristia continebant. 9, 28, 5 tertia epistola continebat esse tibi redditam orationem.*" Cfr. Cic. Or. 43, 148. "Talibus rebus, quales hic liber continet."

"†*Defervescere transl. de novis versiculis 9, 16, 2.*" Cfr. Cic. Or. 30, 107. "Quantis illa clamoribus adulescentuli diximus, quæ nequaquam satis defervisse post aliquanto sentire coepimus." Brut. 91, 316. "Quasi deferverat oratio."

"*Favere alicui contra aliquem 8, 3, 2.*" Legitur ibi: "Contra istum librum faveo orationi, quam nuper in publicum dedi." Cfr. Liv. 9, 18, 6. "Levissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent."

"†*Inspicere aliquem ingenium moresque alicujus cognoscere 1, 10, 2. 4, 17, 5*" al. Cfr. præter alios locos Cic. Phil. 2, 18, 44. "Visne igitur te inspiciamus a puero?"

"*Intercedere propria vi 5, 6, 34.*" Cfr. Cæs. B. G. 7, 26. "Palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat."

"*Interjacere cum accusativo conjunctum 5, 6, 32.*" Cfr. Liv. 7, 29, 6. "Descendunt in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet."

"*Invidere alicui aliqua re 1, 10, 12. 2, 10, 2. 20, 8*" al. Cfr. Liv. 2, 40, 11 (ed. Madvig). "Non inviderunt laude sua mulieribus viri Romani" [1]).

"*Mereri consequi, accipere, impetrare P. 26*" al. Legitur ibi: "Nullum est magno principe immortalitatemque merituro impendii genus dignius, quam" cet. Cfr. Cic. Phil. 1, 14, 34. "Putasne, illum immortalitatem mereri voluisse?" Fin. 2, 22, 74.

"†*Nescio an quod dicendi genus primæ classis scriptores modeste concedentis, affirmantis esse voluerunt, apud Plinium sæpe significare videtur scriptoris condicionem plane incertam. 1, 14, 9. 2, 2, 1. 4, 11, 8. 15, 6. 6, 21, 3. 7, 14, 4. 8, 14, 24.*" Nonne eandem vim habet Quint. I. O. 7, 2, 41. 9, 4, 1. 10, 1, 65. Val. Max. 5, 2, 9, quamquam his locis fortasse apertior est vis negativa [2]).

"*Oblidere opprimere 6, 20, 16.*" Alio loco Pag. 21, Not. hunc vocabuli usum etiam Livio tribuit, eundemque locum 6, 20, 16 laudavit. Utrum apud Livium exstet vocabulum necne, nescio. Ubi enim esse Doeringius docuit Liv. 1, 29, equidem non potui invenire; sed apud

---

[1]) Copiosius de hac re disputavit Anton, "Studien zur Lat. Grammatik und Stilistik", Pag. 81 sequ., Erfurt 1869.

[2]) Cfr. Hand. Turs. s. v. "an" Pag. 328. Törnebladh, "De usu particularum apud Quintilianum", Pag. 41, Holmiæ 1861.

Cic. fragm. Or. p. Scaur. 6, 10, Pag. 229 (ed. Klotz) legitur: "Sed collum digitulis duobus oblideret."

"*Peragere reum. Hæc locutio qua olim reum agere s. facere (Liv. 4, 42) significabatur, postea præstare quæcumque ad accusandum damnandumque reum pertinent, causam rei ad exitum deducere ut condemnetur significabat 3, 9, 36.*" Nescio an illam ipsam vim Livii loco habeat locutio illa "peragere reum."

"*Prædicere supra memorare 4, 14, 8.*" Legitur: "Unum illud prædicendum (supra memorandum?) videtur, cogitare me has nugas ita inscribere "Hendecasyllabi." Cfr. Sall. H. 2, 1. "Quum prædixero positum insulæ", quem locum N. Oestling, "De Elocutione Sallustii Crispi", Pag. 45, Upsaliæ 1862, attulit."

"†*Præloqui præfari 3, 4, 3. 4, 5, 3. 8, 21, 3.*" Cfr. Sen. Nat. Quæst. 2, 11, 3. "Hæc necessarium fuit præloqui dicturo de tonitru."

"*Proficere cum dativo conjunctum pro prodesse 9, 40, 2 memoriæ frequenti emendatione proficitur.*" Similis admodum locus est Cic. Att. 1, 1, 1. "Ita quiddam spero nobis profici, quum hoc percrebrescit, plurimos nostros amicos inveniri."

"*Provocare a) quasi ad certamen ineundum evocare 2, 7, 4. P. 51.*" Legitur 2, 7, 4. "Tanta ei sanctitas, gravitas, auctoritas etiam, ut posset senes illos provocare virtute." Cfr. Cic. Ep. Brut. 1, 1, 1. "Non respondere in amore iis, a quibus provocere." In altera disputatione hunc vocis usum poëtis tribuit.

"*Prospectare de locis, unde prospectus est 2, 17, 5. 5, 6, 19.*" Cfr. Tibull. 1, 7, 19. "Maris vastum prospectet æquor Tyros."

"*Retractare relegere, revisere, emendandi causa recensere 4, 9, 23. 5, 8, 6. 8, 21, 6. 9, 10, 3. 40, 2 cf. r. gaudium pro recordari 7, 24, 7.*" Cfr. Cic. Att. 16, 3, 1. "Idem σύνταγμα misi ad te retractatius" 8, 9, 3. "Augemus dolorem retractando." Hic locus similis est Plinii 7, 24, 7.

"†*Sufficere parem esse, satisfacere 6, 23, 4. 7, 31, 3*" al. Cfr. Cic. Verr. 5, 48, 127. "Paucorum cupiditati tum, quum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant." Vell. 2, 98, 2. "Vix quemquam reperiri posse, qui aut otium validius diligat aut facilius sufficiat negotio." Cfr. Vell. 2, 97, 2. 2, 131, 2.

"*Superfundere propria significatione 8, 17, 1. 9, 33, 9.*" Legitur 8, 17, 1: "Tiberis alveum excessit et demissioribus ripis alte superfunditur." Cfr. Liv. 7, 3, 2. "Tiberi superfuso." Ov. Met. 2, 459.

"*Suscipere transl. curare tueri 1, 19, 1. 2, 4, 2.*" Legitur 1, 19, 1: "Magnæ et graves causæ, cur suscipere, augere dignitatem tuam de-

beam." Cfr. Cic. Sest. 22, 49. "Videbam, neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives salutem reipublicæ."

"*Teri multum versari in aliqua re, exerceri, fatigari 2, 3, 5. 7, 3, 3. 8, 12, 3.*" Legitur 2, 3, 5: "Qui in foro verisque litibus terimur." Cfr. Liv. 6, 8, 10. "Ne tamquam Vejos oppugnantes in opere longinquo sese tererent." Plinium passiva forma pro reflexiva usum esse, id nequaquam novum existimandum est, si forte de ea re cogitavit Holstenius.

"IV. Adverbia."

"*Inique iniquo animo P. 85.*" Legitur ibi: "Potest, fortasse inique, potest tamen odio esse non nullis." Non significat hoc loco "inique" i. q. "iniquo animo", sed i. q. "injuria, injuste." Cfr. Cic. Dom. 33, 87.

"*Favorabiliter 5, 14, 3*" (ed. Keil. 5, 13, 3). Legitur ibi: "Operam dedit, ut deprecari magis (id enim et favorabilius et tutius) quam defendi videretur." Manifestum est hoc loco "favorabilius" pro adjectivo, non pro adverbio habendum esse.

"†*Pariter eodem tempore 9, 28, 1.*" Quanta injuria hunc vocabuli usum Plinio primo tribuerit, intelligitur ex iis locis, qui Hand. Turs. s. v. "pariter" P. 390 sequ. commemorati sunt. Cfr. præterea Krebsii Antibarbarum (ed. IV cur. Allgayer) s. v.

"*Hilariter 3, 18, 10.*" Recte Holstenius Pag. 34, Not. docuit, hac adverbii forma ante Plinii æquales usum esse Auct. ad Her. Sed Plinii loco legitur: "Quæ hilarius et quasi exsultantius scripsi." Quî tandem constitui poterit, utrum ab adverbii forma minus usitata, quæ est "hilariter", an a forma "hilare", etiam Ciceroni aliisque frequentata, ductum sit "hilarius" illud?

"*Hac-hac = hac-illac 5, 6, 19.*" Cfr. Hand. Turs. s. v. "hac" Pag. 3, ubi ostenditur sic poëtas loqui solere.

"*Interdum — interdum modo — modo 6, 16, 6. 31, 13. 8, 20, 6.*" Cfr. Cic. Or. 59, 201. "Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio." Att. 12, 14, 3.

"*Mox deinde 3, 9, 9. 5, 17, 5*" al. Cfr. Liv. 40, 48, 6. "Extemplo fusi fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris."

"*Utcumque in adverbii modum contra morem veterum additum adjectivis et verbis pro quantum fieri potest (?) 1, 12, 2. 5, 5, 2. 6, 20, 19.*" Cfr. Liv. 29, 15, 1. "Quæ dubiis in rebus utcunque tolerata essent, ea non ultro pati."

In altera disputatione, in qua *verba* enumeravit, quæ Plinius a poëtis assumpsit, et promisit, se alio tempore adjectiva et substantiva ejusdem generis enumeraturum, non minores insunt errores.

Pag. 9. Adjectivum quod est *ferax* 2, 17, 15. 8, 20, 2 cum genitivo conjunctum poëtis et æqualibus Plinii tribuit, neque indicavit, etiam Livium sic locutum esse. Cfr. Liv. 9, 16, 19. "Illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit."

Pag. 11. Laborare sequ. Inf. poëticam locutionem dixit 1, 4, 4. 10, 2. 2, 5, 9, sed cfr. Cic. Att. 5, 2, 2. "In eo ipso laudandum, quod audiri non laborarit." Nep. Pel. 3, 1.

Pag. 12. Verbum *optandi* 3, 4, 2 "*poëtas fere cum Inf. junxisse*" dicit; sed cfr. Liv. 9, 14, 15. "Perdere prius quam perire optantes." Præterea cum apud ipsum Ciceronem sequatur acc. c. Inf. Nat. Deor. 3, 40, 95. "Opto redargui me", cumque "exoptandi" verbum Cicero conjunxerit cum Infinitivo Fam. 4, 6, 3. "Multis de causis te exopto quam primum videre", audacius est hanc structuram poëticam dicere.

Pag. 14 dicit: "*Ausim, quæ forma conjunctivi apud solos poëtas legitur, bis apud Plinium 4, 4, 3. 9, 13, 25 extat.*" Illud quam falsum sit, nemo ignorat. Cfr. Neue, "Formenlehre der Lat. Sprache", Zweiter Theil, Pag. 424, Mitau 1861.

Pag. 15. "*Cavare excepto uno loco Livii 21, 26, 8 apud solos poëtas legitur, quos Plinius secutus est 5, 6, 36. 8, 20, 4.*" Cfr. Liv. 44, 35, 17. "Medium spatium torrentis alibi aliter cavati paulo plus quam mille passus patebat."

"*Condere. Postquam sepeliendi vi hoc verbum poëtæ instruxerunt, Plinius non dubitavit dicere 7, 27, 11 domus postea rite conditis manibus caruit.*" Sepeliendi vim hæc vox habet etiam apud Ciceronem. Cfr. præter alios locos Tusc. 1, 45, 108. "Persæ etiam cera circumlitos condunt (mortuos)."

"*Culpandi verbum a Verg. Aen. 2, 602 fictum sæpe apud Plinium invenitur.*" Cfr. Ter. Eun. 2, 3, 96. "Quod qui rescierint, culpent." Plaut. Bacch. 3, 2, 13. "Hoc etiam ipsi culpabunt mali."

"*Curvare 9, 26, 4*" al. poëtis solis et æqualibus Plinii tribuit, quod audax videtur, quamdiu apud Ciceronem Nat. Deor. 1, 24, 66 legitur: "Curvata quædam et quasi adunca (corpuscula)"; quamquam nonnulli locum illum putant corruptum.

"*Ducere noctem 6, 31, 13 pro noctem agere cum voluptate*" (cum voluptate?). Ad hanc locutionem jam Cicero munivit viam. Cfr. Fin. 5, 19, 50. "Quo studio Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse", et quæ hoc loco Madvigius de illo verbi usu disputavit.

"*Intendere more poëtarum a Plinio bis usurpatum est 3, 9, 21 in jugulum innocentis quasi telum aliquod intendere.*" Cfr. Cic. Pis. 2, 5. "Ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorsi." "*Alter locus legitur Pan. 19, 3 ut studium omnium laboremque intenderes.*" Cfr. Sall. Jug. 75, 8. "Numidæ, sicuti plerique in nova deditione, officia intenderant."

"*Interloqui quod non legitur nisi apud Ter. Heaut. 4, 3, 13 et post apud Gellium 14, 2, 19 a Plinio uno loco, qui est 7, 6, 6, usurpatum est.*" Cfr. Sen. Ben. 4, 26, 1. "Permitte mihi aliquid interloqui."

"*Pallere i. q. timere 6, 2, 2, sicuti Horatius et Persius hac voce usi sunt.*" Cur non possit propria vi accipi, non intelligo, neque video, cur necesse sit "*perlegendi*" verbum 8, 20, 2, ut contendit Holstenius, interpretari *lustrare.*

"*Pavere cum accusativo rei 8, 20, 8, quæ structura non in usu est nisi apud poëtas, quos præter Plinium Tacitus Pliniusque major imitati sunt.*" Cfr. Sall. Cat. 31, 3. "Mulieres omnia pavere" [1]).

"*Prætendere quam vocem poëtæ ætatis Augusteæ finxerunt 8, 27, 8 Obfirmare animum auribusque prætendere.*" (Leg. pro 8, 27, 8. 7, 27, 8). Jam Ciceronis ætate in usu fuit vocabulum. Cfr. Cic. Vat. 6, 14. "Hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus prætendere."

"*Reformidare translato sensu 5, 16, 11 crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat.*" Cfr. Cic. in Qu. Cæc. Div. 16, 51. "Diligentia speculatorem reformidat." Tusc. 1, 45, 108. "Ea reformidet oratio."

"*Tueri pro conspicere 2, 11, 7.*" Miram interpretationem! Legitur enim: "Unde evenit, ut quod multi clamore permixto tuentur, nemo tacentibus ceteris dicere velit."

Illis commentis alia multa adjici possunt, quæ omnia si persequi vellem, volumen implerem. Adde quod prope sexaginta errores Holstenii in numeris locorum afferendis annotavi, quos longum est enumerare.

Sed ne tempus teram in rebus a proposito alienis, id solum ad extremum moneo, me rescripta Trajani omnino omisisse, postquam Ussingius [2]) satis evidenter ostendit, illa rescripta supposita esse.

---

[1]) Cum Accusativo personæ conjungitur etiam apud Liv. 23, 5, 8. Cfr. Kühnast, "Die Hauptpunkte der Livianischen Syntax", Pag. 142, Berlin 1871.

[2]) "Om de Kejser Trajan tillagte Breve til Plinius", Videnskabernes Selskabs Skrifter, Femte Række, Tredje Bind, Kiöbenhavn 1861.

Nunc quoniam vitam Plinii adumbravi causasque, cur de elocutione ejus disputare constituerem, exposui, scripta ejus, quæ ad nostra tempora manserunt, percensebo. Nam de orationibus, quas omnes excepto illo in Trajanum Panegyrico iniquitate temporum periisse, supra indicavi, nullum audeo certum judicium facere, quamquam et ex assensione, qua ab audientibus sunt exceptæ, et ex eventu prospero, qui illas orationes et apud centumviros et in senatu habitas sequebatur, suspicari licet, satis fuisse præclaras[1]). Carmina vero, quæ longius demum ætate provectus recitare atque edere coepit, communi pernicie, qua magna pars ex optimis quoque scriptis latinis interiit, deleta esse, haud magnopere dolendum dixi; nam certe qui adhuc exstant versiculi non modo delectare non possunt legentes, sed etiam acerbam Ciceronis versuum, quem etiam in carminibus condendis imitatus est, memoriam revocant[2]). Ad nostra autem tempora ex scriptis Plinii pervenerunt novem libri epistolarum, quas ipse inter annos 101—109 p. Ch. n.[3]) collegisse videtur et edidisse; hisque accedit decimus liber, quo continentur epistolæ ex Bithynia et Ponto de diversarum in hac provincia rerum statu ad Trajanum missæ. Has epistolas utrum ipse collegerit et ediderit an amicorum aliquis, incertum est. Præterea Panegyricus ille, quem, ut supra demonstravi, consulatum adeptus anno 100 p. Ch. n. Kal. Sept. Trajano dixit, ad nostram memoriam est conservatus.

Epistolis autem illis, si, quæ res contineantur, consideramus, sane sunt diversissimæ, ac plurimæ quidem leves et nugatoriæ. Plerumque enim de depravatione suæ ætatis conqueritur[4]), de senatus ad assentandum et blandiendum proclivitate[5]), de æqualium magna "habendi cupidine"[6]), de simulata juvenum sapientia et deficiente erga veteres reverentia[7]) lamentatur. Hic servorum crudele in dominum facinus narrat[8]), illic servo fugitivo veniam a domino studet impetrare[9]). Alibi quendam increpat, quod, cum ad coenam promiserit, non venerit, sed mensam lautiorem alius prætulerit[10]), alibi narrat, quam quis constanter sibi ipse mortem consciverit quamque patienter inedia perierit[11]). Modo narrat, quam insane Regulus mortem filii se lugere simulaverit[12]), modo mentionem facit de delphino mansueto cum pueris nonnullis in Hippo-

---

1) Cfr. 2, 11, 11. 4, 16, 2. 9, 23, 1—2.

2) Cfr. de poësi Ciceronis Quint. I. O. 9, 4, 41. 11, 1, 24.

3) Cfr. Mommsen, Disp. 1.

4) 2, 20, 12. 3, 21, 3 al. 5) 8, 6. 6) 9, 30, 4.

7) 2, 14, 2. 8, 23, 3. 8) 3, 14. 9) 9, 21. 10) 1, 15.

11) 1, 12. 3, 7, 1. Usitatissimus illo tempore videtur fuisse mos nequaquam jucundus inedia vitæ finiendæ.

12) 4, 2, 3.

nensi colonia ludente [1]). Alio loco fortitudinem et constantiam Arriæ prædicat [2]), alio, quid portendat somnium, deliberat cum amico [3]), alio, quomodo imago nocturna quiescenti homini assistens aliquid commendaverit [4]) vel portentoso aliquo facto signove imminens periculum aut scelus commissum indicaverit [5]), narrat. In epistola 7, 27, quæ omnis referta est anilibus de vanis imaginibus narratiunculis, serio quærit ex Sura amico, num putet esse phantasmata, quod sibi quidem persuasum esse, aperte ipse fatetur. Sed graviores quoque res, quas ad illa tempora existimanda interest cognoscere, Plinius in epistolis attigit. Quæ res enim et quomodo in senatu agerentur, demonstravit [6]), quam latus pateret licentiæ campus institutis suffragiis tacitis [7]), patefecit, quantum ad pretium prædiorum Italicorum augendum valeret lex Trajani, "ut candidati patrimonii tertiam partem in ea, quæ solo continerentur, conferrent" [8]), ostendit, quomodo causæ in consilio quodam a Cæsare convocato disceptarentur [9]), narravit. Ac multum quidem ad recitationes [10]), quæ illo tempore increbruerant, cognoscendas contulit. Quibus recitationibus Plinius ipse, qui de pigritia, qua ad recitationes audiendas coirent æquales, et de negligentia, qua recitatores audirentur, sæpe conquestus est [11]), frequenter et religiose adfuit. Atque ipse non solum versus suos, sed etiam orationes recitare solebat [12]), quem morem jamdiu exoletum cum Plinius primus revocasset ob eamque rem in multorum reprehensionem incidisset, copiosius quam subtilius defendere conatur [13]). Nonnulla quoque attulit ad vitas illustrandas elegantium quorundam scriptorum velut Taciti, Suetonii [14]), Quintiliani 6, 32, Martialis 3, 21, Silii Italici 3, 7, quibuscum familiaritatis vinculis erat conjunctus, præcipue vero Plinii majoris avunculi, cujus non modo assidua litterarum studia celebravit editosque libros enumeravit [15]), sed etiam luctuosum ejus et præmaturum interitum eruptione Vesuvii montis descripsit; quæ eruptio qualis esset quantasque ruinas ederet, Plinius, qui ipse viderat, dilucide venusteque narravit [16]). Neque nobis

---

[1]) 9, 33. [2]) 3, 16. [3]) 1, 18. [4]) 3, 5, 4.
[5]) 5, 5, 5. 7, 27. [6]) 2, 11. 3, 20. 8, 14. [7]) 4, 25.
[8]) 6, 19. [9]) 6, 31.
[10]) 1, 5, 2. 1, 13. 4, 7, 2. 4, 27, 1. 6, 15, 2. 6, 21, 2. 8, 12, 1 al.
[11]) 1, 13. 6, 15.
[12]) 3, 10, 2. 3, 18, 4. 4, 5. 5, 3, 1. 5, 12 (13), 1. 7, 17, 2. 8, 21, 4. 9, 34, 1. [13]) 7, 17.
[14]) Ad Tacitum multas epistolas scripsit 1, 6. 1, 20. 4, 13. 6, 9. 6, 16. 6, 20. 7, 20. 7, 33. 8, 7. 9, 10 et ad Suetonium nonnullas 1, 18. 3, 8. 5, 10 (11). 9, 34.
[15]) 3, 5. [16]) 6, 16. 6, 20.

gratum non debet esse videre, quid de religione Christianorum senserit et quomodo in eos consuluerit vir Christianis quidem, quos magna superstitione captos ac civitati majestatique Cæsaris periculosos arbitrabatur, inimicus, non tamen religione Romanorum adeo obstrictus aut occupatus, ut iniquo infestoque odio alii religioni addictos persequeretur [1]). Quodque naturam fontis miratur, cujus aqua cur "statis auctibus ac diminutionibus crescat decrescatque" nulla ratione potest intelligere, sed ab amico, quem physicorum putavit peritiorem, quærit, quæ causæ "tantum miraculum efficiant", id ostendit, quam nihil in rerum naturæ cognitione illo tempore fuerint versati [2]). Ne ea quidem omnino negligenda sunt et pro nihilo habenda, quæ ad vitas Cæsarum quorundam illustrandas ex his epistolis colligi possunt. Vere enim et acute de nequitia et improbitate delatorum sub Nerone et Domitiano vigentium scripsit [3]) (sub Domitiano Plinius ipse delatus erat, sed judicium ejus mors Domitiani prævenit [4]), apte indicavit, quanta quamque repentina fieret rerum commutatio [5]) imperio ad Nervam delato, qui non modo delatores edicto coërcuit meritisque suppliciis affecit [6]), sed etiam exsules plerosque a Domitiano ejectos restituit [7]), pauperibus assignavit agros [8]), omnes denique bonos cives favore et gratia est amplexus. Quantum autem Plinius epistolis suis contulerit ad Trajani ætatem recte existimandam, omnibus est notum. Ne plura, graviores quoque res epistolis Plinii continentur, quamquam concedendum est eum sæpissime in quæstiunculis de litteris studiisque [9]) et aliis ejusmodi rebus minutis versari.

Sed etiam qualis temporibus Cæsarum fuerit litterarum studiorumque condicio, quam potero brevissime exponam. Omne igitur imperium cum uni cessisset, cujus ad arbitrium nutumque omnia fierent, pristinam dicendi et scribendi libertatem plane oppressam esse inter omnes constat. Inter Augusti enim ætatem et Trajani complures deinceps intercesserunt principes crudeles sævique, qui omnes virtutes odissent, præclarissima reprimerent ingenia, innocentes in exsilium expellerent, præmia proponerent delatoribus, si quem inter ceteros excellentem investigassent et detulissent, qui denique gliscentem libertatis

---

[1]) 10, 96 (97). [2]) 4, 30.

[3]) 1, 5. 3, 7, 3. 3, 9, 31. 4, 9, 2. 4, 22, 5. 9, 13, 2.

[4]) 7, 27, 14. [5]) 9, 13, 4.

[6]) Pan. 35. Dio 68, 1. Antea Titus tale fere edictum ediderat. Pan. 35. Suet. Tit. 8.

[7]) 1, 5, 10. 4, 9, 2. Dio 68, 1, 2. [8]) 7, 31, 4. Dio 68, 2.

[9]) 1, 20. 9, 26. al.

honestatisque amorem exstinguerent. Nulla pæne vincula singulos cives cum civitate conjungebant, pristina senatorum nobiliumque dignitas nihil erat nisi inanis umbra, imperium principum magna ex parte inopi et venali plebe sustinebatur, cujus summum studium et voluptas posita erant in ludis spectandis. Quisquis audebat libro aut oratione aut carmine memoriam liberæ reipublicæ florentis revocare, mentionem facere antiquæ libertatis, veterum virtutes et præclara facinora celebrare, exsulando poenas audaciæ dabat. Eloquentia vero, cui omnes, qui quidem honores petituri essent, olim assidue studebant, jam ut ars inutilis coli desita erat atque aut omnino obmutuerat aut in rhetorum scholis frigidis declamationibus a pueris exercebatur, qui sonantibus verbis sententiarum inopiam celabant, aut in curiam detrusa versabatur in immeritis insulsisque principum laudibus, aut in jejunis causis centumviralibus disceptandis erat occupata. Ceteras quoque artes reconditiores neglectas jacuisse illo tempore, cum nemo certi exitii metu aperte sententiam dicere aut rerum statum denotare auderet, non est mirandum. Cum autem homini innata sit cupiditas quædam, quidquid cogitatione concepit, cum aliis communicandi, cumque non auderent palam rerum perversitatem malorumque remedia manifesta facere, significantibus verbis ambiguisque sententiis sensus animorum cogitationesque quasi designare coeperunt. Ita pro pristina perspicuitate ambiguitas quædam orationis est orta. Per speciem enim omnia approbandi dissimulanter et occulte blandis sæpe verbis speciosisque sententiis veras temporum condiciones civibus aperire studebant. Sed illis blanditiis quam acris sæpe rerum improbatio quamque implacabile odium essent subjecta, iis, qui audiebant aut legebant, facile erat intellectu.

Oppressa vero libertate de gravissimis civitatis rebus dicendi, cum nisi res leves non essent oratoribus relictæ, iis non tam erat propositum, quid verum, honestum, justum esset, docere, quam nugis amplificandis animos audientium vel legentium ad tempus delectare. Ob eamque rem celeritate quadam orationis et vigore animos excitare, aucupio verborum sonantium auribus lenocinari, argutiis quæsitis ostentare ingenii acumen, inauditis vocibus et translationibus novitatis gratiam captare, orationem quadrare concinnitate elaborata, artificiosis contentionibus (Græci ἀντίθετα vocant) crebrisque locis communibus quasi ferire et percutere studebant. Ita pro nativo illo et candido veterum genere dicendi ortum est artificiosum, argutum, sententiosum. Hoc autem declamatorium dicendi genus, quamquam jam Augusti ætate non solum a poëtis frequentari coeptum erat, sed etiam aliqua

ex parte in solutam orationem immigraverat, illis demum temporibus tamen increbruit, quibus poëtæ fere soli, in primis Vergilius, Ovidius, Horatius, neglectis vel postpositis aliis scriptoribus, etiam in scholis lectitabantur. Ad illorum dicendi formam adolescentuli assuescebant orationem accommodare, illorum granditatem non solum poëtæ, sed etiam solutæ orationis scriptores imitabantur. Præterea illis temporibus omnes fere, qui quidem aliquam operam in litteris ponerent, versus quoque scripsisse videntur. Illo vero studio poëtarum confundi coepta sunt varia dicendi genera ac soluta quoque oratio poëtico quodam fuco colorabatur. Non nihil autem ad latinam linguam inquinandam valuit, quod ex omnibus fere terræ partibus peregrini Romam confluxerunt, crebris occasionibus ad honores perveniendi allecti. Illi enim peregrini barbare loquentes multa in linguam induxerunt aliena. Ac Romani quidem ipsi, cum haud raro diu in provinciis morarentur, urbani sermonis prope obliti sunt et eorum quoque oratio quendam quasi colorem peregrinum traxit e provincialium consuetudine dicendi. Quid recitationes illæ, de quibus supra non nihil dixi, quantum effecerint ad orationem corrumpendam, quis est quin sciat? Vanas enim laudes sectantes scriptores magnam solebant amicorum multitudinem convocare, ut scripta sua sæpe minus perfecta legerent per speciem quidem ad amicorum judicia, quæ displicerent, emendandi, re vera autem nihil aliud spectantes, nisi ut ingenia sua ostentarent ac plausus clamoresque eorum, qui audiebant, excitarent. Ille quidem mos liberæ quoque reipublicæ temporibus vigebat, tum vero apud paucos existimatores intelligentes atque incorruptos opuscula sua legebant scriptores, ut, antequam vulgarent, quidquid in iis pravum videretur, corrigerent, hac vero ætate non erat insolitum mercede conductos plausores ad audiendum adhibere non solum in auditoria, sed etiam in forum [1]). Talibus autem existimatoribus magis inflatas atque insulsas declamationes quam integre et incorrupte scripta placuisse, nolite mirari, atque in illis quidem recitationibus latissimus campus patebat declamatorio illi argenteæ ætatis proprio generi dicendi.

Luxuria autem illius ætatis mirum quantum valuit ad orationis vim infringendam. Nam cum ex toto terrarum orbe immensæ divitiæ Romam essent congestæ, deliciis se dederunt Romani et voluptatibus, quibus animi adeo molliti sunt et effeminati, vix ut credas hos Romanos esse, ortos ab illis majoribus, quorum assueveris admirari continentiam, constantiam, frugalitatem. Sed si

---

[1]) 2, 14.

verum est illud Platonis, "qualis homo sit, talem ejus esse sermonem", consentaneum est ex illa animi mollitia mollem fluxisse orationem et delicatam.

Jam, ut tandem ad id ipsum, quod propositum est, veniam, si ad elocutionem Plinii animum advertimus, reperiemus eum orationis integritate propius plerisque ejusdem ætatis scriptoribus accedere ad auream, quæ vocatur, latinitatem, ac sane dubito, an præter Quintilianum nemo æqualium in ea re possit cum eo comparari. Neque tamen is vacuus erat vitiis, si quidem vitia dicenda sunt, argenteæ ætatis. Quod autem Ciceronem sibi ad imitandum proposuerat, quamquam non potuit æquare, cum neque pari ingenio præditus esset et nimium suæ ætatis judicio tribueret, medium tamen quodammodo inter nativum dicendi genus veterum scriptorum et argenteæ ætatis argutum et artificiosum studebat tenere. Quod quidem studium non omnino irritum fuit. Omnes enim epistolæ ejus politæ quidem sunt et limatæ, sed nimis sæpe dedita opera quæsitæ sententiæ videntur animusque potius rigido frigore, quam jucunda hilaritate illis epistolis legendis perfunditur, quia sermo in iis tantum abhorret ab illo, quod in epistolis exspectamus, familiari et minus elaborato genere dicendi, ut non epistolas, sed disputatiunculas te legere credas ac potius existimes, scriptorem in animo habuisse erudite de re proposita disserére quam familiari colloquio amico reconditos animi sensus, cogitationes, voluntates simpliciter effundere, quod ipsum proprium est epistolarum. Præterea, qua Plinius erat vanitate et inconstantia, ne imperitorum quidem judicia negligere audebat [1]), cumque libenter suas ipsius virtutes quasi conspiciendas demonstret, inde animi eorum, qui legunt, injucunde afficiuntur. Nescio an præstantissimus fuerit Plinius in amoenitatibus locorum describendis [2]), in fabellis narrandis [3]), in domesticis rebus depingendis [4]), sed in his locis sæpe concisæ et quasi dissipatæ sunt sententiæ omnisque oratio colore quodam poëtico est perfusa, id quod magis etiam cernitur in Panegyrico, ubi omnibus dicendi artificiis ornare argumentum et sententiarum inopiam studuit celare. Præterea cum in eo ad humillimas blanditias descenderit adeoque extra modum in laudibus Trajani celebrandis vel potius depingendis egressus sit, ut eum secundum a Jove dicat [5]) atque etiam diis ipsis præponat et ejusmodi ineptias ebulliat, hæc declamatio non potest tædium non movere.

---

[1]) 2, 5. [2]) 2, 17. 5, 6. 8, 8. 8, 20.
[3]) 9, 33. [4]) 2, 20, 3. [5]) Cfr. Pan. 40. 74. al.

Sed exemplis ostendam, quatenus Plinius ætatis suæ judicio serviverit et quibus maxime vitiis hujus ætatis propriis laboret, et eam quidem sequar rationem, ut primum in universum disputem de toto orationis habitu, deinde singula verba aurea, quæ vocatur, ætate aut inusitata aut certe rara enumerem, tum de grammatica ratione dicam.

Ex universo quidem orationis habitu magis quam e singulis verbis et ratione grammatica apparet, quantum ab aurea, quam vocant, latinitate sermo Plinianus abhorreat. Plinius enim, cum et ingenium ostentare vellet et jam inde ab initio epistolas suas vulgare constituisset, id ante omnia spectabat, ut oratio perpolita et nova et arguta videretur, qua in re cum omnem fere curam poneret, factum est, ut, dum apta novaque verba argutasque sententias sectatur et orationis formam limare studet, res negligeret et sententiis potius acutis quam ad docendum aptis serviret. Ex hoc studio fluxerunt multi illi "loci communes", qui vocantur, apud Plinium frequentissimi. Qui "loci communes" cum judicio et suo loco collocati quamquam magnam vim orationi addunt, tamen crebrius interpositi non possunt iis, qui legunt, tædium non afferre. Ex magna autem copia hæc fere exempla "locorum communium" afferenda putavi:

Gratia malorum tam infida est quam ipsi 1, 5, 16. Alienæ laudes parum æquis auribus accipi solent 1, 8, 6. Sequi gloria, non adpeti debet 1, 8, 14. Summa ratio — sapientibus pro necessitate est 1, 12, 3. Perit gratia, si reposcatur 1, 13, 6. Hoc ipsum amantis est, non onerare eum laudibus 1, 14, 10. Quod dubites, ne feceris 1, 18, 5. Aliud alios movet, ac plerumque parvæ res maximas trahunt 1, 20, 12. Mala emptio semper ingrata 1, 24, 2. Magis viva vox adficit 2, 3, 9. Numerantur sententiæ, non ponderantur 2, 12, 5. Nihil æque gratum est adeptis quam concupiscentibus 2, 15, 1. (Eloquentia) male sine moribus discitur 3, 3, 7. Quamlibet sæpe obligati si quid unum neges, hoc solum meminerunt, quod negatum est 3, 4, 6. Optime libertati venia obsequio præparatur ibid. 8. Multi famam, conscientiam pauci verentur 3, 20, 8. Vinci in amore turpissimum est 4, 1, 5. Recta ingenia debilitat verecundia, perversa confirmat audacia 4, 7, 3. Magis in studiis homines timor quam fiducia decet 5, 17, 3. Honesta consilia vel turpia, prout male aut prospere cedunt, ita vel probantur vel reprehenduntur 5, 9 (21), 7. Qui invidet, minor est 6, 17, 4. Nec me præterit, usum et esse et haberi optimum dicendi magistrum 6, 29, 4. Ajunt multum legendum esse, non multa 7, 9, 16. Timor est emendator asperrimus 7, 17, 13. Fruendis voluptatibus crescit

carendi dolor 8, 5, 2. Quod fidissimum præcipiendi genus, exemplis docebantur Ibid. 6. Tanto brevius omne, quanto felicius tempus Ibid. 10. Ita natura comparatum, ut proximorum incuriosi longinqua sectemur 8, 20, 1. Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, male terrore veneratio adquiritur, longeque valentior amor ad obtinendum quod velis quam timor 8, 24, 6. Tunc præcipua mansuetudinis laus, cum iræ causa justissima est 9, 21, 2. Nimia cura deterit magis quam emendat 9, 35, 2. Cfr. 9, 26, 2—3.

In Panegyrico autem frequentissimi sunt tales "loci communes."

Merenti gratias agere facile est Pan. 3. Habet has vices condicio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur Pan. 5. Imperaturus omnibus eligi debet ex omnibus Pan. 7. Æquiore animo ferunt homines, quem princeps parum feliciter genuit, quam quem male elegit Ibid. Major sit obsequii gloria in eo quod quis minus velit Pan. 9. Nullum est magno principe immortalitatemque merituro impendii genus dignius, quam quod erogatur in posteros Pan. 26. (Princeps) frustra proceres plebe neglecta, ut desectum corpore caput nutaturumque instabili pondere, tuetur Ibid. Liberalitatem jucundiorem debitor gratus, clariorem ingratus facit Pan. 43. Detestentur malos principes etiam qui malos faciunt Pan. 44. Præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt Ibid. In alio sua quemque natura delectat Pan. 45. Infidelis recti magister est metus Ibid. Melius homines exemplis docentur Ibid. (Discimus) fidissimam esse custodiam principis ipsius innocentiam Pan. 49. Frustra se terrore succinxerit qui septus caritate non fuerit Ibid. Armis arma inritantur Ibid. Nihil non parum grate sine comparatione laudatur Pan. 53. Neque enim satis amarit bonos principes qui malos satis non oderit Ibid. (Licet futuros principes sub exemplo præmonere) nullum locum, nullum esse tempus, quo funestorum principum manes a posterorum execrationibus conquiescant Ibid. Ingeniosior est ad excogitandum simulatio veritate, servitus libertate, metus amore Pan. 55. Laudabilia multa etiam mali faciunt, ipse laudari nisi optimus non potest Pan. 56. Magnum est differre honorem, gloriam majus Ibid. Multum in commutandis moribus hominum medius annus valet Pan. 59. Melius omnibus quam singulis creditur Pan. 62. Neque enim umquam deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit Pan. 66. Turpis tutela principis, cui potest imputari Pan. 68. Ibi intemperantius amamus bonos principes, ubi liberius malos odimus Ibid. (Priorum principum exitus docuit) ne a diis quidem amari, nisi quos homines ament Pan. 72. Multa excogitat metus Ibid. Est demum

vera felicitas felicitate dignum videri Pan. 74. Voluptates sunt, voluptates, quibus optime de cujusque gravitate sanctitate temperantia creditur Pan. 82. Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur Pan. 83. Nihil est tam pronum ad simultates quam æmulatio, in feminis præsertim Pan. 84. Pejor odio amoris simulatio Pan. 85. Amari, nisi ipse amet, non potest Ibid.

"Similitudinibus" quoque crebris oratio Plinii est distincta, quarum quidem, cum longiores sint, propter spatii angustias non possum nisi perpauca afferre exempla:

Ut corpori ferrum, sic oratio animo non ictu magis quam mora imprimitur 1, 20, 3. (Cfr. ibid. 16). Ut certus siderum cursus ita vita hominum disposita delectat 3, 1, 2. Ut faces ignem adsidua concussione custodiunt, dimissum ægerrime reparant, sic et dicentis calor et audientis intentio continuatione servatur, intercapedine et quasi remissione languescit 4, 9, 11. Ut in corporibus sic in imperio gravissimus est morbus qui a capite diffunditur 4, 22, 7. Ut crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur atque ultro requirit, sic recens animi dolor consolationes reicit ac refugit, mox desiderat et clementer admotis adquiescit 5, 16, 11. Ut terræ variis mutatisque seminibus, ita ingenia nostra nunc hac nunc illa meditatione recoluntur 7, 9, 7. Sicut maris cælique temperiem turbines tempestatesque commendant, ita ad augendam pacis tuæ gratiam illum tumultum præcessisse crediderim Pan. 5. Est hæc natura sideribus, ut parva et exilia validiorum exortus obscuret: similiter imperatoris adventu legatorum dignitas inumbratur Pan. 19. Neque a te liberi civium, ut ferarum catuli, sanguine et cædibus nutriuntur Pan. 27. Tu simul omnia profudisti, ut sol et dies non parte aliqua, sed statim totus, nec uni aut alteri sed omnibus in commune profertur Pan. 35.

Plinius autem, cum elaboratæ concinnitati studeret et id præcipue ageret, ut quam maxime quasi eminerent atque exstarent singula verba, in quibus aliqua vis inesset ac pondus, "contraria", quæ Græci vocant ἀντίθετα, contrariis opposuit diversissimis modis idque tam frequenter et nonnumquam sine causa, ut verbis eum ludere non sensus animi cogitationesque exprimere credas velle, quod hæc exempla ostendent:

Temptavi imitari *Demosthenen* semper *tuum*, *Calvum* nuper *meum* 1, 2, 2. Tu modo enitere, ut tibi ipse sis tanti, quanti videberis aliis, si tibi fueris 1, 3, 5. Non mehercule tam mea sunt quæ mea sunt, quam quæ tua 1, 4, 2. Si silenda feceris, factum ipsum, si laudanda non sileas, ipse culparis 1, 8, 15. Eundem antequam scri-

bam, eundem cum scripsi, eundem etiam cum remittor, non tamquam eundem lego 1, 16, 7. Tanti viri *mortalitas* magis finita quam *vita* est 2, 1, 10. *Parum* immo *nimium* meminisset 3, 14, 1. Ibi plurimum scribo nec *agrum*, quem non habeo, *sed ipsum me* studiis *excolo;* ac jam possum tibi ut aliis in locis *horreum* plenum sic ibi *scrinium* ostendere 4, 6, 2. Nec tamen adhuc possum pronuntiare, utrum sit difficilius *capere* aliquid an *scribere* 5, 18, 2. (In proximis exemplis duobus admodum ineptæ sunt contentiones). Respondit mihi Fontejus Magnus *plurimis verbis*, *paucissimis rebus* 5, 20, 4. Quam dubium est, an merito accusetur qui an omnino accusetur incertum est? 7, 10, 3. Quisquis ille, sileatur, quem *insignire exempli nihil*, *non insignire humanitatis plurimum* refert 8, 22, 4. Habe ante oculos hanc esse terram, quæ leges *non victis*, *sed petentibus* dederit 8, 24, 4. Neque enim periculum est ne sit *nimium* quod esse *maximum* debet 8, 24, 10. His *nulla*, illis *non nulla* laus 9, 26, 2. Ita *singulis* veniam ut *non singulis* dabis 9, 29, 2. Venor aliquando, sed non sine pugillaribus, ut, quamvis *nihil* ceperim, *non nihil* referam 9, 36, 6. Non de *tyranno* sed de *cive*, non de *domino* sed de *parente* loquimur Pan 2. Sentit *sibi*, *non principi* dici Ibid. Persuadendum provinciis erat illud iter *Domitiani* fuisse, *non principis* Pan. 20. *Hominem* se magis sentiret fuisse quam *civem* Pan. 25. Crescerent *de tuo* qui crescerent *tibi* Pan. 26. Cavisti, ne *fundata* legibus civitas *eversa* legibus videretur Pan. 34. Quanto nunc tutior, quanto securior eadem domus, postquam *non crudelitatis*, sed *amoris* excubiis, non *solitudine et claustris*, sed *civium celebritate* defenditur Pan. 49. Tu *nihil amplius* vis *tibi* licere quam *nobis:* sic fit ut *nos tibi plus* velimus Pan. 65.

Quam multa etiam in illis exemplis, quæ ex immensa copia attuli, quæsita videntur! Verum illa quidem parva sunt. Ad majora dicendi artificia veniamus. Nam haud raro "commutatio" illa, quam Græci vocant *ἀντιμεταβολήν,* invenitur:

Ii qui benefacta sua verbis adornant non *ideo prædicare*, *quia fecerint*, *sed ut prædicarent fecisse* creduntur 1, 8, 15. Liberti mei non *idem* quod *ego* bibunt, sed *idem ego* quod liberti 2, 6, 4. Jucundum utrumque — *laborem otio*, *otio laborem* variare 8, 8, 4. Ego optimum et emendatissimum existimo, qui *ceteris ita ignoscit*, *tamquam ipse cotidie peccet*, *ita peccatis abstinet*, *tamquam nemini ignoscat.* 8, 22, 2. Unum illud addam omnia mihi *tanto laudabiliora* visa *quanto jucundiora, tanto jucundiora quanto laudabiliora* erant 9, 31, 2. Non *oculos animo*, sed *animum oculis* sequor 9, 36, 2. *Tibi terras*, *te terris* reliquit Pan. 10. Meruisti proxima moderatione, ut non

ideo vicisse videaris, ut triumphares, sed *triumphare, quia viceris* Pan. 17. Quem ad modum cessit? Non *se ut privatis*, sed ut *privatos sibi* pares faceret Pan. 60. Ut enim felicitatis est *quantum velis posse*, sic magnitudinis *velle quantum possis* Pan. 61. Non *consulatus hominibus isdem*, sed *iidem homines consulatibus* reddebantur Ibid. O prava et inscia veræ majestatis ambitio, *concupiscere honorem quem dedigneris, dedignari quem concupieris* Pan. 63. Non est *princeps super leges*, sed *leges super principem* Pan. 65.

Neque infrequentiora sunt "oxymora", quæ vocantur:

Scribo plurimas, sed *inlitteratissimas litteras* 1, 10, 9. Scis quam sit *amor iniquus* interdum 2, 2, 1. Nihil est tam *inæquale* quam *æqualitas* ipsa 2, 12, 5. Cfr. Nihil est ipsa *æqualitate inæqualius* 9, 5, 3. In hac quoque *diversitate æqualitatis* ratio servata est Pan. 25. Habet etiam multum jucunditatis ipsa illa *peregrinatio* inter *sua* 3, 19, 4. Nihil denique præter *ingenium insanum* 4, 7, 4. *Lumen obscurum*, umbra premente 5, 6, 38. Homo *felicior*, ante quam *felicissimus* fieret 5, 18, 1. Contigit tibi ut pater patriæ *esses*, ante quam *fieres* Pan. 21. Hoc ita me *delectet*, ut *torqueat* 6, 7, 3. Quamquam *absens*, totus *huc* migrasti 6, 28, 1. Æstima tu, quæ vita mea sit, cui *requies* in *labore*, in *miseria curisque solacium* 7, 5, 2. Est quædam etiam *dolendi voluptas* 8, 16, 5. Per hos dies libentissime otium meum in litteris conloco, quos alii *otiosissimis occupationibus* perdunt 9, 6, 4. Nihil peccat, nisi quod nihil peccat 9, 26, 1. Famam *liberalitatis avaritia* petunt 9, 30, 2. Nemo *miseras voluptates* unco et ignibus expiavit Pan. 33. *Crimen* eorum, qui *crimine vacarent* Pan. 42. *Mitis severitas* Pan. 80 [1]).

Creberrima vero sunt in eadem sententia posita vocabula, quæ in incipiendo aut cadendo eundem fere sonum referant, quorum tamen, quia permulta sunt, pauca modo afferam, præsertim cum similis ille sonus facile possit fortuitus esse:

Amavi consummatissimum juvenem tam *ardenter*, quam nunc *impatienter* requiro 2, 7, 6. *Legendi* semper occasio est, *audiendi* non semper 2, 3, 9. Equidem beatos puto quibus datum est aut facere *scribenda* aut scribere *legenda* 6, 16, 3. Neque enim *reliquisse* opes filiæ, sed *reddidisse* quibus auctus per filiam fuerat 8, 18, 3. Cfr. Cogita te missum in Achaiam, illam *veram* et *meram* Græciam 8, 24, 2. Non

[1]) Cfr. "Insanientis sapientiæ" Hor. Od. 1, 34, 2. "Strenua inertia" Hor. Ep. 1, 11, 28. "Cum ratione insanias" Ter. Eun. 1, 1, 18. "Innumero numero" Lucr. 2, 1053.

consummata, sed tantum *commutata* videantur Pan. 51. Istæ quidem *æreæ* (statuæ) et paucæ manent manebuntque; illæ autem *aureæ* et innumerabiles strage et ruina publico gaudio litaverunt Pan. 52. Scis quibus *laudibus* ut *laudandus* viderer effecerit 1, 14, 1. Inter *multa* scelera *multorum* nullum atrocius videbatur, quam quod in *senatu senator senatori* manum intulisset 9, 13, 2. E *spectatore spectaculum* factus Pan. 33.

Sed talia exempla apud quemvis scriptorem invenies, quamquam fortasse rariora sunt certe apud aureæ, quæ vocatur, ætatis scriptores quam apud Plinium. Præterea ut in proximo exemplo superiore, ita sæpissime idem verbum paulum immutatum et deflexum ponitur:

Apud illum quidem *ratio rationem*, apud alios *timorem timor* vicit 6, 16, 16. Video multos, ut bene *agerent agendo* consecutos 6, 29, 5. Superest ne rursus (provincia) agat *poenitentiam poenitentiæ* suæ 7, 10, 3. (Cfr. Curt. 10, 7, 12. "Poenitebat modo consilii modo poenitentiæ ipsius"). Habuit tulitque in *exilium exilii* causam 7, 19, 6. Longior causis *timoris timor* erat 7, 27, 6. Quam non *eadem* de *eodem* nec tamen diversa dixisti 9, 31, 1. Ruens imperium super *imperatorem imperatoris* tibi voce delatum est Pan. 6. Obtulisti congiarium *gaudentibus gaudens securusque securis* Pan. 28. Cum omnia *raperent* et *rapta* retinerent, ut si nihil *rapuissent*, defuerint omnia Pan. 41. Quousque *absentes de absente* gaudebimus? Pan. 59. Cfr. *Absens de absentibus* nemini magis quam tibi crederes Pan. 19. *Nemo omnes*, *neminem omnes* fefellerint Pan. 62.

Præcipue sic opponuntur formæ activa et passiva ejusdem verbi: *Persuaderi* tibi, etiam cum *persuaserit*, cupias 1, 10, 7. Ea invasit homines habendi cupido, ut *possideri* magis quam *possidere* videantur 9, 30, 4. (Cfr. illud Aristippi: **ἔχω οὐκ ἔχομαι,** quod Cicero vertit: "*habeo non habeor*" Ep. Fam. 9, 26, 2. "Agit (animus) atque *habet* cuncta, nec ipse *habetur*" Sall. Jug. 2, 3.) Ut reversus imperator, qui privatus exieras, *agnoscis, agnosceris!* Pan. 21. Postquam non est cui *suadeatur*, qui *suadeant* non sunt Pan. 41. Jucundissimum est in rebus humanis *amari*, sed non minus *amare* Pan. 85.

Vere Plinianum id quoque est, quod idem verbum in eadem forma bis ponitur aut in eadem enuntiatione, velut:

Amisi enim, *amisi* vitæ meæ testem rectorem magistrum 1, 12, 12. In capite xysti diæta est, *amores* mei, re vera *amores* 2, 17, 20. Hic erit epistulæ *finis*, re vera *finis* 3, 9, 37. *Difficile* est hucusque intendere animum in dolore, *difficile* 3, 10, 6. Librum de

vita ejus recitavit, de *vita* pueri 4, 7, 2. *Facio* nonnumquam versiculos severos parum, *facio* 5, 3, 2. Prata inde *campique: campi*, quos non nisi ingentes boves et fortissima aratra perfringunt 5, 6, 10. Rufum *Varenum* proconsulem detulerunt, *Varenum* 5, 20, 1. *Petit* honores Julius Naso, *petit* cum multis 6, 6, 1. *Obliga* me, *obliga* ante quam dicat 6, 23, 4. *Nomine Pallantis* senatus, nec expiata postea curia est, *Pallantis nomine* senatus gratias agit Cæsari 8, 6, 5. *Recusabas* imperare, *recusabas*, quod bene erat imperaturi Pan. 5. *Hoc* est igitur, *hoc* est quod penitus illos animo Cæsaris insinuavit Pan. 62. *Nescio* jam, *nescio* pulchriusne sit istud quod præeunte nullo, an hoc quod alio præeunte jurasti Pan. 64. Ipse te *legibus* subjecisti, *legibus*, Cæsar, quas nemo principi scripsit Pan. 65. *Voluptates* sunt, *voluptates*, quibus optime de cujusque gravitate sanctitate temperantia creditur Pan. 82.

Aut in fine antecedentis et initio subsequentis enuntiationis, velut:

Collega in præfectura ærarii *fuit*, *fuit* et in consulatu 5, 14 (15), 5. Balineum Hispellates publice *præbent*, *præbent* et hospitium 8, 8, 6. Omnibus adfinitatibus pro cujusque officio gratia *relata* est, *relata* et uxori 8, 18, 7.

Idem quoque verbum paulum deflexum ponitur in fine enuntiationis antecedentis et initio enuntiationis subsequentis, velut:

Sicut aliis vitiis huic quoque providentia sua *occurreret. Occurrit.* 6, 19, 3. Petis, ut Scaurus *veniat. Veniet* 6, 25, 1. Injungis mihi ministerium, ut ad Plotinam litteræ tuæ *perferantur. Perferentur* 9, 28, 1. Meruit et *paruit? paruisti* enim Pan. 9.

Postremo concinnitatis studiosus et ad vim orationis augendam frequentissime usus est "repetitione", quæ græce *ἀναφορά* dicitur, et "chiasmo", qui vocatur, quarum figurarum dicendi unaquæque prope pagina multa suppeditat exempla, quorum pauca afferam:

Quid agit Comum, tuæ meæque deliciæ? *quid* suburbanum amoenissimum? *quid* illa porticus verna semper? *quid* platanon opacissimus? *quid* Euripus viridis et gemmeus? *quid* subjectus et serviens lacus? *quid* illa mollis et tamen solida gestatio? *quid* balineum illud, quod plurimus sol implet et circumit? *quid* triclinia illa popularia, illa paucorum? *quid* cubicula diurna nocturna? 1, 3, 1. *Eram* acturus adulescentulus adhuc, *eram* in quadruplici judicio, *eram* contra potentissimos civitatis 1, 18, 3. Cfr. 5, 14 (15), 8. *Dandum* precibus uxoris, *dandum* filiæ lacrimis, *dandum* etiam nobis amicis ne spes nostras voluntaria morte desereret 1, 22, 9. Hujus viri exequiæ *magnum* ornamentum principi, *magnum* sæculo, *magnum* etiam

foro et rostris attulerunt 2, 1, 6. Cfr. *Liber — liber — liber* 5, 20, 3. *Dedimus — dedimus*, *dedimus* 6, 33, 10. *Imaginare — imaginare — imaginare* 8, 6, 11—12. *Jam — Jam — Jam* Pan. 9. *Quam* dulcia illa, *quam* amantia, *quam* arguta, *quam* recta! 4, 3, 4. *Illum* coloribus, *illum* cera, *illum* ære, *illum* argento, *illum* auro effingit 4, 7, 1. *Multa* tenuiter, *multa* sublimiter, *multa* venuste, *multa* tenere, *multa* dulciter, *multa* cum bile 4, 27, 1. Remissa est multa; *sed* timuit, *sed* rogavit, *sed* opus venia fuit 4, 29, 2. Cfr. Pan. 34. *Sed* templum, *sed* forum insederant. *Non* illi vis, *non* granditas, *non* subtilitas, *non* amaritudo, *non* dulcedo, *non* lepos defuit 6, 21, 5. *Veniret quisque*, cum vellet, *veniret quisque* cum posset Pan. 25.

Multo rariora sunt exempla "conversionis", quam Græci ἐπιφοράν vocant:

Adhibe solacia mihi, quæ audierim *numquam*, legerim *numquam* 1, 12, 13. Dabis congiaria, *si voles*, præstabis alimenta, *si voles* Pan. 28.

"Chiasmi" autem, qui vocatur, exempla hæc fere afferenda putavi:

Persuasum habeo posse fieri ut sit *actio bona* quæ non sit *bona oratio* 1, 20, 9. Quid illo aut *fidelius amico* aut *sodale jucundius?* 2, 13, 6. (Senibus) *industria sera*, *turpis ambitio* est 3, 1, 2. Talia omnia, ut possint *artificum* oculos *tenere*, *delectare imperitorum* 3, 6, 3. *Comoedos audio* et *specto mimos* et *lyricos lego* et sotadicos intellego 5, 3, 2. *Puer simplicitate*, *comitate juvenis*, *senex gravitate* 6, 26, 1. *Distringor officio*, *amicis deservio*, *studeo interdum* 7, 15, 1. Non *amoribus servit*, non *adpetit honores*, *opes neglegit* 7, 26, 2. Fortasse *iterum rogabo*, *impetrabo iterum* 9, 21, 4. Si *provincias* ex *provinciis*, ex *bellis bella* mandaret Pan. 9. Te *parvuli noscere*, *ostentare juvenes*, *mirari senes*, *ægri* quoque ad conspectum tui *prorepere* Pan. 22. Reddita est amicis fides, *liberis pietas*, *obsequium servis* Pan. 42.

His aliisque dicendi artificiis non magis ad concinnitatem consequendam quam ad singulorum verborum vim ipsa collocatione et oppositione augendam, et quo apertius exstarent sententiarum argutiæ, frequentissime illius ætatis scriptores utebantur. Neque enim moris erat eorum, ut longis et rotundis verborum circumscriptionibus, quales apud Ciceronem, Cæsarem, Livium invenimus, audientes impellerent et quasi abriperent, sed, ut ante dixi, exquisitis verbis et brevibus acutisque sententiis quasi ferire animos studebant et admirationem movere.

Neque vero concinnitatem modo et argutias sed etiam brevitatem Plinius sectatus est præcipue in rebus describendis vel narrandis, velut ubi de pravitatibus temporum dicit, ubi cum indignatione

de flagitiis Domitiani, de nequitia Reguli queritur, ubi amicum bene meritum commendat laudesque alicujus amplificat, ubi amoenitates villarum suarum depingit, ubi gratas quasdam fabellas narrat, ubi horridam, quam erumpentes ignes Vesuvii montis ediderunt, stragem oculis legentium quasi subjicit. Tum incitatiore cursu fluit oratio, tum sententias incisas et quasi decurtatas alias juxta alias ponit, omissis particulis connectentibus, quarum in usu sæpe negligentior est, tum numeros modosque negligit multaque ei, qui legit, intelligenda et supplenda relinquit. Raro quidem talis est oratio Plinii, sed nonnumquam tamen in illud vitium toti ætati commune propriumque incidit, id quod his exemplis ostenditur:

Primum autem brevitatis studium apparet in "dissolutione" illa (Græci vocant ἀσύνδετον), qua frequentissime usus est et brevitatis causa, et ut vehementiam quandam orationi conciliaret, velut:

Jam dies alter tertius quartus: abstinebat cibo 1, 12, 9. (Cfr. totam ep. 1, 5). Ex his apparet illum (Ciceronem) multa dixisse, cum ederet, omisisse 1, 20, 7. Veniet; vereor ne frustra 6, 25, 2. Uterque ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit 9, 19, 8. (In his exemplis particula adversativa abest, qua re enuntiationum concursus asper quodammodo et hiulcus fit). Delectare persuadere copiam dicendi spatiumque desiderat 1, 20, 18. Poposcit tabellam, stilum accepit, demisit caput, neminem veretur, se contemnit 4, 25, 4. (Cfr. 5, 5, 5. 5, 6). Sedebant judices, decemviri venerant, obversabantur advocati, silentium longum, tandem a prætore nuntius 5, 9 (21), 2. (Cfr. totam ep. et 6, 20, 14—15). Serpit per coloniam fama: Concurrere omnes, ipsum puerum tamquam miraculum aspicere, interrogare, audire, narrare. Postero die obsident litus, prospectant mare et si quid est mari simile. Natant pueri, inter hos ille, sed cautius. Delphinus rursus ad tempus, rursus ad puerum. Fugit ille cum ceteris. Delphinus quasi invitet revocet, exilit mergitur variosque orbes implicat expeditque 9, 33, 5. (Cfr. totam ep.).

Deinde studium brevitatis cernitur in "detractione", quam Græci vocant ἔλλειψιν, satis usitata. Omissa sunt autem:

1) Substantiva, velut: Verania Pisonis *(aud. uxor*, ut sæpe apud poëtas) graviter jacebat 2, 20, 1. Similiter: Patronam habuit Thermuthin Theonis 10, 5 (4), 2. Rogo ut des civitatem Chrysippo Mithridatis *(aud. filio)* uxorique Chrysippi, Stratonicæ Epigoni *(aud. filiæ)* 10, 11 (6), 2. Apud omnes scriptores omitti solent verba, quæ sunt "filius et filia" (Cfr. Liv. 25, 37, 8. "Hasdrubalem Gisgonis"), ac multo etiam duriores sunt apud ipsum Ciceronem detractiones

(Cfr. Cic. Fin. 5, 5, 13 et Madvigium ad h. l.). Forsitan per ellipsin explicandum sit, quod legitur 2, 11, 12. Stabat modo consularis, modo *septemvir epulonum*, jam neutrum. (Cfr. L. Grasberger, "De Usu Pliniano", Wirceburgi 1860). Potius tamen pro genitivo partitivo "epulonum" vocabulum habendum esse videtur. Post solem plerumque frigida *(aud. aqua)* lavabatur 3, 5, 11. 6, 16, 5. (Cels. Quint. Suet.). Surgebat hieme intra primam *(aud. horam*, ut est ap. Cic. Phil. 2, 31, 77. Rosc. Am. 7, 19, al.) noctis 3, 5, 13. Summa macies, summa defectio *(aud. virium*, ut est ap. Cic. Sen. 9, 29) 7, 19, 3. (Tac.). Cui decus muralis *(aud. corona*, ut est apud Liv. 23, 18, 7) aut civica *(aud. corona*, ut legitur ap. Cic. Planc. 30, 72. Liv. 10, 46, 3) Pan. 13. "Civica" eodem modo absolute, ut aiunt, usi sunt Sen. et Quint. Nec tibi opima *(aud. spolia*, ut est apud Verg. et Liv.) defuerint Pan. 17. Ascendere curulem *(aud. sellam)* Pan. 59. 61. 71. 77. (Tac. Suet. Flor. Mart. Lucan. Stat. al.).

Illis locis addatur: Piaculari *(aud. sacrificio*, ut est apud Liv. 1, 26, 13) dato alienis poenis elaberentur 3, 9, 9. Etiam Livius absolute, ut aiunt, posuit 42, 3, 10. Ejusmodi locutiones inde ortæ videntur, quod, cum usu trita esset certorum verborum conjunctio, prope supervacaneum videbatur addere, quod, quisquis audiebat aut legebat, facillime ipse poterat supplere [1]).

Multo autem sæpius quam substantiva omittuntur verba non solum in primariis enuntiationibus sed etiam in secundariis. In primariis autem enuntiationibus apud Plinium ut apud ceteros scriptores usitatissima est ellipsis verborum *dicendi* et *sentiendi*, *faciendi*, *eundi et veniendi* [2]), maximeque verbi substantivi *esse*, quod non in iis modo formis, quæ ab aliis omitti solent, velut "*est, sunt, esse*", audiendum est, sed etiam in aliis formis, quæ apud veteres scriptores excepto Sallustio rarissime desunt:

Hæsitabundus: "interrogavi *(aud. inquit)*, non ut tibi nocerem, sed ut Modesto" 1, 5, 13. (Regulus ap. Pl.). Ad hoc ille "rogo cognoscas" 5, 1, 4 et sæpissime (Cfr. ep. 1, 5). Qua ex causa sæpe ipse mecum *(aud. delibero, cogito)*, nobisne tantum composuisse an et aliis debeamus 1, 8, 7. Sed nimis cito de futuris *(aud. judicamus)* 3, 20, 9. — Studes, an piscaris, an venaris, an simul omnia *(aud. facis)*? 2, 8, 1. Tu quidem honestissime *(aud. facis)*, quod tam impense rogas 7, 14, 1.

---

[1]) Cfr. præterea quæ de adjectivis substantivorum loco positis disputavimus, quæ ratio satis consimilis est.

[2]) Cfr. Nägelsbach, "Lateinische Stilistik", dritte Auflage, Pag. 507 sequ. Seyffert, "Palæstra Ciceroniana", Vierte Auflage, Pag. 17—18. Krüger, "Lat. Grammat." § 662.

Hoc altero die, hoc tertio, hoc pluribus *(aud. fecit)*, donec homines subiret timendi pudor 9, 33, 6. Sed di melius *(aud. fecerunt)*, qui omnia integra bonitati tuæ reservarunt 10, 2, 3. Cfr. Cur enim non ego quoque poëtice cum poëta *(aud. agam)?* 8, 4, 5. — Nuntius a Spurinna *(aud. venit)* 1, 5, 9. Cfr. Tandem a prætore nuntius 5, 9 (21), 2. Verum illuc unde coepi *(aud. revertar*, ut sexcentis locis apud Ciceronem aliosque) 5, 6, 44. Inde tu in palatium quidem *(aud. ivisti, te contulisti)* Pan. 23. — Jam dies alter tertius quartus *(aud. erat):* abstinebat cibo 1, 12, 9. Tanta ei sanctitas, gravitas, auctoritas etiam *(aud. erat)*, ut posset senes provocare virtute 2, 7, 4. Utrimque fenestræ, a mari plures, ab horto singulæ, sed alternis pauciores 2, 17, 16. (Cfr. totam ep.). Quoto cuique eadem honestatis cura secreto quæ palam? 3, 20, 8. Pauci dies, et liber principis severus et tamen moderatus 5, 13 (14), 8. Mox balineum, cena, somnus inquietus et brevis 6, 20, 2. Jam hora diei prima, et adhuc dubius et quasi languidus dies 6, 20, 6. Cfr. 6, 33, 4. Inde invidia 6, 31, 3. Tantane perseverantia tu modo in Lucania, modo in Campania? 7, 3, 1. Quousque calcei nusquam, toga feriata, liber totus dies? 7, 3, 2. Intra quartum et vicensimum annum maritus, et si deus adnuisset, pater 7, 24, 3. Initio, quale ubique, silentium noctis, dein concuti ferrum, vincula moveri 7, 27, 8. Horror omnium 7, 33, 8. Opportune senatus intra diem tertium 9, 13, 6. Eadem quippe sub principe virtutibus præmia quæ in libertate, nec bene factis tantum ex conscientia merces Pan. 44. In illis locis et similibus apta forma verbi "esse" audienda est.

Vix opus est me docere, in locutionibus, quæ in proverbii consuetudinem venissent, Plinium sæpissime verbum omisisse, velut:

Regulo ne tantulum quidem *(aud. legavit)* 2, 20, 8. Similiter nos, ut parva magnis *(aud. conferamus, componamus)* 5, 6, 44. Cfr. Verg. Ecl. 1, 23. Sed quid commoror in re omnibus scriptoribus trita satisque pervulgata?

Rarior est apud veteres scriptores ellipsis verbi in enuntiationibus secundariis, qua nihil usitatius apud Plinium et æquales, velut in enuntiationibus temporalibus:

Hunc, quoad viridis ætas, vicit et fregit 1, 12, 5. Quam diu ego trans Padum, tu in Piceno, minus te requirebam; postquam ego in urbe, tu adhuc in Piceno, multo magis 6, 1, 1. Nobis ne tunc quidem abeundi consilium, donec de avunculo nuntius 6, 20, 20. Nos juvenes fuimus quidem in castris; sed cum suspecta virtus, inertia in pretio 8, 14, 7. Ubi hora quarta vel quinta, in

xystum me vel cryptoporticum confero 9, 36, 3. Cum rursus curulis rursusque purpura Pan. 61.

In enuntiationibus conditionalibus:

Si quid otii, jacebat in sole 3, 5, 10. Cfr. 7, 4, 8. Has, etiam si mihi tenuis ex iis spes, destino retractare 5, 8, 6. Si longior in cubiculo mora, exitus negaretur 6, 16, 14. Nisi quis forte alterutri nostrum amicissimus, eadem legata et quidem pariter accipimus 7, 20, 6. Si fixum tibi istud ac deliberatum, sequar te, ut, si qua ex hoc invidia, non tantum tua 7, 33, 6. Mihi certe, si modo in urbe, defuit numquam 8, 12, 2. Ac mihi nisi præmium æternitatis ante oculos, pingue illud altumque otium placeat 9, 3, 1. Non interdum facis quod filius tuus, si repente pater ille, tu filius, pari gravitate reprehendat? 9, 12, 1. Cogito, si quid in manibus, cogito ad verbum scribenti emendantique similis 9, 36, 2.

Rarior est ellipsis verbi in enuntiationibus finalibus:

Similiter nos, ut parva magnis (*aud. conferamus*, *componamus*) 5, 6, 44. Hanc locutionem in proverbii consuetudinem venisse, supra indicavi. Ne quid simile istic (*aud. evenerit*) pro mensura periculi vereor 8, 17, 6.

Usitatior est ellipsis verbi in enuntiationibus causalibus:

Graviter irascor quod a te tam diu litteræ nullæ 2, 2, 1. Sed h. l. audiri potest verbum ex insequente verbo, quod est *miseris*. Quod factum ne mihi quidem, qui municeps, nisi proxime auditum est, non quia minus illo clarissimo Arriæ facto, sed quia minor ipsa 6, 24, 5. In nonnullis editionibus sine justa causa additur verbum *est*. Audito pretio, quia suspecta vilitas, percunctatus omnia docetur 7, 27, 7. Ad quæ noscenda iter ingredi, transmittere mare solemus, ea sub oculis posita neglegimus, seu quia ita natura comparatum, ut proximorum incuriosi longinqua sectemur, seu quod omnium rerum cupido languescit, cum facilis occasio 8, 20, 1.

In enuntiationibus relativis:

Cujus generis quæ prima occasio tibi, conferas in eum rogo 3, 2, 6. Quod reliquum temporis, studiis reddebat 3, 5, 9. Ubi aquæ plurimum, palus nulla 5, 6, 11. Harum alia areolæ illi, in qua platani quattuor, imminet 5, 6, 27. Sequitur vulgus attonitum, quodque in pavore simile prudentiæ, alienum consilium suo præfert 6, 20, 7. Quin ergo aliquando in urbem redis? ubi dignitas honor amicitiæ tam superiores quam minores 7, 3, 2. Cum obvenisset mihi hereditas, in qua prædia ista, scripsi ei venalia futura 7, 11, 6. Quamquam tu vero, quæ tua humanitas, nulla ridebis 8, 8, 7. Reliquit filiam heredem, quæ illi cum fratre communis, quia genitam fratre adoptaverat

8, 18, 2. Quisquis ille, qualiscumque, sileatur 8, 22, 4. In præsentia quidem, quisquis paulo vetustior miles, hic te commilitone censetur Pan. 15.

Ne in interrogativis quidem enuntiationibus indirectis, quæ vocantur, rara est ellipsis verbi, velut:

Vides quod periculum si respondissem "bene", quod flagitium, si "male" 1, 5, 5. Imaginare quæ sollicitudo nobis, qui metus 2, 11, 11. Dixerunt se deceptos, lapsiue verbo *(aud. sint, incertum, dubium est)*, an quia ita sentiebant 5, 4, 2. Pertinet ad profectum tuum a disertissimo viro discere, quid laudandum, quid reprehendendum 8, 13, 1. Cfr. 8, 14, 6. Verane hæc adfirmare non ausim 9, 13, 25. Posteris an aliqua cura nostri nescio 9, 14, 1.

Frequenter autem ex verbo antecedente, etiamsi admodum longe remotum est, aut ex subsequente alia ejusdem verbi forma audienda est, aut ex ipsa verborum continuatione supplendum aptum verbum, ut ex his exemplis intelligitur:

Illud enim nec di sinant, ut infirmior *(aud. audiam* ex antecedentibus verbis "*auditurus sum*"*)* 2, 2, 3. Iterum clamor *(aud. auditur* ex antecedente "*audit*"*)*, iterum reticuit 2, 14, 11. Quomodo te veteres Marsi tui? *(aud. tractant*, quod subsequitur) 2, 15, 1. Deinde considit, et liber rursus *(aud. legitur*, quod antecedit*)* aut sermo libro potior *(aud. explicatur* ex antecedente "*explicantur*"*)* 3, 1, 5. Necessarium credidi elaborare ut constaret ministerium crimen esse: quod nisi effecissem, frustra ministros *(aud. nocentes esse* ex verbis illis, quæ antecedunt, "*nisi illo nocente*" § 12*)* probassem 3, 9, 14. Simplicius et amicius visum est omnia (*aud. exhibere* ex antecedente "*exhiberem*"*)* 3, 10, 4. Utinam! *(aud. possem* ex antecedente "*potes*"*)* 5, 8, 7. Hoc tunc ego *(aud. recordabar,* quod antecedit) 6, 27, 4. Illud quoque egregie *(aud. fecisti* ex verbis illis, quæ antecedunt, "*recte fecisti*" § 1*)* 6, 34, 2. Invicem tu, si quid istic epistula dignum, ne gravare *(int. scribere* ex verbis illis, quæ leguntur § 11: "*habes omnes fabulas urbis*"*)* 8, 18, 11. Hoc quoque non dissimile, quod ad mare tu, ego ad Larium lacum (*aud. ædifico*, quod antecedit) 9, 7, 1. Addis melius rectiusque Frontinum *(int. fecisse)*, quod vetuerit omnino monumentum sibi fieri 9, 19, 1. Primum est autem suo esse contentum, deinde *(int. decet, oportet)* quos præcipue scias indigere sustentantem foventemque orbe quodam socialitatis ambire 9, 30, 3. Merito necne *(aud. æquaveris*, quod antecedit), neutram in partem decernere audeamus Pan. 91. In eodem genere Grasberger [1]) posuit locutionem, quæ est: Quos latine *(int. loqui)* hujus libelli amor docuit 7, 4, 9.

---

[1]) l. l. pag. 14.

Vix opus est me monere, eodem modo substantiva quoque audiri, velut:

Quæ ipsi *(aud. κατὰ σύνεσιν*, ut aiunt, *philosophi* ex antecedente voce *"philosophiæ")* doceant 1, 10, 10. Subsistemus fortasse et sequenti *(aud. die*, quod antecedit) 4, 1, 6. Quid si heredem quidem instituisset ex asse, sed legatis ita exhausisset *(aud. hereditatem)*, ut non amplius quam quarta *(aud. pars)* remaneret? 5, 1, 9.

Brevitatem vero consecutus est etiam usu illius figuræ, quæ "zeugma" vocatur, velut:

Nec ipse meorum *lusibus* nec illi studiis meis *obstrepunt* 2, 17, 24. *Fulguribus* illæ et similes et majores erant 6, 20, 9. (Vocabulum, quod est *"fulguribus"*, pro dativo et ablativo habendum est). Similiter: Ne *sermonibus* quidem malignis aut attendit aut alitur 7, 26, 2. Ad abstinentiam rursus non secus ac modo ad balineum *animum* vultumque *composui* 7, 1, 6.

"Reticentiæ" autem, quæ græce *ἀποσιώπησις* dicitur, exempla hæc annotavi:

Nunc vero — sed nihil volo de amico meo adrogantius dicere 4, 15, 9. Tanta Pallantis ipsius — quid dicam nescio 8, 6, 15. Nuper quidam — sed melius coram 8, 22, 3. Cfr. Militem jussit caudam equi — reliqua nosti 3, 9, 11.

Alia figura commemoranda est *ἓν διὰ δυοῖν: Sensum* quendam *voluptatemque* percipio 1, 10, 12. Spurinna Bructerum regem *vi* et *armis* induxit in regnum 2, 7, 2. Omnes qui *gloria famaque* ducuntur 4, 12, 6. Adjacentis hippodromi *nemus comasque* prospectat 5, 6, 19. Sæpe inter se majores minoresque quasi *cursum certamenque* desumunt 8, 20, 7.

Brevitatis autem studium in eo quoque cernitur, quod frequenter verbis utitur, quibus significans quædam vis subjecta sit, velut:

Modus ruris, qui avocet magis quam distringat *(int. avocet a curis)* 1, 24, 3. Distringebar frigidis negotiis, quæ simul et avocant *(int. a studiis litterarum)* animum et comminuunt 9, 2, 1. Ab iis quæ avocant *(int. a meditatione)* abductus et liber 9, 36, 2. (Sen. Quint.). Rogas ut pauculos dies, certe proximum, excusem *(int. pauculorum dierum dilationem excusando impetrem)* 1, 18, 1. Summa est facultas *(int. dicendi*, ut ap. Cic. Brut. 95, 327) 2, 3, 1. Cfr. 1, 20, 18. Adsiduitate nimia facilitas magis quam facultas paratur 6, 29, 5. Utrique eadem regio *(int. ubi nati eramus)* 2, 1, 8. Cfr. Ornamentum regionis meæ 7, 22, 2. (Consimilis est locus Hor. Ep. 1, 15, 2). Oppida nostra *(int. ubi nati sumus)* unius diei itinere dirimuntur 6, 8, 2. (His locis intelligi *patriam regionem*, *patria oppida* ex universa enuntiatione

apparet). Post solem plerumque frigida lavabatur 3, 5, 11 *(int. post apricationem in sole*, ut est apud Cic. Att. 7, 11, 1). Celer, cui Cornelia obiciebatur *(int. Corneliæ incestus)* 4, 11, 10. Faveo sæculo, ne sit sterile et effetum *(int. favore sæculi ductus opto)* 5, 17, 6. Frangeret me infirmitas *(int. valetudinis*, ut est ap. Cic. Fam. 7, 1, 1, al.) liberti mei Zosimi 5, 19, 2. Cfr. 8, 16, 1. 8, 19, 1 Infirmitate uxoris turbatus. 10, 11 (6), 1. (Suet. Tac. Quint. Just.). Egi pro Vareno non sine eventu *(int. prospero)* 5, 20, 2. (Tac.). Quem ad modum, cum alter puniendos (*int. capite*, ut est § 23 et ap. Liv. 3, 55, 14), alter censeat relegandos, videri potest una sententia? 8, 14, 19. 21. Cum stridunt funes, curvatur arbor *(int.mali*, ut est apud Verg. Aen. 5, 504) 9, 26, 4. (Lucan. Sil. Juv.). Egressus statim se recipiebat in principem *(int. principis arrogantiam)* Pan. 76.

In eodem fere genere ponendi sunt loci, in quibus verba absolute, ut aiunt, posita sint, velut:

Studes *(addi solet "litteris")*, an piscaris, an venaris, an simul omnia? 2, 8, 1. Cfr. 1, 6, 2. 1, 15, 3. 2, 13, 5. 3, 5, 8. 4, 13, 3. 4, 16, 3. 5, 5, 5. 5, 18, 2. 6, 16, 5. 7. 7, 9, 1. 16. 7, 13, 1. 7, 15, 1. 7, 21, 1. 7, 24, 5. 7, 30, 4. 8, 8, 7. 8, 9, 1. (Quint. Tac. Suet.). Similiter studiosus dicitur pro *litterarum*, *doctrinarum*, *artium* studioso. Est hæc quoque studiosis non injucunda cognitio 3, 5, 2. Cfr. 4, 13, 10. 4, 28, 2. 6, 6, 3. 8, 12, 1. (Hor. Quint. al.). Rogo ut non tantum universitati ejus adtendas *(animum* addere solent veteres scriptores, ubi Dativus sequitur) 1, 8, 3. Cfr. 7, 26, 2. (Suet.). Quamvis enim quietis amore secesseris, insidet tamen animo tuo majestatis publicæ cura 2, 11, 1. Cfr. 1, 9, 3. 8, 9, 1. (Etiam Quint. et Suet. absolute, ut aiunt, usi sunt voce de eo, qui rus in otium ab urbe se recipit. 3, 7, 6 addita sunt vocabula "*ab urbe*"). Multa in Euphrate sic eminent et elucent, ut mediocriter quoque doctos advertant 1, 10, 5. Cfr. 9, 26, 6. (Tac. Sen.) Liv. 1, 12, 10 nunc legitur "*averterat.*" Sed *convertere* apud Liv. absolute, ut aiunt, dicitur pro eo, quod est *ad se convertere.* (Cfr. Liv. 1, 7, 7. al.). Optimi scriptores dicebant *ad se convertere*). Cum omnes qui profitentur *(int. artem dicendi)* audiero, quid de quoque sentiam scribam 2, 18, 3. Cfr. 4, 11, I. 14. (Quint. Suet.). Verania Pisonis graviter jacebat *(int. ægra)* 2, 20, 2. Cfr. 5, 21 (9), 2. (Cfr. Cic. Fam. 9, 20, 3). Repeto me correptum ab eo cur ambularem 3, 5, 16. 7, 6, 7. 13. Quamquam poëtæ, velut Ovid. absolute, ut aiunt, *repetendi* verbum posuerunt pro eo, quod est *memoria repetere*, tamen num præterquam apud Suet. Grammat. 4 et apud Plinium accusativus c. Inf. sequatur, nescio. Ultimus ex Neronianis consularibus obiit *(int. mortem)*. Sic sæpe apud poëtas et apud Liv. (cfr. Liv. 5, 39, 13)

ponitur) 3, 7, 10. 6, 2, 5. Cum Thrasea deprecaretur ne mori pergeret (*int. in consilio moriendi perseveraret*) 3, 16, 10. Coheredes mei conponere (*int. litem*) cupiebant 5, 1, 7. Eodem modo impersonaliter, ut aiunt, positum est Cic. Rosc. Am. 47, 136. Cæs. B. C. 3, 16. Prosecutus est (*int. legatis*) quibus offensior erat 5, 5, 2. Mei quoque nusquam salubrius degunt (*int. tempus, vitam*) 5, 6, 46. (Cfr. Hor. Od. 3, 29, 42. Plin. maj. Tac.). Exprimere (*int. verbis, dicendo*)[1]) non possum, quanto sim gaudio adfectus 5, 14 (15), 2. Cfr. 7, 8, 1. 9, 23, 3. (Vell. Suet.). Cfr. Cic. Fin. 2, 2, 6. Addita est vox *verbis* 5, 16, 7. Cfr. 10, 2, 1. 10, 10 (5), 1. A parte heredum intraverunt (*int. in senatum ad causam dicendam*) duo omnino 6, 31, 10. Cfr. 5, 4, 2. Similiter: Marcianus inductus est (*int. in senatum*, quæ verba 5, 20, 2 addita sunt), absente Prisco 2, 11, 9. Cfr. 3, 4, 4. 5, 13 (14), 1. Cfr. Suet. Claud. 40. "Inducta teste in senatu", "Hæc", inquit" cet. Finem cognitioni quæstio inposuit, quæ secundum reos dedit (*int. litem*, ut est ap. Cic. Rosc. Com. 1, 3) 7, 6, 9. (Sen. Tac. Suet.). Jubet sterni (*int. lectum*) sibi in prima domus parte 7, 27, 7.

Multa alia exempla brevitatis Pliniani sermonis possunt afferri; cum vero longum sit et molestum plura enumerare, et ne satietatem legentis moveam et propter spatii angustias hic finem faciam, præsertim cum admodum lubricus sit hic locus, quia adhuc non satis exploratum est, quatenus ejusmodi brevitatem sermonis ceteri scriptores imprimis aureæ, quæ vocatur, ætatis secuti sint.

Plinium autem, qui tantopere in dicendo brevitati inserviret, consentaneum est non sæpe redundanter locutum esse. Nonnulla tamen "pleonasmi", qui vocatur, exempla libet afferre:

Indicavimus senatui ex Norbano didicisse nos causam *rursusque* debere *ex integro* discere, si ille prævaricator probaretur 3, 9, 35. (Cfr. Liv. 5, 5, 6. "Ut *rursus* novus *de integro* his instituendis exsudetur labor."). Campi *deinde porro* multaque alia prata et arbusta 5, 6, 18. (Cfr. Hand. Turs. s. v. "porro" Pag. 482. "*Pergeret porro* ire" Liv. 21, 22, 9). Sic præcipue poëtæ locuti esse videntur. *Rursus* ei pristinam dignitatem celebritatem gloriam *reddet* 7, 24, 9. Abit *rursusque revocatur* 9, 36, 2. (Cfr. Cæs. B. G. 4, 4, 5. "*Rursus reverterunt.*" Nep. Alcib. 6, 5. "*Rursus resacrare*"). Ut *ante prædixi* 10, 67 (15), 2. (Cfr. Cic. Phil. 6, 3, 5. "*Ante prædico.*" Liv. 21, 20, 8. "*Præoccupatus ante.*" al.). Non placido se mollique lapsu *refugum abstulerat* Pan. 30. Cur non *retro* quoque *recurreret* æquitas eadem? Pan. 38. *Retro* secum

---

[1]) Cfr. Seyffert, "Palæstra Ciceroniana", ed. IV, Pag. 44. 203. Krebs, Antib. s. v.

quidquid attigerant *referrent* Pan. 43. (Cfr. Cic. Tusc. 5, 2, 6. "*Retro respicere*"). Sæpissime ap. Verg. Ov. Liv. *retro* vox per pleonasmum usurpatur.

Sæpius verba conjunxit, quæ eandem fere vim habeant, quamquam plerumque in altero "gradatio" quædam inest, ita ut notionis quasi amplificandæ causa additum videatur:

Sequuntur auditores *conducti* et *redempti* 2, 14, 4. Aes ipsum *vetus et antiquum* 3, 6, 3. Usque ad supremum diem *beatus et felix* 3, 7, 2. Ne *satietate et tædio* quodam justitia cognoscentium severitasque languesceret 3, 9, 19. Mirum in modum *adsensio et laus* delectat 4, 12, 6. Proinde *consentite*, *conspirate* 4, 13, 9. Ego te primus *hortarer moneremque* 4, 15, 8. Coelum est hieme *frigidum* et *gelidum* 5, 6, 4. *Lata* et *diffusa* planities 5, 6, 7. His ex causis non adducor ut duo dissimilia et hoc ipso diversa, quod maxima, *confundam misceamque* 5, 8, 11. Nosti facetias hominis, quas velim adtendas ne in *bilem et amaritudinem* vertat injuria 6, 8, 8, Umquamne vidisti quemquam tam *laboriosum* et *exercitum* quam Varenum meum? 6, 13, 1.

In his exemplis aperta inest "gradatio."

Est res *difficilis ardua fastidiosa* 6, 17, 5. Tum mater *orare*, *hortari*, *jubere* quoquo modo fugerem 6, 20, 12. Nonne videtur ipsa lex eos qui dissentiunt in contrariam partem *vocare*, *cogere*, *impellere*? 8, 14, 20. Omnia mihi studia, omnes curas, omnia avocamenta *exemit*, *excussit*, *eripuit* dolor 8, 23, 1. In litteris veteres *æmulatur*, *exprimit*, *reddit* 9, 22, 1.

Nonnumquam pro verbo simplici "circuitu eloquendi" utitur, quo gravior fit oratio:

Superest ne rursus provinciæ quod damnasse dicitur placeat *agatque poenitentiam* poenitentiæ suæ 7, 10, 3. (Val. Max. Curt.). Procuratorem dixit *præpositum rerum curæ Cæsaris* 8, 6, 13. Quam *pari libra* gravitas comitasque 9, 9, 2. Videntur non mediocres pecuniæ posse revocari a curatoribus operum, si *mensuræ* fideliter *aguntur* 10, 17 (28), 5. Opus cujus *curam egerat* 10, 81 (85), 1. (Cfr. Liv. 6, 15, 11. Ov. Her. 16, 302. al.). Sic per verbum "agendi" multi eloquendi circuitus ab omnibus scriptoribus sunt conformati.

Quam studiose autem Plinius poëtas Augusteæ præcipue ætatis lectitaverit ex multis sententiis apparet, quas a poëtis maxime a Vergilio et Ovidio sumptas hic illic orationi interposuit [1]). Ex illo poëtarum studio sermonem Plinii colorem quendam poëticum traxisse, su-

---

[1]) Cfr. 1, 2, 2. 5, 6, 44. 5, 8. 3. 6, 20, 1. 6, 33, 1. 7, 20, 4. 8, 2, 3. 8, 16, 5. 9, 13, 12.

pra indicavi. Neque tamen puto, aut Plinium aut quemquam æqualium dedita opera quasi fuco poëtico orationem illevisse, sed verba et locutiones, quæ a poëtis superioribus facta Plinii ætate in solutam orationem immigrarent, jam ante credo usu trita in communem dicendi consuetudinem pervenisse, ita ut scriptor ipse ne opinaretur quidem, se in illis verbis utendis poëtice loqui. Color autem ille poëticus cum in multis aliis locutionibus a poëtis novatis cernitur tum in eo, quod multis verbis, quæ proprie nisi de animantibus usurpari non solent, Plinius de rebus inanimis usus est, cujus rei nonnulla hic afferam exempla:

Neque enim minus inperspicua sunt judicum *ingenia* quam *tempestatum terrarumque* 1, 20, 17. Cfr. Pan. 25. Exquisita *ingenia cenarum* Pan. 49. Jam Sallustius et Livius ingenium posuerunt de rebus inanimis, posterioribus frequentatæ sunt ejusmodi locutiones. Usque ad *injuriam sterilitatis* exaruit (Aegyptus) Pan. 30. Propter *injuriam vetustatis* 10, 68 (73). Cfr. 2, 17, 16. (Similiter de rebus usi sunt illa voce Plin. maj. Tac. Suet. Just. Col.). (Versus) quandoque ut *errones* aliquem cujus dicantur invenient 2, 10, 3. (Hor. Ov. Tibull. nisi de animantibus vocabulo usi non videntur). Proprie de servis usurpatur. Tantus *pudor fascibus* Pan. 76. (Verg. Ecl. 7, 44 "pudorem" tribuit juvencis). *Obsidione* quadam *liberatus* agrestium *labor* Pan. 81. Sed ad tales locutiones jam Cicero transitum paraverat. Cfr. Cic. Rab. perd. 10, 29 "Obsidione rempublicam liberasset." Fam. 5, 6, 2. Ficta causa *res inermis* est 2, 3, 6. (Ov. Ib. 2. "Inerme carmen"). *Silentium cupidum* ulteriora audiendi 2, 10, 7. (Prop. 1, 8, 29. "Cupidus livor"). *Atrium frugi* nec tamen sordidum 2, 17, 4. (Quint. Mart.). Cfr. *Cena frugi* 3, 1, 9. Miserat etiam *epistulas jactantes* et gloriosas 3, 9, 13. Minor *rivus* et *pigrior* 4, 30, 9. *Piger Nilus* Pan. 30. (Cfr. Ov. Pont. 4, 10, 61. "Pigræ paludi"). Jam hora diei prima, et adhuc *dubius dies* 6, 20, 6. (Ov. dixit: "*Dubiam lucem*, *dubiam noctem*"). Ille me *doctissimo sermone* revocavit ad studia 7, 25, 3. (Tibull. 2, 3, 20 dixit: "*Docta carmina.*" Cfr. Quint. 1, 1, 6). Te unicum auxilium *fessis rebus* adsumpsit Pan. 8. (Tac. Sil. Lucan. aliique sic dixerunt, postquam de rebus ab Ovid. Hor. Prop. frequentari vocabulum coeptum erat). In omnia pariter intenta *bonitas* et *accincta* Pan. 30. (i. e. parata, expedita). *Iratos fluctus* sequi Pan. 35. (Cfr. "*Iratum mare.*" Hor. Epod. 2, 6). Nemo *attonitam orbitatem* ad computationem vocet Pan. 38. (Cfr. Verg. Aen. 6, 53. "*Attonitæ domus*").

Sed in illis exemplis fortasse minus perspicuus est color ille poëticus, de quo dixi, "*verborum*" autem in usu apertius cernitur, ut hæc exempla ostendent:

4

Primum enim verba, quæ "perceptionem" quandam vel "commotionem" animi significant, de rebus "inanimis" posuit, velut:

Triclinium tria maria *prospectat* 2, 17, 5. (Tibull. 1, 19, 75). Cfr. 5, 6, 19. Eadem significatione posuit: *Prospicit* 2, 17, 12. (Ov. Hor.). *Videt* 2, 17, 13. (Lucan.). *Aspicit* 5, 6, 21. (Col. Tac.). *Suspicit* 5, 6, 38. (Ov.). *Despicit* ibid. et 5, 6, 23. *Respicit* 2, 17, 5. *Intuetur* 2, 17, 6. 5, 6, 28. Maris *facie cenatio fruitur* 2, 17, 15. In illis epistolis 2, 17. 5, 6, quæ pæne poëmatia sunt metro soluta, multæ exstant locutiones poëticæ, quas longum est omnes enumerare.

Illa *(villa)* fluctus non *sentit* 9, 7, 4. Cfr. *Desidem Ægyptum cessantemque Nilum* non *sensisset* urbis *annona* Pan. 31. (Poët. Cfr. Liv. 9, 37, 1). *Fingendi* non habent tempus *(adclamationes)* Pan. 3. *Muta* quidem illa et *anima carentia*, *sentire* tamen et *lætari* videntur Pan. 50. *(Cælum) myrtos oleas*, *quæque alia* adsiduo tepore *lætantur*, *aspernatur* 5, 6, 4. (Col. Pallad.). *Discordantibus ventis* 8, 20, 6. Videres referta *tecta* ac *laborantia* Pan. 22. (Hor. Od. 1, 9, 3. "*Silvæ laborantes*"). Hoc *gratiarum actiones agant meminerintque* Pan. 53.

Deinde verba "dicendi" et quæ in eodem genere sunt conjungi solent cum "subjectis" rei, velut:

Ita *suadentibus annis* ab urbe secessit 3, 7, 6. (Lucr. Verg. al.). Cfr. 4, 9, 10. 4, 24, 3. 9, 36, 3. *Litteras*, quæ modo nomen domini *dicunt*, modo artificis 5, 6, 35. Cetera *liber explicabit* 5, 12 (13), 3. Te in urbe teneri *nuntiabant litteræ* 5, 21 (9), 1. *(Litteræ) pollicebantur* Ibid. Optime *reverentia pudor metus judicant* 7, 17, 8. Cum stridunt funes, *gubernacula gemunt*, tunc ille (gubernator) clarus 9, 26, 4. (Verg. Ov. al.).

Tum multo sæpius, quam apud veteres scriptores verba, quæ "motum" significant, de "rebus" ponuntur, velut:

(Triclinium satis pulchrum) in litus *excurrit* 2, 17, 5. 5, 6, 19. (Ov. Liv. 32, 23, 10). Eadem significatione dicitur: *(Cubiculum) exit* 5, 6, 38. Cfr. *Zotheca recedit* 2, 17, 21. al. (Verg. Ovid.). *Zothecula refugit* 5, 6, 38. (Verg. al.). *Processerat litus* 6, 20, 9. (Cels. Plin. maj.). *Miseni quod procurrit* 6, 20, 11. (Ov. Hor.). *Insula adsurgit* 6, 31, 16. (Verg.). Cfr. *Collis adsurgit* 8, 8, 2. *Consurgit (villa)* 5, 6, 14. (Verg.). *Area surrexerat* 6, 16, 14. (Ov. al.). *(Cubiculum)* est *subductum* omnibus ventis 2, 17, 10. (Non optimo jure in lexicis affirmatur illum usum Plinii solius proprium esse, nam ad illam loquendi consuetudinem jam Verg. transitum paraverat. Cfr. "Se *subducere colles* incipiunt." Verg. Ecl. 9, 7). Sed quod Liv. 32, 23, 10 dixit: "*Promuntorium* in altum *excurrens*", et 22, 4, 2: "*Colles insurgunt*", id documento est, jam Livii ætate ejusmodi locutiones

in solutam orationem immigrare coepisse. Nullius ad te *iracundia confugit* Pan. 43. *Dimovit perfregitque* custodias *poena* Pan. 49.

Illis exemplis addi possunt hæc:

Plurimum refert, quid esse *tribunatum* putes, inanem umbram et sine honore nomen, an potestatem sacrosanctam et quam *in ordinem cogi* a nullo deceat 1, 23, 1. Illa *(gula)* quasi *in ordinem redigenda est* 2, 6, 5. *Quod cessat ex reditu* frugalitate suppletur 2, 4, 3. *Epistulæ cessant* 3, 17, 1. *Cessante eo*, quod ante peragendum est 10, 39 (48), 3. (Sic sæpissime poëtæ Augusteæ ætatis et posteriores scriptores locuti sunt). Africo *mare inpulsum* est 2, 17, 5. (Verg. Georg. 4, 305 legitur: "*Impellere undas*"). *Venti quiescunt* 2, 17, 16. (Verg.). *Dies* cito *conditur* 9, 36, 4. Cfr. Pan. 80. *Sol nascitur conditurque* 2, 17, 13. (Verg. al.). Eadem fere significatione legitur: *Salvo* jam et *composito die* 2, 17, 2. "Componendi" verbum diversis modis apud Plinium sicut apud poëtas usurpatur, velut: Postquam *se composuit* 4, 11, 3. *Animum* vultumque *composui* 7, 1, 6. *Lites interquiescunt* 8, 21, 2. (Sen.).

Alia exempla poëtici coloris sunt:

Ferunt Xerxen, cum inmensum exercitum *oculis obisset*, inlacrimasse 3, 7, 13. Cfr. 8, 18, 9. (Verg. Aen. 10, 447. "*Obit visu*"). Sipunculi plures *miscent* jucundissimum *murmur* 5, 6, 23. *Oblectamus otium* temporis 4, 14, 2. (Cfr. Ov. Trist. 5, 12, 1). Similiter 1, 22, 6 dicitur: *Delectare otium*. *Rumpe* jam *moras* 5, 10 (11), 2. (Verg. Ov. al.). Pietas nostra *silentium rupit* Pan. 55. (Lucr. Verg. Ov. Hor.). Placeat *fossam* artius *pressam* mari æquare 10, 61 (69), 4, Plinius dixit, quemadmodum Vergil. Aen. 10, 296 dixit: "*Premere sulcum.*" Cfr. Hirt. B. G. 8, 40. "*Depressis fossis.*" Plura exempla afferam, ubi de singulis verbis a poëtis sumptis disputabo.

Supra indicavi, Plinium nonnumquam locutiones dedita opera quæsitas simplici orationi interposuisse, id quod his exemplis confirmare conabor:

Quo magis *intendam limam* tuam 1, 2, 5 (Mira inest in hac locutione translatio). Locutiones illæ *calculum ponere*, *calculum adjicere* apud Plinium et æquales usitatissimæ sunt. Tu fortasse errori nostro *album calculum adjeceris* 1, 2, 5. Hic quoque in condicionibus deligendis *ponendus est calculus* 1, 14, 9. Cfr. 2, 19, 9. Pan. 20. Accepi pulcherrimos turdos, cum quibus *parem calculum* ponere non possum 5, 2, 1. Reliqua *pars lateris hujus* servorum libertorumque usibus *detinetur* 2, 17, 9. (Insolenter sane dictum est. Gierig conjecit "destinatur" vel "destinata"). Uterque *pari jugo (pari studio)* non pro se, sed pro causa niteretur 3, 9. 8. (Sen. ep.

18, 6 (109), 16). Si tot reos *uno* velut *fasce complecteremur* 3, 9, 9. Immobilis et extentus *fidem peractæ mortis implevit* 3, 14, 2. (*i. s. q. fidem fecit, se mortuum esse*). *Fecunditate uxoris large frui* voluit 4, 15, 3. Vineæ *unam faciem* longe lateque *contexunt* 5, 6, 9. Cujus interest *inexplicabili morbo* liberari 5, 21 (9), 2. (*int. insanabili*). Quantum quis plurimum postulat *aquæ (int. temporis ad causam dicendam) do* 6, 2, 7. Cfr. Quint. I. O. 11, 3, 52: "*Aquam perdere.*" Recta *gubernacula* in periculum *tenet* 6, 16, 10 dicitur pro eo, quod est "*cursum tenet*". Leges opus tersum molle jucundum et plane *in Propertii domo (i. e. genere scribendi)* scriptum 9, 22, 2. Quos scias indigere *orbe* quodam *socialitatis ambire* 9, 30, 3. Quamvis eidem talia *crimina applicarentur*, nihil decernendum putavi 10, 58 (66), 4. (Dig.). *Imploratus adoptione* et accitus Pan. 6. Electo successore *fato concessit (i. e. mortuus est)* Pan. 11. (Cfr. Sall. Jug. 14, 15. "*Naturæ concessit*"). *Danubius* duratus glacie ingentia *tergo* bella *transportat* Pan. 12. *Oculos* insolito *spectaculo impleret* Pan. 22. *Lacrimas* parentum *vectigales* esse non pateris Pan. 38. *Ibit in sæcula (i. e. apud posteros celebrabitur)* fuisse principem Pan. 55. (Sil.).

Plinium amantem fuisse "verborum gravium et plenum quiddam sonantium" ex multis locutionibus apparet, velut:

Admonebitur, quibus imaginibus *oneretur* 3, 3, 7. (Re aliqua *onerari* dicitur is, qui ob aliquam rem officia majora, quam quibus satisfacere se posse ipse speret, exspectantibus aliis subire quasi cogitur). Cfr. 1, 8, 5. 1, 14, 10. 8, 24, 8. Pan. 24. 73. Sed jam Cic. eadem fere significatione dixit: "Suscepisti onus grave" Off. 3, 2, 6. Cfr. Fam. 2, 16, 2. (Brevitatem) ego *custodiendam* esse (*i. e. sequendam)* confiteor 1, 20, 2. (Quint. Plin. maj. Suet. Col.). Similiter dicitur: Dignitas *custodiebatur* (*i. e. observabatur, servabatur*) 3, 20, 3. Cfr. 4, 10, 3. 8, 9, 2. 8, 10, 1. 9, 5, 3. Pan. 65. *Modum custodire* (*i. s. q. modum tenere)* 5, 7, 5. Expectabis *orationem* plenam *onustamque* 4, 9, 23. *Decuriones contrahentur* (*i. e. cogentur, congregabuntur*) 5, 7, 4. *Viri* optimi mihique amicissimi adeo *cohæsistis*, ut invicem vos obligari putetis 7, 7, 1. (Quint. Curt.). Ne *sermonibus* quidem malignis aut attendit aut *alitur* (*i. e. delectatur*) 7, 26, 2. Communem *culpam* hi in illos, illi in hos *regerere* posse confidunt 10, 19 (30), 2. (Usitatius est *culpam conferre, conjicere, vertere in aliquem*, sed jam Hor. dixit: "*Convicia regerere*" Sat. 1, 7, 29, et Quint. I. O. 11, 1, 22: "*Invidiam* in aliquem *regerere.*" Cfr. Tac. Hist. 3, 78). *Quieti* ejus *injeci manum* 10, 87 (19), 2. (Cfr. Cic. Rosc. Com. 16, 48. "Ipsa mihi *veritas manum injicit).*"

Sæpissime autem verbis frequentativis, quippe quæ pleniorem sonum in cadendo reddant, utitur, velut:

Adventare 7, 27, 8. Amplexari Pan. 69. Conjectare 3, 9, 26. Cursitare 6, 5, 5. Domitare Pan. 81. Emptitare 6, 19, 5. Fluitare 8, 8, 4. Imperitare Pan. 82. Noscitare 6, 20, 14. 9, 6, 2. al. Occursare 2, 3, 2. 5, 5, 7. al. Objectare Pan. 28. Pensitare 1, 8, 9. al. Percursare Pan. 12. Quassare 6, 20, 6. Reptare 1, 24, 4. 9, 26, 2. Respectare Pan. 23, quibus alia innumerabilia addi possunt.

Nonnulla verba vim suam mutasse videntur ob mutatas conditiones, quæ inter cives et principem civitatis intercedebant, postquam imperium uni delatum est, velut:

Quid de *pietate (int. erga Cæsarem*, qui pro parente patriæ habebatur) Modesti sentias quæro 1, 5, 6. 13. (Just.). Cfr. Civium *pietas* Pan. 24. al. Massa Senecionem *impietatis (i. e. majestatis*) reum postulat 7, 33, 7. (Tac.). Cfr. Nemini *impietas* objecta Pan. 33. Perfunctus est tertio consulatu, ut summum fastigium *privati* hominis inpleret, cum principis noluisset 2, 1, 2. (*Privati* illa ætate dicebantur omnes, etiamsi munere fungebantur, præter principem et ejus familiam). (Tac. Suet.). Princeps autem *dominus* vocabatur. Cfr. 10, 2, 1. 10, 3 (20), 1. 10, 4 (3), 6. 10, 6 (22), 1. 10, 8 (24), 1. 6. al. (Suet. Mart. Phædr.). *Principatus* dicebatur imperium principis. Inter initia felicissimi *principatus* tui 10, 2, 2. Cfr. Pan. 36. 53. 56. 57. (Vell. Plin. maj. Tac. Suet.). *Principale* dicebatur, quod ad principem attinebat. Scias hanc esse beneficiorum *principalium* summam Pan. 36. Cfr. Pan. 50. 76. 79. 82. al. (Vell. Plin. maj. Tac. Suet.). *Imperare* idem est, quod *imperatorem esse.* Recusabas *imperare* Pan. 5. Vix opus est me commemorare vocabula, quæ sunt *procuratio* 7, 25, 2. 7, 31, 3, *procurator* 6, 31, 8. Pan. 36, apud Plinium, ut apud Tac. Suet. Quint. Sen. al. poni de notis illis magistratibus, qui rebus imperatorum præerant. Plinius eodem modo usus est verbo *procurandi* 3, 5, 17. (Dig.). *Rescripta* principum dicebantur: *Liber.* Pauci dies, et *liber* principis severus et tamen moderatus 5, 13 (14), 8. *Mandata.* Utebatur *mandatis* tuis 10, 110 (111), 1. *Epistulæ.* Adlegabat *epistulas* ejus (Domitiani) ad honorem suum pertinentes 10, 58 (66), 3. Cfr. 10, 65 (71), 3.

Propter reverentiam autem, quam adversus imperatorem adhibebant, libenter blandis utebantur verbis, cum de imperatore loquebantur, velut *desiderium* ponebant pro postulato. Consules *desiderium* universorum notum principi facerent 6, 19, 3. Cfr. Provinciarum *desideriis* Pan. 79. (Plin. maj. Quint. Tac. Suet.). Similiter: (Balineum) *indulgentia* tua restituere desiderant 10, 23 (34), 1. Crebro

verbis, quæ sunt *indulgentia*, *indulgere*, Plinius in epistolis ex Bithynia ad Trajanum missis usus est. *Indulgentia* tua hortatur me ut audeam tibi etiam pro amicis obligari 10, 4 (3), 1. Cfr. 10, 5 (4), 1. Si precibus meis ex consuetudine bonitatis tuæ *indulseris* 10, 11 (6), 1. Ago gratias, domine, quod civitatem Romanam Harpocrati *indulsisti* 10, 6 (22), 1. Cfr. 10, 8 (24), 2. 4. 10, 12 (7). 10, 70 (75), 1. 10, 90 (91), 2. 10, 108 (109), 2. Rogo ut Accium Suram prætura exornare *digneris* 10, 12 (7). Cfr. 10, 13 (8). 10, 47 (56), 3. 10, 56 (64), 1. al. (Cfr. Sueth. "Värdes", "Täcktes"). *Adnuas*, Cæsar, optantibus Pan. 78. Plerumque *adnuendi* vox usurpatur de diis.

Nonnumquam "substantiva abstracta", quibus variæ virtutes principis significantur, ponit pro imperatore appellando, tamquam si reverentia ductus nolit ipsum principem alloqui, velut:

Debebo ergo *indulgentiæ* tuæ et pietatis meæ celeritatem et status ordinationem 10, 8 (24), 6. Dignitati ad quam me provexit *indulgentia* tua 10, 13 (8). Non est simplicitatis meæ dissimulare apud *bonitatem* tuam 10, 8 (24), 5. Impetrandum a *bonitate* tua per nos habet quod illi fortunæ malignitas denegavit 10, 94 (95), 2. Hoc Gierig putat initium fuisse formularum, quæ postea in principe alloquendo in consuetudinem venirent, velut: *Vestra Serenitas*, *Mansuetudo*, *Celsitudo*, cet.

Quantam curam in oratione varianda posuerit, ne idem verbum sæpius positum aures offenderet, ex his locis intelligitur: Epp. 2, 17. 5, 6 ad *prospectum* ex aliquo loco significandum his verbis usus est: *Prospectare* 2, 17, 5. *Respicere* Ibid. *Intueri* 2, 17, 6. *Aspicere* 2 17, 11. 5. 6, 21. *Prospicere* 2, 17, 12. 5, 6, 14. 9, 7, 3. *Videre* 2, 17, 13. *Facie frui* 2, 17, 15. *Despicere* 5, 6, 23. 38. *Prospectum præbere* 5, 6, 30. *Suspicere* 5, 6, 38. Ad orationis a re proposita *digressionem* significandam dixit: Si aliquid *arcessit* atque *attrahit* 5, 6, 42. Non enim *excursus* hic ejus 5, 6, 43. Si nihil *inductum* et quasi *devium* loquimur 5, 6, 44. *Perpetuam* apud posteros *memoriam* his fere verbis expressit: Cujus *inmortalitati* Capito prospexit 1, 17, 4. Quibus *æternitas* debeatur 5, 8, 1. Me *diuturnitatis* amor sollicitat 5, 8, 2. Multum *perpetuitati* ejus scriptorum tuorum æternitas addet 6, 16, 2. Similiter eadem vi dixit: *Capere* voluptatem 3, 18, 4. *Percipere* voluptatem, *perfrui* voluptate 5, 10, (11), 3. *Frui* voluptate 5, 13 (14), 10. *Procurrere* ad mortem 1, 22, 10. *Decurrere* ad mortem 3, 7, 2. *Publicare* 1, 5, 2. al. *In publicum dare* 8, 3, 2. *Dare* in *manus hominum* 8, 19, 2. *Edere* 1, 20, 7. Sanguinem *rejecit*, sanguinem *reddidit* 5, 19, 6. Pretium *minuit* 6, 3, 1. Pretium

retro abiit 3, 19, 7. Ratum *servare* 7, 11, 1. Ratum *habere* Ibid. 6. *Phantasma* 7, 27, 1. *Idolon* 7, 27, 5. *Imago* 7, 27, 6. *Simulacrum* 7, 27, 7. *Effigies* 7, 27, 8. Cfr. 3, 5, 4. *Inerrare* oculis 7, 27, 6. *Oberrare* oculis 9, 13, 25.

Quemadmodum Cicero in epistolis, sic Plinius persæpe non solum universas sententias a græcis scriptoribus sumptas orationi inseruit, sed etiam singula verba græcis litteris scripta interposuit, ubi apta deerant verba latina, velut: ληκύθους 1, 2, 4. ἀρχέτυπον 1, 20, 9. μικραίτιος 2, 2, 1. ἐνθυμήματα 2, 3, 3. ἕξιν 2, 3, 4. ἀφιλόκαλον 2, 3, 8. σεμνῶς 2, 11, 17. λειτούργιον 2, 11, 23. 2, 12, 1. φιλόκαλος 3, 7, 7. πρόδρομον 4, 9, 23. κατὰ κεφάλαιον 6, 22, 2. ἐπιστήσατε 6, 31, 12. Hoc loco Trajanus græcum verbum arripuit, quamquam non deerat aptum verbum latinum.

Ad extremum commemorandum est, Plinium imprudentem admisisse versum heroum:

Una diligimus, una dileximus omnes 5, 14 (15), 4.

Et Phalæcium:

Commendas mihi Julium Nasonem 6, 9, 1, id quod ad illos locos Doering docuit.

Hæc habui, quæ in universum de oratione Plinii disputarem. Nunc quas significationes apud eum singula verba habeant, ostendam, atque a substantivis initium capiam.

Omnibus igitur notum est antiquis temporibus magna substantivorum penuria linguam latinam laborasse, quam ob rem sæpe necesse erat longo et molesto eloquendi circuitu unam notionem exprimere. Illos vero eloquendi circuitus in primis scriptores, qui post Augustum fuerunt, brevitatis causa evitare studebant, ob eamque rem multa substantiva maxime a verbis, quibus lingua abundabat, ducta novarunt, quam viam linguæ excolendæ jam Cicero ingressus erat et quasi muniverat. Quo in genere illi scriptores multum effecerunt ad copiam verborum augendam et linguam quodammodo perficiendam. Neque enim ego iis assentior, qui putant, linguam latinam aurea, quæ vocatur, ætate adeo ab omnibus partibus absolutam fuisse, ut nihil addendum esset aut amplificandum. Atque etiam si concedendum est illos scriptores in verbis novandis vel transferendis nonnumquam audaciores fuisse et sæpius aliena verba maxime a græca lingua assumpta vel locutiones ad Græcorum consuetudinem dicendi conformatas in linguam induxisse, plerumque tamen leges linguæ diligentissime servarunt, neque negandum est illos quoque de lingua excolenda bene meritos esse, etiamsi cum Cicerone aut Cæsare comparati longe postponendi sunt vel optimi argenteæ ætatis scriptores.

Sed illuc, unde aberravit oratio, revertar, ac primum, quæ nova fecit Plinius substantiva a verbis ducta, enumerabo, deinde quibus novas significationes imposuit, tum quæ ei cum æqualibus communia sunt, postremo quæ a poëtis superioribus assumpsit quæque apud Livium, Sallustium, alios, qui in eodem numero sunt, rarius inveniuntur.

Hæc fere substantiva a verbis ducta in *-us et -io* desinentia Plinius novasse videtur:

Abactus (ἀπ. εἰρ.). Cum *abactus* hospitum exerceret Pan. 20. Gesner interpretatur: "angariarum intemperantem exactionem." Gierig locum putat esse corruptum.

Prælusio. (Certaminis) quasi *prælusio* 6, 13, 6. Apud Ciceronem dicitur *prolusio*, quod nonnulli hic scribi volunt.

Renutus (ἀπ. εἰρ.). Simili nutu ac *renutu* respondere voto tuo possum 1, 7, 2. Hoc vocabulum eadem vi qua *recusatio* positum novasse videtur, ut aptum haberet verbum, quod "nutui" opponeret.

Servatio pro *observatione*, *observantia* dicitur. Quam perpetuam *servationem* meam quædam necessitas rupit 10, 120 (121), 1.

Duumviratus vocem a substantivo, quod est duumvir, ductam Plinius fecit. In duumviratu 4, 22, 1 (Dig.).

His novam vim imposuit:

Adnotatio. Adnotationes dixit explicationes in margine libri scriptas, quibus is, qui legit, indicabat, quid sibi placeret in libro, quid displiceret. Librum meum cum *adnotationibus* tuis expecto 7, 20, 2. (Alia vi subjecta vox exstat Quint. I. O. 10, 7, 31).

Descensio dicitur de *loco*, *quo descenditur*. In hac (caldaria cella) tres *descensiones* 5, 6, 26. (Solita vi legitur ap. Plin. maj.). In dubium tamen potest vocari, an jam ante vox in usu fuerit illa vi subjecta, cum *descensus* eandem vim habeat (Hirt. B. G. 8, 40. Verg. Aen. 6, 126), notum sit autem non solere omnes casus substantivorum verbalium, quæ vocantur, in *-us* desinentium conformari[1]), sed deficientes casus ab exeuntibus in *-io* assumi.

Dispensatio. Hanc vocem insolenter transtulit, quamquam facilis erat transitus, cum Livius 27, 50, 10 dixisset: "Dispensare lætitiam", tal. *Dispensationem* quandam mihi erga te pietatis suæ mandavit 10, 75 (79), 1. (Apud veteres scriptores proprie dicitur: "Dispensatio ærarii, annonæ, pecuniæ", tal.).

Egestio per translationem ponitur pro *effusione*. Publicarum opum *egestione* 8, 6, 7. (Ap. Suet. et Veget. propria significatione usurpatur).

---

[1]) Cfr. Nägelsbach, "Lateinische Stilistik", dritte Auflage, Pag. 151, sequ.

Doering affirmavit, etiam Plin. maj. eadem vi subjecta vocabulo usum esse, sed neque is locos attulit, neque ego reperire potui.

5 *Excursio* a veteribus scriptoribus usurpabatur in re militari, a Plinio de quovis itinere dicitur ejus, qui in aliquem locum evolat. An intentione rei familiaris obeundæ crebris *excursionibus* avocaris? 1, 3, 2. (Dig.).

6 *Nutatio* per translationem dicitur pro *ruina*, *eversione impendente*. *Nutatione* reipublicæ Pan. 5. (Propria vi subjecta usi sunt Plin. maj. Quint.).

7 *Præsumptio* apud Plinium significat i. q. *anticipatio*, *præceptio*. Rerum quas adsequi cupias *præsumptio* ipsa jucunda est 4, 15, 11. Bonæ famæ *præsumptione* perfruitur 9, 3, 1. Apud Quintilianum hoc vocabulum positum est pro *ante occupatione*, apud Senecam pro *opinatione* [1]). Similiter *præsumere*, quo non raro poëtæ priores usi sunt, dixit pro eo, quod est *anticipare*, *præcipere*. Percipias gaudium, quod ego olim pro te non temere *præsumo* 2, 10, 6. Cfr. 3, 1, 11. 6, 10, 5. 8, 11, 1. Pan. 79.

Illorum vocabulorum nullum exstat apud veteres scriptores, nam Cic. Div. 2, 53, 108 nunc legitur "adsumptio" pro "præsumptione."

Motus per translationem dicitur pro *causa*, *ratione*. Audisti consilii mei *motus* 3, 4, 9. Quam vim habeat apud veteres scriptores omnibus notum est.

Præceptio apud Plinium significat jus partis ex hereditate ante ceteros heredes capiendæ. Pro quadrante *præceptionem* quadringentorum milium dedit 5, 7, 1. (Dig.). Apud veteres scriptores idem significat, quod *præceptum*, *prænotio*, *antecepta animo rei informatio*. Cfr. *Præcipere* 5, 7, 1. 10, 75 (79), 2. *Præceptis* quinquaginta milibus nummum. (Dig.).

Cum æqualibus multa ejusdem generis substantiva Plinio communia sunt:

Adlocutio pro *alloquio* dicitur. Vertit *adlocutionem* 2, 20, 8. (Quint. Suet.). Apud Catull. 38, 5 de "sermone consolatorio" usurpatur.

Cenatio de *loco*, *ubi cenatur*. Modica *cenatio*, quæ plurimo sole lucet 2, 17, 10. 12. 15. 5, 6, 21. (Sen. Plin. maj. Suet. Col. Petr. Mart.).

Comperendinatio significat *judicii* in perendinum diem *dilationem*. (Leges) tot *comperendinationes* largiuntur 6, 2, 6. (Sen. Tac. Ascon.). 5, 9 (21), 1 ipse *comperendinationis dies* significatur. Apud Ciceronem exstat *comperendinatus*, quam ob causam verisimile est etiam illius ætate *comperendinationis* vocem in usu fuisse.

[1]) Cfr. Rosengren, "De Elocutione Senecæ", Pag. 38, Upsaliæ.

Computatio pro *ratione* dicitur. Inest huic *computationi* sumptus supellectilis 3, 19, 3. Cfr. Pan. 38. (Sen. Plin. maj. Quint. Front. al.).

Concussio pro *quassatione*. Faces ignem adsidua *concussione* custodiunt 4, 9, 11. (Sen. Col.).

Consummatio pro *perfectione*, *absolutione*. Initium novæ liberalitatis esset *consummatio* prioris 5, 11 (12), 1. (Sen. Quint. Col.). Similiter *consummatus* dicitur pro *perfecto*, *absoluto*. Amavi *consummatissimum* juvenem 2, 7, 6. (Plin. maj. Quint. Sen. Col.). *Consummandi* verbo Livius non raro utitur et Ovidius, sed propria potissimum significatione.

Dedignatio. Hæc vox rarissima uno loco apud Plinium legitur. *Dedignatione* parendi Pan. 18. (Quint. I. O. 1, 2, 31).

Exsecutio idem significat, quod *explicatio*. Quæ *exsecutio* prioribus aliquid addentium (sententiarum) 8, 14, 6. (Sen. Quint.).

Indictio dicebatur *edictum* imperatoris, quo ad arbitrium suum tributa extraordinaria imposuit et exegit. Novis *indictionibus* pressi ad vetera tributa deficiunt Pan. 29. (Ascon. Dig.).

Inundatio pro *eluvione*, *eluvie* dicitur. *Inundatione* regio fraudata Pan. 30. (Plin. maj. Col. Suet.).

Quiritatus pro *quiritatione*, qua voce Livius usus est, *lamentatione*, *vagitu*. Audires infantium *quiritatus* 6, 20, 14. (Val. Max.).

Repercussus. Teporem solis infusi *repercussu* cryptoporticus auget 2, 17, 17. *Repercussus* maris servabit et reprimet, quidquid e lacu veniet 10, 61 (69), 4. (Plin. maj. Tac. Flor.).

Reputatio pro *cogitatione*, *consideratione* dicitur. Hebetabat misera sed vera *reputatio* Pan. 70. (Plin. maj. Tac.).

Illorum substantivorum nullum videtur veteribus usitatum fuisse scriptoribus.

His verbis etiam superiores scriptores, sed aliis significationibus, quam Plinius, usi sunt:

Actus apud veteres scriptores plerumque usurpatur in re scenica et in locutionibus a scena petitis, sed apud argenteæ ætatis scriptores ponitur de quibusvis pæne negotiis. Me rerum *actus* distringit 9, 25, 3. (Quint. Suet.). Vim effectumque censuræ tui *actus* obtinebunt Pan. 45. (Lucan. Val. Flacc.). (Cic. Legg. 1, 11, 31 nunc legitur pro "pravis actibus" "pravitatibus").

Admissio dicitur venia aditum petentibus a principe sui conveniendi data. *Admissionum* tuarum facilitatem Pan. 47. (Plin. maj. Sen. Suet. al.).

Advocatio apud optimos scriptores dicitur de officio ejus, qui

consiliis et auctoritate adjuvat eum, cui causa dicenda est; apud Plinium et æquales idem fere significat, quod *patrocinium*. Ego et Tacitus injuncta *advocatione* diligenter functi essemus 2, 11, 19. Cfr. 3, 4, 7. 5, 9 (21), 4. 5, 13 (14), 2. 5. 6. 6, 18, 1.

Similiter *advocatus* dicitur *causæ patronus*. Dixit heredum *advocatus* 4, 12, 4. Cfr. 1, 23, 4. 3, 4, 2. 3, 9, 21. 4, 9, 7. 4, 11, 12. 5, 4, 2. 5, 20, 1. 6, 31, 11. 7, 33, 4. 10, 81 (85), 6. (Quint. Tac. Suet.) Per translationem Plinius dixit: *superbissimæ abstinentiæ* Cæsar ipse *advocatus* esset 8, 6, 9.

Adfectus, *Adfectio*. Hæc vocabula apud veteres scriptores significant habitum quendam animi, apud Plinium et æquales ponuntur pro *amore*, *benevolentia*, *studio*. Mihi *adfectum* parentis exhibuit 2, 1, 8. Cfr. 4, 19, 1. 8, 11, 1. 10, 4 (3), 6. De *perturbatione animi* 9, 13, 16. Optimarum feminarum perferre modestissimum *adfectum*. Cfr. Pan. 79. (Sic omnes fere scriptores argenteæ, quæ vocatur, ætatis locuti sunt).

Ambitus apud veteres scriptores non ponebatur nisi in petitione honorum, cum candidati largitionibus aliisve artibus malis non legitime suffragia captarent, apud Plinium et æquales idem significat, quod *ambitio*. Caret *ambitu* 3, 2, 4. (Sen. Quint.).

Confusio pro *perturbatione animi* dicitur. Erit *confusioni* meæ solacium 1, 22, 12. Pan. 86. (Vell. Petr. Quint. Tac.).

Destinatio pro *designatione*, *electione*. Tantum ex renuntiatione eorum (consulum) voluptatis quantum prius ex *destinatione* capiebat Pan. 77. Cfr. Pan. 95. *Destinationem* consulatus mei. (Tac. Hist. 1, 77). Apud Livium et Plinium majorem idem significat, quod *consilium*, *voluntas*, *propositum*, *inductio animi*.

Dignatio, quæ vox apud Cic. Att. 10, 9, 2, post Livium autem sæpius usurpatur pro *dignitate*, apud Plinium aliosque nonnullos ejusdem ætatis scriptores ponitur pro *reverentia*, *honore*. Quam *dignationem* sapientiæ doctoribus habes Pan. 47. (Suet. Just. Curt.).

Editio de libri edendi actu dicitur. Confitebor et ipsum me et contubernales ab *editione* non abhorrere 1, 2, 5. 1, 8, 4. 17. 2, 10, 6. 3, 15, 1. 9, 1, 3. (Quint.). (De vocabuli apud veteres scriptores usu cfr. Lex.).

Excessus apud veteres scriptores significare solet idem fere, quod *mors*, *obitus*, apud Plinium vero ponitur de *degressione* a re tractanda, quam Græci παρέκβασιν vocant. Quid audentius illo pulcherrimo ac longissimo *excessu* 9, 26, 9. (Quint. Tac.). Cfr. 5, 6, 44. In quod *excessi*. Liv. 29, 29, 5. "*Excedere* paulum ad enarrandum, quam varia fortuna usus sit (Masinissa)."

Excursus, qua voce veteres usi sunt in re militari, apud Plinium et Quintilianum idem significat, quod vocabulum proxime antecedens. Non *excursus* hic ejus, sed opus ipsum est 5, 6, 43. Propria significatione dicitur 4, 30, 8. Est aliquid, quod hujus fontis *excursum* repercutiat.

Exhortatio pro *cohortatione*, quod usitatius est, dicitur. Adulescentiam meam *exhortationibus* foverit 1, 14, 1. 3, 7, 15. Pan. 66. (Col. Quint. Tac. Just.). Ex superioribus scriptoribus Planc. Cic. Fam. 10, 7, 1 usus est, præter eum vero, quantum scio, nemo.

Introitus contra consuetudinem optimorum scriptorum dicitur de *initio* s. *aditu*, ut ita dicam, *magistratus*. Ea pecunia quam buleutæ obtulerunt ob *introitum* 10, 39 (48), 5. 10, 112 (113), 3. (Suet.).

Persuasio apud veteres scriptores activam, ut ita dicam, vim habet, argentea vero ætate ponitur pro *opinione*, *sententia*. Quæ *persuasio* fuit illorum, qui hostilia cum facerent timebant Pan. 18. Cfr. Pan. 63. (Plin. maj. Sen. Quint. Suet.).

Probatio pro *argumento*, *argumentatione* dicitur. Adfirmavit se novas *probationes* invenisse 7, 6, 10. Cfr. 3, 9, 19. 6, 31, 5. In tertium diem *probationes* exierunt 2, 11, 18. Cfr. 4, 9, 15. (Plin. maj. Quint. Just. Sen.).

Proconsulatus non ante argenteam ætatem dici coeptum est *munus proconsulis*. Summotum a *proconsulatu* 2, 12, 4. 3, 4, 2. 3, 7, 3. 3, 9, 2. (Plin. maj. Tac.).

Proventus apud optimos solutæ orationis scriptores idem fere significat, quod *prosperus eventus;* proprie autem dicitur de frugibus, deinde Plinius et æquales transtulerunt ad homines et posuerunt fere pro *multitudine*. Magnum *proventum* poëtarum annus hic tulit 1, 13, 1. (Just. Plin. maj. Quint. al.).

Ratio constat, quæ locutio proprie usurpatur de acceptis et expensis, argentea ætate transfertur ad omnia fere, quæ æque recteque se habent, consilia factaque. Et temptandi aliquid et quiescendi illo auctore *ratio constabit* 1, 5, 16. Cfr. 1, 9, 1. 2, 4, 4. 3, 18, 10. 7, 6, 4. 9, 2, 5. 10, 3 (20), 3. Pan. 38. (Just. Tac.).

Refectio pro *remissione*, *relaxatione* dicitur. Instar *refectionis* existimas mutationem laboris Pan. 81. Cfr. Pan. 15. (Cels. Plin. maj. Quint.). Ante argenteam ætatem propria significatione voce usus est Vitruvius.

Statio. Stationes dicebantur loci publici, quo homines confabulandi causa conveniebant (Græci dicebant λέσχας). Plerique in *stationibus* sedent tempusque audiendis fabulis conterunt 1, 13, 2. 2, 9, 5.

(Suet. Juv. Dig.). Ad hanc vero significationem quasi transitum paravisse videntur Cic. Att. 6, 9, 4. "In arce Athenis *statio* mea nunc placet." Verg. Aen. 5, 128, al.

Transitus pro *transitione*, ut dixit Auct. Her. 1, 9, 14. 4, 26, 35, in oratione dicitur. Utinam ordo saltem et *transitus* et figuræ simul spectarentur 3, 13, 3. Cfr. 3, 9, 12. (Quint.).

Nonnullas voces et vocum significationes, quæ aut apud solos poëtas inveniuntur aut rariores sunt apud scriptores solutæ orationis, qui ante argenteam, quæ vocatur, ætatem fuerunt, non putavi alienum afferre. Cum vero ejus generis voces apud Plinium permultæ sint, necesse fuit judicio quodam in iis afferendis uti modumque tenere, quod num semper mihi contigerit, alii judicent.

Substantiva a verbis ducta in *us-et-io* exeuntia, quæ nonnullis locis apud superiores scriptores iisdem significationibus quibus apud Plinium inveniuntur, hæc fere annotanda putavi:

Adclamatio de iis dicitur, qui clamore orationem dicentis laudant. In dicendo adsentationem vulgi *adclamationemque* defugerim 1, 8, 17. Cfr. Pan. 3. 71. 73. Post Livium sic locuti sunt permulti argenteæ ætatis scriptores.

Adflatus. Propria significatione post Ovidium et Livium hoc vocabulo sæpissime usi sunt argenteæ ætatis scriptores. *Adflatum* ex Apennini vallibus 5, 6, 29. Cicero per transl. sæpe posuit.

Auctus. Statis *auctibus* crescit decrescitque (fons) 4, 30, 2. (Varr. Lucr. Liv. posteriores [1]).

Conventio pro *convento* raro apud Sallustium [2]) et Livium invenitur, sæpius apud scriptores argenteæ ætatis. Eandem (portionem) tacita *conventione* salvam mihi pollicebatur 5, 1, 2.

Discursus. Quo *discursu* ædilitatem petiit! 8, 23, 5. Cfr. 1, 9, 7. (Juv. Quint.). Dicentis *discursus* 2, 19, 2. Nubes ignei spiritus tortis vibratisque *discursibus* rupta 6, 20, 9. (Hirt. Ov. Liv.).

Electio. Electionem dare, permittere, offerre pro eo, quod est apud optimos scriptores *optionem dare, facere*, Plinius et æquales aliquot dixerunt, Livium fortasse secuti, qui "Electionem ferre" 34, 19, 3, "Relinquere electionem" 38, 8, 5 dixit. Si tamen detur *electio* 1, 20, 22. (Vell. Sen.). *Electionem* auditoribus *permittit* 2, 3, 2. *Electionem* loci mihi *obtulerant* 10, 8 (24), 2, Eadem vi dicitur 2, 6, 2 *potestas eligendi.*

---

[1]) Præteriens moneo, non solum apud Liv. 29, 27, 3, ut contendit Krebs, sed etiam Liv. 4, 2, 2 exstare hanc vocem.

[2]) Sall. "Hist. inc." 58.

Exortus pro *ortu* dicitur. Parva et exilia (sidera) validiorum *exortus* obscuret Pan. 19. (Varr. Auct. Her. Liv. 21, 30, 4, ed. Madvig.).

Exultatio. Quod gaudium *exultationemque* deprehenderes Pan. 68. (Liv. 7, 10, 8. Auct. B. Afr. Plin. maj. Col. Quint. Sen., quibus addendus est locus in plerisque lexicis omissus, Cic. Har. 18, 39.).

Insectatio per translationem dicitur. Non ut flagitii tibi conscius ab *insectatione* ejus averteres famam Pan. 28. (Liv. Quint. Tac. Suet.).

Intentio. Hac voce Plinius frequentissime usus est non solum pro *cura*, *studio*, An *intentione* rei familiaris obeundæ crebris excursionibus avocaris? 1, 3, 2. Cfr. 2, 5, 2. 2, 10, 5. 3, 5, 17. 4, 7, 3, et pro *attento animo*, Si auditorum *intentio* relanguescit 2, 19, 4. Cfr. 3, 9, 9. 4, 5, 2. 4, 9, 11. 9, 18, 1, al., ad quas significationes jam Cic. Inv. 2, 14, 46 et Liv. 4, 17, 4 transitum paraverant, sed etiam pro *consilio*, Cum intentionem effectumque muneris nostri vellemus intelligi 1, 8, 13. Hæc nempe *intentio* tua, ut libertatem revoces ac reducas Pan. 78; quamquam etiam his locis pro *cura*, *studio* accipi possit. (Cfr. Cic. Inv. 2, 43, 125).

Lusus, qua voce Cicero nusquam usus est, apud Plinium et æquales aliquot (Col. Quint. Suet.), præeuntibus Livio et Ovidio, ponitur et pro *ludo*, *lusione*. Nec ipse meorum *lusibus* nec illi studiis meis obstrepunt 2, 17, 24. Cfr. 7, 24, 5. 8, 21, 2, et de carminibus, ubi opponitur "seriis", poëtarum more. *Lusus* vocantur 7, 9, 10. Cfr. 4, 14, 1. 5, 3, 4.

Nisus et proprie dicitur, (Naves) contrario nisu tendentes 8, 8, 3, ut apud Verg. et Sall. (Cfr. Cic. Nat. Deor. 2, 46, 117, ubi alii scribi volunt "nixu"), et per translationem ut apud Quint. ponitur. Quo *nisu* ... expostulatum est Pan. 75.

Objectus propria quadam vi subjecta de situ locorum, ut apud Verg. Tac. Just. Triclinii *objectu* 2, 17, 7.

Occursus pro *occursatione*, *obviam itione*. Reverearis *occursum*, non reformides 1, 10, 7. (Ovid. Liv. post.).

Ordinatio. Excepto Vitruvio, hoc vocabulum apud veteres scriptores in usu fuisse non videtur, sed argentea ætate coeptum est frequentari pro *institutione*, *dispositione*, *ordine*. Cum certius de vitæ nostræ *ordinatione* aliquid audieris 9, 28, 4. 10, 8 (24), 6. De rerum in civitate statu ordinando 8, 24, 7. 8. *Ordinatio* comitiorum Pan. 72. (Vell. Col. Suet.).

Potus pro *potione* raro dicitur. Ut nihil in cibo, in *potu* voluptatibus tribuat 3, 11, 6.[1]).

---

[1]) Cfr. Krebs. Antibarb. s. v. *potio*.

Profectus. Hæc vox satis frequenter apud poëtas et scriptores, qui post Augustum fuerunt, invenitur pro *progressu*, *processu*, sed apud meliores solutæ orationis scriptores, si usquam invenitur [1]), saltem rarissima est. Apud Plin. legitur. Pertinet ad *profectum* tuum a disertissimo viro discere, quid laudandum, quid reprehendendum 8, 13, 1. Quod vero Forcellini dixit, lexicographos ex epistolis Plinii attulisse locutionem *profectum facere*, non tamen allato loco, lexicographos credo errasse. Nam præterquam loco illo laudato, nisi fallor, nusquam in scriptis Plinii exstat vocabulum *profectus*. (Ov. Vell. Sen. Quint. Suet.).

Profusio præterquam apud Vitruvium non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse pro *effusione*. Ne nimia *profusione* inarescat (liberalitas) 2, 4, 4. (Suet.).

Recursus. Precatus est abeunti celerem *recursum* Pan. 86. (Verg. Ov. Liv. post.).

Secessus de eo, qui in otio vivit, dicitur. Quin ipse te in alto isto pinguique *secessu* studiis adseris? 1, 3, 3. 1, 13, 6. 2, 1, 8. 2, 8, 1. 2, 13, 5. 3, 5, 14. 3, 15, 1. 6, 4, 2. 6, 10, 1. 6, 31, 2. 7, 9, 1. 9, 10, 2. 9, 13, 3. Pan. 49. 83. (Verg. Ov. post.).

Veneratio apud veteres scriptores plerumque usurpatur de diis (cfr. tamen Cic. Nat. Deor. 1, 17, 45: "Habet *venerationem* justam quidquid excellit"), sed apud scriptores, qui post Augustum fuerunt, omnino ponitur pro *reverentia*, *honore*. Illi plurimum *venerationis* adquirunt 1, 10, 6. Cfr. 2, 1, 4. 2, 14, 3. 8, 24, 6. Pan. 10. 13. 54. 93. (Curt. Plin. maj. Tac.).

Ultio, qua voce primus Livius usus esse videtur, apud posteriores scriptores frequentissime exstat. Non sine *ultionis* solacio decessit 3, 14, 4. 6, 22, 7. 6, 31, 5. Pan. 35. 36. 52. (Sen. Quint. Just. Tac. Suet. Juv. Petron. Liv. 7, 30, 14. 31, 24, 1.).

Substantiva abstracta in *tas-tudo-ia* exeuntia ab adjectivis ducta hæc Plinius ipse novavit:

Socialitas (*ἅπ. εἰρ.*) fere pro *comitate* ponitur. Quos præcipue scias indigere orbe quodam *socialitatis* ambire 9, 30, 3. Pan. 49.

---

[1]) Apud Livium hunc usum vocis exstare, indicavit Opitz, "Quæstiones Plinianæ", Pag. 20, Naumburg 1861. Progr. Ego vero nullum memini locum Livii præter 1, 15, 7, ubi nunc legitur in editione Madvigii *profecto* pro *profectu*. Cfr. Nägelsbach, "Lat. Stil." Pag. 154.

Sinisteritas (*ἀπ. εἰρ.*) de *stultitia*, *rusticitate*. Quæ *sinisteritas* in hoc totum diem inpendere, ut offendas 6, 17, 3. 9, 5, 2.

His novam vim imposuit:

Audentia. Hanc vocem veteribus inusitatam, qua propria significatione usi sunt Tac. et Quint., Plinius ita transtulit, ut poneret de oratoris *in dicendo audacia*. Cur tibi similis *audentia* (atque Homero) non detur? 8, 4, 4.

Instantia et pro *studio*, *assiduitate*, Quid est quod hæc *instantia* non possit efficere? 3, 5, 18. (Gell.), et pro *vi*, *vehementia orationis* dicitur. Hæc (oratio) vel maxime vi amaritudine *instantia* placet 5, 8, 10. Quod plerique lexicographi omiserunt, moneo alia significatione apud Ciceronem Fat. 12, 27 legi: Præterita ea vera dicimus, quorum superiore tempore vera fuerit *instantia*.

Latitudo. Hæc vox, quæ apud veteres scriptores aut propriam vim habet aut de lata litterarum appellatione ponitur, apud Plinium contra significat *copiam*, *amplitudinem orationis*. Platonicam illam *latitudinem* effingit 1, 10, 5.

Hæc Plinio cum æqualibus communia sunt:

Austeritas per translationem pro *severitate* ponitur. A te hanc *austeritatem* exigo 2, 5, 5. (Quint.).

Captivitas pro *servitute* non exstat aurea ætate, postquam correctus est locus ille Cic. Or. p. Corn. de majestate, fragm. Ed. Klotz, Pag. 211. Hic regnum ipsum, quæque alia *captivitas* gignit, arcet ac summovet Pan. 55. (Sen. Petr. Tac. Just. Flor.).

Congruentia pro *convenientia* dicitur. *Congruentiam* æqualitatemque (statuæ) deprehendere 2, 5, 11. (Græci dicunt *συμμετρίαν*). (Suet. Otho 2 dixit: "*Congruentiam* morum").

Devexitas pro *proclivitate* rarissime dicitur. Non loci *devexitate* inpellitur 8, 8, 3. (Plin. maj.).

Diversitas pro *dissimilitudine*, *discrepantia*, *distantia*. Ætatis *diversitas* 1, 19, 1. Dubitat *diversitate* rationum 1, 22, 3. Cfr. 5, 3, 1. 6, 27, 3. 6, 33, 5. 7, 30, 5. 8, 14, 12. 9, 7, 3. 9, 11, 2. Pan. 2. 25. 35. 59. (Plin. maj. Quint. Tac. Suet. al.).

Emacitas vox rarissima nimiam emendi cupiditatem significat. Erat *φιλόκαλος* usque ad *emacitatis* reprehensionem 3, 7, 7. (Col.).

Jactantia pro *jactatione*, *ostentatione*. Communibus magis commodis quam privatæ *jactantiæ* studebamus 1, 8, 13. Pan. 38. (Quint. Tac. Suet.).

Inreverentia dicitur pro *contemptione*. *Inreverentia* studiorum 6, 2, 5. (Tac.). (Boetticher Lex. Tac. soli Tacito hujus vocis usum injuria tribuit).

Obliquitas pro *curvatura*, *curvamine* apud utrumque Plinium dicitur. Nullus sinus, *obliquitas* nulla 8, 20, 4.

Sinceritas apud Plinium et æquales aliquot ponitur fere pro *ingenuitate*, *integritate*. Vix unum aut alterum invenies tanta *sinceritate*, tanta veritate 3, 11, 6.

Sublimitas de *granditate orationis* dicitur. Platonicam illam *sublimitatem* effingit 1, 10, 5. Cfr. 1, 16, 4. 4, 20, 3. (Quint.).

Vivacitas de *spatio vitæ*. Tam angustis terminis tantæ multitudinis *vivacitas* ipsa concluditur 3, 7, 13. (Plin. maj. Col. Val. Max.).

Illorum vocabulorum nullum videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse.

Hæc vero etiam apud superiores scriptores, sed aliis significationibus quam apud Plinium usurpantur:

Amaritudo per translationem ponitur fere pro *bile*, *dicacitate*. Quantum illis (versibus) *amaritudinis* 1, 16, 5. Ingenio vim et *amaritudinem* dolor addidit 4, 20, 3. Cfr. 4, 11, 2. 5, 8, 10. 6, 8, 8. 6, 21, 5. 7, 33, 7. (Plin. maj. Quint. Val. Max.). (Apud Varronem propriam significationem habet).

Amoenitas apud veteres scriptores dicebatur de locis, regionibus, aliis ejusmodi rebus, apud Plinium per transl. ponitur de jucundis in oratione digressionibus. Itinere decedere non intempestivis *amoenitatibus* admonebamur 1, 2, 4. Animadvertendum est tamen perpetuam orationis esse translationem. (Tac. Cfr. Liv. 4, 44, 11).

Clementia de *lenitate* et *tranquillitate tempestatis* fere pro *temperatione* dicitur. Aestatis mira *clementia* 5, 6, 5. (Col. Tac. Lucan. Flor.). (Apud veteres scriptores semper translatam vim habet).

Felicitas pro *fecunditate*. *Felicitas* terræ 3, 19, 6. (Plin. maj.). (Veteres scriptores semper per translationem usi sunt voce).

Garrulitas, qua voce Ovidius de avibus usus est, apud Plinium ponitur de *loquacitate* hominum. Ea *garrulitate*, qua sermones in vehiculis seruntur 9, 10, 2. (Plin. maj. Quint. Suet.).

Infantia apud veteres scriptores significat *inscitiam dicendi*, apud Plinium et æquales primam *infantis ætatem*, qua nondum fari coepit. Statim ab *infantia* natale solum amare consuescant 4, 13, 9. Pan. 26. (Quint. Tac. Flor. Juv.).

Proprietas. Apud veteres scriptores hæc vox significat qualitates, quibus res inter se differant, apud Plinium ponitur de *verborum cum re convenientia.* Quo genere exercitationis *proprietas* splendorque verborum paratur 7, 9, 2. (Quint.).

Rusticitas apud Ovidium ponitur ad naturam hominis inculti et inurbani denotandam, apud Plinium utrumque usurpatur ad simplicitatem morum et integritatem significandam. Multum frugalitatis atque etiam *rusticitatis* antiquæ retinet 1, 14, 4.

Velocitas de *celeritate orationis* dicitur. Verum huic ipsi Pericli nec illa *πειθώ* nec illud *ἐκήλει* brevitate vel *velocitate* vel utraque sine facultate summa contigisset 1, 20, 18. (Quint.).

Vilitas apud veteres scriptores non usurpatur nisi propria significatione de parvo pretio rei, sed apud Plinium per translationem ponitur fere pro *contemptione.* Video multos misera simul et ingrata imagine industriæ ad *vilitatem* sui pervenire 9, 3, 2. (Sen. Curt.).

Addendum est fortasse *loquentiæ* vocabulum, quod, postquam emendatus est locus ille Sall. Cat. 5, 4, non videtur ante argenteam ætatem exstare; apud Plinium invenitur 5, 20, 5, ubi Julius Candidus usus esse narratur. Julius Candidus non invenuste solet dicere aliud esse eloquentiam aliud *loquentiam.* Hoc loco idem fere est, quod *loquacitas.* (Val. Prob. ap. Gell. 1, 15, 18).

Hæc fere substantiva abstracta *in-tas-tudo-ia* exeuntia ab adjectivis ducta etiam apud superiores scriptores iisdem significationibus, quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Desuetudo, vox rarissima, præeuntibus Livio et Ovidio, apud Plinium exstat. Post longam *desuetudinem* 7, 4, 5.

Ignorantia pro *ignoratione*, *inscientia* uno loco usus est Cicero (Acad. post. 1, 11, 42. Contra Cic. Am. 19, 70 nunc legitur: "Propter ignorationem stirpis"), uno loco Cæsar (B. C. 3, 68: "Ignorantia loci"), uno Sallustius (H. 3, 61, 25), nonnullis locis Nepos et Ovidius. Apud posteriores demum scriptores vox coepta est frequentari. Priorum temporum servitus juris senatorii oblivionem quandam et *ignorantiam* induxit 8, 14, 2. 10, 6 (22), 2. 10, 45 (54). 10, 96 (97), 1. (Quint. Tac. Suet. Galb. 20. Sen. Ben. 7, 23, 3, al.).

Malignitas, præeunte Livio, usitatissima vox est apud scriptores fere omnes, qui post Augusti ætatem fuerunt, pro *malevolentia.* Epistula *malignitati* interpretantium exponitur 5, 7, 6. 9, 5, 2. 10, 94 (95), 2. Similiter *malignus* adjectivum poëtarum more ponitur et pro *malevolo; Malignum* est, non admirari hominem admiratione dignissimum 1, 16, 9. Cfr. 7, 24, 3. 7, 26, 2; et pro *sterili*, *infecundo.* Quarum arborum illa ferax terra est, *malignior* ceteris 2, 17, 15. Cfr. Pan. 31.

Atque adverbium, quod est *maligne*, ut sæpe apud Ovidium et Livium exstat. Respondi nunc me intellegere *maligne* dictum 1, 5, 12. Cfr. 9, 38.

Magnanimitas pro *magnitudine animi* apud Ciceronem uno loco exstat (Off. 1, 43, 152). Præterea nusquam videtur inveniri apud aureæ ætatis scriptores. Tuam vero *magnanimitatem* an modestiam an benignitatem prius mirer? Pan. 58. (Sen.).

Patientia fere pro *lentitudine* dicitur de eo, qui facile indignas res tolerat, ad quam significationem Livius (1, 50, 4) transitum paravit. Maritum non sine aliqua reprehensione *patientiæ* amor uxoris retardabat 6, 31, 5. Cfr. Pan. 22. (Tac.). Eodem modo positum est adverbium *patienter*. Inconsultius uxor adsumpta aut retenta *patientius* Pan. 83.

Poenitentia, præeunte Livio, sæpe usi sunt scriptores argenteæ ætatis. Subitæ largitionis comitem pænitentiam caveremus 1, 8, 8. 1, 24, 4. 7, 1, 3. 7, 10, 3. 9, 21, 1. 10, 96 (97), 2. 10.

Quantitas. Excepto Vitruvio, veteribus scriptoribus inusitata vox idem significat, quod *copia*, *multitudo*. A qualibet *quantitate* vicesimam inferre cogetur Pan. 39. (Plin. maj. Quint. Dig.).

Reverentia apud poëtas (Ov. Prop.) et scriptores, qui post Augustum fuerunt, crebro invenitur; ex solutæ orationis scriptoribus, qui aureæ ætati annumerantur, apud Ciceronem solum exstare videtur (Off. 1, 28, 99. "Adhibenda est quædam reverentia adversus homines"). Nemo fortasse frequentius hac voce usus est quam Plinius, qui cum verbis *habendi*, *præstandi* conjunxit pro eo, quod est apud Ciceronem *adhibere*. Refractis pudoris et *reverentiæ* claustris 2, 14, 4. 4, 28, 2. 6, 31, 9. 7, 11, 3. 7, 24, 5. 8, 24, 6. Pan. 8. 19. 60. Mihi ab illo *reverentia* ut æquali *habebatur* 4, 17, 6. Quam illa *reverentiam* marito suo *præstitit* 8, 5, 1. 3, 8, 1. 10, 26 (11), 1.

Simplicitas, præeuntibus Ovidio et Livio, vox usitatissima est scriptoribus posterioribus, translata significatione pro *ingenuitate*, *veritate* posita. Mihi æque jucunda erit *simplicitas* dissentientis quam conprobantis auctoritas 3, 4, 9. 3, 10, 5. 4, 14, 10. 6, 12, 5. 6, 26, 1. 6, 31, 14. 7, 15, 3. 7, 20, 2. 10, 8 (24), 5. Pan. 4. 54. 84.

Sed non solum multa substantiva abstracta, quæ vocantur, argentea ætate facta sunt ad brevitatem orationis consequendam et circumlocutiones molestas evitandas, sed etiam magnam concretorum substantivorum, quæ dicuntur, copiam apud scriptores illius ætatis invenimus, quæ non apud veteres in usu essent. Illorum substantivorum, quorum pleraque a verbis ducta sunt et desinunt in-*tor*-*trix*-*sor*, Plinius hæc fere novasse videtur:

Adnotator. Sic Plinius dixit Domitianum, quia suspicax et insidiosus dictà facta, vultus etiam et gestus civium adnotabat. Non spectator *adnotatorque* convivis tuis immines Pan. 49. Etiam *spectator* hoc loco in malam partem dicitur fere pro *speculatore.*

Arcessitor. Hoc vocabulum fecit ad eum significandum, qui ad officium aliquod obeundum incommode aliquem advocat. Nulla necessitas togæ, nemo *arcessitor* ex proximo 5, 6, 45.

Commendator dicitur, qui aliquem commendat. Nisi illi fautor etiam *commendatorque* contingat 6, 23, 5. Forsitan tamen multo ante hæc vox in usu fuerit, cum Cicero commendatricis vocem habeat (Legg. 1, 22, 58): "Quoniam legem esse oportet commendatricem virtutum." Sic apud Plinium legitur: Miraculorum ferax *commendatrixque* terra 8, 20, 2.

Declarator (ἀπ. εἰρ.) significat eum, qui creatos magistratus renunciat. Ut idem honoribus nostris suffragator in curia, in campo *declarator* existeres Pan. 92.

Hæsitator eandem fere vim habet, quam *cunctator*. Sum et ipse in edendo *hæsitator* 5, 10 (11), 2.

Reformator (ἀπ. εἰρ.) dicitur fere pro emendatore de eo, qui artes neglectas recolit et fovet. Ipsarum litterarum jam senescentium reductor ac *reformator* 8, 12, 1.

His substantivis ejusdem generis novam vim imposuit:

Frenator. Hoc vocabulum solus, ut videtur, Plinius per translationem posuit de eo, qui se ipse continet et moderatur, fere pro *temperatore*. Infinitæ potestatis domitor et *frenator* animus Pan. 55. (Stat. propria significatione posuit de equite: "*Frenator equorum.*" Val. Flacc. de eo, qui telum contorquet: "*Frenator conti*").

Gestator proprie idem fere significat, quod *gerulus*, *bajulus* (Mart.), sed apud Plinium ponitur de delphino, qui unum e pueris, quibuscum lusisse fertur, tergo transportabat. Incredibile delphinum *gestatorem* collusoremque puerorum in terram extrahi solitum 9, 33, 8.

Mensor jam apud Horatium et Ovidium ponitur pro *metatore*, *decempedatore*, sed apud Plinium significat eum, qui sumptus operum quorundam, velut ædificiorum computat ac pro modo et ratione operum, quantæ ad ea perficienda impensæ necessariæ sint, diligenter æstimat. Dispice, domine, an necessarium putes mittere huc *mensorem* 10, 17 (28), 5.

Reductor. Hanc vocem satis raram, quæ propria significatione exstat apud Livium, Plinius per translationem posuit fere pro *restitutore* de eo, qui artes recolit celebratque. Ipsarum litterarum jam senescentium *reductor* ac reformator 8, 12, 1.

Hæc substantiva ejusdem generis Plinio cum æqualibus communia sunt:

Consiliator pro *consiliario* dicitur. Ille (meus) in gerendis (honoribus) *consiliator* 4, 17, 6. (Phædr.).

Delator. Delatores imperatorum temporibus dicebantur *accusatores*, qui nomina reorum præcipue majestatis ad imperatores deferebant, quam rem sæpe quæstui habebant. Cum *delatori* locus non sit 2, 16, 3. 4, 9, 5. 6, 31, 3. Pan. 34. 35. 41. (Quint. Tac. Suet. Juv.). Similiter *delatio* dicitur ejusmodi accusatio Pan. 34. 45.

Firmator dicitur is, qui firmat aliquid. (Apud Senecam eadem vi dicitur: "*Stabilitor*", Ben. 4, 7, 1). Conditorem disciplinæ militaris firmatoremque 10, 29 (38), 1. (Tac.).

Formator proprie dicitur fere pro *fictore* de eo, qui ex materia quadam aliquid format, sed apud Plinium et æquales aliquot ponitur per translationem de eo, qui animum moresque alicujus conformat. Me *formatore* morum uteretur 8, 23, 2. (Quint. Col.).

Litigator eandem vim habet, quam apud veteres scriptores *reus*, qui litigat. Stant ante te *litigatores* non de fortunis suis, sed de tua existimatione solliciti Pan. 80. Cfr. Pan. 36. (Quint. Tac. Suet.).

Observator fere pro *speculatore* dicitur in malam partem, ita ut significet aliquem, qui malevolentia ductus consilia factaque alicujus cognoscere studeat. Nemo *observator*, nemo castigator adsistet Pan. 40. (Sen.).

Scalptor dicitur is, qui marmora scalpit. De pictore *scalptore* fictore nisi artifex judicare (non potest) 1, 10, 4. 3, 10. 6. (Vell. Plin. maj.). (Suspicandum est tamen jam multo ante hoc vocabulum pæne necessarium usu tritum fuisse, quamquam forte quadam non exstat in scriptis, quæ ad nostram ætatem permanserunt).

Illorum verborum nullum videtur apud veteres scriptores exstare.

Hæc etiam apud superiores scriptores inveniuntur, quamquam apud eos alias significationes quam apud Plinium et æquales habent:

Actor antiquis temporibus dicebatur, qui causas agendas vel negotia gerenda suscepit vel in scenam ad agendum prodiit, argentea vero ætate significat servum aut imperatoris aut privati hominis, cui diversarum rerum cura mandata erat. Non minus utile quam voluptuosum posse utraque (prædia) sub eodem procuratore ac pæne isdem *actoribus* habere 3, 19, 2. Hoc loco significari videntur ii, quibus, ut pecunias a colonis exigerent, mandatum erat. Agrum *actori* publico mancipavi 7, 18, 2. Dicitur *actori* tuo "in jus veni", sequere ad tribunal Pan. 36. Hic significari videtur principis servus, cui cura aliqua ærarii mandata erat. (Tac. Col.).

Auctor. Hoc vocabulum omnino pro scriptore posuisse videtur contra consuetudinem optimorum scriptorum. Tu memineris sui cujusque generis *auctores* diligenter eligere 7, 9, 15. (Sen. Quint. Tac. Suet. al.). Præteriens moneo, Plinium dixisse: Propositus est libellus sine *auctore* 10, 96 (97), 4. (Cfr. Suet. Aug. 70) pro eo, quod est apud Ciceronem "sine nomine" (Cic. Cat. 3, 5, 12). (Præterea Livius saltem ad illam significationem transitum paravit).

Circulator. Hoc nomen Asinius Pollio (Cic. Fam. 10, 32, 3) imposuit homini, qui auctiones frequentabat, ut merces ibi vili pretio emtas postea pluris venderet, deinde sic appellati sunt pharmacopolæ, fabulatores aliique homines circumforanei, quibus quæstui ac lucro erant præstigiæ, narratiunculæ, alia, quibus homines paulisper detinebant et delectabant. Num etiam tu Reguli librum ut *circulator* in foro legeris 4, 7, 6. (Cels. Sen. Petr. al.).

Possessor contra consuetudinem veterum scriptorum dicitur *is, unde petitur*, et opponitur *petitori.* Dextrum (oculum circumlinebat), si a petitore, alterum, si a *possessore* esset acturus 6, 2, 2. (Dig.). Eodem fere modo Quint. I. O. 7, 1, 38 eum, qui in schola controversiam defendendam suscepit, *possessorem* dicit et opponit *actori.*

Ad extremum commemorandum est vocabulum, quod est *professor,* de eo poni, qui artem aliquam publice profitetur, pro *præceptore, magistro.* Valerius Licinianus apud Plinium dicit: (Fortuna), facis ex senatoribus *professores*, ex *professoribus* senatores 4, 11, 2. (Quint. Suet. Col.).

Hæc substantiva in *tor-trix-sor* exeuntia apud superiores quidem scriptores iisdem fere significationibus, quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Accusatrix, rara vox apud Plaut. (Asin. 3, 1, 10. "Tu mî accusatrix ades") translatam quodammodo vim habet, apud Plinium proprie usurpatur. Ita ut missurum me notum *accusatrici* ejus facerem 10, 59 (67).

Castigator. Nemo *castigator* adsistet Pan. 40. (Plaut. Hor. Liv.). Apud Plinium dicitur de eo, qui imperatoris nomine coërcere studebat sumptus funerum.

Convictor pro *conviva*, *sodali.* *Convictores*, non libertos puto 2, 6, 4. (Cic. fil. ap. Cic. Fam. 16, 21, 5. Hor. Ov. post.).

Contemptor. *Contemptor* ambitionis animus Pan. 55. (Verg. Ov. Sall. Jug. 64, 1. Liv.).

Cursor apud Ciceronem significat eum, qui in stadio cursu certat cum aliquo. Apud Plinium dicitur fere pro *tabellario*, ad quam significationem Nep. Milt. 4, 3 transitum paravit. Data opera *cursore* dimisso 7, 12, 6. (Plin. maj. Suet. Mart.).

Debitor apud veteres solutæ orationis scriptores proprie dicitur, apud Plinium ut jam apud Ovid. per translationem usurpatur. Habebis me, habebis ipsum gratissimum *debitorem* 3, 2, 6.

Librator, prisca vox, qua jam Cato usus est, significat eum, qui in aqua deducenda explorat, quanto altior sit locus unde, quam quo deducetur aqua. Superest ut tu *libratorem* mittas 10, 41 (50), 3.

Plausor. Populus scenici imperatoris *plausor* Pan. 46. (Hor. Petr. Suet.).

Substantiva in-*orium*-*arium*, quæ locum significant, ubi est aliquid, Plinius novasse videtur hæc:

Unctorium (ἀπ. εἰρ.) significat locum balinei, ubi lavantes ungebantur. Adjacet *unctorium* 2, 17, 11. Credibile tamen est jam multo ante in usu fuisse vocabulum tam aptum et necessarium.

Cum æqualibus ei communia sunt:

Auditorium de loco, quo auditores conveniunt, multis locis exstat. Quasi populum in *auditorium* advocarim 5, 3. 11. Cfr. 2, 3, 6. 5, 17, 1. 5. 6, 2, 3. 6, 17, 1. 7, 17, 3. 13. 8, 12, 2. (Quint. Tac. Suet.). Præterea commemorandum est Plinium pro ipsis *auditoribus* posuisse. Adhibito ingenti *auditorio*, librum recitavit 4, 7, 2. Cfr. 2, 18, 2. (Suet.).

Conditorium pro *sepulcro* dicitur. *Conditoria* exstruere 6, 10, 5. (Plin. maj. Quint. Petr. Suet.).

Gustatorium significat lancem, in qua ferebatur gustatio vel promulsis. *Gustatorium* graviorque cena margini inponitur 5, 6, 37. (Petr.).

Spoliarium proprie dicitur de loco amphitheatri, ubi gladiatoribus necatis vestis detracta est, postea vero ponebatur de prædarum receptaculo. Nunc templum illud (ærarium), non *spoliarium* civium Pan. 36.

Nonnulla substantiva "abstracta", quæ vocantur, contra consuetudinem veterum scriptorum ponuntur pro "concretis":

Necessitudines apud veteres scriptores dicuntur conditiones, quæ intercedunt inter propinquos, familiares, alios, qui artis vinculis inter se conjuncti sunt, apud Plinium et æquales vocabulum ponitur pro ipsis *necessariis*, *amicis*. Adficior necessitudinum casu 8, 23, 7. (Tac. Curt. Suet.). De vocibus, quæ sunt *Descensio*, *Gustatio*, *Cenatio*, jam supra disputavi.

Gentilitas. *Gentilitates* pro *gentilibus* dixit. Sparsas atque, ut ita dicam, laceras gentilitates colligere Pan. 39. (Cfr. Varr. ap. Non. 222, 17). Consentaneum est, Plinium, ut omnes scriptores, sæpissime substantiva abstracta posuisse pro concretis, sed præter illa, quæ attuli, nulla inveni, quæ commemoratione digna putarem.

Constat inter omnes "deminutiva", quæ vocantur, vocabula non magis ad parvitatem rerum et vilitatem significandam quam ad festivitatem quandam, comitatem, suavitatem, animi remissionem, ut ita dicam, indicandam. Cum autem scriptores argenteæ ætatis id ante omnia agerent, ut orationem lepidam, suavem, festivam efficerent, non est mirandum multa illa ætate deminutiva esse novata. Consentaneum est autem, ea præcipue usurpari in familiari illo sermone epistolarum proprio, ubi is, qui scribit, intimos animi sensus, ad quos indicandos aptissima sunt illa verba, effundat, ubi ante omnia festivitas quædam et hilaritas in scribendo expetatur.

Apud Plinium hæc substantiva deminutiva mihi commemoranda visa sunt, quorum ipse novasse videtur:

Actiuncula (ἀπ. εἰρ.) de brevi causæ oratione dicitur. Retracto enim *actiunculas* quasdam 9, 15, 2.

Cenatiuncula (ἀπ. εἰρ.) de loco, ubi cenatur, quemadmodum cenationis voce usus est. (Fons) excipitur *cenatiuncula* manu facta 4, 30, 2.

Columbulus (ἀπ. εἰρ.). Hac voce usus est de opusculo poëtico, quod erat editurus et fortasse inscripserat: "*Passerculi et Columbuli.*" Tu "*passerculis* et *columbulis*" nostris inter aquilas vestras dabis pennas 9, 25, 3. "Passerculus" proprie usurpatur etiam a Cicerone.

Indignatiuncula (ἀπ. εἰρ.). Hoc vocabulum posuit de indignatione, quam quondam cepit, cum videret, quanta negligentia audiretur quidam, qui librum recitavit. *Indignatiunculam*, quam in cujusdam amici auditorio cepi, non possum mihi temperare quominus apud te per epistulam effundam 6, 17, 1.

Metula (ἀπ. εἰρ.) pro pusilla meta ponitur. Alternis *metulæ* surgunt 5, 6, 35.

Offendiculum. Hanc vocem novavit ad impedimenta significanda, quæ in argumento scripti cujusdam inerant. Sunt in hac (materia) *offendicula* nonnulla 9, 11, 1.

His novam vim imposuit:

Areola pro parva area omnino dicitur. (Diæta) cingit *areolam*, quæ quattuor platanis inumbratur 5, 6, 20. 21. 27. (Apud Col. dicitur de parva area horti floribus consita).

Sportula proprie significat qualum pusillum, quem cibi plenum patroni clientibus suis, cum ad salutandum venerant, dare solebant, sed apud Plinium ponitur de munusculis, quæ mali oratores orationem habituri vilibus hominibus, qui ideo laudiceni vocabantur, dabant, ut dicentibus sibi plauderent. In media basilica tam palam *sportulæ* quam in triclinio dantur 2, 14, 4. (Dig.).

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Glebula non solum proprie dicitur pro gleba parva ut apud Col. et Val. Max., sed etiam de fragmento metalli. *Glebulam* misi, quam se ex Parthico metallo attulisse dicebat 10, 74 (16), 3. (Vitr. "g. myrrhæ." Scrib. Comp. "g. nivis").

Laguncula pro parva lagena. Ut panarium et *lagunculam* sic etiam pugillares feras 1, 6, 3. 2, 6, 2. (Cic. Att. 6, 1, 25 jam pridem legitur "*plangunculæ*"). (Col.).

Mannuli pro parvis mannis. Habebat puer *mannulos* multos 4, 2, 3. (Mart.).

Narratiuncula pro brevi narratione. *Narratiunculis* pluribus renovatur (oratio) 6, 33, 8. (Quint.).

Socculus proprie significat quemvis calceum humillimum (Sen. Plin. maj. Suet.), deinde dicitur de pedum tegumentis, quibus in scena comoedi utebantur (Quint.), tum Plinius in locutione a scena petita lepide posuit vocem ad humilem villæ situm indicandum. Hanc (villam) appellare comoediam soleo, quod quasi *socculis* sustinetur 9, 7, 3.

Tirunculus pro pusillo tirone dicitur de eo, qui parum in re aliqua versatus est. Quod me quamquam *tirunculum* sollicitavit ad emendum (æs) 3, 6, 4. (Col. Sen. Suet. Juv.).

Tussicula pro leni tussi. Veteris infirmitatis *tussicula* admonitus rursus sanguinem reddidit 5, 19, 6. (Cels. Frontin.).

Jam apud superiores scriptores iisdem significationibus, quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Fonticulus pro parvo fonte. *Fonticulus* in hoc, in fonte crater 5, 6, 23. (Hor. Sat. 1, 1, 56. Plin. maj. Col.).

Sarcinulæ. Atque adeo jam *sarcinulas* alligamus 4, 1, 2. (Catull. 28, 2).

Nonnulla sunt substantiva, quæ propter varietatem et formationum et significationum non potui ad certa genera redigere, quamobrem ea commemorabo ordine litterarum descripta.

Eorum hæc fere Plinius novasse videtur:

Avocamentum, vocabulum significans, quod Plinius fecit ad designandum oblectamentum, quo animus a cogitatione doloris avocatur, ponitur fere pro *levamento*, *solatio.* Ero suspensus pro homine, dum admittere *avocamenta* et cicatricem pati possit 8, 5, 3. Cfr. 8, 23, 1. Pan. 82. De usu verbi "avocandi" absolute, ut aiunt, positi supra disputavimus.

Cavædium (*ἅπ. εἰρ.*) pro *cavo ædium*, ut est apud Varronem et Plin. maj., s. *impluvio* positum est. *Cavædium* hilare 2, 17, 5.

Electa (ἀπ. εἰρ.) dicuntur loci ex aliorum libris excerpti, quos collegerat et commentariis incluserat Plinius major. *Electorum* commentarios centum sexaginta mihi reliquit 3, 5, 17.

Laudiceni (ἀπ. εἰρ.) latine vocabantur plausores a malis oratoribus, ut dicentibus sibi plauderent, conducti. Græce dicebantur σοφοκλεῖς. Isdem latinum nomen inpositum est "Laudiceni" 2, 14, 5.

Sesquihora (ἀπ. εἰρ.) unam horam et dimidiam significat. Superat sesquihora 4, 9, 9.

His novam vim subjecit:

Acor per translationem dicitur fere pro *acerbitate*. Hortor ut jucundissimum genus vitæ nonnullis quasi *acoribus* condias 7, 3, 5. (Propria significatione de acri sapore potionis v. cibi usi sunt Col. Quint. Plin. maj.). Vocabulum non videtur veteribus scriptoribus usitatum fuisse.

Cohors non solet usurpari nisi de *peditum* numero, sed apud Plinium legitur *cohors equestris*, in qua cohorte credibile est equites immixtos fuisse peditibus. Accio Aquila, centurione *cohortis* sextæ *equestris* 10, 106 (107).

Juba. Hac voce, quod sciam, nemo ante Plinium usus est de ornatu orationis. Illam (orationem) tori quidam et quasi *jubæ* decent 5, 8, 10.

Musculus. Num hac voce præter Plinium aliquis usus sit ad vim orationis significandam, dubito, quamquam persæpe oratio cum corpore solet conferri. Hanc (historiam) sæpius ossa *musculi* nervi decent 5, 8, 10.

Pertica significat baculum, quo cum ad multas alias res utebantur tum ad agros metandos (Prop. 5, 1, 130, ed. Keil.) pro decempeda. Hanc vocis vim Plinius in locutione, quæ in proverbii consuetudinem videtur venisse, transtulit ad modum et rationem homines tractandi. Non una, ut dicitur, *pertica*, sed distincte gradatimque tractavi 8, 2, 8.

Retinaculum, quod sæpe ponitur etiam apud veteres scriptores de vinculis, quibus aliquid retinetur, Plinius primus per translationem videtur usurpasse de rebus, quibus homo in vita retinetur. Multa illa vitæ, sed minora *retinacula* abrupit 1, 12, 8.

Singultus apud veteres scriptores solet usurpari de plorantibus, sed apud Plinium dicitur de interruptis sonis aquæ per angustum locum profluentis. Illa (ampullæ ceteraque generis ejusdem) per quasdam obluctantis animæ moras crebris quasi *singultibus* sistunt quod effundunt 4, 30, 6.

Species apud veteres scriptores eandem fere vim habet atque

forma, *facies*, *imago*, sed apud Plinium significat idem, quod *casus*. Hæc quoque *species* incidit in cognitionem meam 10, 56 (64), 4. 10, 96 (97), 4. Neque tamen hic usus vocabuli multum differt ab eo, ubi significat formas v. partes inter se differentes, quæ generi cuidam subsunt, quasque genus amplectitur. Cfr. Cic. Top. 7, 30. Inv. 1, 27, 40. 1, 28, 42.

Venia. *Venia sit dicto* 5, 6, 46. Eodem modo dixit: *Inpune dixisse liceat* 8, 11, 2. Ejusmodi locutionibus Romani utebantur ad iram deorum avertendam, rati, si quis fortunam jactans superbum aliquid dixisset, quod displiceret diis, ultionem deorum semper esse paratam. Conferri potest, quod sæpe legitur apud veteres scriptores: "*Bona venia dixerim*, *Pace alicujus dixerim*, *dicere liceat*."

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Acta publica. Sic *acta urbana* v. *acta rerum urbanarum*, quæ sicut *acta senatus* conficienda et publico loco proponenda Cæsar curaverat, ut inde cognosci posset, quæ res gravissimæ Romæ fierent, dici coepta sunt, postquam *acta senatus* ab Augusto vetita sunt vulgari. Est in *publicis actis* 5, 13 (14), 8. 7, 33, 3. Pan. 75. (Tac. Suet.).

Cervical pro *pulvino* positum est. *Cervicalia* capitibus inposita linteis constringunt 6, 16, 16. (Plin. maj. Suet. Petr. Juv. Mart.).

Donativum dicebatur munus militibus datum ab imperatoribus. Id nomen non cognoverant veteres scriptores, qui congiaria appellabant etiam ea munera, quæ militibus dari solebant. Postea congiarium dicebatur munus populo datum. Datum congiarium populo et datum totum, cum *donativi* partem milites accepissent Pan. 25. 41. (Tac. Suet.).

Notarius dicebatur scriba, qui ad scriptum aliquod celeriter conficiendum notis utebatur. Ad latus *notarius* cum libro et pugillaribus 3, 5, 15. 9, 20, 2. 9, 36, 2. (Quint. Mart.).

Rescriptum dicebatur responsum Cæsaris litteris consignatum, quod petenti aliquid aut consulenti dabatur. Ex *rescripto* intellego libentius hoc ei te præstitisse, quia pro me rogabat 10, 2, 1. (Tac. Dig.).

Specularia dicebantur tenues laminæ ex lapide speculari vel fortasse ex vitro, quibus fenestræ claudebantur. *Specularibus* muniuntur (porticus) 2, 17, 4. 21. (Sen. Plin. maj. Juv. Col. Mart.).

Illorum verborum nullum videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse.

Hæc jam apud superiores scriptores, sed aliis significationibus quam apud Plinium exstant:

Calor apud Plinium per translationem ponitur pro ardore, ad quam translationem poëtæ Augusteæ ætatis, velut Ov. Hor. transitum paraverant, cum frequenter ponerent de ardenti amore. Dicentis *calor* con-

tinuatione servatur 4, 9, 11. Actiones quæ recitantur impetum omnem *caloremque* perdere 2, 19, 2. In subito pietatis *calore* Pan. 3. (Quint. Petr. Stat. Lucan.).

Codicilli. Apud veteres scriptores hoc vocabulum significat et tabulas, in quibus aliquid scribebatur, et ipsum scriptum. Postea vim suam ita mutavit, ut significaret aut codicem, quo extrema alicujus voluntas esset consignata, ubi testamenti legitime faciendi copia non erat, aut additamentum quoddam legitimi testamenti. Admones me *codicillos* Aciliani pro non scriptis habendos, quia non sint confirmati testamento 2, 16, 1. 2. 6, 31, 7. (Tac.).

Contubernium apud veteres scriptores significabat convictum militum, qui in eodem tentorio habitabant, vel ponebatur de conditionibus, quæ intercedebant inter ducem et comites juvenes, qui ducem artis belli discendæ causa voluntarii sequebantur, sed argentea ætate contubernium dicebatur cujusvis pæne convictus conditio, quæ intercedebat inter familiares, propinquos, alios. Adhuc illum pueritiæ ratio intra *contubernium* tuum tenuit 3, 3, 3. Cfr. 2, 17, 29. 4, 19, 6. 5, 14 (15), 9. 7, 24, 3. (Tac. Suet.).

Gustus contra consuetudinem meliorum scriptorum ponitur fere pro *specimine.* Ad hunc *gustum* totum librum repromitto 4, 27, 5. (Sen. Petr. Col.).

Harena dicebatur locus amphitheatri, ubi gladiatores pugnabant, deinde per translationem usurpabatur de quovis pæne campo exercitationis, velut de judicio centumvirali. In *harena* mea, hoc est apud centumviros 6, 12, 2. (Flor. Lucan.).

Judicium de extrema hominis voluntate fere pro testamento dicitur, ad quam significationem nescio an ipse Cicero transitum paraverit. (Cfr. Fam. 13, 46. Dom. 19, 49). (Cum nos) suprema hominum *judicia* constringant 7, 20, 7. 7, 31, 5. Cfr. *Judicia* amicorum promeretur 10, 94 (95), 2. (Quint. Val. Max. Sen. Suet. Just.).

Latus pro *genere* latine dici negatur (Cfr. Krebs. Antib., ed. IV s. v. *latus*), sed exstat apud Plinium. Quibus (liberis) videor a meo tuoque *latere* pronum ad honores iter relicturus 8, 10, 3. (Præf. Stat. Silv. 5. Dig.).

Libellus apud Plin. (Cfr. 1, 10, 9. 5, 13 (14), 6. 9, 15, 1. 10, 81 (85), 5), sicut apud veteres scriptores variis modis usurpatur, nusquam tamen apud veteres significat idem, quod delatio s. accusatio litteris consignata, ut sæpe apud eos, qui post Augusti ætatem fuerunt. In scrinio ejus (Domitiani) datus a Caro de me *libellus* inventus est 7, 27, 14. (Vell. Flor.).

Materia. Hoc vocabulum apud veteres scriptores, si licet auctori-

tate Krebsii fidere, ad orationem translatum significat omnem rerum copiam et comprehensionem i. e. omnem, ut ita dicam, apparatum rerum, quæ ad aliquid scribendum necessariæ sint, sed apud Plinium et æquales aliquot, velut apud Senecam idem significat, quod argumentum. *Materiam* ex titulo cognosces, cetera liber explicabit 5, 12 (13) 3. Cfr. 2, 5, 5. 3, 13, 2. 5, 17, 2. (Sen. Clem. 1, 3, 1. Nat. Qu. 6, 4, 2. Quint. al.).

Nota contra consuetudinem optimorum scriptorum ponitur pro *genere*, ad quam significationem tamen nescio an poëtæ atque ipse Cicero transitum paraverint, cum sic dicerent signum amphoræ impositum, quo indicabatur, quibus consulibus natum esset vinum in amphoram infusum. Ex eadem *nota* . . . 9, 26, 9. (Quint. Col. Sen. Petr.). (Cfr. Cic. Brut. 83, 287. "Hæ notæ (vini) sunt optimæ." Cur. ap. Cic. Fam. 7, 29, 1. Catull. 68, 28).

Numeri contra morem veterum scriptorum dicebantur modo partes quædam exercitus, modo militum *enumeratio* vel *index*, in quem relata sunt militum nomina. Nondum distributi in *numeros* erant 10, 28 (38), 2. Neque enim adhuc nomen in *numeros* relatum est 3, 8, 4. (Cfr. Boetticher, "Lexicon Taciteum", s. v. Baumgarten Crusius, "Clavis Suetoniana", s. v.). Silentio prætereundum non est hoc vocabulum apud Plinium significare *graves causas*, quibus aliquis commoveatur ad aliquid faciendum. Conpulit me ad hoc consilium non solum consensus senatus, verum et alii quidam minores sed tamen *numeri* 3, 4, 5, qua locutione num quis alius usus sit, nescio.

Portio, qua voce veteres scriptores non utuntur nisi in locutione, quæ est *pro portione*, apud Plinium et æquales fere omnes ponitur pro *parte*. Curianus orabat ut sibi donarem *portionem* meam 5, 1, 2. Cfr. 7, 11, 6. (Cels. Sen. Quint. Plin. maj. Just. Col. Juv.).

Privilegium apud veteres scriptores significat legem contra aliquem latam, apud scriptores vero argenteæ ætatis prorsus contrariam vim habet, ita ut ponatur pro *jure præcipuo*. Habuisse *privilegium* arbitrio suo rem publicam administrare 10, 47 (56), 1; nisi vitiatus est locus, id quod Ussing l. l. Pag. 23 existimat. (Sen. Suet.).

Punctum propria significatione dicitur signum in fronte hominis malefici, præcipue servi impressum. Ferream frontem nequicquam convulnerandam præbeant punctis Pan. 35. (Plin. maj. propria significatione dixit: "Ovorum alia *punctis* distincta." "Gemma sanguineis *punctis*"). (Cfr. Klotzii Lexicon).

Stilus pro *dictione*, *dicendi genere*, *forma*, *modo*. Etiamsi *stilus* ipse pressus demissusque fuerit 1, 8, 5. Cfr. 3, 18, 10. 7, 9, 7. Non

multum ab illis locis discrepat, quod legitur apud Cic. Brut. 26, 100. 45, 167. Orat. 44, 150.

Sulcus pro *aratione* contra morem veterum scriptorum dicitur. Tantis glebis tenacissimum solum adsurgit, ut nono demum *sulco* perdometur 5, 6, 10. (Col. Plin. maj.).

Torpor apud veteres scriptores de corpore dicitur, apud Tac. et Plinium transfertur ad animum ac fere pro *ignavia*, *desidia* ponitur. Neque enim adhuc ignavia quadam et insito *torpore* cessavimus Pan. 66. Boetticher, Lex. Tac., hunc usum soli Tacito tribuit. Insolenter quoque Plinius voce usus dixit. Non Albani lacus otium Bajanique *torporem* et silentium ferre poterat Pan. 82.

Hæc jam apud superiores scriptores iisdem significationibus, quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Aevum pro *ætate*, *tempore* dicitur. Exemplar *ævi* prioris 2, 1, 7. Pan. 78. Corpus *ævo* putrefactum 7, 27, 11. (Poët. Sall. Liv.).

Aquilex dicebatur *aquarum indagator*, qui ubi aqua inveniri posset, indagabat. Necessarium est mitti a te *aquilegem* 10, 37 (46), 3. (Sen. Varr. ap. Non.).

Aspergo. Aqua platanos et subjecta platanis leni *aspergine* fovet 5, 6, 20. Cfr. 2, 17, 14. (Cat. Vitr. Verg. Ov. al.).

Cæsaries pro *coma*. Ornata *cæsaries* Pan. 4. (Poët. Liv. 28, 35, 6).

Candor de *integritate*, *simplicitate*, *veritate* animi. Ut in illa (sorore) tuus *candor* agnoscitur Pan. 84. De candido dicendi genere usurpatur 3, 21, 1. (Ov. post.).

Confinium apud optimos scriptores non solet usurpari nisi propria significatione de vicinitate locorum. Poëtæ, velut Ov. ad tempus transtulerunt usum vocis, apud Auct. ad Her. 4, 11, 16 et scriptores, qui post Augusti ætatem fuerunt, etiam per translationem de aliis rebus vicinis dicitur, velut: Adhuc nemo extitit cujus virtutes nullo vitiorum *confinio* læderentur Pan. 4.

Commilitium de conditione eorum, qui una militant, fere pro societate militiæ dicitur. Spero tibi integritatem ejus etiam ex commilitio esse notissimam 10, 26 (11), 2. 10, 86 (18), 2. (Vell. Tac. Quint. Just. Flor.). (Ovidius per translationem posuit, unde colligere licet, vocem propria significatione jam ante in usu fuisse.).

Compendium apud veteres scriptores significat lucrum vel commodum aliquod, sed apud poëtas ponitur ad significandam deminutionem temporis ad aliquid perficiendum necessarii, atque etiam pro compendiaria via dicitur (Ov. Met. 3, 234), eamque significationem Plinius transtulit ad rationem honores petendi. Ad honores *compendia* paterent Pan. 95.

Consortium. Excepto Livio, nescio an hæc vox omnino inusitata fuerit ante argenteam ætatem. Adsumptus es in laborum curarumque *consortium* Pan. 7.

Curvamen, præeunte Ovidio, apud Plinium legitur. Hæc (villa) unum sinum molli *curvamine* amplectitur 9, 7, 4. 5, 6, 34.

Dies pro *luce* apud poëtas et scriptores, qui post Augustum fuerunt. Dubius et quasi languidus *dies* 6, 20, 6. 7, 27, 13. *Die* admisso 9, 36, 2. 9, 40, 2. Pan. 35.

Diluvium pro *eluvie*, *eluvione*. Hic adsiduæ tempestates et crebra diluvia 8, 17, 1. (Verg. Ov. post.).

Dos pro *virtute*, *commodo* poëtarum more dicitur. (Prædiolum) commendatur his *dotibus* 1, 24, 4. Cfr. 2, 17, 29. Naturæ fortunæque *dotibus* 3, 3, 4. (Cfr. Cic. d. Or. 1, 55, 234. Ov. post.).

Erro pro *vago*, *errabundo* dicitur. (Versus) quandoque ut *errones* aliquem cujus dicantur invenient 2, 10, 3. (Hoc vocabulo jam Hor. et Ov. usi sunt de hominibus).

Fultura per translationem ponitur. Corpori vaco, cujus *fulturis* animus sustinetur 1, 9, 4. (Hor.).

Hibernaculum. Excepto Vitruvio, hæc vox, quod sciam, non est apud veteres scriptores posita nisi in plurali numero de tentoriis, in quibus hiemali tempore milites habitabant, sed apud Plinium, ut apud Vitruvium significat conclave, in quo quis hieme solet versari. Hoc hibernaculum meorum est 2, 17, 7.

Horreum. Horrea proprie dicuntur frumenti receptacula, sed etiam præcipue apud poëtas et scriptores, qui post Augustum fuerunt, loci, ubi aliæ quædam res asservantur. Tantum illi pulcherrimorum operum in *horreis*, quæ neglegebat 8, 18, 11. (Hor. Od. 3, 28, 7. Verg. Ov.).

Indago. Usus hujus vocis, qua maxime poëtæ, velut Verg. utuntur de inclusione ferarum in venatione, ab Livio translatus est ad rem militarem, deinde Plinius de poenis delatorum dixit. Quos (delatores) repressisti mille poenarum *indagine* inclusos Pan. 35.

Lascivia de petulantibus rebus, quæ carmine continentur, dicitur. Erit eruditionis tuæ cogitare summos viros non modo *lascivia* rerum, sed ne verbis quidem nudis abstinuisse 4, 14, 4. (In malam partem hac voce usi sunt etiam Sall. et Liv.).

Lima per translationem dicitur pro *emendatione*, *expolitione*. Quo magis intendam *limam* tuam 1, 2, 5. 1, 8, 3. 5, 10 (11), 3. 8, 4, 7. (Hor. Ov.).

Livor pro *invidia.* Non ambitio magis quam *livor* et malignitas videri potest Pan. 58. Cfr. Pan. 3. (Brut. Cic. Fam. 11, 10, 1. Ov.).

Meatus. Jam apud Lucr. legitur "meatus lunæ." Apud Plinium dicitur *meatus animæ* de *respiratione*. *Meatus animæ* illi gravior et sonantior erat 6, 16, 13. (Similiter Quint. I. O. 7, 10, 10 dixit: "*Meatum spiritus.*" Cfr. Tac. Ann. 14, 51).

Mensura apud Plinium et æquales aliquot, quemadmodum apud Ovid. dicitur pro *modo*, *ratione*. Ne quid simile istic pro *mensura* periculi vereor 8, 17, 6. Mensuram beneficii tui intellego 10, 51 (12), 2.

Ministerium, præeuntibus Verg. Ov. Liv., usitatissimum est apud scriptores posteriores. Operam suam Prisco ad turpissimum *ministerium* commodasse 2, 11, 23. 3, 9, 14. 5, 19, 4. 9, 33, 10. 10, 27 (36). 10, 31 (40), 2. 10, 54 (62), 1. 10, 75 (79), 1.

Pignus. Hoc vocabulum apud poëtas, velut ap. Ov. Prop., et apud Livium ponebatur de conjugibus liberisque (Cfr. Liv. 2, 1, 5), deinde latius patere coepit usus vocabuli, ita ut hoc nomine amplecterentur etiam parentes, propinquos, necessarios, amicos. Corellium summa ratio ad hoc consilium compulit, quamquam habentem filiam uxorem nepotem sorores, interque tot *pignora* veros amicos 1, 12, 3. Cfr. Pan. 37. 39. (Quint. Tac. Stat.).

Populus pro *frequentia*, *multitudine* dicitur. Gratius tamen, quod occursantium *populus* te quoque, te immo maxime artaret Pan. 23. Cfr. Magnus e regione tota coit *populus* 9, 39, 2. (Ov. Catull. post.).

Prosocer apud Plinium dicitur *uxoris avus*. Eram cum *prosocero* meo 5, 14 (15), 8. 8, 20, 3. (Ov.).

Sedile. Sunt locis pluribus disposita *sedilia* e marmore 5, 6, 40. (Varr. Verg. Ov. Hor.).

Sidus de *tempestate, coeli temperatione*. Feræ gentes non telis magis quam suo coelo, suo *sidere* armantur Pan. 12. Cfr. Pan. 15. 29. (Verg. Ov. Hor. Prop.).

Suffugium, præeunte Ovidio, apud Plinium dicitur pro *perfugio*. Nullum in proximo *suffugium* aut imbris aut solis 9, 39, 2. (Sen. Quint. Tac.).

Temperamentum, vox aurea ætate rarissima (Cic. Legg. 3, 10, 24) a scriptoribus, qui post Augustum fuerunt, frequentata est pro *temperatione*. Tenebo hoc *temperamentum* 1, 7, 3. Hoc *temperamentum* ipse servavi 6, 29, 6. Pan. 3. Quamvis ille hoc *temperamentum* modestiæ suæ indixerit 3, 1, 6. Cfr. 2, 17, 9. 3, 20, 12. Pan. 10. 79. (Plin. maj. Tac. Just. Col.).

Temperies. Præeuntibus Ov. et Hor., multi scriptores, qui post Augustum fuerunt, hac voce usi sunt pro *temperatione*. Accipe *temperiem* coeli 5, 6, 3. Pan. 5. 15.

Titulus. Hac voce non solum 1) pro *nomine*, *vocabulo honoris* usus est, ut ipse Cicero (Tusc. 5, 10, 30, al.) fecit, velut: Te meminisse oportet officii tui *titulum* 8, 24, 7. 3, 8, 2; sed poëtas et Livium secutus posuit 2) de quibusvis pæne *inscriptionibus*, velut *ædium publicarum:* Quam bene cum *titulo* isto moribus tuis convenit Pan. 47; *templorum:* Excessuros templorum fastigium *titulos* Pan. 54; *domus conducendæ* vel *vendendæ:* Legit *titulum* auditoque pretio conducit 7, 27, 7; *monumenti:* Ille superbissimus *titulus* modicus atque etiam demissus videretur 8, 6, 2. Cfr. 7, 29, 3. 3) dicitur pro *nomine*, *præscriptione.* Ipse præterea accepisse sestertia decem milia foedissimo quidem titulo 2, 11, 23. (Ov. Liv. post.). 4) de *inscriptionibus sepulcrorum*, ut apud Juvenalem. Subit indignatio, post decimum mortis annum reliquias neglectumque cinerem sine *titulo* jacere 6, 10, 3. 9, 19, 3. 8. 5) pro *indice* v. *inscriptione libri*, ut apud Quint. Col. Ov. Rem. Am. 1. Hendecasyllabi, qui *titulus* sola metri lege constringitur 4, 14, 8.

Torus pro *lecto* dicitur. Non in cubiculo nec ante genialem *torum* adoptio peracta est Pan. 8. Sic Verg. et Ov. secuti scriptores, qui post Augustum fuerunt, locuti sunt.

Tremor terræ pro eo, quod est *motus* terræ, jam apud Lucr. Verg. Ov. legitur, quos secuti sunt nonnulli scriptores posteriores. Præcesserat per multos dies *tremor* terræ 6, 20, 3. 9. 19. 6, 16, 15.

Vicis vocabulo, quod ne Ciceroni quidem inusitatum frequentius est apud Verg. Ov. Hor. Liv. posteriorum scriptorum multòs, Plinius in locutionibus quibusdam, quas silentio non esse prætereundas existimavi, usus est. Solis *vicem supplet* 5, 6, 25. (Fratris) *vicem* debeo *inplere* 6, 6, 6. (Cfr. Cic. Legg. 2, 19, 48: "Nulla est persona, quæ ad vicem ejus, qui e vita migrarit, propius accedat"). Te dedit, qui erga omne hominum genus *vice* sua *fungereris* Pan. 80. (Non rara est hæc locutio apud Livium velut: "Per speciem alienæ fungendæ vicis." Liv. 1, 41, 6). Veteres in ejusmodi locutionibus sæpius dicebant: *Partes* alicujus *agere*, *personam ferre*, *sustinere.* Si illi nullam *vicem deberem* 8, 12, 4. Neque est ullus adfectus qui magis *vices exigat* Pan. 85. *Reddam vicem* 2, 9, 6. His locis significari videtur officium mutuum. (Cfr. Cic. Sest. 4, 10. "Recito vicem officii præsentis"). Si conputes annos, exiguum tempus, si *vices rerum*, ævum putes 4, 24, 5. Cfr. Pan. 5. 12. 27. (Verg. Ov. Hor. Liv. post.). Usitatior est *vicissitudinis* vox. Commemoranda est etiam locutio *vicibus alternis.* Modicus hic umor *vicibus alternis* supprimitur vel egeritur 4, 30, 7; pro qua *alternis* adverbii loco absolute, ut aiunt, posuit. *Alternis* metulæ surgunt, *alternis* inserta sunt poma 5, 6, 35, ut jam apud Varr. Liv.

al., (Cfr. Hand. Turs. s. v. Pag. 281), et *vice alterna* sing. num. dicitur. *Vice alterna* nunc infertur mari, nunc redditur stagno 9, 33, 2.

Vigor. Aciliano plurimum *vigoris* 1, 14, 7. 5, 16, 4. Oculorum vigor integer 3, 1, 10. Cfr. 2, 19, 2. (Verg. Ov. Hor. Liv. post.).

Votum pro *voluntate*, *optato* frequentissimum est apud poëtas Augusteæ ætatis et scriptores, qui post Augustum fuerunt, ac ne optimi quidem solutæ orationis scriptores hunc usum vocabuli omnino repudiasse videntur. (Cfr. Liv. 35, 42, 5). Ego quoque simili nutu ac renutu respondere *voto* tuo possum 1, 7, 2. 1, 12, 8. 3, 1, 11. 5, 8, 3. 6, 26, 2. 7, 26, 3. 8, 6, 7. 10, 2, 2. 10, 4 (3), 2. Pan. 10. 12. 40.

Omnibus notum est, quam studiose imperatorum præcipue temporibus Romani Græcos scriptores lectitarint, ac Plinium quoque multum in Græcis litteris versatum esse, supra demonstravi. Unde consentaneum est in magna latinæ linguæ substantivorum penuria multa ejus generis vocabula a græco sermone assumpta illis temporibus in latinam linguam immigrasse, atque etiam Plinium multas voces Græcas admisisse, ubi apta deessent nomina latina. Neque enim periculum erat, ne græcorum vocabulorum usu oratio obscuraretur ea ætate, qua vix quisquam vel mediocriter eruditus esset, quin græce aliquatenus saltem sciret. Pleraque tamen substantiva græca, quibus Plinius usus est, aut artis vocabula sunt, aut nomina rerum, quæ a Græcis inventæ et nominatæ ad Romanorum usum postea pervenerunt. Apud Plinium illorum vocabulorum usus frequentissimus est in scriptis appellandis, in diversis villarum partibus describendis, in rebus provinciæ, cui pro prætore præerat, commemorandis.

Hæc substantiva græca primus Plinius in sermonem latinum induxisse videtur:

Aposphragisma est signum in annulo insculptum, quo sigilla impressa sunt. Signata est anulo meo, cujus est *aposphragisma* quadriga 10, 74 (16), 3.

Baptisterium est piscina vel labrum balnei tam amplum, ut ibi natari possit. In contrariis parietibus duo *baptisteria* velut ejecta sinuantur 2, 17, 11. 5, 6, 25.

Bule (ἀπ. εἰρ.) dicitur senatus v. collegium decurionum in civitatibus græcis et in iis, quarum administratio ad Græcorum consuetudinem moresque erat conformata. Qui in *bulen* a censoribus leguntur 10, 112 (113), 1. Cfr. 10, 81 (85), 1. 10, 110 (111), 1. 10, 116 (117), 1.

Buleuta dicitur senator in bulen allectus. Pecunia quam *buleutæ* additi beneficio tuo obtulerunt 10, 39 (48), 5. 10, 112 (113), 3. 10, 114 (115), 3. Quod dicunt, apud Ciceronem exstare buleuterium (Verr.

2, 21, 50) de curia Syracusanorum dictum, moneo, nunc in editione Klotzii legi: "Quem locum illi *βουλευτηϱίον* nomine appellant", græcis litteris scriptum.

Cryptoporticus, cujus vocis prior pars græcæ, posterior latinæ originis est, apud Plinium significat *porticum undique tectam* et a sole remotam, ubi refrigerationis causa morari solebant. *Cryptoporticus* prope publici operis extenditur 2, 17, 16. 17. 19. 20. 5, 6, 27. 28. 29. 30. 7, 21, 2. 9, 36, 3. (Klotz in lexico suo injuria attulit Suet. Cal. 59. Forsitan cogitaverit de loco illo Suet. Cal. 58, ubi legitur: "In crypta").

Cumbula (ἀπ. εἰϱ.), substantivum deminutivum vocis *cumbæ*, qua ipse Cicero usus est, ponitur de *navicula* quadam. Velut *cumbulæ* onerariis adhærescunt 8, 20, 7.

Dianome (ἀπ. εἰϱ.) significat *largitionem* factam ad homines corrumpendos, factiones parandas, seditiones movendas. Vereor ne ii qui mille homines, interdum etiam plures vocant modum excedere et in speciem *dianomes* incidere videantur 10, 116 (117), 2.

Ecclesia ponitur pro *concione* in civitatibus, quarum administratio ad Græcorum reipublicæ gubernandæ formam accommodata erat. Bule et *ecclesia* consentiente 10, 110 (111), 1.

Eranus significat *stipem collaticiam* vel pecuniam a sodalitate quadam ad egentes sodales juvandos collatam, ita tamen ut, si quando fortuna egentium commutata esset, acceptam pecuniam sodalitati solverent. Datum mihi libellum ad *eranos* pertinentem his litteris subjeci 10, 92 (93). (Cic. Att. 12, 5, 1 idem vocabulum græcis litteris scriptum est).

Heliocaminus proprie significat fornacem soli adversam, sed apud Plinium sic dicitur *cubiculum camera tectum*, quod undique exceptis solis radiis calebat. In hac (diæta) *heliocaminus* alia xystum, alia mare, utraque solem prospicit 2, 17, 20. (Dig.).

Hetæria (ἀπ. εἰϱ.) proprie significat idem fere, quod collegium, sodalitas, societas, sed cum hetæriæ et sæpe essent et saltem crederentur institutæ ad tranquillitatem civitatis turbandam et seditiones disseminandas, Romanis erant suspectæ, quamobrem in malam partem vox apud Plinium est accipienda. Secundum mandata tua *hetærias* esse vetueram 10, 96 (97), 7.

Idyllium notum illud genus carminum significat. Sive epigrammata sive *idyllia* vocare malueris 4, 14, 9.

Lyristes dicitur, qui lyra canendi peritus est. Audisses comoedos vel lectorem vel *lyristen* 1, 15, 2. 9, 17, 3. 9, 36, 4. 9, 40, 2.

Mesochorus proprie dicitur magister chori et dux, qui modos nu-

merosque præibat, choro præcinebat, cujus denique ad signum chorus partes suas agebat, sed Plinius hoc nomine appellavit eum, qui homunculis a malis oratoribus plaudendi causa mercede conductis signum dat acclamandi. Infiniti clamores commoventur, cum *mesochorus* dedit signum 2, 14, 6.

Mimiambi sunt carmina iambico metro et ad mimorum similitudinem composita. Scripsit *mimiambos* tenuiter argute venuste 6, 21, 4.

Phantasma dixit vanam imaginem nocturnam. Perquam velim scire, esse phantasmata et habere propriam figuram putes 7, 27, 1. In eadem epistola eandem rem, ut supra demonstravi, dixit Idolon 7, 27, 5. Imaginem 7, 27, 6. Simulacrum 7, 27, 7. Effigiem 7, 27, 8.

Poëmatium dixit breve poëma. Sive eclogas sive, ut multi, *poëmatia* vocare malueris 4, 14, 9. 4, 27, 1.

Procoeton (*ἀπ. εἰρ.*) parvum membrum erat ædium ante cubiculum majus situm. *Procoeton* inde et cubiculum porrigitur in solem 2, 17, 23. 10. (Ap. Varr. eadem vox Græcis litteris scripta est).

Protopraxia (*ἀπ. εἰρ.*) dicebatur jus quorundam creditorum ante ceteros pecunias a debitoribus exigendi, jus primæ cautionis, exactionis. Inveni a plerisque proconsulibus concessam iis *protopraxian* 10, 108 (109), 1.

Zotheca, *Zothecula* dicitur parvulum conclave majori cubiculo adjunctum. Contra parietem medium *zotheca* recedit 2, 17, 21. *Zothecula* refugit quasi in cubiculum idem atque aliud 5, 6, 38.

His novam vim subjecit.

Cataracta apud Liv. (27, 28, 10) significat claustrum quoddam portæ urbis, apud Vitr. et Plin. maj. angustum et præruptum locum fluminis, unde aqua magno impetu desilit, apud Plinium minorem claustra ad cursum aquæ fluminis temperandum facta. Expeditum erat *cataractis* aquæ cursum temperare 10, 61 (69), 4.

Crater præcipue apud poëtas dicitur aut vas, in quo aqua et vinum aliive liquores miscentur et temperantur, aut os montis, unde flammæ eructantur, sed apud Plinium est *receptaculum aquæ*. In fonte *crater* 5, 6, 23. (Cfr. Cic. Att. 2, 8, 2).

Pædagogium dixit locum, ubi habitabant servuli teneri et pulchri, qui pædagogo rectore instituebantur ad ministeria quædam lautiora obeunda. Puer in *pædagogio* mixtus pluribus dormiebat 7, 27, 13. (Apud Sen. Plin. maj. Suet. talium servorum coetum significat).

Sipo, quæ vox proprie significat fistulam, per quam aqua (in altum) ducitur (Sueth. Pump), post Augusti demum ætatem in linguam immigrasse videtur, nam Cic. Fin. 2, 8, 23 lectio incerta est. Apud

Plinium videtur significare instrumentum ad incendia exstinguenda factum (Sueth. Brandspruta). Nullus usquam in publico *sipo*, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda 10, 33 (42), 2.

Sipunculus. Hoc substantivo deminutivo superioris vocis Plinius primus usus esse videtur de fistula, per quam aqua ducitur. Circa *sipunculi* plures miscent jucundissimum murmur 5, 6, 23. 36.

Hæc ei cum æqualibus communia sunt.

Agon pro *ludo* ponitur. Gymnicus *agon* apud Viennenses celebrabatur 4, 22, 1. 3. 7. 10, 75 (79), 2. 10, 118 (119), 2. (Suet.).

Bibliopola. Nisi tamen auribus nostris *bibliopolæ* blandiuntur 1, 2, 6. 9, 11, 2. (Mart.). Latini videntur apto nomine ad hoc verbum reddendum caruisse.

Diæta apud Ciceronem (Att. 4, 3, 3) significat rationem victus, apud Plinium et æquales aliquot idem quod *tabulatum*, *contignatio.* Est in hac *diæta* dormitorium cubiculum 5, 6, 21. 20. 27. 28. 2, 17, 12. 15. 20. 24. 6, 16, 14. 7, 5, 1. (Suet. Stat. Petr.).

Ecloga dicitur breve poëma. Sive idyllia sive *eclogas* vocare malueris 4, 14, 9. (Stat.). (Cfr. Vergil's Gedichte, ed. Ladewig, Berlin 1870, Einl. Pag. 8).

Hapsis proprie significat idem, quod nexus, deinde sic dicebatur curvatura rotæ, canthus, alia ejusdem formæ (Plin. maj.); apud Plinium minorem ponitur de semicirculata forma parietis cubiculi. Adnectitur angulo cubiculum in *hapsida* curvatum 2, 17, 8. Alii h. l. intelligi fornicationem tecti vel cameram existimant.

Hyperbaton pro *transgressione* in oratione dicitur. Num potui longius *hyperbaton* facere 8, 7, 2. (Quint.).

Hypocauston proprie quidem significat vaporarium (balinei), sed Plinius sic dixit cellam balinei vaporario calefactam. Adjacet *hypocauston* 2, 17, 11. 23. 5, 6, 25. (Stat.). (Vitr. 5, 10, 1 nunc legitur *hypocausis*).

Iatraliptes dicitur medicus, qui unctione et frictione morbis medetur. Plinium majorem latine appellasse "reunctorem medicorum", quia initio iatraliptæ servi quidam medicorum essent, Forcellini in lexico commemoravit. Gravissima valetudine vexatus *iatralipten* adsumpsi 10, 5 (4), 1. 10, 6 (22), 1. 10, 10 (5), 1. (Cels. Petr.).

Lemma modo dicitur argumentum carminis, modo carmen ipsum. *Lemma* sibi sumpsit, quod ego interdum versibus ludo 4, 27, 3. (Mart.). Si mihi ex hoc ipso lemmate secundus versus occurrerit Ibid. (Apud Ciceronem (Div. 2, 53, 108) græcis litteris scriptum dicitur pro sumptione. "Sumptiones, ea quæ *λήμματα* appellant dialectici").

Metrum de versuum dimensione. Plautum vel Terentium *metro*

solutum legi credidi 1, 16, 6. 4, 14, 8. 7, 4, 8. 7, 9, 14. 8, 21, 4. (Quint. Suet. Mart.). Apud Ciceronem non videntur in usu fuisse nisi "numerorum modorumque" vocabula ad ea significanda, quæ Græci dicebant *μέτρα καὶ ῥυθμούς*. Cfr. Cic. d. Or. 3, 47, 182.

Morio dicebatur homunculus natura tam stolidus fatuusque, ut stupiditate sua risum moveret. Tales homines voluptatis causa alebant Romani nobiles divitesque. Scurræ cinædi *moriones* mensis inerrabant 9, 17, 1. 2. (Mart.).

Pantomimus dicebatur histrio, qui gestu et saltatione fabulas peragebat. Habebat illa *pantomimos* fovebatque effusius 7, 24, 4. 6. Pan. 46. (Suet.).

Periodus. Hanc vocem Cicero de industria evitasse videtur, qui dicit circuitum, ambitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem verborum. (Cfr. Cic. d. Or. 3, 51, 198. "Circuitum et quasi orbem verborum conficere." Or. 61, 204. Brut. 44, 162). Tam longas tamque frigidas *periodos* uno spiritu quasi torrente contorquent 5, 20, 4. (Quint.).

Scazon, qui idem choliambus dicitur, est versus iambicus senarius, cujus in extrema sede pro iambo spondeus positus est vel choreus. Cave ne eosdem istos libellos, quos tibi hendecasyllabi nostri blanditiis elicere non possunt, convicio *scazontes* extorqueant 5, 10 (11), 2. (Mart.).

Sphæristerium omnino significat locum lusui pilæ institutum atque apud Plinium ejusmodi locum in balneo situm. Apodyterio superpositum est *sphæristerium* 5, 6, 27. 2, 17, 12. (Suet.).

Splenium proprie dicebatur herba quædam ad spleni medendum apta, deinde sic appellabatur non solum fasciola medicamentis illita, quam fronti oculisve ægris imponere solebant, sed etiam tenerrima linteola fucata, quibus tamquam stellis lunulisve (eam enim formam habebant) frontem ornare solebant et supercilia. Candidum *splenium* in hoc aut in illud supercilium transferebat 6, 2, 2. (Plin. maj. Mart.).

Stibadium dicebatur lectus semicirculatus, quo, ubi frequentes fieri coeperant mensæ rotundæ, pro veteribus tricliniis utebantur. *Stibadium* candido marmore vite protegitur 5, 6, 36. (Mart.).

Stropha apud Vitruvium significat vinculum, quo remus ad scalmum deligatur, deinde posteriores scriptores quidam per translationem posuerunt pro *fraude*, *arte dolosa*, *causa ficta*. Ego aliquam *stropham* inveniam 1, 18, 6. (Sen. Phædr. Mart.).

Syllogismus pro *conclusione*, *ratiocinatione* dicitur. Crebri *syllogismi* 2, 3, 3. (Sen. Quint. Plin. maj.).

Jam apud superiores aliquot scriptores hæc substantiva a Græco sermone assumpta exstant iisdem significationibus, quibus apud Plinium:

Andron proprie dicebatur conclave, ubi separatim a mulieribus viri morari solebant, apud Plinium vero, ut apud Vitruvium transitum angustum inter duos parietes significat. Interjacens *andron* parietem cubiculi hortique distinguit 2, 17, 22.

Elegi. Scripta *elegis* erat fluentibus et teneris 5, 17, 2. 6, 15, 1. 7, 4, 3. (Poët. Aug. æt. Tac. Suet.).

Hendecasyllabi. Accipies cum hac epistula *hendecasyllabos* nostros 4, 14, 2, al. 5, 10 (11), 1. 7, 4, 1, al. (Catull. Quint.).

Hippodromus dicitur curriculum vel spatium, in quo equi agitantur. (Triclinium) adjacentis *hippodromi* nemus comasque prospectat 5, 6, 19. 40. (Plaut. Mart.).

Peristylium dixit locum columnis circumdatum. Jussit in *peristylio* templum fieri 10, 70 (75), 2. (Vitr. Suet.). Cicero et Varro scripserunt "peristylum."

Podium quemvis pæne suggestum vel projecturam significat (latine dicitur fere mænianum), atque apud Plinium sic dicitur crepido inferior parietis interioris. Est et aliud cubiculum marmore excultum *podio* tenus 5, 6, 22. (Vitr.).

Propnigeon, quod latine præfurnium dicitur, proprie significat locum ante furnum v. fornacem situm, sed apud Plinium, præeunte Vitruvio, sic dicitur cella quædam balinei fornace tepefacta. Adjacet *propnigeon* balinei 2, 17, 11. (Vitr.).

Xenium proprie dicitur munus hospiti datum, deinde xenia vocabantur munuscula convivis post coenam et causidicis ob causam dicendam data. Abeuntibus nobis *xenia* sunt missa 6, 31, 14. In causis agendis etiam *xeniis* semper abstinui 5, 13 (14), 8. (Dig.). (Vitr. Mart. Suet. Petr. propria significatione vocabulo usi sunt).

Postremo commemorandum est Regulum ap. Plin. dixisse: "Habes *climactericum* tempus, sed evades" 2, 20, 3. "Climacterica" dicebantur momenta quædam vitæ, quæ mathematici fatalia et periculosa maxime senibus putabant. (Gell. al.).

Nonnullæ mihi visæ sunt dignæ, quæ afferrentur, formæ substantivorum, quæ aut a consuetudine optimorum scriptorum abhorrerent, aut apud eos rarissimæ essent.

Accusativus singularis numeri *primæ declinationis* in *-an* et *-en* exit pro-*am*. Lyristen 1, 15, 2. Poëticen 3, 15, 2. Iatralipten 10, 5 (4), 1. Protopraxian 10, 108 (109), 1.

Ablativus singularis numeri ejusdem declinationis in *-e* pro *-a* exit. Numquam a poëtice alienus fui 7, 4, 2.

Genitivus pluralis numeri *denariorum* 2, 11, 23. 10, 112 (113), 1.

(Cic. Fam. 9, 18, 4). *Nummorum* 10, 43 (52), 1. (Cic. Verr. 3, 49, 117. 3, 50, 118. Liv. Hor. post. [1]). Præterquam loco laudato semper Plinius usus est forma "*nummum*", velut 1, 19, 2. 3, 5, 17. 6, 3, 1. 7, 18, 2.

Accusativus singularis numeri *tertiæ declinationis* in-*a* desinit, velut: Hapsida 2, 17, 8. Agona 4, 22, 3. (Cicero Att. 2, 8, 2 legitur "cratera" [2]), et in -*en*, velut: Demosthenen, Aeschinen, Hyperiden 1, 20, 4. Periclen 1, 20, 17, quorum verborum accusativus flectitur secundum primam declinationem, quamquam ceteri casus secundum tertiam flectuntur. Præterea sic etiam optimi scriptores loquuntur [3]).

Ablativus singularis numeri *veteri* pro *vetere* legitur 5, 5, 2. 9, 37, 4 [4]).

Sodale pro *sodali*, quæ forma usitatior est 2, 13, 6 [5]).

Genitivus pluralis numeri *Civitatium* 10, 19 (30), 1 [6]).

Accusativus pluralis numeri in-*as* desinit, velut: Agonas 10, 75 (79), 2. Tales autem formæ etiam apud superiores scriptores exstant [7]).

Balinea pro forma, quæ est apud Ciceronem *balineæ* v. *balneæ*, poëtis, Livio, posterioribus scriptoribus in usu fuit [8]). Apud Plinium hæc forma exstat 2, 8, 2. 2, 17, 26. 7, 26, 3. 10, 39 (48), 6.

Juventa pro *juventute* 2, 3, 6. Pan. 8. (Poët. Liv.).

Nominativus pluralis numeri *joci* et *accusativus jocos* apud scriptores, qui post Augustum fuerunt, præeuntibus poëtis et Livio, exstant contra consuetudinem Ciceronis, qui dicit "joca" [9]). Joci 6, 15, 2. Jocos 2, 13, 5.

Accusativum pluralis numeri *ostrea* pro forma, quæ usitatior est *ostreas*, posuit 1, 15, 3; similiter *margarita* pro *margaritas* 5, 16, 7. [10]).

Nominativus et *accusativus pugillares* 1, 6, 1. 1, 22, 11. 7, 9, 16. 7, 27, 7. 9, 6, 1, pro qua forma Catullus 42, 5 *pugillaria* dixit. Aliæ formæ hujus vocabuli, quo pro codicillis, tabulis veteres scriptores solutæ orationis non utebantur, exstant 3, 5, 15. 6, 5, 6. 9, 36, 6. (Sen. Plin. maj. Suet.).

Vespera pro *vespero* apud Plinium legitur 2, 11, 18. 9, 36, 4, ut apud Livium et uno loco apud Ciceronem (Cat. 2, 4, 6 [11]).

---

[1]) Cfr. Neue, "Formenlehre der Lateinischen Sprache", Stuttgart 1866, erster Theil, Pag. 106. Krebs, Antibarb. ed. IV Einleitung, Pag. 23, § 24, 1.
[2]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 311, sequ. , [3]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 317.
[4]) Cfr. Krebs, Antib. Einl., Pag. 27, § 36.
[5]) Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 20.
[6]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 274. [7]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 327.
[8]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 572.
[9]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 565. [10]) Neue, l. l. e. Th., Pag. 569—71.
[11]) Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 2, 28. 92.

Poma dicuntur ipsæ arbores, in quibus poma crescunt 5, 6, 35. (Cat. Verg. Plin. maj.).

Latus in singulari numero pro *lateribus* dicitur. Voci laterique consulerem 2, 11, 15 [1]). (Quint. I. O. 10, 7, 2).

Vigilia in singulari numero opponitur somno; usitatior est pluralis numerus propria significatione voci subjecta. In his *vigilia*, in his etiam somnus reponatur 1, 3, 3. (Quint. I. O. 7, 2, 14. Suet. Aug. 78. Cels. 2, 6).

Frequenter substantiva "abstracta et materialia", quæ vocantur, apud Plinium in plurali numero posita sunt, cum vero vix quisquam [2]) sæpius quam Cicero ipse substantivis "abstractis" in plurali numero positis usus sit, nec satis constet quam late apud ceteros scriptores hic usus pateat, nihil interest me hic multa exempla afferre, quamobrem e magna copia pauca eligam.

Adventus 4, 1, 4. Desideria Pan. 20. Exitus 5, 5, 3. 8, 12, 4. Indignitates 2, 14, 14. Infirmitates 8, 16, 1. Lectiones 7, 21, 1. Metus 4, 21, 5. 6, 20, 1. 7, 27, 7. Militiæ 7, 25, 2. Mortes 8, 16, 1. (Cfr. Neue, l. l. e. Th., Pag. 436). Novitates 1, 4, 4. Obsequia Pan. 16. Secessus 4, 23, 4. Spes 8, 23, 7. Sterilitates 10, 8 (24), 5. Successiones 1, 12, 4. 10, 8 (24), 1. Varietates 4, 24, 6. Voluntates 2, 16, 2.

E substantivis "materialibus", quæ vocantur, hæc fere sunt commemoranda. Ceræ 1, 6, 1. Marmora 9, 39, 3. Mella 4, 3, 3. Præterea digna, quæ commemorentur substantiva in plurali numero posita, sunt: Materiæ 10, 41 (50), 2. Nives 8, 8, 4. Pan. 68. Soles 9, 2, 4 [3]). Vestes 5, 16, 7.

De ipsa "verborum collocatione" præteriens moneo, *imperatoris* vocem de principe usurpatam non solum ante nomen, sed etiam post nomen poni. Ibat ad Vespasianum *imperatorem* 3, 5, 9. 4, 17, 8. (Contra 4, 22, 4, qui locus Krebs. Antib. ed. IV, s. v. allatus est, in editione Keilii legitur apud *imperatorem* Nervam). Cognomen autem ante nomen sæpe ponitur, velut: Massa Bæbius pro Bæbio Massa 3, 4, 4; Rufus Varenus 5, 20, 1. (Cfr. Madvig, Grammat. Lat. ed. III, Pag. 436, Not. et Dræger, l. l. Pag. 75, § 221).

---

[1]) Cfr. Krebs, Antib. ed. IV, s. v.

[2]) Cfr. Dræger, "Über Syntax und Stil des Tacitus", Pag. 2. Leipzig 1868. Neue, l. l. e. Th., Pag. 395, sequ.

[3]) In eo Dræger, l. l. Pag. 1 erravit, quod usum hujus vocis in plurali numero positæ solis scriptoribus, qui post Augustum fuerunt, tribuit, nam hic usus ne a Cicerone quidem et Livio repudiatus est. (Cfr. Neue, l. l. e. Th., Pag. 433). Præterea si quis Grammaticam illam sæpius laudatam pervolutaverit, multos alios locos Plinii allatos inveniet, quos ego omisi ob eam sæpe causam, quod in editione novissima Keilii, quam editionem in hoc opusculo conscribendo ego secutus sum, lectiones sunt mutatæ.

De Adjectivis.

Supra dixi, argenteæ ætatis scriptorum proprium esse, ut contentiones sectarentur, quod studium in eo quoque cernitur, quod multa adjectiva cum *in* particula conjunxerunt[1]), quo priori contraria exsistit significatio. Hac ratione non solum contraria magis exstant atque eminent, sed oratio etiam aliquanto acrior fit et vehementior, cui rei non minus studebant illi scriptores. Veteres easdem notiones, quas illis adjectivis posteriores scriptores, exprimunt aut circumlocutionibus quibusdam aut *non* particula ante Adjectivum posita.

Hæc fere Adjectiva cum *in* particula conjuncta Plinius novasse videtur:

Inascensus (*ἀπ. εἰρ.*) pro *non ascenso* dicitur. *Inascensum* superbiæ principum locum terere Pan. 65.

Incongruens pro *non congruente*, *quod non congruit*. Alteram (sententiam) dissolutam atque etiam *incongruentem* vocant 4, 9, 19. (Gell.).

Indeflexus. Aetatis *indeflexa* maturitas ... nonne longe lateque principem ostentant? Pan. 4. Significari videtur ætas satis provecta, quæ nondum ad senium inclinet.

Ingloriosus (*ἀπ. εἰρ.*). Hanc vocem lexicographi omiserunt, cum vero insit in optimo codice, haud injuria mihi videtur Keil eam retinuisse, quamquam in ceteris editionibus legitur "inglorius." Inlaudatus *ingloriosus* subit portum 9, 26, 4.

Inperspicuus (*ἀπ. εἰρ.*) pro eo, quod est *non perspicuus*, *difficilis ad perspiciendum*. Neque enim minus *inperspicua* sunt judicum ingenia quam tempestatum terrarumque 1, 20, 17.

Inreverens dicitur, qui non reveretur. Sum deprecatus ne quis ut *inreverentem* operis argueret 8, 21, 3.

Inturbatus (*ἀπ. εἰρ.*) pro *non turbato*, *quieto*, *tranquillo* dicitur. Sedit *inturbatus* (consul) Pan. 64.

His novam vim imposuit:

Inamoenus, qua voce jam Ov. usus est propria significatione de regnis infernis, apud Plinium per translationem ponitur de opere in litteris consumpto. Id genus operis (oratiunculas retractare) inamabile, *inamoenum* 9, 10, 3.

Incustoditus jam apud Ov. Tac. alios multos dicitur pro eo, quod est non custoditus, sed apud Plinium idem significat, quod *incautus*, *improvidus*. Tuitus sum Iulium Bassum ut *incustoditum* nimis et incautum ita minime malum 6, 29, 10. (Cfr. Tac. Ann. 15, 50).

[1]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 191.

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Inaffectatus. Ut "affectatum" apud scriptores, qui post Augustum fuerunt, dicebatur, quod arte quadam in ostentationem alicujus rei factum erat, pro putido, quæsito, fucato, adventicio, tal. velut: Adfectata aliis castitas, tibi ingenita et innata Pan. 20. (Quint.); ita *inaffectatus* ponebatur fere pro *nativo*, *candido*, *vero*, *sincero*. Quæ quam *inadfectata* veritas verborum! Pan. 67. (Quint.).

Inconprehensibilis. Sic dicitur, quidquid comprehendi et contineri nequit, atque apud Plinium *incomprehensibilis* dicitur, qui in disputando difficilis est ad convincendum et refutandum. Ut est in disputando *inconprehensibilis* et lubricus 1, 20, 6. (Quint. Sen. Plin. maj. Cels. Col.).

Inconcussus pro eo, quod est *non concussus*, *immobilis*, *firmus*, *constans* dicitur. *Inconcussus* religato navigio trahebatur Pan. 82. Hic (princeps), qui omnibus excelsior erat, *inconcussus* stetit Pan. 94. (Sen. Tac. Lucan. Stat.).

Inflexibilis dicitur, qui flecti non potest. Neque enim dubitabam, pertinaciam certe et *inflexibilem* obstinationem debere puniri 10, 96 (97), 3. (Plin. maj. Sen.).

Infructuosus per translationem pro *vano*, *inani*, *irrito* dicitur. Obversantur oculis cassi labores et *infructuosæ* preces 8, 23, 6. (Tac.). (Col. propria significatione vocabulo usus est).

Inlicitus pro *non licito*, *non concesso*. Oportet quæ sunt inhonesta non quasi inlicita, sed quasi pudenda vitare 5, 13 (14), 9. 10, 45 (54). (Tac. Lucan. Val. Fl. Stat.).

Inlunis dicitur nox, qua luna non lucet. Nox, non qualis *inlunis* aut nubila 6, 20, 14. (Sil.).

Insalubris. Sic dicitur tempus vel regio valetudini perniciosa fere pro *gravi*, *pestilente*. *Insaluberrimo* tempore 4, 2. 6. Putas *insalubres* (Tuscos meos) 5, 6, 1. (Plin. maj. Quint. Curt. Col.).

Illorum adjectivorum nullum videtur superioribus scriptoribus usitatum fuisse, nam Cic. Cluent. 47, 130, ubi olim legebatur "multitudinem illicitum est", nunc legitur "multitudini: nemini licitum est contra dicere."

Apud superiores quidem scriptores, sed paulo aliis significationibus atque apud Plinium et æquales exstant:

Inauditus. Inauditum apud veteres scriptores dicebatur, quod novum erat nec cuiquam auditum, sed apud scriptores, qui post Augustum fuerunt, dicitur de eo, qui *indicta*, *incognita causa*, *re inorata* damnatur. Absentem *inauditamque* damnavit incesti 4, 11, 6. Cfr. 6, 2, 8, ubi "*causa inaudita*" significat causam *nondum oratam*, cujus ideo

quæ ratio sit modusque, nemo cognovit aut divinare potest præter eum, qui causæ orationem habebit. Temerarium existimo divinare, quam spatiosa sit causa *inaudita*. (Sen. Tac. Suet. Just.).

Inlaudatus apud Vergilium (Georg. 3, 5) ponitur pro laude indigno, detestabili, abominando, sed apud Plinium et æquales dicitur pro *non laudato* de eo, qui laude caret. Admirante nullo *inlaudatus* subit portum 9, 26, 4.

Apud poëtas superiores atque etiam apud solutæ orationis quosdam scriptores nonnullis locis, sed multo rarius quam apud Plinium et æquales hæc adjectiva cum *in* particula conjuncta iisdem significationibus, quibus apud posteriores scriptores exstant:

Inaccessus dicitur locus, quo accedi non potest. Hæc (innocentia) arx *inaccessa* Pan. 49. (Verg. Aen. 7, 11. 8, 195. Tac. Flor. al. [1]).

Inamabilis pro *non amabili* dicitur. Id genus operis (oratiunculas retractare) *inamabile* 9, 10, 3. (Plaut. Verg. Ov. Sen. post.).

Inæqualis pro *non æquali*. Nihil est tam *inæquale* quam æqualilitas ipsa 2, 12, 5. 9, 5, 3. (Cic. Part. Or. 4, 12 lectio incerta est, nam alii legunt: "aut hæc inæquali varietate distinguimus"; alii: "æquabili" . . . At in editione Klotzii legitur "inæquali." (Ov. Hor. Liv. 41, 20, 3. Quint. Suet. al.).

Incompositus pro *incondito* ponitur. *Incompositum* enim et sparsum est (Gymnasium) 10, 39 (48), 4. (Verg. Liv. post.).

Incuriosus præterquam uno loco Sall. (Hist. 4, 65) non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse pro *negligente* [2]). Ita natura comparatum, ut proximorum *incuriosi* longinqua sectemur 8, 20, 1. Apud Sall. absol., ut aiunt, positum est. (Tac. Suet.).

Indefessus pro *non fesso*, *acri*, *strenuo* dicitur. Ille genitus Iove indomitus semper *indefessusque* Pan. 14. (Verg. Ov. post.).

Inevitabilis. Inevitabile dicitur, quod non potest evitari. Magnum et *inevitabile* malum Pan. 42. (Ov. Met. 3, 301. Sen. Tac. Curt.).

Inexpertus pro *intentato*, passiva vi subjecta. Genus quæstionis etiam *inexpertum* fuisse 8, 14, 11. (Verg. Hor. Liv. post.).

Inhabilis pro *non apto*, *non idoneo*. Quam acerbum mihi, si is cui omnis ex studiis gratia *inhabilis* studiis fuerit! 8, 1, 2. (Cic. Fragm. Oecon. 4, ed. Klotz. Pag. 261. Liv. 26, 16, 10. Tac. Col.).

Inhospitalis proprie dicitur, qui nisi invitus hospites non excipit, deinde sic appellatur terra, in qua molestum est habitare. Nuda saxa et *inhospitale* litus incoleret Pan. 34. (Hor. post.).

---

[1]) Erravit Krebs, l. l. s. v., qui argenteæ soli ætati vocis usum tribuit.

[2]) Krebs, l. l. s. v. "incurius" soli arg. æt. vocis usum tribuit.

Inlæsus pro *non læso, inviolato, integro.* Corpus inventum integrum, *inlæsum* 6, 16, 20. (Ov. Tibull. 4, 3, 17. post.).

Inmerens pro *non merito, innocente.* Honestissimum credidi non premere *inmerentem* 3, 9, 20. (Ter. Lucr. Hor. Catull. Nep. Dion 10, 1).

Inmitis pro *non miti, aspero.* Num istic quoque *inmite* et turbidum cælum? 8, 17, 1. (Verg. Ov. Tibull. Liv. Prop. post.).

Inmodicus pro *inmoderato.* Audit ex proximo *inmodicum* insolitumque clamorem 2, 14, 10. Tribuit mihi quantum petere voto *inmodicum* erat 4, 17, 9. 3, 20, 7. 5, 6, 14. 9, 4, 1. 9, 12, 2. 9, 26, 6. 10, 96 (97), 8. 10, 104 (105), al. Hæc vox apud omnes fere scriptores, qui post Augustum fuerunt, præeuntibus Ov. et Liv., frequentissima est. Sed etiam apud Sall. (Hist. 1, 114) invenitur[1]). Similiter *inmodice* adverbium pro *inmoderate* dicitur. *Inmodice* epistulam extendi 7, 9, 16. Cfr. 1, 20, 21. 6, 19, 2.

Inmotus pro *inmobili, firmo.* Incredibilem febrium ardorem *inmotus* opertusque transmittat 1, 22, 7. Cfr. Pan. 82. Cum serenus dies et *inmotus* 2, 17, 16. (Verg. Ov. Liv. 23, 24, 7. Quint. Tac. Sen. Vit. Beat. 4, 5. Const. 9, 3. 5, 4[2]).

Inmundus. Si locum Ciceronis, quem Quint. I. O. 8, 3, 66 laudavit, exceperis, hæc vox poëtarum maxime et scriptorum, qui post Augustum fuerunt, propria videtur pro *sordido, horrido, incompto* posita. Cloaca turpis *inmundissimo* aspectu 10, 98 (99), 1. (Plaut. Verg. Hor. Plin. maj. Sen.).

Inoffensus pro *non offenso* dicitur. Secessus voluptates regionisque abundantiam *inoffensa* transmitteres 6, 4, 2. (Ov. Tibull. Tac. al.).

Inopinus pro *inopinato,' necopinato, insperato. Inopina* siccitate usque ad injuriam sterilitatis exaruit (Aegyptus) Pan. 30. (Verg. Ov. Val. Fl. Stat. al.).

Inperturbatus, vox rarissima pro *non perturbato* ponitur. Audio *inperturbatus* 9, 13, 8. (Ov. Sen.).

Inquietus pro *non quieto, perturbato.* Anxium me et *inquietum* habet petitio Sexti Eruci 2, 9, 1. (Dies) ventis *inquietus* 2, 17, 16. Aestatem *inquietam* 7, 2, 2. Somnus *inquietus* 6, 20, 2. (Hor. Liv. post.).

Inreligiosus pro *non religioso, impio.* Dedicationem differre longius *inreligiosum* est 4, 1, 5. Cfr. 9, 35, 1. (Liv. 5, 40, 10, pro quo loco in plerisque lexicis injuria allatus est Liv. 5, 4. post.).

Inrevocabilis. Inrevocabile dicitur, quod non potest revocari. Ad

---

[1]) Krebs., l. l. s. v. injuria contendit, Livium primum vocabulo usum esse.

[2]) Krebs., l. l. erravit, quod hujus vocis usum solis ex sol. or. scr. Quint. et Tac. tribuit.

mortem *inrevocabili* constantia decucurrit 3, 7, 2. (Lucr. Hor. Liv. 42, 62, 3. post.).

Insuperabilis, qui non potest superari, dicitur. Si esset *insuperabilis* (valetudo), sponte exiret e vita 1, 22, 8. (Ov. post.) (Liv. de transitu montis et ejusmodi rebus vocabulo usus est). Plinii loco idem significat, quod *insanabilis.*

Interritus pro *non perterrito*, *non timido* ponitur. Audio *interritus* 9, 13, 8. Pan. 64. (Verg. Aen. 5, 427. 5, 863. 11, 837. Ov. Vell. Quint. Sen. al.).

Invalidus pro *infirmo*, *imbecillo.* Stomachus illi *invalidus* et angustus erat 6, 16, 19. (Verg. Ov. Liv. post.).

Ex adjectivis in-*alis* l. -*aris* desinentibus a nominibus ductis Plinius hoc novasse videtur:

Sacerdotalis. Ludos sacerdotales dixit ludos a sacerdotibus munera ineuntibus factos. Proximis *sacerdotalibus* ludis productis in commissione pantomimis 7, 24, 6.

Cum æqualibus ei communia sunt:

Extemporalis de oratione dicitur pro eo, quod est *subita*, *fortuita* oratio. Apud Plinium usurpatur de figuris orationis. In optima quaque (oratione) mille figuras *extemporales* invenimus 1, 20, 10. [1]). (Quint. Tac. Suet. Mart, Petr.).

Universalis pro *universo*, *generali.* Nihil inveniebam aut proprium aut *universale* quod ad Bithynos referretur 10, 65 (71), 2. (Quint.).

Etiam apud superiores scriptores iisdem significationibus quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Matronalis. Matronale dicitur, quod proprium est matronæ. Illi *matronalis* gravitas erat 5, 16, 2. 7, 24, 1. (Ov. Fast. 2, 828. Liv. 26, 49, 15. post.).

Puellaris. Puellare dicitur, quod proprium est puellæ. Illi erat suavitas *puellaris* 5, 16, 2. (Ov. Quint. Tac.).

Ex adjectivis in-*ilis* et-*bilis* exeuntibus a verbis ductis Plinius hoc novavit:

Monstrabilis pro *illustri*, *insigni* dicitur. Est probitate morum, ingenii elegantia operum varietate *monstrabilis* 6, 21, 3.

Cum æqualibus ei commune est:

Favorabilis, quæ vox a Vellejo primo usurpata est, et pro gratioso

[1]) Quod Krebs l. l. s. v. contendit, apud Plinium vocem crebram esse, id non est verum, nam præterquam illo loco nusquam exstat.

ponitur et activa quadam vi de eo, quod gratiam alicui conciliat. Fecerat eum *favorabilem* renovata discriminum vetus fama 4, 9, 22. 18. Operam dedit ut deprecari magis (id enim et *favorabilius* et tutius) quam defendi videretur 5, 13 (14), 3. (Vell. Sen. Tac. Quint. Suet. Flor.).

Jam apud superiores scriptores iisdem significationibus quibus apud Plinium, sed rarius exstant:

Agilis, qua voce præter Livium nescio an nemo optimorum solutæ orationis scriptorum usus sit. Apud poëtas Augusteæ ætatis et scriptores posteriores sæpe invenitur pro *impigro*, *haud segni*, *vigente*. *Agile* et vividum corpus 3, 1, 10. Rivus *agilior* 4, 30, 9. (Ov. Hor. Liv. post). Cum autem Ciceró dixerit "agilitatem naturæ" (Att. 1, 17, 4), additis quidem ad locutionem quasi mitigandam verbis, "ut ita dicam", verisimile est etiam ejus ætate communi loquendi consuetudine hoc adjectivum tritum fuisse.

Navigabilis dicitur locus, ubi navigari potest. Adjacet *navigabile* stagnum 9, 33, 2. (Liv. Tac. Col.).

Notabilis. Quamquam hac voce ipse Cicero uno loco (Fam. 5, 12, 5) et Ovidius usi sunt, tam rara est tamen ante argenteam ætatem, ut commemorandum putaverim apud Plinium et æquales, velut ap. Plin. maj. Sen. Tac. Quint. Suet. Juv. usu frequentari coeptam esse pro *observando*, *notando*. Illud etiam *notabile*, ultimus ex Neronianis consularibus obiit 3, 7, 10. 3, 11, 2. Rara et *notabilis* res Vareno contigit 7, 6, 1. Cfr. 3, 14, 6. 4, 11, 16. 5, 1, 11. 6, 15, 4. 6, 33, 5. 7, 27, 14. 9, 13, 10.

Venerabilis pro *reverendo*, *colendo*, *sancto* dicitur. Ebrius quoque tam *venerabilis* erat 3, 12, 3. 4, 3, 1. 8, 24, 3. (Verg. Hor. Liv. Tac.). Eodem modo *venerandus* usurpatur. Non minus amabilis quam *veneranda* 7, 19, 7. Hoc vocabulum apud Ciceronem usurpatur de diis et qui deorum, ut ita dicam, loco habentur. (Cfr. Cic. Agr. 2, 35, 95).

Ex adjectivis in-*ius* desinentibus, quorum pleraque a substantivis in-*or* exeuntibus ducta sunt, Plinius primus his fere usus esse videtur:

Bellatorius. Hoc vocabulo, addita particula "quasi" velut ad locutionem mitigandam, usus est de stilo fere pro *litigioso*, *pugnaci*, cum qua voce conjunctum est. Non semper pugnacem hunc et quasi *bellatorium* stilum suaserim 7, 9, 7.

Castigatorius. *Castigatorium*, addita particula "quasi", dixit solatium, quo quis nimio dolore exprobrando dolentem consolari et a dolore avocare studet. Memento adhibere solacium, non quasi *castigatorium* et nimis forte, sed molle et humanum 5, 16, 10.

Præcursorius. *Præcursoriam*, addita particula "quasi", Plinius dixit

epistolam præmissam, qua aliquid rogat, quod postea præsens erat petiturus. Quod sum præsens petiturus hac quasi *præcursoria* epistula rogo 4, 13, 2.

Cum æqualibus ei est commune:

Dormitorius. Dormitorium cubiculum, membrum idem significat, quod 2, 17, 22 *cubiculum noctis et somni.* Adhæret *dormitorium* membrum 2, 17, 9. Est in hac diæta *dormitorium* cubiculum 5, 6, 21. (Plin. maj. "dormitorium" pro substantivo posuit).

Ex adjectivis in-*arius* desinentibus Plinius hoc novavit:

Orarius (*ἅπ. εἰρ.*). *Orarias* dixit naviculas humiles, quibus oras circumvehi solebant. Nunc destino partim *orariis* navibus partim vehiculis provinciam petere 10, 15 (26). 10, 17 (28), 2.

Jam apud superiores scriptores iisdem fere significationibus quibus apud Plinium, sed rarius hæc inveniuntur:

Octogenarius dicitur senex *octoginta annos natus.* Femina exheredata ab *octogenario* patre 6, 33, 2. (Vitruv. 8, 7, 4. Frontin. Pallad. de mensura vocabulo usi sunt). (In lexico Klotzii locus Suet. Juv. 1 est laudatus, sed incertum est, num de vita Juv. Suetonius scripserit. Cfr. Suet. ed. Roth. Pag. 300).

Caldarius et *Frigidarius. Caldariam* et *Frigidariam* cellam dixit loca balinei, ubi aqua calida aut frigida lavabantur. *Frigidariæ* cellæ connectitur media, cui sol benignissime præsto est; *caldariæ* magis 5, 6, 26. Cfr. 2, 17, 11. 5, 6, 25. (Vitr. "aënum" et Plin. maj. "æs caldarium" dixerunt. Pallad. "maltham caldariam"; Vitr. Cels. Sen. "caldarium" substantivi loco posuerunt. Eadem fere ratio est alterius adjectivi, quod est *frigidarius).*

Sedentarius. Hoc vocabulo Plautus (Aul. 3, 5, 39) usus est de sutoribus, qui inter sedendum opera sua perficiunt, postea vero coeptum est dici etiam de rebus, quæ ab aliquo inter sedendum fiebant. Ceteri mutam ac *sedentariam* adsentiendi necessitatem perpetiebantur Pan. 76.

Ex adjectivis in-*osus* desinentibus Plinius novam vim imposuit adjectivo, quod est:

Otiosus proprie dicitur, qui vacuus est muneribus, atque etiam de rebus sæpe usurpatur, velut "otiosum tempus, otiosa ætas" dicitur (Cfr. Quos (dies) alii *otiosissimis* occupationibus perdunt 9, 6, 4, aliosque multos locos), apud Plinium autem dicitur de pecunia, quæ non est foenore occupata. Quæ (pecuniæ) vereor ne *otiosæ* jaceant 10, 54 (62), 1. (Dig.).

Cum æqualibus ei communia sunt:

Contentiosus pro *litigioso*, *pugnaci*, *contentionis pleno* dicitur. Oratio de qua loquor pugnax et *contentiosa* est 2, 19, 5. (Quint. Decl. 5, 1 legitur "contentiosa" (i. e. pertinax) mendicitas, sed cfr. quæ de illis Declamationibus disputavit Bernhardy, "Grundriss der Römischen Litteratur", Dritte Bearbeitung Pag. 709, Not. 568).

Voluptuosus argentea ætate dicebatur pro *voluptatis pleno*, *voluptario*. *Voluptuosum* posse utraque (prædia) eadem opera, eodem viatico invisere 3, 19, 2. (Quint. Decl. Sidon. Præterea Krebs l. l. s. v. auctorem attulit Senecam, quod quo jure fecerit, nescio, quia locum non laudavit).

Apud superiores scriptores, sed aliis significationibus atque apud Plinium et æquales inveniuntur:

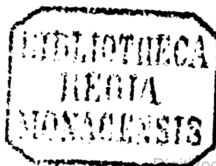
Numerosus. Numerosa apud Ciceronem aliosque dicitur oratio concinna, æquabilis apteque conclusa, sed apud scriptores, qui post Augustum fuerunt, ponitur diversissimis modis pro *multiplici*, *vario*, *copioso*, *amplo*, *multo*, velut: Hoc pretio quamlibet *numerosa* (i. e. multa) subsellia inplentur 2, 14, 6. 6, 33, 3. Hoc *numerosas* manus poscit 9, 37, 4 Tam *numerosum* (i. e. tantum) agmen reorum 3, 9, 11. Hic *numerosissimæ* (i. e. copiosissimæ, maxime multiplicis) causæ terminus fuit 3, 9, 22. *Numerosam* (i. e. amplam) domum uno beneficio sis obligaturus 4, 15, 4. Pan. 28. 39. Cfr. *Numerosius* gymnasium (i. e. quo plura membra ad varias exercitationes instituta continentur) 10, 39 (48), 4, (Plin. maj. Col. Mart. Quint. Tac.).

Ominosus. *Ominosam* Plinius dixit rem alicujus ominis. Notabilis atque etiam *ominosa* res accidit 3, 14, 6. (Præterea hac voce jam Messala usus est ap. Gell. 13, 14, 6, ubi legitur: "Montem istum (Aventinum) excluserunt, quasi avibus obscoenis ominosum").

Scrupulosus apud veteres scriptores propria significatione ponitur fere pro aspero, sed apud Plinium et æquales per translationem dicitur de eo, quod difficile est ad examinandum et enarrandum ideoque magnam diligentiam desiderat. Miraris quod tot volumina multaque in his tam *scrupulosa* homo occupatus absolverit 3, 5, 7. (Plin. maj. Quint. Frontin. Val. Max.). Illis addatur:

Stigmosus dicebatur servus, cujus fronti nota, quæ stigma vocabatur, inusta erat, qua non frugi servus indicatus est. Maxime fugitivis talis nota inuri solebat. Adicit Vitelliana cicatrice *stigmosum* Regulus ap. Plin. 1, 5, 2. (Petr.).

Jam apud superiores scriptores iisdem fere significationibus quibus apud Plinium et æquales, sed rarius exstant:

Fabulosus. *Fabulosum* dicitur quod fabulis celebratur, fabularum plenum est. Quæ tam poëtica et tam *fabulosa* materia? 8, 4, 1. (Hor. Plin. maj. Quint. Curt. Suet. Just. Flor.).

Famosus apud veteres scriptores solutæ orationis in malam partem dicebatur pro infami, sed jam Horatius dixit: "Ponet famosæ mortis amorem" a. p. 469, eumque secuti posteriores voce usi sunt pro *claro*, *fama celebrato*, *nobili*. Agam causam pulchram et *famosam* 6, 23, 1. Cfr. 2, 11, 1. 9, 13, 11. (Tac. Suet. Flor.).

Inportuosus. Exceptis Sallustio (Jug. 17, 5 [1]) et Livio (10, 2, 4 [2]), hoc vocabulum non videtur veteribus scriptoribus usitatum fuisse pro *portubus carente*. Litus *inportuosum* hoc receptaculo utetur 6, 31, 17. (Tac. Plin. maj. Sen.)

Nemorosus pro *nemoribus abundante* dicitur. Collis adsurgit antiqua cupresso *nemorosus* et opacus 8, 8, 2. (Verg. Ov. Sall. Hist. inc. 42, ed. Dietsch. Plin. maj. Sil.).

Onerosus pro *molesto*, *gravi* dicitur. Nec est quod verearis ne sit mihi *onerosa* ista donatio 2, 4, 3. Cfr. 2, 6, 5. 2, 11, 13. 3, 18, 3. 5, 8, 12. Pan. 44. 78. 91. (Ov.). (Verg. et Plin. maj. propria significatione usi sunt).

Spatiosus pro *amplo*, *lato*. Balinei cella *spatiosa* 2, 17, 11. Cfr. 4, 20, 2. 7, 27, 5. 9, 7, 4. Duodecim clepsydris, quas *spatiosissimas* acceperam, sunt additæ quattuor 2, 11, 14. (Vitr. Verg. Ov. post.). Per translationem dicitur: Temerarium existimo divinare, quam *spatiosa* sit causa inaudita 6, 2, 8, (Sen.). Eodem modo adv. *spatiose* positum est 3, 18, 1.

Speciosus pro *pulchro*, *amoeno*. Cognovi *speciocissimam* te porticum dedicasse 5, 11 (12), 1. Pan. 63. (Ov. Hor. post.).

Adjectiva cum *per* particula conjuncta apud Plinium hæc sunt commemoranda:

Percopiosus de scriptore dicitur. In quibus (int. quæ de me scripsisti) quidem *percopiosus* fuisti 9, 31, 1.

Perdecorus (ἀπ. εἰρ.). Est alioqui *perdecorum*, a me tamen non ideo fiet 3, 9, 28.

Peracerbus apud Ciceronem ponitur propria significatione, sed Plinius per translationem quoque vocabulo usus est, id quod nescio an nemo alius fecerit. Mihi quidem illud etiam *peracerbum* fuit, quod sunt alter alteri quid pararent indicati 6, 5, 6.

---

[1]) Præteriens moneo, plerosque lexicographos injuria laudasse Sall. Jug. 20, 5.

[2]) Hic locus addi potest ad eos, qui in lexicis laudati sunt.

Supra indicavi, nova et inusitata aucupatos esse scriptores, qui post Augustum fuerunt, eosque audacibus translationibus et inauditis frequenter usos esse, unde fluxerunt minus usitatæ significationes multorum participiorum, quæ cum adjectivorum fere loco posita sint, hic libet afferre una cum adjectivis quibusdam participiorum ratione conformatis.

His fere participiis adjectivorum loco positis Plinius novam vim imposuit:

Circumscriptus diversis modis usurpatur apud omnes scriptores, sed de oratore eadem significatione, qua *pressus* dicitur, num quis præter Plinium posuerit in dubium potest vocari. In contionibus idem qui in orationibus est, pressior tamen et *circumscriptior* et adductior 1, 16, 4. Eadem est ratio alterius vocabuli *adductior*, quod argentea demum, ut videtur, ætate per translationem poni coeptum est pro *presso*, *adstricto*, ducta translatione ab "habenis adductis."

Hamatus, qua voce propria significatione usi sunt Lucr. Ov. Vitr., Cic. Ac. pr. 2, 38, 121, a Plinio per translationem ponitur de muneribus eo consilio datis, ut is, qui acceperat, majora remuneraretur. Hos ego viscatis *hamatisque* muneribus non sua promere puto, sed aliena corripere 9, 30, 2. (Martialis eadem significatione dixit: "Munera magna quidem misit, sed misit in hamo" 6, 63, 5. Cfr. "Imitantur hamos dona" Mart. 5, 18, 7).

Inductus pro *arcessito*, *quæsito* de sermone dicitur, a qua quidem dicendi consuetudine non ita multum abhorret, quod apud Ciceronem (Phil. 13, 19, 43, al.) legitur: "Quod verbum omnino nullum in lingua latina est, id novum inducis." Cum ea potius quæ pressius et adstrictius quam illa quæ hilarius et quasi exultantius scripsi possint videri arcessita et *inducta* 3, 18, 10. 5, 6, 44. Cfr. Insiticio et *inducto* sermone 4, 3, 5 de sermone græco, qui opponitur sermoni latino.

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Gradatus. *Gradatum* dicitur, quod graduum formam habet. Hanc (maceriam) *gradata* buxus operit et subtrahit 5, 6, 17. (Plin. maj.).

Innutritus alicui rei dicitur, qui jam inde a pueritia assuefactus est aliqua re. Donec homines *innutritos* mari subiret timendi pudor 9, 33, 6. *Innutritus* bellicis laudibus pacem amas Pan. 16. (Vell. Sen. Suet. al.).

Pullatus. *Pullati* dicebantur homines infimæ plebis, quia plerumque pulla veste erant induti. Illos quoque sordidos *pullatosque* reveremur 7, 17, 9. (Quint. Suet.).

Tubulatus. *Tubulatum* dicitur, quod tubulis instructum est. (Transitus interjacens) *tubulatus* conceptum vaporem huc illuc digerit et ministrat 2, 17, 9. (Plin. maj.).

Illorum verborum nullum videtur apud veteres scriptores inveniri.

Aliis significationibus apud veteres scriptores atque apud Plinium et æquales exstant:

Abscisus. Quamquam et Cicero et Livius per translationem hac voce usi sunt, dubito tamen, num ante argenteam ætatem in usu fuerit de oratione pro *conciso*, *infracto*, *amputato*. Non amputata oratio et *abscisa* tonat 1, 20, 19. (Quint. Val. Max. Cfr. præterea, quæ de verbis "abscindendi et abscidendi" Klotz disputavit in lexico). Similiter *circumcisa* oratio dicitur. Quorum (oratorum) sane plurimæ (orationes) sunt *circumcisæ* et breves 1, 20, 4. (Quint.).

Compactus. *Compactum* dicitur corpus, cujus membra apte beneque sunt coagmentata, fere pro *firmo*, *robusto*. Ultra matronalem modum *compacto* corpore et robusto 7, 24, 1. (Suet. Col. Pallad. Mart. Facilis erat ad hanc significationem transitio, neque enim multum differt, quod legitur Cic. Fin. 3, 22, 74. "Quid aut in natura aut in operibus manu factis tam compositum tamque compactum et coagmentatum inveniri potest?")

Curatus pro *accurato*, *diligente* dicitur. Me quidam secreto *curatoque* sermone corripit 9, 13, 10. (Tac.). Similiter adverbium, quod est *curate*, positum est pro *accurate*[1]). Epistulas, si quas paulo *curatius* scripsissem, colligerem publicaremque 1, 1, 1. (Tac.). Omnibus notus est veterum scriptorum usus hujus verbi.

Effectus apud Plinium et æquales dicitur pro *elaborato*, *arte perfecto*, *absoluto*. Crebri syllogismi, circumscripti et *effecti* 2, 3, 3. Cfr. Respondebis non posse perinde inchoata placere ut *effecta* 8, 4, 7. (Quint.). Apud veteres scriptores significat idem, quod factus, perfectus.

Erasus. *Erasos* Plinius dixit eos, quorum nomina deleta erant in tabulis, ubi inscripti erant congiaria accipientes. (Congiarium) datum est iis qui post edictum tuum in locum *erasorum* subditi fuerant Pan. 25. (Cfr. Tac. Ann. 4, 42. Suet. Proprie usi sunt Varr. et Prop.).

Expositus pro *facili aditu*, *comi*, *affabili*. Est obvius et *expositus* plenusque humanitate 1, 10, 2. (Stat. Lucan.[2]). De dicendi facultate positum vocabulum idem fere significat, quod *apertus*, *facilis*

---

[1]) Sall. Jug. 16, 3 nunc legitur "accuratissime."

[2]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 191.

ad intelligendum. Dicendi facultas aperta et *exposita* statim cernitur 3, 3, 6. (Stat. Cfr. Quint. I. O. 2, 5, 19).

Nolens, quod participium suspicati sunt non exstare nisi apud Plin. maj. Flor. Sen. Quint.[1]), uno loco invenitur apud Plinium minorem. Magni æstimo dignitati ejus aliquid adstruere etiam *nolentis* 3, 2, 5.

Tersus apud veteres scriptores propria significatione usurpatur, sed apud Plinium per translationem ponitur de scriptis pro *elegante*, *polito*. Leges opus *tersum* molle jucundum 9, 22, 2. Cfr. 2, 3, 1. 7, 25, 4. (Quint. Stat.).

Viscatus. Viscatum apud veteres scriptores, velut ap. Varr. Ov. al. proprie dicitur, quod visco oblitum est, postea vero per translationem *viscata* dicuntur munera alicui eo consilio data, ut majora reddat is, qui accepit. *Viscatis* muneribus 9, 30, 2. (Sen.),

Hæc participia adjectivorum loco posita jam apud superiores scriptores iisdem significationibus quibus apud Plinium et æquales, sed rarius exstant:

Abruptus eadem significatione ponitur qua *præruptus*, *præceps*. Dices insessa castris montium *abrupta* 8, 4, 2. Cfr. 9, 39, 5. Plerumque altis et excelsis adjacent *abrupta* 9, 26, 2. Hoc loco, ubi de oratione dicitur, translatam quodammodo vim habet, ut apud Tac. et Quint. (Liv. Catull. post.).

Adopertus pro *operto*, quod usitatius est, vel *tecto* dicitur. Cryptoporticus quoque *adopertis* inferioribus fenestris tantum umbræ quantum luminis habet 7, 21, 2. (Verg. Ov. Liv. Tac. post.).

Altus apud Plinium multis locis insolentius usurpatur poëtarum fere more, velut: In *altissima* tranquillitate 2, 1, 4. In *alto* secessu 1, 3, 3. Cfr. 2, 8, 1. 2, 17, 22. 3, 3, 6. *Altius* otium 5, 6, 45. Cfr. 9, 3, 1. (Verg. Aen. 6, 522 dicitur: "Alta quies." Liv. 7, 35, 11: "Somno altissimo"). Se ab ineunte ætate *altioribus* studiis artibusque dediderit 5, 16, 8. Attuli quæstionem *altissima* ista eruditione dignissimam 4, 30, 1. Inter *altissimas* condiciones generum non honoribus principem, sed sapientia elegit 1, 10, 8. (Cfr. "Artes altiores" Quint. I. O. 8, 3, 2. "Altioribus disciplinis" Ibid. 2, 1, 3. "Altior pavor" Tac. Ann. 16, 29. "Alta dissimulatione" Curt. 10, 9, 8). Fortasse non est silentio prætereundum apud Plinium legi: Nihil *altius* voluit 1, 14, 5 pro eo, quod est usitatius: "Non majora spectavit, appetiit."

Arcessitus. Præteriens moneo, Plinium dixisse *arcessitam* mortem: Quos *arcessita* mors aufert 1, 12, 2, pro "morte voluntaria", ut est apud Ciceronem (Fin. 3, 18, 61), quamquam translatum vocis usum

[1]) Cfr. Krebs, l. l. s. v. "nolle."

nequaquam repudiavit Cicero (Cfr. de Or. 2, 63, 256. "Cavendum est, ne arcessitum dictum putetur." al.).

Arcuatus. Arcuatum dicitur, quod in modum arcus curvatum est. Videtur aqua debere perduci *arcuato* opere 10, 37 (46), 2. (Ov. Liv. Frontin.).

Attonitus pro *perculso*, *perturbato*, *perterrito* dicitur. Diu jam in urbe hæreo, et quidem *attonitus* 1, 22, 1. Cfr. 6, 20, 7. Pan. 38. 48. 68. 76. (Verg. Ov. Sall. Hist. 1, 88. Liv. post.).

Audens pro *audaci*. Puer quidam *audentior* ceteris 9, 33, 4. Visus es mihi adnotasse quædam ut inproba, quæ ego *audentia* arbitrabar 9, 26, 5. (Verg. Ov. Tac. Val. Flacc.).

Auspicatus pro *fausto*, *felici*. Erat *auspicatissimum* natalem tuum in provincia celebrare 10, 17 (28), 2. (Hor. Catull. post.).

Exactus de homine dicitur pro *diligente*. Ille obsequium Serviano, *exactissimo* viro, præstitit 8, 23, 5. (Cfr. Ov. Fast. 3, 383. "Mamurius morum fabræne exactior artis." De rebus per translationem sæpius usurpatur. Cfr. Liv. 3, 5, 12. "Exacto numero." Ov. Pont. 4, 9, 46. "Exacta fide." Sen. Ep. 8, 2 (71), 28. "Exactæ virtutis" al.).

Exercitus apud optimos scriptores vix dicitur nisi de animantibus pro jactato, sed postquam poëtæ de rebus ponere coeperunt (Ov. Trist. 5, 5, 49: "Adversis probitas exercita rebus"), posteriores scriptores usurparunt fere pro *gravi*, *molesto*. Patiar ergo æstatem inquietam vobis *exercitamque* transcurrere 7, 2, 2. Statione *exercita* Pan. 86. (Tac. Cfr. Cic. Mil. 2, 5).

Extortus dicitur homo, cujus membra morbo aliquo distorta sunt, sicut apud Liv. 32, 38, 8, al. extorti dicuntur, qui tormento excruciati et distorti sunt. Omnibus membris *extortus* et fractus tantas opes solis oculis obibat 8, 18, 9. (Sen. Juv. Petr.).

Feriatus apud optimos scriptores dicitur de hominibus, sed apud Plinium etiam de tempore, quo feriæ aguntur, et de aliis rebus. Dies *feriatus* patitur plura contexi 3, 14, 6. cfr. 10, 8 (24), 3. Toga *feriata* 7, 3, 2. (Plaut. Mil. 1, 1, 8. Plin. maj. al.).

Interfusus. Interfuso mari defenditur Pan. 16. (Verg. Hor. post.).

Lymphatus pro *fanatico*, *furente* dicitur. Plerique *lymphati* terrificis vaticinationibus et sua et aliena mala ludificabantur 6, 20, 19. (Varr. L. L. 7, 5, 87, ed. Mueller. Poët. ap. Cic. Div. 1, 36, 80. Contra injuria Schütz Lex. Cic. laudavit Div. 1, 16. Verg. Ov. Hor. Catull. Liv. post.).

Medicatus. Quemadmodum apud Vergilium et Ovidium, sic apud posteriores scriptores medicatum dicitur, quod aliquo medicamento illitum vel mixtum est, ac Plinius medicatum saporem tribuit aquæ

lacus Vadimonis, quæ metallis solutis, unde saporem duxerat, mixta ad morbis medendum apta putabatur. Sulpuris odor saporque *medicatus* 8, 20, 4.

Perosus. Curtilius Mancia *perosus* generum suum Domitium Lucanum 8, 18, 4. (Verg. Ov. Liv. post. Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 259).

Præfloratus. Hæc vox rarissima apud Liv. (37, 58, 7) Gell. Appul. legitur fere pro *delibato.* Non ambitio magis quam livor et malignitas videri potest summum illud purpuræ decus non nisi præcerptum *præfloratumque* transmittere Pan. 58.

Pumicatus proprie dicitur is, cujus cutis pumice levigata est et perpolita, deinde ponitur fere pro *molli*, *effeminato.* Titulus a vita hominis compti semper et *pumicati* non abhorrebat 2, 11, 23. (Mart. Lucil. ap. Non. et Catull. verbo pumicandi usi sunt).

Seductus apud Plinium dicitur, qui ruri in otio vitam degit, ad quam locutionem poëtæ (velut Ov. Met. 4, 623) transitum paraverant, cum de locis remotis usurpare coepissent. Illis quos doctissimos novi non minus hos *seductos* et quasi rusticos verear 7, 25, 5. Eandem fere vim habet *sepositus. Sepositis* et absentibus in rura sua consulatus ferebantur Pan. 57. (Prop. 1, 20, 24. "Sepositi fontis").

Sequens de tempore ponitur pro *insequente*, quod usitatius est. *Sequenti* die audita est Gallita adulterii rea 6, 31, 4. 5, 11 (12), 1. *Sequens* mensis complures dies feriatos habet 10, 8 (24), 3. (Cfr. de hoc vocis usu Krebs, l. l. s. v. et Seyffert, Pal. Cic. Pag. 37).

Solitus pro *consueto*, *usitato* dicitur. Constat redditis viribus priorem lasciviam et *solita* ministeria repetisse 9, 33, 9. Tremor terræ Campaniæ *solitus* 6, 20, 3. Cfr. 6, 23, 2. Sumus *solito* rariores 2, 14, 14. (Verg. Ov. Hor. Sall. Hist. 3, 1, ed. Dietsch. Liv. post.).

Hæc fere adjectiva in *-ax* desinentia apud Plinium inveniri commemorandum putavi:

Efficax dicitur, quod vim quandam habet aliquid efficiendi. Quid precibus *efficacius* amantis 6, 18, 2. Pan. 71. 84. (Cæl. ap. Cic. Fam. 8, 10, 3. Hor. Liv. Plin. maj. Suet. Col. al.). Similiter *efficaciter* adverbium dicitur pro eo, quod est apud Ciceronem "efficienter." Putem me *efficacius* tecum etiam meos amicos rogaturum 6, 6, 8. Rogat, et quidem *efficacissime*, qui reddit causas rogandi 2, 13, 11. (Quint. Tac. Sen.) Præterea non est silentio prætereundum Ciceronem "efficacitatis" voce usum esse, quo indicatur jam ejus ætate adjectivum illud in usu fuisse.

Sequax propria significatione apud Verg. Prop. posteriores dicitur, qui in aliquo sequendo perseverat, sed apud Plinium et æquales,

velut ap. Plin. maj., Val. Flacc. per translationem dicitur fere pro *flexibili* de ingenio hominum rerumque natura. Flexibiles quamcumque in partem ducimur a principe atque, ut ita dicam, *sequaces* sumus Pan. 45.

Tenax, qua voce Cicero per translationem usus est fere pro parco, avaro, apud Verg. Ov. Catull. Liv. post. et proprie ponitur absolute, ut aiunt, de eo, quod firme tenet, et per translationem cum genitivo conjunctum. (Cfr. quæ in genitivo disputavimus). Ad conectendas amicitias vel *tenacissimum* vinculum morum similitudo 4, 15, 2. Tantis glebis *tenacissimum* solum adsurgit 5, 6, 10.

Hæc adjectiva propter varietatem conformationum et significationum ad nulla certa genera redigere potui. Eorum autem Plinius ipse fecisse videtur:

Hæsitabundus (*ἀπ. εἰρ.*) pro *hæsitante* ponitur. *Hæsitabundus:* "interrogavi, non ut tibi nocerem, sed ut Modesto" 1, 5, 13.

Prominulus pro *paulum prominente*, *eminulo*, quo vocabulo Varro eadem fere significatione usus est. Hibernum (solem) quasi invitat in porticum latam et *prominulam* 5, 6, 15.

His novam vim imposuit:

Enodis, qua voce jam Vergilius propria significatione usus est (Georg. 2, 78: "Enodes trunci"), apud Plinium per translationem ponitur de oratione æquabili leniterque fluente et polita. Scripta elegis erat fluentibus et teneris et *enodibus* 5, 17, 2.

Insiticius a Plinio per translationem ponitur fere pro aliunde *arcessito*, *adscito* de sermone græco qui opponitur patrio sermoni (latino). Neque enim conjectura eget, quid patrio sermone exprimere possis, cum hoc *insiticio* et inducto tam præclara opera perfeceris 4, 3, 5. (Varr. R. R. 2, 8, 1 propria vi subjecta voce usus est.).

Præceps, quod proprie dicitur de loco prærupto, deinde ad summum periculum significandum ursurpatur, a Plinio substantivi loco ponitur fere pro *elato*, *excelso*, *grandi*, *magnifico*. Debet enim orator efferri ac sæpe accedere ad *præceps* 9, 26, 2. Animadvertendum est tamen totam orationem esse translatam.

Saxeus. Quamquam omnes fere scriptores "ferreum" per translationem pro "duro, sensu carente" dixerunt, tamen nescio an nemo præter Plinium eadem significatione dixerit *saxeum*. *Saxeus* ferreusque es 2, 3, 7.

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Duriusculus. Hoc vocabulum deminutivum adjectivi, quod est

durus, rarissimum est. Inserit mollibus levibusque *duriusculos* quosdam (versus) 1, 16, 5. (Plin. maj.).

Enervis pro *enervato*, ut dixerunt veteres scriptores, ponitur. Visum est spectaculum non *enerve* Pan. 33. (Sen. Quint. Tac. Petr.).

Enormis pro *immenso*, *immodico*. Acri intentione dijudicandum est, inmodicum sit an grande, altum an *enorme* (int. scriptum, dictum) 9, 26, 6. (Sen. Tac. Suet. Petr. Stat.).

Illorum adjectivorum nullum videtur apud veteres scriptores inveniri.

Hæc jam apud veteres scriptores, sed aliis significationibus atque apud Plinium et æquales exstant:

Commodus apud Celsum et Quintilianum de valetudine hominis dicitur, apud Plinium de ipso homine fere pro *integro*, *sano*. Vivere filium atque etiam *commodiorem* esse simulabat 3, 16, 4. In eodem genere Klotz et Freund exempla posuerunt, qualia sunt: "Viginti argenti commodas minas" Plaut. Asin. 3, 3, 134. "Novem miscentur cyathis pocula commodis" Hor. Od. 3, 19, 12, quæ tamen eo differunt, quod in his vox proprie quodammodo usurpata est, in illo per translationem posita.

Communis. Plinius *commune habere* dixit pro eo, quod est usitatius: aliquid alicui commune est cum aliquo; aliquid inter aliquos commune est. Quid enim *commune habet* occidere et relegare? 8, 14, 13. Eam locutionem latinam esse, injuria negavit Reisig, "Vorlesungen über Latein. Sprachwissenschaft", Pag. 671. Est hæc locutio etiam ap. Sen. nonnullis locis, velut: Ben. 7, 12, 2. Ep. 5, 7 (48), 3. 9, 3 (74), 17.

Extraneus. *Extranei* dicuntur, qui non sunt ejusdem familiæ. Nullum tanti esse vectigal, quod liberos ac parentes faceret *extraneos* Pan. 37 (duobus locis). (Cels. Plin. maj. Tac. Just. Suet. Apud Ciceronem dicitur fere pro externo. "Extraneis ornamentis" Cic. Inv. 1, 22, 32. "Exercitationem forensem et extraneam" Fragm. Oec. 4 (ed. Klotz. Pag. 261). Cfr. Auct. ad Her. 3, 2, 2. "Extraneam causam." 4, 31, 42).

Gemmeus apud Ciceronem, Ovidium, alios propria significatione ponitur fere pro gemmato, ut est apud poët. et Liv. (1, 11, 8), sed apud Plinium *gemmeum* dicitur, quod tamquam gemma splendet. Quid euripus viridis et *gemmeus* (agit)? 1, 3, 1. Prata florida et *gemmea* trifolium aliasque herbas alunt 5, 6, 11.

Lacer non solum propria significatione, ut apud Lucr. Verg. Ov. Liv. Sall. (Hist. 3, 67, ed. Dietsch: "Lacerum corpus"), velut: Cernere *laceros* artus Pan. 52, sed etiam per translationem usurpatur contra consuetudinem optimorum scriptorum, additis tamen quasi ad locu-

tionem mitigandam verbis *ut ita dicam*. Sparsas atque, ut ita dicam, *laceras* gentilitates colligere Pan. 39. (Sen.).

Marcidus propria significatione apud Vitr. Ov. alios legitur, postea vero etiam per translationem positum est vocabulum fere pro *infirmo*, *languido*. Non alii *marcidi* somno comitiorum suorum nuntios opperiebantur? Pan. 63, (Sen. Tac.. Val. Max., Stat.).

Nudus. *Nuda* verba dixit verba singularum rerum propria ac turpitudinem rei quasi mitigans lenitate verbi vel per euphemismum, ut aiunt, posuit pro obscenis. Erit eruditionis tuæ cogitare summos illos viros non modo lascivia rerum sed ne verbis quidem *nudis* abstinuisse 4, 14, 4. (Quint. 8, 3, 38. "Si obscena nudis nominibus enuntientur").

Obvius pro *comi*, *affabili* dicitur. Est *obvius* plenusque humanitate 1, 10, 2. De rebus dicitur fere pro *prompto*, *facili*, *voluntario*. Vereor ut sit satis congruens eos etiam ad quos ex munere nostro nihil pertinet præter exemplum velut *obvia* adsentatione conquirere 1, 8, 17. (Quint. Tac.).

Paganus. Hoc vocabulum substantivi loco positum proprie significat incolam pagi, rusticum (Cfr. Cic. Dom. 28, 74. Auct. Bell. Alex. 36), sed imperatorum ætate "paganus" dici coeptus est, quisquis militia vacuus erat, opponiturque militibus. Et milites et *pagani* ei testimonia pertribuerunt 10, 86 (18), 2. (Tac. Suet. Juv.). Per translationem positum est fere pro *rustico*, *agresti*. Etiam in litteris nostris plures cultu *pagano* 7, 25, 6. (Cfr. "Semipaganus ad sacra vatum carmen affero nostrum" Pers. Prol. 6).

Paria facere, quæ locutio a rationibus conficiendis ducta est, apud Plinium per translationem et absolute, ut aiunt, ponitur et cum particulis *cum* et *pro* conjungitur. Non *feci* tamen *paria* 7, 19, 10. Quod si quando *cum* influentibus negotiis *paria fecisti*, instar refectionis existimas mutationem laboris Pan. 81. Solus ad hoc ævi *pro* munere tanto *paria* accipiendo *fecisti* Pan. 6. (Plin. maj. Sen.) Seneca Ep. 2, 7 (19), 10 (ed. Haase) eadem significatione dixit: "Parem facere rationem" [1]). Ciceronis ætate dicebatur fere: "Par pari respondere" (Cfr. Att. 6, 1, 22. 16, 7, 6). "Par pro pari referre." (Cfr. Ter. Eun. 3, 1, 55).

Romanus. Quod Plinius dixit linguam *romanam* pro lingua *latina*, id quidem satis rarum est et a veterum consuetudine loquendi abhorrere videtur. Sine isdem quibus lingua *Romana* spatiis pervagentur (libri) 2, 10, 2. (Similiter Quintilianus dixit: "Sermonem Romanum" I. O. 1, 5, 58. "Romanos oratores" 10, 1, 38. Cfr. 8, 6, 30).

---

[1]) Cfr. Rosengren, "De Elocutione Senecæ", Pag. 37. Upsaliæ.

Umbraticus pro *umbratili* dicitur, additis ad locutionem mitigandam verbis *ut ita dicam*. Nisi forte volumus scholasticas tibi atque, ut ita dicam, *umbraticas* litteras mittere 9, 2, 3. (Sen. Petr. Præterea jam Plaut. Curc. 4, 3, 24 ignavum hominem dixit "umbraticum", et apud Quint. I. O. 1, 2, 18 legitur: "Umbratica vita").

Jam apud superiores scriptores iisdem fere significationibus quibus apud Plinium et æquales, sed rarius inveniuntur:

Albidus pro *albo* vox satis rara est. Color cærulo *albidior* 8, 20, 4, (Ov. Cels.).

Aereus pro *aëneo*, quod usitatius est. Istæ quidem *æreæ* et paucæ (statuæ) manent manebuntque Pan. 52. (Vitr. Verg. Hor. Plin. maj. Suet.). Forsitan Plinius hanc vocem elegerit propter soni similitudinem vocabuli *aurei*, cui opponitur.

Aureus. Quemadmodum Cicero per translationem dixit "aureolum libellum" (Acad. pr. 2, 44, 133), "aureolam oratiunculam" (Nat. Deor. 3, 17, 43), sic poëtæ fere omnes per translationem usi sunt *aurei* vocabulo pro *pulchro*, *venusto*, tal., eosque secutus Plinius per irrisionem dixit: Accipe *auream* fabulam 2, 20, 1. (Cfr. Cicero Rosc. Am. 43, 124. "Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni").

Benignus de rebus dicitur pro *largo*, *copioso*, *abundante*. Velut rivi ex illo *benignissimo* fonte decurrunt 3, 20, 12. (Ov. Hor. Tibull. Sen. al.). Eodem modo *benigne* adverbium positum est: Sol *benignissime* præsto est 5, 6, 26, quem usum ne optimi quidem scriptores aspernati sunt.

Bibulus. *Bibulæ* dicuntur res, quæ humorem facile sorbent. Si scabræ *bibulæve* sint (chartæ) 8, 15, 2. (Verg. Ov. Col.).

Canus. *Canum* poëtarum more dixit mare. *Canum* circa mare 6, 31, 17.

Conspicuus pro *insigni*, *illustri*. Pater quoque et patruus illustri laude *conspicui* 3, 3, 1. (Ov. Liv. Tibull. Tac. Suet.).

Crudus propria significatione raro usurpatur. *Crudum* (i. e. *recens*) adhuc vulnus medentium manus reformidat 5, 16, 11. (Ov. Hor. post.).

Curvus pro *adunco*, *inflexo* apud omnes fere poëtas et apud Sall. (Hist. 4, 20, ed. Dietsch) legitur [1]). Apud Plin. translatam vim habet. Invenimus qui *curva* corrigeret 5, 9 (21), 6. Num præterquam his locis apud solutæ orationis scriptores inveniatur, dubito.

Decens pro *pulchro*, *decoro* ponitur. Credo *decentes* esse servos 1, 21, 2. (Ov. Hor. Prop. post.). Adverbio *decenter*, quod 5, 19, 3. 6, 21, 5 legitur, etiam Ciceronem (Cæc. 26, 74) usum esse in lexicis

[1]) Sallustii locum Krebs s. v. omisit.

indicatur, sed ibi nunc legitur "diligentissime." (Ap. Ov. Hor. Quint. al. legitur).

Declivis per translationem ponitur. Mulier ætate *declivis* 8, 18, 8. (Ov. Met. 15, 227).

Dimidius. Omnibus notum est hoc adjectivum nisi cum substantivo, quod est pars, conjungi non solere apud optimos scriptores, sed argentea ætate et nonnullis locis antea etiam cum aliis substantivis jungebatur. Invaluit consuetudo binas vel singulas clepsydras, interdum etiam *dimidias*, et dandi et petendi 6, 2, 5. (Cfr. Nep. Eum. 9, 1. "Dimidium spatium." Liv. 4, 2, 6. "Dimidius patrum, dimidius plebis." Plin. maj. Mart. Juv. Cfr. etiam, quæ de hac re disputavit Gell. 3, 14).

Dissonus pro *discrepante* dicitur. Magni undique *dissonique* clamores 2, 20, 4. Cfr. Pan. 56. (Liv. Plin. maj. Col. Cic. Fragm. Oec. 6, ed. Klotz Pag. 262. Non optimo jure igitur Freund negavit, ante Augusteam ætatem inveniri).

Exanimis pro *exanimato* dicitur. Cum (eum) *exanimem* putarent, abjiciunt 3, 14, 2. (Verg. Ov. Liv. Hor. post.).

Festus apud veteres scriptores non solet conjungi nisi cum vocabulo "diei", sed apud poëtas, velut apud Verg. Ov. Hor. et argenteæ ætatis scriptores multo latius patet usus vocabuli. Reliqua pars tecti *festis* clamoribus personat 2, 17, 24.

Fortis de firmitate corporis et valetudinis usurpatur. Contingat modo te filiamque tuam *fortes* invenire! 4, 1, 7. Cfr. 4, 21, 4. 6, 4, 3. 7, 23, 1. 10, 1, 2. 10, 88 (89). (Hic usus maxime poëticus est, sed Cfr. Cic. d. Or. 3, 59, 220).

Gracilis. Gracilis contra morem optimorum scriptorum dicitur de oratione fere pro *subtili*, *tenui*, præeuntibus Vergilio et Ovidio. Præfationes tersæ, *graciles*, dulces 2, 3, 1. (Quint.). Propria quadam significatione dicitur: Scripseras *graciles* istic vindemias esse 8, 15, 1. 9, 20, 2.

Hosticus pro genitivo *hostium*, qui usitatior est, apud Plaut. Varr. Ov. Liv. legitur atque apud Plinium, qui Livium secutus est, *hosticum* substantivi loco ponitur pro *agro hostium.* Ex *hostico* raptæ messes Pan. 29.

Ingens. Quia olim in dubium vocatum est, num latine diceretur "ingens meritum", fortasse non est alienum commemorare, illam locutionem duobus locis apud Plinium exstare. Macte uterque *ingenti* in rempublicam *merito* Pan. 89. Cfr. Pan. 36 [1]). (Liv. post.).

---

[1]) Cfr. quæ de hoc usu disputarunt Krebs, l. l., et Rosengren, l. l. Pag. 36, Ann. 5.

Lassus. Num hæc vox apud veteres solutæ orationis scriptores inveniatur incertum est, nam apud Sall. (Jug. 53, 5, ed. Dietsch) nunc legitur: "Opere castrorum et proelio fessi "lætique" victoria erant"; sed apud poëtas, velut ap. Plaut. Ter. Lucr. Ov. et scriptores, qui post Augustum fuerunt, velut apud Sen. Just. al. satis frequens est, maxime quidem de hominibus posita, sed etiam de rebus inanimis. *Lasso* mihi subveniunt 9, 36, 5. Accipit auras spatio ipso *lassas* et infrâctas 5, 6, 14. *Lassa* et effeta natura nihil laudabile parit 6, 21, 1.

Musteus. Hæc vox prisca, qua propria significatione Cato et Varro usi sunt, non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse pro *recente.* Sed alia forma Næv. ap. Non. 136, 6 (ed. Gerlach et Roth) legitur: "Utrum est melius: virginemne an viduam uxorem ducere? Virginem, si musta est." Non dubito cupere te legere hunc adhuc *musteum* librum 8, 21, 6. (Plin. maj.).

Obnoxius eadem significatione, qua *expositus*, maxime apud poëtas et scriptores, qui post Augustum fuerunt, legitur. Vides quot periculis, quot contumeliis, quot ludibriis simus *obnoxii* 3, 14, 5. (Ov. Tibull. Hor. Sen. Plin. maj. Tac. Suet. Phædr. Cfr. Liv. 40, 45, 1. "Arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas (hiems)."

Parcus pro *exiguo*, *modico, parvo* dicitur. *Parcus* et brevis somnus Pan. 49. Moderatio est eligere *parcissimos* (honores) Pan. 55. (Verg. Ov. Hor. Prop. post.).

Pinguis, præeunte Ovidio, dicitur eadem fere significatione, qua *lætus*, *gratus.* Te in alto isto *pinguique* secessu studiis adseris 1, 3, 3. Altius ibi otium et *pinguius* 5, 6, 45. 9, 3, 1. *Pinguem* vitam 7, 26, 3.

Prægravis. Hæc vox satis rara, qua propria significatione Ovidius et argenteæ ætatis scriptorum nonnulli usi sunt, apud Plinium per translationem ponitur. Consulatum ut *prægravem* recusasti Pan. 57. (Plin. maj. Tac. Varr. ap. Non. 440, 14 in editione Gerlachii et Rothii legitur "graves", quamquam alii legunt "prægraves."

Promiscuus uno loco apud Sallustium Cat. 12, 2, sæpius apud Livium et Tacitum atque jam apud Plautum legitur. (Adfirmabant) morem sibi fuisse coëundi ad capiendum cibum, *promiscuum* tamen et innoxium 10, 96 (97), 7.

Querulus pro *queribundo* dicitur. Multis rusticorum libellis et *querulis* inquietor 9, 15, 1. (Verg. Ov. Hor. Prop. post.).

Rigidus per translationem dicitur pro *severo*, *aspero*, *tristi*, tal. Sententiam Macri ut *rigidam* duramque reprehendunt 4, 9, 19. (Ov. Hor. Liv. 39, 40, 10. Sen. Ep. 1, 11, 10. 2, 9 (21), 3. 11, 2 (81), 4. Tac. Ann. 16, 22. Val. Max. 6, 3, 6. Horum auctorum nonnulli in lexicis omissi sunt.

Scaber fere pro *aspero* dicitur. Si *scabræ* bibulæve sint (chartæ) 8, 15, 2. (Poët. ap. Cic. Tusc. 3, 12, 26. Verg. Ov. Hor. post. De animalibus jam Cat. et Plaut. vocabulo usi sunt).

Sinister pro *malevolo*, *perverso*, *pravo*. Nemo apud me quemquam *sinistris* sermonibus carpit 1, 9, 5. Ad alios hanc *sinistram* diligentiam conferant 7, 28, 3. (Verg. Ov. Prop. Tac. Curt. Val. Flacc. [1]). Eodem modo *sinistre* adverbium positum est. Non *sinistre* constitutum est Pan. 45. (Hor. Tac.).

Sublimis de oratione pro *grandi*, *excelso* dicitur. Est opus *sublime* 4, 20, 2. Scripta elegis erat *sublimibus*, ut poposcit locus 5, 17, 2. Cfr. 9, 26, 5. (Propria significatione sæpe Livius usus est. Per translationem Varro R. R. 2, 4, 9 dicit: "Antiqui reges ac sublimes viri." Cfr. Videor intueri ipsum te *sublimem* instantemque curru Pan. 17. De grandi oratione maxime Quintil. usus est, sed etiam Ov. Am. 3, 1, 39. Etiam ceteris significationibus poëtæ usi sunt. Forma, quæ est "sublimus" Att. ap. Non. 489, 8. Sall. Hist. 3, 15 (ed. Dietsch). Lucr. 1, 341 legitur. Cicero "sublime" adverbio usus est. Cfr. Kühner ad Cic. Tusc. 1, 17, 40).

Supervacuus pro *supervacaneo*. Providendum est ne te hæc pars sarcinarum tamquam *supervacua* offendat 4, 26, 2. At quædam *supervacua* dicuntur 6, 2, 8. 7, 17, 5. 9, 19, 6. (Ov. Hor. post. Livius 2, 37, 8 dixit: "Ex supervacuo").

Temporarius. Hoc vocabulum, quod pro *brevi*, *ad tempus* ponitur, nemini veterum scriptorum, excepto Nep. (Att. 11, 3), in usu fuisse videtur. Erant nonnulli quorum *temporaria* gravitas ridebatur 6, 13, 5. Cfr. 8, 14, 13. Non *temporarium* et subitum est quod uterque collegæ consulatu gaudet Pan. 91. (Sen. Plin. maj. Quint. Curt.).

Terrificus pro *terribili*, *terrorem injiciente* apud neminem alium solutæ orationis scriptorum videtur exstare. Lymphati *terrificis* vaticinationibus et sua et aliena mala ludificabantur 6, 20, 19. (Lucr. Verg. Ov.).

Testaceus. *Testaceum* dicitur, quod e testa factum est. Aliqua pars *testaceo* opere agenda erit 10, 37 (46), 2. (Vitr. Col. Pallad.).

Tumidus pro *inflato*, *elato* de sermone. Visus es mihi adnotasse quædam ut *tumida*, quæ ego sublimia arbitrabar 9, 26, 5. 7, 12, 4. [2]). (Quint. Tac. Sen. Cfr. Liv. 45, 23, 16. "Non negaverim, nostrorum tumidiorem esse sermonem." Sed forsitan h. l. significetur "superbia" verborum (Cfr. ibid. § 18), qua significatione sæpissime usi sunt poëtæ, velut Verg. Ov. Hor.).

---

[1]) Krebs injuria contendit, Augustum initio testamenti voce illa significatione usum esse Suet. Tib. 23; nam ibi certe in editione Rothii non legitur.

[2]) Cfr. Seyffert, Pal. Cic. Pag. 41.

Vetustus pro *sene*, *grandi natu*. Cui parens non erat, maximus quisque et *vetustissimus* pro parente 8, 14, 6. Cfr. Quisquis paulo *vetustior* miles Pan. 14. (Cfr. Liv. 23, 22, 10. Tac.).

"*Viva vox.*" His verbis Plinius latine reddidit *ζῶσαν φωνήν* additis verbis, *ut vulgo dicitur*, quibus indicatur, locutionem in proverbii consuetudinem venisse. Multo magis, ut vulgo dicitur, *viva vox* adficit 2, 3, 9. (Quint. Sen. Cfr. Cic. Agr. 2, 2, 4. "Non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed "vocem vivam" præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis").

Vividus pro *vigente*, *vegeto*, *alacri*. Agile et *vividum* corpus 3, 1, 10. *Vividos* animos non contundis ac deprimis Pan. 44. (Lucr. Verg. Ov. post.).

Vitreus pro *limpido*, *perlucido*. Fons patescit purus et *vitreus* 8, 8, 2. (Verg. Ov. Hor. Varr. ap. Non. 448, 28. 536, 32 (ed. Gerlach et Roth).

Sæpissime Adjectiva pro substantivis ponuntur, cujus consuetudinis innumerabilia exempla in unaquaque prope pagina sunt. Ex adjectivis autem, quæ substantivi naturam induerunt, hæc fere afferenda putavi, quibus Plinius primus usus est:

Communia. Quem ad modum sæpe "commune" in singulari numero addito nomine populi vel terræ cujusdam (velut: "Commune Siciliæ" Cic. Verr. 2, 46, 114, al.) pro "re publica" ponitur, sic Plinius *communia* in plurali numero absolute, ut aiunt, eadem fere significatione posuit, quod num quis præter eum fecerit, dubito. Amore *communium* soles emendari cupere quæ jam corrigere difficile est 6, 2, 9.

Ejecta pro *projecturis* usurpavit. Duo baptisteria velut *ejecta* sinuantur 2, 17, 11. (Klotz: "Vorsprünge").

Subterraneum dixit sepulcrum virginis vestalis incesti damnatæ. Cum in illud *subterraneum* demitteretur 4, 11, 9. Nonnulli sine causa addiderunt *cubiculum*.

Hæc ei cum æqualibus communia sunt:

Annuum. *Annua* dicebantur alimenta publicis servis data aliisque, qui consimilibus vitæ conditionibus utebantur. Ut publici servi *annua* accipiunt 10, 31 (40), 2. (Suet. Dig.).

Natales. Hoc vocabulum in plurali numero ponitur de *genere*, *origine* alicujus. Mulier *natalibus* clara 8, 18, 8. Cfr. 3, 20, 6. 6, 23, 3. 10, 4 (3), 5. 10, 12 (7), 1. (Sen. Plin. maj. Tac. Suet. Juv.). Præterea commemoranda est locutio illa *natalibus suis restitui*, qua utebantur de libertinis, qui beneficio principis in numerum ingenuorum

relati sunt, i. e. quibus eadem, quæ ingenuis jura sunt data. Postulantibus quibusdam ut de agnoscendis liberis *restituendisque* natalibus cognoscerem 10, 72 (77). (Dig.).

Primipilaris dicebatur, qui fuerat centurio primi pili. Nymphidium Lupum primipilarem commilitonem habui 10, 87 (19), 1. (Quint. Tac. Suet.).

Propositum argentea ætate omnino induit naturam substantivi, ita ut et cum pronominibus conjungeretur et genitivum regeret, id quod Krebs docuit a consuetudine optimorum scriptorum abhorrere. Non dubie *hujus propositi mei* minor laus 5, 13 (14), 10. 10, 43 (52), 2. Pan. 45. 95. Non habeo *propositum* illum *reprehendendi* 9, 19, 7. (Sen. Quint. Phædr.).

Salarium de mercede ejus dicitur, qui munere functus est. Scribam ante legitimum *salarii* tempus amisisset 4, 12, 2. 3. (Sen. Plin. maj. Tac. Suet.).

Subjectus fere pro *cive*, *imperio alicujus parente* dicitur. Neque enim ut alia *subjectis*, ita amor imperatur Pan. 85. (Plin. maj. Col.).

Verenda τὰ αἰδοῖα dixit. Alius, foedum dictu, *verenda* contundit 3, 14, 2. (Plin. maj.). Eadem significatione dixit *velanda* 6, 24, 3.

Jam apud superiores scriptores iisdem significationibus quibus apud Plinium et æquales, sed rarius inveniuntur:

Arcanum substantivi loco cum genitivo conjunctum ponitur de re arcana, tacenda. Ingens deorum prolaturus *arcanum* Pan. 23. (Verg. Hor. Liv. 40, 23, 1. 41, 24, 3. post.).

Ausum substantivi loco pro *audaci facinore*. Videor intueri immanibus *ausis* barbarorum onusta fercula Pan. 17 [1]). (Verg. Ov. Plin. maj. Tac. Ann. 13, 47).

Mortales pro *hominibus* posuit. Insitum *mortalibus* studium magna et inusitata noscendi 2, 11, 10. Fata *mortalium* Pan. 80. (Enn. Varr. Hor. Od. 1, 3, 37. Sall. In singulari numero posuerunt Lucr. 4, 1178. Ov. Met. 9, 16, al. Plaut. Poen. 5, 2, 147, al. Cicero addere solet vocabula, quæ sunt "omnes, multi." Cæsari vox inusitata fuisse videtur).

Nubilus pro *nebuloso*, *nubibus obducto* dicitur. Si dies *nubilus* 5, 6, 25. 6, 20, 14. In plurali numero *nubila* pro nubibus posuit. Frustra Aegyptus *nubila* optavit Pan. 30. [2]). (Verg. Ov. Hor. Tibull. Plin. maj.). In singulari numero substantivi loco positum *nubilum* significat idem, quod "coelum nebulosum." Venti qui *nubilum* inducunt 2, 17, 7. (Plin. maj. Quint. Suet.).

---

[1]) Krebs igitur s. v. non omnino recte disputavit.

[2]) Krebs minus recte de hac voce sicut de aliis permuls disputavit.

Priores pro *majoribus* dixit. Veniebat in mentem *priores* nostros etiam singulorum hospitum injurias voluntariis accusationibus executos 3, 4, 5. 1, 11, 1, (Verg. Ov. Vell. Sen. Plin. maj. Col.).

Secretum dicitur 1) de loco *secreto*, *remoto*. Quam dulce *secretum* 3, 1, 6. Cfr. 2, 17, 22. 9, 33, 10. Pan. 48. (Verg. Ov. Hor. Plin. maj. Quint. Tac. Phædr. Liv. 23, 8, 8. 30, 14, 4, al.). 2) de *copia secreto cum aliquo colloquendi*. Illuc persecutus *secretum* petit 1, 5, 11. Cfr. Pan. 53. (Tac. Suet.). 3) *de re clandestina*, *occultanda*. Uxor omnis *secreti* capacissima 1, 12, 7. Pan. 68. (Liv. 34, 36, 4. Sen. Quint. Tac. Suet. Petr.).

Viridia. Ambulatio pressis varieque tonsis *viridibus* inclusa 5, 6, 17. 38. 40. 5, 18, 1. (Vitr. Sen. Col. Phædr.).

Adjectiva in nominativo et accusativo substantivorum loco posita apud Plinium tam crebra sunt, ut supervacaneum sit exempla afferre. Sed etiam in ablativo sing. num. neutr. gen. adjectiva et pronomina pro substantivis posuit, id quod rarum est apud meliores solutæ orationis scriptores [1]), quam ob causam illius consuetudinis dicendi nonnulla afferam exempla:

A quibus hic optimus separari non *alio* (i. e. alia re) magis poterat quam diversitate censendi 6, 27, 3. Non *alio* tamen magis deum et facis et probas, quam quod ipse talis es Pan. 11. Neque enim *alio* magis approbatur animi tui magnitudo Pan. 89. Cfr. Superscripto *alio* 7, 12, 3. Sic Seneca locutus est Ben. 4, 18, 1. Nat. Qu. 6, 16, 2, similiterque *nullo* pro *nulla re* dixerunt Quint. Tac. Sen. [2]). Erit autem opus *modico* 5, 19, 8. Nonnullus et in *illo* labor, ut cet. 8, 4, 3. Quæris fortasse, *quo* commotus hæc scribam 8, 22, 3.

In plurali numero sæpe apud veteres quoque scriptores adjectiva neutr. gen. ponuntur pro substantivis etiam in casibus obliquis, qui vocantur [3]). Multo autem sæpius id evenit apud scriptores argenteæ ætatis, velut: Plerisque 1, 20, 3. (Cfr. Cic. Am. 4, 13. "In plerisque"). Subitis 3, 9, 16. Multis 6, 5, 4. Acribus illis et erectis 6, 33, 9. Electis 7, 9, 3. Proximorum incuriosi 8, 20, 1. Altis et excelsis 9, 26, 2. Quibus 10, 31 (40), 1. In *masculino genere* tales locutiones sunt crebriores, quam ut opus sit exempla afferre.

Etiam formæ participii futuri et activi et passivi substantive ponuntur, id quod rarius est [4]).

[1]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 66.
[2]) Cfr. Dræger, "Über Syntax und Stil des Tacitus", Pag. 4, Leipzig 1868.
[3]) Cfr. Nägelbach, l. l. Pag. 75, 2.
[4]) Cfr. Nägelbach, l. l. Pag. 88, 2.

Eventura somniare 1, 18, 2. Silenda 1, 8, 15. Ibid. Laudanda. (Cfr. Liv. 39, 10, 5. "Silenda enuntiasset").

Multa adjectiva et pronomina neutr. gen. substantive posita cum genitivo conjunguntur [1]):

Idem potestatis idemque regni 1, 7, 1. Cfr. 3, 18, 3. Pan. 77. Habebat hoc moris 1, 12, 7. In hoc lubrico ætatis 3, 3, 4. Quod reliquum temporis 3, 5, 9. Miseni quod procurrit 6, 20, 11. Exiguum temporis medium 7, 27, 13. Ad hoc ævi Pan. 6. Hoc necessitudinis abruptum Pan. 39. Tantum illud nostri dedecoris Pan. 82. (Cfr. Aliquid novi operis 1, 8, 2). Eum autem sæpius quam superiores scriptores vocabula, quæ sunt *multum* (cfr. 1, 10, 7. 3, 19, 4. 4, 25, 5. 10, 4 (3), 5), *plurimum* (cfr. 1, 10, 6. 1, 14, 7), *tantum* (cfr. 4, 3, 2. 6, 7, 3), *quantum* (cfr. 3, 9, 1. 7, 25, 1), substantive posita cum genitivo conjunxisse, vix opus est me commemorare.

In plurali numero posita adjectiva cum genitivo conjunguntur:

Incerta fortunæ 3, 19, 4. (Cfr. Liv. 30, 15, 4. 30, 30, 11). Montium abrupta 8, 4, 2. Plana civitatis 10, 37 (46), 2. Usurpata collium Pan. 30.

Ejusmodi locutiones non solum apud poëtas, velut apud Lucr. Verg. alios, sed etiam apud meliores solutæ orationis scriptores, velut apud Livium, qui quasi transitum ad argenteam latinitatem paravit, et Sallustium satis frequentes sunt, atque etiam Cicero et Cæsar nonnullis locis similiter sunt locuti [2]).

Sæpissime autem adjectiva in accusativo aut ablativo neutr. gen. cum præpositionibus conjuncta et adverbialiter, ut aiunt, et substantive apud omnes scriptores ponuntur [3]), quarum locutionum hæc fere exempla minus usitata putavi annotanda:

Huic quadringentorum milium paulo amplius tertiam partem *ex adventicio* denegem 5, 7, 3. (Sen.). Probati *ex æquo* [4]) Pan. 83. Apud græcos est quiddam quamvis *ex diverso* [4]) non tamen omnino dissimile 2, 19, 7. Audivi *ex diverso* agentes juvenes 6, 11, 1. *Ex edito* desiliens aqua 5, 6, 24. (Plin. maj.). Recalescere *ex integro* [4]) 7, 9, 6. Cfr. 3, 9, 35. 10, 56 (64), 4. (Usitatius est "ab, de integro", quod a veteribus scriptoribus semper usurpatur). Est arduum similitudinem effingere *ex vero* 4, 28, 3 [4]). — Tot gaudia dies

[1]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 74. Dræger, l. l. Pag. 25.

[2]) Cfr. præter auctores, quos supra laudavi, Kühnast, "Die Hauptpunkte der Livianischen Syntax", Pag. 45, sequ., qui copiose de hac re disputavit.

[3]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 66, sequ.

[4]) Cfr. Hand. Turs. s. v. *ex*, Pag. 654, sequ.

unus *in adversa* convertit 8, 23, 7. (Cfr. Quint. I. O. 12, 10, 78. Usitatius est "in adversum"). (Aqua) expulsa *in altum* in se cadit 5, 6, 37. 6, 16, 6. (Liv.) Quos *in æternum* repressisti Pan. 35. (Liv. Quint). *In commune* omnes loquebantur 4, 22, 6. 6, 16, 15 [1]). Quæ (res) *in confessum* venit 10, 81 (85), 8. (Cfr. Quint. I. O. 5, 14, 28: "Ad confessum", et Hand. Turs. s. v. *ex*, Pag. 656). Contrario nisu in *diversa* tendentes (naves) 8, 8, 3. *In infinitum* epistulam extendam 5, 14 (15), 7. (Plin. maj. Quint.). Quos non *in præsens* tantum, sed *in æternum* repressisti Pan. 35 [2]). Non ut *in præteritum* (serum enim), verum ut in futurum erudiar 8, 14, 1. Cfr. 8, 2, 7. Pan. 40. 53. (Plin. maj. Quint. Suet. [3]). Faveo orationi quam nuper *in publicum* dedi 8, 3, 2. Intermissum jam diu morem *in publicum* consulendi reduxissem 9, 13, 21 [4]). In commune consultant, intra tecta subsistant an *in aperto* vagentur 6, 16, 15. (Lucr. Liv. post. Per translationem Sall. vocabulo usus est). Cryptoporticus in *edito* posita 5, 6, 29. Pan. 61. (Suet.). In *obscuro* est an didiceris 8, 14, 11. (Cels.). Acanthus *in plano* mollis 5, 6, 16 (Ov. Liv. post.). Multa lectio *in subitis* elucet 2, 3, 2. (Quint. et Tac. casus obliquos, qui vocantur, substantive posuerunt. Cfr. de re universa Nägelsbach, l. l. Pag. 64. sequ.).

Raro adjectiva pro adverbiis ponuntur: Claudium Cæsarem ferunt *subitum* recitanti *inopinatumque* venisse 1, 13, 3. *Frequens* mihi disputatio est cum quodam docto homine 1, 20, 1. Longius abii, *libens* tamen 4, 22, 7. *Rarissimus* emptor inveniebatur 10, 96 (97), 10. Sæpe mecum *tacitus* agitavi Pan. 4.

Jam si ad formas adjectivorum animum advertimus, reperiemus, præter consuetudinem optimorum scriptorum nonnulla adjectiva maximeque participia per gradus esse declinata. Rariores autem formas *comparativi gradus* has fere annotandas putavi [5]).

Absolutior 2, 5, 2. 4, 27, 2. 3, 10, 6. Adductior 1, 16, 4. Civilior 8, 24, 7. Cunctantior 2, 16, 4. 9, 13, 6. Expressior 5, 14 (15), 3. Excusatior 4, 5, 4. 8, 14, 11. Juvenior 4, 8, 5. Obligatior

---

[1]) Cfr. Hand. Turs., s. v. *in* Pag. 330.

[2]) Cfr. Hand. Turs., s. v. *in*, Pag. 337. Nägelsbach, l. l. Pag. 70.

[3]) Cfr. Hand. Turs., s. v. *in* Pag. 338.

[4]) Cfr. Hand. Turs., s. v. *in* Pag. 333.

[5]) Si quis hanc rem diligentius cognoscere velit, legat Neue, l. l., Zweiter Theil, Pag. 86, et Teipel, "Comparation der Participien", Jahn, "Neue Jahrbücher für Philologie", 1849. Suppl.

8, 2, 8. Reverentior 6, 17, 5, 8, 21, 5. Pan. 25. 69. Sonantior 6, 16, 13. 7, 12, 4.

Superlativi gradus:

Absolutissimus 1, 20, 10. 6, 17, 2. 8, 3, 2. Abruptissimus 9, 39, 5. Auspicatissimus 10, 17 (28), 2. Consummatissimus 2, 7, 6. Convenientissimus 3, 18, 1. 10, 3 (20), 2. 10, 41 (50), 1. Pan. 87. Emendatissimus 8, 22, 2. Exactissimus 8, 23, 5. Exiguissimus 7, 24, 7. Factiosissimus 4, 9, 5. Indulgentissimus 10, 10 (5), 2. Pan. 38. 90. Meritissimus 5, 14 (15), 3. Reverentissimus 10, 86 (18), 1.

Etiam adverbia nonnulla per gradus declinata mihi visa sunt afferenda:

Civilius Pan. 29. Curatius 1, 1, 1. Custoditius 9, 26, 12. Efficacius 6, 6, 8. Effusius 1, 20, 20. Eloquentius 3, 18, 6. Excusatius 9, 21, 3. Exultantius 3, 13 10 Inpatientius 6, 1, 1. Instantius 6, 20, 10. Securius 2, 17, 6. Sollicitius 1, 4, 2. 1, 19, 4. 7, 17, 8. Efficacissime 2, 13, 11. Eloquentissime 2, 11, 17. 6, 21, 4. Inpatientissime 9, 22, 2. Obsequentissime 7, 24, 3. Perseverantissime 4, 21, 3. Promptissime 4, 17, 11. Reverentissime 10, 21 (32).

Restat ut commemorem, Plinium ad vim comparativi gradus augendam adverbium, quod est *longe*, pro *multo*, quod apud Ciceronem et Cæsarem usurpatur, posuisse. Fatebatur *longe* melius eadem illa pronuntiasse ipsum 2, 3, 10. Cfr. 7, 18, 2. 8, 14, 24. 8, 18, 1. 8, 24, 6. 10, 39 (48), 4. Sic præter æquales Plinii, et qui postea fuerunt, locuti sunt poëtæ[1]) et Livius. Contra consuetudinem autem veterum scriptorum ponitur adverbium *adhuc* pro *etiam* ad comparativi vim augendam. Cum ipse ardentissime diligas, *adhuc* tamen ardentius diligaris Pan. 85 [2]). *Quamlibet* particula cum adjectivo l. adverbio conjuncta usurpatur ad vim vocis efferendam. Adnisi certe sumus ut *quamlibet* diversa genera lectorum per plures dicendi species teneremus 2, 5, 6. Cfr. 2, 14, 6. 3, 4, 6. 3, 9, 16. 3, 16, 12. 7, 17, 8. 10, 96 (97), 2. Pan. 70. Sic præter scriptores, qui post Augustum fuerunt, velut Plin. maj. Quint. Suet. Vesp. 5, soli poëtæ, velut Lucr. Ov. locuti videntur esse. Neque silentio prætereundum est, particulam *quamvis* nonnullis locis apud Plinium conjungi cum superlativo, id quod apud ipsum Ciceronem etiamnunc legitur d. Or. 3, 26, 103: "Quamvis vitiosissimus

---

[1]) Cfr. Hand. Turs. s. v. Pag. 551. qui Livium omisit. Apud Livium legitur pluribus locis, ut ostendit Krebs, ed. IV Cur. Allgayer.

[2]) Cfr. de hoc vocabuli usu Hand. Turs. s. v. Pag. 165. qui ostendit. sæpius sic locutos esse Plinii æquales, in primis Quintilianum.

orator", quem locum alii putant corruptum. *Quamvis* ipse sis continentissimus 6, 32, 1. Cfr. 5, 8, 13. 6, 16, 2. 9, 17, 1. 10, 51 (12), 2. (Quint. Col.), Cum comparativo conjunctum est. In aliis *quamvis* auditu gravioribus 4, 9, 5.

Præteriens moneo, adjectivum, quod est *plurimum*, in singulari numero more poëtarum positum esse, id quod certe rarum est apud meliores solutæ orationis scriptores, si formulam illam "salutem plurimam dicere" exceperis. Cfr. tamen Cic. Verr. 2, 72, 176: "Plurimam vestem, plurimam stragulam." (Balineum) *plurimus* sol implet et circumit 1, 3, 1. 2, 17, 10. Pan. 48. Adde ad auctores, quos Freund in lexico laudavit, Sen. Ep. 7, 5 (67), 2. "Cum libellis mihi plurimus sermo est."

De Numeralibus.

In usu numeralium nihil annotandum mihi visum est, nisi Plinium dixisse *decem* et *octo* pro *duodeviginti* 8, 18, 5. *triginta novem* 8, 5, 1; neque vero id omnino est inusitatum apud aureæ ætatis scriptores, velut ap. Cæs. B. G. 4, 19, 4. Liv. 9, 33, 4, al. [1]); ac *viginti* et *duos* 10, 39 (48), 4 pro *duobus* et *viginti*, id quod rarius quidem evenit, quamquam exempla ejusmodi locutionum sunt etiam apud optimos scriptores, velut ap. Cic. Verr. 4, 55, 123. Sen. 9, 30. Liv. 10, 15, 4. 21, 22, 4, al. [2]). Ne id quidem silentio prætereundum est Plinium semper *mille*, nusquam *sescenta* posuisse ad infinitum numerum significandum. Alia *mille* non minus lauta 1, 15, 2. 1, 20, 10. 9, 26, 9. Cfr. Liv. 2, 28, 3. 3, 14, 4. (Cic. Off. 1, 31, 113 aliisque nonnullis locis sic usurpavit *millies* [3]).

De Pronominibus.

In usu pronominum non multum Plinius discrepat a scriptoribus aureæ ætatis:

Pronominis reflexivi genitivus, qui est *sui*, dicitur pro aliquo casu *pronominis possessivi*, quod est *suus* [4]), more poëtarum et scriptorum, qui post Augustum fuerunt. Montes summa *sui* parte procera nemora et antiqua habent 5, 6, 7. Cfr. 5, 6, 15. Magna *sui* parte Pan. 52. Ipsa *sui* copia et quasi pondere inpellitur 8, 8, 3. Qui-

---

[1]) Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 108.
[2]) Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 109.
[3]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre", Dritte Auflage, § 70, Not.
[4]) Cfr. quæ de hac re disputavit Madvig ad Cic. Fin. 2, 23, 76.

busdam *sui* partibus vetustate truncatum est 9, 39, 4. Cfr. Triduum totum senatus sub exemplo *tui* sedit Pan. 76.

Pronomina *suus* et *quisque* ita conjunguntur, ut in unam quasi notionem ambo confluxisse videantur. Tu memineris *sui cujusque* generis auctores diligenter eligere 7, 9, 15. Omnibus optimis in *sua cujusque* laude præstantior Pan. 88 [1]).

Non quisquam pro eo, quod est *nemo*, *haud quisquam*, quatenus apud meliores solutæ orationis scriptores in usu fuerit, nescio [2]); apud Plinium nonnullis locis legitur. *Non* fere *quisquam* in senatu fuit 9, 13, 21. Adventum tuum *non* pater *quisquam*, non maritus expavit Pan. 20. *Non* adire *quisquam*, non adloqui audebat Pan. 48. Non ipse, *non quisquam* ex servis ejus apparuit 6, 25, 4. Hic "repetitio" singularis causa videtur esse, cur sic dixerit.

Vix opus est me commemorare, pronomen, quod est *aliquis*, in enuntiationibus negativis et conditionalibus poni, cum id ne apud optimos quidem scriptores sit rarum. Si *aliquid* arcessit atque attrahit 5, 6, 42. Essent soliti se sacramento non in scelus *aliquod* obstringere 10, 96 (97), 7.

Quicumque pro eo, quod est quivis, ut jam apud Livium, sic apud Plinium ponitur [3]). Deforme arbitrabar, qui jubere posset tacere *quemcumque* huic silentium clepsydra indici 1, 23, 2. Illum *cujuscumque* et tuum *quemcumque* quæstorem simus juvaturi 4, 15, 13. (Patriam) mihi a *quocumque* excoli jucundum 5, 11 (12), 2. Cfr. 8, 20, 2. 10, 68 (73).

Quod Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 495, Ann. 2. docet, non pronomen *uterque* cum pronomine, quod est *suus*, conjungi, sed ibi *quisque* pronomen usurpari, non omnino rectum est. Sua *utrique* amoenitas 9, 7, 3. *Uterque* de duobus in plurali numero ponitur. Debebo ergo indulgentiæ tuæ et pietatis meæ celeritatem et status ordinationem, si mihi ob *utraque* hæc dederis commeatum triginta dierum 10, 8 (24), 6, al. Sic etiam meliores solutæ orationis scriptores nonnumquam loquuntur.

Alius, ubi alter exspectatur, legitur. Pater ei clarus, clarior vi-

---

[1]) Cfr. Wex ad Tac. Agr., Pag. 321, sequ. Madvig ad Cic. Fin. 5, 17, 46.

[2]) Hand. Turs. s. v. *haud* Pag. 19 negavit, antiquos scriptores sic esse locutos. Sed negavit idem, *non ullum* dici pro *nullo*, quod quin dicatur, non posse in dubium vocari, luculenter ostendit Madvig ad Cic. Fin. 3, 15, 50. Cfr. Cic. Tusc. 5, 8, 22. "Mihi non videbatur quisquam esse beatus posse." Nep. Eum. 11, 5. Hor. Ep. 1, 14, 37, al.

[3]) Cfr. quæ de hac re disputavit Madvig, Cic. Fin. Excursus VI, Pag. 834. Kühnast l. l. Pag. 48.

tricus, immo pater *alius* 2, 13, 4. Cfr. Tac. Hist. 4, 73. Suet. Tit. 7. Curt. 9, 8, 5. Præterea jam Plaut. Sall. Liv. usi sunt voce, ubi de duobus quæritur.

Horum in numero pro eo, quod est usitatius *hoc in numero* apud Plinium legitur. Horum in numero avunculus meus 6, 16, 3. Similiter dicitur *quorum in numero.* Cum meis ambulo, *quorum in numero* sunt eruditi 9, 36, 4 [1]). (Cfr. Cic. Vat. 17, 41).

De Verbis.

In usu verborum sermo Plinianus ab aurea latinitate in eo maxime abhorret, quod ille permulta verba inusitate transtulit, alia brevitatis causa absolute posuit, quorum pleraque commemoravi in disputando de brevitate sermonis Pliniani. In verbis novandis contra parcior fuit, atque hæc fere sola nova videtur fecisse:

Defremere significat i. q. *fremere desinere.* Cum primus impetus defremuisset 9, 13, 4.

Indecere significat i. q. *dedecere.* Juvenes confusa adhuc quædam et quasi turbata non *indecent* 3, 1, 2. (Gell. 7, 12, 2, si lectio vera est, plane contrariam vim habere videtur. Cfr. ed. Lion).

Interscribere significat fere i. q. *interponere.* Poteris alia *interscribere* alia rescribere 7, 9, 5.

Pertribuere (ἀπ. εἰρ.) eadem significatione usurpatur, qua simplex *tribuere.* Certatim ei testimonia *pertribuerunt* 10, 86 (18), 2.

Prooemiari. Hac voce a græca lingua sumpta usus est pro eo, quod est *præfari. Prooemiatur* apte 2, 3, 3.

Supercurrere pro eo, quod est *superare, superesse,* dicitur. Vectigal large *supercurrit* 7, 18, 3.

Ubertare. Hoc verbum brevitatis causa fecisse videtur ad significandum idem, quod *fecundum, uberem facere.* Cælo numquam benignitas tanta, ut omnes simul terras *ubertet* foveatque Pan. 32.

Hæc fere *verba,* quibus Plinius usus est, argentea ætate novata sunt:

Adnatare. Hoc vocabulum plenius quiddam sonans ponitur pro eo, quod est apud veteres scriptores *adnare.* Puer *adnatat* 9, 33, 6. (Plin. maj. Sil. Sen. Liv. 28, 36, 12 (ed. Madvig) nunc legitur: "Annantes").

---

[1]) Cfr. Anton, "Studien zur Lat. Grammat. und Stilistik". Pag. 88, sequ. Erfurt 1869, qui copiosissime de hac re disputavit.

Adnotare 1) idem significat, quod *observare*, *animadvertere*. *Adnotasse* videor facta dictaque virorum feminarumque alia clariora esse alia majora 3, 16, 1. Cfr. 2, 11, 6. 7, 20, 6. 7, 29, 2. 8, 6, 1. Pan. 56. 67. (Plin. maj. Suet. Sen.); 2) dicitur de iis, qui in libris, quos legunt, notas ponunt, quibus indicent, se alios locos probare alios improbare. *Adnota* quæ putaveris corrigenda 3, 13, 5. Cfr. 1, 8, 3. 3, 5, 10. 5, 12 (13), 2. 7, 12, 3. 7, 17, 7. 7, 20, 1. 9, 26, 5. 9, 26, 13. (Quint. Suet.); 3) de magistratu, qui aliquid faciendum in commentarios refert. Fuerunt alii similis amentiæ, quos, quia cives Romani erant, *adnotavi* in urbem remittendos 10, 96 (97), 4. (Suet. Dig.).

Enotare i. s. q. memoriæ causa aliquid in commentarios referre. Meditabar aliquid *enotabamque* 1, 6, 1. 6, 16, 10. (Quint.).

Enotesco i. s. q. *notum fieri*, *pervulgari*. *Enotuerunt* quidam tui versus 2, 10, 3. Cfr. Pan. 5. (Sen. Tac. Suet.).

Exarmare, quod proprie significat armis spoliare, exuere, deinde per translationem ponitur pro eo, quod est *debilitare*, *infirmare*. Accusationem *exarmaret* 3, 9, 29. (Sil. al.).

Exosculari pro eo, quod est simplex *osculari*, dicitur. Diu *exosculatus* adulescentem 5, 17, 4. 9, 13, 21. (Tac. Suet.).

Exundare pro eo, quod est *redundare*, *effundi*. Marmoreo labro aqua *exundat* 5, 6, 20. (Plin. maj. Tac. Col. al.).

Imaginari idem fere significat, quod *cogitare*, *animo fingere*, *somniare*. Cum *imaginor* vos, quibus quærimus generum, silendum de facultatibus puto 1, 14, 9. *Imaginor* quæ admiratio te maneat 2, 10, 7. 2, 11, 11. 5, 6, 7. 6, 4, 4. 7, 26, 2. 8, 6, 11. 8, 6, 12. *Imaginatus* est venisse Neronem 5, 5, 5. (Plin. maj. Sen. Quint. Tac. Suet.).

Inhabitare pro eo, quod est *habitare*, *incolere*, dicitur. Justisne de causis tibi videor incolere, *inhabitare*, diligere secessum? 2, 17, 29. *Inhabitantibus* tristes noctes per metum vigilabantur 7, 27, 6. (Plin. maj. Petr. Sen. Ep. 17, 2 (102), 27 lexicographi omiserunt).

Inmorari pro eo, quod est *morari in* aliqua re. Per hoc adsequebamur, ut honestis cogitationibus *inmoraremur* 1, 8, 8. 5, 6, 42. Pan. 54. (Plin. maj. Quint. Col. Sen. Ep. 1, 2, 2).

Inquietare dicitur *quietem* alicujus *perturbare*, *molestiam* alicui *afferre*. Nullis rumoribus *inquietor* 1, 9, 5. 9, 15, 1. (Sen. Quint. Tac. Suet. Col.).

Redormire pro eo, quod est simplex dormire, dixit. Paulum *redormio*, dein ambulo 9, 36, 3. (Cels.). Similiter Plinius sæpe verbis cum *re-* particula conjunctis utitur pro simplicibus. Cfr. *Repromittere* 4, 27, 5. *Repurgare* 1, 20, 8. *Relanguescere* 2, 19, 4, al.

Subjacere de loco dictum idem significat, quod apud veteres scriptores "subjectum esse, prope situm esse." *Subjacens* mare intuetur (cubiculum) 2, 17, 6. Fenestris *subjacet* vestibulum villæ 2, 17, 15. 5, 6, 2. 5, 6, 23. 6, 16, 8. 8, 20, 3. (Curt. Col.).

Subnotare i. s. q. *subscribere*. *Subnoto* libellos 1, 10, 9. (Suet.).

Superscribere i. s. q. *supra scribere*. *Superscripto* alio explicitum 7, 12, 3. (Suet. Dig.).

Supervivere i. q. *superstitem esse*. Gloriæ suæ *supervixit* 2, 1, 1. (Suet. Flor. Just.).

Transponere i. q. *transferre*. Erit facile onera *transponere* in flumen 10, 61 (69), 2. (Tac. Just.).

His verbis a Plinio nova vis imposita videtur esse:

Adradere proprie usurpatur maxime a poëtis de barba, capillis, arboribus tondendis, sed Plinius per translationem posuit fere eadem significatione, qua dicitur *conficere*, ducta translatione ab opere, quod statuarii radendo perpoliunt et absolvunt. *Λειπούργιον* illud, quod superesse Marii Prisci causæ proxime scripseram nescio an satis, circumcisum tamen et *adrasum* est 2, 12, 1.

Adsistere pro eo, quod est *adesse* in judicio, dicitur. *Adsistebam* Vareno 7, 6, 3. 10, 81 (85), 1. (Dig.).

Confodere. Hac voce Plinius usus est de verbis, quæ signo apposito delenda aut corrigenda esse indicantur. "Gubernacula gemunt" et "dis maris proximus" isdem notis quibus ea de quibus scribo, *confodias* 9, 26, 13. (Cfr. Liv. 5, 11, 12. "Eos tot judiciis confossos venire ad populi judicium", quamquam ibi aperta est translatio. Propria significatione et pro eo, quod est transfigere, usu satis tritum est).

Destringere, qua voce propria significatione jam Cato usus est pro eo, quod est stringendo detrahere, decerpere, avellere, Plinius primus 1) per translationem posuit eadem fere significatione, qua *demere*. Quanto cum dolore laturi homines essent *destringi* aliquid et abradi bonis Pan. 37; 2) eadem s. q. *defricare*. Dum *destringitur* tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat 3, 5, 14. (Plin. maj. Mart.). Notum omnibus est apud optimos scriptores usitatissimam esse locutionem illam: "gladium destringere."

Exscribere, quod proprie significat de exemplari aliquo aliquid describere, Plinius posuit et pro eo, quod est *pingendo imaginem describere;* Petit (imagines) *exscribendas* pingendasque delegem 4, 28, 1, et per translationem pro eo, quod est *exprimere*, *effingere*, *referre imaginem*, *similitudinem* alicujus. Totum patrem mira similitudine *exscripserat* 5, 16, 9.

Execare proprie dicitur de vitiosis partibus corporis, quæ amputantur, sed Plinius per translationem dixit de eo, qui honoribus senatoriis privatus est. Quid miserius, quam *exectum* et exemptum honoribus senatoriis labore et molestia non carere? 2, 12, 3. (Cfr. Cic. Sest. 65, 135. Hor. Sat. 1, 2, 14).

Inarescere, quo verbo Vitruvius propria significatione usus est, Plinius per translationem posuit fere pro eo, quod est *perire*. Quæ (liberalitas) ita temperanda est, ne nimia profusione *inarescat* 2, 4, 4. (Propria vi ut ap. Vitr. Cels. Plin. maj. Quint. Col. legitur: Buxus *inarescit* 2, 17, 14.)

Inumbrare per translationem pro eo, quod est *obscurare*, primus Plinius usurpasse videtur. Imperatoris adventu legatorum dignitas *inumbratur* Pan. 19. Idem quod *opacare* jam apud Lucr. et Verg. significat, quemadmodum apud Plinium et æquales aliquot. Quæ (areola) quattuor platanis *inumbratur* 5, 6, 20. 8, 17, 3.

Lectitare pro eo, quod est *recitare*, dicitur. Orationes quoque et nostri quidam et Græci *lectitaverunt* 7, 17, 4. (Dubitare tamen licet, num hic vocis usus sit novus, cum jam Cic. Brut. 51, 191 eadem significatione posuerit "legere", sicut Plin. Ep. 7, 25, 1. 9, 34, 1).

Percolere, quod apud Plaut. et Tac. significat colere, vereri, exornare, apud Plinium ponitur eadem fere vi, qua *perficere*. Inchoata *percolui* 5, 6, 41.

Perdomare, quod apud veteres scriptores dicitur de gentibus, terris, Plinius ad agriculturam transtulit. Solum nono demum sulco *perdometur* 5, 6, 10. (Non ita multum ab hoc loco discrepat: "Farinam aqua sparsit et adsidua tractatione perdomuit" Sen. Ep. 14, 2 (90), 23. Stat. Theb. 1, 524: "Perdomitam Cererem").

Perseverare num alibi de rebus dicatur pro eo, quod est *durare*, *tenere*, non audeo pro certo affirmare. Apud Plinium vero legitur. Tremor terræ *perseverabat* 6, 20, 19.

Præsternere, quod apud Plautum propria significatione usurpatur, apud Plinium per translationem ponitur pro eo, quod est *præparare*. Illud peto, *præsternas* ad quod hortaris 5, 8, 14. Cfr. Pan. 31.

Prosecare apud veteres scriptores dicebatur de extis hostiarum, apud Plinium de solo dicitur eadem fere significatione, qua *proscindere*. Tantis glebis solum, cum primum *prosecatur*, adsurgit 5, 6, 10.

Recomponere, quod apud Ov. propria significatione usurpatur, a Plinio per translationem dicitur. Quasi reconciliarent ac *recomponerent*, ambobus propitium Cæsarem precabantur 6, 5, 5.

Reformare, qua voce jam Ov. propria significatione usus est, apud Plinium per translationem ponitur pro eo, quod est *emendare*, *corrigere*.

Corruptos depravatosque mores principatus parens noster *reformet* et corrigat Pan. 53.

Resultare, qua voce Quintilianus quoque per translationem usus est de oratione, Plinius satis mire posuit fere pro eo, quod est *abhorrere*, *repugnare*. Ut barbara et fera nomina græcis versibus non *resultent* 8, 4, 3. Præterea poëtarum more dixit de locis sonum reddentibus. Inde *resultantia* vocibus tecta Pan. 73. (Verg.).

Subsignare pro eo, quod est *subscribere*, *confirmare*, *fidem interponere* dixit. Id jam nunc apud te *subsigno* 3, 1, 12. *Subsigno* apud te fidem pro moribus Romani mei 10, 4 (3), 4. (Cic. Flacc. 32, 80 de prædiis dixit, quæ in tabulis censoriis scribuntur).

Hæ significationes verborum apud veteres scriptores inusitatæ Plinio cum æqualibus sunt communes:

Adlegare apud veteres scriptores dicebatur de iis, qui ad privatum aliquod negotium gerendum mittebantur, postea vero ita vim suam mutavit, ut idem fere significaret, quod *afferre*. Petis ut libellos tuos legam, adhibes preces, *adlegas* exemplum 3, 15, 1. Cfr. 3, 4, 4. 10, 58 (66), 3. Pan. 70. (Quint. Tac. Suet. Stat.).

Adsidere, quod apud veteres scriptores dicebatur præcipue de iis, qui aut officii aut custodiæ causa præsto erant, apud Plinium et æquales idem fere significat, quod *assidue studere*. Qui tota vita litteris *adsident* 3, 5, 19. (Tac. Sen.).

Adsignare insolenter usurpatum est fere eadem significatione, qua *tradere*, *committere*. Concupisco bonos juvenes *adsignare* famæ 6, 23, 2 (Sen.).

Adstringi i. s. q. *refrigerari*. In proximo puteus, ex quo possis rursus *adstringi*, si poeniteat teporis 5, 6, 25. (Mart.). (Cfr. præterea Lex. Klotzii).

Auspicari apud veteres scriptores significat auspicia habere, apud Plinium vero ponitur eadem vi, qua *incipere*, *ingredi*. Superstitionis enim erat Romanorum, ut crederent, rem nisi certa die inchoatam non prospere processuram esse, quam ob rem illa die, quæ "auspicalis" vocabatur, saltem se "simulabant" opus inchoare ac per speciem inchoandi boni ominis causa leviter attingebant. Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non *auspicandi* causa, sed studendi 3, 5, 8. Cfr. Pan. 1. Atilius ap. Plin. Ep. 2, 14, 2. (Vell. Plin. maj. Sen. Tac. Suet. Col.).

Censeri aliqua re pro eo, quod est *ex aliqua re æstimari*. Hic te commilitone *censetur* Pan. 15. (Sen. Plin. maj. Tac. Suet. Val. Max. Mart. Apud veteres quomodo usurpetur, omnibus notum est).

Dedicare apud veteres scriptores dicebatur de templis, aris, aliis rebus diis consecrandis, deinde poni coeptum est etiam de aliis qui-

busdam rebus, velut: Bibliothecam *dedicaturus* 1, 8, 2. Cognovi te porticum *dedicasse* 5, 11 (12), 1. Cfr. 10, 116 (117), 1. (Plin. maj. Suet.).

Destruere, quod proprie dicebatur de ædificiis ac postea de aliis quibusdam rebus etiam per translationem poni coeptum est, apud Plinium et æquales nonnullos usurpatur de hominibus. Foris claros domestica *destruebat* infamia Pan. 83. (Vell. Tac. Quint.).

Ejurare magistratum dicitur pro eo, quod est *abdicare se magistratu*. Quasi *ejurato* magistratu 1, 23, 3. (Veteres dicebant "ejurare judicem", tal. Sen. Tac. Just. Stat.).

Evigilare pro eo, quod est *expergisci*, contra consuetudinem veterum scriptorum dicitur. *Evigilo* cum libuit, plerumque circa horam primam 9, 36, 1. Cfr 1, 5, 9. (Quint. Suet. Stat.).

Excerpere, quod apud veteres scriptores i. s. q. eligere, apud Plinium et æquales ponitur de locis ex aliorum libris electis et a scriptore quodam annotatis. Liber legebatur, adnotabat *excerpebatque* 3, 5, 10. Librum Titi Livi *excerpo* 6, 20, 5. (Sen. Quint. Suet. Cfr. Cic. Inv. 2, 2, 4, "Omnibus in unum locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpsimus").

Excolere pro eo, quod est *exornare*, nemo ante argenteam ætatem dixisse videtur. Cubiculum marmore *excultum* 5, 6, 22. 9, 39, 3. (Plin. maj. Quint. Suet. Flor. Mart.). Per translationem pro eo, quod est *honore afficere*, *colere* ponitur. Mihi ornandus *excolendusque* est 3, 2, 4. (Patriam) mihi a quocumque *excoli* jucundum 5, 11, (12), 2. (Cfr. Ov. Pont. 1, 7, 59. "Ut te non excolat ipsum!").

Exserere per translationem ponitur fere pro eo, quod est *promere*, *ostendere*, *exercere*. *Exseram* in librum tuum jus quod dedisti 8, 7, 2. (Sen. Quint. Suet.).

Figurare apud veteres scriptores proprie dicitur; sed Plinius et æquales per translationem posuerunt de oratione figuris distinguenda. *Figurare* varie nisi eruditis negatum est 3, 13, 3. Cfr. 4, 20, 2. (Quint. Sen.).

Focilare pro eo, quod est *fovere*, *recreare*, *reficere*, non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse, si locum illum Varr. ap. Non. 481, 5 (ed. Gerlach & Roth), ubi forma deponente, ut aiunt, legitur, exceperis. Aegre *focilatus* 3, 14, 4. 3, 16, 12. (Sen. Suet.).

Inclarescere significat *clarum*, *nobilem fieri*. Dignitate nuptiarum *inclaruisse* Pan. 82. (Plin. maj. Tac. Suet.).

Ingerere se dicitur is, qui ambiendo sua sponte operam suam offert, nullo postulante. Præfectum prætorio non ex *ingerentibus* se, sed ex subtrahentibus legere Pan. 86. (Juv. 6, 608. Eadem fere vi Cic. Cæc. 5, 13 dixit "se inferre").

Inplere per translationem usurpatur in locutionibus nonnullis veteribus scriptoribus minus usitatis pro verbis *obeundi*, *exsequendi*, *satisfaciendi*, velut: *Inpleretur* officium 10, 43 (52), 2. *Inplesse* officii partes 10, 47 (56), 3. Spem *inpleverim* 1, 10, 3. *Inplere* materiam 1, 20, 21. (Cfr. Liv. 7, 2, 7). *Inplere* summum fastigium privati hominis 2, 1, 2. *Inplere* promissum 2, 12, 6 (Cfr. Cic. Cluent. 18, 51). Fidem peractæ mortis *inplevit* 3, 14, 2. Cfr 7, 33, 7. *Inplere* vicem alicujus 6, 6, 6. *Inplere* vestigia 8, 13, 1. *Inplere* in emancipatione 10, 4 (3), 3. *Inplere* domum (transl.) 7, 24, 9. Sæpe dicitur de ætate, tempore, quæ locutiones maxime poëtarum propriæ sunt. *Inplevit* annum septimum et sexagensimum 1, 12, 11. 5, 16, 2. *Inplere* tempus 4, 9, 12. 7, 6, 11.

Initiare apud veteres scriptores non est positum nisi de sacris maxime Cereris, sed argentea ætate coeptum est dici de litteris pro eo, quod est omnibus usitatum *imbuere*. Aliis sum litteris *initiatus* 5, 14 (15), 8. (Quint.).

Intercedere, quod apud veteres scriptores maxime dicebatur de tribunis plebis aliquid impedientibus, apud posteriores omnino significabat i. q. *obstare*, *occurrere*. *Intercedere* casibus Pan. 25. Cfr. Pan. 4. 80. (Tac. Suet. Just. Cfr. Liv. 8, 2, 3).

Invalescere contra veterum consuetudinem dicitur per translationem eadem significatione, qua *confirmari*, *validum fieri*. *Invaluit* consuetudo 6, 2, 5. Tremor terræ *invaluit* 6, 20, 3. Cfr. 6, 8, 2. Pan. 23. (Quint. Suet.).

Lenocinari apud veteres scriptores i. fere s. q. blandiri, adulari, apud posteriores vero i. q. *commendare*, *gratiam conciliare*. Libro isti novitas *lenocinetur* 2, 19, 7. Cfr. 1, 8, 6. (Quint.).

Nuncupare. Quemadmodum apud veteres scriptores "nuncupare vota", sic apud posteriores *nuncupare testamentum* dicebatur de testamento, quod voce coram testibus factum est, cui locutioni opponitur "testamentum scribere." Reliquit testamentum ante decem et octo annos *nuncupatum* 8, 18, 5. Absolute, ut aiunt, positum *nuncupare* significat i. q. *heredem instituere*. Nec quia offendit alius, *nuncuparis*, sed quia ipse meruisti Pan. 43. (Consimiles sunt locutiones apud Tac. Plin. maj. Suet. Just.).

Obtendere apud veteres scriptores i. fere s. q. tegere, sed apud posteriores dicitur eadem vi, qua *prætendere*. Puduit rationem turpitudini *obtendere* 8, 6, 15. (Quint. 12, 10, 15. Tac. Lucan. Jam apud Sallustium legitur substantivum, quod est "obtentus": "Secundæ res mire sunt vitiis obtentui." Sall. Hist. 1, 41, 24).

Pati injuriam apud veteres scriptores i. fere significat, quod æquo

animo ferre, sed apud Plinium i. e. q. injuriam accipere. Tanto graviores injurias, quanto et infirmior, *patitur* 10, 77 (81), 2. (Cfr. Krebs. Antib. s. v. *pati*).

Percurrere. Num quis aureæ ætatis scriptorum dixerit *percurrere* honores, nescio, sed credibile saltem videtur eam locutionem in usu fuisse, cum apud Ciceronem sæpissime inveniatur "cursus, decursus honorum." Apud Plinium legitur: Quæsturam tribunatum præturam honestissime *percucurrit* 1, 14, 7. (Suet.).

Percutere fossam insolenter dixit pro eo, quod est *ducere fossam.* Per eadem loca invenio fossam a rege *percussam* 10, 41 (50), 4. (Frontin. Strateg. 3, 17, 5).

Præloqui apud Plautum significat ante loqui, dicere, apud Plinium i. q. *præfari.* De communis officii necessitatibus *prælocuti* excusare me temptarunt 3, 4, 3. 4, 5, 3. 8, 21, 3. (Sen. Nat. Qu. 2, 11, 3).

Proferre argentea ætate dicebatur pro eo, quod est *gignere*, *efferre*, *edere.* Laurum nitidissimam *profert* (coelum) 5, 6, 4. (Plin. maj. Val. Flacc.). Præterea hic commemoranda est locutio illa *se proferre*, quæ i. fere s. q. *se ostendere*, *apparere.* Materiam *se proferendi* 9, 13, 2. Cfr. 1, 13, 1. Se ad clarissimorum civium strages cædesque *proferret* Pan. 48. (Cfr. Sen. Ep. 5, 12 (52), 3).

Promovere apud optimos scriptores non dicebatur nisi propria significatione, sed posteriores voce usi sunt etiam per translationem pro eo, quod est *producere* ad dignitatem, *provehere* ad honores. *Promotus* ad amplissimas procurationes 7, 31, 3. 10, 3 (20), 1. 10, 4 (3), 2. Absolute, ut aiunt, positum est. Nos *promovere* vellet Pan. 90. (Suet. Curt. al.).

Provocare contra consuetudinem optimorum scriptorum et i. s. q. *incitare*, *commovere* cum subjecto rei conjunctum; Felicitas temporum, quæ bonam conscientiam civium tuorum ad usum indulgentiæ tuæ *provocat* 10, 12 (7). (Suet. Pallad.), et i. q. *causam præbere*, *movere.* Non times bella nec *provocas* Pan. 16. (Cfr. 8, 6, 13 Sct.). Non *provocas* reddisque sermones? Pan. 49. (Hor. Plin. maj. Tac.). Alia significatione, qua de hominibus dictum exstat etiam apud veteres scriptores, Plinius voce usus est de rebus inanimis. Inmensum latus circi templorum pulchritudinem *provocat* Pan. 51.

Publicare apud veteres scriptores ponitur de bonis in ærarium redigendis, apud Plinium de libris edendis. Hortatus es ut epistulas colligerem *publicaremque* 1, 1, 21. 1, 5, 2. 4, 27, 5. 5, 12 (13), 1. (Suet. Cæs. 56. Claud. 3 [1]).

[1]) Cfr. præterea Rosengren, l. l. Pag. 38.

Recolligere propria significatione dicitur. Cum hæsisset descendenti stola, vertit se ac *recollegit* 4, 11, 9. Cfr. Actionem meam *recollegi* 9, 13, 23. (Sen. Ben. 1, 9, 4. Just. Col. Lucan.).

Refovere. Hæc vox poëtica argentea ætate per translationem poni coepta est pro eo quod est *recolere*, *restituere.* Quæ (studia) prope exstincta *refoventur* 3, 18, 5. Cfr. Pan. 18. 69. (Vell. Tac. Suet. Curt.).

Refragari, quod apud veteres scriptores propria significatione dicebatur, Plinius et æquales per translationem posuerunt fere pro eo, quod est *obstare*, *adversari.* Si materia non *refragetur* 2, 5, 5. Cfr. 3, 19, 9. (Quint. Curt. al.).

Rescribere apud veteres scriptores i. fere s. q. respondere ad litteras et in re pecuniaria usurpatur, sed apud Plinium et æquales de scriptis ponitur eadem significatione qua *retractare.* Potes simul et *rescribere* actiones et componere historiam 5, 8, 7. 7, 9, 5 8, 21, 6. (Suet.).

Restringere propria vi subjecta apud poëtas Augusteæ ætatis invenitur atque in participio positum exstat apud Ciceronem pro parco, avaro, Plinius autem et æquales per translationem posuerunt fere pro eo, quod est *coërcere*, *cohibere.* Sumptus candidatorum ambitus lege *restrinxit* 6, 19, 4. Cfr. 1, 8, 9. 5, 19, 9. An *restrictius* arbitraris per orbem terrarum legendum dare duraturam memoriam suam? 9, 19, 6. (Sen. Tac. Plin. maj.).

Substituere aliquem *crimini* locutio est jurisconsultorum, qua Plinius usus est eadem fere significatione, qua *reum agere*, *accusare.* *Substituebantur crimini* Senecio et Eurythmus 6, 31, 8. (Cfr. Quint. I. O. 7, 4, 15. "Fortuna substituitur culpæ." Liv. alia significatione posuit fere pro eo, quod est "animo et cogitatione fingere, animo proponere." "Substituerat animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam" Liv. 28, 35, 5).

Transigere de tempore nemo meliorum scriptorum dixisse videtur pro eo, quod est *agere*, *degere.* Disertissimis sermonibus dies *transigebat* 3, 7, 4. Pan. 48.

Transmittere contra consuetudinem optimorum scriptorum ponitur in nonnullis locutionibus, velut: Mirareris, ut incredibilem febrium ardorem *transmittat* 1, 22, 7. (Hoc loco idem fere significare videtur, quod *tolerare*, *perferre*). Cfr. Incipit *transmissum* discrimen convalescendo metiri 8, 11, 2. Secessus voluptates regionisque abundantiam inoffensa *transmitteres* 6, 4, 2. De tempore dictum i. s. q. *agere.* Omne hoc tempus jucundissima quiete *transmisi* 9, 6, 1. (Sen. Plin. maj. Stat.). *Transitum dare* significat etiam cum subjecto rei conjunctum. (Cryptoporticus) patentibus fenestris favonios accipit *transmittitque* 2, 17, 19. Cfr. 8, 8, 3. (Sen. Plin. maj.).

Usurpare i. s. q. *injuria sibi vindicare*, *sibi arrogare*. *Usurpabant* gloriam istam illi quoque principes, qui obire non poterant Pan. 81. (Tac. Suet. Just.).

Vacare. Quia in disceptationem vocatum est, num latine diceretur *vacare* de magistratu, commemorandum putavi certe apud Plinium legi: Peto ut Accium Suram prætura exornare digneris, cum locus vacet 10, 12 (7). Auguratum vel septemviratum, quia *vacant*, adjicere digneris 10, 13 (8). (Just.). Neque silentio prætereundum est *vacare* sæpe idem significare, quod *operam dare*, *se dedere*, quam significationem posterioribus usitatissimam ne optimi quidem scriptores omnino repudiasse videntur. Quasi solutus ceteris curis huic uni *vacabat* 3, 5, 15. Cfr. 1, 8, 2. Corpori *vaco* 1, 9, 4. *Vacat* impersonaliter, ut aiunt, sæpe positum est et absolute et cum infinitivo conjunctum. Te, cui *vacat* (i. e. otium est), hortor 1, 10, 11. Cfr. quæ de usu infinitivi disputavimus. (Verg. Ov. post.).

Velare num ante argenteam ætatem dictum sit per translationem pro eo, quod est *celare*, dubito, quamquam nonnulli contenderunt, etiam Ciceronem sic locutum esse. Agentibus tibi gratias nihil *velandum* est, nihil omittendum est Pan. 56. (Sen. Tac.).

Vindicare se de aliquo eadem significatione dicitur, qua *se ulcisci ab aliquo*. *Se de* fortuna *vindicat* 4, 11, 14. Cfr. Licet nobis *de* malis imperatoribus *vindicari* Pan. 53. (Sen. Clem. 1, 9, 3 legitur: "Se ab aliquo vindicare", ut Clem. 1, 21, 4. Ben. 6, 5, 4. Apud Cic. Dej. 7, 21 nunc legitur: "De absente se indicare").

Jam apud poëtas priores, Sallustium, Livium, alios nonnullos hæc fere verba iisdem significationibus, quibus apud Plinium, leguntur, quamquam apud illos scriptores rariora sunt:

Abnegare. Ne depositum appellati *abnegarent* 10, 96 (97), 7. (Verg. Hor. post. Veteres dicebant "negare, denegare").

Abolere i. s. q. *tollere*, *exstinguere*, *delere*, *dirimere*. Hunc (gymnicum agona) tollendum *abolendumque* curavit 4, 22, 1. Mors quam paucissima quæ *abolere* possit inveniat 5, 5, 8. Cfr. 7, 6, 6. 7, 19, 6. (Verg. Liv. post.).

Abominari i. s. q. *detestari*, *abhorrere*. Mihi quæ maxime *abominor* fingo 6, 4, 4. (Liv.). *Quod abominor* apud Plinium, ut apud Curt. dici eadem significatione, qua apud veteres: "quod deus avertat, quod dii prohibeant, quod dii omen avertant", Doering docuit ad Plin. Ep. 6, 22, 7, ubi illa locutio exstat. Si quis forte te, *quod abominor*, fallat.

Abrumpere præeuntibus Verg. Ov. Liv. Varr. R. R. 3, 10, 5: "Anseres abrumpunt collum"; cfr. Cic. Phil. 14, 12, 31: Hæc (le-

gio) se prima latrocinio abrupit Antonii"; propria quodammodo significatione apud Plinium et æquales dicitur. Numquamne hos artissimos laqueos *abrumpam* 2, 8, 2. Cfr. (Vitæ) retinacula *abrupit* 1, 12, 8. 6, 6, 9. Sed etiam per translationem usurpatur, ut apud Verg. Ov. Catull. Liv. (Cfr. Liv. 21, 44, 8. "Omnibus inter victoriam mortemve certa desperatione abruptis"). Quæ (mors) semper inchoatum aliquid *abrumpat* 5, 5, 4. Quod (otium) ego non *abrumpi*, sed intermitti volo 7, 3, 4; atque etiam de sermone ponitur, ut apud Verg. Repetit quod *abruperat* 2, 14, 10. Hujus actionem vespera inclusit, non tamen sic ut *abrumperet* 2, 11, 18. Cfr. 6, 20, 1. Posterioribus scriptoribus tales locutiones frequentatæ sunt.

Adclamare, qua voce Cicero in malam partem utitur, jam inde a Livii ætate dici coeptum est in bonam partem (Cfr. Liv. 34, 50, 9). Consurgenti ei ad censendum *adclamatum* est 4, 9, 18. Similiter *adclamatio* usurpatur, præeunte Liv. 31, 15, 2. Adsentationem vulgi *adclamationemque* defugerim 1, 8, 17. Pan. 3. 71. 73. 75. Apud posteriores scriptores illa significatio vocis frequens est.

Adflare. Utrumque nostrum jacto fulmine *adflaverat* Pan. 90. Verg. et Ov. dixerunt: "fulminis ventis, ignibus aliquem afflare"; atque apud Liv. 30, 6, 7 legitur: "Afflati incendio." De usu Ciceronis cfr. Schützii Lexicon Ciceronianum. (Plin. maj.).

Adorare i. s. q. *precari*, *supplicare*. *Adorantium* precibus Pan. 3. Cfr. Pan. 52. (Verg. Ov. Prop. Liv. post.).

Adornare per translationem ponitur. Benefacta sua verbis *adornant* 1, 8, 15. Quod (ingenium) ille moribus *adornat* 4, 27, 5. (Liv. 28, 42, 5. Vell. Quint. Tac.).

Adserere 1) dicitur pro eo, quod est *vindicare*. (Non) aliud tibi, quam filii pietatem *adsereres* Pan. 10. (6, 10, 4. 9, 19, 1. Inscr. sepulcri Verg. Rufi). Ipse te studiis *adseris* 1, 3, 3. (Cfr. Ov. Met. 1, 462. "Nec laudes assere nostras." 1, 761. "Meque assere coelo." Sen. Plin. maj. Quint. Suet. Curt.). 2) i. s. q. *liberare*. Orabat ut se ab injuria oblivionis *adsereret* 3, 5, 4. 2, 10, 4. (Cfr. Ov. Am. 3, 11, 3. "Scilicet adserui jam me fugique catenas." Quint. Flor. Suet. Lucan. Apud veteres scriptores solutæ orationis in rebus forensibus usurpatur).

Adstruere i. s. q. *addere*, *adjicere*, *tribuere*. Magni æstimo dignitati ejus aliquid *adstruere* 3, 2, 5. 4, 17, 7. Pan. 35. 38. 74. Omnibus quos bonos facis hanc *adstruis* laudem Pan. 46. Quod cuique *adstruatur* Pan. 62. (Cfr. Ov. A. A. 2, 119. ("Animum) adstrue formæ." Vell. Plin. maj. Tac. Quint.).

Advolvi genibus, *pedibus* alicujus, ut apud Prop. et Liv., dicitur

pro eo, quod est apud Ciceronem et Cæsarem "accidere, procumbere, projicere se ad genua, pedes alicujus." Socrus mea *advoluta* genibus ne agerem obsecrare 1, 18, 3. *Advolutus* pedibus 9, 21, 1. (Post.).

Agere aliquem pro eo, quod est "partes alicujus agere", usitatissimum est apud argenteæ ætatis scriptores. Sunt qui defunctorum quoque *amicos agant* 1, 17, 1. 3, 16, 6. 8, 14, 5. 9, 15, 3. Pan. 15. 56. 76. 85. 93. (Cfr. Cic. Fam. 2, 9, 1. "Egi omnes illos adolescentes, quos ille actitat." Liv. 45, 25, 2. "Lenem mitemque senatorem egit" [1]).

Amplecti i. s. q. *cingere*. Cogito locum exedra et porticibus *amplecti* 10, 70 (75), 3. (Verg. Liv.).

Ampliare apud optimos scriptores usurpatur in rebus forensibus eadem significatione, qua "judicium differre", sed apud Plinium significat i. q. *augere*, *amplificare*. De *ampliando* numero gladiatorum consulebamur Pan. 54. Cfr. Ipsa civitas *amplietur* 10, 70 (75), 1. (Hor. Auct. B. Hisp. Plin. maj. Suet. Monum. Ancyranum Klotz laudavit).

Aperire annum Plinius, Vergilium (Georg. 1, 217) secutus, de consulibus magistratus adeuntibus dixit. Contigit privatis *aperire* annum Pan. 58. (Tac. Stat. Silv. 4, 1, 2).

Aptare pro eo, quod est *accommodare*, *parare*, dicitur. Quæ (persona) ita *aptanda* est, ut perferatur 1, 23, 5. Jubet liburnicam *aptari* 6, 16, 7. Arma moenia viros *aptant* Pan. 18. (Verg. Ov. Hor. Liv. post. Per translationem Cic. d. Or. 3, 40, 162 dixit: "Hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat").

Artare propria significatione usurpatur. Te maxime *artaret* Pan. 23. (Lucr. Plin. maj. Cels. Col. al.).

Atterere ex scriptoribus aureæ ætatis solus Sallustius per translationem posuisse videtur, eumque Plinius secutus dixit: Respublica novis sumptibus *atterebatur* 9, 33, 10. Nec jam splendescit lima, sed *atteritur* (opus) 5, 10 (11), 3. (Plin. maj. Quint. Tac. Curt. Suet. al.).

Attollere, qua voce maxime poëtæ et Liv. usi sunt, apud Plinium per translationem variis modis ponitur. Orationem tam summittere quam *attollere* decet 3, 13, 4. 5, 17, 2. Debet orator *attolli* 9, 26, 2. Hæc tu qua miseratione, qua copia deflebis, ornabis, *attolles!* 9, 33, 11. Qui (consulatus) sibi tuis umeris *attolli* et augescere videtur Pan. 57. Animos *attollis* Pan. 44. (Felicitas temporum) bonam conscientiam civium tuorum ad usum indulgentiæ tuæ provocat et *attollit* 10, 12 (7). Cum proximum campum pulvere *attolleres* Pan. 14. (Verg. Liv. Prop. Tac. Quint. al.).

---

[1]) Minus accurate de usu hujus verbi disputavit Krebs, l. l. s. v.

Captare, præeunte Horatio, qui "captare testamenta" dixit, Plinius et æquales de ipso homine posuerunt, quem simulata benevolentia prosequi solebant heredipetæ. Nuper captare eum *coeperat* 2, 20, 7. Cfr. 4, 2, 2. 8, 18, 2.

Cavare. Aqua *cavato* lapide suscipitur 5, 6, 36. 8, 20, 4. (Lucr. Verg. Ov. Liv. post.).

Circumagi. Postquam Livius in solutam orationem hoc vocabulum de tempore positum (cfr. Lucr. 5, 881) induxerat, ad alias quoque res transferri coeptum est, velut: Quin etiam parva hæc ordine quodam et velut orbe *circumagit* 3, 1, 3. Cfr. Cum videamus tot varietates tam volubili orbe *circumagi* 4, 24, 6. Eadem fere significatione, qua *curvare* dicitur. *Circumactis* curvatisque litoribus 6, 16, 12. Porticus in D litteræ similitudinem *circumactæ* 2, 17, 4. Hunc participii usum non inveniri nisi apud Plinium utrumque, nescio quo jure suspicatus est Freund in lexico. Cum illis locutionibus conferri potest. Lacus est in similitudinem jacentis rotæ *circumscriptus* 8, 20, 4.

Circumferre pro eo, quod est *pervulgare, disseminare,* dicitur. Meum meritum prædicatione *circumfert* 3, 11, 1. 6, 8, 2. Illud ingens fama, hæc nulla *circumfert* 3, 16, 13. (Ov. Am. 2, 17, 29. Col.).

Compescere i. s. q. *cohibere, sedare.* Nullum instrumentum ad incendia *compescenda* 10, 33 (42), 2. Hostilem terrorem *compescere* Pan. 56. Tumentes populos *compescere* Pan. 80. (Poët. post.).

Comprecari i. q. *precari.* Ei iratum principem est *comprecatus* 4, 25, 2. Pan. 2. (Plaut. Ter. Ov. Catull.).

Confiteri. Postquam Verg. et Ov. hac voce usi sunt pro eo, quod est ostendere, indicare, prodere aliquid aliqua re, Plinius et æquales aliquot (Quint. Pallad.) vocem eadem significatione conjunxerunt cum inf. Agitato corpore vivere se *confitetur* 3, 14, 3.

Conjectare i. s. q. *conjicere. Conjectabis* ex hoc, quantas contentiones subierimus 3, 9, 26. 7, 27, 14. Pan. 26. (Ter. Liv. post.).

Consummare i. q. *perficere.* Quæ in emancipatione implenda solent exigi *consummavit* 10, 4 (3), 3. 10, 39 (48), 6. (Ov. Liv. post.).

Convulnerare i. s. q. *vulnerare.* Exsanguem et ferream frontem nequiquam *convulnerandam* præbeant Pan. 35. (Auct. B. Afr. Plin. maj. Sen. Curt. Col. Just.).

Corripere viam poëtarum more dicitur. Tanto magis viam ipsam *corripiemus* 4, 1, 6. (Verg. al.).

Culpare i. s. q. *vituperare, reprehendere.* Si laudanda non sileas, ipse *culparis* 1, 8, 15. 5, 8, 13. 7, 17, 4. 9, 19, 8. 9, 26, 10. (Plaut. Ter. Verg. Ov. Hor. post. Varr. L. L. 9, 15, 129, quem locum attulit Freund in Lexico, nunc legitur: "Cum vituperandus non sit medicus" (ed. Mueller).

Dedignari i. q. *indignum judicare*, *spernere*, *contemnere*. Ea honorum vilitas erat, illorum etiam quos Pallas non *dedignabatur* 8, 6, 16. Cfr. Pan. 55. 63. (Verg. Ov. post.).

Defungi maxime in participio absolute, ut aiunt, ponitur pro eo, quod est *mori*. Sunt qui *defunctorum* quoque amicos agant 1, 17, 1. 2, 4, 2. 2, 7, 5. 2, 7, 7. 2, 16, 2. 3, 9, 6. 3, 21, 6. 4, 21, 3. 5, 7, 2. 5, 16, 1. 7, 24, 8. 7, 31, 6. 9, 9, 1. 10, 5 (4), 2. (Verg. Ov. Quint. Tac. Suet. al.).

Dehiscere i. s. q. *rimas agere*, *findi*. Nubes atra et horrenda in longas flammarum figuras *dehiscebat* 6, 20, 9. (Varr. Verg. Ov. Liv.).

Demereri i. s. q. *mereri de aliquo*, *gratiam* alicujus *captare*. In Regulo *demerendo* Regulum imitantur 4, 2, 4. (Ov. Liv. 3, 18, 3. post.).

Deradere. Cunctis margo *derasus* (i. e. exesus) 8, 20, 5. (Cat. Cels. Plin. maj.).

Desidere dicitur de eo, qui in spectaculo diu moratur. Quos ego cum recordor in re inani frigida adsidua tam insatiabiliter *desidere* 9, 6, 3. (Plaut. Ter. post.).

Desolare i. s. q. *deserere*, *destituere*, *relinquere*. Domum *desolatus* fulcit ac sustinet 4, 21, 3. Satis constat prope *desolata* templa coepisse celebrari 10, 96 (97), 10. (Verg. Ov. post.).

Destinare plerumque significare solet i. q. constituere, sed apud Plinium et æquales aliquot, velut apud Tac. et Suet. de magistratibus ponitur eadem vi, qua *designare*. Ego a *destinatis* censoribus quid sentirem interrogatus 10, 79 (83), 4. Cfr. Cui *destinatus* est honor 4, 17, 3. (Cfr. Liv. 10, 22, 1. 39, 32, 9). Præterea commemorandum est Plinium hoc verbo usum esse eadem significatione, qua *despondere*. Jam *destinata* erat egregio juveni 5, 16, 6. 6, 21, 1. (Hor. Sat. 2, 3, 217. Suet. Cæs. 27).

Desumere, præeuntibus Horatio et Livio, dicitur fere pro eo, quod est *suscipere*. Inter se majores minoresque cursum certamenque *desumunt* 8, 20, 7.

Deterere per translationem dictum est de scriptis fere pro eo, quod est *imminuere*, *corrumpere*. Nimia cura *deterit* magis quam emendat 9, 35, 2. (Hor. Quint. Tac.).

Distringere, quo verbo Cic. non videtur usus esse nisi in part. perf. pass., sæpissime apud Plinium et æquales, præeunte Livio, in finitis quoque modis usurpatur. *Distringor* officio 1, 10, 9. 2, 14, 1. Quem officia *distringunt* 3, 5, 19. Cfr. 1, 24, 3. 5, 5, 3. 7, 15, 1. 9, 2, 1. 9, 25, 3. 10, 19 (30), 1. Pan. 94.

Domitare i. s. q. *domare*, id quod plane convenit Plinii consue-

tudini verbis plenum quiddam sonantibus utendi. Certat *domitare* ventos reluctantes Pan. 81. (Verg. Plin. maj. Curt. Sil.).

Durare pro eo, quod est *manere*, dicitur. Adhuc honor studiis *durat* 4, 16, 1. *Duravit* hic (vigor animi) illi usque ad extremum 5, 16, 5. Cfr. 9, 19, 6. 9, 36, 3. (Plaut. Lucr. Verg. Liv. 1, 9, 1. post.).

Effulgere. Sol etiam *effulsit* 6, 20, 18. (Verg. Ov. Liv. post.).

Egerere et propria significatione dicitur, ut jam apud Ov. et Liv.; Umor supprimitur vel *egeritur* 4, 30, 7. 5, 6, 37; et per translationem fere pro eo, quod est *suppeditare*, *suggerere*, quod in nonnullis editionibus legitur. Mare soleas et squillas optimas *egerit* 2, 17, 28. (Cfr. 2, 8, 1, ubi eadem significatione legitur *suggerere)*.

Eluctari. *Eluctatus* quem facit gurgitem patescit (fons) 8, 8, 2. (Verg. Liv. 24, 26, 13. Tac. al.).

Emovere i. s. q. *movere*, *amovere*, *removere*. Tecta quasi *emota* sedibus suis 6, 16, 15. (Verg. Hor. Liv. post.).

Emptitare. Quidquid venale audiunt *emptitant* 6, 19, 5. (Plaut. Cas. 2, 5, 39, si lectio integra est. Tac. Col.).

Enasci i. s. q. *nasci*. Saxis pilæ adicientur, quæ *enatam* insulam imitentur 6, 31, 17. (Varr. Lucr. Cæs. B. G. 2, 17, 4, quem locum Krebs omisit, Liv. post.). Sic Plinius et æquales sæpissime usi sunt verbis conjunctis pro simplicibus.

Eniti i. s. q. *parere*. Filiam *enixa* decessit 4, 21, 1. (Verg. Ov. Liv. 40, 4, 4).

Exacerbare i. s. q. *exulcerare*. Magis *exacerbatur*, quod amisit (tantum bonum) 8, 5, 2. (Liv. Suet. Just. Dig.).

Exasperare i. q. *asperum facere*. *Exasperatis* faucibus pulvere sanguinem rejecit 8, 1, 2. (Ov. Liv. post.).

Exercere contra consuetudinem optimorum scriptorum dicitur de agris colendis. Ager semper dominum, a quo *exerceatur*, inveniet 7, 18, 3. Campos curo et *exerceo* 1, 20, 16. (Verg. Ov. Hor. post.).

Exhibere nonnullis locis poëtarum more dicitur. Mihi tutor relictus adfectum parentis *exhibuit* 2, 1, 8. Cui major humanitas *exhibenda* est 5, 19, 2, Quam justitiam *exhibuit* Pan. 33. (Cfr. Ov. Met. 7, 322, al.). Memorabile populi Romani oculis spectaculum *exhibuit* publicum funus Vergini Rufi 2, 1, 1. (Plaut. Ov.). Malui me tribunum omnibus *exhibere* quam paucis advocatum 1, 23. 4. (Ov. Her. 17, 116).

Exhortari dicitur pro eo, quod est usitatius *adhortari*. Juvenes nostros *exhortatus* es, senatum circumirent Pan. 69. Cfr. 8, 6, 4. (Verg. Ov. post.).

Exigere de tempore dicitur eadem fere significatione, qua *tradu-*

cere. Nescio an ullum jucundius tempus *exegerim* 3, 1, 1. 6, 31, 9. Suspensam noctem *exegimus* 6, 20, 19. 7, 5, 1. Otium æstatis *exigerem* 9, 40, 1. (Sall. Jug. 14, 15. 85, 49 legitur: "Exigere vitam." Ter. Lucr. Verg. Ov. Tac. al.). Præterea commemorandum est *exigere rationem*, quam locutionem latinam esse, negavit Krebs (ed. IV cur. Allgayer s. v.), apud Plinium inveniri. A te ratio *exigitur* 2, 19, 9. Dixit *exigendam* esse a Dione rationem operis 10, 81 (85), 1. (Veteres dicebant fere: "poscere, reposcere, repetere rationem ab aliquo").

Exolescere Livium secuti Plinius et æquales per translationem posuerunt pro eo, quod est *evanescere*, *oblivione obrui*, *abrogari*, tal. Metus *exolescit* 1, 4, 4. 3, 21, 3. Ea pars legis, quæ jam pridem consensu quodam *exolevisset* 10, 114 (115), 3. Pan. 85.

Expandere, quam vocem Lucr. per translationem posuit eadem fere significatione, qua *exponere*, *explicare*, ante argenteam ætatem propria significatione apud Ov. Her. 15, 159 exstat, quamquam lectio incerta est. Apud Plinium positum est de flumine supra ripas effuso. Cum *expanditur* (amnis) Pan. 30. (Mel.).

Expavescere et absolute, ut aiunt, positum est; *Expavit* 5, 5, 6. (Liv. post.); et cum acc. conjunctum, ut apud Hor. (Od. 1, 37, 22) et post. Adventum tuum non pater quisquam, non *maritus* expavit Pan. 20.

Expirare, quam vocem jam Sall. (Hist. 1, 30) posuit eadem significatione, qua *mori*, apud Plinium, præeunte Livio (28, 28, 11), per translationem dicitur pro eo, quod est *exstingui*. *Expirante* jam libertate Pan. 57. (Poët. Plin. maj. al.).

Exsequi i. s. q. *ulcisci*. Veniebat in mentem priores nostros etiam singulorum hospitum injurias voluntariis accusationibus *exsecutos* 3, 4, 5. (Liv. post.).

Extendere. Hoc verbo Plinius Livium et poëtas secutus variis modis usus est, 1) de loco: Cryptoporticus prope publici operis *extenditur* 2, 17, 16. 2) de tempore: Variis sermonibus vespera *extenditur* 9, 36, 4. Non tempus epularum tuarum *extendit* humanitas? Pan. 49. Cfr. 8, 7, 1. *Extendendi* consulatus Pan. 61. 3) *Extenderem* preces 2, 13, 11. *Extendi* epistulam 3, 5, 20. 7, 9, 16. 9, 10, 2. Librum *extendimus* 4, 5, 4. 4) per translationem i. s. q. *propagare*. Memoriam sui operibus *extendunt* 5, 5, 4. 7, 31, 5. Aliorum famam cum sua *extendere* 5, 8, 1. Amissi caritatem desiderio *extendas* 9, 9, 1.

Exuberare i. fere s. q. *abundare*. Usibus nostris annus *exuberet* Pan. 29. (Verg. post.).

Fallere apud Plinium, ut sæpe apud poëtas et Livium absolute,

ut aiunt, ponitur. Ille *fefellit* et latuit 4, 25, 2. (Cfr. Liv. 8, 20, 5. 25, 9, 2. al.).

Finiri apud Plinium i. s. q. *mori*. Qui morbo *finiuntur* 1, 12, 2. (Poët. ap. Cic. Tusc. 1, 48, 115. Sen. Ep. 9, 3 (74), 26. Tac. Just. Val. Max.). Præterea commemorandum est Krebsium non optimo jure negasse, *vitam finire* nisi de voluntaria morte usurpari, nam ap. Plin. legitur. Tanti viri mortalitas magis *finita* quam vita est 2, 1, 10; quamquam fortasse in hoc exemplo verbum cum mortalitatis voce proxime cohærere existimandum est.

Fluitare. Poëtarum more dixit: *Fluitantia* vela Pan. 81. (Lucr. Ov. Prop. Catull. Propria significatione de navibus et ejusmodi rebus etiam apud optimos scriptores invenitur).

Hebetare, qua voce Livius (8, 10, 3. 30, 35, 8) propria significatione usus est, apud Plinium per translationem dicitur more poëtarum. Ingenia nostra *hebetata* sunt 8, 14, 9. Cfr. 3, 15, 4. Pan. 70. Propria significatione positum est Pan. 18. (Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 388).

Immittere i. s. q. *subornare*. A dissimillimis delator *immissus* 6, 31, 3. (Sall. Cat. 48, 8. post.).

Imperare i. e. q. *vim inferre, nimium exigere*. Nimis *imperat* voci 5, 19, 6. (Verg. Georg. 1, 99. post.).

Imperitare. Validior toto corpore animus *imperitet* Pan. 82. (Plaut. Lucr. Hor. Sall. Liv.).

Imputare. Hanc vocem, præeunte Ovidio, qui eam novasse videtur, posteriores scriptores frequentarunt eadem significatione, qua *ascribere*, *assignare*, *laudi*, *vitio tribuere*, atque et in bonam et in malam partem posuerunt. Eidem civitati *imputata* sunt terna milia 10, 43 (52), 3. Alii transeunt *imputantque* quod transeant 8, 21, 4. Cfr. Pan. 24. 39. 71. Cum accusativo conjunctum est. Quæ *imputare* non possis Pan. 20. Cum dativo. Nihil *imputari* in eo vel honori potest vel exemplo nisi obsequium Pan. 57. 59. 68. Tibi *imputabis*, si digna ne epistula quidem videbuntur 6, 20, 20. 9, 13, 26.

Incandescere vox est poëtica, qua Plinius uno loco usus est. Pars magna terrarum alto pulvere *incanduit* Pan. 30. (Verg. Ov. Catull. 64, 13. post.).

Incessere, quod apud poëtas et Livium sæpius dicitur propria significatione pro eo, quod est "invadere, aggredi", apud posteriores per translationem ponitur, id quod rarius est apud superiores. Homines, cum rem destruere non possunt, jactationem ejus *incessunt* 1, 8, 15. (Ov. Trist. 3, 11, 31. Met. 13, 232. Liv. 37, 57, 15).

Includere de tempore dicitur, quo aliquid finitur. Hujus actionem vespera *inclusit* 2, 11, 18. (Ov. Met. 10, 78. Hor. Od. 4, 13, 16. Prop. 3, 7, 54. post.).

Increscere i. fere s. q. simplex *crescere*. *Increverat* valetudo 1, 12, 9. 7, 19, 3. Amplissimis operibus *increscat* (ingenium) 8, 4, 3. (Ov. Liv. post.).

Indurare propria significatione dicitur. Frequens et contrarius fluctus *indurat* (litus) 2, 17, 27. (Ov. Plin. maj. Cic. Fragm., ed. Klotz, Pag. 349, 16. Per translationem in participio vocem posuit Liv. 30, 18, 3).

Indurescere, qua voce maxime poëtæ Augusteæ ætatis, et qui postea fuerunt scriptores, usi sunt, apud Plinium per translationem ponitur pro eo, quod est usitatius *obdurescere*. Obstinate magis ac magis *induruisse* 1, 12, 10. (Ov. Trist. 5, 5, 5. post.).

Inerrare. Præterquam quod Cicero (Nat. Deor. 2, 21, 55) "stellas inerrantes" dixit, hæc vox satis rara non videtur nisi apud poëtas et scriptores, qui post Augustum fuerunt, in usu fuisse. Experieris non Dianam magis montibus quam Minervam *inerrare* 1, 6, 3. 9, 17, 1. Memoria imaginis oculis *inerrabat* 7, 27, 6. (Tibull. 4, 1, 202. Stat.).

Inlidere. Vel litori vel sibi *inlisæ* terunt teruntur que (insulæ) 8, 20, 5. Juvabat *inlidere* solo superbissimos vultus Pan. 52. (Varr. R. R. 3, 7, 10. Cic. poët. Tusc. 3, 31, 76. Verg. Ov. al.).

Innectere. Quæ scribis complere apes floribus et *innectere* videntur 4, 3, 3. (Verg. Ov. post.).

Insonare. Illa scribentis capiti catenis *insonabat* 7, 27, 9. (Verg. Ov. post.).

Insurgere. Satis insolenter Plinius dixit: Invigilare publicis utilitatibus et *insurgere* Pan. 66 ad similitudinem locutionis, quæ apud poëtas frequens est "remis insurgere." (Cfr. Ov. Met. 9, 445. post.). Sunt etiam, qui existiment, verbum hoc loco absolute, ut aiunt, positum esse atque idem significare, quod *animum resumere*.

Intercidere. Insolenter Plinius dixit: Corrupto scribæ servo interceperat commentarios *intercideratque* 6, 22, 4, quamquam non potest dici omnino novum esse hunc usum.

Interfari dicitur pro eo, quod est *interpellare*. Quem *interfari* nefas esset 1, 23, 2. (Verg. Liv. Val. Max.).

Interjacere i. s. q. *interjectum esse*. Transitu *interjacente* 2, 17, 9. 22. 10, 33 (42), 1. 10, 61 (69), 2. Sequ. accus. 5, 6, 32, ut apud Liv. 7, 29, 6. 27, 41, 4.

Interloqui. Hæc vox rarissima i. s. q. *interponere*, *interpellare*. Raro et breviter *interlocutus* 7, 6, 6. (Ter. Gell. Sen. Ben. 4, 26, 1. Clem. 1, 9, 9, qui loci in omnibus lexicis omissi sunt).

Intumescere poëtarum more dicitur de mari: Fluctibus *intumescat* 8, 20, 5; atque etiam per translationem ponitur pro eo, quod est *su-*

perbire, *efferri*. Numquam secundis rebus *intumuit* 7, 31, 3. (Ov. Met. 5, 305. post.).

Lassare dicitur pro eo, quod est *fatigare*, *defatigare*. Nec umquam in hoc opere aut animus tuus aut fortuna *lassetur* Pan. 61. Ep. 3, 9, 9 contra in novissima editione Keilii legitur *laxaretur*. (Ov. Prop. post.).

Mancipare dixit pro eo, quod est usitatius *emancipare*. *Mancipatum* captabat (Regulus) 4, 2, 2. Agrum actori publico *mancipavi* 7, 18, 2. (Plaut. Hor. post.). Contra 10, 4 (3), 3 legitur: Fundos *emancipavit*, ut ap. Suet. Oth. 4. Quint. I. O. 6, 3, 44.

Meare vox est poëtica, qua Plinius de flumine usus est. Alte conditum *meat* (flumen) 8, 20, 9. (Lucr. Ov. Hor. post.).

Mussare. *Mussantibus* magnis quibusdam 3, 11, 2. 7, 1, 5. (Plaut. Verg. Liv. Sall. Hist. 1, 48, 3. 3, 61, 8).

Nectere. Jam tibi compedes *nectimus* 9, 28, 4. (Verg. Ov. Hor. Sall. Hist. 1, 21. 4, 1).

Nitescere de armentis dicitur. Armenta herbis et tepore verno *nitescunt* 2, 17, 3. (Verg. Aen. 6, 654 eodem modo verbo usus est. Apud Nep. Eum. 5 adjectivum, quod est "nitidus", de equis positum est).

Noscitare i. s. q. *noscere (studere)*. Alii parentes, alii liberos, alii conjuges vocibus *noscitabant* 6, 20, 14. 9, 6, 2. 9, 23, 5. (Plaut. Liv. Catull. post.).

Nutrire, præeuntibus Ov. Hor. Catull. Liv., apud posteriores scriptores frequentissimum est eadem significatione qua *alere*. Cuncta perennibus rivis *nutriuntur* 5, 6, 11. Liberi civium ut ferarum catuli sanguine et cædibus *nutriuntur* Pan. 27.

Oberrare post Horatium a posterioribus usu tritum est. Imaginem oculis *oberrasse* 9, 13, 25. Cfr. Pan. 49. 61.

Obluctari. *Obluctantis* animæ 4, 30, 6. (Verg. Aen. 3, 38. post.).

Occursare. Plinius, quippe qui verbis plenum quiddam sonantibus delectaretur, hac voce usus est in nonnullis locutionibus, ubi superiores scriptores "occurrere" usurparunt. Variæ autem sunt apud Plinium hujus vocis significationes. 1) i. s. q. *in mentem venire*, *menti occurrere*. Sensus reconditi *occursant* 2, 3, 2. *Occursant* animo mea mortalitas, mea scripta 5, 5, 7, Ad illam significationem jam Plautus (Mil. 4, 2, 56) viam munivit. 2) i. s. q. *apparere*, *occurrere oculis*. *Occursabant* trepidantibus adhuc oculis mutata omnia 6, 20, 18. 3) i. s. q. *obviam ire*, *occurrere*, *prævenire*. *Occursare* fortunæ Pan. 25. (Cfr. Sall. Jug. 85, 3). 4) i. s. q. adorandi causa ad *simulacra deorum accedere*. *Occursare* numinibus Pan. 81. (Cfr. Liv. 2, 45, 10).

Patescere. Via *patescit* 2, 17, 3. Cfr. 5, 6, 32. *Patescit*, cum separaris a turba, contemplatio rerum 2, 11, 7. (Lucr. Verg. Ov. Liv. post. Cic. Phil. 14, 6, 15 nunc legitur "patefecit").

Pendere 1) de flaccidis, fluentibus membris corporis dicitur. *Pendent* lacerti 3, 6, 2. 2) de eo, qui attento animo aliquem audit. Sequaris monentem attentus et *pendens* 1, 10, 7. (Verg. Ov. post.).

Pensitare dicitur pro eo, quod est *considerare*, *perpendere*, *deliberare*. *Pensitatus* amor liberalitatis 1, 8, 9. Malui omnia a te *pensitari* quam electa laudari 4, 14, 6. Cfr. 4, 15, 8. 7, 9, 3. Notas eorum cum uno aut altero *pensito* 7, 17, 7. (Liv. post.).

Perambulare. Hæc (prædia) *perambulanti* mihi ostenditur subjacens lacus 8, 20, 3. (Plaut. Varr. Ov. Hor.).

Percoquere fructus dicitur pro eo, quod est usitatius "coquere" (Cfr. Cic. Sen. 19, 71). Opimam messem serius tantum, sed non minus *percoquunt* (colles) 5, 6, 8. (Ov. Sen.).

Percursare. Hæc vox rara apud Liv. Tac. Plin. exstat. Nostra agmina *percursare* ripas Pan. 12.

Pererrare. Hedera truncos et ramos *pererrat* 5, 6, 32. (Verg. Ov. Hor. post.).

Perrogare. Cum sententiæ *perrogarentur* 4, 22, 3. Statim de Atticino *perrogavit* 6, 22, 5. Pan. 60. (Liv. post.).

Pinguescere i. e. q. *pinguem fieri.* (Aegyptus) proprio amne perfusa *pinguescere* Pan. 30. (Verg. post.).

Præcingere apud Plinium idem fere significat, quod *obducere.* Testaceo opere *præcincti* (parietes) 10, 39 (48), 4. (Ov. Prop. post. Cic. Fragm., ed. Klotz, Pag. 205 legitur: "Cum strophio præcingerere").

Præpedire pro eo, quod est *impedire.* Oculi manus *præpediuntur* 2, 19, 4. Pan. 68. (Sall. Liv. poët. post. Cic. Rab. perd. 7, 21, qui locus in lexicis allatus est, nunc legitur in editione Klotzii "perditus").

Prætegere non videtur ante Plinii ætatem in usu fuisse, nam Prop. 3, 14, 12 (ed. Hertzberg), pro quo loco in lexicis Freundii et Forcellinii injuria laudatus est 3, 12, 12, in optimis codicibus et editionibus (Cfr. edd. Hertzbergii et Keilii 4, 13 (14), 12) legitur "protegit." Quæ somnum saxa *prætexerint* Pan. 15.

Prætexere insolenter positum est ad similitudinem poëtarum consuetudinis dicendi. Tibi maximus honor excubare pro templis postibusque *prætexi* Pan. 52. (Gierig contulit Tibull. 3, 1, 11. Ov. Fast. 5, 568 (7).

Prævalere i. s. q. *plus*, *plurimum valere*, *superiorem esse.* *Prævaluit* sententia Cæpionis 4, 9, 18. Cfr. 2, 11, 6. 6, 20, 19. 8, 14, 21. 24. Sermones ex eventu *prævalebunt* 5, 9 (21), 7. (Præterquam apud

Liv., qui voce saltem in participio posita usus est, non videtur ante argenteam ætatem inveniri, sed apud Plinium et æquales vox usitatissima est.

Prævenire uno loco apud Sallustium (Jug. 71, 5) legitur; præterea non videtur nisi apud Livium, poëtas, posteriores scriptores inveniri, nam locus ille Ciceronis (Off. 3, 7, 33) mutatus est. Paratam editionem morte *præventam* 9, 1, 3. Finem potestatis alterius (altera) *prævenit* Pan. 92 [1]).

Prominere. Valvis in viridia *prominet* et exit 5, 6, 38. Cfr. 5, 6, 26. 6, 24, 2. (Ov. Hor. Liv. Sall. Hist. 2, 2. Injuria Freund in lexico contendit, Ciceroni et Cæsari vocem omnino inusitatam esse, nam certe exstat Cæs. B. G. 7, 47).

Prorepere. Aegri quoque ad conspectum tui *prorepere* Pan. 22. (Hor. post.).

Prorogare. Quod Plinius hac voce usus est eadem translatione, qua Cicero aliique solent verbo "propagandi" uti, nescio an existimandum sit eam locutionem ex poëtarum loquendi consuetudine fluxisse [2]). Spiritum homini *prorogarent* 2, 20, 7. Cujus memoriam *prorogat* et extendit 7, 31, 5. Cfr. 9, 9, 3. 9, 19, 3. (Hor. post.).

Provenire per translationem dicitur eadem significatione, qua *nasci.* Ut ex studiis gaudium, sic studia hilaritate *proveniunt* 8, 19, 2. (Plaut. Næv. ap. Cic. Sen. 6, 20. Sall. Cat. 8, 3).

Quassare, quod apud Ciceronem per translationem ponitur, apud Plinium propria significatione usurpatur. *Quassatis* circumjacentibus tectis 6, 20, 6. (Lucr. Ov. Liv. 21, 40, 9. 23, 34, 17).

Recalescere per translationem ponitur. *Recalescere* ex integro 7, 9, 6. (Ov. Rem. Am. 629. post.).

Recensere i. s. q. *commemorare*, *persequi.* Longum est omnia quæ tunc hinc inde jacta sunt *recensere* 9, 13, 8. Cfr. 1, 8, 15. (Verg. Ov. post. Cic. Att. 16, 1, quem locum Schütz in lexico Ciceroniano attulit, nunc emendatus est).

Recitare. Omnibus est notum imperatorum præcipue temporibus increbruisse consuetudinem scripta palam legendi, quod *recitare* dicebatur. Ut librum *recitaret* 1, 5, 2. Nullus fere dies, quo non *recitaret* aliquis 1, 13, 1. 2, 19, 1. 3, 18, 4. 4, 7, 2. 7, 17, 2. (Ov. Hor. post.). Ipse recitandi actus dicebatur *recitatio.* Quorum *recitationibus* adfui 1, 13, 6. 3, 7, 5. 3, 15, 3. 3, 18, 4. 5, 17, 4. 7, 17, 4.

---

1) Injuria Krebs, l. l. s. v. contendit, hoc verbum apud Livium primum exstare, atque injuria Doering in ed. Plin. Epp. laudavit Sall. Jug. 22.

2) Cfr. quæ de verbis "propagandi et prorogandi" disputavit Krebs, l. l.

Is qui opuscula sua legit *recitator* dicebatur. Sibi nuntiari jubent, an jam *recitator* intraverit 1, 13, 2. (Hor.).

Recludere vox est poëtica, qua posteriores scriptores et propria significatione et per translationem usi sunt. (Fortuna) principum cubicula ipsa intimosque secessus *recludit* Pan. 83. Cfr. Pan. 29. Principis justitiam gravitatem comitatem in secessu, ubi maxime *recluduntur*, inspicere 6, 31, 2. (Plaut. Lucr. Verg. Ov. Hor. post.).

Recumbere pro eo, quod est usitatius *accumbere* mensæ, poëtarum more Plinius dixit. Animadvertit qui mihi proximus *recumbebat* 2, 6, 3. 4, 22, 4. 9, 23, 4. (Hor. post.).

Referre sæpissime idem significat, quod *narrare*, *exponere*, ut apud poëtas et Livium [1]). Magnificum *referente* alio fuisset 1, 8, 15. Cfr. 2, 14, 12. 2, 18, 2. 3, 5, 17. 3, 9, 25. 3, 16, 2. 5, 6, 3. 5, 6, 45. 5, 19, 7. 6, 5, 5. 9, 19, 5. 9, 33, 1. De eo, qui similitudine aliqua memoriam alterius revocat, dictum est. Non minus mores ejus quam os vultumque *referebat* 5, 16, 9. (Poët. Liv. 10, 7, 3). Cfr. 4, 2, 1. 7, 19, 9, quibus locis *reddere* poëtarum more eadem significatione positum est: *Reddit* ac *refert* nobis (matrem) 7, 19, 9. Cfr. 9, 22, 1.

Refundere insolenter dictum est. *Refudimus* Nilo suas copias. Pan. 31. Cfr. Pan. 40. (In eodem genere lexicographi posuerunt Verg. Aen. 7, 590).

Relucere. Latissimæ flammæ altaque incendia *rélucebant* 6, 16, 13. Cfr. 8, 8, 2. Pan. 52. Impersonaliter, ut aiunt, positum est. Paulum *reluxit* 6, 20, 16 (Cic. Arat. Nat. Deor. 2, 42, 107. Verg. Ov. Liv. post.).

Reluctari et propria quodammodo significatione dicitur de ventis: Etesiæ *reluctantur* 10, 15 (26). Ventos *reluctantes* Pan. 81. (Ov. post.); et per translationem. *Reluctante* ætate 2, 1, 5. *Reluctata* verecundia principis Pan. 60. (Vell. Quint. Curt. al.).

Rependere poëtarum more dicitur. Nemo incolumitatem turpitudine *rependit* Pan. 44. (Verg. Ov. post.).

Repercutere. Est aliquid quod hujus fontis excursum *repercutiat?* 4, 30, 8 (Verg. Ov. Liv. post.).

Reptare i. fere s. q. *repere.* Frequentior currentibus quam *reptantibus* lapsus 9, 26, 2. Cfr. 1, 24, 4. (Lucr. Hor. post.).

Repurgare, quo verbo etiam Livius propria significatione usus est, apud Plinium, præeunte Ovidio, per translationem est dictum. Recisa ac *repurgata* in unum librum coartasse 1, 20, 8.

---

[1]) Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 2, 30, 97.

Resolvere. Poëtarum more Plinius dixit: Frenatam tot malis linguam *resolvimus* Pan. 66. (Verg. Ov. post.).

Resorbere. Mare in se *resorberi* videbamus 6, 20, 9. Cfr. 4, 30, 7. (Lucr. Verg. Ov. Hor. post.).

Resumere apud Plinium et proprie et per translationem ponitur. Modo prætextas exuerant; *resumant* Pan. 61. Quin pugillares *resumis?* 7, 9, 16. (Enn. ap. Varr. Ov. post.). Dulcissimam ætatem quasi *resumo* 2, 18, 1. 4, 9, 11. 4, 13, 2. 5, 6, 12. 7, 9, 6. Pan. 66. 79. (Ov. post.).

Revocare. Postquam poëtæ hanc vocem de rebus frequentare coeperunt, Plinius dixit: Pecuniæ quas creditoribus solverat *revocarentur* 3, 9, 17. 10, 17 (28), 5. 10, 23 (34), 2. (Suet. Ner. 32. 44. Galb. 15).

Revolvere de libro dictum i. s. q. *evolvere, pervolutare.* Eumque (librum) ad extremum *revolvisse* 5, 5, 5. (Hor. Liv. post.).

Secare de flumine dicitur pro eo, quod est *dividere.* Medios agros *secat* (Tiberis) 5, 6, 12. (Verg. Ov. Hor. post.).

Sedere per translationem eadem significatione dicitur, qua *insidere.* Altius in animo *sedent* quæ pronuntiatio, vultus, gestus adfigit 2, 3, 9. Pan. 55. (Verg. Ov. post.).

Signare poëtarum more positum est in locutionibus nonnullis. Factum meum antiquum notabili honore *signavit* 5, 1, 11, Equestris ordinis decora honore nominum sine monitore *signares* Pan. 23. Cfr. Vota *signari* 10, 35 (44).

Sinuare. Duo baptisteria velut ejecta *sinuantur* 2, 17, 11. (Verg. Ov. post.).

Sistere i. s. q. *cohibere*, *coërcere.* Africum *sistit* (cryptoporticus) 2, 17, 17. Cfr. 4, 30, 6. Videtur *sisti* et corrigi posse (contagio) 10, 96 (97), 9. (Verg. Ov. Liv. post.).

Solidare. Vis qua fracta *solidantur* 8, 20, 4. (Verg. Vitr. post.).

Sordere per translationem dictum idem fere significat, quod *contemptui esse.* Incesti principis statuis permixta deorum simulacra *sorderent* Pan. 52. (Verg. Hor. Liv. post.).

Stridere. *Stridunt* funes 9, 26, 4. (Lucr. Verg. Ov. post.).

Sublabi. Quæ (ædificia) sunt vetustate *sublapsa* 10, 70 (75), 1. (Verg. Sen.).

Subvertere per translationem dicitur. Antiquiora beneficia *subvertas*, nisi illa posterioribus cumules 3, 4, 6. (Ter. Lucr. Sall. post.).

Superesse i. s. q. *superstitem esse.* Isti latroni *supersim* Rufus ap. Plin. 1, 12, 8. Cfr. 2, 1, 9. 3, 20, 5. 5, 21 (9), 4. (Plaut. Asin. Pollio ap. Cic. Fam. 10, 33, 5. Liv. Suet.).

Superfundere propria significatione dictum est. Tiberis demissioribus ripis alte *superfunditur* 8, 17, 1. 9, 33, 9. (Ov. Liv. post.).

Superponere. Apodyterio *superpositum* est sphæristerium 5, 6, 27. (Ov. Liv. post.).

Suscipere propria significatione dicitur: Aqua *suscepta* marmore albescit 5, 6, 24. 36; atque idem fere significat, quod *fulcire:* Fulturæ ac substructiones, quibus subinde *suscipitur* (theatrum) 10, 39 (48), 2. (Lucr. Verg. Prop. post.).

Suspendere pro eo, quod est *incertum reddere*, dicitur. Diu miseram expectatione *suspendit* 2, 20, 3. (Ov. post. Cfr. Liv. 39, 29, 1).

Terere i. s. q. *frequentare.* Unam semitam *terere* 1, 24, 4. Inascensum superbiæ principum locum *terere* Pan. 65. Cfr. Pan. 50. (Lucr. Verg. Ov. Hor. al.).

Torpere per translationem dicitur. Iidem *torpere* militaria studia gaudebant Pan. 18. (Liv. Sallustius (Cat. 16, 3. Jug. 2, 4) eadem significatione dixit torpescere).

Umescere. Vidimus *umescentes* oculos tuos Pan. 73. (Verg. Pallad.).

Venerari, quod apud optimos scriptores præcipue ponebatur de diis vel de rebus divinis, apud poëtas et posteriores scriptores frequenter ita usurpari coeptum est, ut diceretur omnino pro eo, quod est *colere, revereri, observare.* Poëticen religiosissime *veneror* 3, 15, 2. Cfr. 3, 7, 8. 4, 28, 2. 7, 31, 5. Pan. 28. Omnes qui aliquid in studiis faciunt *venerari* etiam mirarique soleo 6, 17, 5. Pan. 33. (Cfr. Cic. Phil. 10, 2, 4).

Alia multa addi possunt, sed forsitan jam videar nimius fuisse, cum multa verba attulerim poëtarum aliorumque usu satis trita; at cum invenirem in lexica nonnullos errores irrepsisse, cumque viderem, multa ab Holstenio minus accurate esse disputata, non supervacaneum existimavi etiam de iis verbis, quæ aliter posse omitti putarem, mentionem facere, ut mihi copia esset prava quædam corrigendi, addendi deficientia.

Quemadmodum, ut supra demonstravi, verba "copulata" nonnumquam ponuntur pro "simplicibus", sic contra "simplicia" ponuntur pro "copulatis", velut:

Crebrescere pro eo, quod est usitatius *increbrescere. Crebrescere* fragor 7, 27, 8. (Verg. Quint. Tac. al.).

Ligare pro eo, quod est usitatius *colligare.* Se cum marito *ligavit* abjecitque in lacum 6, 24, 5. (Ov. Hor. Prop. post.).

Ponere de cibo dicitur pro eo, quod usitatius est *apponere.* Ceteris vilia et minuta *ponebat* 2, 6, 2. (Cat. Hor. Ov. post.).

Rapi dicitur pro eo, quod est usitatius *abripi*. Doleo illum inmatura morte indignissime *raptum* 6, 6, 7. 9, 9, 3. (Verg. Ov. Hor. post.).

Solari pro eo, quod est *consolari*. Desiderium fratris amissi *solari* 8, 11, 3. (Plaut. Verg. Ov. Hor. post.).

Tenuare pro eo, quod est *extenuare*. Caligo *tenuata* quasi in fumum nebulamve discessit 6, 20, 18. (Verg. Ov. Hor. Prop. post.).

Truncare pro eo, quod est *detruncare*. Illud e ligno (signum) quibusdam sui partibus vetustate *truncatum* est 9, 39, 4. *Truncata* membra Pan. 52. (Ov. post.).

Vanescere pro eo, quod est *evanescere*. Quod magnificum referente alio fuisset, ipso qui gesserat recensente *vanescit* 1, 8, 15. Cfr. 6, 16, 6. (Ov. Catull. post.).

Nonnullæ apud Plinium inveniuntur formæ verborum minus usitatæ, quarum has annotandas putavi:

Ambibat 6, 33, 3 [1]). Adsenserunt 2, 11, 20. 5, 13 (14), 5. Usitatior quidem est forma passiva, quamquam ne optimi quidem scriptores omnino repudiarunt activam formam.

Adcucurrit 2, 1, 8. Decucurrit 3, 7, 2. 3, 20, 7. 6, 6, 2. Excucurrissem 3, 4, 2. Contra legitur Occurrerit 4, 27, 3. Occurrisse 7, 27, 3 [2]).

Ausim 4, 4, 3. 9, 13, 25 [3]). Defervisse, pro qua forma existimant, aurea ætate fuisse in usu "deferbuisse", apud Plin. legitur 9, 16, 2. Commemorandum est tamen apud Cic. Or. 30, 107 (ed. Klotz) legi "defervisse", Brut. 91, 316 "deferverat." Explicui 4, 27, 3. 7, 4, 7. 8, 1, 1 [4]). Explicitum 7, 12, 3 [5]). Adplicitum 2, 17, 23 [5]). Inplicitum 3, 9, 19. 7, 16, 1. 7, 19, 2. 7, 27, 3. 7, 27, 11. 9, 13, 24 [5]). Inlacrimasse 3, 7, 13. Ciceronem dicunt semper passiva forma hujus verbi usum esse, sed in carmine saltem ex Græco sermone in latinum converso legitur "illacrimasse" Tusc. 2, 9, 21.

Innisus 10, 52 (60) [6]). Usitatior est forma "innixus." Fenero 3, 19, 8. Ciceroni non videtur nisi passiva forma in usu fuisse.

---

[1]) Cfr. Madvig, "Latein. Sprachl." § 158.

[2]) Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 361, sequ.

[3]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th., Pag. 424.

[4]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th., Pag. 370. Haase ad Reisigii scholas, Pag. 250, Not. 292.

[5]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th., Pag. 431.

[6]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th., Pag. 449. Häggström ad Cæs. B. G. 2, 27. Upsala 1862. Loci Livii 28, 15, 5. 44, 33, 9, quos Neue attulit, in editione Madvigii correcti sunt.

Insignire 8, 22, 4. Ciceroni non videtur nisi part. perf. pass. in usu fuisse. Cfr. Liv. 4, 29, 6.

Tuitus sum Iulium Bassum 6, 29, 10 [1]). Usitatior est forma "tutatus sum."

Rarius evenit saltem apud meliores sol. or. scr., ut tempora composita, quæ vocantur, per *fui*, *fueram*, *fuero* cum part. perf. pass. conjuncta fingantur, nisi participium adjectivi vicem sustinet. Apud Plinium nonnullæ tales sunt conformationes, velut: Fuerit repertus 4, 13, 11. Auctus fuerat 8, 18, 3. Adjutus fuerat 8, 23, 2. Professa fuerat 10, 4 (3), 2. Dimissus fueras Pan. 23. Subditi fuerant Pan. 25. Septus fuerit Pan, 49 [2]).

Formas, quales sunt: Venabere 1, 6, 3. Utare 1, 19, 3. Reverebare Pan. 19. Subsequebare Pan. 23. Precabare Pan. 44. Merebare Pan. 56. Vocarere Pan. 21, hic illic apud Plinium exstare, ut apud Ciceronem aliosque, vix me opus est commemorare.

De Adverbiis.

His fere adverbiis Plinius primus videtur usus esse.

Capitaliter. Reminiscebatur, quam *capitaliter* me lacessisset 1, 5, 4.

Custodite pro eo, quod est *moderate*, *caute*, *temperanter*, dicitur. Ut parce *custoditeque* ludebat! 5, 16, 3. Jam illa *custoditius* pressiusque 9, 26, 12.

Destricte pro eo, quod est *aperte*, *severe*, *acriter*, dicitur. *Destricte* minatus numquam me postea rogaturum 9, 21, 4. Hæc translatio ducta esse videtur a gladio destricto.

Exultanter (*ἀπ. εἰρ.*) i. fere significat, quod *immodice*, *immoderate*, *effuse*. Illa quæ hilarius et quasi *exultantius* scripsi 3, 18, 10.

Historice (*ἀπ. εἰρ.*) dicitur fere pro eo, quod est *more historicorum*. Descriptiones locorum non *historice* tantum, sed prope poëtice prosequi fas est 2, 5, 5. (Vitr. 6, 10, quem locum Klotz laudavit, nunc legitur "historia").

Inreverenter (*ἀπ. εἰρ.*) i. s. q. *sine reverentia*. Ad declamandum transierunt *inreverenter* et temere 2, 14, 2. 6, 13, 2.

---

[1]) Reisig, Vorlesungen, Pag. 236, erravit, eumque secutus est Krebs, Antib. s. v.

[2]) Cfr. de hac re Neue, l. l. Zw. Theil, Pag. 266, sequ. Haase ad Reisigii scholas, Not. 447.

Reverenter, quod etiam apud æquales aliquot, velut apud Tac. et Suet. legitur, apud Plinium nonnullis locis exstat pro eo, quod est *cum reverentia*, *observantia*. Quam *reverenter* amicos colat 7, 31, 5. Cfr. 3, 21, 5. *Reverentissime* et officiosissime venit ad me 10, 21 (32).

Mortifere. Cæcina Pætus ægrotabat et filius, uterque *mortifere* 3, 16, 3, (Dig.). (Alii dicunt fere: "mortifero morbo implicatum esse, ægrotare").

Puellariter i. e. q. *more puellæ*. Se prægnantem esse *puellariter* nescit 8, 10, 1.

Redundanter i. q. *abundanter*. Audis frequenter ut illud "immodice et *redundanter*" ita hoc "jejune et infirme" 1, 20, 21.

Scurriliter i. q. *scurræ in modum*. Tam *scurriliter* ludat 4, 25, 3. (Just. 24, 6, 4).

His novam imposuisse vim videtur:

Arte. Quamquam hoc vocabulum et proprie et per translationem varie usurpatur, quantum equidem scio, tamen nemo præter Plinium dixit *arte* diligere eadem significatione, qua *familiariter* diligere. Hunc ego *arte* familiariterque dilexi 2, 13, 5. Hunc ego *artissime* diligo 6, 8, 1. Fuerunt, qui dubitarent, num illa locutio latina esset.

Latine. Fortasse non est omnino silentio prætereundum Plinium ad similitudinem locutionis, quæ est "latine scire, discere", dixisse *latine docere*, quod num quis alius fecerit, nescio. (Græcos) *latine* hujus libelli amor docuit 7, 4, 9.

Minute scribere pro eo, quod est *minutis litteris* scribere, Plinius solus videtur dixisse. Electorum commentarios mihi reliquit *minutissime* scriptos 3, 5, 17. (Cic. dixit: "Minute dicere, tractare", tal.).

Proxime de tempore futuro nemo, quod equidem potuerim invenire, præter Plinium posuit, quamquam adjectivum, quod est "proximus" et de præterito tempore et de futuro usurpatur. Cum in urbem *proxime* veneris 1, 10, 11. Cum *proxime* res agentur 4, 29, 1. 5, 7, 4.

Salubriter, quod apud veteres scriptores dicitur, ubi de valetudine vel utilitate quæritur, Plinius posuit de pretio modico. Prædiolum istud *salubriter* emerit 1, 24, 4. Attendemus ergo ut quam *saluberrime* reficiantur 6, 30, 3.

Hæc ei cum æqualibus sunt communia:

Culte dicitur fere pro eo, quod est *polite*, *limate*. Dixit pro Vareno Homullus callide acriter *culte* 5, 20, 6. (Sen. Quint. Val. Max. Just.).

Excusate. Exoratus *excusatius* facies 6, 21, 3. (Sen. Ir. 2, 32, 1, Quint. Tac. Just.).

Impatienter. (Juvenem) *impatienter* requiro 2, 7, 6. *Impatientius* careas 6, 1, 1. Dolet ut qui *impatientissime* 9, 22, 2. (Tac. Just.).

Innoxie. Dixit causam Claudius Ariston, homo munificus et *innoxie* popularis 6, 31, 3. (Plin. maj.).

Instanter i. s. q. *acriter, vehementer.* Respondit Herennius Pollio *instanter* 4, 9, 14. Cfr. 5, 19, 6. 7, 22, 1. Tum idem ille ex Hispania amicus acrius et *instantius* (inquit) 6, 20, 10. (Quint. Tac. Suet. Just.).

Invenuste i. s. q. *non venuste, illepide.* Julius Candidus non *invenuste* solet dicere aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam 5, 20, 5. (Quint.).

Pigre. Ad audiendum *pigre* coitur 1, 13, 1. Pan. 71. (Sen. Plin. maj. Col.).

Notabiliter dicitur fere pro eo, quod est *insignite, insigniter.* Expalluit *notabiliter* 1, 5, 13. 5, 17, 5. (Tac. Suet.).

Obiter i. fere s. q. *per occasionem.* Non est simplicitatis meæ dissimulare apud bonitatem tuam *obiter* te plurimum collaturum utilitatibus rei familiaris meæ 10, 8 (24), 5 [1]). (Originem hujus verbi, quod "in via, in itinere" proprie significat, Priscianus duxit ex *ob* præpositione et substantivo, quod est iter, quæ vocabula putat in unum quasi conflata esse. In ipsis autem litterarum monumentis, quæ ad nostram ætatem manserunt, non exstat nisi apud scriptores argenteæ ætatis, velut apud Plin. maj. Sen. Juv., qui posuerunt eadem fere vi, qua Cicero dixit "quasi præteriens, *ἐν παρόδῳ, ἐν παρέργῳ*)."

Principaliter i. s. q. *principis more, principi convenienter.* Mores juventutis quam *principaliter* formas! Pan. 47. (Sen.).

Secure. Me *secure* et prope neglegenter expectant 1, 4, 3. Subjacens mare longius quidem sed *securius* intuetur (cubiculum) 2, 17, 6. (Vell. Sen. Quint. Suet. Val. Max. Just.).

Sollicite i. s. q. *cum cura, sollicitudine. Sollicite* recitaturis providendum est 6, 15, 4. Cfr. 3, 8, 1. *Sollicitius* custodiendus est honor 1, 19, 4. Cfr. 1, 4, 2. 7, 17, 8. (Ov. Pont. 4, 6, 43 nonnulli legunt "sollicite" pro "solliciti." Sen. Quint. Suet. Sil.).

Splendide natus pro eo, quod est *nobili genere natus*, num ante argenteam ætatem in usu fuerit, dubito. Femina *splendide* nata 6, 33, 2. (Sen.).

Tenere. Multa *tenere* (int. scribit) 4, 27, 1. (Plin. maj. Tac. Petr.).

Tepide. Si natare *tepidius* velis, in area piscina est 5, 6, 25. (Col.).

---

[1]) Cfr. Krebs, l. l. s. v.

Hæc jam ante argenteam ætatem, sed rarius in usu fuerunt:

Carptim. Egit *carptim* et *κατὰ κεφάλαιον* 6, 22, 2. 8, 14, 16. Pan. 25. Respondebis non posse perinde *carptim* ut contexta placere 8, 4, 7. (Sall. Liv. post.).

Cunctanter. Lente *cunctanterque* veniunt 1, 13, 2. Pan. 30. 71. (Liv. Tac. Suet.).

Eloquenter. Non *eloquentius* scribitur 3, 18, 6. Respondit *eloquentissime* 2, 11, 17. 6, 21, 4. (Liv. auctorem laudavit Kühnast, l. l. Pag. 348).

Expresse per translationem pro eo, quod est *apte*, *vere*, apud Plinium dicitur. Mihi Atilius noster *expresse* dixisse videatur 2, 14, 2. (Auct. ad Her. Col. Val. Max.).

Generaliter pro eo, quod est usitatius *generatim*, *in universum*. Memini quidem te jam quædam adnotasse, sed *generaliter* 1, 8, 3. Accipe quid de universis *generaliter* judicem 4, 20, 1. (Cic. Inv. 1, 26, 39. Quint.).

Insatiabiliter. Quos ego cum recordor in re inani frigida adsidua tam *insatiabiliter* desidere, capio aliquam voluptatem 9, 6, 3. (Lucr. Quint. Tac.).

Intente pro eo quod est *attento animo*, *acriter*, *vehementer*. *Intentius* tui me quam mei excipiunt 1, 4, 2. Studiosius *intentiusque* legisti libros quos de Helvidi ultione composui 9, 13, 1. *Intente* instanterque pronunciat 5, 19, 6. (Auct. ad Her. Liv. post.).

Obsequenter. Vides quam *obsequenter* paream tibi 4, 11, 15. Vixit in contubernio aviæ delicatæ severissime et tamen *obsequentissime* 7, 24, 3. (Liv. 41, 10, 12).

Prompte. Corelliæ adero *promptissime* 4, 17, 11. (Auct. B. Afr. Cels. Tac. Juv. Val. Max.).

Serio eadem vi ponitur, qua *vere*, *non simulate*. *Serio* peto 1, 11, 1. Ille *serio* instabat 2, 20, 11. Cfr. 7, 12, 6. (Plaut. Ter. Liv. post.).

Valide adverbium non ita crebrum est. Te *validissime* diligo 3, 15, 2. Cfr. 1, 20, 22. 6, 8, 9. 9, 35, 1. (Plaut. Coel. ap. Cic. Fam. 8, 2, 1. post.).

Multa quidem, quæ in eodem genere sunt, adverbia possunt afferri; cum autem nemo non intelligat, quam vanum sit affirmare, adverbium optimis scriptoribus in usu non fuisse, quamvis sæpe inveniatur adjectivum, unde ductum sit, ne in re incerta longus sim, finem faciam. Adjectiva, unde ducta sunt multa etiam eorum, quæ supra commemoravi, adverbiorum, aurea quoque ætate haud raro inveniuntur, quamobrem cavendum est, ne nimis certa putentur, quæ de singulis adverbiis disputaverim. Quantum autem in litteris legendis et in lexicis, quæ diligenter inspexi, potui invenire, non dubitavi afferre, si quis forte dignum putaverit accuratius usum adverbiorum perscrutari.

Liquet autem omnibus facile forte quadam fieri posse, ut in litterarum monumentis exstent adjectiva, adverbia inde ducta non inveniantur, quamobrem audax videtur in hac re aliquid pro certo affirmare, præsertim cum in lexicis adverbiorum ratio magna incuria sit tractata.

Adverbia nonnumquam pro adjectivis ponuntur, id quod ne apud veteres quidem scriptores rarum est [1]). Canum *circa* mare 6, 31, 17. Germaniæ *latissime* victor ibi periit 3, 5, 4. *Undique* silvæ et solitudo ... magna cogitationis incitamenta sunt 1, 6, 2. Respondebis non posse perinde *carptim* ut contexta placere 8, 4, 7.

Adverbiorum formas minus usitatas has putavi afferendas:

Difficile pro eo, quod est usitatius *difficulter*. Ut vel *difficile* vel facile componi tenerive potuerunt 9, 36, 2 [2]).

Sublimiter. Multa tenuiter, multa *sublimiter* (int. scribit) 4, 27, 1 [3]).

De ratione syntactica.

Ne in syntactica quidem ratione Plinii perscrutanda quidquam annotavi, nisi quæ aut a consuetudine veterum scriptorum abhorrerent, aut apud eos minus usitata essent, quia supervacaneum putavi res tritas et pervulgatas attingere.

Hæc autem putavi afferenda:

Nominativus absol. positus structuræ illi, quæ abl. consequ. vocatur, interponitur: Cum in Tuscos excucurrissem accepto, ut *præfectus* ærari, commeatu, legati provinciæ Bæticæ advocatum me petierunt 3, 4, 2 [4]).

Genitivus subjectivus. Pietatis est totus 5, 16, 8. Talis usus genitivi jam inde a Livii ætate frequentissimus est [5]).

Genitivi objectivi minus usitata exempla hæc afferantur: Memoriam *sui* 5, 5, 4. Suffugium aut *imbris* aut *solis* 9, 39, 2; quamquam tales structuræ etiam apud veteres scriptores hic illic inveniuntur.

De *genitivo partitivo* vide, quæ disputavimus de adjectivis substantivorum loco positis. Præterea commemorandum est illum genitivum conjungi cum adverbio *eo*, ut jam apud Sall. Jug. 1, 5. 5, 2. 14, 3. Liv. 25, 8, 11. 41, 23, 1. Si quis barbarus rex *eo insolentiæ furorisque* processerit Pan. 16 [6]). Cfr. *Eo obsequii* Pan. 45. *Eodem loci* Pan. 1.

---

[1]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 202, sequ. Kühnast, l. l. Pag. 52, sequ.

[2]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th. Pag. 504.

[3]) Cfr. Neue, l. l. Zw. Th. Pag. 504.

[4]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 263.

[5]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 71, Not. 46.

[6]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 26. Hand, l. l. s. v. *eo*, Pag. 419.

Genitivi qualitatis hæc exempla e multis arrepta afferantur. Cryptoporticus prope *publici operis* 2, 17, 16. Erat *somni paratissimi* 3, 5, 8, quamquam consimilia ne apud Ciceronem quidem desunt.

Boni consulere eadem significatione dicitur, qua apud veteres scriptores "accipere in bonam partem, bonum judicare." Quod si feceris, *boni consulam* 7, 12, 3. (Cat. apud Gell, 10, 3, 17. Ov. Trist. 4, 1, 106. Pont. 3, 8, 24. Quint. Plin. maj. Sen. Ben. 1, 8, 1. 2, 28, 2. — Liv. 34, 22, 13 et Ciceronem eadem fere significatione dixisse: "æqui bonique facere", Kühnast, l. l. Pag. 71. Not. docuit).

Refert cum genitivo substantivi conjungitur pro *ad* præpositione. *Humanitatis* plurimum *refert* 8, 22, 4. Nihil *referre iniquitatis* existimas Pan. 40.

Nonnulla *adjectiva* minus usitate cum genitivo conjunguntur:

Certus fugæ 6, 16, 12. *Certus* posteritatis 9, 3, 1. *Certum* triumphi Pan. 16. (Verg. Tac. Sil.). *Incertus* futurorum 9, 13, 11. (Ter. Phorm. 4, 1, 12. Ov. Liv. Auct. B. Afr. Tac. al.[1]). *Fugitivum* rei familiaris 9, 28, 4. (Plin. maj. Flor. Val. Max.). Proximorum *incuriosi* 8, 20, 1. (Tac.). *Liberum* discriminis Pan. 36. (Verg. Hor. Lucan. Stat. al.). *Miseros* ambitionis Pan. 58. (Stat. Theb. 4, 403). Offensæ pariter gratiæque *securi* Pan. 18. *Securus* magnitudinis suæ Pan. 71. (Verg. Hor. Tac. al.).

Adjectiva in *-ax* desinentia hæc cum genitivo conjunguntur:

Uxor omnis secreti *capacissima* 1, 12, 7. Cujus (amicitiæ) *capacem* 2, 13, 10. (Sen. Vell. Tac. Curt. Propria significatione jam Liv. dixit: "Cibi vinique capacissimum" 9, 16, 13). Cum dativo hoc adjectivum conjunctum est. Villa usibus *capax* 2, 17, 3. Arborum *ferax* terra 2, 17, 15. Miraculorum *ferax* terra 8, 20, 2. (Ov. Hor. Liv. 9, 16, 19. post.). Alio loco ablativus huic adjectivo subjunctus est. *Ferax* sæculum bonis artibus 4, 15, 8. (Verg. Ov.). Quæ (memoria) est bene faciendi *tenacissima* 10, 12 (7), 1. Disciplinæ *tenacissimum* 10, 85 (17). (Verg. Ov. Hor. post.).

Nonnulla *participia* cum genitivo conjuncta putavi commemoranda esse:

Alieni *abstinentissimus* 6, 8, 5. (Hor. Col.) *Inreverentem* operis 8, 21, 3. *Reverentior* hujus operis 6, 17, 5. *Reverentissimum* mei 10, 86 (18), 1. *Reverentior* senatus Pan. 69. Navium *patiens* 5, 6, 12. 8, 8, 3. (Verg. Liv. 21, 31, 10. al.). Dominationis *impatiens* Pan. 85. (Verg. Ov. Liv. post.). *Temperans* gaudii Pan. 52. (Ter. Tac.).

---

[1]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 28. Kühnast, l. l. Pag. 75, sequ.

De usu *dativi* in universum moneo, Plinium semper pæne adjectivis et verbis, quæ apud veteres scriptores modo cum dativo modo cum præpositione solerent conjungi, dativum subjecisse, quam consuetudinem a Sallustii et Livii ætate paulatim increbruisse inter omnes constat. Dativus semper pæne sequitur adjectivum, quod est similis, etiam ubi de similitudine hominum quæritur. Auditores actoribus *similes* 2, 14, 4. 3, 3, 1. 2. 3, 11, 5. 4, 3, 1. 6, 16, 12. 20. 6, 17, 2. 7, 27, 9. 8, 13, 2. 8, 14, 24. 9, 22, 1. Pan. 1. 4. 7. 42. 59. (Cfr. Cic. Tusc. 5, 19, 56. Marcell. 3, 8. Sall. semper cum dativo, Liv. modo cum genitivo modo cum dativo personæ conjungit).

Nonnullis *verbis simplicibus* dativus subjungitur, ubi præpositio apud veteres scriptores usitatior est.

Aequati sunt populo milites Pan. 25. *Numinibus* æquatus est Pan. 35. Illos non potuisti tibi *æquare* Pan. 61. Principem *æquatum* candidatis Pan. 71. Cfr. 2, 12, 4. 5, 14 (15), 3. (Lucr. Verg. Liv. post.). Similiter: Quibus (senibus) nunc honore *adæquatus* est 2, 7, 4. (Cfr. Cæs. B. C. 2, 16. Propria significatione sæpius cum dativo hæc verba conjunguntur). Rigor aquæ *certaverit* nivibus 8, 8, 4. (Hæc structura poëtica est pro *cum* præpositione). Illi anilis prudentia, matronalis gravitas erat 5, 16, 2. Mira utrique probitas 6, 11, 2. 7, 9, 7. 7, 19, 4. (Usitatior est *in* præpositio sequ. abl.). Hæret *lateri* tuo quisquis accessit Pan. 24. Cfr. 7, 27, 2. 9, 21, 1, al. Hæreat *animo* tuo gaudium Pan. 75, al. Cfr. 1, 5, 11, quibus locis *animo* etiam pro ablativo potest haberi. (Cic. Rosc. Com. 6, 17. poët. Liv. post.). Huic cubiculo aliud et procoeton communi pariete *junguntur* 2, 17, 10. 5, 6, 20. (Ov. sæpissime). Duos statim Classico *junximus* 3, 9, 12. Suffragio meo tuum *jungas* 6, 6, 8. 9, 21, 4. 10, 59 (67). 10, 81 (85), 6. (Cfr. Cic. Div. 2, 43, 91. Nat. Deor. 2, 45, 117. Liv. 23, 41, 2, al. poët. post.). Similiter: Summæ gravitati tantum comitatis *adjungere* 4, 3, 2. (Etiam Cicero sic est locutus, quamquam usitatior est *ad* præpositio). Puer *mixtus* pluribus dormiebat 7, 27, 13. (Fontes) flumini *miscentur* 8, 8, 5. 10, 61 (69), 2. (Sic non solum poëtæ, id quod Holstenius contendit, sed etiam Livius persæpe locutus est. Cfr. Liv. 23, 4, 7. 24, 31, 3). Similiter dicitur: *Permixtus* causæ 2, 11, 23. Incesti principis statuis *permixta* deorum simulacra sorderent Pan. 52. (Hor. Liv. 26, 44, 4. post.).

Dativus pronominis reflexivi insolenter cum verbis nonnullis conjungitur. Nec ipse *tibi plaudis* 9, 14, 1. (Hor. Sat. 1, 1, 66). Similiter: Nos tibi *repræsentes* 9, 28, 3. (Quint. et Curt. dixerunt: "animo repræsentare"[1]).

---

[1]) Cfr. Krebs, l. l. s. v.

Fingenti mihi principem Pan. 4. Ea maxime *mihi* quæ maxime abominor *fingo* 6, 4, 4. (Sic non solum Verg. Ecl. 8, 108 dixit, id quod contendit Holstenius, sed etiam Prop. 2, 6, 7. Tibull. 1, 5, 35, atque ipse Cic. Nat. Deor. 3, 18, 47. Rep. 2, 1, 3. Cæs. B. G. 6, 37, 8).

Sæpius *verbis copulatis* dativus subjungitur pro præpositionibus, quæ sunt usitatiores:

Litori *abrepta* 8, 20, 8 (Suet. Sequi solet *ex* præpositio vel *a*). Confido *accessurum* te sententiæ meæ 4, 10, 3. (Vell. Quint. Tac. al. In talibus locutionibus, ubi *accedere* idem significat, quod *assentiri*, veteres scriptores particula *ad* utebantur). Cfr. *Accessit* releganti 8, 14, 24. 1, 20, 25. Præterea commemorandum est, Plinium dixisse: *Accedit his*, *quod* 2, 19, 5. 4, 12, 7 pro eo, quod est *huc accedit*, *quod*, vel solum *accedit*, *quod;* eumque pæne semper *accedendi* verbo subjecisse dativum. Eadem fere ratio est verbi *adjiciendi.* (Cfr. 2, 17, 21. 4, 25, 4. 5. al.). Quorum *recitationibus* adfui 1, 13, 6. (Usitatior est *ad* præpositio vel *in*, quamquam ne optimi quidem scriptores dativum prorsus aspernati sunt). Velut cumbulæ onerariis *adhærescunt* 8, 20, 7. (Verg. Hor. Inter solutæ orationis scriptores primus Livius (5, 47, 5) "adhærendi" verbo proprie posito dativum videtur subjecisse). *Adhibetur* consiliis 6, 15, 3. (Raro sic dicitur pro *in*, *ad consilium*, sed legitur tamen Cæs. B. G. 6, 13, 1. Cic. Div. 1, 43, 95. *Adhibebamur* cenæ 6, 31, 13. (Cfr. Liv. 23, 8, 5. "Convivio adhibiturus erat"). *Admotum* jam labris poculum reddidi 7, 1, 4. (Verg. Liv. 23, 37, 2. post.). *Adplicitum* est cubiculo hypocauston 2, 17, 23. (Liv. 23, 27, 7, al.). Per translationem dicitur: Quamvis eidem talia crimina *adplicarentur* 10, 58 (66), 4. Universitati ejus *adtendas* 1, 8, 3. 7, 26, 2. Cui magis quam Cæsari *adtendant?* Pan. 65. (Suet. Sil. Veteres scriptores dicebant "animum adtendere ad"). Similiter: Nunc *intende* libro, quem cum hac epistula accipies 8, 19, 2. ("Intentus" participium etiam apud Sall. et Liv. sæpe conjungitur cum dativo). Non tu falsis, non tu iniquis tabulis *advocaris* Pan. 43. (Ov. Hor. Quint. 11, 1, 39. "Etiam in his causis, quibus advocamur"). Socrus mea *advoluta* genibus 1, 18, 3. 9, 21. 1. (Liv. Prop. post.). Frigidariæ cellæ *conectitur* media 5, 6, 26 (Lucr. 2, 703. post. Per translationem Cic. (Pis. 5, 11) dixit: "Connexi funeribus dies"). Minervæ et Dianæ *convenire* non possit 9, 10, 1. (Solet dici "convenire inter" sequ. acc.). Epistula malignitati interpretantium *exponitur* 5, 7, 6. (Ov. Met. 13, 726. post. Liv. 42, 23, 9 *ad* præpositio sequitur). Quos (libellos) tibi hendecasyllabi nostri blanditiis *elicere* non possunt 5, 10 (11), 2. (Jam apud Plaut. Trin. 2, 2, 13 legitur: "Lacrumas hæc

mihi eliciunt." Sequi solet *ex* præpositio vel *a*). *Eripe* me huic tormento 6, 1, 2. Ut se tanto discrimini *eriperet* orabat 6, 16, 8. Eum prædonis avidissimi faucibus *eripuisti* Pan. 94. (Poët. Sall. Cat. 46, 2. post.). Dolor non pedibus solis *insidebat* 1, 12, 6. *Insidet* animo tuo majestatis publicæ cura 2, 11, 1, al. (Lucr. 3, 914. Liv. 45, 1, 4. post. Apud Cic. *in* præpositio sequitur). *Insidentes* ramis aves 5, 6, 22. (Ov. Her. 20, 134. Tibull. 1, 2, 72. Liv. 2, 13, 11). Reliquum tempus studiis *inpendi* 6, 20, 2. 3, 5, 16. 18. (Sic scriptores maxime, qui fuerunt post Augusti ætatem, dixerunt pro eo, quod est usitatius: "impendere aliquid in aliquid"). Quod eximium orationi ejus *inest* 2, 11, 17. 3, 19, 3. 4, 11, 2. 6, 7, 3. 7, 9, 14. Pan. 38. 59. 88. Dico *inesse* vim Regulo 4, 7, 1. 3. 4, 18, 2. Pan. 37. al. (Cic. Off. 1, 42, 151 concinnitatis causa huic verbo dativum subjunxit pro *in* præpositione sequ. abl. Liv. et Sall. semper sic locutos esse, affirmavit Kühnast, l. l. Pag. 137, sed Sall. Cat. 15, 5 sequitur *in* præpositio). Leges multa omnibus parietibus *inscripta* 8, 8, 7. 9, 19, 1. (Cic. Har. resp. 27, 58. Liv. 25, 10, 9. Ov. Met. 10, 215. Usitatior est *in* præpositio sequ. abl.). Non trabibus aut saxis nomen tuum *inciditur* Pan. 54. (Verg. Ecl. 10, 53. Ov. Hor. Usitatior est *in* præpositio sequ. acc. l. abl.). Cfr. *Incisa* et *insculpta* sunt publicis æternisque monumentis prætoria ornamenta Pallantis 8, 6, 14. Jam navibus cinis *incidebat* 6, 16, 11. Quotiens cassidi tuæ aut clipeo gravior ictus *incideret* Pan. 13. (Lucr. 2, 227. Verg. Ov. Liv.). Circumactis curvatisque litoribus mare *infunditur* 6, 16, 12. (Caligo) nos torrentis modo *infusa* terræ sequebatur 6, 20, 13. (Ov. A. A. 1, 437. Plin. maj. Sen. Petr.). Cui (balineo) jam videbar *inferri* 7, 1, 6. Septingenta milia ærario *inferenda* censuit 2, 11, 20. Tu sideribus patrem *intulisti* Pan. 11. Delubris meditatum carmen *intulerit* Pan. 3. (Poët. Liv. 4, 20, 5. 23, 24, 11. post.). Ceris et stilo *incumbit* 7, 27, 9. (Sic Sil. Tac. Flor. dixerunt pro *in* particula sequ. acc. Forsitan tamen Plinii loco propria significatione accipi possit). Juvabat *inlidere* solo superbissimos vultus Pan. 52. Cfr. 8, 20, 5 (Poët. post.). (Puer) *insilit* tergo (delphini) 9, 33, 6. (Ov. Met. 12, 345, al. post. Apud Liv. sequitur *in* c. acc., apud Sall. Hist. 5, 3 solus acc.). Securitas (imperii) saluti tuæ *innisa* est 10, 52 (60). Præsenti tibi *innixus* Pan. 8. (Similiter dativus certo positus est Ov. Met. 14, 819. Tac. Ann. 3, 30. Quint. I. O. 6, 1, 35). Dices *inmissa* terris nova flumina 8, 4, 2. (Poët. Cæs. B. C. 2, 10, 6). Hoc est quod penitus illos animo Cæsaris *insinuavit* Pan. 62. (Quamquam acc. huic verbo subjungitur Liv. 44, 41, 8 nec dativus rarus est, tamen rarissime ut in hoc exemplo cum utroque casu simul videtur conjungi). Experieris non Dianam magis montibus quam Minervam

inerrare 1, 6, 3. 9, 17, 1. Memoria imaginis oculis *inerrabat* 7, 27, 6. (Stat. Silv. 1, 5, 58. Tibull. 4, 1, 201 sequitur *in* præpositio c. abl.). Ne cui fidem meam *obstringam* 4, 13, 10 (Plin. maj. Cfr. Boetticher, Lex. Tac. s. v.). *Redit* animo ille latus clavus 8, 23, 6. (Poët. Cfr. Liv. 2, 22, 3). Similiter: Hæc optimi appellatio numquam memoriæ hominum sine te *recurret* Pan. 88. *Refudimus* Nilo suas copias Pan. 31. Tot trucidatis sanguinem et bona *refudisses* Pan. 40. Fenestris *subjacet* vestibulum villæ 2, 17, 15. 5, 6, 2. 23. (Curt. Col.). Tiberis demissioribus ripis alte *superfunditur* 8, 17, 1. 9, 33, 9. (Plin. maj. Col.). Triginta annis gloriæ suæ *supervixit* 2, 1, 1 (Suet. Flor. Just.). Illis exemplis addantur: Quæris qui sint versiculi quibus *gratiam rettuli* 3, 21, 4. 4, 7, 6. Pan. 54. (Similiter jam apud Ov. Pont. 4, 1, 21. Trist. 5, 4, 47 dativus rei huic locutioni subjectus est). Cum ejusmodi officiis *renuntiasset* 2, 1, 8. Inertiæ *renuntiare* Pan. 59. (Similiter Sen. Quint. Suet. cum dativo rei hoc verbum conjunxerunt. Plerumque hac significatione subjecta dativus personæ sequi solet et accusativus rei).

Dativus pro *ab* præpositione sequ. abl. ad agentem personam significandam non solum temporibus compositis, quæ vocantur, subjungitur, sed etiam simplicibus nonnumquam, id quod rarum est apud Ciceronem, præterquam ubi dativus pro dativo commodi habendus est[1]). Felicitas terræ inbecillis *cultoribus* fatigatur 3, 19, 6, quamquam hoc loco *cultoribus* pro ablativo potest accipi. Finitimis *oppidis* studia hinc petantur 4, 13, 9. (Hoc loco, ubi *oppidis* verbum pro "oppidanis" positum est, pro dativo commodi potest haberi). *Inhabitantibus* tristes diræque noctes vigilabantur 7, 27, 6[2]).

Participiis sæpius subjungitur talis dativus apud Plinium, ut apud omnes scriptores. Quod factum ne *mihi* quidem auditum est 6, 24, 5. Cupio *coheredibus* meis excusatum esse 7, 11, 2. Ne quis *mihi* non donatus abiret 8, 2, 3. Adfectata *aliis* castitas Pan. 20. *Optimo cuique* principum dilectum Pan. 88.

Dativi finalis, qui vocatur, exemplum hoc afferatur. *Fidei veritatique* componitur (historia) 7, 17, 3[3]).

Accusativi verbis simplicibus copulatisque nonnullis subjuncti exempla minus usitata hæc sunt:

Regulum *cogita* 4, 2, 2. Qui posteros *cogitant* 5, 5, 4. 6, 31, 13.

---

[1]) Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 1, 4, 11.

[2]) Apud Livium crebrior est hic usus dativi, qua de re cfr. Kühnast, l. l. Pag. 139. [3]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 21.

(Tac. Dial. 2. Sequi solet *de* præpositio). Istud tamquam morituram *coëgit* 2, 20, 11. Nemo tam miser est, ut illa *cogatur* 8, 6, 3. Nihil *cogitur* Pan. 6. Cfr. 10, 96 (97), 5. (Ter. Ad. 3, 4, 44. Cic. rep. 1, 2, 3. Sall. Hist. 2, 41, 6. Liv. 4, 26, 3, al.). Quæ tantum *coeperant* reges 10, 41 (50), 5. (Cic. Nat. Deor. 1, 7, 17. Liv. 42, 47, 3. Plaut. Ter. Verg. post. Contra Sall. Hist. 4, 61, 13 nunc legitur in ed. Dietschii: Bellum "cepi" (pro coepi). Varenum proconsulem *detulerunt* 5, 20, 1. Cfr. 3, 9, 6. 6, 31, 10. 7, 6, 8. 10, 96 (97), 2. (Quint. Tac. Veteres scriptores dicebant "nomen deferre"). Di *festinaverunt* virtutes tuas ad gubernacula rei publicæ 10, 1, 1. *Festinatis* senectutis insignibus Pan. 4. *Festinatis* honoribus Pan. 69. (Verg. Ov. Sall. post. Cic. aut absolute, ut aiunt, posuit aut cum infinitivo conjunxit). Similiter: Hinc porticus, inde delubra *properantur* Pan. 51. (Poët. Sall. post. Cic. absolute posuit aut cum infinitivo conjunxit). Privato judicio *principem geris* Pan. 44. (Sen. Trag. Just. Claud. Apul. Sæpius sic usurpatur *agere*, de quo usu supra disputavimus). Quam (materiam) *gravari* solebamus 3, 18, 6. Qui maxime dominum *graventur* Pan. 45. (Plaut. Rud. 2, 4, 21. 22. Hor. post.). *Indulgeas* jus Quiritium L. Satrio Abascanto 10, 11 (6), 2. Cfr. 2, 13, 8. 10, 6 (22), 1. 10, 8 (24), 2. 4. 10, 70 (75), 1. 10, 108 (109), 2. Hoc genus operis salubritati coloniæ *indulseris* 10, 90 (91), 2. (Huic verbo accusativum subjunxerunt non solum argenteæ ætatis scriptores, ut contendit Holstenius, sed etiam Liv. 40, 15, 16. Cfr. præterea Nep. Att. 9, 3. "Nihil iis indulsit"). Pecora circumfusum undique lacum *paveant* 8, 20, 8. Illos posteros libertatis nec terret Cæsar nec *pavet* Pan. 69. (Plaut. Hor. Sall. Cat. 31, 3. Liv. 23, 5, 8. post.). Similiter: Adventum tuum non pater quisquam *expavit* Pan. 20. (Hor. post. Apud Liv. 6, 34, 6 *ad* præpositio sequitur). Formosum alium, hunc fortissimum *personat* Pan. 2. Nunc cithara, nunc lyra *personatur* hendecasyllaborum volumen 7, 4, 9 [1]). Grata sunt tamen *recordantibus* principem illum in capita dominorum servos subornantem Pan. 42 [2]). Laudes imperatorum ludis *saltarentur* Pan. 54. (Ov. Hor. Vell. Tac. Suet. Petr.). Quisquis ille, *sileatur* 8, 22, 4. (Poët. Liv. 27, 10, 7. post.). Magna sui parte meridiem *spectat* (villa) 5, 6, 15. (Poët. Sall. Hist. 3, 58. Liv. 25, 9,

[1]) Holstenius putat, illas locutiones esse conformatas ad similitudinem locorum Verg. Aen. 6, 418 et Hor. Ep. 1, 1, 7, quorum locorum paulo alia est ratio. Potius mihi videtur consimilis esse locus ille Cic. Rep. 1, 2, 2. "Quas (res) isti in angulis personant." (Cfr. præterea Schütz, Lex. Cic. s. v.).

[2]) Krebs s. v. non optimo jure contendit, semper dici "recordari *de* aliquo", in qua eadem sententia est Schultz, "Lat. Sprachlehre", § 278, Anm. 2. Infinite Madvig § 291, Anm. 1, Krüger § 351, Anm. 3 disputarunt.

10. 33, 17, 5, al. post. Injuria Klotz in lexico laudavit Cic. Att. 9, 12. Plerumque, ubi de situ locorum agitur, sequi solet *ad* præpositio). *Stupebant* agricolæ plena horrea Pan. 31. (Verg. Petr. Mart. Val. Flacc.). Inhabitantibus tristes diræque noctes *vigilabantur* 7, 27, 6. (Verg. Ov.).

Accusativus his verbis copulatis subjunctus minus est usitatus:

Hac *adeuntur* diætæ duæ 5, 6, 31. Cfr. 2, 17, 2. 6, 16, 14. (Propria significatione verbo subjecta *ad* præpositio sæpius usurpatur, quamquam apud poëtas certe et Liv. nequaquam rarus est acc. obj. Cfr. Liv. 23, 16, 9. 25, 9, 9.[1]). Cfr. Cæs. B. G. 4, 20, 2). Concupiscere honorem quem *dedigneris* Pan. 63. Cfr. 8, 6, 16. Pan. 55. (Verg. Ov. Sil. Curt. Just.). In Regulo *demerendo* Regulum imitantur 4, 2, 4. (Ov. Liv. 3, 18, 3. Vell. Quint. Tac. Suet.). Similiter: Hic maxime principem *promeretur* Pan. 62. (Suet. Cic. Off. 2, 15, 53 *de* præpositio sequitur). *Egressi* tecta consistimus 6, 20, 8. (Cæs. B. C. 3, 52, 2. Liv. 1, 29, 6. 22, 55, 8. 29, 6, 4. Sall. Jug. 110, 8 [2]). Addi possunt ad illos locos Sall. Hist. 1, 87. 3, 33. Apud posteriores scriptores frequentissima est hæc structura). Per translationem dicitur: Nec historia debet *egredi* veritatem 7, 33, 10. Dignum aliquid auribus *elaboremus* 4, 16, 3. Cfr. 3, 5, 20. (In passiva forma maximeque in participio etiam Cic. hac voce sæpe usus est; in forma activa Cfr. Quint. I. O. 2, 3, 6. Plin. maj.). Hor. Od. 3, 1, 19). Utraque filiam *enixa* decessit 4, 21, 1. (Ov. Liv. 40, 4, 4. post.). Illum turbinem *evaserint* 3, 9, 36. Cæsares quibus suspectus fuerat *evasit* 2, 1, 3. *Evasit* perpetuam valetudinem 1, 12, 11. Sermones malignorum *evasit* 7, 24, 3. Quam (poenam) *evasisset* 10, 58 (66), 2. (Verg. Ov. Liv. post.). Nec castigat errantes, sed *emendat* 1, 10, 7. Vir est *emendatus* 3, 3, 5. 4, 27, 6. 8, 22, 2. 9, 21, 1. 10, 96 (97), 10. (Cfr. Cic. Legg. 3, 13, 30. Or. 46, 155. Hor. Ep. 1, 16, 30. Usitatius quidem est "mores hominis emendare", atque etiam in dubium olim vocatum est, num latine diceretur "emendare hominem"). Tiberis alveum *excessit* 8, 17, 1. *Excessuros* templorum fastigium titulos Pan. 54. Annum tertium et octogensimum *excessit* 2, 1, 4. 2, 3, 5. 3, 7, 9. Etiamsi modum *excesserit* 2, 4, 4. 3, 11, 8. 6, 21, 6. 7, 33, 10. 8, 24, 10 aliisque locis permultis. (Cic. dixit fere: "Transire modum" Off. 1, 29, 102. "Extra modum prodire" Off. 1, 39, 140. "Ultra modum progredi" Tusc. 4, 17, 38). *Excesseramus* licentiam contionum 3, 20, 3. Cujus (legis) severitatem inmanitate crimi-

[1]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 224, b. Kühnast, l. l. Pag. 144, sequ.
[2]) Cfr. Anton, "Studien zur Lat. Gramm. u. Stilistik", Pag. 73, sequ., Erfurt 1869.

num *excesserat* 6, 29, 9. Vereor ne *excessisse* officii mei partes videar 10, 47 (56), 3. Qua (summa) decem milia *excesserant* 8, 2, 4. 10, 8 (24), 5. (Ov. Met. 7, 166. Liv. post.[1]). *Expertus* sum *me* et heroo 7, 4, 3. Variis *me* studiorum generibus *experior* 9, 29, 1. (Quint, I. O. 12, 11, 16. Num alibi usquam dicatur "experiri se", dubito. Holstenius temere, ut solet dissimilia coacervare et miscere, contulit Quint. 9, 3, 76. 10, 1, 100, qui loci plane conveniunt et cum Ciceronis et cum aliorum scriptorum consuetudine loquendi). Homines jactationem ejus (rei) *incessunt* 1, 8, 15. (Ov. Liv. 37, 57, 15. post.). *Inrumpit* cubiculum meum mater 6, 20, 4. (Cæs. B. C. 1, 27, 3. 2, 13, 4. 3, 111, 1. Sall. Jug. 58, 1. Verg. Ov. post.). Quem (locum) deus ille *insedit* Pan. 1. Quæ (turba) limen *insederat* Pan. 5. *Insidere* vias Pan. 26. Forum *insederant* Pan. 34. *Insessa* castris montium abrupta 8, 4, 2. (Sall. Hist. 1, 9. 1, 108. Liv. sæpe. Tac. Curt. Flor. Sil.). Virum aut sapientem aut proximum simillimumque sapienti *intellegere* sum visus 3, 11, 5. 6, 27, 2. 8, 23, 5[2]). (Vell. Sen. Quint. 10, 1, 104, al. Tac. Ann. 3, 3. Plin. maj. Non optimo jure in eodem genere Holstenius posuit: Hoc tamen signum ego quoque *intellego* 3, 6, 1. 1, 10, 3. 10, 51 (12), 2. (Ov. Met. 13, 295. Cic. Verr. 4, 14, 33). Quem *interfari* nefas esset 1, 23, 2. (Liv. Val. Max.). Has buxus *interjacet* 5, 6, 32. (Liv. 7, 29, 6. 27, 41, 4. Plin. maj.). Alius fauces *invadit* 3, 14, 2. Ea *invasit* homines habendi cupido 9, 30, 4. (Semper apud Sall. sequitur solus acc., sæpissime apud Liv., sed apud Ciceronem semper sequitur *in* præpositio sequ. acc., nam ubi olim inveniebatur solus acc., ibi addiderunt *in* præpositionem (Cic. Sest. 6, 14. Qu. fr, 3, 2, 2). Nihil referre quando sint patriam *invecti* 10, 118 (119), 1. (Verg. Ov. Liv. post. Cic. Rep. 6, 11, 11 legitur: "Quum eris curru Capitolium invectus"). Plerique inritis precibus surdas principis aures *obstrepebant* Pan. 26. (Cic. Marcell. 3, 9, quem quidem locum putant esse corruptum et "nomine Ciceronis indignum"[3]). Gierig Plinii loco legi vult *adstrepere).* Nostra agmina *percursare* ripas gaudebant Pan. 12. Hedera truncum et ramos *pererrat* 5, 6, 32. (Verg. Ov. Hor. post.). Magna Isæum fama *præcesserat* 2, 3, 1. 7, 16, 2. (Delphinus) *præcedere* puerum 9, 33, 4. 10, 63 (13). (Propria significatione posito huic verbo acc. subjunxerunt Verg. Ov. Cfr. Liv. 32, 16, 5. post.). Per translationem positum cum acc. conjunctum est: "Amoenitatem tectorum longe *præcedit* hippodro-

[1]) Cfr. Anton, l. l. Pag. 72.
[2]) Cfr. Seyffert, "Pal. Cic." Pag. 84.
[3]) Cfr. Schütz, Lex. Cic. s. v.

mus 5, 6, 32. Pertinet ad tuam gloriam quam maximum videri quem *præcedis* vel exæquas 6, 17, 4. (Cæs. B. G. 1, 1. Liv. 38, 51, 11. "Ego vestros honores rebus gerendis præcessi" [1]). Paratam editionem morte *præventam* 9, 1, 3. Finem potestatis alterius altera *prævenit* Pan. 92. (Ov. Liv. Sall. Jug. 71, 5. post.).

Accusativus verbo passivo subjungitur: Coëgit mulierem sibi tunicas quas erat *induta* legare 2, 20, 11. (Verg. Ov. Liv. post. [2]). Cujus (libelli) pretium *reposceris* 7, 12, 6. (Poët. Quint. I. O. 6, 3, 10). Alia, quæ commemorentur, digna in singulis verbis attuli.

Ablativo loci Plinius nonnumquam, sed satis raro, præeuntibus poëtis et Livio, liberius usus est, velut: Domum meam *Esquiliis* quærat 3, 21, 5. Cum placido et cum turbato *mari* vehitur 9, 26, 4. Cum abunde expertus esset, quam bene *umeris* tuis sederet imperium Pan. 10 [3]).

Ablativi temporis minus usitati hoc afferatur exemplum: Hoc *certamine* 9, 33, 4. Vix opus est me commemorare, "ludis, comitiis" sic usurpari, velut: Proximis *comitiis* 6, 19, 1. Sacerdotalibus *ludis* 7, 24, 6 [4]). Præterea ablativus sæpe ponitur ad spatium temporis significandum, velut: Pauculis adhuc *diebus* in Tusculano commorabor 4, 13, 1. Vixit cum hac triginta novem *annis* 8, 5, 1. 10, 74 (16), 1. Sola velatus toga perstitit, et quidem *horis* septem 4, 16, 2. Cum Nicææ *biduo* substitisset 10, 67 (15), 1. *Quadriduo* 1, 20, 8. *Triduo* 2, 11, 18. 3, 18, 6. *Diebus et noctibus* 2, 3, 4. *Diebus ac noctibus* 5, 8, 3. Pan. 67 [5]).

Ablativus instrumenti de persónis usurpatur, velut: *Comoedis* cena distinguitur 3, 1, 9. Clarissimorum virorum receptacula habitatore *servo* teruntur Pan. 50. (Rarior est hæc structura apud veteres scriptores [6]).

Ablativus solus ponitur ad materiam, ex qua aliquid factum est, significandam, velut: Stibadium candido *marmore* 5, 6, 36. (Ibid. 40 contra legitur: Sedilia *e* marmore). Media inter deos sedes *auro* staret aut *ebore* Pan. 52. Tribunal viridi *cespite* extructum Pan. 56. (Usitatior est *ex* particula, quamquam etiam apud classicos, qui vo-

---

[1]) Krebs igitur non omnino recte de usu hujus verbi disputavit.

[2]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 237, a.

[3]) Cfr. de hoc usu Kühnast, l. l. Pag. 183, sequ. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 273, b, Ann. 2.

[4]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 276, Ann. 2.

[5]) Cfr. de hoc usu ablativi, apud Plinium creberrimo, Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 235, Ann. 3.

[6]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 254, Ann. 3.

cantur, scriptores solus ablativus invenitur. Cfr. Liv. 6, 32, 1). (Agri) constant *campis vineis silvis* 3, 19, 5. (Lucr. Quint. Apud Ciceronem semper sequitur *ex* præpositio [1]).

Ablativi causæ hæc fere exempla annotavi: Dubitat *diversitate* rationum 1, 22, 3. Quibus (Cæsaribus) suspectus atque etiam invisus *virtutibus* fuerat 2, 1, 3. (Exspectatur *propter* præpositio l. *ob*, sed cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 257, Anm. 2. Kühnast, l. l. Pag. 163, sequ.). Quamvis quietis *amore* secesseris 2, 11, 1. (Sic a Plinio plerumque omittuntur participia "commotus, ductus", tal., quæ ab optimis scriptoribus sæpissime addi solent). *Cupiditate* audiendi 6, 5, 5. *Lassitudine* sedendi 6, 17, 2. *Reverentia* Eurythmi 6, 31, 9. 7, 24, 5. Visendi *studio* 6, 33, 4. Artes non *odio* magis quam *reverentia* relegaret Pan. 47. *Superbia* et *fastidio* amplissimos honores repudiare Pan. 55. Hic commemorandum est Plinium sæpe dixisse: *Invidere alicui aliqua re*, ut est etiam apud Liv. 2, 40, 11 [2]). Neque enim ego *invideo* aliis bono quo ipse careo 1, 10, 12. 2, 10, 2. 2, 20, 8. 3, 8, 2. 7, 28, 2. 9, 13, 5; eumque *sponte* absolute, ut aiunt, non addito pronomine possessivo usum esse. Addidisti calcaria *sponte* currenti 1, 8, 1. 1, 12, 1. 13. 1, 19, 3. 1, 22, 8. 3, 7, 3. 4, 24, 3. 5, 13 (14), 10. 6, 29, 11. 7, 19, 1. Pan. 44. 73. (Verg. Ov. post.).

Ablativus modi nonnumquam solus ponitur pro *cum* præpositione sequ. abl. Si quid omnino, hoc certe *judicio* facio 4, 15, 1. (Etiam Cic. Qu. fr. 3, 1, 5, 8). *Gravitate* quam noras . . . inquit 4, 17, 8. Cujus memoria orbem terrarum *gloria* pervagetur 6, 10, 3. *Dissimulatione* et *silentio* præterii 6, 27, 3. Ut periculum capitis adituri *tardidate* convenimus Pan. 48. Insolenter quoque dixit: Quodam velut *aggere* construuntur (saxa) 6, 31, 16. Torrentis *modo* 6, 20, 13, præeunte Livio, dicitur pro eo, quod fortasse frequentius est: Torrentis *in modum* [3]).

Ablativus copiæ subjungitur adjectivo, quod est *plenus*. *Plenus* humanitate 1, 10, 2. 7, 9, 6. 8, 18, 2. (Usitatior est apud optimos scriptores genitivus, quamquam non desunt exempla, ubi ablativus sequatur).

Ablativus inopiæ sequitur verbum *indigendi*. Qui non *indigent* clementia ullius 8, 22, 1. Cum ope earum *indigeret* Pan. 14. Cum plurimis amicitiis fortuna principum *indigeat* Pan. 85. (Apud opti-

---

[1]) Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 4, 8, 19.

[2]) Cfr. Anton, l. l. Pag. 81, sequ., qui satis copiose de hac locutione disputavit.

[3]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 178.

mos scriptores genitivus est frequentior, quamquam ablativus non est rarus [1]).

Ablativus comparationis: Solito major et augustior Pan. 8. Augustior *solito* currus Pan. 92. (Ov. Liv. Suet.). Hic commemorandum est Plinium, præeuntibus Varrone (R. R. 2, 7, 1) et Livio (38, 38, 15) dixisse: Ne quis sit in senatu *minor annorum* triginta 10, 79 (83), 1 [2]).

Ablativus separationis nonnullis verbis adjungitur, ubi apud veteres scriptores sequi solet præpositio. Periculo *aufertur* 6, 20, 11. (Veteres scriptores aut *dativum personæ* aut *ab*, *de*, *ex* præpositiones huic verbo adjunxerunt, aut *absolute* posuerunt). (Tecta) quasi *emota* sedibus suis 6, 16, 15. (Hor. Liv.). Simul theatro ego et Quadratus *egrederemur* 7, 24, 6. *Egredienti* nave 7, 27, 3. (Cæs. B. G. 2, 11, 1. 4, 24, 1. poët. Liv. post. Apud Cic. sequitur *ex* præpositio). *Excedere* oppido visum 6, 20, 7. (Cicero dixit "vita excedere", Cæsar "loco, pugna excedere." Cfr. Italia excedere B. C. 1, 27. Præterea ante Livium *ex* præpositio certe multo usitatior est). Numero civium *excidit* 8, 18, 6. Animo caritas *excidat* Pan. 87. (Apud classicos, qui vocantur, scriptores sequi solet *ex* præpositio l. *de*). *Exiluit* cathedra 3, 16, 12. (Ov. Met. 5, 35. al. Lucan. Cic. Verr. 2, 30, 75 sequitur *de* præpositio). Nos amor liberalitatis communibus avaritiæ vinculis *eximebat* 1, 8, 9. Illum civilibus officiis principis amicitia *exemit* 4, 24, 3. (Incertum est, utrum pro dativo an pro ablativo his locis casus habendus sit, nam post Livii ætatem, præeuntibus poëtis, etiam in soluta oratione, utraque structura satis frequens est. Cfr. Liv. 8, 35, 5. 34, 52, 12. Apud Ciceronem sequi solet præpositio). Dativus personæ certo sequitur. *Exime* hunc *mihi* scrupulum 6, 8, 7. Similiter non potest constitui, utrum verbo *adquiescendi* dativus an ablativus adjungatur. Magno fomento dolor meus *adquiescet* 4, 21, 4. 5, 16, 11. 6, 7, 2. 8, 16, 3. (Sequi solet apud optimos scriptores *in* præpositio sequ. abl.). Solus ablativus adjungitur adjectivo, quod est *diversus*, pro *a* præpositione sequ. abl. Quam *diversum* consuetudine illorum Pan. 65.

Ad extremum generatim moneo, Plinium videri solum ablativum iterationi præpositionis prætulisse in iis locutionibus, in quibus utraque structura ab aliis usurpatur.

Sed hæc hactenus. Alias, si commodum fuerit, uberius tractabo universam grammaticam rationem argenteæ latinitatis.

---

[1]) Kühnast, l. l. Pag. 172, docuit apud Livium semper sequi abl. et apud Sall. excepto uno loco.

[2]) Cfr. Madvig, "Bemerkungen", Pag. 85, ubi plures loci Suet. et Jct. laudati sunt.

De Modis.

Indicativus ponitur in oratione obliqua, cujus structuræ ne apud optimos quidem scriptores desunt exempla[1]).

Additum est ut pecuniæ quas creditoribus *solverat* revocarentur 3, 9, 17. Quæres fortasse quemadmodum evenerit ut poenis in quas *damnati erant* exsolverentur 10, 31 (40), 4. Melius Nominatum fuisse facturum, si causam Vicetinorum eodem animo quo *susceperat* pertulisset 5, 13 (14), 4.

Post *dum* particulam hæc structura satis frequens est præcipue apud rerum scriptores[2]). Ut mihi omnia libera servarem, *dum* Mauricus *venit* 1, 5, 15. Ut duces agere, *dum secuntur*, adsuescerent 8, 14, 5.

Indicativus sequitur post *non quia: Non quia* tu ut ita facerem *petisti* 9, 38. (Cic. Planc. 32, 78. Liv. 10, 41, 12. 40, 33, 2, al. post. "Non quod" sequ. Ind. Cic. Rep. 1, 18, 30.[3]).

Plusquamperfectum aut *imperfectum Indicativi* in apodosi enuntiationis conditionalis usurpatur, addita protasi per *plusqupf.* aut *impf. conj.*

Temere *fecerat* Nerva, si adoptasset alium Pan. 8[4]). *Actum erat* de fecundissima gente, si libera fuisset Pan. 31. Quorum si nihil nobis natura præstaret, *expeditum erat* cataractis aquæ cursum temperare 10, 61 (69), 4. *Erat* modica, si principem cogitares 6, 31, 13.

In sententiis *relativis indicativus* ponitur minus usitate, ubi causalem vim habent: Possis ex hoc facere conjecturam, quam sit emendatus adulescens, qui a gravissimis senibus sic *amatur* 4, 27, 6. Scilicet qui *requisisti* 6, 20, 20. Quanto tu quandoque dignior coelo, qui tot res illis *adjecisti* Pan. 35. (Sed cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 366, Ann. 1).

Quod attinet ad usum *conjunctivi* modi apud Plinium, primum est commemorandum solum conjunctivum sæpius quam apud veteres scriptores positum esse pro *ut* particula sequ. conj., velut post censere 6, 9, 2. Cupere 5, 14 (15), 9. Denuntiare 6, 31, 12. Exhortari Pan. 69. Incitare 5, 17, 4. Jubere 6, 20, 12. Licere 1, 6, 3. 1, 7, 4. 4, 14, 9.

---

[1]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 235. Madvig. "Lat. Sprachlehre" § 369, Ann. 2.

[2]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 369, Ann. 3. Dræger, l. l. Pag. 57. Cic. Rosc. Am. 25, 70.

[3]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 357, b. Kühnast, l. l. Pag, 240. Dræger, l. l. Pag. 63.

[4]) Cfr. præter Madvigium, "Lat. Sprachlehre" § 348, d., Johanson, "De usu modorum in verbis "debere, posse, sim", Pag. 24, sequ. Upsaliæ 1868. Kühnast, l. l. Pag. 226. Dræger, l. l. Pag. 65.

Pacisci 3, 12, 1. Permittere 4, 11, 13. Obsecrare 4, 9, 12. Optare 10, 88 (89). Opus esse 9, 33, 11. (Num quis alius sic locutus sit, dubito). Petere 4, 28, 1. 5, 8, 14. 6, 19, 3. 9, 13, 16. Postulare 6, 31, 10. Præcipere 5, 16, 7. 7, 24, 5. Præmonere 4, 11, 11. Rogare 2, 13, 10. 5, 19, 8. 6, 8, 9. 7, 6, 11. 7, 17, 14. 10, 5 (4), 2. 10, 8 (24), 4. Pleraque illorum verborum etiam apud veteres scriptores hic illic ita struuntur, quamquam apud eos rarior est hæc structura[1]).

Conjunctivus iterativus subjungitur *quotiens* particulæ: *Quotiens intrasset* fidelior amicus 1, 12, 7. 3, 16, 4. Totiens cuique experiendum malum, *quotiens* quisque similes principi servos *haberet* Pan. 42[2]). Particulæ *prout: Prout* hic vel ille *diceret* 6, 5, 5. *Prout* alterutrum frequentiæ genus *invaluisset* Pan. 23. (Liv. 5, 47, 3[3]); in *sententiis relativis: Quocumque* me *contulissem* 6, 10, 2. *Quoscumque* in scopulos *detulissent* Pan. 35[4]). Jam navibus cinis incidebat, quo propius *accederent*, calidior et densior 6, 16, 11,

Conjunctivus subjungitur *cum* conjunctioni, quamquam antecedit *tum*, id quod ne apud Ciceronem quidem inusitatum, frequentius est apud Livium et, qui postea fuerunt, scriptores[5]): Jam *tum*, *cum* in Syria tribunus *militarem* 3, 11, 5. Quæ *tunc cum vincerent* non debebantur 10, 118 (119), 3. *Tunc, cum* ad exercitum proficiscereris Pan. 5; particulæ *donec:* Hoc altero die, hoc tertio, hoc pluribus, *donec* homines innutritos mari *subiret* timendi pudor 9, 33, 6. Onerosa erit modestiæ illorum tertii consulatus sui recordatio, *donec* te sæpius consulem videant Pan. 78[6]).

Nonnumquam *conjunctivus* subjungitur particulis *quod* et *quantum*, ubi exspectamus indicativum: Hoc quoque redditæ libertatis indicium fuit, *quod* consul alius quam Cæsar *esset* Pan. 58. Gratius tamen *quod* sensim et placide, et *quantum* respectantium turba *pateretur, incederes* Pan. 23. Nisi existimandum est orationem esse obliquam, hic locus consimilis est iis, quos Dræger, l. l. Pag. 60, ex Ann. Tac. attulit (6, 19. 6, 21. 13, 42), quibus similem se nullum usquam invenisse locum affirmat. (Cfr. Liv. 44, 7, 6: "Quantum procederet longius a Thessalia").

Verba, quæ sunt *debere*, *posse*, tal., in primaria sententia enuntiationis conditionalis collocata, ubi exprimitur aliquid, quod certa qua-

---

[1]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 227.
[2]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 56.
[3]) Dræger, l. l. Pag. 60. Kühnast, l. l. Pag. 237.
[4]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 54.
[5]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 241. Dræger, l. l. Pag. 56.
[6]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 57. Liv. 45, 7, 4, quem locum similem esse contendit Boetticher, Lex. Tac. Pag. 109, nunc mutatus est.

dam conditione rei non factæ fieri possit aut necesse sit, in *conjunctivo* ponuntur, cujus rei nonnulla libet afferre exempla, quippe cum apud Plinium ejus generis non multa sint. Diu *quærendus fuisset*, nisi paratus et quasi provisus esset Minicius Acilianus 1, 14, 3. Si pluribus pater tuus quam mihi debuisset, *fuisset* fortasse *dubitandum* an adires hereditatem 2, 4, 1. Si verendum esset ne quod ego dedissem populus eriperet, cunctantior fortasse et cautior esse *deberem* 2, 16, 4. Hanc ille vim si ad potiora vertisset, quantum boni efficere *potuisset*! 4, 7, 3. Si hoc opusculum nostrum aut potissimum esset aut solum, fortasse *posset* durum videri dicere cet. 4, 14, 10 [1]). Si mater te ex parte quarta scripsisset heredem, num queri *posses?* 5, 1, 9. (Similiter imperfectum positum est pro plusqpf. in secundaria sententia 8, 6, 12. Perseveraturum fuisse, nisi *obsequeretur* principis voluntati. In utraque sententia. Erat puer acris ingenii, sed ambigui, qui tamen *posset* recta sectari, si patrem non *referret* 4, 2, 1 [2]).

Conjunctivus sæpissime subjungitur particulæ *quamquam*, qua structura num Cicero usus sit incertum est [3]). *Quamquam* illi paternus (avus) etiam clarus spectatusque *contigerit* 3, 3, 1. Tertium, *quamquam occultaretur*, pro comperto habebatur 6, 19, 2. *Quamquam* te temperantissimum *noverim* 7, 1, 1. Cfr. 7, 33, 3. 8, 4, 3. 8, 6, 17. 8, 16, 3. Vides a medicis, *quamquam* in adversa valetudine nihil servi ac liberi *differant*, mollius tamen liberos clementiusque tractari 8, 24, 5. (Sall. Jug. 3, 2. Nep. Att. 13, 6. Liv. 6, 9, 6. 7, 13, 6. 36, 34, 6. poët.).

Imperativus præsentis insolenter cum *ne* particula conjungitur. Invicem tu, si quid istic epistula dignum, *ne gravare* (pro "ne sis gravatus") 8, 18, 11. (Liv. 3, 2, 9. Sen. Const. 19, 4. Num præterquam his locis in soluta oratione inveniatur, dubitandum est [4]).

Infinitivus nonnullis *verbis* subjungitur maxime poëtarum more dicendi, ubi apud veteres scriptores sequi solet *ut* aliave particula, etiamsi hic illic apud optimos quoque scriptores eadem verba cum infinitivo conjunguntur: *Adhortatus* es *resumere* libertatem Pan. 66. ("Hortandi" verbo Cic. nonnumqam (Sest. 3, 7), sæpius Sall. infinitivum subjunxit). Itinere *decedere admonebamur* 1, 2, 4. (Hirt. B. G. 8, 12, 7. Cic. Verr. 1, 24, 63). Cum valentissimo quoque sodalium *certat frangere* fluctus

[1]) Cfr. Johanson, l. l.
[2]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 66.
[3]) Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 3, 21, 70. Kühner ad Cic. Tusc. 5, 30, 85.
[4]) Cfr. Reisig, "Vorlesungen" Pag. 605, sequ.

Pan. 81. (Poët. post.). *Amare contigit* 1, 16, 9. *Contingat invenire* 4, 1, 7. 6, 26, 3. 7, 26, 3. 8, 6, 7. 8, 11, 3. 10, 17 (28), 2. Pan. 34. 58. 71. 92. (Cic. Arch. 3, 4, si lectio vera est. Poët. post.). Poëtis *furere concessum* est 7, 4, 10. Infra etiam *natare concessum* 8, 8, 6. Pan. 90. (Cic. Quinct. 15, 50, al. Cæs. B. G. 6, 20, 2, semel apud Liv. [1]), sæpius ap. poët. et post.). Quantum mihi *cernere datur* 1, 10, 5. 3, 1, 1. Beatos puto quibus deorum munere *datum est* aut *facere* scribenda aut *scribere* legenda 6, 16, 3. 8, 4, 4. 8, 20, 1. Pan. 29. 50. 51. 79. (Poët. Liv. Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 252). *Ut* et *ne* particulæ sequuntur. *Dandum* nobis amicis *ne* spes nostras voluntaria morte desereret 1, 22, 9. Fuit fratribus illis quasi fato *datum*, *ut* divites fierent 8, 18, 5. Id (balineum) itaque indulgentia tua *restituere desiderant* 10, 23 (34), 1. (Poët. post. Cæs. B. G. 4, 2 sequitur acc. c. inf.). Quibus (libellis) peregre *manere* gratiam, quam in urbe collegerint, *delector* 9, 11, 2. (Poët. pro *gerundio*, quod usitatius est, vel pro *quod* particula). Nobis *denegatur* diu *vivere* 3, 7, 14. (Poët. post.). Similiter: *Figurare* varie nisi eruditis *negatum* est 3, 13, 3. Rogo ut Accium Suram prætura *exornare digneris* 10, 12 (7). 10, 13 (8). 10, 43 (52), 4. 10, 47 (56), 3. 10, 56 (64), 1. 10, 81 (85), 8. 10, 118 (119), 3. Pan. 80. 87. 92. (Poët.). Similiter: Quos (cibos) *dedigneris attingere* Pan. 49. Si forte balineum domi vel subitus adventus vel brevior mora *calfacere dissuadeat* 2, 17, 26. (Cic. Off. 3, 27, 101 concinnitatis causa. Auct. ad Her. 3, 3, 5. poët. post.). *Non dubito* maximo tibi gaudio *fore* 4, 19, 1. Cfr. 1, 20, 8. 5, 5, 7. 5, 18, 1. 6, 21, 7. 6, 27, 5. 7, 6, 12. 8, 6, 17. 8, 21, 6. 10, 96 (97), 3. (Sic Liv. Nep. Cic. fil. Fam. 16, 21, 2 aliique nonnulli præter poët. et post. locuti sunt. Alia est ratio loci Ciceronis Att. 7, 1, 3, quem locum Kühnast, l. l. Pag. 252 attulit). Similiter: Num ergo *dubium est* alia omnia *sentire* eos qui occidunt quam qui relegant? 8, 14, 20. Pan. 8. Ut *sit* nemini *dubium* hanc tibi præcipuam causam *fuisse* extendendi consulatus Pan. 61. *Ornare* patriam et *amplificare gaudemus* 2, 5, 3. Pan. 12. 71. Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris *vehere gaudebant* Pan. 82. (Poët. post. Acc. c. Inf. apud omnes scriptores satis frequens est). *Probari* dominis *laborant* 1, 4, 4. 1, 10, 2. 2, 5, 9. (Nep. Pel. 3, 1. Cic. Att. 5, 2, 2. poët. post.). Maxime *laudari merentur* 7, 20, 1. Pan. 6. 46. 70. 73. 88. (Poët. post.). Victuri nominis famam supremis etiam titulis *prorogare nituntur* 9, 19, 3. (Cæs. Sall. Liv. Nep. poët. post. [2]). Cujus integra re consilium *exquirere optassem* 3, 4, 2.

---

[1]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 251.
[2]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 249 et 253.

In secundo (loco) *resistere* atque etiam *senescere optabas* Pan. 10. Officia mandes *deponere optantibus* Pan. 87. (Rarissima est hæc structura apud Ciceronem et Livium, apud poëtas et post. frequentior est[1]). Neque enim umquam *periclitabuntur esse* privatæ Pan. 84. (Quint. Plin. maj. Petron.). *Permittere* pæne semper apud Plinium conjungitur cum infinitivo, id quod rarius est apud Ciceronem, sed jam inde a Livii ætate, præeuntibus poëtis, frequentius est[2]). Petiit ut sibi *instituere* nundinas in agris suis *permitteretur* 5, 4, 1. 5, 9 (21), 4. 6, 6, 5. 8, 14, 16. *Permitto* servis quoque quasi testamenta *facere* 8, 16, 1. 10, 8 (24), 1. 4. 10, 10 (5), 2. 10, 68 (73). 10, 79 (83), 2. 4. 10, 112 (113), 1. *Dari* sibi diem et *edi* crimina *postulabat* 3, 9, 32. (Rarius Cic. Sall. Liv. Nep.; sæpius poët. et post.[3]). Vitassem jamdudum ne viderer argutior, nisi *proposuissem* omnes angulos tecum epistula *circumire* 5, 6, 40. (Suet. Amm. Veteres dicebant fere: "est mihi propositum" sequ. inf.). Nec *subire* offensas *recusabo* 4, 17, 11. Nec *recuso luere* poenas ob honestissimum factum 9, 13, 12. *Recusabas imperare* Pan. 5. (Rara est hæc structura apud Ciceronem et Cæsarem (B. G. 3, 22, 3[4]), frequentior apud Livium, poët. post.). Hæc ego *scribere* publice *supersedi* 5, 7, 5. (Poët. Liv. post.). Non *sustinui inducere* in animum 9, 13, 6. 16. Tu ne *rogari* quidem *sustinuisti* Pan. 26. 60. 86. (Poët. Liv. 23, 9, 7. post. Cum acc. sequ. inf. conjunctum est Cic. Verr. II, 1, 4, 10). Nihil *legere*, nihil *scribere* aut adsidenti *vacat* aut anxio libet 1, 22, 11. Scirem tibi *vacaturum* librum *legere* 8, 15, 1. 9, 16, 1. (Poët. post. Atque etiam Ciceronem et Livium "vacandi" verbum cum inf. nonnumquam conjunxisse, affirmavit Kühnast, l. l. Pag. 254). Quis terror *valuisset efficere* quod reverentia tui effecit? Pan. 46. (Poët. Liv. 38, 23, 4). *Magni æstimo* dignitati ejus aliquid *adstruere* 3, 2, 5. 3, 4, 1. 4, 28, 1. 6, 23, 3.

Adjectivis nonnullis insolenter *infinitivus* subjungitur:

Contentus æmulum *removisse* 6, 31, 5. Non *contenta* lex *dicere* 8, 14, 20. 9, 13, 16. 10, 6 (22), 2. Pan. 15. 38. 63. (Poët. post. Liv. 24, 29, 7 in editione Madvigii nunc legitur "libertate" pro "liberatos"). Pars magna terrarum *mergi repararique* amne *consueta* Pan. 30. (Apud Liv. c. inf. conjunguntur "assuetus, insuetus, desuetus"[5]). Verbo "consuescendi" etiam apud Ciceronem et Cæsarem infinitivus subjungitur[6]). *Dignus* alter *eligi*, alter *eligere* Pan. 7. (Poët. post. Cfr. præterea Liv.

[1]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 253.
[2]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 253.
[3]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 254.
[4]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 254.
[5]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 247.
[6]) Cfr. Kühnast, l. l. Pag. 252.

8, 26, 6, cujus loci tamen paulo alia est ratio). *Erit* et post emendationem *liberum* nobis vel *publicare* vel *continere* 1, 8, 3. *Liberum est* amicis vel eadem *facere* vel alia 3, 1, 8. 3, 8, 4. 8, 18, 3. 9, 19, 5. Pan. 24. (Jam apud Liv. 32, 32, 8 hæc locutio exstat et apud post.). Vereor ut *sit* satis *congruens* nunc eadem illa *sectari* 1, 8, 17. 2, 12, 4. 3, 8, 2. 4, 9, 19. 10, 118 (119), 2. Pan. 38. (Tac. Gell. Dig.). Propter Reisigium, qui in scholis suis (Pag. 558) docuit, locutionem illam "necessarium esse" non inveniri nisi addito dativo, moneo, illam locutionem et apud Plinium et apud alios scriptores satis frequentem esse etiam non addito dativo. *Necessarium* credidi *elaborare*, ut cet. 3, 9, 14. *Necessarium* est *mitti* a te aquilegem 10, 37 (46), 3. Vides quam *necessarium fuerit* consulatum non *recusare* Pan. 64. al. (Cfr. Cic. d. Or. 1, 24, 112. Liv. 21, 58, 6). *Coepi* sequ. inf. pass. legitur: Constat jam desolata templa *coepisse celebrari* 10, 96 (97), 10. Vetuisti exigi quod *deberi* non tuo sæculo *coeperat* Pan. 40 [1]).

Perfectum infinitivi minus usitate adjungitur verbo, quod est *memini:* Ita certe ex Quintiliano *audisse memini* 2, 14, 9. Cfr. 1, 8, 3. 3, 20, 1. Pan. 67 [2]). Neque silentio hic omittendus est locus: Quin etiam in testamentis *debes adnotasse* 7, 20, 6. (Nonnulli sine causa locum volunt mutare. Cfr. Cic. Rosc. Am. 27, 73. "Debeo vicisse." Tac. Dial. 24. "Tuum promissum immutasse non debet", quem locum Dræger, l. l. Pag. 51 § 150 laudavit).

Infinitivus positus videtur pro *gerundio*, nisi locus corruptus est, id quod putat Ussing, l. l. Pag. 23. Habuisse *privilegium* et vetustissimum *morem* arbitrio suo rempublicam *administrare* 10, 47 (56), 1. (Non multum ab hoc loco discrepat, quod legitur apud Liv. 2, 53, 5).

Ad extremum fortasse commemorandum est *nom. c. inf.* positum esse, ubi exspectatur *acc. c. inf.*, velut: Modo *nuntiatus est* Silius Italicus inedia *finisse* vitam 3, 7, 1 [3]). Cfr. *Sunt* alter alteri quid pararent *indicati* 6, 5, 6.

Infinitivus historicus, qui dicitur, nonnumquam apud Plinium in-

---

[1]) Cfr. quæ de hac re Kühnast, l. l. Pag. 251, disputavit. Quasi præteriens addo, Sallustium semper, excepto uno loco (Jug. 27, 1), formam activam hujus verbi infinitivo pass. adjunxisse. Cic. Tusc. 1, 13, 29 nunc legitur: "tractare coepissent."

[2]) Cfr. Krüger, "Lat. Grammat." § 473, Ann. 3. Haase ad Reisigii scholas, Not. 454. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 408, b. Ann. 2.

[3]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre § 400, c. Ann.

venitur maxime in rerum descriptionibus, ubi vivida opus est oratione, velut 6, 20, 11. 12. 15. 7, 27, 8. 9, 33, 5. Pan. 22 [1]).

De *gerundivo* id tantum monendum est, Plinium sæpe *part. fut. pass.* cum verbo *habendi* conjunxisse, qui mos est eorum scriptorum, qui post Augustum fuerunt. *Certandum habent* 1, 7, 6. *Enitendum haberemus* 1, 8, 12. *Facienda* ipsi ac *tradenda* minoribus *haberemus* 8, 14, 4. *Impetrandum* a bonitate tua per nos *habet* 10, 94 (95), 2. Nihil *discendum haberes* Pan. 15. *Habent adnumeranda* tibi pro republica vulnera Ibid. [2]). Argenteæ ætatis propriæ hæ quoque sunt locutiones: *Conspiciendum se monstrandumque præbere* 2, 12, 3. Cum *se captandum præbuisset* 8, 18, 2 [3]).

Gerundii genitivus subjungitur locutioni, quæ est *propositum habere.* Non *habeo propositum* illum *reprehendendi* 9, 19, 7. (Cic. dicit fere: "est mihi propositum" sequ. inf.).

Supini accusativus, ut apud Sall. Liv. veteres poëtas, conjungitur cum verbo *eundi* eadem significatione subjecta, quam habet conjug. periphr. act. *Ereptum* alienas pecunias *eunt*, perdant quas habent Pan. 35 [4]).

In brevitate persequenda Plinius sæpe usus est *participiis* et absolute, ut aiunt, positis et cum conjunctionibus junctis pro universis sententiis, quem usum a Livii ætate constat maxime increbruisse. Præcipue *part. fut. act.* sic usus est Plinius in primaria sententia enuntiationis conditionalis, cujus consuetudinis nonnulla afferantur exempla: Surgebam invicem, si quiesceret, *excitaturus* 6, 20, 4. *Daturus* amplius si potuisset 3, 21, 6. Plus *collaturus*, nisi confiderem 6, 32, 2. (Reus) *futurus*, si Domitianus vixisset 7, 27, 14. 8, 6, 12. Cfr. 7, 19, 4. 7, 25, 1. 3. 8, 3, 2. 9, 34, 1. Cum *ut* et *tamquam* particulis jungitur: *Ut* jam securus liberque *moriturus* 1, 12, 8. Quantulumcumque *ut relicturus* satis habet 7, 26, 2. *Tamquam placituram* (orationem) expecta 8, 3, 3. 8, 20, 1. Pan. 20 [5]).

---

[1]) Cfr. de usu infinitivi præter auctores, quos supra laudavi, Dræger, l. l. Pag. 49, sequ.

[2]) Cfr. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 422, Ann. 3.

[3]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 269.

[4]) Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil Pag. 289. Dræger, l. l. Pag. 73.

[5]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 66. Kühnast, l. l. Pag. 267, sequ. Frequentissimus est hic usus apud Plin. maj. Cfr. Grasberger, "De usu Pliniano", Pag. 83. Wirceburgi 1860.

Participia præs. act. et *præt. pass.* sæpe conjunguntur cum particulis *quasi*, *quippe*, *quamvis*, *tamquam*, *quamquam.* Quis ex istis non *quasi* somno et inertiæ *deditus* erubescat? 3, 5, 19. Me *quasi* nimis fortiter incauteque *progressum* corripit 9, 13, 10. Rationes *quasi absente* me negleguntur 9, 15, 2. Quippe omnibus membris *extortus* et *fractus* tantas opes solis oculis obibat 8, 18, 9. Nuntio tibi me Ephesum navigasse, *quamvis* contrariis ventis *retentum* 10, 15 (26). *Tamquam* aliqua lege *cogente* 3, 5, 13. Ego, *quamquam* plurimis occupationibus *distentus*, adnitar 6, 18, 1. Cfr. 1, 12, 3. 6, 20, 20. 6, 28, 1. 8, 17, 2. 10, 54 (62), 2. Pan. 5. *Quamquam* nondum periculo *adpropinquante* sarcinas contulerat in naves 6, 16, 12. 10, 120 (121), 2. (Madvig ad Cic. Fin. 5, 23, 68 dubitat, num Cicero "quamquam" particulam cum participio conjunxerit; neque tamen audet corrigere, quod legitur: "quamquam expetenda." Cfr. præterea Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 424, Anm. 4. Dræger, l. l. Pag. 73. Sall. Jug. 43, 1). Jam apud Ciceronem cum participio junguntur earum, quas ego attuli, particularum *ut* et *quasi*, apud Livium etiam *tamquam*, *quippe*, *quamvis.*

Satis dure *ablativus absolutus*, qui vocatur, positus est: Nec Eumolpus nec Archippus, *quamquam* plurimis diebus *expectatis*, adhuc mihi libellos dederunt 10, 81 (85), 6. Alia exempla usus participii hæc sunt commemoranda: Agnoscit *narratam* sibi *effigiem* 7, 27, 8. Etiam in exclamatione participium usurpatur. Lacessis hominem jam præfectum ærarii, præterea *qua gratia*, quibus amicitiis *fultum!* 9, 13, 11. Ad extremum commemorandum est Pan. 54 legi: Te non brevis et *pudenda* prædicatio colit [1]). Cfr. 5, 13 (14), 9.

In usu *temporum* hæc fere sunt animadvertenda: Plinium, qui magnam orationis vim et vehementiam affectaret, sæpe usum esse "præsenti historico" maxime in epistulis, quibus res vel loci describantur, ex se apparet. Cfr. præter alios locos 2, 20, 8. 6, 20, 8. 12. 13. 7, 33, 7. 9, 13, 10. 9, 33, 4.

Præsens minus usitate adjungitur particulæ *postquam*, qui usus satis rarus est apud omnes scriptores. *Postquam* in Laurentino meo aut *lego* aliquid aut *scribo* 1, 9, 4. *Postquam polliceris* 7, 22, 1. *Postquam* non *est* cui suadeatur qui suadeant non sunt Pan. 41 [2]). Similiter præsens adjungitur particulæ *ut.* *Ut* me et matrem sedentes, me vero etiam legentem *videt* 6, 20, 5.

---

[1]) Cfr. Neue, l. l. Zweiter Theil, Pag. 483.

[2]) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 499. Dræger, l. l. Pag. 56. Kühnast, l. l. Pag. 212.

Perfectum significat rem sæpe factam esse ideoque fieri solere, id quod non ita rarum est apud classicos, qui vocantur, scriptores. Plures (amicos) habere multis gloriosum, reprehensioni nemini *fuit* 5, 3, 11. Præterea in enuntiationibus potentialibus perfectum sæpe ponitur non solum in enuntiationibus primariis, ut apud veteres quoque scriptores, sed etiam in enuntiationibus secundariis, id quod, quantum equidem scio, veteribus inusitatum est Acanthus in plano mollis et pæne *dixerim* liquidus 5, 6, 16. Requisierim 7, 17, 3. Crediderim Pan. 80. Hujus, *ut ita dixerim*, tristitiam reliquæ partes actionis exorare debebunt 2, 5, 6. *Ut sic dixerim*, servile bellum sustulisti Pan. 42. (Tac. Quint. Flor. Gaius [1]). Quod ad *consecutionem temporum* attinet, vix opus est me commemorare, *impf. conj.* poni post antecedens *præs. hist.*, velut: *Præmonetur*, ad confessionem *confugeret*, quasi ad veniam 4, 11, 11. Ut paulum *expectaret* manu *significat* 7, 27, 9. Cfr. 8, 6, 5 aliosque multos locos, quos longum est enumerare. Duo præterea loci non sunt omittendi: Ingentibus damnis immensisque muneribus *paciscimur ut vicerimus* Pan. 12. *Effecisti ne* malos principes *habuissemus* Pan. 40, de quibus locis vide, quæ Haase ad Reisigii scholas, Pag.543, Ann. 478 disputavit.

De Particulis.

Adverbia loci. Alibi, quod apud Ciceronem nusquam ponitur nisi in sententiis negativis [2]), apud Plinium et æquales, præeuntibus poëtis et Livio, frequenter usurpatur *in sententiis affirmativis* velut: *Alibi* pratulum, *alibi* ipsa buxus intervenit 5, 6, 35. 8, 17, 4. Jam dies *alibi* 6, 16, 17. 9, 26, 8.

Hinc et inde, *hinc atque inde*, *hinc vel inde*, *hinc inde* inter se opponuntur apud argenteæ ætatis scriptores pro eo, quod est apud veteres *hinc et (vel) illinc*, *hinc illinc.* Intentionem eorum nulla *hinc et inde* collatio accenderet 4, 5, 2. Varia *hinc atque inde* facies 2, 17, 3. Pan. 22. 68. *Hinc vel inde* ventis inquietus (dies) 2, 17, 16. Acta causa *hinc* a Polyæno, *inde* a Magno 7, 10, 2. *Hinc* porticus, *inde* delubra Pan. 51. Idem fere significat, quod undique: Quæ tunc *hinc inde* jacta sunt 9, 13, 8. Cfr. 5, 6, 36. 9, 33, 1.

Similiter *ibi-hic* pro *illic-hic* dixit. Viderunt *ibi* boves aratra rectores, *hic* soluta et libera armenta 8, 17, 4.

---

[1]) Cfr. Dræger, l. l. Pag. 11. Madvig, "Lat. Sprachlehre" § 380, Ann.

[2]) Cfr. Hand. Turs. s. v., quem magna ex parte in particulis tractandis secutus sum.

Poëtarum more *hinc-hinc* pro *hinc-illinc* posuit, quam loquendi consuetudinem etiam Livius secutus est: Tota area *hinc* auro, *hinc* argento relucebat Pan. 52. Cfr. 9, 39, 5.

Eodem modo posuit *hac-hac* pro *hac-illac*, *hic-hic* pro *hic-illic*. *Hac* latus xysti, *hac* adjacentis hippodromi nemus comasque prospectat 5, 6, 19. *Hic* suscipere, *hic* ponere magistratus, quam dignum te Pan. 65.

Hucusque pro eo, quod est *usque eo*, apud Plinium et æquales nonnullos, sed raro invenitur. Difficile est *hucusque* intendere animum in dolore 3, 10, 6 [1]).

Inde, vi causali subjecta, num ante argenteam ætatem in usu fuerit, in dubium quidem potest vocari; nam unus ex iis locis, qui ab Handio s. v. Pag. 364 allati sunt (Cic. Nat. Deor. 2, 23, 61), nunc est mutatus, ceterique, quos Pag. 370 laudavit, nescio an aliter possint explicari [2]). Sed apud Plinium et æquales illam vim habet. *Inde* qui eandem causam audierunt, sæpe diversum, interdum idem sentiunt 1, 20, 12. *Inde* jam non inurbane σοφοκλεῖς vocantur 2, 14, 5. Cfr. 3, 1, 10. 3, 11, 1. 6, 31, 3. 7, 27, 6. 8, 14, 5. Pan. 49. 73. Saltem locutio illa *inde est quod* non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse. *Inde est quod* magnam noctium partem in imagine tua vigil exigo 7, 5, 1. Cfr. Juv. 6, 612. *Inde est quod* prope omnes nomine appellas Pan. 15.

Protinus de locis cohærentibus apud Vergilium et post. usurpatur [3]). Valvis xystum desinentem et *protinus* pratum multumque ruris videt 5, 6, 19.

Retro de tempore præterito. Hæreo ne cujusquam *retro* habeatur oratio 10, 118 (119), 3. (Cic. Rep. 1, 37, 58. poët. post.).

Undecumque. Hæc vox nescio qua de causa non videtur ante argenteam ætatatem in usu fuisse. *Undecumque* coeperis 9, 4, 2. *Undecumque* invocatum statim adesse Pan. 80.

Adverbia temporis. *Adhuc* apud Plinium ponitur *de tempore futuro* contra consuetudinem veterum scriptorum [4]). Ipse pauculis *adhuc* diebus in Tusculano *commorabor* 4, 13, 1. Longa expectatio est, quam frustrari *adhuc* et differre *non debes* 2, 10, 2. Cfr. 3, 10, 4. *Adhuc* an sit recitandum *examina* tecum 2, 19, 9. De *tempore præterito*

---

[1]) Ad auctores, qui in lexicis et ab Handio allati sunt, adde Sen. Ep. 6, 3 (55), 8. 7, 4 (66), 25.

[2]) Cfr. Reisig, l. l. Pag. 468, Not. 435.

[3]) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 622.

[4]) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 163.

eadem significatione, qua *etiamtum*, *usque ad id tempus*, dicitur, qui usus rarus est apud veteres scriptores [1]). Eram acturus *adulescentulus adhuc* 1, 18, 3. Amisso filio *matrem adhuc agere* 3, 16, 6. Oppidum me pæne *adhuc puerum* patronum cooptavit 4, 1, 4. 9, 13, 4. Pan. 10. 57. 61.

Deinde, antecedente *ac* particula, raro invenitur [2]). Mirabantur *ac deinde* singulos gestus dominæ cum canticis reddebant 7, 24, 7.

Iterum iterumque, *iterum atque iterum* poëtarum more dicitur pro eo, quod est apud veteres scriptores *iterum et sæpius* [3]). Quanto majorem infantium turbam *iterum atque iterum* jubebis incidi! Pan. 28. Te *iterum iterumque* consulem habere cupiamus Pan. 79.

Jam-jam pro eo, quod est *modo-modo*, apud poëtas, Liv. post. scr. dicitur. *Jam* ut in limine, *jam* ut intra limen audiri 7, 27, 8 [4]).

Mox, præeunte Livio, apud Plinium et æquales ponitur pro *deinde*, *paulo post*, tal. [5]). Metus ejus, *mox* gaudium eminuit 5, 17, 5. Oportet tamen eos qui puniunt et qui relegant absolventibus primum, *mox* inter se comparari 8, 14, 21. Cfr. 6, 20, 2. 8, 20, 8. 9, 33, 4. *Mox* cum meis ambulo 9, 36, 4. 10, 96 (97), 4. Paulum redormio, dein ambulo, *mox* orationem græcam latinamve lego 9, 36, 3. Cfr. 3, 9, 9. 7, 17, 7. Pan. 11.

Nunc-nunc eadem significatione ponitur, qua *modo-modo*, ut apud poëtas, Liv. post. *Nunc* ad Vestam, *nunc* ad ceteros deos manus tendens 4, 11, 7. *Nunc* terra *nunc* mari corpus agitare 4, 23, 1. 5, 6, 40. 5, 17, 2. 6, 5, 5. 7, 4, 9. 7, 9, 7. 9, 33, 2. 4. Pan. 13. 23. 32. 34. 43. 48 [6]).

Olim dicitur pro eo, quod est *jam pridem*, *jam dudum*, præeuntibus, ut videtur, poëtis (Verg. Georg. 4, 421 [7]). *Olim* mihi nullas epistulas mittis 1, 11, 1. Quod (gaudium) ego *olim* pro te non temere præsumo 2, 10, 6. Cfr. 6, 34, 1. *Olim* non librum in manus, non stilum sumpsi 8, 9, 1. *Olim* tu quidem adoptari merebare Pan. 6. Junxisti securitatem *olim* imperantis et incipientis pudorem Pan. 24. Etiam *de futuris rebus* usurpatur. Verum hæc *olim:* in præsentia qui-

---

1) Cfr. quæ de hoc usu disputarunt Hand. Turs. s. v. Pag. 160. Madvig ad Cic. Fin. 5. 6, 16. Seyffert, Pal. Cic. Pag. 35.

2) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 247. Sall. Hist. 1, 1.

3) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 530.

4) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 144.

5) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 657.

6) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 342.

7) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 370.

dem Pan. 15. (Ejusmodi exempla admodum sunt rara. Cfr. Cic. Att. 11, 4, 1).

Quandoque pro *aliquando* apud veteres scriptores rarum est. (Cic. Fam. 6, 19, 2. Liv. 21, 3, 6[1]). *Quandoque* ut errones aliquem cujus dicantur invenient (versus) 2, 10, 3. Precor ut *quandoque* veniat dies 3, 18, 10. 4, 13, 6. 6, 21, 2. Pan. 10. 28. 35. 94.

Subinde Livius primus in solutam orationem induxit. *Subinde* sibi nuntiari jubent, an jam recitator intraverit, an dixerit præfationem 1, 13, 2. Effigiem ejus *subinde* intueri 2, 7, 6. 10, 39 (48), 2.

Adverbia modi. Alioqui, *alioquin* pro eo, quod est *ceterum*, *aliter*, *ceteris in rebus*, *præterea*, tal., apud Plinium est frequentissimum. Magna autem est inter viros doctos dissensio, num apud veteres scriptores, excepto Livio, hoc vocabulum in usu fuerit, qua de re cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 235, sequ. et Seyffert, Pal. Cic. Pag. 13, quamquam plerique editores non sunt ausi vocabulum delere apud Cic. Legg. 2, 25, 62. *Alioqui* prævaricatio est transire dicenda 1, 20, 2. *Alioqui* subjungerem 3, 14, 6. 5, 13 (14), 2. *Alioqui* satius est in urbe remanere 6, 14, 1. 6, 20, 16. 6, 31, 12. 8, 8, 1. 8, 18, 5. 9, 13, 2. *Alioqui* commodissimum est, si religio non impedit 10, 49 (58), 2. Superbus *alioqui* dominus 3, 14, 1. 5, 14 (15), 3. 8, 11, 2. Vir *alioqui* clarus et gravis 6, 6, 3. 7, 31, 1. Inpense petis ut agam causam pertinentem ad curam tuam, pulchram *alioqui* et famosam 6, 23, 1. Antecedunt *cum*, *et* particulæ: *Cum alioqui* validissime cupiam 9, 35, 1. Cfr. 2, 19, 6. 9, 39, 1. *Cum* sit *alioqui* multo deformius amittere quam non adsequi laudem 8, 24, 9. 10, 8 (24), 5. 10, 81 (85), 8. Et *alioqui* longa patientia occallui 2, 15, 2. Cfr. 2, 9, 1. 3, 9, 19. 7, 9, 16. 8, 21, 5. 9, 37, 3. 10, 33 (42), 2. Pan. 45. 53. 68. 70. *(Et alioqui* num quis præter Plinium utrumque dixerit, dubitat Hand. Turs. s. v., Pag. 238). Cfr. *Quod alioqui* perire incipiebat, cum perisse Afro videretur 2, 14, 12. *Quod alioqui* fore videbatur 8, 14, 24. 10, 3 (20), 1. 10, 12 (7), 1. 10, 23 (34), 2. 10, 79 (83), 3.

Invicem. Hæc vox Ciceroni inusitata, apud Cæsarem satis rara, Livio et posterioribus scriptoribus usitatissima, a Plinio persæpe usurpatur 1) eadem significatione, qua *contra*, *ab altera parte. Invicem* nobis, sed lætioribus epistulis scribe 1, 22, 12. 2, 11, 25. 4, 1, 2. 4, 15, 10. 6, 7, 2. 6, 17, 5. 6, 20, 4. 6, 29, 11. 7, 14, 2. 8, 18, 11. Pan. 39. 51. 2) i. s. q. *vicissim:* Quæ feruntur quæque expetuntur opes *invi-*

[1]) Cfr. Madvig, Cic. Fin. Exc. 6, Pag. 833.

cem capiant gentes Pan. 32. Demonstramus *invicem*, credimus *invicem* Pan. 62. 3) i. e. q. *inter se*, *nos*, *vos*, *alter-alter*. Amare *invicem* adulescentuli coepimus 6, 8, 2. *Invicem* vos obligari putetis 7, 7, 1. *Invicem* ardentius diligamus 7, 20, 7, Idem estis *invicem*, quod fuistis Pan. 83. Addito pronomine *se: Invicem se* mutuis exhortationibus amici ad amorem immortalitatis exacuunt 3, 7, 15. Rem maximam *invicem* præstitistis Pan. 6. 84. Certatim ergo tibi gratias agimus, ego quod illam mihi, illa quod me sibi dederis quasi *invicem* elegeris 4, 19, 8. Horum utrumque *invicem* adjumento fuit 4, 20, 2. (Num quis ante argenteam ætatem "invicem" dixerit pro "inter se", dubito, nam qui locus ab Handio s. v., Pag. 455 laudatus est (Liv. 41, 3, 3), nescio an aliter possit explicari [1]).

Ita demum eadem significatione, qua *tum demum*, in enuntiatione conditionali non videtur ante argenteam ætatem in usu fuisse [2]). Quibus omnibus *ita demum* similis adolescet, si imbutus honestis artibus fuerit 3, 3, 2. 3, 9, 11. Pan. 68. (Verg. Aen. 6, 154 eadem vi dixit "sic demum").

Pariter-pariter, quod maxime poëtæ videntur dixisse, apud Plinium et æquales exstat. *Pariter* ægrum, *pariter* decessisse cognovi 8, 23, 8.

Utcumque, præeuntibus Livio (29, 15, 1) et poëtis, relativam significationem amisit. Hoc *utcumque* tolerabile 5, 5, 2. Curatis *utcumque* corporibus 6, 20, 19.

Adverbia quantitatis. *Abunde*, quod apud Ciceronem uno loco (Div. 2, 1, 3) exstat, apud Sallustium, Livium, poëtas non raro invenitur, Plinio est usitatissimum. Conjunctum est cum *adj*. Baptisteria *abunde* capacia 2, 17, 11. *Abunde* misera res Pan. 38. Cum *verbis*. Scholasticis dominis *sufficit abunde* tantum soli 1, 24, 4. Buxus *abunde* viret 2, 17, 14. 4, 12, 5. Cum *verbo esse* conjunctum prædicati loco ponitur sequ. *inf*. l. *si* particula. *Abunde* sit alterum efficere 5, 8, 7. *Abunde* est, *si* satis expressi quod efficitur 4, 30, 11. 7, 2, 3. Pan. 44.

Parum contra morem veterum scriptorum positum videtur pro eo, quod est *non multum:* Adeo nihil aut certe *parum* intererat inter imperatorem factum et futurum Pan. 20. (Quint. Sen. [3]).

---

[1]) Cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 241, 3.

[2]) Cfr. Hand. Turs. s. v. *demum*, Pag. 255.

[3]) Cfr. quæ de hac re disputavit Madvig ad Cic. Fin. 5, 30, 91. Hand. Turs. s. v., Pag. 397.

Parvulum dicitur eadem significatione, qua *paulum*. *Parvulum* differt, patiaris adversa an expectes 8, 17, 6. Cfr. 8, 14, 14. (Cels.).

Paulo minus apud Plinium et æquales dicitur eadem fere significatione, qua *prope*, *fere*, *pæne* (græce *ὀλίγου δεῖν*). Ummidia Quadratilla *paulo minus* octogensimo ætatis anno decessit 7, 24, 1. *Paulo minus* quinque milia ingenuorum fuerunt Pan. 28 [1]). Cum hac locutione potest comparari *quanto minus*. Uterque nuper consulatum alterum gesserat a patre tuo, id est *quanto minus* quam a te datum! Pan. 61.

Particulæ affirmativæ. Quin immo pro eo, quod est simplex *immo*, sæpe apud Plinium et æquales exstat [2]). *Quin immo* nusquam audiri benignius soleo 2, 11, 11. 1, 8, 4. 3, 16, 4. 4, 9, 18. 7, 23, 1. Pan. 69. Præterea commemorandum est particulam *immo* sæpe secundo loco sententiæ poni, id quod rarius est. Quæ *immo* pigritia 6, 17, 3. 6, 24, 4. Pan. 44. *Immo et* dicitur pro *immo etiam*. *Immo et* invita 7, 31, 7. Pan. 88.

Etiam a Plinio sæpissime usurpatur in aliquid concedendo, sequente sententia, qua id, quod concessum est, restringitur. Recito tamen, quod illi an fecerint nescio. *Etiam:* sed illi judicio suo poterant esse contenti 5, 3, 7. Cfr. 2, 3, 9. 6, 2, 8. 6, 28, 3. 7, 17, 5 [3]).

Particulæ negativæ. Non pro *ne* ponitur, id quod raro maximeque apud poëtas evenit. Proinde hoc te *non* moveat, si cetera non refragantur 3, 19, 9. (Hand. Turs. s. v. *non*, Pag. 265).

Dum non pro *dum ne* dicitur, ubi *non* particula proxime cohæret cum certo quodam verbo. Non alat, *dum non* occidat Pan. 27. (H. s. v. *dum*, Pag. 328).

Nec pro *neve* satis frequens est apud Plinium et æquales, sed apud veteres scriptores rarius. Studeamus *nec* desidiæ nostræ prætendamus alienam 4, 16, 3. 8, 24, 6. Pan. 61. 68. 85. Antecedente *ut* particula 8, 14, 14. (H. *nec* 118, sequ.).

Non saltem i. s. q. *ne-quidem*, ut jam apud Liv. 5, 38, 1. Quint. Tac. *Non* adsurrexerunt, *saltem* lassitudine sedendi 6, 17, 2. Pan. 4. 82 (duobus locis). (Dræger, l. l. Pag. 7). Contra *ne-quidem* ponitur

---

[1]) Cfr. Hand. Turs. s. v. *paulo*, Pag. 412.

[2]) Cfr. Hand. Turs. s. v. *immo*, Pag. 233 et Pag. 225, ubi copiose de hac voce disputavit et nonnullos Plinii locos attigit.

[3]) Cfr. Hand. Turs. s. v., Pag. 569.

pro *non saltem*, *non certe*. Quotusquisque principum *ne* id *quidem* in patrimoniis nostris suum duxit, quod esset de suo? Pan. 43. (H. *ne* 65. Loco illo Ciceronis Nat. Deor. 3, 10, 24 in editione Klotzii legitur "*ne item*").

Nec pro *ne-quidem* positum est, ut nonnullis locis jam apud Livium et poëtas. Præterea *nec* materia plura scribendi dabatur 9, 2, 2. Illud enim *nec* di sinant, ut "infirmior" (audiam) 2, 2, 3 [1]). Fortitudo tua præstat ut *neque* hostes tui velint (pugnare) Pan. 16 [2]). Locis illis 10, 54 (62), 2, ubi olim legebatur *nec* pro *ne-quidem*, et 6, 27, 4. Pan. 27, ubi olim exstabat *nec-quîdem* in novissima editione Keilii legitur *ne-quidem*.

Duabus negationibus conjunctis acrior fit negatio. Dabunt operam ne a me pecuniam [non] nisi dignus accipiat 4, 13, 8. (Talis negationum conjunctio apud Ciceronem rarior est, apud Livium et poëtas frequentior. (Cfr. H. *non*, Pag. 267. Kühnast, l. l. Pag. 352).

Adeo non, *ut* jam inde a Livii ætate eadem fere significatione dicitur, qua *tantum abest*, *ut*. Oculorum et aurium voluptates *adeo non* egent commendatione, *ut* non tam incitari debeant oratione quam reprimi 1, 8, 10. 7, 17, 14. 10, 8 (24), 5. (H. *adeo*, Pag. 141).

Ad extremum commemorandum est Plinium *nec non* fere pro *et* dixisse, id quod non est omnino inusitatum veteribus scriptoribus. *Nec non* alii pueri dextra lævaque simul eunt 9, 33, 7. (Madvig ad Cic. Fin. 1, 17, 55).

Sed non et idem significat, quod *non item*. Alium toga, *sed non et* arma honestarunt Pan. 4. (*Sed et* jam non legi in libris Ciceronis et Cæsaris, affirmavit Dræger, l. l. Pag. 42).

Particulæ copulativæ. *Et* apud Plinium sexcentis locis ponitur pro *etiam*, velut: Sæpe ipse mecum, nobisne tantum conposuisse an *et* aliis debeamus 1, 8, 7. 12. 1, 15, 3. 1, 20, 22. 2, 5, 8. 2, 8, 2. 7, 30, 3. 7, 33, 8. 8, 4, 3. 9, 1, 4. Pan. 54. 60. Tanto graviores injurias, quanto *et* infirmior, patitur 10, 77 (81), 2. Est *et* alia turris 2, 17, 13. Dupli vel *et* quadrupli inrogatione multaret Pan. 40. Reddam *et* si non reposces 2, 9, 6. 8, 17, 6. Nisi *et* non recusaveris Pan. 59. 60.

Et ipse. Quæ *et ipsa* inter reos erat 3, 9, 20. 5, 10 (11), 2. 6, 8, 4. Pan. 83. al. (Madvig ad Cic. Fin. 5, 22, 64).

---

[1]) Hand. Turs. s. v. *nec* Pag. 122 hunc locum vult corrigi.

[2]) Cfr. præclaram de hoc usu vocabuli expositionem Madvigii, Cic. Fin. Excurs. 3, Pag. 802, sequ.

Et pro particula temporali ponitur, ut apud Cæs. B. C. 3, 9, 8. al. Sall. Liv. poëtas. Nondum annos quattuordecim impleverat, *et* jam illi anilis prudentia 5, 16, 2. Cfr. 3, 16, 9. 5, 13 (14), 8. 6, 20, 6. Vix consideramus, *et* nox 6, 20, 14. 7, 27, 13. 7, 33, 7. (H. s. v. *et*, Pag. 482).

Et dum. Magnis nominibus pares se faciant, *et dum* recusant Pan. 84. Tu *et dum* accipis meruisti Pan. 64. (Hand. *et* Pag. 521 injuria negat, latine dici *et dum* [1]).

Et necdum. *Et necdum* (i. e. nondum) imperator eras Pan. 14. *Et necdum* de biennio loquor Pan. 56. (Tac. Col. Pallad. H. *necdum*, Pag. 148. Dræger, l. l. Pag. 40. Quum *necdum* (i. e. nondum) legitur apud Varr. R. R. 1, 23, 3).

Et minus usitate ponitur post imperativum. Circumfer oculos, *et* occurrent 9, 11, 1. Tene, Cæsar, hunc cursum, *et* probabitur experimento cet. Pan. 43. (H. *et* Pag. 485).

Et abesse contra consuetudinem optimorum scriptorum videtur. Erant multa clarissima ingenia 7, 20, 4. (Krüger, "Lat. Grammat.", § 297, 1. Loco illo Cic. Acad. 1, 6, 23, quem Hand. s. v. *et* Pag. 476 attulit, nunc legitur "multorum magnorumque."

Que-que pro *et-et* dicitur. *Quosque* repudiasset *quosque* gessisset 8, 6, 14. (Apud poëtas et Livium satis frequens est hic usus. Copiose de usu particulæ *que* apud Plinium disputavit Geisler, Philolog. 10 Jahrg. 1855).

Et-quoque conjunguntur. Cantàtur etiam *et* a Græcis *quoque* 7, 4, 9. (Hic usus a Livii ætate hic illic invenitur. Dræger, l. l. Pag. 40).

Quoque in sententia negativa ab omnibus scriptoribus raro ponitur. Mei *quoque nusquam* salubrius degunt 5, 6, 46. 9, 7, 1. (Dræger, l. l. Pag. 40. Cfr. Cæs. B. G. 5, 52, 1. B. C. 1, 5, 1, ubi "etiam" in negativa sententia positum est).

Quoque i. s. q. *vel*, *adeo*, *ipsum*, quem usum argenteæ ætatis esse proprium, affirmavit Doering ad Plin. Ep. 3, 7, 15, ubi legitur: Me tui caritas evocat, ut currentem *quoque* instigem.

Particula vel cum *præcipue* adverbio conjungitur, ut apud Quintilianum. Id tu cum incredibili quadam suavitate sermonum tum *vel præcipue* stilo adsequeris 4, 3, 2. 5, 3, 6. 6, 12, 3. (Hand. *præcipue*, Pag. 530).

---

[1]) De particula *et* pro *etiam* posita cfr. Nägelsbach, l. l. Pag. 246. Seyffert, Pal. Cic. Pag. 83. 29. Hand. s. v., Pag. 499, sequ., maximeque Anton, l. l. Pag. 34, sequ.

Particulæ adversativæ. Ceterum particulæ adversativæ loco ponitur apud Plinium et æquales, ut jam apud Sall. et Liv. Illa quidem (turba), ut tunc arbitrabatur deum, *ceterum*, ut docuit eventus, te consalutavit imperatorem Pan. 5. 76. al. (Sall. Liv. post. Dræger, l. l. Pag. 6. H. s. v. Pag. 35).

Sed et jam non exstat apud Ciceronem et Cæsarem. Nec animos modo *sed et* corpora languescere Pan. 18.

Particula enim conjungitur cum *nempe* apud argenteæ ætatis scriptores, velut apud Quint. et Tac. *Nempe enim* hi sunt, quos senatus elegit Pan. 62. Cfr. 3, 16, 8. (H. *nempe*, Pag. 165. Injuria Dræger l. l. Pag. 44 *ἀπ. εἰρ.* esse dixit).

Particulæ comparativæ. Aeque quam dicitur, ut apud Plaut. Liv. post. Mihi *æque* jucunda erit simplicitas dissentientis, *quam* conprobantis auctoritas 3, 4, 9. Eodem modo dicitur: *Alius quam* 2, 4, 1. 7, 15, 2. Pan. 58. *Perinde quam* 6, 8, 9. Frequentius est *quam* post *æque* in sententia negativa positum 2, 15, 1. *Nihil æque ac* 5, 8, 2. *Non secus ac* 7, 1, 6. (Cfr. Dræger, l. l. Pag. 59. Hand. *æque* Pag. 191).

Juxta-et, ut jam apud Sall. et Liv., dicitur. Patientia corporis hiemes *juxta et* æstates ferat 3, 11, 6. (H. *juxta* 539. Reisig, l. l. Pag. 416).

Aeque-ut dicitur contra morem veterum scriptorum. Nihil *æque* in causis agendis *ut* brevitas placet 1, 20, 1. (Madv. ad Cic. Fin. 1, 20, 67).

Perinde-prout apud Plinium et æquales nonnullos, velut apud Sen. et Quint., usurpatur. Meminerimus *perinde* conjecturam de moribus suis homines esse facturos, *prout* hoc vel illud elegerint Pan. 20. (H. *perinde* 459). Neque *prout-ita* videtur in usu fuisse apud veteres scriptores, sed apud Plinium, sicut apud Cels. Plin. maj. Sen. exstat. Honesta consilia vel turpia, *prout* male aut prospere cedunt, *ita* vel probantur vel reprehenduntur 5, 9 (21), 7. (H. *prout* Pag. 627).

Tamquam de re vera usurpatur pro *ut*, id quod rarum esse apud veteres scriptores affirmavit Madvig, "Lat. Sprachl." § 444, Ann. 1. Commendabat actionem quod *tamquam* homo Romanus et bonus civis in negotio suo mature et graviter loquebatur 4, 22, 2. Cfr. 3, 9, 36. 7, 28, 1, ubi causalem vim habet. (Cfr. Dræger, l. l. Pag. 59).

Perquam a Plinio usurpatur non solum cum adjectivis conjunctum (2, 11, 13. 3, 4, 3. Pan. 60), ut apud alios scriptores, sed etiam cum

verbo, quod est *velle*. Perquam *velim* scire, esse phantasmata 7, 27, 1. (*ἀπ. εἰρ.* videtur esse. H. s. v., Pag. 466).

Quantum ad (Cfr. Franc. Gall. *Quant à*) eadem significatione dicitur, qua *quod attinet ad*, ut jam apud Ovidium A. A. 1, 744. *Quantum ad* porticus 9, 39, 5. Cfr. *Quantum ad* principem, licet tales consules agere Pan. 93. (Senecæ locos multos Rosengren, l. l. Pag. 61, Tac. locos Dræger, l. l. Pag. 60 attulit).

Si minus usitate nonnumquam ponitur pro inf. et in sententiis pro interrogativis positis, velut: Delectat si 9, 17, 2. Indignum si Pan. 77. Sufficere si 5, 1, 9. Pan. 88. (Sic latine dici, injuria negavit Krebs, Antib. s. v. "sufficere"). Cogitare si 5, 8, 3. (Madvig, "Lat. Sprachl." 451, d).

Si quis, *si quando* pro eo, quod est *si quisquam*, *si umquam*, usurpavit, quod rarum est apud optimos scriptores. *Si quid* omnino, hoc certe judicio facio 4, 15, 1. *Si quando* urbs nostra liberalibus studiis floruit, nunc maxime floret 1, 10, 1. 6, 6, 1. (Cic. Flacc. 4, 9. Liv. 23, 22, 9).

Si non eodem modo usurpatur, quo *sin minus*, id quod apud optimos scriptores satis rarum est, quamquam non desunt exempla (Cic. Fam. 7, 3, 5. Liv. 28, 29, 4. Cat. Varr. Plaut.). Si adsunt amici, honestissimi sermones explicantur; *si non*, liber legitur 3, 1, 4.

Nisi ut eadem significatione dicitur, qua *ut non*. Neque enim jam inchoari poterat actio, *nisi ut* noctis interventu scinderetur 2, 11, 16. 3, 12, 4. Pan. 88. (Quint. Tac. Suet. Dræger, l. l. Pag. 62).

Particulæ *non nisi* apud argenteæ ætatis scriptores sæpe componuntur, nullo interposito vocabulo. Dari *non nisi* a dis potest 4, 8, 6. 4, 13, 8. 4, 29, 3. Pan. 22. 45. 58. (Ov. Trist. 3, 12, 35. post.).

Ut minus usitate subjungitur locutionibus nonnullis, velut: Facile est 8, 6, 17. Pan. 44. 87. Difficile est 4, 15, 7. 7, 17, 6. Insolitum est Pan. 60. Naturale est 4, 17, 3. Parum est Pan. 60. (Cfr. Madvig, "Lat. Sprachl." § 374, Ann. 2 eundemque ad Cic. Fin. Pag. 144, sequ.). Confidere 2, 5, 7. Congruere 7, 2, 1. Injungere 3, 18, 1. 4, 9, 4. Sinere 2, 2, 3. (Madvig, "Lat. Sprachl." § 372 b, Ann. 2). Stare per aliquem 10, 6 (22), 2. Sufficere 9, 21, 3. Pan. 30. (Sufficere, ne 9, 33, 11).

Ne particula verbo *cupiendi* subjungitur 5, 17, 6. (Ov. Her. 6, 6). (Cupere, ut 10, 47 (56), 1. Klotz in lexico solum auctorem laudavit Plaut.). Dispicere, ne 2, 10, 5 (prægn.). (Dispicere, num 7, 33, 5).

Favere. ne 5, 17, 6. (prægn.). (Favere, ut 6, 25, 5). Opus esse, ne 7, 6, 3. (Plaut.).

Ne pro *ut ne* positum est. Hoc temperamentum modestiæ suæ indixerit, *ne* præcipere videatur 3, 1, 6. Pan. 69. (Madvig ad Cic. Fin., Pag. 252).

Quominus insolenter subjungitur locutionibus, quæ sunt *in causa esse*, *in animum inducere*. Hoc *in causa fuit*, *quominus* statim revocandos putarem 10, 21 (32). (Liv. 34, 56, 9. 11). Non sustinui *inducere in animum quominus* illi indicarem 9, 13, 6.

Quod insolenter nonnumquam usurpavit, velut: *Adde quod* 8, 14, 3. Pan. 38. (Poët. Liv. 9, 19, 6. Asin. Poll. ap. Cic. Fam. 10, 31, 4. post.). Cfr. *Addam*, *quod* 3, 14, 6. *Addiderunt quod* 3, 9, 6. Eodem modo dicitur: *Adice quod* Pan. 53. (Quint. Sen.).

Excepto quod idem significat, quod *præterquam quod.* Iter commode explicui, *excepto quod* quidam ex meis adversam valetudinem contraxerunt 8, 1, 1. (Hor. Ep. 1, 10, 50. Quint.). Nec silentio prætereundum est Plinium dixisse: *Adnotatum* est, *quod* 2, 11, 6. *Juvat* me, *quod* pro acc. c. inf. 1, 13, 1. 5, 13 (14), 8. 8, 6, 17.

Habet hoc sollicitudo, *quod* omnia necessaria putat 6, 9, 2. Pan. 45. 83. (Apud Cic. particula *ut* sequi solet, velut Pis. 32, 81).

Hactenus quod raro dicitur apud optimos scriptores pro *hactenus ut* 9, 15, 3. (Cic. Nat. Deor. 1, 10, 24).

Quod de tempore usurpatur pro *cum* particula. Tertius dies est, *quod* audivi recitantem Augurinum 4, 27, 1. (Plaut. Ter.).

Quatenus vim causalem habet, *ut* apud Ov. Hor. post. Cur non Homericis versibus agam tecum? *quatenus* tu me tuis agere non pateris 1, 7, 5. 3, 7, 14.

An particula innumerabilibus locis legitur, ubi *num* exspectamus, velut post hæc verba et locutiones. Consulere 1, 23, 1. 9, 13, 5. Cunctari 6, 16, 11. Non curo 6, 31, 11. Deliberare 5, 9 (21), 5. 9, 13, 6. Discere 8, 14, 24. Dispicere 10, 17 (28), 5. 10, 33 (42), 3. 10, 77 (81), 2. 10, 112 (113), 3. Dubium esse 7, 10, 3. Dubitare 2, 4, 1. 3, 9, 17. 6, 27, 5. 9, 2, 5. Examinare 2, 19, 9. Experiri 3, 14, 2. 6, 1, 2. Pan. 59. Inspicere 2, 20, 11. Interrogare 2, 6, 3. 10, 56 (64), 4. 10, 96 (97), 3. Pan. 64. Judicare 2, 5, 11. Liquere 2, 2, 1. Nuntiare 1, 13, 2. Quærere 6, 29, 8. 7, 11, 1. 7, 19, 5. 9, 28, 5. 10, 79 (83), 3. Referre 6, 5, 2. Scribere 10, 45 (54). 10,

116 (117), 1. In obscuro esse 8, 14, 11. In tua potestate est Pan. 73. Frequentissime sic usurpatur *nescio an*, cui locutioni apud veteres scriptores affirmandi quædam vis subjecta solet esse, apud Plinium vero et æquales dubitandi vel etiam negandi vis inest. *Nescio an* adiciam esse patri ejus amplas facultates 1, 14, 9. 2, 12, 1. 4, 11, 8. 4, 15, 6. 5, 3, 7. 7, 12, 2. 7, 19, 4. 8, 14, 24. Nescio *an* ullum jucundius tempus exegerim 3, 1, 1.

An per ellipsin usurpatur. Septem *an* octo 6, 13, 5. (Tales locutiones raræ sunt, quamquam exstant etiam apud Ciceronem. Cfr. Madvig ad Cic. Fin. 2, 32, 104).

Quod omnes fere grammatici præcipiunt, verbo *dubitandi* in affirmativa sententia posito adjungi enuntiationem per *num* particulam inductam, id quidem rarissimum est[1]). Dubito *num* idem tibi suadere quod mihi debeam 6, 27, 2. Legitur etiam Quint. I. O. 6, 1, 3, non ut est in omnibus lexicis 9, 1, 3. "Licet et dubitare, num quid nos fugerit." Cfr. præterea Ov. Met. 13, 940, quamquam ibi pro absolute, ut aiunt, posito verbum "dubitandi" potest haberi.

De Præpositionibus.

Ad. *Ad hoc* sæpissime a Plinio usurpatur eadem significatione, qua *præterea*, velut: 1, 10, 6. 1, 22, 4. 2, 11, 10. 2, 14, 2. 6, 33, 4. 8, 1, 3. 8, 23, 2. Pan. 4. 10. 48. al. (Sall. Liv. Tac. post. H. s. v., Pag. 123).

Cogere ad sequ. acc. substantivi non solum apud Liv. Sen. Tac., ut contendit Krebs s. v. *cogere*, sed etiam Sall. Jug. 85, 3 et apud poëtas. *Ad* omne proconsulum *imperium cogi* 3, 9, 15.

Ad verbum inusitatam vim habet 9, 36, 2, de qua significatione vide Hand. Turs. s. v. *ad*, Pag. 130.

Quantum ad me pertinet Pan. 3. (Veteres dicebant "quod ad me attinet"). Cfr. *Quantum ad te pertinet* Pan. 9. *Quod ad sepultos pertineret* 10, 81 (85), 6. (Cic. Planc. 3, 7: "Quod ad populum pertinet." Cæs. B. C. 3, 17, 3. Nonnullos Senecæ locos attulit Rosengren, l. l. Pag. 37).

Ante. *Habere ante oculos* apud Plinium dicitur, quemadmodum apud Sen. Ep. 1, 11, 8. Just. 5, 6, 1. *Habe ante oculos* mortalitatem 2, 10, 4. 8, 24, 4. (Veteres dicebant "proponere, ponere ante oculos").

---

[1]) Cfr. Nägelsbachs Gymnasialpädagogik, herausgegeben von Autenrieth, Pag. 107: "Dubito num ist verwerflich; es kommt wohl nur ein mal vor."

Multum de nocte vel *ante* vel *post* diem sumitur 9, 40, 2. Cfr. Basilicæ *circa*, porticus *supra* caveam 10, 39 (48), 3. (Liv. 39, 4, 9. Nägelsbach, l. l. Pag. 348. Sic satis raro duæ præpositiones cum eodem substantivo junguntur).

Circa apud Plinium aliosque argenteæ ætatis scriptores usurpatur 1) de tempore, sicut apud Livium et poëtas. *Circa* idus octobres spero Romæ futurum 1, 7, 4. *Circa* horam primam 9, 36, 1. (H. s. v., Pag. 64). 2) idem significat quod *de*, *in*, *ad*. *Circa* Classicum quidem brevis et expeditus labor 3, 9, 13. 14. 4, 24, 4. 5, 13 (14), 1. 6, 21, 6. Cfr. Nullum *circa* hospitia fastidium Pan. 20. Cfr. 9, 13, 1. Cum *gerundivo* eadem significatione conjungitur. *Circa* tuendos socios Pan. 95. (Arg. æt. H. s. v., Pag. 66. Paulo alia est ratio locorum Livii 27, 27, 12. 36, 7, 1, quos quidam in eodem genere posuerunt).

Citra i. s. q. *sine*. Solebant ei manus tremere, *citra* dolorem tamen 2, 1, 4. (Arg. æt. H. s. v., Pag. 85).

Erga insolenter de rebus ponitur concinnitatis causa. Magnum tuum non erga homines modo sed *erga* tecta ipsa meritum Pan. 50. (Tac. Ammian. H. s. v., Pag. 438).

De. Inde annona, *de* qua inter licentem vendentemque conveniat Pan. 29. (Multo frequentior est apud veteres scriptores nominativus subjecti, sed exstat tamen illa quoque locutio, velut apud Livium 42, 25, 11).

Ex. *Ex causa* frequentissime apud Plinium dicitur pro eo, quod est *de causa*. Quibus *ex causis* necesse est mortem ejus defleam 2, 1, 10. Cfr. 1, 2, 6. 1, 8, 7. 1, 13, 6. 2, 5, 12. 5, 19, 7. 6, 6, 8. 6, 27, 5. 7, 11, 2. 7, 30, 4. 10, 3 (20), 2. 10, 68 (73). Quibus *de causis* exstat 10, 114 (115), 1. (Rarius sic locuti sunt optimi scriptores, sed cfr. tamen Cic. Rep. 2, 7, 13).

Ex more, quod apud Plinium nonnullis locis legitur, Ciceronem umquam dixisse, negavit Hand. Turs. *ex*, Pag. 652. Atrium etiam *ex more* veterum 5, 6, 15. Cfr. 3, 18, 1. (Ter. Ov. Sall. post.). Eadem significatione dicitur *de more*. Tibi ascendenti *de more* Capitolium Pan. 5. (Verg. Ov. post. H. s. v. *de*, Pag. 215).

Ex occasione i. s. q. *occasione oblata*, quod ipsum apud Plinium exstat 7, 32, 1. Ais quosdam apud te reprehendisse, tamquam amicos meos *ex omni occasione* laudem 7, 28, 1. 7, 12, 3. Pan. 16. (Tac. Suet. H. s. v., Pag. 642).

Ex libello insolenter usurpatur, de qua locutione vide Hand. Turs. s. v., Pag. 627. Celsus Nepoti *ex libello* respondit et Celso Nepos *ex pugillaribus* 6, 5, 6.

In sequ. acc. in locutionibus nonnullis minus usitatis ponitur, velut: Magna laude dignum amicitia principis *in hoc* uti 1, 17, 2. (H. l. *in* particula finalem quandam vim habet. Cfr. Hor. Epod. 17, 63. Liv. 23, 2, 9. H. s. v., Pag. 320). Præterea dignæ, quæ commemorentur, locutiones sunt: *In* honorem 6, 27, 1. 7, 24, 7, 10, 8 (24), 2. (Veteres scriptores sic locuti esse non videntur). *In* gratiam Pan. 7. (Liv. multis locis). *In* contumeliam Pan. 11. *In* memoriam 3, 3, 1. (Cic. Brut. 16, 62 "ad m."). *In* excusationem vel etiam commendationem 4, 17, 11. *In* remedium formidinis 6, 16, 13. *In* speciem 2, 17, 8. *In* venerationem Pan. 54. (H. s. v., Pag. 318).

Consecutivam quandam vim habet: *In* majus extollat 3, 11, 1. (Liv. 28, 31, 4. Sall. Jug. 73, 5 "in majus celebrare." Liv. 4, 1, 5 "in majus accipere", al.). *In* melius aberrare 4, 28, 3. 10, 70 (75), 1. Reficienda ædes Cereris *in* melius et in majus 9, 39, 1. Corrumpi *in* deterius 5, 3, 6. Cfr. 4, 18, 1. *In* pejus effingunt 5, 15 (10), 1. *In* quantum potuerit 10, 70 (75), 4. Pan. 68. 83. (Ov. Met. 11, 71). *In tantum* diligo optimum principem, *in quantum* invisus pessimo fui Pan. 95. (Verg. Aen. 6, 876. H. s. v. *in*, Pag. 330—333).

Damnatus in metallum 2, 11, 8. 10, 58 (66), 3. *In opus damnati* 10, 31 (40), 2. (Plin. maj. Suet. Dig.).

In sequ. abl. *In causa* esse. Quidquid *in causa* 6, 1, 2. 6, 10, 3. 7, 5, 1. 10, 39 (48), 2. (Liv. 40, 26, 5. post. Injuria Cic., Fam. 1, 1, 2, auctor laudatus est). *In fine* orationis Pan. 94. *In* principatus *fine* Pan. 57. *In fine* votorum Pan. 72. *In fine* sententiæ 2, 11, 19. (Quint. I. O. 9, 4, 102. Veteres dicebant "in extrema oratione", tal.). Absolute dixit *in fine* eadem significatione, qua *ad extremum*. *In fine* dixit 5, 13 (14), 7. 4, 13, 2. 9, 13, 23. 9, 28, 4. Cfr. *In fine* cubiculum 5, 6, 30.

In summa apud Plinium sæpe idem significat, quod *ut paucis complectar*, *ne longus sim*, tal. *In summa* non facile quemquam huic viro comparabis 1, 22, 6. Cfr. 1, 12, 12. 1, 14, 6. 1, 15, 4. 2, 11, 25. 3, 4, 8. 5, 6, 42. 6, 6, 9. 6, 8, 8. 6, 21, 7. 6, 33, 11. 8, 4, 8. 8, 8, 7. 8, 18, 2. 9, 21, 1. (Cfr. Quint. 9, 2, 72. H. s. v., Pag. 264).

Inter hæc i. fere s. q. *præterea* 6, 11, 2. Pan. 81. *Inter* ista 10, 86 (18), 1. Pan. 74. *Inter* alia 3, 16, 10. (H. s. v., Pag. 402). *Inter* quos 10, 4 (3), 1. (Anton, l. l. Pag. 88). *Inter* propinquos amandum 7, 24, 2. (H. s. v., Pag. 394). *Inter manus* habere 2, 5, 2. 5, 5, 7. (H. s. v., Pag. 388). *Inter moras* 9, 13, 20. (Suet. Flor. Sall. Jug. 74, 2. H. s. v. 403).

Vix opus est me commemorare, Plinium dixisse: Dividere *inter* 4, 9, 9. Distribuere *inter* 10, 54 (62), 2. Numerari *inter* 4, 15, 1.

5, 3, 6. 6, 15, 1. 6, 21, 4. 8, 12, 1. Pan. 27. 80. 95, quoniam tales locutiones apud veteres quoque scriptores exstant.

Inter post pronomen positum est. Has *inter* (silvas) pingues terrenique colles 5, 6, 8 (H. s. v., Pag. 408).

Intra. Se *intra silentium* tenuit 4, 17, 8. 7, 6, 6. Cfr. 9, 23, 1. (H. s. v. 433). Cum affirmetis *intra vos* futura 3, 10, 4. (H. s. v. 436).

Ob. *Ob hoc* i. s. q. *ideo.* 1, 10, 11. 4, 8, 4. 5, 19, 6. 6, 1, 2. 7, 3, 3. 7, 7, 2. 10, 29 (38), 2. 10, 49 (58), 1. 10, 75 (79), 2. (Sall. Liv. post.). Cfr. *Ob alia* 2, 3, 8. 3, 16, 3. Simili modo dicitur: *Propter id* 7, 18, 3. *Propter hoc* 10, 96 (97), 5.

Per. *Per hoc* i. s. q. *eo*, *propterea* 3, 9, 20. 7, 18, 3. 8, 2, 7. 8, 10, 1. 10, 70 (75), 1. *Per hæc* 3, 16, 13. 6, 34, 3. *Per quod* i. s. q. *quo* 10, 56 (64), 5. 10, 79 (83), 5 (H. s. v., Pag. 445).

Per vices i. s. q. *vicissim* 1, 3, 1. 8, 14, 4. (Poët. post.).

Per ora ferri 2, 10, 2. (Poët. Cfr. Sall. Jug. 31, 10: "Per ora incedere").

Post. *Post hoc* i. s. q. *postea* 5, 1, 6. *Post hæc* Pan. 31. (Poët. post. H. s. v. 495).

Præter id quod i. s. q *præterquam quod* 5, 8, 13. Pan. 59. (H. s. v., Pag. 543).

Pro præpositione insolenter usus est in his locutionibus: Timere pro 3, 17, 3. (Brut. ap. Cic. Ep. Brut. 1, 16, 2. Curt. 6, 10, 27. Sen. Ep. 2, 2 (14), 1. 18. 14, 2 (90), 43. Cfr. Liv. 2, 24. 4. "Metum pro universa republica"). Metum *pro* aliquo ponere 5, 6, 3. Cfr. 5, 17, 5. 5, 19, 5. Terreri *pro* 5, 5. 7. Irasci *pro* 6, 8, 9. Suspensus *pro* 8, 5, 3. Anxius *pro* 4, 21, 4. (Ov. Met. 1, 182. Cfr. Liv. 38, 9, 4. "Sollicitus pro"). Securitatem *pro* 7, 6, 14.

Sub. *Sub* condicione 4, 13, 10. 8, 18, 4. (Jam apud Liv. 6, 40, 8. 21, 12, 4 exstat et apud Cic. Arch. 10, 25, si lectio vera est). *Sub* exceptione 1, 2, 5 (Suet. Cæs. 78). *Sub* exemplo 1, 18, 5. 2, 6, 6. 3, 18, 2. 6, 5, 2. Pan. 53. 76. *Sub* invidia 6, 2, 3. (Liv. 24, 25, 2). *Sub* nomine 5, 11 (12), 1. Cfr. Pan. 50. (Liv. 1, 36, 7. 43, 16, 6). *Sub* titulo Pan. 4. (Liv. 2, 56, 3). Cfr. *Sub* inscriptione 8, 6, 1. *Sub* hac modestia Pan. 83. Tales locutiones, quas Holstenius solis argenteæ ætatis scriptoribus tribuit, a Livii ætate satis crebræ sunt.

Super i. s. q. *præter.* *Super hæc* 4, 26, 2. 8, 4, 2. Pan. 74. *Super ista* 5, 5, 2. 9, 25, 2. *Super illa* 5, 6, 45. *Super cetera* 8,

4, 7. *Super ea* Pan. 75. (Satis frequentes sunt jam inde a Livii ætate tales locutiones). (Saxa) *alia super alia* dejecta 6, 31, 16. 7, 8, 1. 10, 88 (89). Pan. 14. (Liv. 1, 50, 6 aliisque multis locis).

Super de præstantia usurpatur, ut nonnumquam apud Liv. (31, 18, 3). *Super* omnes beatus 7, 13, 2. *Super* omnia est quod Pan. 26. Tantum *super* ceteros Pan. 61. *Super* omnia prædicandum Pan. 93.

Super cenam Plinius dixit eadem significatione, qua *inter cenam* Cfr. 4, 22, 6. 3, 5, 11. 9, 33, 1. (Suet. Curt. Flor.).

Super eadem significatione qua *de* non ita sæpe exstat apud veteres scriptores (Cic. Att. 10, 8, 10. 14, 22, 2. Sall. Jug. 71, 5. Liv. 2, 4, 4, al.). *Super* tanta re dicendum erat 2, 11, 11.

Invitus hæc adjectiva a græco sermone assumpta omisi, quamobrem hic addantur:

Iselasticus (ἅπ. εἰρ.). *Iselastica* dicebantur certamina quædam, in quibus qui vicerant, iis licebat quadrigis in patriam urbem invehi, et obsonia quædam iis dabantur. Obsonia petunt pro eo agone qui a te *iselasticus* factus est 10, 118 (119), 2. 1. (Suet. Cal. 20, quem locum Klotz laudavit, in editione Rothii legitur "asticos." Cfr. quæ de illis certaminibus disputavit Vitr. Præf. 9).

Lyrica. Hæc vox substantive apud Plinium solum videtur posita esse. Scribit, et quidem utraque lingua, *lyrica* (int. carmina) doctissime 3, 1, 7. 7, 17, 3. 9, 22, 2. (Adjectivo Ov. et Hor. usi sunt).

Lyrici. *Lyricos* (int. poëtas) lego 5, 3, 2. (Sen. Ep. 5, 9 (49), 5. Quint.).

Opisthographus. *Opisthographum* dicebatur volumen, cujus charta in tergo i. e. in aversa parte contra consuetudinem inscripta erat. Commentarios mihi reliquit *opisthographos* 3, 5, 17 (Dig.).

Scholasticus. *Scholasticæ* argentea ætate dicebantur illæ in ludis litterarum exercitationes, quas Cicero dicebat *umbratiles;* quique in talibus exercitationibus versabatur, eum *scholasticum* appellabant. Nisi forte volumus *scholasticas* tibi litteras mittere 9, 2, 3. Cfr. 2, 20, 9. *Scholasticis* dominis sufficit tantum soli 1, 24, 4. 2, 3, 5, (Quint. Tac. Petr.).

Program för Rectorsombytet år 1871.

Af

Anders Jonas Ångström.

Under det nu gångna år, då akademiska Rektoratet varit mig anförtrodt, hafva Skandinaviens folk genom Guds nåd varit i åtnjutande af fredens välsignelser, och således i ostördt lugn kunnat egna sig åt det materiella lifvets förvärf och åt vården af bildningens intressen. Utsigterna, att vi äfven för den närmaste framtiden skola lika odeladt få använda våra krafter och tillgångar i denna riktning, hafva likväl blifvit mycket förmörkade. Det blodiga krig, som under denna tid förhärjat ett af Europas förnämsta kulturländer, har nemligen icke kunnat undgå att äfven på vårt Fädernesland utöfva ett stort och mäktigt inflytande. Det har visat nödvändigheten och behofvet af hvarje samhälle, som högt skattar sin sjelfständighet, sin frihet och sin bildning att, medan tid är, till sitt yttre försvar bereda de oumbärliga hjelpmedlen; — men det har äfven bekräftat den gamla välkända satsen, att "kunskap är makt" och att om kunskapen icke alltid går i det godas och rättas tjenst, så är okunnigheten dock alltid våldets och lidelsernas säkra byte.

Större än någonsin framstår sålunda det ansvar, som hvilar öfver ett lands bildningsanstalter ifrån folkskolan ända upp till Universitetet, och betydelsefullare än vanligt blir äfven den frågan huru Universitetets så lärare som lärjungar under det förflutna året löst sin uppgift att å ena sidan meddela, vårda och befordra vetandets skatter och å andra emottaga det meddelade med ett för allt godt och ädelt öppet och lefvande ynglingasinne.

Svaret på denna fråga kan i enstaka fall, såsom naturligt är, utfalla olika, men för den opartiske betraktaren, som kärleksfullt väger ofullkomligheten i hvarje menskligt sträfvande, skall Universitetets verksamhet i sin helhet visa sig hafva varit ett redligt och pligttroget arbete till egen och fäderneslandets båtnad.

Med djupaste deltagande har Universitetet emottagit underrättelsen om den smärtsamma förlust, som drabbat vår älskade Konung och Hans Hus genom H. Maj:t Drottning Lovisas sorgliga frånfälle. Det akademiska Konsistoriet, som lifligt känner, med hvilka starka band af kärlek och tacksamhet Upsala Universitet sedan mera än ett fjerdedels århundrade är fästadt vid H:s Maj:ts höga person, har äfven i en underdånig skrifvelse sökt gifva uttryck åt sin och Universitetets uppriktiga saknad af den ädla hädangångna, åt den djupa och allvarliga sorg, Universitetet delar med Konung och Folk. H:s Maj:t har i en skrifvelse till Universitetets Rektor täckts förklara sitt höga välbehag öfver denna enkla och anspråkslösa gärd åt den *Förklarades* minne och till Universitetets alla medborgare skickat sin konungsliga helsning samt försäkrat dem om sin städse fortfarande huldhet och bevågenhet.

Universitetet har äfven, i likhet med Kyrkan, lidit en svår förlust genom Erkebiskopen och Prokansleren Reuterdahls timade död. Trohet i uppfyllda pligter, ett intill slutet lefvande vetenskapligt intresse, en alla omfattande kärlek och välvilja voro de egenskaper, hvilka isynnerhet utmärkte den hädangångne, och hvilka gjorde honom till en föresyn för Universitetets samtlige lärare, på samma gång hans ynglingabana, genom hans segerrika strid mot nöd och brist, kan med skäl framhållas såsom ett uppmuntrande föredöme för vår och alla tiders kunskapssökande ungdom.

Må dock minnet af våra förluster icke komma oss att glömma de rika anledningar vi äfven ega till hugnad, tillfredsställelse och förhoppning. H:s Maj:t Konungen har efter genomgången sjukdom och hårda pröfningar återvunnit helsa och krafter, så att vi för framtiden hafva att emotse samma hulda hägn och beskydd, som Han alltid låtit Universitetet vederfaras. H. Exc. Kansleren har med oförminskadt nit vårdat sig om alla Universitetets angelägenheter, och uti Universitetets nya Prokansler hoppas vi att inom vårt sköte få, för långliga tider, ega en man, som, härstädes fostrad, med varmt och lefvande interesse omfattar och befordrar allt, som länder till Universitetets bästa.

Upsala Universitet är icke blott ett af de äldsta utan äfven, med fästadt afseende på lärjungarnes antal, ett af de betydligaste Universitet i Europa. För att kunna motsvara sin bestämmelse förfogar det också öfver icke så ringa lärarekrafter. Det ligger dock i sakens natur och gången af en högskolas fortskridande utveckling, att det lärareantal, som för en tidpunkt varit fullt tillräckligt, för en annan icke gör tillfyllest. Icke blott att ett större

antal lärjungar fordrar motsvarande ökade lärarekrafter; äfven, detta oafsedt, öppna sig städse nya fält för forskningen och gamla vinna en förut icke anad utsträckning, så att flere arbetare för vetenskapens tjenst derigenom blifva behöflige. Vid ett större Universitet låter det sig emellertid lättare genomföra, att, med iakttagande af ett lämpligt förhållande mellan lärare och lärjungar, ej blott tillgodose undervisningens närmaste fordringar, utan äfven den arbetets fördelning, som vetenskapens fortgående utveckling gör nödvändig. Af denna anledning och på dessa grunder hade också akademiska Konsistoriet vid början af förliden höst, såsom önskningsmål vid det förestående riksmötet, förnyat sina förut gjorda framställningar om behofven af en

Professor i mekanik och en Laboratorstjenst för det Fysiologiskt-Kemiska laboratoriet.

Derjemte hade Konsistorium, hufvudsakligen med anledning af de nya fordringarne i filosofiska Kandidat-Examen, ansett sig böra understödja en framställd önskan om inrättandet af en Adjunktur i Nordiska Språken. Denna ensam har af Kongl. Maj:t blifvit föreslagen hos det sednast församlade Riksmötet, hvilket för ändamålet beviljat erforderliga medel. Må vi glädjas åt den tillväxt i lärarekrafter, Universitetet härigenom vinner, och må vi hoppas, att tillbörligt afseende i sinom tid skall komma att fästas vid de begge äldre icke mindre fosterländska önskningarne *). Ty fosterländskt

*) Vid Upsala Universitet var vårterminen 1871 de ordinarie lärarnes antal 60 (deraf dock 7 tjenstlediga) och närvarande Docenter 30, hvilket för 1,396 studenter gör en lärare på 15. Att emellertid förhållandet emellan antalet studenter och lärare är större här än vid de Tyska Universiteten, visar sig af följande öfversigt gällande för sommarsemestern 1868.

	Inskrifne studenter.	Antalet lärare.	Förhållandet mellan båda.
Berlin	1,956	178	10,9.
Leipzig	1,345	122	10,7.
München	1,217	124	9,8.
Bonn	939	102	8,9.
Breslau	867	89	9,7.
Tübingen	837	73	11,5.
Halle	834	81	10,3.
Göttingen	824	110	7,5.
Heidelberg	685	110	6,2.
Würtzburg	565	67	9,9
Greifswald	442	56	7,9.

Tilläggas bör dock i afseende på Berlin, att der funnos för samma tid 1868, utom de egentliga studenterna, 1,041 icke immatrikulerade personer, hvilka voro berättigade att afhöra föreläsningarne.

är allt, som afser fäderneslandets ära och gagn och fosterländskt i ordets bästa mening blifver Universitetets bildningsarbete icke minst derigenom, att det förmår tillegna sig allt det utmärkta i vetenskap och konst, som gifver samtidens bildning dess egendomliga prägel.

En icke ringa inverkan på Universitetets vetenskapliga lif skall säkert den förändring i fordringarne för den Filosofiska Doktorsgraden komma att utöfva, hvilken genom Kongl. Brefvet af den 16 April 1870 blifvit påbjuden att med 1871 års slut taga sin början. Den största svårigheten vid denna och vid hvarje reglementering, som afser att, så att säga, uniformera det vetenskapliga arbetet, kommer utan tvifvel från nödvändigheten och behofvet att, så vidt möjligt är, förena den fria forskningens rätt, som tillhör Universitetet, och anlagens utvecklingsfrihet, som tillkommer individen, med de fordringar Staten anser sig kunna och böra uppställa såsom vilkor för dugligheten till dess embeten. Såsom bästa beviset för att dessa svårigheter funnits, och att de ännu icke erhållit en tillfredsställande lösning, får väl den omständigheten anses, att sedan 1809 flera examensreglementen varit gällande, och att det nu påbjudna är det 4:de i ordningen. En delning af den filosofiska Kandidat-examen har äfven förr varit i fråga. Redan 1836 väckte Geijer förslag om en sådan på det sättet, att den som ville taga "examen rigorosum" på den filosofisk-filologiska sidan skulle taga en preliminär examen på den matematisk-fysiska och tvärtom. Medgifvas måste äfven, att om så kallade tvångsämnen nödvändigt skola ingå i nämnda examen, så är det bäst att deras inhemtande föregår de egentligt vetenskapliga studierna. Man kan blott önska, att ämnenas antal måtte vara så ringa som möjligt och att de måtte väljas utan ensidighet och så att de återgifva hufvudmomenterna af just vår tids bildning. Härom kunna dock åsigterna vara delade; deri äro vi dock alla eniga, att vi uppriktigt önska, att den påbjudna förändringen måtte blifva ett verksamt medel till höjande af den vetenskapliga andan vid våra Universitet.

Med tystnad må icke heller förbigås Kongl. Maj:ts nådiga Bref af den 2 Juni 1870 angående *rätt för qvinna till läkareyrkets utöfning;* mera dock för den framtidstanke, hvaraf denna handling må anses vara ett uttryck, än för de praktiska följder, som i den närmaste framtiden af densamma kunna komma att härflyta.

Inom kretsen af Universitetets lärare har döden skördat ett offer genom Fäktmästaren och Riddaren C. A. Osbecks död den 1 Januari 1871. Sedan 1851 anställd vid Universitetet har han i dess tjenst förvärfvat sig ett aktadt minne.

Åfven inom de unges leder har Universitetet jemte anhöriga och vänner att beklaga flera ömmande förluster. Bernhard Engstrand och Oskar Floderus, båda af Uplands, Johan Victor Ferd. Wingmark, Johan Oskar Hallin, Med. Kand. och Axel Wilhelm Östergren, Fil. Kand., alla tre af Östgöta, Ludvig Lindedahl och Johan Fredrik Wilhelm Sundler, båda af Westgöta, Jacob Anton Rizell af Södermanlands och Nerikes, Lars Anders Levgren af Göteborgs samt Gustaf Göran Stenborg, Fil. Doktor, af Norrlands Nation, hafva under året aflidit.

Inom Universitetets lärarepersonal hafva förändringar inträffat hufvudsakligen derigenom att flere af dess Docenter öfvergått till andra verksamhetsområden och att under tiden flera nya lärarekrafter tillkommit. Lidénska Amanuensen vid Biblioteket Docenten Joh. Aug. Const. Hellstenius och Extraordinarie Biblioteksamanuensen Docenten Karl Sidenbladh hafva blifvit befordrade till Aktuarier vid Kongl. Statistiska Central-Byrån i Stockholm och Docenten Fr. Adam Smitt har af Kongl. Vetenskaps-Akademien blifvit antagen till Intendent vid det Naturhistoriska Riksmuseet. Till Lektorer hafva blifvit utnämnde, vid nya Elementarskolan i Stockholm Docenterna Johan Fr. Johansson och Gustaf Magnus Sjöberg, samt vid högre elementarläroverket i Nyköping Docenten Carl Johan Henrik Engstrand, ehuru de ännu icke hunnit tillträda sina embeten.

Af H. Exc. Universitetets Kansler hafva till Docenter blifvit kallade och förordnade: d. 7 Juni 1870 Juris Kandidaten v. Häradshöfdingen Casper Wahlberg i Rättshistoria; d. 23 Augusti Läroverks-Adjunkten Doktor Rosberg i Grekiska språket (har dock ännu icke tillträdt sin Docentur); d. 6 September Doktor C. M. Thordén i Statskunskap; d. 12 April 1871 Doktor S. J. Ljungdahl i Grekiska Litteraturen.

Vid Sjukhuset hafva blifvit utnämnde: till underläkare Licentiaten F. A. O. Belfrage d. 10 September 1870 samt till underkirurg Med. Licentiaten P. O. Åkerberg d. 8 Oktober.

Af Consistorium Academicum hafva blifvit antagna till Amanuenser Med. Stud. J. A. Brandberg Vestm. vid de Farmakologiska samlingarne; Med. Stud. C. O. Medin S. N. vid Fysiologiskt Kemiska Institutionen; Studeranden P. E. O. Öberg vid de Mineralogiska och Geologiska samlingarne; samt Med. Studeranden A. M. Selling vid den Fysiologiska Institutionen.

Såsom vikarier under hela det nu tilländagångna läseåret hafva tjenstgjort: Adjunkten R. Thalén, som uppehållit de till den Fy-

siska Professuren hörande föreläsningar och examina under den tid, Professorn i detta ämne förvaltat Rektorsembetet; Adjunkten C. Th. Hjerpe, som tjenstgjort för förste Teologie Professorn och Domprosten C. A. Torén, hvilken fortfarande, genom sina arbeten inom Bibelkommissionen, varit hindrad från utöfvandet af sin Professorsbefattning; Adjunkten Sv. Fr. Hammarstrand, som uppehållit den historiska Professuren för f. d. Statsrådet F. F. Carlson, hvilken vistats i hufvudstaden för historiska forskningar och som derföre af sin innehafvande professorslön till vikariats arvode afstått 1,000 rdr rmt; Docenten Cl. Annerstedt, som mot särskildt arvode uppehållit de e. o. Professoren Malmström tillkommande Adjunktsföreläsningar, under dennes fortfarande vistelse i hufvudstaden för afslutningen af ett historiskt arbete; Löjtnanten vid Kongl. Uplands Regemente A. Th. Littorin, som, så väl under Majoren Osbecks sjukdom som äfven efter hans under året timade död, haft sig uppdraget att förestå fäktmästaretjensten vid Universitetet; samt v. Häradshöfdingen Gyllensvärd, hvilken fortfarande bestrider Kanslisttjensten under Kronofogden Berglunds sjukdom.

Under höstterminen hafva vikarierat: Adjunkten N. J. Linnarsson för Professoren C. A. Hultkrantz, hvilken åtnjutit tjenstledighet såsom ledamot af katekeskomitéen; Adjunkten E. Löfstedt för Professoren J. Spongberg, hvilken på grund af sjuklighet varit befriad från de den Grekiska Professuren tillkommande föreläsningar, samt Docenten Fr. A. Smitt för Professoren W. Lilljeborg, hvilken åtnjutit tjenstledighet för utarbetandet af ett vetenskapligt arbete.

Under vårterminen hafva vikarierat: Adjunkten F. G. Afzelius för Professoren i Logik och Metafysik S. Ribbing, hvilken såsom ledamot af Riksdagens Andra Kammare varit förhindrad att sköta sitt lärareembete, samt Adjunkten C. G. Hammarskjöld för Professoren i Svensk Statsrätt m. m. H. L. Rydin, hvilken likaledes såsom riksdagsman varit frånvarande från Universitetet.

Dessutom hafva åtskilliga tillfälliga förordnanden under kortare tjenstledigheter egt rum, men hvilka det icke för någon kan vara af vigt att här se uppräknade.

Utom de tjenstledigheter, hvilka i det föregående blifvit omförmälda, hafva sådana äfven blifvit beviljade för hela året åt Adjunkten Th. T. Thorell och Docenten A. G. Theorell för sjukdom, åt Docenterna Kn. H. G. v. Schéele, M. Nyrén och C. G. Lundquist för vetenskapliga resor i utlandet och åt Docen-

terna H. L. Forsell och J. G. O. Linnarsson för vetenskaplig verksamhet utom Universitetsstaden.

Riksstatens större resestipendium för år 1871 har blifvit tilldeladt Adjunkten Th. Fries, som redan i slutet af sistlidne April anträdde en botanisk resa till Grönland; det mindre resestipendiet för samma tid åt Docenten A. M. Alexandersson för en resa till Italien, i ändamål att studera grekiska handskrifter. De Sederholmska inrikes reserummen hafva blifvit tilldelade, det äldre åt Doktor L. A. Forssman för magnetiska observationers anställande i Norrland, och det nybildade åt Juris Kandidaten J. Hagströmer för national-ekonomiska studier i Köpenhamn och Christiania. Docentstipendier hafva under året tilldelats Docenterna M. A. Lindblad, C. J. H. Engstrand, H. N. Almquist, H. H. Hildebrandsson och M. B. Richert, hvarjemte ett Filénskt Legat för vårterminen uppburits af Docenten O. Hammarstén. Det Wallmarkska Stipendiet har innehafts af Docenten A. J. Ling.

Vid Universitetet närvarande studenter voro under höstterminen 1,487, det högsta antal, som hittills förekommit, och af dessa hafva 226 tillhört den teologiska, 164 den juridiska, 108 den medicinska och 985 den filosofiska fakultetens läroområden. Vid vårterminens början var studentantalet 1,396; fördelade på de olika fakulteterna tillhörde häraf 226 den teologiska, 162 den juridiska, 105 den medicinska och 903 den filosofiska fakulteten. Under läseåret hafva 343 studenter blifvit i Universitetets Matrikel inskrifne, hvaraf 272 under höstterminen och 71 under vårterminen.

Inför den Teologiska Fakulteten har 1 undergått Teologie Kandidatexamen, 51 Praktisk Teologisk och 91 Dimissionsexamen; inför den Juridiska Fakulteten: 3 Juris Kandidatexamen; inför Medicinska Fakulteten: 6 Medicine Licentiatexamen, 13 Medicine Kandidatexamen; inför Filosofiska Fakulteten: 43 Filosofie Kandidatexamen, 20 Theologico-filosofisk, 13 Juridico-filosofisk, 40 Medico-filosofisk examen; inför Consistorium Academicum hafva 30 undergått examen till Rättegångsverken, 6 Kansliexamen och 31 förberedande examen för embetsexamina.

Genom bref af den 13 Maj 1871 har Hans Exc. Kansleren till Rektor för kommande år utnämt Prof. P. Hedenius. Till ledamöter i Consistorium minus äro utsedde: Domprosten C. A. Torén, samt Professorerne J. Spongberg, W. Lilljeborg och I. S. Landtmanson; till Dekaner: inom Teologiska Fakulteten Professoren O. F. Myrberg, inom Juridiska Professoren I. S. Landtmanson, inom den Medicinska Professoren P. Hedenius samt inom den Filosofiska Professoren J. Th. Hagberg.

Ledamöter i Universitetets Drätselnämnd äro, utom Rektor, Räntmästaren och Kamereraren, Professorerne O. M. Th. Rabenius, A. J. Ångström och A. Almén.

Men den bild, som föregående uppgifter lemna af Universitetets yttre lif, skulle vara mycket ofullständig, om dervid saknades hvarje underrättelse om den författareverksamhet, som dess lärare under det gångna året utvecklat. Att emellertid Universitetet äfven inom detta fält söker att efter bästa förmåga fylla sin plats och häfda sitt ärfda anseende såsom vårdare och representant af Fäderneslandets vetenskapliga odling, vill, som jag hoppas, framgå af följande säkert ofullständiga redogörelse.

I första rummet må då nämnas, att *Universitetets Årsskrift* fortfarande utgifves och äfven för 1871 af Kongl. Maj:t fått sig beviljadt ett anslag af 1,200 rdr rmt. Den afslutade årgången för 1870 innehåller följande afhandlingar:

K. M. Thordén: Öfversigt af Norska städernas författning efter "Lov om Formandskaber i Kjöbstæderne." C. B. Mesterton: Om Nosocomium academicum och den kliniska undervisningen i Upsala. Jul. Centerwall: Spartiani vita Hadriani commentario illustrata. A. M. Alexandersson: Öfversigt af Prometheusmythen. S. Ribbing: Ueber das Verhältniss zwischen den Xenophontischen und den Platonischen Berichten über die Persönlichkeit und die Lehre des Socrates; zugleich eine Darstellung der Hauptpuncte der Socratischen Lehre; densamme: Ueber Socrates' Daimonion. H. H. Hildebrandsson. Om organisationen af den meteorologiska verksamheten i utlandet samt förslag till dess ordnande i Sverige; densamme: Stormarne den 13—21 Okt. 1869. M. Falk: Om konvergensen och divergensen af Kedjebråk med hvarannan led positiv och hvarannan negativ.

Af 1871 års årgång hafva redan trenne afhandlingar utkommit:

Af Läkareföreningens förhandlingar har V:te årgången (704 sid. 8:o) afslutats och af VI:te årgången äro 5 häften utkomna.

Af Bulletin météorologique mensuel har Vol. II och en del af Vol. III lemnat pressen.

Af Teologisk Tidskrift är 10:de årgången afslutad och 3 häften utkomna af den 11:te.

Af Tidskrift för Matematik och Fysik har slutet af 3:dje och 2 häften af 4:de årgången utkommit.

Särskildt utgifna arbeten:

Thorell, T., Remarks on Synonyms of European Spiders I & II. Upsala 1870—1871.

Malmström, C. G., Sveriges politiska historia från K. Karl XII:s död till Statshvälfningen 1772. 3:dje delen. Stockholm 1870.

Almén, Aug., Huru hör ett dricksvattens godhet bedömmas från sanitär synpunkt. Stockholm 1870.

Nyblom, C. R., (Carlino), Vers och Prosa, Gammalt och Nytt. Upsala 1870; densamme: Runebergs samlade skrifter, 6 Band. Upsala 1870.

Hagberg, Th., Trenne Dramer af Calderon. Upsala 1870.

Hedenius, P., Valda skrifter af Hvasser. 4:de och sista delen. Stockholm 1870.

Ullman, U. L., Om den kyrkliga Psalmboken med särskild hänsyn till den svenska kyrkans psalmbok af år 1819. Upsala 1871.

Fries, Th. M., Lichenographia Scandinavica sive dispositio lichenum I. Upsala 1871.

Lilljeborg, W., Fauna öfver Sveriges och Norges Ryggradsdjur. I: 2. Däggdjur. Upsala 1871.

Afhandlingar under tryckning i Vetenskaps-Akademiens Handlingar:

Lundquist, G., Bidrag till kännedomen af den Jordmagnetiska Intensiteten och Inklinationen i mellersta och södra Sverige.

Nilson, L. Fr., Om arsenikens svafvelföreningar (se Laboratorium för allmän Kemi).

I Vetenskaps-Societetens Acta:

Falk, M., Om integration af partiella differentialequationer af n:te ordningen med två oberoende och en beroende variabel.

K. Vetenskaps-Societeten, hvars dyrbara samling af Lärda Sällskapers och Akademiers handlingar är för allmänheten tillgänglig och sålunda utgör ett icke ovigtigt supplement till Universitetets Bibliotek, har äfven under året utgifvit en fascikel af sina "Nova Acta."

Af den enskilda frikostigheten, till hvilken Upsala Universitet står i så stora och mångfaldiga förbindelser, hafva vi äfven under det förflutna året fått emottaga dyrbara vedermälen.

Hans Maj:t Konungen har till Universitetet behagat förära: galvanoplastiska aftryck af alla i Norge funna guldbracteater samt tvänne af Professor Schlagintweit tagna "masker" af Indianer i Nebraska.

Af Handlanden Nils Hedenström äro 5,000 rdr rmt donerade till en stipendiifond för Medicine studerande af Gestrike och Helsinge Nation.

Af Fullmäktige, Embets- och Tjenstemän i Riksbanken blef år 1868 samladt ett kapital, för det närvarande 2,204,85 rdr rmt, hvaraf räntan till minne af Bankens 200-åriga jubelfest kommer att användas till ett stipendium för, tills vidare, söner af Bankens tjenstemän. Detta "Riksbankens jubelstipendium" har denna termin för första gången blifvit utdeladt.

Demoiselle Maria Christina Wollin, hvilken aflidit under det nu tilländagångna läseåret, har genom testamente, upprättadt den 14 Sept. 1869, skänkt en betydligare fond till stipendier för studerande af Vestgöta Nation.

Dessutom hafva flera af Universitetets institutioner fått sig föräringar till del, hvilka hvar på sin plats skola i det följande omnämnas.

Rörande Universitetets Institutioner och samlingar, deras tillväxt och förkofran under året, hafva vederbörande Prefekter lemnat följande upplysningar.

Universitets-Biblioteket har under läseåret fått en tillökning af omkring 2,750 volumer, hvaraf 750 erhållits bundna och de öfriga lemnats till inbindning här i staden.

Likasom under förlidna år har Biblioteket från H. M. Enkedrottningen fått emottaga fortsättning af det af framlidne Professor Martius utgifna stora verket: Flora Brasiliensis.

Statistiska Byrån har som vanligt öfverlåtit till Biblioteket exemplar af det statistiska tryck, som den från Utländska Statistiska Byrån genom byte erhållit.

Från flera främmande Universiteter och vetenskapliga inrättningar hafva, dels emot utbyte af Universitetets Årsskrift och öfriga akademiska tryck, dels såsom gåfva, en mängd större och mindre skrifter tillkommit, och är öfver Bibliotekets tillökning af utländska böcker Accessionskatalog för 1870 af trycket utgifven.

Hans Maj:t Konungen har nådigst behagat förära till Biblioteket ett fotolitografiskt aftryck af en i Köpenhamn förvarad handskrift af det berömda Norska medeltidsarbetet "Kongespeilet."

Kongl. Bibliotekarien m. m. Gustaf Klemming har till Biblioteket öfverlemnat fotolitografiska aftryck af fyra här förut saknade Svenska palæotyper, Professor Rud. L. Tafel en af honom besörjd fotolitografisk upplaga af Emanuel Swedenborgs i Kongl. Veten-

skaps-Akademien i Stockholm förvarade handskrifter, tio band i folio, hvilken bekostats af ett Engelskt-Amerikanskt sällskap.

Handskrift-samlingen har i öfrigt vunnit en vigtig tillökning i följd af framlidne Kammarherren och Riddaren Doktor Nils Tersmedens testamente. Kort efter öppnandet af Konung Gustaf III:s här deponerade papper hade han år 1842 till Biblioteket öfverlemnat en stor samling af handlingar, särdeles från konungens fyra sista år, hvilken först af gifvarens anförvandt Stats-Sekreteraren m. m. Nils von Rosenstein blifvit deponerad i Riks-Banken, sedan kommit i Ärkebiskopen Carl von Rosensteins förvar och slutligen fallit i gifvarens händer. Jemte några få men vigtiga papper hörande till K. Gustaf III:s brefvexling, hafva nyligen äfven Stats-Sekreteraren, Landshöfdingen Nils von Rosensteins egna papper, enligt Kammarherre Tersmedens förordnande, blifvit till Biblioteket öfverlemnade genom hans svåger, Kammarherren, Friherre Rudolf Cederström, sedan han enligt föreskrift derur afsöndrat hvad som rörde Svenska Akademien, hvars Sekreterare Rosenstein varit, och derefter upprättat en förteckning öfver samlingen. Den utgöres hufvudsakligen af bref till Rosenstein för åren 1776 till 1820 från de flesta den tiden, vare sig i politiskt eller litterärt hänseende, framstående personer i Sverige.

Framlidne Ärkebiskopen m. m. Henrik Reuterdahls egna handskrifter så väl som hans samling af äldre manuskripter, de flesta angående Sveriges och Danmarks Kyrkohistoria, hafva likaledes i följd af testamente blifvit hit öfverlemnade.

Utlåningen från Biblioteket har stigit till 2,700 särskilda verk, och dessutom har till Akademiska Läsesällskapet och Läkare-Föreningen blifvit utlemnade 580 tidskriftshäften.

Omläggning af golfvet och öppnande af draghål genom stenfoten, hvilket besvärliga arbete egentligen år 1868 började, har under förliden sommar blifvit fortsatt.

På *akademiska sjukhusets* afdelning för *invärtes* sjuka hafva under kalenderåret 1870 vårdats 266 män och 207 qvinnor eller tillsammans 473. *Polikliniken* har under samma tid besökts af 829 sjuke. Vid den *Medicinska kliniken* hafva under läseåret 19 Medicine Kandidater och 15 Medicine Studerande tjenstgjort.

Sätra helsobrunn och vattenkuranstalt var under sommaren 1870 besökt af 1,070 patienter, deribland 156 ståndspersoner, öfrige allmoge. Såsom underläkare tjenstgjorde Kandidaterna M. de Ron, A. Ph. Levertin, Fr. Hesse och A. Håkansson; såsom brunnspredikanter Fil. Dr G. I. Bellander och Fil. Kand. C. Th. Carls-

son; såsom Gymnastiklärarinna Mamsell J. Jerling. Genom fortsatt afdikning och rödjning af parkerna har brunnens mark blifvit alltmera befriad från fuktighet. Brunnens bostäder hafva fått en värdefull tillökning genom ett i Sala inköpt och till brunnen flyttadt tvåvånings hus, innehållande 10 rum och 2:ne kök. Genom utlemnande af 10,000 fribad till fattiga, en mängd fria bostäder, mat och medikamenter har brunnen äfven sökt verka för sin bestämmelse såsom välgörenhetsinrättning

Vid *Kirurgiska Institutionen* hafva 13 Med. Studerande och 19 Med. Kandidater tjenstgjort. Det kliniska och polikliniska undervisningsmaterialet har under läseåret utgjorts af 492 kliniskt och 672 polikliniskt vårdade patienter. 84 större kirurgiska operationer hafva vid kliniken blifvit utförda.

Den Kirurgiska Institutionens samlingar hafva under året ökats med omkring 30 nya instrumenter och apparater, deribland må nämnas 2 Jægers ögonspeglar, 1 binoculär optometer efter v. Græfe samt ett fantom med mask för öfningar i ögonoperationer.

Psykiatriska kliniken har under läseårets båda terminer varit för de studerande tillgänglig. Sjuktillförseln har varit ganska betydlig och sjukantalet omkring 150 dagligen. Sex Medicine Kandidater hafva under året varit vid kliniken tjenstgörande.

Vid den *Anatomiska Institutionen* har under året ett ovanligt stort antal medicinæ studiosi begagnat sig af undervisningen. Så hafva under höstterminen 63 och under vårterminen 62 studerande anmält sig till åhörande af de offentliga föreläsningarne, och af dessa hafva 48 under höstterminen och 53 under vårterminen deltagit i de under hela året fortgående dissektionsarbetena. Derjemte har Adjunkten Doktor Clason, som förra hösten återvände ifrån en längre utländsk resa, gifvit föreläsningskurser i olika ämnen under båda terminerna. De *Anatomiska samlingarne* hafva hufvudsakligen blifvit riktade med mikroskopiska preparater, uppgående till ett antal af något öfver 1,600 st., deraf största antalet utgöres af de preparater öfver hjernan och ryggmärgen, som Doktor Clason under sitt vistande i utlandet förfärdigat och konserverat. För det anslag, som af Akademiens kassa lemnades till Doktor Clason vid hans resa till utlandet 1869, att användas till inköp af instrumenter och värdefullare anatomiska preparater, har en del sådane blifvit inköpta och hit ankommit, men de större instrumenterna äfvensom afbildningar af fostrets utveckling, hvilka han beställt dels i Paris och dels i Freyburg, hafva i anseende till kriget ej ännu hitkommit, hvarföre någon redovisning af anslaget ännu ej kunnat lemnas.

Patologiska Institutionens samlingar hafva ökats med åtskilliga mikroskopiska samt 78, dels i sprit förvarade, dels torkade patologiskt-anatomiska preparater. På Institutionens obduktionssal hafva under nu förflutna läseår 124 patologiska sektioner blifvit verkställda. Den betydliga tillväxt, som under nämnda tidrymd sålunda egt rum i antalet af obduktioner, hvilka under det närmast föregående året endast utgjorde 82, har till största delen sin grund deri, att Stadsläkaren J. A. Waldenström af välvilligt nit för det patologiskt-anatomiska studiet låtit till Institutionen nedsända lik efter i staden döde personer och dymedelst beredt särskildt tillfälle till 24 för den patologiskt-anatomiska undervisningen verkställda liköppningar.

Den *fysiologiska institutionen*, hvars årsanslag ifrån 1871 års början af Riksdagen blifvit förhöjdt med 500 rdr rmt, har under loppet af det tilländagångna arbetsåret vunnit en icke obetydlig tillökning af sitt instrumentförråd genom inköp från utlandet för dertill särskildt af Riksdagen anslagne medel. Derigenom har den förut varande bristen på de för undervisningen och arbetena inom optikens och akustikens områden nödiga hjelpmedlen blifvit i det närmaste afhjelpt, äfvensom öfriga områden af fysiologien i detta afseende blifvit i lämplig proportion till behofvet tillgodosedda. Bland i förhållande till institutionens tillgångar dyrbarare instrumenter må nämnas en *Oftalmometer* förfärdigad af hr Meyerstein i Göttingen, en *Kymografion* för maskindrift efter Ludwigs nyaste konstruktion, förfärdigad af Schortmann i Lindenau vid Leipzig, en *elektromagnetisk rotationsapparat* efter Helmholtz' anvisning förfärdigad af Zimmermann i Heidelberg, Bernsteins roterande retningsapparat, fina *termometrar* och en cirkulationsapparat af Geissler i Berlin; en *elektromagnetisk sekundmarkeringsapparat* från Siemens & Halskes fabrik i Berlin, diverse *optiska instrumenter* från Steinheil i München, samt Hoffmann, Nachet och Hartnack i Paris; samt akustiska apparater från Appunn i Hanau och Koenig i Paris o. s. v. Undervisningen och arbetena vid institutionen hafva under arbetsåret hufvudsakligen rört sig inom den fysiologiska optikens område.

Det *farmakologiska museum* har utrustats med flera af de vigtigaste hjelpmedlen för mikroskopiska undersökningar och studier, ett godt Nachets mikroskop, en mikrotom m. fl. apparater hafva anskaffats. För demonstration vid föreläsningar har museets adjunkt börjat upplägga en samling af mikroskopiska preparater, som under året riktats med omkring 350 nummer preparater öfver födoämnen och läkemedel ur växtriket.

Vid *Institutionen för Medicinsk och Fysiologisk Kemi* hafva de studerande under förflutna läseåret med mycken flit deltagit i de dagliga laborationsöfningarna. Under höstterminen var laboranternas antal 27 och under vårterminen 30. Preparatsamlingen har ökats med ett mindre antal preparater framställda för föreläsningarnes behof. Materielen har icke undergått någon nämnvärd förändring.

Vid Laboratorium för *Allmän och Åkerbruks-Kemi* hafva, på de 3 anmälningstiderna, 115 studerande anmält sig till deltagande uti de praktiska öfningarne. Af dessa hafva 39 arbetat under höstterminen 1870 samt 76 under innevarande vårtermin.

Genom en förändrad omredning i laboratorii-lokalen har utrymme blifvit beredt åt 6 nya laborationsplatser för arbetande elever, hvarjemte en med eldstad försedd rymligare tambur blifvit anordnad.

Förutom underhållet och reparationer af de effekter, hvilka i ett kemiskt laboratorium till så stor del årligen förbrukas och måste ersättas, hafva under året tillkommit flere nya apparater, af hvilka företrädesvis må nämnas: en Schloepings apparat för glödgning vid mycket höga temperaturgrader, 2 st. större platinaskålar samt en kopparcistern om 400 kubikfots rymd för vattenledningen.

Af undersökningar, hvilka blifvit utförda på laboratorium, torde företrädesvis böra nämnas den af Docenten Nilson gjorda om svafvelarseniken, som utan tvifvel intager ett ibland de mest framstående rummen ibland de kemiska undersökningar, som under senare åren blifvit inom den oorganiska kemiens område utförda.

De samlingar, som tillhöra institutionen för *mineralogi och geologi*, hafva under det nu tilländagångna året vunnit mindre tillökning, än under de närmast föregående åren, hvartill orsaken är att söka i den omständigheten, att under dessa föregående år besparingar funnos å anslaget att använda för större inköp, hvaremot sådane under detta år, sedan befintliga besparingar blifvit medtagne, måst inskränkas inom det ringa årsanslaget, med nödig sparsamhet derjemte, att, om möjligt, besparingar åter måtte uppkomma för framtida större inköp. Emellertid hafva blifvit inköpte dels för mineralsamlingen en suite af värdefulla stuffer af vid Fahlun förekommande sällsyntare mineralier, dels för den geologiska samlingen ett antal af siluriska petrifikater från Gotland, hvilka ega ett ökadt värde derigenom, att de bland dem, hvilka tillhöra grupper, som af Dr G. Lindström blifvit monografiskt behandlade, äro af honom bestämda och sålunda utgöra typexemplar för hans artbestämningar.

För öfrigt hafva samlingarne detta år ej mindre, än förr varit fallet, blifvit ihågkomna med skänker af så väl mineralier från Dr L. J. Palmgren, Brukspatron H. Gahn, Brukspatron P. H. af Forselles i Finland m. fl., som af bergarter, lemnade från Bohuslän af Kand. A. W. Ljungman, från Nerike och Södermanland af nyssnämnde Dr L. J. Palmgren och från åtkilliga ställen i Sverige af Dr P. Th. Cleve i Stockholm.

Slutligen torde böra nämnas, att af institutionens årsanslag jemväl blifvit bekostade trenne större skåp af ek med sidor och framsidor af glas, bestämde att upptaga förut i samlingarne befintlige större petrifikatexemplar och gipsafgjutningar.

Fysiska institutionen har under läseåret icke vunnit någon nämnvärd tillökning i sin instrumentsamling.

I de fysiska laborationerna hafva under höstterminen 10 och under vårterminen 12 studerande deltagit. Detta antal *laboranter* är visserligen litet i förhållande till det stora antal studerande, som nu vid Universitetet egnar sig åt de matematiskt-fysiska vetenskaperna; men så länge det fysiska kabinettet utgöres endast af förvaringsrum för instrumentsamlingen, och en fullständig brist således förefinnes med afseende på arbetslokaler, torde detta ledsamma förhållande, som utan tvifvel menligt inverkar på de matematiskt-fysiska studierna i allmänhet, icke kunna ändras. Skall nemligen undervisningen i fysik på tillbörligt sätt bedrifvas, erfordras att härstädes, likasom vid en mängd utländska universitet, tillräckligt utrymme beredes med afseende på undervisningen i fysiska observationers anställande, och detta behof framstår nu så mycket mera oafvisligt, som de nya, för den filosofiska graden uppställda examensfordringarne, enligt hvilka rent vetenskapliga studier skola idkas, snart komma att tillämpas. Lägges härtill, att äfven de vid Universitetet anstälde lärarne i fysiken sakna lämpliga arbetsrum för sina vetenskapliga undersökningar, utan hvilka de svårligen lära kunna uppfylla de pligter, dem såsom målsmän för ifrågavarande läroämne åligga, torde man våga hoppas, att Universitetet antingen genom egna medel eller genom begärda statsbidrag måtte med det första söka afhjelpa ofvannämda brist, som med hvarje dag blir allt mer och mer känbar.

Vid Universitetets *Observatorium* har den astronomiska och meteorologiska verksamheten fortgått efter samma plan, som under det förflutna året. Af "*Bulletin météorologique mensuel de l'Observatoire de l'Université d'Upsal*" hafva Vol. II, innehållande observationerne under meteorologiska året Dec. 1869 — Nov. 1870, äfven-

som fyra månader af det nu löpande året, eller af Vol. III, lemnat pressen; och har detta arbete dels månadsvis genom posten, allt efter som det hunnit tryckas, dels i större fasciklar på bokhandelsväg blifvit befordradt till en mängd Observatorier och meteorologiska Institutioner i utlandet. Observatorium har för öfrigt till ungefär 500 öfver hela Sveriges yta spridda personer, hvilka benäget åtagit sig att hvar i sin ort anställa iakttagelser öfver åskväder, frostnätter och isförhållanden, utdelat lämpliga tabeller jemte anvisningar för iakttagelsernas anställande. Det är Akademi-Docenten Hildebrandsson, som genom ett på Upsala Hushålls-Sällskaps bekostnad sedermera tryckt föredrag föranledt detta samfund att hos öfrige Hushålls-Sällskaper framställa anhållan om observatörers utväljande i hvarje län; och har han också öfvertagit det icke obetydliga besväret att sammanställa alla ingåeende iakttagelser och ur dem söka hemta, såsom det är att hoppas, intressanta och nyttiga resultat. Observatoriets bibliotek har genom till Prefekten eller direkt till detsamma öfversända utländska arbeten fortfarande vunnit en särdeles rik tillväxt.

Botaniska Trädgården och botaniska Museum. Bland större arbeten, som under sistförflutna år blifvit föreslagna i och för Trädgårdens tidsenligare förbättring, torde böra nämnas, att i den sydvestra delen af den äldre trädgården en areal af 31,600 qvadratfot blifvit befriad från sjelfsådda och förväxta träd och buskar, jorden omgräfd och påförd gödsel för att i mån af trädgårdens tillgångar under det kommande årets lopp behörigen bearbetas, planläggas och planteras. Genom byte har trädgården erhållit ett större exemplar af *Magnolia grandiflora* från Trädgårdsmästaren Tjäder i Stockholm, 10 arter Buskväxter från Landtbruks-Akademiens Experimentalfält, 35 arter nyholländska frön af hr Gottschalk samt dessutom inköpt 100 dylika från Erfurt. Det intresse, som så väl Örtagårdsmästaren som den honom underordnade tjenstpersonalen hysa för Trädgårdens bästa, ger anledning till den förhoppning, att denna institution snart nog skall kunna motsvara alla billiga fordringar på en akademisk trädgård, hvilkens förbättring eller tillväxt är beroende af begränsade tillgångar.

Botaniska museet, hvilkets reorganisation vi vid näst föregående års slut anmälde som fullbordad, har under det nu förflutna ej undergått någon genomgripande förändring. Dess utmärkta samling brasilianska växter, som Dr Regnell donerat, är, sedan alla arter blifvit på vanligt sätt uppfästade, med det allmänna herbariet införlifvad, och en stor mängd öfverblifna dubletter gifva utsigt till

ett rikt och vinstgifvande utbyte. I den fulla öfvertygelse att det hufvudsakligast numera är det fysiologiska studiet och studiet af de kryptogamiska växterna, som i vårt fädernesland kunna upprätthålla den botaniska vetenskapen au niveau med densammas ställning i andra länder, har en särdeles vigt blifvit fästad vid anskaffandet af så väl äldre som nyare s. k. Exsiccat-samlingar af kryptogama växter, hvarom det redan samlade förrådet kan bära vittnesbörd. Dels såsom fortsättning till dessa samlingar, dels som nytt förvärf, har under nu förflutna år blifvit inköpte: Karsten, Fungi Fenniæ exsiccati, fasc. VIII; Rabenhorst, Fungi Europæi, fasc. XIII och XIV; Cryptogamæ vasculares Europeæ, fasc. V; Hepaticæ Europeæ cent. I—V; Nordstedt & Wahlstedt, Characeæ Scand. exsiccatæ, fasc. I samt S. Åkermarks Typsamling af Skandinaviska Alger. Som gåfvor har Museet fått emottaga 250 arter Fanerogamer från Spetsbergen, samlade under de sista Spetsbergs-expeditionerna, jemte en samling alger, bestämda af Professor G. Agardh, från samma öar; en samling af Skandinaviska Jungermannier, Meum Athamanticum jemte frön, af Stud. G. Theel, samt ett antal svampar af Stud. J. Lagergren, för hvilket allt Musei närmaste vårdare känna sin stora förbindelse.

Beträffande den förbättring och tillökning, som Universitetets *Zoologiska museum* under året vunnit, må nämnas, att de naturalieskåp, hvartill, enligt föregående Rectors-program, anslag blifvit beviljadt, under vintrens lopp blifvit fullbordade, och till en del redan begagnade för sitt ändamål. De zoologiska samlingarne hafva blifvit tillökte genom följande gåfvor: af Possessionaten G. Engelhart 4 exemplar af rostbruna kärrhöken jemte ägg af samme, 2:ne ex. af snatteranden jemte unge och ägg, 1 ex. af ärtan, 2:ne ungar af svarta fisktärnan, 1 ex. af smalnäbbade simsnäppan, 1 unge af sothönan, 1 d:o af hvitstrupiga doppingen samt 1 ex. af sångsvanen och 1 d:o af tamsvanen; af Generalen Grefve G. A. F. W. v. Essen 1 ex. af grå hägern från Upland; af Kand. S. J. Nilsson 2:ne sikar; af Stud. Hj. Théel 28 ex. konserverade foglar, till större delen ungar från Norge; af Stud. A. Stuxberg en nästan fullständig samling af inhemska Myriapoder; och af Fil. Dr O. M. Falk ett konserveradt exemplar af Pelecanus fuscus, samt diverse hafssnäckor, ödlor m. m. från S:t Barthelemy. Dessutom hafva genom köp och byte åtskilliga värderika naturalier erhållits, hvaraf en del däggdjur från Australien, till en del i sprit, bland hvilka senare Ornithorhynchus paradoxus och Echidna hystrix; och bland

hvilka naturalier dessutom nämnas skelettet af Hyæna brunnea, Gypogeranus serpentarius och Buceros malabaricus.

Myntsamlingen har under året fått emottaga följande gåfvor:

1) Af Direktören Carl Hyckert i Gefle K. Carl XIV Johans Norska kröningsmedalj i guld (diamet. 41 millim.), med vidhängande $2^1/_2$ fot lång dubbel guldkedja (vägande tillhopa $36^1/_2$ dukat), hvilken gifvarens fader Anders Hyckert, Bondeståndets dåvarande taleman, erhållit såsom närvarande vid kröningen i Trondhjem år 1818. 2) Af *Svenska Akademien* en silfvermedalj öfver Rikskansleren Erik Larsson Sparre. 3) Af *K. Vetenskaps-Akademien* en silvermedalj öfver Generaldirektören C. J. Ekströmer. 4) Af Prof. Frithiof Holmgren två Engelska silfvermynt af 2 shill. sterl. 5) Af Bibliotekarien P. Lerch i Petersburg ett Ryskt silfvermynt. 6) Af Amanuensen vid Nord. Museum Gunnar Norlander 4 stycken nyare mynt, 2 af silfver och 2 af koppar. 7) Af Bergsfogden C. O. Arosin vid Bispberget 6 stycken mycket sällsynta Bruks-polletter af koppar. 8) Af Akad. Räntmästaren Frih. L. H. Gyllenhaal ett Romerska republikens kopparmynt af år 1849. 9) Af Prof. E. V. Nordling ett Portugisiskt kopparmynt. 10) Af Akad. Adjunkten R. F. Fristedt ett Japanskt och ett Kinesiskt bronsmynt. 12) Af Prof. C. Säve 16 stycken nyare kopparmynt. 12) Af Prof. George Stephens i Köpenhamn en f. d. Nordamerikanska Sydstaternas Tio-dollars-sedel (af den 17 Febr. 1864). 13) Af Bokhållaren Alfr. Hamnqvist i Stockholm en republiken Haiti's sedel å 1 Gourde (dollar).

Till samlingens fullständiggörande hafva derjemte åtskilliga in- och utländska mynt inköpts.

Fornsamlingen har af Kommissarien Jean Phil. Boggiano härstädes fått såsom gåfva mottaga en särdeles vacker *Finger-ring* af silfver, till en del förgylld, från den äldre kristna tiden. Vidare har samlingen förökats genom inköpet af 1) ett nästan helt, men krumböjdt *Jernsvärd*, funnet 1870 i en grufhög nära Lagga kyrka i Upland. Hela svärdet med hjalt och kafle har en längd af 3,38 fot och klingan ensam af 2,65 fot, med nära 2 tums största bredd. 2) En *Sten-hammar*, 6 tum i längd (allt dec.-mått), funnen 1869 vid Upptorp nära Sigtuna.

För Universitetets *Museum af gipsafgjutningar efter antika skulpturer* har med det förflutna läseåret öppnats nya utsigter, i det att, efter förslag af prefekten, Professoren i konsthistoria och på tillstyrkan af Konsistorium, H. Exc. Kansleren behagat den 23 Mars

detta år stadfästa "Stadga rörande vården och förvaltningen af Upsala Universitets Museum för bildande konst." Genom denna stadga äro nemligen för framtiden gipsafgjutningssamlingen och det s. k. Konstmuseum förenade till en gemensam institution, sedan från det senare Ritsalen blifvit frånskild, och den sålunda bildade nya institutionen är ställd under Professorn i konsthistoria såsom ensam prefekt, dock så att, så länge nu varande ritläraren innehafver sin plats, han äfven må fortfara i sin egenskap af föreståndare för konstmuseum. På samma gång hafva Ritsalens och konstmuseets medel, dels besparingar, uppgående vid 1870 års slut till 2,180 rdr 78 öre rmt, dels enligt stat årligt anslag af 375 rdr s. m., blifvit mellan Ritsalen och den nya institutionen så skiftade, att den förre erhåller årligen 75 rdr rmt, under det den senare fått sig tillerkända de nämnda besparingarna samt 300 rdr rmt årligen för inköp af konstalster för undervisningen i konsthistoria samt för vidmakthållande af redan befintliga samlingar. Slutligen hafva dessa medel blifvit genom samma stadga ställda under förvaltning af en särskild Musei-nämnd, i hvilken tills vidare de båda prefekterna äro sjelfskrifna ledamöter vid sidan af trenne, af Konsistorium valda, och denna nämnd eger för framtiden rätt att bestämma öfver användningen af besparingar och årsanslag, hvarvid dess skyldighet är att för undervisningen i konsthistoria till godo se ej blott målningssamling, utan äfven gipsafgjutningssamling och en för samma undervisnings-ändamål nödvändig samling af stick och fotografier, samt att besluta och låta af kompetent person verkställa nödiga restaurationsarbeten.

För Ritsalen och undervisningens behof äro åtskilliga etyder för oljemålning, så väl som litografier och fotografiska plancher inköpta.

A Akademiska Kapellets öfningar hafva under höstterminen 25 och under vårterminen 27 studerande deltagit.

Föreläsningar och öfningar under året 1871.

Theologiska Fakulteten: Professoren C. A. Cornelius: vår- och höst-terminen *Kyrkohistoria* (4 timmar i veckan). — Prof. C. A. Hultkrantz: v. o. h. t. *Moraltheologi* (4 t.). — Prof. O. F. Myrberg: v. t. *Epheserbrefvet* (2 t.), h. t. *Kolosserbrefvet* (2 t.), v. o. h. t. *Jesaias* (2 t.). — Adjunkten C. T. Hjerpe: v. t. *Pastoraltheologi med hänsyn till svensk kyrkorätt* (4 t.), h. t. *Davids psalmer* (2 t.). — Adj. N. J. Linnarsson: v. o. h. t. *Dogmatik* (2 t.). — Adj. M. Johansson: v. t. *Kyrkoårets Perikoper* (2. t.), leder de *homiletiska och deklamatoriska öfningarna* (2 t.), h. t. *Homiletik* (4 t.). — Docenten H. W. Ulff: h. t. *Marcus-Evangeliets Perikoper* (2 t.), leder de *homiletiska och deklamatoriska öfningarna* (2 t.). — Doc. K. H. G. v. Schéele: h. t. leder de *Katechetiska öfningarna* (2 t.). — Doc. U. L. Ullman: v. t. leder de *Katechetiska öfningarna* (2 t.).

Juridiska Fakulteten: Prof. J. C. Lindblad: v. o. h. t. *Processrätt* (4 t.). — Prof. O. M. Th. Rabenius: v. t. *Förvaltningsrätt* (4 t.), h. t. *Finansrätt* (2 t.), *Näringsrätt* (2 t.). — Prof. H. L. Rydin: h. t. *Svensk Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v. o. h. t. *Ärfda-Balken* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: v. o. h. t. *Svensk Rättshistoria* (4 t.). — Adj. P. S. L. Annerstedt: v. o. h. t. *Kriminalrätt* (2 t.). — Adj. C. G. Hammarskjöld: v. t. *Svensk Statsrätt* (4 t.), h. t. *Nationalekonomi* (2 t.).

Medicinska Fakulteten: Prof. F. E. Sundevall: v. o. h. t. *Deskriptiv Anatomi* (4 t.), öfvervakar *Dissektionsöfningarna*. — Prof. O. Glas: v. o. h. t. *speciel Pathologi och Therapi* (2 t.), *medicinsk Klinik och Poliklinik* (16 t.). — Prof. C. B. Mesterton: v. o. h. t. *Ophthalmologi* (2 t.), v. t. *chirurgisk*, *ophthalmiatrisk* och *gynækologisk Klinik* och *Poliklinik* (16 t.), *Ögonspegelns användning* (3 t.). h. t. *Barnförlossningskonst* (3 t.). — Prof. P. Hedenius: v. t. *Allmän Pathologi* (4 t.), *Patholog.-anatom. Demonstrationer* (4 t.), *Patholog. Histologi.* — Prof. A. Almén: v. t. *Organisk pharmaceutisk*

Chemi, h. t. *Födoämnena i chemiskt hänseende* (4 t.), leder dagligen *Laborationsöfningarna*. — E. O. Prof. N. G. Kjellberg: v. o. h. t. *Sinnessjukdomarnes Diagnostik och Therapi* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v. o. h. t. *Physiologi* (4 t.), leder dagligen öfningarna å Physiol. Laboratorium. — Adj. R. F. Fristedt: v. t. *Materia medica*, h. t. *Djurrikets Droguer* och *de sammansatta Läkemedlen* (2 t.). — Adj. E. C. H. Clason: v. o. h. t. leder dagligen *Dissektionsöfningarna*. — Adj. F. J. Björnström: v. t. *medicinsk Diagnostik* (2 t.), h. t. *speciel pathologisk Anatomi* och *patholog.-anatom. Demonstrationer* (4 t.). — Adj. J. Björkén: v. t. *praktisk Chirurgi* (2 t.), h. t. *chirurg., ophthalmiatrisk och gynækolog. Klinik och Poliklinik* (12 t.).

Philosophiska Fakulteten: Prof. G. Svanberg: v. o. h. t. *Theoretisk Astronomi* (4 t.). — Prof. J. Spongberg: v. t. *Pindaros' sånger* (4 t.). — Prof. L. F. Svanberg: *Chemiska Stoechiometrien* (2 t.), *förklaringar öfver de chemiska experimenterna* (2 t.). — Prof. W. Lilljeborg: v. o. h. t. *de icke vertebrerade djurens system* (4 t.). — Prof. J. F. Hesse: v. t. *Davids psalmer* (4 t.). — Prof. W. E. Svedelius: v. o. h. t. *Sveriges Statskunskap* (4 t.). — Prof. A. J. Ångström: *Värmets phænomener* (4 t.), leder de *physiska Laborationerna*. — Prof. J. E. Areschoug: v. o. h. t. *Norra Europas Alger* samt *Växtphysiologi* (4 t.). — Prof. C. Säve: v. t. *Sämunds Edda* (2 t.), *Heims Kringla* (Olof den Heliges Saga) (2 t.), h. t. (November månad), *Skaldevisorna* i Heims Kringla (4 t.). — Prof. L. E. Walmstedt: v. t. *Geognosi* och *Bergartlära*, h. t. *Geologi* (4 t.). — Prof. P. J. Petersson: v. o. h. t. *Propertii Elegier* (2 t.), v. t. *Taciti Germania* (2 t.), h. t. *Ciceros' Brutus* (2 t.). — Prof. C. Y. Sahlin: v. t. *Praktiska Philosophiens Propædeutik*, h. t. *Ethik* (4 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v. o. h. t. *Poesiens historia* (4 t.). — Prof. H. Th. Daug: v. t. *Algebraisk Analys* (4 t.). — Prof. J. Th. Hagberg: v. o. h. t. *Shakspeares' "Richard III"* (2 t.), v. t. *Calderons "El gran Teatro del Mundo"*, h. t. *"El Principe constante"* (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: v. o. h. t. *Grekiska Philosophiens historia* (2 t.), v. t. *Striden mellan realism och idealism i den nyare tidens philosophi*, h. t. *18:de århundradets philosophi* (2 t.). -- Adj. J. Th. Nordling: v. o. h. t. *El Koran* (2 t.), h. t. *Jobs bok* (2 t.). — Adj. H. Schultz: v. t. *Sferisk Astronomi*, h. t. *Gravitationstheorien* (2 t.). — Adj. S. F. Hammarstrand: v. o. h. t. *Medeltidens historia* (4 t.). — Adj. T. R. Thalén: v. t. *Magnetism och Elektricitet* (4 t.), h. t. *Theoretisk Mekanik* (2 t.). — Adj. F. W. Häggström: v. t. *Ciceros skrift "om Talaren"*, h. t. *Taciti dialog "om Talarne"* (2 t.). — Adj. J. F. Bahr: v. o. h. t. leder *de prak-*

tiska öfningarna på Laboratoriet för Analytisk Chemi. — Adj. Th. M. Fries: v. t. *Skandinaviens Lafvar*, h. t. *Botanikens historia* (2 t.). — Adj. L. Edman: v. t. *der Nibelunge Noth und die Klage*, h. t. *Hartmann von Aue* (2 t.). — Adj. G. Dillner: v. o. h. t. *Elliptiska Funktionerna* (2 t.)., h. t. *Inledning till Analytiska Geometrien* (2 t.). — Adj. E. Löfstedt: *Aeschylos' "Perserna" och "Agamemnon"*, v. t. (2 t.), h. t. (4 t.). — E. O. Adj. A. Frigell: v. t. *Livii 21:a bok*, h. t. *Ciceros' bref* (2 t.). — E. O. Adj. R. Rubenson. v. o. h. t. leder de *Meteorologiska Observationerna*. — Doc. M. B. Richert, under Sept. och Okt. månader, *Stycken ur de Skandiska språkens ljud- och formlära, belysta genom jemförelse med motsvarande delar af andra Indo-Europeiska språks grammatik* (4 t.). — Doc. C. Annerstedt: v. o. h. t. *nyare tidens historia med särskildt fäst afseende på katholska reaktionen* (2 t.). — Musik-Direktör J. A. Josephson: v. o. h. t. *Musikens historia* (1 t.), *Kapell-öfningar* (1 t.).

Innehåll

af

Upsala Universitets Årsskrift 1871.

Philosophi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

